

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ-ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

Διδακτορική διατριβή

***«Ο ποινικός στιγματισμός του ανηλίκου και οι συνέπειές του στη
δευτερογενή παρέκκλιση»***

Κοντοπούλου Ελένη

Τριμελής Επιτροπή:

Επιβλέπουσα:

Καθηγήτρια Ζαραφονίτου Χριστίνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Μέλη:

Καθηγητής Φαρσεδάκης Ιάκωβος, Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Καθηγητής Παπαθεοδώρου Θεόδωρος, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Αθήνα, Ιούνιος 2014

«Θυμηθείτε:

ριζοσπαστικός σημαίνει να ασχολείσαι

με τη ρίζα του προβλήματος.

Και η ρίζα είμαστε εμείς».

Howard Zinn

Ο Μαρξ στο Σόχο

Στην αγαπημένη μου οικογένεια:

Νίκο, Ιωάννα, Σταύρο και Αντρέα

για την ειλικρινή στηρίζή τους όλα

αυτά τα χρόνια

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ευχαριστίες.....	14
Εισαγωγή	15

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1:

Η γέννηση της θεωρίας της ετικέτας (Labeling theory) - η εννοιολογική οριοθέτηση και σχέση με συναφείς εγκληματολογικές κατευθύνσεις

1. Εισαγωγή.....	17
1.1. Γέννηση της θεωρίας της ετικέτας και διαμόρφωση μιας νέας εγκληματολογικής οπτικής στην κατανόηση και ανάλυση του φαινομένου της απόκλισης.....	18
1.2. Οι ρίζες της θεωρίας της ετικέτας (Labeling Theory) και η σχέση της με την εγκληματολογία της σύγκρουσης (Conflict Theory) και τη θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης ή διάδρασης (Theory of Symbolic Interactionism).....	24
1.2.1. Η θεωρία της σύγκρουσης και η επίδρασή της στη θεωρία της ετικέτας.....	24
1.2.2. Η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης και η επίδρασή της στη θεωρία της ετικέτας.....	35
1.3. Κοινωνικός έλεγχος και η συμβολή του στις θεωρίες της συμβολικής αλληλεπίδρασης και ετικέτας	
1.3.1 Εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου στο πλαίσιο σύγχρονων και παλαιότερων θεωρητικών προσεγγίσεων.....	43

1.3.2 Ο κοινωνικός έλεγχος στο πλαίσιο της συμβολικής αλληλεπίδρασης και η συμβολή του στη θεωρία της ετικέτας.....	56

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Οι κλασικοί της θεωρίας της ετικέτας - βασικές θέσεις - κριτική

2. Εισαγωγή.....	62
2.1. Howard Becker (1928 -): Οι έννοιες της παρέκκλισης και του παρεκκλίνοντος, η «αυτοεκπληρούμενη προφητεία» (self-fulfilling prophecy), το «master status» και μια πρώτη προσέγγιση στην έννοια της εγκληματικής σταδιοδρομίας από τη σκοπιά της θεωρίας της ετικέτας.....	62
2.2. Charles Horton Cooley (1864-1929):«Το είδωλο στον καθρέφτη» (looking glass - self).....	69
2.3. Στίγμα (stigma) - τελετουργικά υποβάθμισης του status (degradation ceremonies) και κοινωνικό ακροατήριο (social audience)	
2.3.1 Erving Goffman (1922-1982).....	71
2.3.2 Harold Garfinkel (1917-2011).....	76
2.3.3. Kai T. Erikson (1931 -).....	79
2.4. Frank Tannenbaum (1893-1969): «Η δραματοποίηση του κακού» (dramatization of evil).....	82
2.5. Thomas Scheff (1929-): ψυχική νόσος και στιγματιστική διαδικασία.....	84
2.6. Edwin Lemert (1912-1996): «πρωτογενής παρέκκλιση» (primary deviance) και «δευτερογενής παρέκκλιση» (secondary deviance).....	89
2.7. John Kitsuse (1923-2003): «αναδρομική ερμηνεία» (retrospective interpretation).....	98
2.8. Edwin Schur (1930-): Μια απόπειρα αφομοιωτικής προσέγγισης σε μικροκοινωνιολογικό επίπεδο και οι έννοιες: «δευτερογενής επεξεργασία» (secondary	

elaboration), «εγκόλπωση του ρόλου» (role engulfment), και «απάρνηση της παρέκκλισης» (deviance disavowal).....101

2.9. Richard Quinney (1934 -): μια απόπειρα αφομοιωτικής προσέγγισης σε μακροκοινωνιολογικό επίπεδο.....109

2.10. Η θεωρία της ετικέτας ως θεωρία, προοπτική ή προσέγγιση;

2.10.1. Θεωρία: εννοιολογική διάσταση, κριτήρια αξιολόγησης μιας «καλής» θεωρίας και μέθοδοι ανάπτυξής της.....113

2.10.2 Θεωρία της ετικέτας: Οι επικρίσεις - Θεωρία ή προοπτική;.....125

Κεφάλαιο 3

Η θεωρία της ετικέτας μέσα από την εμπειρική έρευνα

3. Εισαγωγή.....136

3.1. Έρευνες σχετικά με τον τρόπο επίδρασης της ποινικής στιγματιστικής διαδικασίας στην υποτροπή.....136

3.1.1. Έρευνες σχετικά με την επίδραση του ποινικού στιγματισμού στην υποτροπή μέσω της αλλαγής της αυτοεικόνας (self-concept) του στιγματισθέντος ανηλίκου.....137

3.1.2. Έρευνες σχετικά με την επίδραση του ποινικού στιγματισμού στην υποτροπή μέσω του αποκλεισμού του ανηλίκου από τις «συμβατικές» ευκαιρίες (conventional opportunities) καθώς και από τους «συμβατικούς» άλλους (social bonds).....149

3.1.3. Έρευνες σχετικά με την επίδραση του ποινικού στιγματισμού στην υποτροπή υπό δύο διαφορετικές οπτικές – Θεωρία της ετικέτας και θεωρία της αποτροπής ή του εκφοβισμού.....168

Κεφάλαιο 4

Η εγκληματική σταδιοδρομία υπό το πρίσμα της θεωρίας της ετικέτας

4. Εισαγωγή.....	176
4.1. Η εγκληματική σταδιοδρομία υπό την οπτική της θετικιστικής, στατικής, δυναμικής και τυπολογικής προσέγγισης σε αντίθεση με την οπτική της αλληλεπίδρασης.....	177

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Κεφάλαιο 1

Σκοπός και αντικείμενο της έρευνας, μεθοδολογία και πλαίσιο εφαρμογής των μεθοδολογικών εργαλείων.

1. Εισαγωγή.....	195
1.1. Σκοπός και αντικείμενο έρευνας.....	195
1.2. Ορισμοί εννοιών και ερευνητικές υποθέσεις εργασίας	
1.2.1. Εργαλειακοί ορισμοί βασικών εννοιών.....	197
1.2.2. Ερευνητικές υποθέσεις.....	201
1.3. Όρια της έρευνας.....	203
1.4. Μεθοδολογία	
1.4.1. Χαρακτηριστικά της παρούσας έρευνας.....	203
1.4.2. Χαρακτηριστικά δείγματος και μέθοδος δειγματοληψίας.....	205
1.4.3. Μέθοδος συλλογής δεδομένων – ερευνητικά εργαλεία.....	208
1.4.3.1. Δομή ερωτηματολογίου συνέντευξης και αυτο-συμπληρούμενου ερωτηματολογίου.....	211

1.4.3.2. Εφαρμογή ερευνητικών εργαλείων.....	213
1.4.4. Μέθοδοι ανάλυσης δεδομένων	215

Κεφάλαιο 2

Ευρήματα έρευνας, συμπεράσματα και προτάσεις αντεγκληματικής πολιτικής

2. Πειραματική ομάδα και ομάδα ελέγχου.....	218
2.1. Ατομικά και δημογραφικά στοιχεία πειραματικής και ομάδας ελέγχου	
1. Υψηλότητα.....	219
2. Ηλικία.....	220
3. Οικογενειακή κατάσταση.....	221
4. Μορφωτικό επίπεδο.....	223
5. Επάγγελμα.....	226
6. Χρήση τοξικών ουσιών.....	227
2.2. Χαρακτηριστικά οικογένειας καταγωγής πειραματικής και ομάδας ελέγχου	
1. Δομή οικογένειας κατά την ανηλικότητα.....	230
2. Δυσλειτουργία οικογένειας κατά την ανηλικότητα.....	241
3. Ιστορικό παραβατικότητας στην οικογένεια-συσχέτιση ποινικού στιγματισμού των ανηλίκων με ποινική εμπλοκή των γονέων.....	250
4. Σχέσεις γονέων με ανήλικο.....	259
5. Οικονομική κατάσταση οικογένειας και μορφωτικό επίπεδο γονέων ή κηδεμόνων ή άλλων προσώπων με τα οποία διαβίωσε ο ανήλικος- συσχέτιση κοινωνικοοικονομικού status με ποινική εμπλοκή κατά την ανηλικότητα...	264
2.3. Παραβατική συμπεριφορά και εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης	
2.3.1. Παραβατική συμπεριφορά χωρίς εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης: Σύγκριση πειραματικής και ομάδας ελέγχου.....	274

2.3.2. Εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης –πειραματική ομάδα.....	280
2.3.2.1 Εμπλοκή πειραματικής ομάδας στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας.....	281
2.3.2.2. Εμπλοκή πειραματικής ομάδας στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης για πράξεις τελεσθείσες στο παρελθόν κατά την περίοδο της ενηλικότητας.....	292
2.3.2.2.1. Σύλληψη από την αστυνομία χωρίς περαιτέρω άσκηση ποινικής δίωξης για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα	293
2.3.2.2.2. Αθώωση ή οριστική παύση ποινικής δίωξης ή κήρυξη ποινικής δίωξης ως απαράδεκτης για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα.....	294
2.3.2.2.3. Καταδίκη σε ποινή στερητική της ελευθερίας για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα.....	297
2.3.2.2.4. Καταδίκη σε χρηματική ποινή ή πρόστιμο για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα.....	303
2.3.2.3. Εμπλοκή πειραματικής ομάδας στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης για πράξεις τελεσθείσες κατά την ανηλικότητα.....	304
2.3.2.3.1. Σύλληψη από την αστυνομία χωρίς περαιτέρω άσκηση ποινικής δίωξης για πράξεις τελεσθείσες κατά την ανηλικότητα.....	307
2.3.2.3.2. Αθώωση ή οριστική παύση ποινικής δίωξης ή κήρυξη ποινικής δίωξης ως απαράδεκτης για πράξεις τελεσθείσες κατά την ανηλικότητα.....	310
2.3.2.3.3. Επιβολή μέτρου ή ποινής κατά την ανηλικότητα.....	312

2.3.2.3.4. Εισαγωγή σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων ή περιορισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων ή εγκλεισμός σε σωφρονιστικό κατάστημα.....	325
2.3.2.3.5. Διάπραξη ποινικού αδικήματος κατά την ανηλικότητα και εκδίκαση της υπόθεσης κατά την ενηλικότητα.....	328
2.3.2.3.5.1. Διάπραξη ποινικού αδικήματος κατά την ανηλικότητα και επιβολή μέτρου ή ποινής κατά την ενηλικότητα.....	329
2.3.2.3.5.2. Διάπραξη ποινικού αδικήματος κατά την ανηλικότητα και αθώωση ή οριστική παύση ή κήρυξη της ποινικής δίωξης ως απαράδεκτης κατά την ενηλικότητα.....	333
2.3.2.3.6. Διάπραξη ποινικού αδικήματος κατά την ανηλικότητα για το οποίο εκκρεμεί η εκδίκαση της υπόθεσης.....	334
2.3.3. Συνολική εμπλοκή των ερωτώμενων στο ποινικό σύστημα τόσο κατά την ανηλικότητα όσο και κατά την ενηλικότητα.....	335
2.4. Συσχετίσεις μεταβλητών που αφορούν στην πειραματική ομάδα	
2.4.1. Συσχέτιση ποινικής εμπλοκής κατά την ανηλικότητα με ποινική εμπλοκή κατά την ενηλικότητα	
2.4.1.1. Συσχέτιση του συνόλου των ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα με το σύνολο των ποινικών εμπλοκών κατά την ενηλικότητα.....	344
2.4.1.2. Συσχέτιση του συνόλου των δικαστικών αποφάσεων δυνάμει των οποίων επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή κατά την ανηλικότητα με το σύνολο των ποινικών εμπλοκών και καταδικαστικών αποφάσεων για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα	348
2.4.2. Συσχέτιση ηλικίας πρώτης ποινικής εμπλοκής με ποινική εμπλοκή κατά την ανηλικότητα και ενηλικότητα	

2.4.2.1.Συσχέτιση ηλικίας πρώτης ποινικής εμπλοκής με τον αριθμό των ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα.....	353
2.4.2.2.Συσχέτιση ηλικίας πρώτης ποινικής εμπλοκής με το σύνολο των ποινικών εμπλοκών τόσο κατά την ανηλικότητα όσο και κατά την ενηλικότητα.....	354
2.4.3.Συσχέτιση του συνόλου ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα με την ηλικία τελευταίας ποινικής εμπλοκής.....	356
2.4.4.Συσχέτιση ηλικίας πρώτης και τελευταίας σύλληψης.....	358
2.4.5. Συσχέτιση εισαγωγής σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων ή ειδικό κατάστημα κράτησης νέων και υποτροπής	
2.4.5.1. Συσχέτιση της εισαγωγής σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων ή ειδικό κατάστημα κράτησης νέων με την υποτροπή κατά την ανηλικότητα.....	358
2.4.5.2. Συσχέτιση της εισαγωγής σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων ή ειδικό κατάστημα κράτησης νέων με την υποτροπή κατά την ενηλικότητα.....	360
2.5. Ποινική στιγματιστική διαδικασία κατά την ανηλικότητα και δευτερογενής παρέκκλιση	
2.5.1. Επαφή με φορείς του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης κατά την ανηλικότητα, ποινικός στιγματισμός και υποτροπή (πειραματική ομάδα)	
2.5.1.1. Παρατηρήσεις πειραματικής ομάδας σχετικά με τη συμπεριφορά των φορέων του ποινικού συστήματος.....	362
2.5.1.2. Κοινωνική θέαση και παραβίαση ιδιωτικότητας από τους φορείς του ποινικού συστήματος	366
2.5.1.3. Ποινικός στιγματισμός και υποτροπή.....	369
2.5.1.3.1. Συσχέτιση του αριθμού των ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα με τον ποινικό στιγματισμό κατά την ανηλικότητα.....	371
2.5.1.3.2. Συσχέτιση του αριθμού των ποινικών εμπλοκών κατά την ενηλικότητα με τον ποινικό στιγματισμό κατά την ανηλικότητα.....	372

2.5.1.3.3. Συσχέτιση του αριθμού των δικαστικών αποφάσεων δυνάμει των οποίων επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή κατά την ανηλικότητα με τον ποινικό στιγματισμό κατά την ανηλικότητα.....374

2.5.2. Επίδραση της εμπλοκής στο ποινικό σύστημα για την πειραματική ομάδα και της εμπλοκής στην παραβατικότητα για την ομάδα ελέγχου την περίοδο της ανηλικότητας στις σχέσεις με το σχολικό, εργασιακό, οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον

2.5.2.1. Επίδραση της ποινικής εμπλοκής (πειραματική ομάδα) και της εμπλοκής σε παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου) κατά την ανηλικότητα στις σχέσεις με το σχολικό περιβάλλον 376

2.5.2.2. Επίδραση της ποινικής εμπλοκής (πειραματική ομάδα) και της εμπλοκής σε παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου) κατά την ανηλικότητα στο εργασιακό περιβάλλον.....379

2.5.2.3. Επίδραση της ποινικής εμπλοκής (πειραματική ομάδα) και της εμπλοκής σε παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου) κατά την ανηλικότητα στο οικογενειακό περιβάλλον.....382

2.5.2.4. Επίδραση της ποινικής εμπλοκής (πειραματική ομάδα) και της εμπλοκής σε παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου) κατά την ανηλικότητα στο φιλικό περιβάλλον

2.5.2.4.1.Είδος φιλικών συναναστροφών έως την πρώτη ποινική εμπλοκή (πειραματική ομάδα) ή την πρώτη εμπλοκή σε παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου) και η αντίδραση των φίλων απέναντι στην εμπλοκή αυτή.....387

2.5.2.4.2. Είδος φιλικών συναναστροφών μετά την πρώτη ποινική εμπλοκή (πειραματική ομάδα) ή την πρώτη εμπλοκή σε παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου) και ποινικός στιγματισμός.....395

2.5.2.4.3. Χαρακτηριστικά διαπροσωπικής σχέσης με παρεκκλίνοντες φίλους μετά την πρώτη ποινική εμπλοκή (πειραματική ομάδα) ή την πρώτη εμπλοκή σε παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου)

1. Κοινά σημεία ή σημεία ταύτισης με παρεκκλίνοντες φίλους.....399

2. Κώδικας επικοινωνίας με παρεκκλίνοντες φίλους.....399

3. Βαθμός σεβασμού ή εκτίμησης από παρεκκλίνοντες φίλους	400
4. Αίσθημα στιγματισμού κατά τη συναναστροφή με παρεκκλίνοντα άτομα	401
2.5.2.4.4. Ποινικός στιγματισμός (πειραματική ομάδα) και στιγματισμός (ομάδα ελέγχου) κατά την ανηλικότητα.....	402
2.5.2.4.5. Ένταξη σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα και υποτροπή.....	403
2.5.2.5. Λόγοι εμπλοκής στην παραβατική δράση και επάνοδος στη νομιμότητα	
2.5.2.5.1. Λόγοι εμπλοκής σε παραβατικότητα.....	410
2.5.2.5.2. Κοινωνική επανένταξη (πειραματική ομάδα) ή επάνοδος στη νομιμότητα (πειραματική και ομάδα ελέγχου).....	415
2.5.2.5.3. Συνδρομή της πολιτείας στην επάνοδο στη νομιμότητα ή κοινωνική επανένταξη (πειραματική ομάδα).....	416
2.6. Γενικά συμπεράσματα.....	418
2.7. Προτάσεις αντεγκληματικής πολιτικής.....	426
Επίλογος.....	432
Παράρτημα I	
1. Ερωτηματολόγιο (πειραματική ομάδα).....	434
2. Ερωτηματολόγιο (ομάδα ελέγχου).....	444
Ελληνική βιβλιογραφία.....	459
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία.....	463

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για το παρόν επιστημονικό πόνημα θα ήθελα πρωτίστως να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κα Ζαραφωνίτου Χριστίνα για τη σημαντική καθοδήγηση και συνδρομή που μου παρείχε καθόλη τη διάρκεια εκπόνησης της διδακτορικής μου διατριβής, καθώς και τους καθηγητές κκ. Φαρσεδάκη Ιάκωβο και Παπαθεοδώρου Θεόδωρο για την επιστημονική τους συνδρομή. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω θερμά το Γενικό Γραμματέα Αντεγκληματικής Πολιτικής του Υπ. Δικαιοσύνης - Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων κ. Σκανδάμη Μαρίνο για την άμεση εξασφάλιση της άδειας εισόδου στο Σωφρονιστικό Κατάστημα Μαλανδρίνου καθώς και τον τέως Διευθυντή των φυλακών Μαλανδρίνου κ. Ζανίδη Χάρη για την άμεση ανταπόκρισή του στο αίτημά μου. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την Κοινωνική Υπηρεσία των Φυλακών Μαλανδρίνου και συγκεκριμένα τις κκ. Κωσταρά Μαρία και Ασημακοπούλου Ιωάννα καθώς και όλο το διοικητικό και φυλακτικό προσωπικό της φυλακής για την πολύτιμη συνδρομή τους κατά τη διενέργεια της έρευνάς μου στο σωφρονιστικό κατάστημα. Παράλληλα θα ήθελα να απευθύνω θερμές ευχαριστίες και σε όλο το προσωπικό της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων Αθηνών και ιδιαιτέρως στην Επιμελήτρια Ανηλίκων κα Ευαγγελία Δελαβεκούρα για τη στενή συνεργασία που είχαμε καθόλη τη διάρκεια της έρευνάς μου στην Υπηρεσία. Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαιτέρως τον πατέρα μου και ομότιμο καθηγητή Γεωλογίας του Πανεπιστημίου Πατρών κ. Κοντόπουλο Νικόλαο για την πολύτιμη και άοκνη επιστημονική συμβολή του στη εκπόνηση αυτού του έργου καθώς και την καθηγήτρια του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου κα. Κυριαζή Νότα αλλά και τον καθηγητή της Μαθηματικής Σχολής του Πανεπιστημίου Πατρών κ. Αλεβίζο Φίλιππο για τις πολύτιμες συμβουλές και κατευθύνσεις που μου παρείχαν στο πεδίο της στατιστικής και μεθοδολογίας της έρευνας. Επιπλέον θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή Γεωλογίας του Πανεπιστημίου Πατρών κ. Ζεληλίδη Αβραάμ καθώς και τον κ. Κούτσιο Βασίλειο. Κλείνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, χωρίς την αδιάλειπτη και αμέριστη ηθική και υλική στήριξη της οποίας δεν θα είχε καταστεί εφικτή η ολοκλήρωση της έρευνας και η συγγραφή της παρούσας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εξέλιξη της επιστημονικής μελέτης τόσο του φαινομένου της απόκλισης όσο και της λειτουργίας των μηχανισμών άσκησης κοινωνικού έλεγχου, έχει οδηγήσει πλέον στην αδιαμφισβήτητη άποψη ότι οι ίδιες οι κοινωνικές δομές και τα αξιακά συστήματα, τα οποία διαμορφώνουν και επιβάλλουν κοινωνικά αποδεκτές συμπεριφορές, διαμορφώνουν και υπαγορεύουν συγχρόνως αντίστοιχες κοινωνικά αποκλίνουσες δράσεις. Με άλλα λόγια, η αξιολόγηση μιας συμπεριφοράς ως κοινωνικά προβληματικής αντικατοπτρίζει κάθε φορά τις κοινωνικές πεποιθήσεις, τις αξίες ενίοτε και τα συμφέροντα εκείνου που αξιολογεί. Καθίσταται έτσι σαφές ότι το φαινόμενο της απόκλισης δεν δύναται να αναλυθεί και να κατανοηθεί σε όλο του το εύρος και πλάτος χωρίς να ληφθούν υπόψη από τον ερευνητή οι διαδικασίες λειτουργίας των μηχανισμών του κοινωνικού ελέγχου.

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '60, όπου τοποθετείται χρονικά η στροφή της μελέτης του εγκληματικού φαινομένου από την οπτική της θετικιστικής εγκληματολογίας σε μια πιο ριζοσπαστική προσέγγιση, στηριζόμενη στις έννοιες του κοινωνικού ελέγχου και της κοινωνικής αντίδρασης, η επιστημονική κοινότητα επικέντρωσε το ερευνητικό της ενδιαφέρον κυρίως στη μελέτη της επίδρασης του ποινικού ελέγχου της παραβατικότητας των ανηλίκων στην υποτροπή, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην ποινική διαδικασία ως στιγματιστική καθώς και στη συνδρομή αυτής της διαδικασίας είτε άμεσα είτε μέσω διαμεσολαβητικών μηχανισμών στην παγίωση μιας εγκληματικής σταδιοδρομίας.

Στην παρούσα μελέτη σκοπός μας είναι να διερευνήσουμε τις συνέπειες της πρώιμης εμπλοκής του ανήλικου παραβάτη στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης και ως εκ τούτου του ποινικού στιγματισμού στην υποτροπή. Παράλληλα, δεν αποκλείουμε τη σημασία και των παραγόντων εγκληματογένεσης, τους οποίους μια ολοκληρωμένη θεωρία θα έπρεπε να λαμβάνει από κοινού υπόψη με τους παράγοντες εγκληματοποίησης, καθώς και την αλληλεπίδρασή τους.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας γίνεται εκτενής αναφορά στο γενικότερο θεωρητικό πλαίσιο της προσέγγισης της ετικέτας καθώς και στους βασικούς εκπροσώπους της, σε συναφείς εγκληματολογικές κατευθύνσεις αλλά και στις επικρίσεις που δέχτηκε. Παράλληλα, αναφερόμαστε στη θεωρία της ετικέτας έτσι όπως έχει μελετηθεί σε εμπειρικό επίπεδο βάσει της διεθνούς βιβλιογραφίας και

ιδιαιτέρως στην εμπειρική διερεύνηση όλων εκείνων των μηχανισμών μέσω των οποίων η εμπλοκή στο ποινικό σύστημα δύναται να επιδράσει σε μεταγενέστερη εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς. Τέλος, ξεχωριστή μνεία γίνεται και στο ζήτημα της εγκληματικής σταδιοδρομίας υπό το πρίσμα μιας συνθετικής εγκληματολογικής θεώρησης, η οποία περιλαμβάνει και την οπτική της θεωρίας της αλληλεπίδρασης.

Στο δεύτερο μέρος εντάσσεται η εμπειρική έρευνα της παρούσας. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται εκτενής αναφορά στο αντικείμενο της μελέτης, στη μεθοδολογία και στο πλαίσιο εφαρμογής των ερευνητικών μας εργαλείων ενώ στο δεύτερο κεφάλαιο ακολουθεί η καταγραφή και ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων και στη συνέχεια παρουσιάζονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την ερμηνεία των ερευνητικών αποτελεσμάτων καθώς και προτάσεις αντεγκληματικής πολιτικής αλλά και ορισμένες σκέψεις για περαιτέρω έρευνα και μελέτη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Η γέννηση της θεωρίας της ετικέτας (labeling theory) - η εννοιολογική οριοθέτηση και σχέση με συναφείς εγκληματολογικές κατευθύνσεις

1. Εισαγωγή

Ήδη από τη δεκαετία του 1960 η θεωρία της ετικέτας, η οποία έχει τις ρίζες της στους κόλπους της αμερικανικής κοινωνιολογίας, αποτελούσε την πιο ρηξικέλευθη προσέγγιση του φαινομένου των αποκλίσεων. Πρόκειται για μια εποχή όπου ο ψυχρός πόλεμος βρίσκεται ακόμα στο προσκήνιο, υπάρχει έντονο αντιπολεμικό κλίμα όχι μόνο στην Αμερική αλλά και σε όλο τον κόσμο, ειδικά μετά την επέμβαση των Αμερικανών στο Βιετνάμ, το δε κίνημα για την προστασία των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη ενώ υπάρχει έντονος προβληματισμός και διχασμός, ιδίως στην αμερικανική κοινωνία, σχετικά με τα δικαιώματα των μειονοτήτων και ειδικότερα των μαύρων. Σε ένα τέτοιο κλίμα, οι διαμαρτυρίες ενάντια στον κρατικό μηχανισμό και στο σύστημα απονομής δικαιοσύνης ήταν ένα σύνηθες φαινόμενο με πρωταρχική αξίωση την αποποινικοποίηση κυρίως πράξεων που βρίσκονταν στο μεταίχμιο του ποινικού δικαίου.¹ Μέσα σε αυτές τις πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις γεννήθηκε και αναπτύχθηκε η θεωρητική σκέψη γύρω από την κοινωνική αντίδραση, το στιγματισμό και τις διαδικασίες άσκησης κοινωνικού ελέγχου, αν και δείγματα τέτοιας σκέψης εντοπίζονται ήδη από τα

¹ Lemert E.M., Human deviance, social problems, and social control, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 2nd ed., New Jersey, 1972, σ. 16-17, Λαμπροπούλου Ε., Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1994, σ. 110-111, Αρχιμανδρίτου Μ., Η διαχρονική προσέγγιση της θεωρίας της ετικέτας, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 1996, σ. 6-7, Κουράκης Ν.Ε., Οι σύγχρονες προοπτικές της Εγκληματολογίας, Εγκληματολογικοί Ορίζοντες: Ιστορική και Θεωρητική Προσέγγιση, Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 2^η εκδ. 2005, Φαρσεδάκης Ι., Στοιχεία εγκληματολογίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2005, σ. 111, Skoll G.R., Contemporary criminology and the criminal justice theory: Evaluating justice systems in capitalist societies, Palgrave MacMillan, N.Y., 2009, σ. 80-86.

τέλη της δεκαετίας του 1930 στο έργο του Tannenbaum.² Άμεσα σχετιζόμενη με τη θεωρία της σύγκρουσης από τη μία πλευρά και με τη θεωρία του πραγματισμού και της συμβολικής αλληλεπίδρασης από την άλλη, έθεσε τις βάσεις για την ανάπτυξη ενός νέου θεωρητικού μοντέλου ερμηνείας του εγκληματικού φαινομένου. Το επιστημονικό ενδιαφέρον των θεωρητικών της ετικέτας επικεντρώνεται στη λειτουργία των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου και στον τρόπο με τον οποίο αυτοί οι μηχανισμοί συμβάλλουν μέσω της στιγματιστικής διαδικασίας στην παραγωγή, ενίσχυση, σταθεροποίηση και αποκρυστάλλωση αποκλινουσών συμπεριφορών.³

1.1. Γέννηση της θεωρίας της ετικέτας και διαμόρφωση μια νέας εγκληματολογικής οπτικής στην κατανόηση και ανάλυση του φαινομένου της απόκλισης

Στις αρχές της δεκαετίας του '60 στην Αμερική και στα αμέσως επόμενα χρόνια στην Ευρώπη έκανε την εμφάνισή του ένα νέο ρεύμα «σύγχρονων» εγκληματολογικών κατευθύνσεων, οι οποίες, αν και δεν ταυτίζονταν σε όλο τους το

² Θα πρέπει ωστόσο να αναφέρουμε ότι η σημασία των παραγόντων εγκληματοποίησης είχαν ήδη αναφερθεί από τον Maunvriar. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Maunvriar υπήρξε ο θεμελιωτής της εγκληματολογίας του περάσματος στην πράξη αλλά και της κοινωνικής αντίδρασης. Βλ. Φαρσεδάκης I., 2005, ό.π., σ. 91-92. Βλ. επίσης Tannenbaum F., *Crime and the Community*, Ginn, Boston, 1938.

³ Lemert E.M., 1972, ό.π., Becker H., *Outsiders*, The Free Press, New York, 1963, Schur E.M., *Reactions to deviance: A critical assessment*, American Journal of Sociology, 1969, 75(3), σ. 309-322, Schur E.M., *Labeling deviant behavior: Its sociological implications*, Harper and Row, New York, 1971, Schur E.M., *Radical non-intervention*, Englewood Cliffs, Prentice Hall, N.J., 1973, Cooley C.H., *Human nature and the social order*, (1902), NY, 1964, Kitsuse J.I., *Societal reaction to deviant behavior: Problems of theory and method*, The Other Side: Perspectives on Deviance, Howard Becker (ed.), The Free Press, New York, 1964, σ. 87-102, Erikson K.T., *Notes on the sociology of deviance*, Social Problems, 1962, 9 (4), σ. 307-314, Goffman E., *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*, Anchor Books, Garden City, 1961, Goffman E., *Stigma: Notes on the management of the spoiled identity*, Penguin, Harmondsworth, 1968, Garfinkel H., *Conditions of successful degradation ceremonies*, American Journal of Sociology, 1956, 61(5), σ. 420-424, Scheff T. J., *Being mentally ill: A sociological theory*, Aldine, Chicago, IL, 1966.

θεωρητικό εύρος, εντούτοις, παρουσίαζαν κοινότητα ορισμένων βασικών θέσεων.⁴ Τη νέα αυτή τάση συνιστούσαν τέσσερις κατευθύνσεις. Πρώτη κατεύθυνση ήταν εκείνη του ρεύματος της αλληλεπίδρασης ή συμβολικής διαντίδρασης. Ο Φαρσεδάκης αναφέρει ότι το σύνολο των συλλήψεων που εντάσσονται στην εν λόγω κατεύθυνση διαμορφώνουν ένα θεωρητικό πλαίσιο που στηρίζεται: (α) στην έννοια του ρόλου, (β) στην έννοια της αλληλεπίδρασης και (γ) στην έννοια της προσωπικότητας όπως αυτή γινόταν αντιληπτή από το Mead. Οι υποστηρικτές αυτής της τάσης έκαναν λόγο για παρέκκλιση, μια έννοια ευρύτερη του εγκλήματος ενώ έδιναν ιδιαίτερη σημασία στις διαδικασίες επικόλλησης της «ετικέτας» στον παρεκκλίνοντα και στην αντίδρασή του στο στιγματισμό. Παράλληλα, το επιστημονικό ενδιαφέρον τους επικεντρωνόταν στην εφαρμογή των κανόνων από τους φορείς του μηχανισμού άσκησης κοινωνικού ελέγχου, στις διαντιδράσεις του άμεσου και ευρύτερου περιβάλλοντος καθώς και στην επεξεργασία των ποινικών νόμων.⁵ Δεύτερη κατεύθυνση ήταν αυτή της τεχνοκρατικής ή οργανωσιακής τάσης, στην οποία περιλαμβάνονται όλοι όσοι ασχολήθηκαν με ζητήματα εφαρμογής του νόμου, διοίκησης του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης καθώς και με ζητήματα δημιουργίας ποινικών νόμων. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονται μελέτες σχετικά με το κόστος, τη λειτουργία, τη δομή και την αποτελεσματικότητα των φορέων του ποινικού συστήματος.⁶ Στην τρίτη κατεύθυνση κατατάσσεται η νέα, ριζοσπαστική, κριτική τάση, η οποία αποτέλεσε απότοκο των πολιτικών εξελίξεων της δεκαετίας του '60 ενώ επηρεάστηκε και από τις προσεγγίσεις των νέο-μαρξιστών.⁷ Όσον αφορά στη μαρξιστικής κατεύθυνσης εγκληματολογική θεώρηση,

⁴ Σπινέλλη Κ.Δ., Εγκληματολογία: Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις, Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 2^η εκδ., 2005, σ. 38-45, Κουράκης Ν.Ε., 2005, ό.π., σ. 51, Φαρσεδάκης Ι., Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1985, σ. 119 επ.

⁵ Φαρσεδάκης Ι., 2005, ό.π., σ. 112-114. Οι τάσεις της αλληλεπίδρασης ή συμβολικής διαντίδρασης ήταν λ.χ. του κοινωνικού στιγματισμού, της φαινομενολογίας, της εθνομεθοδολογίας κ.λ.π.

⁶ Φαρσεδάκης Ι., 2005, ό.π., σ. 114-115.

⁷ Φαρσεδάκης Ι., 2005, ό.π., σ. 115-118, Φαρσεδάκης Ι., Ιστορία των εγκληματολογικών θεωριών, Α, 1986, σ. 38-39. Αλεξιάδης Σ., Εγκληματολογία, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 3^η έκδοση, 1989, σ. 126-134, Σπινέλλη, Κ.Δ., 2005, ό.π., σ. 38-45 και 226-234. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Willem Bongers, ο οποίος θεωρήθηκε πρόδρομος της κριτικής εγκληματολογίας ενώ συγκαταλέχθηκε ανάμεσα στους πρώιμους μαρξιστές εγκληματολόγους με τις θέσεις του να προσεγγίζουν κατά πολύ τις θέσεις των Marx και Engels, υποστήριζε τον απόλυτο διαχωρισμό των κοινωνικών συστημάτων σε σοσιαλιστικό και καπιταλιστικό, απέδιδε την εγκληματικότητα στην ανηθικότητα που δημιουργεί ο καπιταλισμός

αυτή εντάσσεται με τη σειρά της στη λεγόμενη εγκληματολογία της σύγκρουσης (conflict criminology), της οποίας βασικοί εκπρόσωποι ήταν οι George Vold (1958)⁸, Austin Turk (1969)⁹, Richard Quinney (1969, 1970, 1974)¹⁰ και Ralf Dahrendorf (1967).¹¹ Κατά τη μαρξιστική σκέψη το έγκλημα εμφανίζεται ως αποτέλεσμα της άνισης κατανομής του πλούτου, λόγω της κατοχής από την αστική τάξη των μέσων παραγωγής. Με άλλα λόγια, η ύπαρξη της ατομικής ιδιοκτησίας και, ως εκ τούτου, η διαμόρφωση μιας ταξικής κοινωνίας αποτελούν τις γενεσιουργές αιτίες της εγκληματικής συμπεριφοράς. Ωστόσο, αν και οι Marx (1818-1883) και Engels (1820-1895) δεν ασχολήθηκαν διεξοδικά με έννοιες όπως εκείνες του εγκληματία και του εγκλήματος, εντούτοις, κάποιες αποσπασματικές αναφορές εντοπίζονται στα έργα τους.¹² Παράλληλα ο Engels, επιστήθιος φίλος και συνεργάτης του Marx, στη γνωστή

και υπήρξε από τους πρώτους που εφάρμοσαν ποσοτικές αναλύσεις σχετικά με την σύνδεση των οικονομικών συνθηκών και του εγκλήματος. Ο Bonger εστιάζει το επιστημονικό του ενδιαφέρον στην εδραίωση του εγωισμού στα μέλη των καπιταλιστικών κοινωνιών, κάτι που κατά την αντίληψή του οδηγεί στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς. Ως εκ τούτου το καπιταλιστικό σύστημα διαμορφώνει εγωιστές προλετάριους αλλά και αστούς με τους πρώτους να έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να κατηγορηθούν για τις εγκληματικές τους πράξεις λόγω της μεροληπτικής υπέρ των αστών λειτουργίας των μηχανισμών άσκησης κοινωνικού ελέγχου. Βλ. Bonger W.A., *Criminality and economic conditions*, Little Brown, Boston, 1905 και Αρχιμανδρίτου Μ., ό.π., σ. 113. Βλ. επίσης Vold G.B., Bernard T.J., Snipes J.B., *Theoretical criminology*, Oxford University Press, 4th Edition, N.Y, 1998, σ. 260-283, Taylor I., Walton P., Young J., *The new criminology: For a social theory of deviance*, Routledge and Keyan Paul, London - New York, 1973, Taylor I., Walton P., Young J., *Critical Criminology*, Prontledge and Keyan Paul, London, 1975.

⁸ Vold G.B., *Theoretical Criminology*, Oxford University Press, N.Y, 1958.

⁹ Turk A.T., *Criminality and Legal Order*, Rand McNally, Chicago, 1969.

¹⁰ Quinney R. *Crime and justice in society*, Little, Brown & CO, Boston, 1969, Quinney R., *The social reality of crime*, Little, Brown, Boston, 1970, Quinney R., *Critique of the legal order*, Little, Brown, Boston, 1974. Βλ. επίσης Φαρσεδάκης Ι., 1985, ό.π., σ. 119.

¹¹ Dahrendorf R., *Class and class conflict in industrial society*, Stanford University Press, 1967 και Φαρσεδάκης Ι., 1985, ό.π., σ. 119-120.

¹² Σε ένα γραπτό του, το οποίο συνέγραψε ανάμεσα στα 1860 και 1862 και το οποίο αργότερα ενσωματώθηκε στο φημισμένο έργο του «Κεφάλαιο» και συγκεκριμένα στον τέταρτο τόμο με τίτλο «Θεωρίες για την υπεραξία» (1862) ο Marx αναφέρει: « Ένας φιλόσοφος παράγει ιδέες, ένας ποιητής ποιήματα, ένας παπάς κηρύγματα, ένας καθηγητής εγχειρίδια κ.λ.π. Ένας εγκληματίας παράγει εγκλήματα. Όταν εξετάσει κανείς πιο λεπτομερειακά τη συνάρτηση αυτού του τελευταίου κλάδου παραγωγής με το σύνολο της κοινωνίας, τότε θα απαλλαγεί από πολλές προκαταλήψεις. Ο εγκληματίας δεν παράγει μόνο εγκλήματα, αλλά και το ποινικό δίκαιο και μαζί του και τον καθηγητή που κάνει

του μελέτη σχετικά με την κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία του 1844, προσέγγισε και αυτός, με τη σειρά του, το θέμα της εγκληματικότητας, αλλά όχι διεξοδικά και σε βάθος. Υποστήριζε ότι η εγκληματική συμπεριφορά είναι το φυσικό επακόλουθο της εξαθλίωσης που υφίσταται το προλεταριάτο λόγω των ταξικών αντιθέσεων που ενυπάρχουν σε μια καπιταλιστική κοινωνία, επισημαίνοντας ότι οι δυνατότητες αντίδρασης του στην εξαθλίωση, εξαντλούνται σε τρεις εναλλακτικές: στο έγκλημα, στην αυτοκτονία και στην τρέλα.¹³ Σύμφωνα με τις θέσεις των εγκληματολόγων της σύγκρουσης κάθε κοινωνία απαρτίζεται από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες, με διαφορετικά συμφέροντα και ως εκ τούτου δεν υπάρχει κοινή αντίληψη και αποδοχή αρχών και αξιών από το σύνολο των κοινωνιών, όπως γίνεται δεκτό από την εγκληματολογία που στηρίζεται περισσότερο στο μοντέλο της συναίνεσης (consensus theory).¹⁴ Χαρακτηριστικό, λοιπόν, όλων των κοινωνιών είναι

παραδόσεις για το ποινικό δίκαιο και επιπλέον το αναπόφευκτο εγχειρίδιο, με το οποίο αυτός ο ίδιος καθηγητής ρίχνει τις παραδόσεις του στη γενική αγορά με τη μορφή «εμπορεύματος». Έτσι πραγματοποιείται αύξηση του εθνικού πλούτου, χωρίς να γίνεται λόγος για την ατομική απόλαυση, την οποία, όπως μας λέει ένας αρμόδιος μάρτυρας, ο καθηγητής Ρόσερ, το χειρόγραφο του εγχειριδίου χαρίζει στον ίδιο τον συγγραφέα του. Ο εγκληματίας παράγει ακόμα όλη την αστυνομία και την ποινική δικαιοσύνη, τους δικαστικούς κλητήρες, τους δικαστές, τους δήμιους, τους ενόρκους κ.λ.π...[...]Ο εγκληματίας δημιουργεί μια εντύπωση, εν μέρει ηθική, εν μέρει τραγική, ανάλογα με τις περιστάσεις, και προσφέρει έτσι μια «υπηρεσία» μια κίνηση των ηθικών και αισθητικών αισθημάτων του κοινού. Δεν παράγει μόνο εγχειρίδια για το ποινικό δίκαιο, ούτε μόνο κώδικες της ποινικής νομοθεσίας και μαζί τους ποινικούς νομοθέτες, αλλά και τέχνη, λογοτεχνία, μυθιστορήματα, ακόμα και τραγωδίες[...]Ενώ το έγκλημα, αφαιρώντας ένα μέρος του υπεράριθμου πληθυσμού από την αγορά εργασίας, μειώνει έτσι τον συναγωνισμό ανάμεσα στους εργάτες και εμποδίζει ως ένα σημείο την πτώση του μισθού εργασίας κάτω από το κατώτατο όριό του. Η πάλη ενάντια στο έγκλημα απορροφά ένα άλλο μέρος του ίδιου πληθυσμού. Ο εγκληματίας έτσι επεμβαίνει σαν μια από εκείνες τις φυσικές «εξισορροπήσεις» που αποκαθιστούν ένα σωστό επίπεδο και ξανοίγουν μια ολόκληρη προοπτική «ωφέλιμων» κλάδων απασχόλησης». Μαρξ Κ., Θεωρίες για την υπεραξία, IV τ., του «Κεφαλαίου», Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1984, σ. 432-434.

¹³ Σπινέλλη, Κ. Δ., 2005, ό.π., σελ. 229. Βλ. επίσης Bucholz E., Hartman R., Leukas J., Stiller G., *Socialist Criminology: Theoretical and methodical foundations*, Lexington Books, 1974.

¹⁴ Η Σπινέλλη αναφέρει ότι η εγκληματολογία της σύγκρουσης αποτελεί μια γενικότερη κατηγορία, στην οποία εντάσσονται διάφορες μαρξιστικές θεωρήσεις. Βλ. Σπινέλλη, Κ.Δ., 2005, ό.π., σελ. 41 και σχετικά με το μοντέλο της συναίνεσης βλ. Buckley W., *Sociology and Modern Systems Theory*, Englewoods Cliffs, 1967, σ. 104-105. Βλ. επίσης, Muncie J., λήμμα: «Conflict Theory», *The Sage Dictionary of Criminology*, Compiled and edited by: Mc Laughlin, E./J. Muncie, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 2001, σ. 48 και 49, Davis N.J., *Social Control of deviance: A*

η ύπαρξη διαφορετικών κοινωνικών ομάδων με αντικρουόμενα συμφέροντα, αλλά και η ύπαρξη μιας κυρίαρχης τάξης, η οποία θεσπίζει και εφαρμόζει νόμους με σκοπό την εξυπηρέτηση των συμφερόντων της, ενώ ασκεί εξουσία και πίεση σε άλλες κοινωνικές ομάδες, των οποίων τα συμφέροντα αντιδιαστέλλονται προς τα δικά της. Ως εκ τούτου, ο νόμος αποτελεί το βασικό μέσο, με το οποίο οι ισχυρότεροι ελέγχουν τους ασθενέστερους και η γενεσιουργός αιτία της εγκληματικής συμπεριφοράς εντοπίζεται σε εκείνη ακριβώς τη δυνατότητα της κυρίαρχης τάξης να ποινικοποιεί συμπεριφορές μελών κοινωνικών ομάδων, οι οποίες θίγουν τα συμφέροντά της.¹⁵ Στο πλαίσιο της ανωτέρω θεωρητικής αντίληψης η εγκληματική συμπεριφορά συνιστά μια «φυσιολογική» αντίδραση των ασθενέστερων σε πολιτική και οικονομική δύναμη ομάδων προς εξασφάλιση της επιβίωσής τους έναντι της κυρίαρχης ομάδας. Τέλος, την τέταρτη κατεύθυνση αποτέλεσε το ρεύμα της κοινωνικής αντίδρασης με θεμελιωτή τον Robert. Ο Robert διέκρινε δύο είδη εγκληματολογιών: (α) του περάσματος στην πράξη και (β) της κοινωνικής αντίδρασης. Στην πρώτη ενέταξε την τάση της αλληλεπίδρασης, την τεχνοκρατική κατεύθυνση καθώς και τις ριζοσπαστικές προσεγγίσεις. Ο ίδιος προσπάθησε να αναλύσει τους κανόνες της κοινωνικής αντίδρασης στο πλαίσιο των αναπαραστάσεων (επικεντρώθηκε σε μελέτες σχετικά με τις αναπαραστάσεις της ποινικής δικαιοσύνης τόσο των φορέων του ποινικού μηχανισμού όσο και του κοινού).¹⁶ Στην πορεία επικέντρωσε το επιστημονικό του ενδιαφέρον στην ποινική κοινωνιολογία με βασικό άξονα μελέτης τον ποινικό κανόνα (πρωτογενής και δευτερογενής εγκληματοποίηση).¹⁷

Συνοψίζοντας, λοιπόν, η θεωρία της ετικέτας ως κατεύθυνση του ρεύματος της αλληλεπίδρασης ή διαντίδρασης με τις ρίζες της να εντοπίζονται τόσο στη θεωρία της συμβολικής διάδρασης όσο και στη θεωρία της σύγκρουσης έθεσε τις βάσεις για την ανάπτυξη ενός θεωρητικού πλαισίου, το οποίο σχετιζόταν άμεσα με

critical perspective, Irwin/McGraw-Hill, 1990, σ. 49-51, Vold G.B., Bernard T.J., Snipes J.B., ό.π., σ. 235-259.

¹⁵ Davis N.J., ό.π. σ. 47-55.

¹⁶ Φαρσεδάκης Ι., 2005, ό.π., σ. 118-121, Robert Ph., La sociologie entre une criminologie de passage a l'acte et une criminologie de la réaction sociale, L'Année Sociologique, 24, 1973, σ. 441-504, Δασκαλάκης Η., Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, Σάκκουλας, Αθήνα, 1985.

¹⁷ Robert Ph., De la criminologie de la réaction sociale et une sociologie penale, L'Année Sociologique, 1981, σ. 252-283.

την έννοια του κοινωνικού ελέγχου του εγκλήματος (social control).¹⁸ Μολονότι το άρθρο του Lemert¹⁹ σχετικά με την αντικοινωνική συμπεριφορά, το οποίο δημοσιεύθηκε το 1948, καθώς και το επιστημονικό του έργο «Social Pathology», που δημοσιεύθηκε το 1951, αποτέλεσαν την πρώτη συστηματοποιημένη προσπάθεια να διατυπωθούν κάποιες θεμελιώδεις θέσεις του νέου αυτού επιστημονικού ρεύματος, εντούτοις, το έργο του Frank Tannenbaum²⁰ με τίτλο «Crime and the community» που δημοσιεύθηκε το 1938, ήταν εκείνο που σηματοδότησε τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος των εγκληματολόγων από το έγκλημα και τον εγκληματία στη λειτουργία των μηχανισμών άσκησης κοινωνικού ελέγχου και των στιγματιστικών διαδικασιών. Οι υποστηρικτές αυτής της νέας τάσης της εγκληματολογίας συγκρότησαν αυτό που ονομάσθηκε αργότερα Νέα Σχολή του Σικάγο (Neo-Chicagoans, the West Coast School or the Pacific Seminar). Θεωρητικοί όπως οι Lemert²¹, Kitsuse²², Goffman²³, Erikson²⁴, Becker²⁵, Schur²⁶ και Scheff²⁷ αποτελούν τους κυριότερους εκπροσώπους της νέας αυτής σχολής, με τις θεμελιώδεις αρχές της να αποτυπώνονται στο σύνολο του έργου τους.²⁸

¹⁸ Lemert E.M., ό.π., 1972, σ. 14

¹⁹ Lemert E.M., Some Aspects of a General Theory of Sociopathic Behavior, Research Studies, Stage College of Washington, 1948, 16, σ. 23-29 και Lemert E. M., Social Pathology, McGraw-Hill, New York, 1951.

²⁰ Tannenbaum F., ό.π.

²¹ Lemert E.M., ό.π.

²² Kitsuse J.I., ό.π.

²³ Goffman E., Άσυλα, ΕΥΡΥΑΛΟΣ, Αθήνα, 1994 και Goffman E., Στίγμα: Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας, ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, Αθήνα, 2001.

²⁴ Erikson K.T., ό.π..

²⁵ Becker H., ό.π.

²⁶ Schur E.M., ό.π..

²⁷ Scheff T.J., The role of mentally ill and the dynamics of mental disorder: A research framework, Sociometry, 1963, 26 (4), σ. 436-453.

²⁸ Lemert E.M., 1972, ό.π. σελ. 15.

1.2. Οι ρίζες της θεωρίας της ετικέτας (labeling theory) και η σχέση της με την εγκληματολογία της σύγκρουσης (conflict theory) και τη θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης ή διάδρασης (theory of symbolic interactionism)

Το υπόβαθρο της εγκληματολογικής σκέψης σχετικά με τη θεωρία της ετικέτας, στηρίζεται, όπως ήδη αναφέρθηκε, στη θεωρία της συμβολικής διάδρασης (symbolic interactionism), επιγόνου του φιλοσοφικού ρεύματος του Πραγματισμού και συγκεκριμένα της δεύτερης γενιάς των Πραγματιστών με κυριότερο εκπρόσωπο τον George Herbert Mead (1934),²⁹ αλλά και στη θεωρία της σύγκρουσης (conflict theory). Οι δύο αυτές θεωρητικές κατευθύνσεις, όπως αναφέρουν οι Paternoster και Iovanni (1989),³⁰ συντέλεσαν στη διαμόρφωση δύο βασικών αρχών της θεωρίας της ετικέτας: α) ότι στο πλαίσιο λειτουργίας μιας κοινωνίας, η κυρίαρχη τάξη, η οποία διαθέτει την πολιτική και οικονομική εξουσία, είναι εκείνη που ορίζει ποια συμπεριφορά στιγματίζεται ως αποκλίνουσα και ποιος χαρακτηρίζεται ως αποκλίνων – επίδραση της θεωρίας της σύγκρουσης- και β) η απόδοση της ετικέτας του “αποκλίνοντος” συμβάλλει στην εγκόλπωση από το φορέα του αποδιδόμενου στιγματιστικού χαρακτηρισμού μιας σταθερής αποκλίνουσας ταυτότητας και στην παγίωση ενός αποκλίνοντος status ζωής - επίδραση της θεωρίας της συμβολικής αλληλεπίδρασης ή διάδρασης.³¹

1.2.1 Η θεωρία της σύγκρουσης και η επίδρασή της στη θεωρία της ετικέτας

Τόσο η θεωρία της σύγκρουσης όσο και η θεωρία της ετικέτας θέτουν ως επεξηγηματική βάση του φαινομένου άσκησης κοινωνικού ελέγχου, τις σχέσεις εξουσίας και κοινωνικής διαστρωμάτωσης εντός του κοινωνικού πλαισίου. Η συγκρουσιακή εγκληματολογία επικεντρώνει το ενδιαφέρον της κυρίως στα μέσα, στα οποία οι κυρίαρχες ομάδες εξουσίας καταφεύγουν προκειμένου να διατηρήσουν τη θέση τους στην κοινωνική πυραμίδα. Αντίθετα, οι θεωρητικοί της ετικέτας επεξεργάζονται τις διαδικασίες εκείνες, μέσω των οποίων η κυρίαρχη ομάδα

²⁹ Mead G.H., *Mind, Self and Society: From a standpoint of a social behaviorist*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1934 και Mead G. H., *The psychology of punitive justice*, *American Journal of Sociology*, 1918, 23 (5), σ. 577-602.

³⁰ Paternoster R., Iovanni L., *The labeling perspective and delinquency: An elaboration of the theory and an assessment of the evidence*, *Justice Quarterly*, 1989, 6 (3), σ. 361.

³¹ Lemert E.M., *ό.π.*, σ. 62 επ.

συμφερόντων στερεί από άλλες ομάδες με αντικρουόμενα προς αυτήν συμφέροντα, την όποια εξουσία μπορεί να διαθέτουν. Σε κάθε περίπτωση όμως, σύμφωνα και με τις δύο συγκλίνουσες θεωρητικές προσεγγίσεις, η κυρίαρχη τάξη με την ευρύτερη εξουσία είναι εκείνη που ασκεί τη σημαντικότερη επίδραση στη διαμόρφωση των αξιών, των προτύπων και των κοινωνικών κανόνων σε ένα συγκροτημένο κοινωνικό σύνολο και σε μια δεδομένη χρονική στιγμή³². Στο κλασσικό έργο του Becker (1963) «Οι Περιθωριοποιημένοι» διατυπώνεται η άποψη ότι οι κοινωνικοί κανόνες είναι το δημιούργημα συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, οι οποίες διαθέτουν την πολιτική και οικονομική εξουσία, και είναι ζήτημα που άπτεται αυτής ακριβώς της εξουσίας το ποιος δύναται να εξαναγκάσει τις άλλες κοινωνικές ομάδες να αποδεχτούν τους κανόνες του και το πως κάτι τέτοιο καθίσταται εφικτό.³³ Ο Becker αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Αντίθετα, εννοώ ότι οι κοινωνικές ομάδες δημιουργούν παρέκκλιση με το να θεσπίζουν τους κανόνες η παραβίαση των οποίων συνιστά παρέκκλιση και με το να εφαρμόζουν αυτούς τους κανόνες σε συγκεκριμένα άτομα, χαρακτηρίζοντάς τα ως περιθωριακά. Από αυτή την άποψη, η παρέκκλιση δεν είναι μια ιδιότητα της πράξης που διαπράττει το άτομο, αλλά μάλλον μια συνέπεια της εφαρμογής των κανόνων και των κυρώσεων από τους άλλους σε έναν ένοχο»*.³⁴ Στη συνέχεια ο Becker τονίζει ότι οι κανόνες τείνουν να εφαρμόζονται περισσότερο σε κάποια άτομα από ό,τι σε άλλα, αναφέροντας ως παράδειγμα μελέτες σχετικά με την παραβατικότητα ανηλίκων, οι οποίες καταδεικνύουν ότι τα ανήλικα αγόρια από χαμηλότερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις προχωρούν πιο βαθιά στην ποινική διαδικασία από ό,τι τα ανήλικα αγόρια της μεσαίας τάξης.³⁵ Ο Lofland (1969) με τη σειρά του επισημαίνει ότι απόκλιση ονομάζεται το παιχνίδι σύγκρουσης ή υπεροχής (conflict game), κατά το οποίο μέλη κάποιων ομάδων ή μικρές, με χαλαρή οργάνωση, ομάδες με μικρή εξουσία, εξουσιάζονται από μια καλά οργανωμένη μειονότητα ή πλειονότητα, η οποία διαθέτει το μεγαλύτερο κομμάτι της εξουσίας.³⁶ Στη συνέχεια αναφέρει ότι το κατά πόσο μια

³² Tapia M., Untangling race and class effects on juveniles arrests, Journal of Criminal Justice, 2010, 38 (3), σ. 255 και Bell D., Lang K., The intake dispositions of juvenile offenders, Journal of Research in Crime and Delinquency, 1985, 22 (4), σ. 309–328.

³³ Becker H., Οι περιθωριοποιημένοι, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2000, σ. 65-68.

³⁴ Becker H., ό.π., σ. 59.

³⁵ Becker H., ό.π σ. 63 και βλ. επίσης Cohen A.K., Short J.F., Juvenile Delinquency, Merton R.K., Nisbet R.A., Contemporary Social Problems, Harcourt, Brace and World, Inc, New York, 1961 σ. 87.

³⁶ Lofland J., Deviance and identity, Englewood Cliffs, Prentice Hall, NJ, 1969, σ.14.

δεδομένη κατάσταση θα χαρακτηριστεί ως αποκλίνουσα και όχι ως ένα κοινωνικό κίνημα ή μια σύγκρουση πολιτικού χαρακτήρα, ανάμεσα σε διαφορετικές ομάδες αντικρουόμενων συμφερόντων, εξαρτάται από παράγοντες όπως η δύναμη, ο φόβος και η απειλή.³⁷ Τέλος, ο Lemert στο έργο του *Social Pathology* (1951) επιμένει ότι οι κανόνες δικαίου αναφέρονται στους περιορισμούς της ανθρώπινης συμπεριφοράς, οι οποίοι διατυπώνονται είτε ρητά είτε σιωπηρά και αναγνωρίζονται αναδρομικά από τα μέλη μιας συγκεκριμένης ομάδας, κοινότητας ή κοινωνίας.³⁸ Σύμφωνα άλλωστε με τη θεωρία της ετικέτας, η αντίληψη του περιεχομένου των κανόνων δικαίου από τα μέλη μιας ομάδας, κοινότητας ή κοινωνίας λαμβάνει χώρα αφού σημειωθεί και εντοπισθεί η παραβίασή τους. Η παραβίαση ενός κοινωνικού κανόνα, λοιπόν, η οποία προκαλεί έντονη κοινωνική αντίδραση αλλά και συνέπειες για τον παραβάτη, είναι εκείνη που θα αποτελέσει την αφετηρία για το διαχωρισμό της κοινωνικά αποδεκτής από τη μη-αποδεκτή συμπεριφορά.³⁹ Πρακτικά, αυτό που γίνεται δεκτό από τους θεωρητικούς της ετικέτας αλλά και από τους υποστηρικτές της εγκληματολογίας της σύγκρουσης, είναι ότι: (α) καμία πράξη δεν μπορεί να ειπωθεί ως εγγενώς αποκλίνουσα, (β) η αντίληψη για το εννοιολογικό περιεχόμενο της απόκλισης διαφοροποιείται αναλόγως με το κοινωνικό πλαίσιο εντός του οποίου λαμβάνει χώρα μια συμπεριφορά, (γ) οι κοινωνικοί κανόνες που ορίζουν τι είναι απόκλιση και ποιος ο αποκλίνων διαμορφώνονται από την εκάστοτε κοινωνική ομάδα συμφερόντων που διαθέτει, αν όχι το σύνολο, τότε το μεγαλύτερο μέρος της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας σε ένα δεδομένο κοινωνικό πλαίσιο και σε μια δεδομένη χρονική στιγμή, και (δ) παρατηρείται διαφορική εφαρμογή των κοινωνικών κανόνων από την κυρίαρχη κοινωνική ομάδα σε ετεροειδείς κατηγορίες ατόμων ή κοινωνικών ομάδων, με υπεισερχόμενες κατά την επιβολή των κανόνων παραμέτρους, όπως η ηλικία, το φύλο, η φυλή και το οικονομικό και κοινωνικό status⁴⁰.

³⁷ Lofland J., ό.π., σ. 15 και Schur E. M., 1971, ό.π., σ. 108-109.

³⁸ Lemert E.M., 1951, ό. π., σ. 31.

³⁹ Davis N.J., Labeling theory in deviance research: A critique and reconsideration, *The Sociological Quarterly*, 1972, 13 (4), σ. 453-454.

⁴⁰ Wellford C., Labeling theory and criminology: An assessment, *Social Problems*, 1975, 22 (3), σ. 333, βλ. επίσης Pollner M., *Sociological and common sense models of the labeling process*, Roy Turner (ed.), *Ethnomethodology: Selected Readings*, Penguin Books, Baltimore, 1974, σ. 29 και 33 όπου αναφέρει: «ο αποκλίνων χαρακτήρας μιας πράξης εξαρτάται, ή πιο ενδεικτικά προκύπτει από τη μεταγενέστερη απάντηση της κοινότητας στην πράξη [.....] Δεν υπάρχει απόκλιση χωρίς την αντίδραση».

Σε αυτό το σημείο ωστόσο θα πρέπει να σημειωθεί ότι η θεωρία της ετικέτας δέχτηκε δριμυία κριτική σχετικά με τη βασική θεώρησή της ότι καμία πράξη δεν δύναται να θεωρηθεί εγγενώς αποκλίνουσα και ότι η ταξινόμησή της ως τέτοιας εξαρτάται από το κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο εντός του οποίου λαμβάνει χώρα. Στα πρώιμα στάδια της μελέτης του φαινομένου της αποκλίνουσας συμπεριφοράς, σύμφωνα με την προσέγγιση της εγκληματογένεσης, η απόκλιση γινόταν αντιληπτή ως μια έννοια με δεδομένα και προκαθορισμένα αντικειμενικά, καθολικά και διαχρονικά χαρακτηριστικά. Αυτήν ακριβώς την απόλυτη θέση της «παραδοσιακής» εγκληματολογίας, σχετικά με την ύπαρξη ανθρώπινων συμπεριφορών, οι οποίες αντικειμενικά και καθολικά εντάσσονται στην έννοια της απόκλισης, έθεσαν σε αμφισβήτηση οι θεωρητικοί της ετικέτας υποστηρίζοντας ότι όλες οι εκφάνσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς αποτελούν φαινομενολογικές κατασκευές των μελών μιας κοινωνίας και ως εκ τούτου η έννοια της απόκλισης είναι σχετική και σε καμία περίπτωση απόλυτη.⁴¹ Ωστόσο, αυτόν τον υποκειμενισμό και τη σχετικοποίηση της έννοιας της απόκλισης έσπευσαν να κατακρίνουν οι εγκληματολόγοι των θεωριών του περάσματος στην πράξη υποστηρίζοντας ότι πράξεις όπως η ανθρωποκτονία, ο βιασμός, η κλοπή ή η βαριά σωματική βλάβη, αλλά και γενικότερα όλες εκείνες οι πράξεις που προϋποθέτουν βλάβη, ζημία, ή προσβολή της ατομικής ιδιοκτησίας ή της περιουσίας τρίτου θεωρούνται αποκλίνουσες διαχρονικά σε όλα τα πολιτισμικά πλαίσια.⁴² Ο Schur (1971) προσπάθησε να δώσει τη δική του απάντηση στο ζήτημα της σχετικότητας του ορισμού της απόκλισης. Υποστήριξε, λοιπόν, ότι κάποιες πράξεις όπως λ.χ. η ανθρωποκτονία, η αιμομιξία κ.λ.π., για τις οποίες παρατηρείται κοινωνική συναίνεση σχετικά με την κοινωνική τους σημασία, προσφέρονται σε μικρότερο βαθμό προς εφαρμογή της θεωρίας της ετικέτας και ότι συμπεριφορές οριακού χαρακτήρα, όπως η χρήση ναρκωτικών, κρίνονται πιο ιδανικές.⁴³ Και ο Lemert (1972) αποπειράθηκε να αποσαφηνίσει την έννοια της αποκλίνουσας συμπεριφοράς, θέτοντας κάποια όρια στον ακραίο σχετικισμό που διέκρινε τις δηλώσεις κάποιων από τους θεωρητικούς

⁴¹ Goode E., On behalf of labeling theory, Social Problems, 1975, 22 (5), σ. 571-572 και Lofland J, ό.π., σ. 123.

⁴² Wellford C., ό.π., σ. 334, βλ. επίσης Hoebel E.A., The law of primitive man, Harvard University Press, Cambridge, 1954, ο οποίος διαπίστωσε ότι πράξεις όπως η ανθρωποκτονία ή ο βιασμός ή δικαιώματα όπως αυτό της ατομικής ιδιοκτησίας διαθέτουν χαρακτήρα καθολικό και πανανθρώπινο.

⁴³ Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 21.

της ετικέτας, με αποτέλεσμα να διαμορφώνεται μια ατυχώς εσφαλμένη αντίληψη για την έννοια και το περιεχόμενο της απόκλισης. Λέει χαρακτηριστικά: «[...] η ανθρώπινη συμπεριφορά πάντα λαμβάνει χώρα εντός τεθειμένων ορίων: βιολογικών, ψυχολογικών, οικολογικών, τεχνολογικών και οργανωτικών. Αυτά είναι που εξηγούν το γιατί συγκεκριμένα είδη συμπεριφοράς τείνουν να θεωρούνται περισσότερο ανεπιθύμητα σε σχέση με άλλα. Πρακτικά σε όλες τις κοινωνίες, σε διαφορετικό βαθμό και με διαφορετικό τρόπο, αποδοκιμάζονται πράξεις όπως η αιμομιξία, η μοιχεία, η ελευθεριότητα, η σκληρή συμπεριφορά στα παιδιά, η τεμπελιά, η έλλειψη σεβασμού στους γονείς και στους γηραιότερους, η ανθρωποκτονία, ο βιασμός, η κλοπή, το ψέμα και η απάτη[...] δεν είναι τόσο ότι οι πράξεις αυτές παραβιάζουν κανόνες δικαίου όσο το ότι καταστρέφουν, υποβαθμίζουν και θέτουν σε κίνδυνο πανανθρώπινες από τη φύση τους αξίες».⁴⁴ Ο Goode (1975), ωστόσο, παρατηρεί το εσφαλμένο της τοποθέτησης αυτής του Lemert, αφού όπως επισημαίνει καμία από τις παραπάνω απαριθμούμενες συμπεριφορές δεν είναι αποδοκιμαστέα κατά καθολικό και διαχρονικό τρόπο σε όλα τα πολιτισμικά και κοινωνικά πλαίσια, και στη συνέχεια τεκμηριώνει τη θέση του αυτή με αναφορά στα παραδείγματα των πράξεων της αιμομιξίας και της ανθρωποκτονίας.⁴⁵ Βέβαια, αυτό το οποίο πρέπει να τονισθεί είναι ότι σκοπός του Lemert δεν ήταν άλλος από το να καταστήσει σαφές ότι η έννοια της αποκλίνουσας συμπεριφοράς, εντός του πλαισίου της θεωρίας της ετικέτας, δεν είναι τόσο σχετική όσο εσφαλμένως διατείνονται οι επικριτές της, αλλά αντίθετα εμπίπτει και αυτή ως ένα βαθμό στα όρια εκείνα που επιτάσσει η κοινωνική συναίνεση.

Κριτική έχει δεχθεί η θεωρία της ετικέτας και σχετικά με τον ισχυρισμό ότι παρατηρείται διαφορετική επιβολή των κανόνων δικαίου από τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου σε διαφορετικές ομάδες και με κριτήρια αυτής της διαφορικής μεταχείρισης κυρίως τη φυλή, την ηλικία, το φύλο αλλά και το κοινωνικοοικονομικό status των μελών των ομάδων. Πράγματι, όπως γίνεται δεκτό από τους υποστηρικτές της θεωρίας της ετικέτας, η δημιουργία της ταμπέλας του αποκλίνοντος δύναται να θεωρηθεί απότοκος της στάσης των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου σχετικά με ζητήματα όπως η φυλή ή το κοινωνικό και οικονομικό status των θεωρούμενων ως αποκλινόντων. Οι έρευνες που έχουν διεξαχθεί σχετικά με το θέμα αυτό έχουν εξάγει αντικρουόμενα πορίσματα, γεγονός

⁴⁴ Lemert E.M., 1972, ό.π., σ. 22.

⁴⁵ Goode E., ό.π., σ. 573 - 574.

το οποίο δεν θα πρέπει να ξαφνιάζει τον αναγνώστη, αφού όπως υποστηρίζουν οι Pope και Snyder (2003) αυτό οφείλεται στο ότι οι έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί τα τελευταία 50 έτη σχετικά με το θέμα αυτό στηρίζονται σε διαφορετική μεθοδολογία, χρονοδιαγράμματα και έχουν διεξαχθεί σε διαφορετικά κατά τόπο και χρόνο συστήματα απονομής ποινικής δικαιοσύνης.⁴⁶ Ο Sampson (1986)⁴⁷ παρατηρεί ότι παρόλο που έχει προηγηθεί μια πλειάδα τέτοιων ερευνών, όπως των Liska και Tausig (1979),⁴⁸ Cohen και Kluegel (1978),⁴⁹ Dannefer και Schutt (1982),⁵⁰ Empey (1982)⁵¹ και άλλων, αναφορικά με την επίδραση των παραμέτρων της φυλής και της κοινωνικής και οικονομικής θέσης ενός ανήλικου παραβάτη στη λήψη αποφάσεων από τους φορείς του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης, κοινό τόπο των διαφόρων ερευνητικών πονημάτων αποτελεί η διαπίστωση ότι παράγοντες όπως η βαρύτητα του αδικήματος και το ποινικό μητρώο (legal variables ή offense-related variables) διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο στη λήψη τέτοιων αποφάσεων, ενώ η επίδραση της φυλής και της ταξικής θέσης (non - legal ή extra-legal variables) των παραβατών σε αυτή τη διαδικασία είτε δεν εντοπίζεται καθόλου είτε εμφανίζεται ως μη αξιόλογη. Ανάλογη είναι και η τοποθέτηση του Wellford (1975),⁵² ο οποίος αναφέρει εξίσου ως σημαντικούς παράγοντες το βαθμό βαρύτητας της πράξης και τον αριθμό προηγούμενων παραβατικών πράξεων του ανήλικου παραβάτη παραθέτοντας και μια σειρά

⁴⁶ Pope C.E, Snyder H.N., Race as a factor in juvenile arrests, OJJDP, Juvenile Justice Bulletin, (April 2003) σ. 1, οι οποίοι από τα δεδομένα της έρευνάς τους διαπίστωσαν ότι η φυλή δεν λαμβάνεται υπόψη στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για τους ανήλικους παραβάτες από το σύστημα απονομής δικαιοσύνης. Βλ. επίσης και Pope C.E., Lovell R., Stojkovic S., Rose H., Minority overrepresentation: Phase II, Study Final Report, Milwaukee, WI: Wisconsin Office of Justice Assistance, Governor's Commission on Juvenile Justice, 1996.

⁴⁷ Sampson R.J., Effects of socioeconomic context on official reaction to juvenile delinquency, American Sociological Review, 1986, 51 (6), σ. 876.

⁴⁸ Liska A.E., Tausig M., Theoretical interpretations of social class and racial differentials in legal decision-making for juveniles, Sociological Quarterly, 1979, 20 (2), σ. 197-207.

⁴⁹ Cohen L.E., Kluegel J.R., Determinants of juvenile court dispositions: Ascriptive and achieved factors in two metropolitan courts, American Sociological Review, 1978, 43(2), σ. 162-76.

⁵⁰ Dennefer D., Schutt R., Race and juvenile justice processing in court and police agencies, American Journal of Sociology, 1982, 87 (5), σ. 1113-1132.

⁵¹ Empey L.T., American delinquency: Its meaning and construction, Homewood, IL: Dorsey, 1982.

⁵² Wellford C., ό.π., σ.337.

προγενέστερων ερευνών στην ίδια κατεύθυνση όπως των Hohenstein (1969),⁵³ Black και Reiss (1970),⁵⁴ Terry (1967),⁵⁵ Ferdinand και Luchterhand (1970),⁵⁶ Williams και Gold (1972)⁵⁷ και Bell και Lang (1985).⁵⁸ Οι παραπάνω έρευνες εμφανίζονται συνεπείς με τις θέσεις της θεωρίας της «συναίνεσης», σύμφωνα με την οποία η διαδικασία λήψεως αποφάσεων στα διάφορα στάδια απονομής ποινικής δικαιοσύνης δεν επηρεάζεται από παράγοντες όπως η εθνική προέλευση ή η κοινωνική θέση των εμπλεκόμενων παραβατών, ενώ φυλετικές ή άλλου είδους διακρίσεις, όπου αυτές παρατηρούνται, θα πρέπει να θεωρούνται τυχαία και μεμονωμένα περιστατικά.⁵⁹ Ωστόσο, οι θεωρητικοί της ετικέτας υποστηρίζουν σθεναρά ότι οι συλλογικές πεποιθήσεις και τα κοινωνικά στερεοτυπικά, σχετικά με το προφίλ και τα χαρακτηριστικά του αποκλίνοντος, των φορέων άσκησης του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, επιδρούν καταλυτικά στη διαδικασία λήψης αποφάσεων στα διάφορα στάδια

⁵³ Hohenstein W.F., Factors influencing the police disposition of juvenile offenders, in *Delinquency: Selected Studies* (ed.) M. Wolfgang and T. Sellin, John Wiley, New York, 1969.

⁵⁴ Black D.J., Reiss A.J., Police control of juveniles, *American Sociological Review*, 1970, 35 (1), σ. 63-77.

⁵⁵ Terry R., Discrimination in the handling of juvenile offenders by social control agencies, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1967, 4 (2), σ. 218-230.

⁵⁶ Ferdinand T., Luchterhand E.G., Inner city youth, the police, the juvenile court and justice, *Social Problems*, 1970, 17 (4), σ. 510-527.

⁵⁷ Williams J.R., Gold M., From delinquent behaviors to official delinquency, *Social Problems*, 1972, 20, σ. 209-227.

⁵⁸ Bell D.J., Lang K., ό.π.

⁵⁹ Engen R.L., Steen S., Bridges G. S., Racial disparities in the punishment of youth: A theoretical and empirical assessment of the literature, *Social Problems*, 2002, 49 (2), σ. 194-220. Επίσης βλ. τις έρευνες των Hindelang M.J., Race and involvement in common law personal crimes, *American Sociological Review*, 1978, 43 (1), σ. 93-109, Tracy P.E., *Decision making and juvenile justice: An analysis of bias in case processing*, Westport, Praeger, CT, 2002, τα πορίσματα των οποίων συμφωνούν με την ερμηνεία, την οποία δίνει η θεωρία της συναίνεσης σχετικά με την υπερεκπροσώπηση μειονοτικών ομάδων ανήλικων παραβατών στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης. Βλ. επίσης Delisi M., Regoli B., Race, conventional crime, and criminal justice: The declining importance of skin color, *Journal of Criminal Justice*, 1999, 27 (6), σ. 549-557, Nagel I.H., The legal/extra-legal controversy: Judicial decisions on pretrial release, *Law and Society Review*, 1983, 17 (3), σ. 481-516 και Albonetti C.A., Hauser R.M., Hagan J., Nagel I.H., Criminal justice decision making as a stratification process: The role of race and stratification resources in pretrial release, *Journal of Quantitative Criminology*, 1989, 5 (1), σ. 57-82 με αποτελέσματα μεικτής φύσεως.

απονομής ποινικής δικαιοσύνης.⁶⁰ Αυτό είναι άλλωστε ένα συμπέρασμα που προκύπτει και από μια σειρά παλαιότερων αλλά και νεότερων ερευνών, οι οποίες επικεντρώνουν το επιστημονικό ενδιαφέρον σε παράγοντες όπως οι φυλετικές διακρίσεις και το κοινωνικό και οικονομικό status των παραβατών, καθώς και στον τρόπο με το οποίο οι παράγοντες αυτοί επηρεάζουν την απόφαση για τη διενέργεια μιας σύλληψης, άσκησης ποινικής δίωξης, παραπομπής στο δικαστήριο και επιβολής ποινής. Ο Lemert στο έργο του Social Pathology (1951) επισημαίνει ότι τα μέλη μειονοτικών ομάδων, οι μετανάστες και άτομα χαμηλού οικονομικού επιπέδου συχνά καταλήγουν να είναι οι αποδιοπομπαίοι τράγοι για την αστυνομία,⁶¹ ενώ ο Thornberry (1973) στηριζόμενος σε δεδομένα από μια μακροχρόνια και ευρείας κλίμακας μελέτη (χρησιμοποίησε την κοορτική έρευνα των Wolfgang, Figlio και Sellin (1972))⁶² καταλήγει στο συμπέρασμα ότι αν και λαμβάνονται υπόψη μεταβλητές όπως η βαρύτητα του εγκλήματος και το ποινικό μητρώο, εντούτοις, η επίδραση της φυλής και της κοινωνικής τάξης του παραβάτη στη διαδικασία λήψης απόφασης από τους φορείς του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης σχετικά με τη σύλληψη, παραπομπή στο δικαστήριο και επιβολή ποινής, παραμένει ενεργή. Ο Thornberry, λοιπόν, παρόλο που αναγνωρίζει την αναγκαιότητα διερεύνησης και άλλων μεταβλητών σε μια τέτοια έρευνα, ωστόσο, καταλήγει: *«Έχουμε ήδη επισημάνει ότι μια μερίδα παλαιότερων ερευνών κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ανισότητες στις επιμέρους αποφάσεις, σχετικές με τη φυλή και την κοινωνική τάξη, θα μπορούσαν σε γενικές γραμμές να αποδοθούν σε νομικής φύσεως μεταβλητές όπως η βαρύτητα του αδικήματος και ο αριθμός των προγενέστερων διαπραχθέντων αδικημάτων[...]* Η ανάλυση συγκρίσιμων δεδομένων της ηλικιακής σειράς από τη Φιλαδέλφεια, ωστόσο, αποκαλύπτει συμπεράσματα τα οποία είναι κάπως διαφορετικά. Σύμφωνα με παλαιότερες έρευνες καταλήξαμε στο πόρισμα ότι τόσο οι νομικές όσο και οι μη-νομικές μεταβλητές σχετίζονται με τη λήψη αποφάσεων. Αλλά σε αντίθεση με

⁶⁰ Swigert V.L., Farrell R.A., Normal homicides in the law, American Sociological Review, 1977, 42 (1), σ. 16-32, Dannefer D., Schutt R.K., ό.π., Smith D.A., The neighborhood context of police behavior, In Communities and Cities, edited by Albert J. Reiss Jr. and Michael Tonry, University of Chicago Press, Chicago, 1984 και Irwin J., The jail: Managing the underclass in American society, University of California Press, Berkely, CA, 1985.

⁶¹ Lemert E., 1951, ό.π., σ. 311.

⁶² Wolfgang M.E, Figlio R.M, Sellin T.H., Delinquency in a birth cohort, University of Chicago Press, Chicago, 1972.

προηγούμενες μελέτες, η παρούσα μελέτη καταδεικνύει ότι ακόμα και όταν οι δύο νομικές μεταβλητές παραμένουν σταθερές, οι διαφορές σχετικά με τη φυλή και το κοινωνικό και οικονομικό status δεν εξαλείφονται[...]. Το πιο σημαντικό εύρημα, ωστόσο, σε σχέση με προηγούμενες έρευνες σε αυτό το πεδίο, είναι ότι οι μη-νομικές μεταβλητές σχετίζονται με την αυστηρότητα της ληφθείσας απόφασης ακόμα και όταν οι νομικές μεταβλητές παραμένουν σταθερές».⁶³ Σε μια άλλη σημαντική έρευνα του Max Planck Institut (1970), κατά την οποία μελετήθηκαν τα αδημοσίευτα στατιστικά δεδομένα 93 εισαγγελικών αρχών της άλλοτε Ομοσπονδιακής Γερμανίας, παρατηρήθηκε ότι η ηλικία, η κοινωνική θέση αλλά και το βεβαρημένο ποινικό μητρώο αποτελούν καταλυτικούς παράγοντες στη λήψη απόφασης σχετικά με την άσκηση ποινικής δίωξης, ενώ δεν εντοπίστηκαν διακρίσεις λόγω φύλου ή εθνικής προέλευσης.⁶⁴ Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθούν ενδεικτικά οι παρακάτω έρευνες, των οποίων η βασική ερευνητική υπόθεση ήταν η ύπαρξη διαφορετικής μεταχείρισης των εμπλεκόμενων στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης δραστών κατά τη διαδικασία λήψεως αποφάσεων από τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου με βάση το κριτήριο της εθνικής τους προέλευσης ή φυλής. Ο Petersilia (1983) αναφέρει ότι στις Πολιτείες του Τέξας και της Καλιφόρνιας οι μειονοτικές ομάδες λαμβάνουν μεγαλύτερες ποινές από ό,τι οι λευκοί ακόμα και αν οι καταδίκες αφορούν στη διάπραξη ταυτόσημων αδικημάτων,⁶⁵ ενώ οι Poole και Regoli (1980) επεσήμαναν ότι οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι υιοθετούν το στερεότυπο του επικίνδυνου εγκληματία για τους μαύρους κρατούμενους και ως εκ τούτου αναφέρουν περισσότερα περιστατικά παραβίασης των σωφρονιστικών κανόνων από μαύρους από ό,τι από λευκούς κρατούμενους.⁶⁶ Επίσης, στην ίδια κατεύθυνση οι

⁶³ Thornberry T.P., Race, socioeconomic status and sentencing in the juvenile justice system, *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1973, 64 (1), σ. 97-98. Βλ. επίσης παλαιότερες έρευνες των: Goldman N., The differential selection of juvenile offenders for court appearance, *National Council on Crime and Delinquency*, 1963, Piliavin I., Briar S., Police encounters with juveniles, *American Journal of Sociology*, 1964, 70 (2), σ. 206-214 και Cicourel A.V., *The social organization of juvenile justice*, John Wiley, New York, 1968.

⁶⁴ Ζαραφονίτου Χ. Εμπειρική Εγκληματολογία, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2004, σ. 172-174 και Sessar K., Les conditions d'action du Ministère public compte tenu des facteurs administratifs, normatifs, pragmatiques et sociaux, *Le fonctionnement de la justice pénale*, 1979, σ. 103-117.

⁶⁵ Petersilia J., *Racial disparities in the criminal justice system*, Santa Monica, RAND, CA, 1983.

⁶⁶ Poole E., Regoli R., Race, institutional rule breaking, and disciplinary response, *Law and Society Review*, 1980, 14, σ. 931-46.

έρευνες των Sampson (1986),⁶⁷ Dannefur και Schutt (1982),⁶⁸ Wordes, Bynum και Corley (1994),⁶⁹ Bridges και Steen (1998),⁷⁰ Leiber (2003),⁷¹ Leiber και Fox (2005),⁷² Tapia (2010)⁷³ και Kochel, Wilson και Mastrofski (2011)⁷⁴ καθώς και πλειάδα άλλων, στις οποίες τα επιστημονικά ευρήματα καταδεικνύουν την ύπαρξη των φυλετικών διακρίσεων από τους φορείς του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης καθώς και την άμεση ή έμμεση επίδραση του παράγοντα της φυλετικής προέλευσης των εμπλεκόμενων δραστών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Παράλληλα, χρήσιμο θα ήταν να αναφερθούν ενδεικτικά και οι παρακάτω έρευνες σχετικά με την επίδραση της κοινωνικής και οικονομικής τάξης στη διαδικασία λήψης αποφάσεων από τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Ο Wilson (1968), ήδη από τη δεκαετία του '60, είχε παρατηρήσει ότι στους κόλπους της αστυνομίας επικρατεί η κοινή πεποίθηση ότι τα άτομα από χαμηλές κοινωνικά και οικονομικά τάξεις διαπράττουν περισσότερα εγκλήματα και ως εκ τούτου η αστυνομία τείνει να τους συλλαμβάνει με μεγαλύτερη συχνότητα σε σχέση με άτομα υψηλότερου κοινωνικοοικονομικού status.⁷⁵ Ο Irwin (1985) τονίζει ότι αυτό ακριβώς το στερεότυπο της ανυποληψίας και της επικινδυνότητας των χαμηλών κοινωνικών και οικονομικών τάξεων, το οποίο χαρακτηρίζει την αντίληψη και την πεποίθηση της αστυνομίας σε συλλογικό επίπεδο, έχει ως αποτέλεσμα τη διενέργεια συλλήψεων σε βάρος ατόμων προερχόμενων από αυτές τις τάξεις σε μεγαλύτερο ποσοστό και με μεγαλύτερη συχνότητα από ό,τι

⁶⁷ Sampson R.J., ό.π.

⁶⁸ Dennefer D., Schutt R.K., ό. π.

⁶⁹ Wordes M., Bynum T.C., Corley C.J., Looking up youth: The impact of race on detention decisions, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1994, 31(2), σ. 149-165.

⁷⁰ Bridges G.S., Steen S., Racial disparities in official assessments of juvenile offenders: Attributional stereotypes as mediating mechanisms, *American Sociological Review*, 1998, 63 (4), σ. 554- 570.

⁷¹ Leiber M.J., The contexts of juvenile justice decision making: When race matters, State University of New York Press, Albany, N.Y, 2003.

⁷² Leiber M.J., Fox K. C., Race and the impact of detention on juvenile justice decision making, *Crime and Delinquency*, 2005, 51 (4), σ. 470-497.

⁷³ Tapia M., ό.π., σ. 255-265.

⁷⁴ Kochel T.R., Wilson D., Mastrofski S.D., Effect of suspect race on officers, arrests decisions, *Criminology*, 2011, 49 (2), σ. 473-512.

⁷⁵ Wilson, J.Q., *Varieties of police behavior*, Atheneum, New York, 1968. Βλ. επίσης Chappell A.T, MacDonald J.M., Manz P.W., The organizational determinants of police arrest decisions, *Crime and Delinquency*, 52 (2), April 2006, σ. 288.

αναλογεί στην πραγματική τους εμπλοκή στην παραβατικότητα.⁷⁶ Αν και στο παρελθόν οι διάφορες έρευνες σχετικά με την επίδραση του παράγοντα της κοινωνικής και οικονομικής τάξης του ανήλικου παραβάτη στη διαδικασία λήψης αποφάσεων από τους φορείς του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης προσέφεραν αντικρουόμενα ευρήματα, νεότερες έρευνες παρουσιάζουν ένα πιο ξεκάθαρο τοπίο. Σύμφωνα, λοιπόν, με νεότερες μελέτες όπως των Sampson (1986),⁷⁷ Brownfield, Sorenson και Thomson (2001),⁷⁸ Hirschfield, Maschi, White, Traub και Loeber (2006),⁷⁹ Tapia (2010),⁸⁰ το κοινωνικοοικονομικό status των ανήλικων παραβατών είτε σε ατομικό (individual SES factors) είτε σε ευρύτερο επίπεδο (neighborhood SES factors - ecological contamination hypothesis) διαδραματίζει σημαντικό ρόλο είτε σε όλα είτε σε επιμέρους στάδια της ποινικής διαδικασίας, άλλοτε σε μικρότερο και άλλοτε σε μεγαλύτερο βαθμό.

Αυτό που καθίσταται σαφές από τα παραπάνω είναι: (α) η επίδραση της θεωρίας της σύγκρουσης στις θέσεις των θεωρητικών της ετικέτας είναι σημαντική και εκδηλώνεται σε τρία επίπεδα: στο επίπεδο της συλλογικής θέσπισης των κοινωνικών κανόνων, στο επίπεδο άσκησης του επίσημου κοινωνικού ελέγχου από τους φορείς του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης και σε ένα τρίτο επίπεδο, εκείνο της διαχείρισης της ετικέτας και του στίγματος της απόκλισης στο πλαίσιο των διαπροσωπικών σχέσεων, ένα ζήτημα, που θα αναλυθεί εκτενώς στο επόμενο κεφάλαιο⁸¹ και (β) η πλειάδα των ερευνών οι οποίες έχουν πραγματοποιηθεί σχετικά με το αμφιλεγόμενο θέμα της επίδρασης της φυλής ή εθνικής προέλευσης και των κοινωνικών χαρακτηριστικών του δράστη στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων από τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, καταλήγει σε αντικρουόμενα

⁷⁶ Irwin J., ό.π., σ. 18-41 όπου τονίζει ότι η αστυνομία στηριζόμενη στο στερεότυπο του εγκληματία συνηθίζει να συλλαμβάνει συχνότερα μαύρους και από χαμηλές κοινωνικές τάξεις. Βλ. επίσης και Morash M., Establishment of a juvenile police record: The influence of individual and peer group characteristics, *Criminology*, 1984, 22 (1), σ. 97-111.

⁷⁷ Sampson R. J., ό.π.

⁷⁸ Brownfield D., Sorenson A. M., Thomson K.M., Gang membership, race, and social class: A test of the group hazard and master status hypotheses, *Deviant Behavior*, 2001, 22 (1), σ. 73-89.

⁷⁹ Hirschfield P., Maschi T., White H.R., Traub L.G., Loeber R., Mental health and juvenile arrests: Criminality, criminalization, or compassion? *Criminology*, 2006, 44 (3), σ. 593-630.

⁸⁰ Tapia M., ό.π.

⁸¹ Schur E.M., 1971, ό.π. σ. 148-151.

πορίσματα λόγω διαφορών στη μεθοδολογία της έρευνας, γεγονός το οποίο θα πρέπει να αποτελέσει τη βάση για πιο γόνιμες ερευνητικές προσπάθειες στο μέλλον.

1.2.2. Η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης και η επίδρασή της στη θεωρία της ετικέτας

Η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης ή διάδρασης (symbolic interactionism), της οποίας οι ρίζες εντοπίζονται στο φιλοσοφικό κίνημα του πραγματισμού, σηματοδότησε τη θεωρητική αφετηρία για την ανάπτυξη της θεωρίας της ετικέτας. Ο πραγματισμός, ως φιλοσοφικό κίνημα, έκανε την εμφάνισή του το 1870 στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής με θεμελιωτή του τον Charles Peirce (1839-1914)⁸² και με βασικό εκπρόσωπο τον William James (1842-1910).⁸³ Στη δεύτερη γενιά πραγματιστών, στους νεο-πραγματιστές, ανήκουν κατά κύριο λόγο οι John Dewey (1859-1952)⁸⁴ και George Herbert Mead (1863-1931)⁸⁵ με τον τελευταίο να θεωρείται ο πατέρας της θεωρίας της συμβολικής αλληλεπίδρασης. Ο πραγματισμός, ως φιλοσοφική θεώρηση, εδράζεται σε τρεις θεμελιώδεις αρχές: (α) στην αρχή της πολλαπλότητας και όχι της μοναδικότητας της αλήθειας αφού ο κόσμος διαρκώς μεταβάλλεται και συνεπώς η γνώση γύρω από την ύπαρξη και τη λειτουργία του κόσμου απαιτεί διαφορετική κάθε φορά προσέγγιση της πραγματικότητας, (β) στην ταύτιση της πραγματικότητας που περιβάλλει τον άνθρωπο με την εμπειρία και (γ) στην ταύτιση της αλήθειας με τη χρησιμότητα αφού σύμφωνα με τους πραγματιστές γνώση χωρίς πρακτικό όφελος για τη ζωή του ανθρώπου στερείται παντελώς νοήματος, αφού οι γνωστικές αξίες για να θεωρηθούν αληθινές θα πρέπει να εκτιμηθούν βάσει των πραγματικών και πρακτικών αποτελεσμάτων τους στην προαγωγή της ανθρώπινης καθημερινότητας.⁸⁶ Η συνεισφορά του Mead στην ανάπτυξη της θεωρίας της συμβολικής αλληλεπίδρασης

⁸² Hilpinen R., λήμμα: Peirce Charles, The Cambridge Dictionary of Philosophy, edited by Robert Audi, Cambridge University Press, 2nd edition, 1999, σ. 651-654.

⁸³ McDermott J.J., λήμμα: James William, The Cambridge Dictionary of Philosophy, ό.π., σ. 446-448.

⁸⁴ Delaney C.F., λήμμα: Dewey John, The Cambridge Dictionary of Philosophy, ό.π., σ. 229-231.

⁸⁵ Aboulafia M., λήμμα: Mead George Herbert, The Cambridge Dictionary of Philosophy, ό.π., σ. 544-545.

⁸⁶ Ξυδιά Ε., λήμμα: Πραγματισμός, Φιλοσοφικό, Κοινωνιολογικό Λεξικό, Δ' Τόμος, Εκδ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1995, σ. 238-239.

και κατ' επέκταση στην κατεύθυνση της θεωρίας της ετικέτας θεωρείται μείζονος σημασίας αφού έθεσε τις βάσεις για μια διαφορετική, σε σχέση με την «παραδοσιακή» κοινωνιολογική και ψυχολογική θεώρηση, προσέγγιση των εννοιών της ανθρώπινης συμπεριφοράς, της ατομικής και κοινωνικής δράσης, της λειτουργίας των κοινωνικών ομάδων αλλά και των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου.

Σύμφωνα με την κυρίαρχη αντίληψη στην επιστήμη της κοινωνιολογίας και της ψυχολογίας, ο άνθρωπος γίνεται αντιληπτός ως ένας σταθερός οργανισμός, πολύπλοκα δομημένος, ενώ η ανθρώπινη συμπεριφορά αποδίδεται σε διάφορους περιβαλλοντικούς, κοινωνικούς και ψυχολογικούς παράγοντες, όπως απαιτήσεις που εκπορεύονται από ρόλους και κοινωνικά status, κοινωνικά ερεθίσματα, στάσεις άλλων υποκειμένων, αξίες και κανόνες, ανάγκες, κίνητρα, αλλά και υποσυνείδητα συμπλέγματα του ανθρώπινου ψυχισμού. Στο πλαίσιο μιας δομολειτουργικής κοινωνιολογικής αντίληψης⁸⁷ ή μιας «παραδοσιακής» βιολογικής⁸⁸ ή ψυχολογικής⁸⁹

⁸⁷Στο πλαίσιο της δομολειτουργικής προσέγγισης η πιο γνωστή θεωρία για την εγκληματική συμπεριφορά είναι εκείνη του Γάλλου κοινωνιολόγου E. Durkheim (1858-1917). Ο Durkheim αποδέσμευσε το θετικισμό από τον ατομικισμό ενώ παράλληλα θεωρείται ο βασικός εκπρόσωπος του συναινετικού προτύπου της δημιουργίας των νόμων. Κατά τον Durkheim το έγκλημα είναι μια αντικοινωνική συμπεριφορά που προσβάλλει θεμελιώδεις ηθικές και κοινωνικές αξίες (συναινετικό μοντέλο). Σύμφωνα με την αντίληψή του η κοινωνία είναι μια ηθική οντότητα η κοινωνική ισορροπία και συνοχή της οποίας διασφαλίζονται από τη συλλογική συνείδηση. Η συλλογική συνείδηση αποτελεί το σύνολο των αξιών μιας κοινωνίας που κάθε άτομο μαθαίνει και υιοθετεί κατά τη διαδικασία της κοινωνικοποίησής του. Για τον Durkheim το έγκλημα είναι εγγενές στοιχείο της κοινωνίας, δηλαδή, αποτελεί ένα «φυσιολογικό» φαινόμενο, το οποίο εξασφαλίζει την κοινωνική συνοχή και δρα ως καταλύτης για την εξέλιξη της ποινικής νομοθεσίας. Η εγκληματικότητα απορρέει από την ίδια την κοινωνική δομή και η σχέση της με αυτή παρουσιάζει μόνιμο χαρακτήρα. Μέσα σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο ο Durkheim ανέπτυξε την ιδέα της ανομίας, η οποία προκύπτει συνήθως σε περιόδους κοινωνικών και οικονομικών κρίσεων, κατά τις οποίες η κοινωνία αδυνατεί να μεταδώσει στα άτομα κοινές αξίες με αποτέλεσμα την ανάπτυξη του αισθήματος του ατομισμού, τη διάρρηξη του κοινωνικού ιστού και τη χαλάρωση των δεσμών ατόμου και κοινωνίας. Κατά συνέπεια, το άτομο αδυνατεί να ικανοποιήσει με τα διαθέσιμα μέσα τις επιθυμίες του, οι οποίες διαρκώς αυξάνονται λόγω της έλλειψης ρυθμιστικών κανόνων και ως εκ τούτου λόγω της απουσίας ηθικής καθοδήγησης για τη συμπεριφορά του, έτσι ώστε να δημιουργούνται αισθήματα αποστέρησης και να οδηγείται στην παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Η θεωρητική σκέψη του Durkheim επηρέασε όχι μόνο την Οικολογική Σχολή του Σικάγο αλλά και μια σειρά Αμερικανών εγκληματολόγων ξεκινώντας από τον πολύ γνωστό R. Merton και καταλήγοντας στους A.Cohen και R. Cloward και L. Ohlin. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι ο Merton επαναπροσδιόρισε την έννοια της ανομίας διατυπώνοντας τη θέση ότι ανομία

είναι μια κατάσταση, κατά την οποία υφίσταται διάσταση μεταξύ των στόχων που θέτει μια κοινωνία και των διαθέσιμων νόμιμων μέσων για την επίτευξή τους. Αυτή η διάσταση δημιουργεί σε εκείνους που αδυνατούν να επιτύχουν τους στόχους μια ψυχική ένταση, η οποία μπορεί να οδηγήσει στο έγκλημα (strain theory-θεωρία της έντασης ή ώθησης). Η βασική διαφορά της θεωρίας του Merton από εκείνη της θεωρίας του Durkheim ήταν ότι ενώ ο Merton θεωρούσε την ανομία ως ένα μόνιμο γνώρισμα της κοινωνικής δομής, ο Durkheim υποστήριζε ότι μια ανομική κατάσταση προκύπτει κυρίως στις περιπτώσεις ραγδαίων οικονομικών εξελίξεων. Ο Merton ανέπτυξε πέντε διαφορετικούς τύπους προσαρμογής απέναντι στο πρόβλημα της ανομίας και της διάστασης μεταξύ πολιτισμικών στόχων και θεσμοθετημένων μέσων: (α) τον κομορμισμό, (β) την καινοτομία, (γ) την τυπολατρία, (δ) τον αναχωρητισμό και (ε) την εξέγερση. Βλ. Durkheim E., *The division of labor in Society*, Macmillan Press, 1984, Durkheim E., *Professional ethics and civic morals*, Bryan S. Turner (ed.), Routledge Sociology Classics, Taylor & Francis Group, London-N.Y., 1992, Durkheim E., *Sociology and Philosophy*, Routledge Revivals, Taylor & Francis Group, 2010, Durkheim E., *Suicide: A study in sociology*, Routledge Classics, Taylor & Francis Group, London – N.Y., 2002, Merton R.K., *Social Structure and anomie*, *Social Theory and Social Structure*, Glencoe, The Free Press, IL., 1948a, σ. 131-160, Merton R.K., *Social Structure and anomie: Revisions and extensions*, *The Family: Its function and destiny*, Ruth Anshen (ed.), Harper & Row, New York, 1948b, σ. 226-257, Merton R.K., *The socio-cultural environment and anomie*, *New Perspectives For Research on Juvenile Delinquency*, H.L. Witmer and R. Kotinsky (eds.), U.S. Government Printing Office, Washington, D.C., 1955, σ. 24-50, Merton R.K., *Social conformity, deviation and opportunity – structures: A comment on the contributions of Dubin and Cloward*, *American Sociological Review*, 1959, 24 (2), σ. 177-189, Merton R.K., *Social Theory and Social Structure*, Free Press, N.Y., 1968, Merton R.K., *On theoretical sociology: five essays, old and new*, Collier - Macmillan Limited, The Free Press, London – N.Y., 1968, Χάιδου Α., *Θετικιστική εγκληματολογία: Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1996, σ. 122-123 και 146-160, Φαρσεδάκης Ι., 2005, ό.π., σ. 95-96 και 101-102, Σπινέλλη Κ.Δ., 2005, ό.π., σ. 238 επ., Cullen F.T., *Rethinking crime and deviance theory: the emergence of a structuring tradition*, Rowman & Allanheld, 1983, σ. 55-90, Frazier C.E., *Theoretical approaches to deviance: an evaluation*, A. Bell & Howell Company, Columbus, Ohio, 1976, σ. 14-15 και Vold G.B., Bernard T. J., Snipes J.B., ό.π., σ. 158-178.

⁸⁸ Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα στους κόλπους της λεγόμενης Θετικής Σχολής έκαναν την εμφάνισή τους οι πρώτες βιολογικές και ανθρωπολογικές θεωρήσεις σχετικά με το εγκληματικό φαινόμενο. Επρόκειτο για θεωρήσεις ιδιαίτερα επηρεασμένες από τις αντιλήψεις των Comte και Darwin. Η δαρβινική θεωρία επέδρασε καταλυτικά στη διαμόρφωση της θεωρίας του Lombroso (1835-1909) για τον «εκ γενετής εγκληματία άνθρωπο». Κατά την άποψη του Lombroso ο εγκληματίας άνθρωπος είναι ένας ιδιαίτερος τύπος ανθρώπου, ο οποίος φέρει ιδιαίτερα γνωρίσματα ή στίγματα (*stigmata hereditatis*), τα οποία τον διακρίνουν από τα υπόλοιπα «φυσιολογικά» άτομα. Λόγω της ανάσχεσης της εξέλιξής του ο ιδιότυπος αυτός τύπος ανθρώπου παρέμεινε σε προγενέστερο βιολογικό στάδιο με αποτέλεσμα την αδυναμία του για κοινωνική προσαρμογή. Τη λομπροζιανή θεωρία προσπάθησε να καταρρίψει ο Άγγλος Charles Goring μελετώντας τη δράση των βιολογικών παραγόντων σε 3.000

κατάδικους και σε μεγάλο αριθμό άγγλων πολιτών κατά τη χρονική περίοδο 1901-1912. Σύμφωνα με την εν λόγω μελέτη η θεωρία του Lombroso δεν επαληθεύεται ενώ παράλληλα παρουσιάζει έλλειψη ακρίβειας. Ο Ferri (1856-1928), όπως και ο Garofalo (1852-1934), επηρεασμένος από τον κοινωνικό δαρβινισμό πρότεινε πέντε κατηγορίες εγκληματιών λαμβάνοντας υπόψη ανθρωπολογικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Άλλες μελέτες σχετικές με τους βιολογικούς παράγοντες εγκληματογένεσης και οι οποίες επικεντρώνονται στον ρόλο της κληρονομικότητας στην εγκληματική συμπεριφορά υπήρξαν οι εξής: (α) μελέτες γενεαλογικών δένδρων όπως εκείνη του Dugdale (1877), (β) μελέτες διδύμων όπως αυτές του Γερμανού ψυχίατρου Lange (1929) και του Δανού Christiansen (1974), (δ) μελέτες συνδρόμου ΧΥΥ όπως αυτές της Jacob (1965) και των Price και Whatmore (1967) και (ε) μελέτες υιοθεσιών όπως αυτή του Mednick (1977). Βλ. Ζαραφονίτου Χριστίνα, ό.π., σ. 68-74, Λομπρόζο Τ., Ο εγκληματίας άνθρωπος, Κάκτος, Αθήνα, 2002, Goring C., The English convict, Her Majesty's Stationery Office, London, 1913, Jacobs P.A., Burton M., Melville M.M., Aggressive behavior, mental subnormality and the ΧΥΥ male, Nature, 1965, 208, σ. 1351 επ., Price W.H., Whatmore P.B., Criminal behavior and the ΧΥΥ male, Nature, 1967, 213/25, σ. 815 επ., Christiansen K.O., Seriousness of criminality and concordance among Danish twins, R. Hood, Crime, Criminology and Public Policy, Essays in Honour of Sir L. Radzinowicz, The Free Press, N.Y., 1974, σ. 63-77, Mednick S., A bio-social theory of the learning of law-abiding behavior, S. Mednick & K.O., Christiansen, Biosocial Bases of Criminal Behavior, Gardner, N.Y., 1977, Χάιδου Α., 1996, ό.π., σ. 21-58, Σπινέλλη Κ.Δ., 2005, ό.π., σ. 190-203, Φαρσεδάκης Ι., 2005, ό.π., σ. 82-90 και σ. 104-105, Κουράκης Ν. Ε., Δίκαιο παραβατικών ανηλίκων, Σάκουλας, Αθήνα, 2004, σ. 62-68 και Vold G.B., Bernard T.J., Snipes J.B., ό.π., σ. 27-87.

⁸⁹ Ο ψυχολογικός θετικισμός αναπτύχθηκε ως απάντηση στις βιολογικές – οργανικές θεωρίες. Θα πρέπει ωστόσο να αναφέρουμε ότι τόσο οι βιολογικές όσο και οι ψυχολογικές/ψυχιατρικές θεωρίες παρουσιάζουν τρία κοινά στοιχεία: (α) τη θετικιστική προσέγγιση, (β) τη διάκριση ανάμεσα σε «φυσιολογική» και «μη φυσιολογική» συμπεριφορά, η οποία μάλιστα προκύπτει ως αποτέλεσμα σωματικών ή ψυχικών ανωμαλιών και (γ) τη μη αποδοχή της εγκληματικής συμπεριφοράς ως προϊόν ελεύθερης βούλησης. Ο ψυχολογικός θετικισμός εκφράστηκε μέσα από δύο κατευθύνσεις: την ψυχοθητική και τη βιοψυχική. Σύμφωνα με την κεντρική ιδέα του ψυχολογικού θετικισμού το άτομο δεν μπορεί να διακρίνει τη διαφορά μεταξύ εγκληματικής και μη εγκληματικής πράξης λόγω έλλειψης αυτοελέγχου, η οποία απορρέει από διάφορες ψυχολογικές «ανωμαλίες». Στο πλαίσιο της προσπάθειας των ψυχολόγων και των ψυχιάτρων να συνδέσουν την εγκληματική συμπεριφορά με τη ψυχική νόσο μελετήθηκαν παράγοντες όπως οι ψυχικές διαταραχές, ο ρόλος της νοημοσύνης, των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας και οι ψυχοπάθειες. Η κυριότερη θεωρητική κατεύθυνση στα πλαίσια της ψυχοθητικής αντίληψης ήταν η ψυχαναλυτική. Ενδεικτικές τέτοιες προσεγγίσεις υπήρξαν: (α) η ψυχαναλυτική προσέγγιση του Sigmund Freud (1856-1939) σχετικά με τη δομή της προσωπικότητας σε τρία επίπεδα (Εκείνο, Εγώ και Υπερεγώ), (β) οι προσεγγίσεις των συνεχιστών του Freud όπως των Aichorn, Abrahamsen, Halleck, οι οποίοι ασχολήθηκαν περισσότερο με την εγκληματική συμπεριφορά σε σχέση με τον Freud, και (γ) οι προσεγγίσεις των Jung και Eysenck, οι οποίοι διαμόρφωσαν ψυχολογικούς τύπους εγκληματιών. Επίσης, στην ψυχοθητική κατεύθυνση εντάσσονται οι θεωρίες των De Greef, ο οποίος έκανε λόγο για τα ένστικτα της άμυνας και της

θεώρησης, το υποκείμενο αποτελεί έναν οργανισμό, ο οποίος λειτουργεί και αντιδρά αποκλειστικά και μόνο λόγω της επίδρασης σε αυτόν εξωτερικών ή εσωτερικών παραγόντων.⁹⁰ Αντίστοιχα, σύμφωνα με την ίδια δομολειτουργική προσέγγιση η κοινωνία, ως σύνολο, αντιμετωπίζεται ως ένα σταθερό κοινωνικό σύστημα, ως ένας στατικός οργανισμός με ενσωματωμένους κοινωνικούς ρόλους και θέσεις, διαμορφωμένους με βάση τις κοινωνικές προσδοκίες και διατηρούμενους διαμέσου της ενεργοποίησης μηχανισμών επιβολής κυρώσεων.⁹¹ Ο Mead ωστόσο, στο γνωστό

συμπάθειας καθώς και για τις τέσσερις φάσεις του περάσματος στην εγκληματική πράξη (αδιαμόρφωτη συναίνεση, διαμορφωμένη συναίνεση, κρίση-απόφαση και εκτέλεση) και Pinatel, ο οποίος ανέπτυξε τη θεωρία της εγκληματικής προσωπικότητας και υποστήριξε ότι για το πέραςμα στην εγκληματική πράξη σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν τέσσερα στοιχεία του πυρήνα της προσωπικότητας (εγωκεντρισμός, αστάθεια, επιθετικότητα και συναισθηματική αδιαφορία). Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφέρουμε τη σημαντική έρευνα των Sheldon και Eleanor Glueck (1950) με τίτλο “Unraveling juvenile delinquency,” στην οποία μεταξύ άλλων μελέτησαν τη σχέση μεταξύ εγκληματικής συμπεριφοράς και ορισμένων χαρακτηριστικών της προσωπικότητας του ατόμου. Στη βιοψυχική κατεύθυνση εντάσσονται οι βιοτυπολογικές θεωρίες των Kretschmer και Sheldon, η θεωρία της εγκληματικής ιδιοσυστασίας του Di Tullio, η θεωρία για τη βιολογική απροσαρμοστικότητα του Kinberg και η βιοτυπολογική θεωρία του Pende, ο οποίος συνέδεσε την εγκληματική συμπεριφορά με εγκεφαλικές αλλοιώσεις οφειλόμενες σε διαταραχές του ενδοκρινικού συστήματος. Βλ. Ζαραφονίτου Χ., ό.π., σ. 75-81, Χάιδου Α., 1996, ό.π., σ. 70-114, Φαρσεδάκης Ι., 2005, ό.π., σ. 105-108, Σπινέλλη Κ.Δ., 2005, ό.π., σ. 203-226, Αλεξιάδης Σ., Οι διανοητικώς καθυστερημένοι εγκληματίαι, Θεσσαλονίκη, 1971, σ. 63 επ., Vold G.B., Bernard T. J., Snipes J.B., ό.π., σ. 52-67 και 88-107, Blackburn R., The psychology of criminal conduct: theory, research and practice, John Wiley, Chichester, 1993, σ. 111-116, Freud S., Criminals from a sense of guilt, Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Hogarth Press, London, 14, σ. 332-333, Redl F., Toch H., The psychoanalytic explanation of crime, Hans Toch (ed.), Psychology of Crime and Criminal Justice, Holt, Rinehart and Winston, N.Y., 1979, Halleck S. L., Psychiatry and the dilemmas of crime, Harper and Row, N.Y., 1967, Abrahamsen D., The psychology of crime, Columbia University Press, N.Y., 1960, Aichorn A., Wayward youth, Viking, N.Y., 1963, Eysenck H.J., Crime and personality, Routledge & Kegan Paul, 3rd ed., London, 1977, Glueck S., Glueck E., Unraveling juvenile delinquency, Harvard University Press, Cambridge, 1950, Sheldon W.H., Varieties of human physique, Harper, N.Y., 1940 και Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 4th ed., American Psychiatric Association, Washington, D.C., 1994, σ. 645-650.

⁹⁰ Blumer H., Symbolic Interactionism: Perspective and method, University of California Press, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, N.J., 1969, σ. 14-15, 66, 72-73 και 82.

⁹¹ Blumer H., ό.π., σ. 74, Holmwood J., λήμμα: Functionalism, The Cambridge Dictionary of Sociology, edited by Bryan S. Turner, Cambridge University Press, 2006, σ. 218- 220 και Parsons T., The social system, The Routledge & Kegan Paul L.t.d, England, 1951.

του έργου με τίτλο «Mind, Self and Society: From the standpoint of a social behaviorist»,⁹² το οποίο δημοσιεύθηκε την περίοδο του Μεσοπολέμου, αντιμετωπίζει τις έννοιες του υποκειμένου, της κοινωνικής δράσης και της κοινωνίας υπό μια εντελώς διαφορετική σκοπιά. Καταρχήν, υποστήριξε ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά διαμορφώνεται με βάση την ερμηνεία και το νόημα που αποδίδει το υποκείμενο σε διάφορα αντικείμενα, γεγονότα και συμπεριφορές άλλων υποκειμένων. Ως εκ τούτου, η δομή και η λειτουργία της κοινωνίας γίνεται αντιληπτή και κατανοητή κυρίως μέσω της ανθρώπινης ερμηνείας. Ο Mead συνέλαβε την ιδέα του ανθρώπινου όντος ως ενός οργανισμού που διαθέτει εαυτό και προσδιόρισε τον εαυτό ως κοινωνικό εαυτό (social self), δηλαδή, ως μια κοινωνική κατασκευή η οποία γεννιέται και εξελίσσεται μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης των υποκειμένων, η οποία, με τη σειρά της, διαμεσολαβείται από σημαίνοντα σύμβολα (significant symbols), αλλά και από τη γλώσσα.⁹³ Σε κάποιο σημείο του έργου του υποστηρίζει: *«Ο εαυτός είναι κάτι που εξελίσσεται. Δεν υφίσταται από την αρχή κατά τη γέννηση αλλά προκύπτει μέσα από την διαδικασία της κοινωνικής εμπειρίας και δράσης, δηλαδή, αναπτύσσεται σε ένα συγκεκριμένο άτομο ως αποτέλεσμα των σχέσεών του με τη διαδικασία αυτή στο σύνολό της καθώς και με άλλα άτομα που λαμβάνουν μέρος στη διαδικασία[...]. Το άτομο αντιλαμβάνεται τον εαυτό του, όχι άμεσα, αλλά μόνο έμμεσα, από την ειδικότερη σκοπιά άλλων μελών της ίδιας κοινωνικής ομάδας, ή από τη γενικότερη σκοπιά της κοινωνικής ομάδας στο σύνολό της, στην οποία ανήκει»*.⁹⁴ Αυτό που πρακτικά λέει ο Mead είναι ότι το να διαθέτει το υποκείμενο εαυτό, σημαίνει ότι είναι σε θέση να αντιμετωπίσει τον εαυτό του ως αντικείμενο, δηλαδή, ότι μπορεί να αντιληφθεί τον εαυτό του από τη θέση και τη σκοπιά που τον αντιλαμβάνονται τα έτερα υποκείμενα και κατόπιν τούτου ότι δύναται να προβαίνει σε υποδείξεις προς εαυτόν, μέσω της διαδικασίας της αυτο-αλληλεπίδρασης (self-interaction), αφού πρώτα αναγνωρίσει και κατανοήσει τα κοινωνικά πράγματα που τον περιβάλλουν και ορίσει τη σημασία που έχουν για τη δική του γραμμή δράσης. Ο Blumer θεωρεί ότι ο Mead αντιλαμβάνεται τον εαυτό όχι ως δομή (structure), αλλά ως μια διαδικασία (process) και ότι μέσω της αλληλεπίδρασης του υποκειμένου με τον εαυτό του, το υποκείμενο

⁹² Mead G.H., 1934, ό.π.

⁹³ Mead G.H., 1934, ό.π., σ. 45-50 και σ. 135-144. Βλ. επίσης Αρχιμανδρήτου Μ., ό.π., σ. 9-10 και Neeley E., Deegan M.J., George Herbert Mead on punitive justice: A critical analysis of contemporary practices, Humanity and Society, 2005, 29 (1), σ. 72.

⁹⁴ Mead G.H., 1934, ό.π., σ. 135 και 138.

στέκεται απέναντι στην πραγματικότητα που το περιβάλλει και όχι εντός αυτής, με αποτέλεσμα να καλείται να αντιληφθεί και να διαχειριστεί την πραγματικότητα μέσα από μια ερμηνευτική διαδικασία, και όχι απλά να αντιδράσει σε αυτή, ενώ παράλληλα αναγκάζεται να διαμορφώσει, δηλαδή, να δομήσει τη δράση του, και όχι απλά να την εκδηλώσει ως αντανακλαστική αντίδραση σε κάποιο ερέθισμα.⁹⁵ Αυτό που, επίσης, επισημαίνει ο Mead, είναι ότι η γένεση και διαμόρφωση του κοινωνικού εαυτού, και ως εκ τούτου η ενσωμάτωση του υποκειμένου σε μια κοινωνική ομάδα ή σε μια ευρύτερη κοινωνική ολότητα, προϋποθέτει την ανάληψη από μέρους του του ρόλου του γενικευμένου άλλου (generalized other). Ο γενικευμένος άλλος, κατά τον Mead, ταυτίζεται με την οργανωμένη κοινότητα ή ομάδα στην οποία ανήκει το άτομο και η οποία του προσδίδει την ολοκληρωμένη υπόσταση του εαυτού.⁹⁶ Αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Έχω επισημάνει ότι υπάρχουν δύο γενικότερα στάδια κατά την πλήρη ανάπτυξη του εαυτού. Κατά το πρώτο από αυτά τα στάδια, ο εαυτός του ατόμου δομείται απλά από ένα πλαίσιο συγκεκριμένων συμπεριφορών άλλων ατόμων προς αυτό αλλά και αναμεταξύ τους κατά τη διάπραξη συγκεκριμένων κοινωνικών πράξεων στις οποίες συμμετέχει (το άτομο) από κοινού με αυτούς. Αλλά στο δεύτερο στάδιο κατά την πλήρη ανάπτυξη του εαυτού, αυτός ο εαυτός δεν δομείται μόνο από το πλαίσιο των συγκεκριμένων ατομικών συμπεριφορών άλλων, αλλά επίσης από ένα πλαίσιο κοινωνικών συμπεριφορών του γενικευμένου άλλου ή της κοινωνικής ομάδας στο σύνολό της στην οποία ανήκει».*⁹⁷ Μέσα στα πλαίσια, λοιπόν, μιας αδιάλειπτης κοινωνικής διαδικασίας τα αλληλεπιδρώντα μέρη πράττουν και αντιδρούν με βάση τα νοήματα που έχει για το κάθε ένα η εκάστοτε πράξη και αντίδραση του έτερου μέρους και στη βάση αυτή το κάθε υποκείμενο αφομοιώνει συμπεριφορές άλλων υποκειμένων, εκδηλώνοντας συγχρόνως τις απαντήσεις του σε αυτές, ενώ παράλληλα αυτές ακριβώς οι αντιδράσεις είναι που αποτελούν το νέο ερέθισμα για την εκδήλωση περαιτέρω συμπεριφορών και απαντήσεων και ούτω κάθε εξής. Έτσι ο κοινωνικός εαυτός προκύπτει ως προϊόν μιας ατέρμονης αλληλεπίδρασης, σε νοηματικό επίπεδο, πράξεων και αντιδράσεων των υποκειμένων. Στο πλαίσιο δε αυτής της αδιάλειπτης κοινωνικής αλληλεπίδρασης, ο ρόλος της γλώσσας για τον Mead είναι καταλυτικός, αφού συνιστά κατεξοχήν κοινωνικοποιητικό θεσμό και παράλληλα προσδίδει, μέσα

⁹⁵ Blumer H., ό.π., σ. 62-64.

⁹⁶ Mead G.H., Mind, 1934, ό.π., σ. 154 και Αρχιμανδρήτου Μ., ό.π., σ. 9.

⁹⁷ Mead G.H., Mind, 1934, ό.π., σ. 158.

από τις γλωσσικές συμβολοποιήσεις, τις εννοιολογικές σημασίες των πραγμάτων. Το θεωρητικό πλαίσιο του Mead παρουσιάζει την κοινωνία όχι σαν μια διαμορφωμένη και σταθερή δομή, αλλά σαν μια διαδικασία, κατά την οποία οι κοινωνοί ερμηνεύουν ο ένας τις δράσεις του άλλου και στη βάση αυτή δομούν τις κοινωνικές τους πράξεις προσπαθώντας να διαχειριστούν τις περιπτώσεις που αντιμετωπίζουν. Η κοινωνική πράξη δεν είναι το αποτέλεσμα της επίδρασης εξωτερικών ή εσωτερικών παραγόντων στην προσωπικότητα του υποκειμένου, αλλά μια δομημένη μορφή δράσης του υποκειμένου με γνώμονα το σημασιολογικό περιεχόμενο και την ερμηνεία που εκείνο αποδίδει στα κοινωνικά αντικείμενα. Η τοποθέτησή του αυτή ωστόσο, δεν σημαίνει ότι ο Mead απορρίπτει την ύπαρξη δομής στην ανθρώπινη κοινωνία. Αντίθετα, αναγνωρίζει την ύπαρξη κοινωνικών ρόλων και θέσεων, κοινωνικών κανόνων και αξιών, θεσμών και γραφειοκρατικών οργανισμών και άλλων τέτοιων δομικών κατασκευών, μόνο που τη λειτουργία και επίδραση όλων αυτών των παραγόντων την αντιλαμβάνεται αποκλειστικά και μόνο στο πλαίσιο μιας ερμηνευτικής διαδικασίας, μέσω της οποίας οι κοινωνοί δομούν τις κοινές τους δράσεις.⁹⁸

Σύμφωνα με τους Paternoster και Iovanni (1989) η βασική θέση των θεωρητικών της ετικέτας, σύμφωνα με την οποία η αντίδραση των επίσημων φορέων κοινωνικού ελέγχου απέναντι σε έναν παραβάτη και η επικόλληση σε αυτόν της ταμπέλας του αποκλίνοντος έχει ως αποτέλεσμα την περιθωριοποίησή του, πυροδοτώντας έτσι μια σειρά δυσάρεστων επακόλουθων, τα οποία θα σηματοδοτήσουν τη μεταγενέστερη υποτροπή του, έχει τις ρίζες της στη θεωρητική σκέψη της συμβολικής αλληλεπίδρασης. Πράγματι, όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω, ο Mead υποστήριζε ότι το άτομο λειτουργεί και δρα κυρίως με βάση την ερμηνεία που αποδίδει στα πράγματα που το περιβάλλουν και στις δράσεις των άλλων ατόμων, με τα οποία αλληλεπιδρά και μέσα από αυτή τη διαδικασία αναπτύσσει τον κοινωνικό του εαυτό. Στο πλαίσιο ανάπτυξης του κοινωνικού εαυτού, το υποκείμενο δύναται να αναλάβει ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση των διαφορετικών δικών του ταυτοτήτων. Όταν το υποκείμενο καθίσταται δέκτης ενός στιγματιστικού χαρακτηρισμού ή ταμπέλας, αντιλαμβάνεται μέσω μιας υποκειμενικής ερμηνευτικής διαδικασίας τη σημασιολογική διάστασή του, αποδίδει δηλαδή μια υποκειμενική σημασία σε ένα αντικειμενικό γεγονός, καθορίζοντας έτσι τη σημαντικότητα ή μη του

⁹⁸ Mead G.H., 1934, ό.π., σ. 227 επ. και Blumer H., ό.π., σ. 74-75.

γεγονότος αυτού για την επικείμενη γραμμή δράσης του.⁹⁹ Συνεπώς, μέσω αυτού του μηχανισμού αντίληψης - υποκειμενικής ερμηνείας - καθορισμού υποκειμενικής δράσης, το άτομο εγκολπώνεται την αποδιδόμενη σε αυτό ταμπέλα του αποκλίνοντος, καθιστώντας την έτσι στοιχείο της προσωπικής του ταυτότητας και επαναπροσδιορίζει και αναδομεί τη δράση του επί τη βάσει αυτής ακριβώς της νέας διάστασης της ταυτότητάς του. Αυτό στο οποίο πρακτικά δίνει απάντηση η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης, και το οποίο αργότερα, ως θεωρητική κατασκευή, το αξιοποίησαν οι θεωρητικοί της ετικέτας, είναι ο μηχανισμός εκείνος, μέσω του οποίου τα υποκειμενικά νοήματα δύνανται να μετατραπούν σε μια αντικειμενική πραγματικότητα.

1.3 Κοινωνικός έλεγχος και η συμβολή του στις θεωρίες της συμβολικής αλληλεπίδρασης και ετικέτας

1.3.1 Εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου στο πλαίσιο σύγχρονων και παλαιότερων θεωρητικών προσεγγίσεων

Ο κοινωνικός έλεγχος, ως θεωρητικό εργαλείο, παρουσίαζε ανέκαθεν έντονο ενδιαφέρον για την επιστήμη της κοινωνιολογίας, δεδομένου ότι συνδέεται άρρηκτα με τη διατήρηση της κοινωνικής τάξης και συνοχής, αλλά και με την εξέλιξη της ίδιας της κοινωνίας. Η νοηματική του διάσταση, πολύπλευρη, αφού έχει ταυτιστεί με έννοιες όπως η κυριαρχία, η επιτήρηση, η εξουσία, η συμβατική συμπεριφορά αλλά έχει επίσης συνδεθεί και με τις έννοιες του εξαναγκασμού, της πειθαρχίας και της κύρωσης. Αν ανατρέξει κανείς στα περισσότερα εγχειρίδια κοινωνιολογίας θα διαπιστώσει ότι ο κοινωνικός έλεγχος, ως όρος, χρησιμοποιείται προκειμένου να καλύψει ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών διαδικασιών μέσω των οποίων επιτυγχάνεται η συμμόρφωση του υποκειμένου προς τους κοινωνικούς κανόνες και για αυτό το λόγο ο κοινωνικός έλεγχος στο πλαίσιο της εγκληματολογίας είχε εξ αρχής ταυτιστεί με τη σύννομη συμπεριφορά.¹⁰⁰ Ωστόσο, η νοηματική ανάλυση του όρου ποικίλλει, αφού

⁹⁹ Paternoster R., Iovanni L., ό.π., σ. 375-379 και Berger P.L., Luckmann T., The Social Construction of Reality, Doubleday, NY, 1966, σ. 18 και 129.

¹⁰⁰ Η Λαμπροπούλου αναφέρει ότι το γεγονός ότι ο κοινωνικός έλεγχος συνδέθηκε εξ αρχής με τη σύννομη συμπεριφορά οφείλεται εν μέρει στην ίδια τη φύση του αντικειμένου της εγκληματολογίας (οι ατομικές και συλλογικές μορφές παραβατικής συμπεριφοράς συνδέονται και με το αντίθετό τους, δηλαδή τη μη παραβατική συμπεριφορά αλλά και με τους θεσμούς που στηρίζονται στη διάκριση αυτή) και εν μέρει στη γενικότερη τάση που επικράτησε μετά τη δεκαετία του '50 να αποτελέσει το

από διαφορετική σκοπιά γίνεται αντιληπτός από τους υποστηρικτές του δομολειτουργισμού, ενώ μέσα από ένα διαφορετικό θεωρητικό πρίσμα προσεγγίζεται ο όρος στο θεωρητικό μοντέλο της κριτικής ή ριζοσπαστικής εγκληματολογίας και της θεωρίας της σύγκρουσης, όπως επίσης διαφορετική νοηματική διάσταση προσδίδεται στον όρο μέσα στο πλαίσιο της θεωρίας της συμβολικής αλληλεπίδρασης.

Η πρώτη απόπειρα να οριοθετηθεί η έννοια του κοινωνικού ελέγχου έγινε από τον αμερικανό κοινωνιολόγο Edward Ross (1866-1951) το 1901, αλλά πρακτικά χρήση του όρου για πρώτη φορά έγινε από τον Herbert Spencer μερικά χρόνια αργότερα.¹⁰¹ Ο Ross συνέδεσε τον κοινωνικό έλεγχο με την ειρηνική κοινωνική συμβίωση δίνοντας έμφαση στις έννοιες των κοινωνικών ενστίκτων και στα μέσα κοινωνικού ελέγχου, μέσω των οποίων επιτυγχάνεται η ευθυγράμμιση της συμπεριφοράς των κοινωνιών με το εκάστοτε ισχύον σύστημα αξιών και κοινωνικών κανόνων.¹⁰² Η θεωρητική διατύπωση του Ross επεξηγεί την παραγωγή και αναπαραγωγή της κοινωνικής τάξης και συνοχής υπό το πρίσμα της κοινωνικής ψυχολογίας, επισημαίνοντας παράλληλα 23 διαφορετικούς μηχανισμούς μέσω των οποίων οι κοινωνικές ομάδες επιδρούν και επηρεάζουν το άτομο.¹⁰³ Το 1902 ο Charles Horton Cooley (1864-1929)¹⁰⁴ στο έργο του «Nature and social order», έθεσε ως προϋπόθεση για την επίτευξη του κοινωνικού ελέγχου την προηγούμενη επίτευξη του αυτοελέγχου (self-control). Το άτομο, κατά τον Cooley, αποκτά ατομικότητα και συνείδηση μέσω της κοινωνικής συναναστροφής και κοινωνικής ενσωμάτωσης και υφίσταται την πίεση και τον έλεγχο από τα μέλη της κοινωνικής ομάδας, στην οποία ανήκει, με αποτέλεσμα να καθίσταται και το ίδιο φορέας ελέγχου αφού πρώτα έχει επιτύχει ένα

δίκαιο το σημαντικότερο παράγοντα στη μελέτη του κοινωνικού ελέγχου. Βλ. Λαμπροπούλου Ε., ό.π., σ. 75. Βλ. επίσης Παπαθεοδώρου Θ., Ο κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος, Χρονικά Εργαστηρίου Εγκληματολογίας και Δικαστικής Ψυχιατρικής, Τμήματος Νομικής Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, 192, 4, σ. 55-67.

¹⁰¹ Innes M., Understanding social control: Deviance, crime and social order, edited by Mike Maguire, Crime and Justice series, Open University Press, England, 2003, σ. 16, Ross E., Social Control: A survey of the foundations of order, Cleveland, 1901, London, 1969.

¹⁰² Λαμπροπούλου Ε., ό.π., σ. 22 και 24.

¹⁰³ Innes M., ό.π., σ. 16.

¹⁰⁴ Τσατσούλης Δ., λήμμα: Κούλεϊ Τσάρλς Χόρτον, Φιλοσοφικό, Κοινωνιολογικό Λεξικό, Γ' Τόμος, Εκδ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1995, σ. 114.

ικανοποιητικό επίπεδο αυτοελέγχου.¹⁰⁵ Λίγα χρόνια νωρίτερα ο George Vincent (1864-1941), σε ένα άρθρο του στο *American Journal of Sociology*, είχε ορίσει τον κοινωνικό έλεγχο ως εκείνη την τέχνη του συσχετισμού κοινωνικών δυνάμεων κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να δώσουν στην κοινωνία τουλάχιστον μια ώθηση για την εκπλήρωση ενός ιδανικού. Βασικά, αυτό που ήθελε να συσχετίσει ο Vincent ήταν την έννοια του κοινωνικού ελέγχου με τη δυνατότητα μιας κοινωνικής ομάδας να

¹⁰⁵ Λαμπροπούλου Ε., ό.π., σ. 25-26 και Cooley C.H., *Human nature and the social order*, 1902, N.Y., 1964 και Cooley C.H., *The social process*, NY, 1920. Όσον αφορά στην έννοια του αυτοελέγχου και στη σχέση του με την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς σημαντική είναι η θεωρία αυτοελέγχου των Hirschi και Gottfredson (1990). Η θεωρία αυτή αποτελεί μετεξέλιξη της αρχικής θεωρίας κοινωνικού ελέγχου του Hirschi για τους κοινωνικούς δεσμούς (1969). Στο πλαίσιο της θεωρητικής σκέψης του Hirschi αλλά και όλων των θεωρητικών του κοινωνικού ελέγχου, το ερώτημα, το οποίο κατείχε προεξέχοντα ρόλο ήταν το γιατί οι άνθρωποι ανεξάρτητα από την κοινωνική δομή δεν διαπράττουν αδικήματα. Με άλλα λόγια το ενδιαφέρον τους επικεντρωνόταν στη μελέτη των ανασχετικών της εγκληματικής συμπεριφοράς δυνάμεων. Κατά τον Hirschi η εγκληματική συμπεριφορά προκύπτει ως απόρροια της ανυπαρξίας ή του ανίσχυρου των κοινωνικών δεσμών του ατόμου. Τα άτομα, τα οποία δεν εμπλέκονται σε παραβατική δράση παρουσιάζουν 4 χαρακτηριστικά, τα οποία συνιστούν και την ουσία της έννοιας των κοινωνικών δεσμών: (α) προσκόλληση ή αφοσίωση (attachment) σε άλλα άτομα κυρίως του γονείς, το σχολείο, τους συνομηλίκους κ.λ.π. και συμμόρφωση προς τις προσδοκίες των ατόμων αυτών άρα και εσωτερίκευση των κοινωνικών κανόνων, (β) πίστη (belief) στους κοινωνικούς κανόνες, (γ) δέσμευση (commitment) σε ένα τρόπο ζωής σύμφωνο με τους κοινωνικούς κανόνες και (δ) εμπλοκή (involvement) σε κοινωνικά αποδεκτές δραστηριότητες. Σύμφωνα με τη μεταγενέστερη θεωρία των Hirschi και Gottfredson το χαμηλό επίπεδο αυτοελέγχου, το οποίο δύναται να οδηγήσει σε εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς είναι απόρροια της πλημμελούς ανατροφής, της αδυναμίας των γονέων να ελέγξουν τη συμπεριφορά του παιδιού με τιμωρία της αποκλίνουσας συμπεριφοράς, της ανυπαρξίας συνδέσμου ανάμεσα στο παιδί και τους γονείς, της έλλειψης γονεϊκής επιτήρησης και της ύπαρξης γονέων με παρεκκλίνουσα δράση. Με άλλα λόγια το χαμηλό επίπεδο αυτοελέγχου αποτελεί τη συνέπεια μιας αναποτελεσματικής κοινωνικοποίησης, η οποία λαμβάνει χώρα στα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού και συνδέεται με τις γονεϊκές πρακτικές ανατροφής. Η έλλειψη αυτοελέγχου σε συνδυασμό με την ύπαρξη εγκληματικών ευκαιριών οδηγεί στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς. Εξίσου σημαντικές θεωρίες κοινωνικού ελέγχου θεωρούνται: (α) η θεωρία του εσωτερικού ελέγχου ή της αυτοεκτίμησης του Reiss, η θεωρία της αυτοσυγκράτησης (containment) του Reckless καθώς και η θεωρία γονεϊκών ελέγχων που ανέπτυξε ο Nye. Βλ. Σπινέλλη Κ.Δ., 2005, ό.π., σ. 270-275, Hirschi T., *Causes of delinquency*, University of California Press, Berkeley-L.A., 1969, Gottfredson H., Hirschi T., *A general theory of crime*, Stanford, California, 1990, Reiss A.J., *Delinquency as the failure of personal and social controls*, *American Sociological Review*, 1951, 16, σ. 196-207, Reckless W., *The crime problem*, N.Y., 1967, και Nye I., *Family relationships and delinquent behavior*, N.Y., 1958.

επιτυγχάνει την αυτορρύθμισή της σύμφωνα με ένα κοινωνικά αποδεκτό σύστημα αξιών και κανόνων.¹⁰⁶ Ο Max Weber (1864-1920)¹⁰⁷ υποστήριζε ότι αποτελεσματικός κοινωνικός έλεγχος της ανθρώπινης συμπεριφοράς ασκούνταν μόνο διαμέσου των έλλογων κανονιστικών πρακτικών που επέβαλλε στα μέλη των κοινωνικών ομάδων ο γραφειοκρατικός μηχανισμός της κρατικής εξουσίας.¹⁰⁸ Τέλος, ο Karl Manheim (1893-1947) στο έργο του «Man and Society in an Age of Reconstruction» αναφέρει ότι ο κοινωνικός έλεγχος στις δημοκρατικές κοινωνίες γίνεται αντιληπτός τόσο ως το μέσο εκείνο της εκάστοτε κυβερνητικής εξουσίας για την άσκηση επιρροής και πίεσης στις κοινωνικές ομάδες όσο και ως ο μηχανισμός εκείνος, μέσω του οποίου οι κοινωνικές ομάδες με τη σειρά τους ασκούν στις κοινωνικές ελίτ κάποιου βαθμού δημοκρατικό έλεγχο.¹⁰⁹

Στο πλαίσιο της προσέγγισης του δομολειτουργισμού, διατυπώθηκαν διάφορες θέσεις σχετικά με το εννοιολογικό περιεχόμενο του κοινωνικού ελέγχου. Ο Talcott Parsons (1902-1979), ο σπουδαιότερος εκπρόσωπος του δομολειτουργισμού, αναφέρει ότι ο κοινωνικός έλεγχος διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο στη διατήρηση της ισορροπίας των επιμέρους στοιχείων του κοινωνικού συστήματος. Στο κλασικό του έργο «The Social System» (1951),¹¹⁰ επισημαίνει ότι οι έννοιες της απόκλισης και των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου δύνανται να προσδιορισθούν διττώς, ανάλογα με το αν σημείο αναφοράς αποτελεί το άτομο ως υποκείμενο που ενεργεί ή

¹⁰⁶ Λαμπροπούλου Ε., ό.π., σ. 20 και Vincent G., The province of Sociology, American Journal of Sociology, 1896, σ. 473-491.

¹⁰⁷ Bohman J., λήμμα: Max Weber, The Cambridge Dictionary of Philosophy, 2nd ed., Robert Audi (ed.), Cambridge University Press, 1999, σ. 968-969.

¹⁰⁸ Innes M., ό.π., σ. 17.

¹⁰⁹ Innes M., ό.π., σ. 17 και Mannheim, K., Man and society in an age of reconstruction, Routledge and Kegan Paul, London, 1935.

¹¹⁰ Τσατσούλης Δ, λήμμα: Πάρσονς Τάλκοτ, Φιλοσοφικό, Κοινωνιολογικό Λεξικό, Δ' Τόμος, Εκδ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1995, σ. 153-154 και Parsons T., The social system, (1951), Routledge, Taylor & Francis Group e-Library, 2005 σ. 169-170. Οι βασικές ιδέες που διέπουν τη θεωρία του δομολειτουργισμού είναι οι εξής: (α) η κοινωνία είναι ένα σύστημα που αποτελείται από επιμέρους αλληλοεξαρτώμενα στοιχεία ενώ οι αλλαγές σε ένα τμήμα είναι αποτέλεσμα αλλαγών που έλαβαν χώρα σε κάποιο άλλο τμήμα, κάτι που αποβλέπει στη σωστή λειτουργία του συνόλου (β) τα επιμέρους αυτά στοιχεία παρουσιάζουν τόσο λειτουργίες όσο και δυσλειτουργίες, (γ) οι λειτουργίες μπορούν να είναι είτε έκδηλες είτε λανθάνουσες και (δ) η κοινωνία στηρίζεται σε ένα μοντέλο συναίνεσης όσον αφορά στο αξιακό σύστημα.

το αλληλεπιδρών σύστημα. Στην πρώτη περίπτωση, η απόκλιση ορίζεται ως εκείνη η τάση του ατόμου να δρα με τρόπο αντίθετο προς ένα ή περισσότερα θεσμοθετημένα κανονιστικά πρότυπα, ενώ οι μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου ως εκείνες οι διαδικασίες που εντοπίζονται στη συμπεριφορά του ατόμου αλλά και των άλλων ατόμων με τα οποία αλληλεπιδρά, μέσω των οποίων οι ατομικές τάσεις τους προς την απόκλιση εξουδετερώνονται. Στην περίπτωση που σημείο αναφοράς και ανάλυσης είναι το αλληλεπιδρών σύστημα, ο Parsons όρισε την απόκλιση ως την τάση ενός ή περισσότερων δρώντων μερών να ενεργούν κατά τέτοιο τρόπο ώστε να διαταράσσεται η ισορροπία της αλληλεπιδραστικής διαδικασίας με αποτέλεσμα είτε την αλλαγή του καθεστώτος του αλληλεπιδρώντος συστήματος είτε την επαναφορά της ισορροπίας του συστήματος στην προτέρα κατάσταση μέσω μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου και εξουδετέρωσης των τάσεων αυτών. Αυτή μάλιστα η τελευταία εκδοχή της απόκλισης, ως διατάραξης της ισορροπίας του αλληλεπιδρώντος συστήματος, κατά τον Parsons, είναι και η πιο σημαντική για την ανάλυση των κοινωνικών συστημάτων, ενώ οι μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην περίπτωση που οι παράγοντες που ευνοούν την απόκλιση δεν εξουδετερώνονται μέσω της επίδρασης του συστήματος κανόνων και αξιών που έχουν αφομοιώσει τα δρώντα μέρη κατά την κοινωνική ενσωμάτωσή τους.¹¹¹ Παράλληλα, ο Parsons υποστήριζε ότι η παρέκκλιση προκύπτει ως αποτέλεσμα της έντασης (strain) που προκαλείται όταν ένα απορρυθμισμένο σύστημα δεν επιτρέπει στα μέλη του να ικανοποιούν τις προσδοκίες που απορρέουν από τους κοινωνικά αποδεκτούς ρόλους.¹¹² Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι ο Parsons ασχολήθηκε και με το θέμα της επιθετικής και αντικοινωνικής συμπεριφοράς των ανηλίκων, την οποία απέδιδε στην ένταση που δημιουργεί η ταύτιση των ανήλικων αγοριών με το πρότυπο της μητέρας. Σύμφωνα με τον Parsons η συνεχής

¹¹¹ Parsons T., 1951, ό.π., σ. 169-170, Parsons T., 1951, ό.π. σ. 250, Parsons T., On institutions and social evolution: selected writings, edited by Leon H. Mayhew, The University of Chicago Press, Chicago-London, 1982, Parsons T., The structure of social action: a study on social theory with special reference to a group of recent European writers, Collier Macmillan Limited, 1949, Parsons T., Social structure and personality, Collier-Macmillan Ltd, London, 1970, Parsons, T., Sociological Theory, The Free Press, Glencoe, Illinois, 1954, Parsons T., Shils E.A., Toward a general theory of action, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1962, Parsons T., Shils E.A., Naegle K.D., Pitts J.R., Theories of society: Foundations of modern sociological theory, Volume II, The Free Press of Glencoe, 1961.

¹¹² Parsons T., 1951, ό.π., σ. 252.

απουσία του πατέρα από την οικογενειακή εστία λόγω εργασίας, αναγκάζει τη μητέρα να αναλάβει την κοινωνικοποίηση των παιδιών με αποτέλεσμα την αναγνώριση από τα παιδιά της «καλής» συμπεριφοράς, την οποία συμβολίζει ο ρόλος της μητέρας, ως γυναικείο χαρακτηριστικό. Μεγαλώνοντας τα αγόρια στην προσπάθειά τους να αποτινάξουν την όποια ταύτιση με πρότυπα συμπεριφοράς που παραπέμπουν σε γυναικεία χαρακτηριστικά καταφεύγουν σε αντικοινωνική ή επιθετική συμπεριφορά, την οποία και ταυτίζουν με τον ανδρικό ρόλο (“masculine-feminine identification theory”).¹¹³ Ο Emile Durkheim (1858-1917), ο έτερος σημαντικός εκπρόσωπος της θεωρητικής σκέψης του δομολειτουργισμού, όπως έχει ήδη αναφερθεί παραπάνω, υποστήριζε πως η ασφαλιστική δικλείδα για τη διατήρηση της ισορροπίας και συνοχής της κοινωνίας είναι η συλλογική συνείδηση των κοινωνιών, η οποία δομείται κατά την κοινωνικοποίηση τους. Ο κοινωνικός έλεγχος, κατά τον Durkheim, θεμελιώνεται στα διάφορα συστήματα κανονιστικών ελέγχων που προκύπτουν από τη θεσμοθέτηση ηθικών κανόνων και έχει ως στόχο τον περιορισμό των αντικοινωνικών τάσεων των μελών μιας κοινωνικής ομάδας διαμέσου της επιβολής κανόνων συμπεριφοράς. Ο Durkheim θεωρούσε επίσης πολύ σημαντικό το ρόλο των συλλογικών τελετουργικών για τη διατήρηση της κοινωνικής τάξης. Υποστήριζε ότι αυτού του είδους η συλλογική δράση καθίσταται πολύ σημαντική γιατί επαναδιατυπώνει σε συμβολικό επίπεδο τις συλλογικές αξίες της κοινωνικής ομάδας και έτσι υπενθυμίζει στα μέλη της τους κοινά αποδεκτούς κοινωνικούς δεσμούς τους.¹¹⁴ Η σύλληψη και διαμόρφωση της έννοιας του κοινωνικού ελέγχου στην πρώιμη μορφή της οφείλει πολλά στο έργο της Σχολής του Σικάγο. Σημαντική σε αυτό τον τομέα θεωρείται η συνεισφορά του Robert Park (1864-1944),¹¹⁵ ο οποίος επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τα ζητήματα της

¹¹³ Parsons T., Certain primary sources and patterns of aggression in the social structure of the western world, *Psychiatry*, 1947, 10, σ. 167-181.

¹¹⁴ Innes M., ό.π., σ. 21, Λαμπροπούλου Ε., ό.π., σ. 22-23.

¹¹⁵ Η Σχολή του Σικάγο ή αλλιώς και Σχολή ανθρώπινης οικολογίας προσπάθησε να διερευνήσει την εγκληματική συμπεριφορά που προκαλείται από τη σχέση του ατόμου με το περιβάλλον. Αντικείμενο της λεγόμενης «οικολογικής εγκληματολογίας» ήταν η μελέτη του φαινομένου κατανομής της παραβατικής συμπεριφοράς με συγκεκριμένο τρόπο σε ορισμένες περιοχές. Ειδικότερα, ο Robert Park, δημοσιογράφος και μετέπειτα κοινωνιολόγος, επικέντρωσε το ερευνητικό του ενδιαφέρον στη μελέτη της εγκληματικότητας στην περιοχή του Σικάγο. Ο ίδιος εντόπισε μια αναλογία ανάμεσα στην κατανομή της χλωρίδας στη φύση, τη «συμβίωση» χλωρίδας και πανίδας και την οργάνωση της ανθρώπινης ζωής στις κοινωνίες. Μάλιστα, υποστήριζε ότι μέσα στην πόλη υπάρχουν «φυσικές

περιοχές» (natural areas) με «οργανική ενότητα», όπως εκείνες των ζώων ή των φυτών, στις οποίες διαβιούν διαφορετικοί τύποι ανθρώπων όπως λ.χ. διαφορετικές εθνικές ή φυλετικές κοινότητες (Chinatown, Little Italy, Black Belt). Στο πλαίσιο αυτής της αντίληψης διατυπώθηκε από τους Park, Burgess και McKenzie το θεωρητικό σχήμα των ομόκεντρων ζωνών, το οποίο ενέπνευσε αργότερα την έρευνα των C. Shaw και H. McKay. Σύμφωνα με το μοντέλο των ομόκεντρων ζωνών το Σικάγο (αποτελέσε τον χώρο ανάπτυξης του μοντέλου) χωριζόταν σε 5 ζώνες: κέντρο (loop), μεταβατική ζώνη (zone in transition), ζώνη εργατικών κατοικιών (zone of working mens' homes), ζώνη ακριβών κατοικιών (residential zone) και ζώνη με προάστια (commuters zone). Τα μεγαλύτερα ποσοστά εγκληματικότητας παρουσίαζε η 2^η ζώνη, η οποία ήταν και ο πιο παλιός τομέας της πόλης. Στη 2^η ζώνη που ήταν η πιο υποβαθμισμένη από άποψη ποιότητας κατοικίας, διέμεναν τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα ενώ στην τελευταία ζώνη κατοικούσαν οι πιο εύρωστες τάξεις. Το μοντέλο αυτό, το οποίο επεξεργάστηκε κυρίως ο Burgess στηρίχθηκε στο τρίπτυχο εισβολή-κυριαρχία-διαδοχή. Κάθε μία από τις 5 ζώνες αναπτύσσεται εισβάλλοντας διαδοχικά στο χώρο της επόμενης και έτσι λαμβάνει χώρα αυτό που ο Park όρισε ως «φαύλο κύκλο αδιάκοπης εναλλαγής των επιμέρους κοινωνικών σχηματισμών στην ίδια φυσική περιοχή». Οι C. Shaw και H. McKay μελέτησαν τη νεανική παραβατικότητα στην πόλη του Σικάγο στηριζόμενοι στο ανωτέρω θεωρητικό σχήμα. Τα πορίσματα των ερευνών τους δημοσιεύθηκαν το 1942 και αφορούσαν την παραβατικότητα 55.998 αγοριών ηλικίας 10-16 ετών κατά την περίοδο 1900-1927. Η ζώνη με τη μεγαλύτερη εγκληματικότητα ήταν εκείνη γύρω από την περιοχή του κέντρου. Το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξαν ήταν ότι οι περιοχές στις οποίες συγκεντρώνονταν τα μεγαλύτερα ποσοστά εγκληματικότητας ήταν εκείνες κοντά στο κέντρο της πόλης και τα βιομηχανικά κέντρα (delinquency areas), στις οποίες παρατηρούνταν χαρακτηριστικά κοινωνικής αποδιοργάνωσης (social disorganization), δηλαδή, ήταν ζώνες με βιομηχανικό ή εμπορικό χαρακτήρα, υποβαθμισμένες κατοικίες, μεγάλη πληθυσμιακή πυκνότητα, αυξημένο ποσοστό μειονοτήτων, υψηλό δείκτη ανεργίας και χαμηλό δείκτη οικογενειακού εισοδήματος και ιδιόκτητων κατοικιών, καθώς και μείωση του κοινωνικού ελέγχου. Παρατήρησαν, επίσης, ότι τα ποσοστά της νεανικής παραβατικότητας μειώνονταν όταν οι ανήλικοι άλλαζαν ζώνη κατοικίας. Τέλος, διαπίστωσαν ότι αποφασιστικός παράγοντας για την εκδήλωση της εγκληματικότητας ήταν η παραμονή μιας κοινωνικής ομάδας σε ζώνη υψηλής εγκληματικότητας. Με άλλα λόγια η εδαφική ζώνη επηρέαζε τη συμπεριφορά των κατοίκων. Μια από τις κριτικές που ασκήθηκαν στην προσέγγιση των Shaw και McKay εντοπιζόταν ακριβώς σε αυτή την ταυτολογία, δηλαδή, στο ότι χαρακτήριζαν μια περιοχή ως εγκληματική δυνάμει της συχνότητας των εγκλημάτων που παρατηρούνταν εκεί και έπειτα απέδιδαν τα εγκλήματα που διαπράττονταν στον χαρακτήρα της περιοχής ως εγκληματικής. Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η θεωρητική προσέγγιση της Σχολής του Σικάγο ουσιαστικά συνδύαζε την έννοια της κοινωνικής αποδιοργάνωσης (control model) και της πολιτιστικής μεταβίβασης (cultural transmission model). Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή η εκδήλωση της εγκληματικής συμπεριφοράς οφείλεται όχι μόνο στην κοινωνική αποδιοργάνωση αλλά η εμπειρία της διαβίωσης σε μια κοινωνικά αποδιοργανωμένη περιοχή θα πρέπει να συνδυάζεται και με την έκθεση σε ένα σύστημα εγκληματικών αξιών (“delinquent tradition”), το οποίο μεταβιβάζεται, ως στοιχείο πολιτισμού, από τη μια γενεά στην άλλη ακόμα και αν μεσολαβεί αλλαγή στη σύνθεση του πληθυσμού της περιοχής. Βλ. Ζαραφονίτου Χ., ό.π., σ. 135-146, Χάιδου Α., 1996, ό.π., σ. 132-145,

επικοινωνίας μεταξύ των μελών μιας δημοκρατικής κοινωνίας και της διαμόρφωσης ενός συλλογικού μηχανισμού αυτοελέγχου. Κατά τον Park, όλα τα κοινωνικά προβλήματα, εντέλει, αποτελούν προβλήματα που άπτονται της ορθής ή εσφαλμένης λειτουργίας των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου. Μελετώντας τα φαινόμενα της αστικοποίησης της πόλης του Σικάγο, της εισροής σε αυτήν κυμάτων μεταναστών και των συνδεόμενων με την κοινωνική αποδιοργάνωση αναφυόμενων, λόγω των δεδομένων συνθηκών, προβλημάτων, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα αυξημένα ποσοστά εγκληματικότητας, που παρατηρούνταν εκείνη την περίοδο, συνδέονταν με την δυσλειτουργία των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου. Ο Park απέδιδε τη διατάραξη της κοινωνικής ισορροπίας και τη διάσπαση της κοινωνικής συνοχής στον εκφυλισμό εκείνων των κοινωνικών θεσμών που, ως μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου, τροφοδοτούσαν τα μέλη των κοινωνικών ομάδων με συλλογικές αξίες και κανόνες.¹¹⁶

Σύμφωνα με τους μαρξιστές εγκληματολόγους ή με τους θεωρητικούς της ριζοσπαστικής ή κριτικής εγκληματολογίας, ο κοινωνικός έλεγχος ταυτίζεται με την εξουσία που ασκεί η αστική τάξη στα πλαίσια ενός καπιταλιστικού συστήματος προκειμένου να αποτρέψει πιθανές απειλές ανατροπής του συστήματος. Το κράτος, εν προκειμένω το καπιταλιστικό κράτος, διαμέσου των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου, δηλαδή διαμέσου εξαναγκαστικών κανονιστικών εργαλείων και κατασταλτικών πρακτικών, εντοπίζει και εξουδετερώνει οποιαδήποτε απειλή διαταράσσει την καθιερωμένη κοινωνική, πολιτική και οικονομική τάξη. Με άλλα λόγια, θεσμοθετεί τρόπους και μέσα ελέγχου της απόκλισης και του εγκλήματος έτσι ώστε να εξασφαλίζει τη συνέχεια, τη συνοχή αλλά και την επιβίωση της

Κουράκης Ν.Ε., 2004, ό.π., σ. 87-89, Σπινέλλη Κ.Δ., 2005, ό.π., σ. 241-248. Βλ. επίσης, Hayward K., λήμμα: Chicago School of Sociology, The Sage Dictionary of Criminology, Compiled and edited by: Mc Laughlin, E./J. Muncie, Sage Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi, 2001, σ. 37-40, Bruce S., Yearley S., The Sage Dictionary of Sociology, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 2006, σ. 224-225, Vold G.B., Bernard T.J., Snipes J.B., ό.π., σ. 140-158, Park R.E., Burgess E.W., McKenzie R.D., The city: The ecological approach to the study of human community, Chicago, 1925, Shaw C.R., Delinquency areas, University of Chicago Press, Chicago, 1929, Shaw C. R., McKay H.D., Juvenile delinquency and urban areas, University of Chicago Press, Chicago, 1942, Thrasher F.M., The gang: A study of 1313 gangs in Chicago, University of Chicago Press, Chicago, 1927.

¹¹⁶ Innes M., ό. π., σ. 19.

καπιταλιστικής τάξης.¹¹⁷ Πράγματι, στο πλαίσιο ενός καπιταλιστικού συστήματος παρουσιάζεται ως αδήριτη ανάγκη η λειτουργία μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου προκειμένου να μπορεί το σύστημα να υποβαθμίζει και να ομαλοποιεί τις ταξικές συγκρούσεις και αντιθέσεις που το ίδιο γεννά. Η έννοια, λοιπόν, του κοινωνικού ελέγχου στη μαρξιστική σκέψη είναι βαθιά πολιτική και άρρηκτα συνδεδεμένη με την καπιταλιστική εξουσία, τις σχέσεις και την κατοχή των μέσων παραγωγής καθώς και τις ταξικές συγκρούσεις. Ο Turk (1982) αναφέρει ότι σε ένα καπιταλιστικό σύστημα, αν και υφίστανται «σκληροί» μηχανισμοί ελέγχου, εντούτοις, συχνά υιοθετούνται πιο ήπιες και υφέρπουσες πρακτικές κοινωνικού ελέγχου, οι οποίες δρουν ανεπαίσθητα, διαμορφώνουν και χειραγωγούν τις συνειδήσεις των κοινωνιών και για αυτό το λόγο θεωρούνται πιο αποτελεσματικά εργαλεία στην άσκηση εξουσίας στις μάζες από την αστική τάξη.¹¹⁸ Στην ίδια κατεύθυνση, ο Gramsci (1891-1937)¹¹⁹ θέλοντας να παρουσιάσει ένα γλαφυρό παράδειγμα μηχανισμών ήπιου αλλά διεισδυτικού κοινωνικού ελέγχου, έκανε λόγο για τη λεγόμενη «Ηγεμονία». Η «Ηγεμονία» στην γκραμισιανή σκέψη ταυτίζεται με τη δυνατότητα του καπιταλιστικού κράτους να διαπλάθει και να παράγει συναινέσεις, μέσω της άσκησης κοινωνικού ελέγχου. Η αστική τάξη κατά τον Gramsci δεν επιβάλλει την κυριαρχία της στο προλεταριάτο μονάχα μέσω των κατασταλτικών μηχανισμών και της οικονομικής βίας, αλλά κυρίως μέσω της ηθικής και πνευματικής χειραγώγησής του, κατά την οποία, παρουσιάζοντας το ταξικό της συμφέρον ως συλλογικό συμφέρον των υποτελών τάξεων, αποσπά τη συναίνεσή του. Όσο λιγότερη χρήση βίας και μέσων εξαναγκασμού χρησιμοποιεί η ηγεμονική αστική τάξη, τόσο πιο αποτελεσματική είναι η χειραγώγηση των μαζών και ως εκ τούτου η μακροήμερευση του καπιταλιστικού συστήματος. Τέτοιοι μηχανισμοί ηγεμονίας γίνονται αντιληπτοί κατά τη λειτουργία θεσμών όπως η εκπαίδευση, το κοινωνικό κράτος, ο στρατός, η εκκλησία, αλλά και σε δομές όπως πολιτιστικοί οργανισμοί, σωματεία, συνδικαλιστικές οργανώσεις κ.λ.π. Ο ηθικοπλαστικός ρόλος του ηγεμονικού κράτους διαμέσου των κρατικών θεσμών του καθίσταται ο πιο αποτελεσματικός μηχανισμός κοινωνικού ελέγχου και η ασφαλιστική δικλείδα για την αναπαραγωγή των

¹¹⁷ Chadwick K., Scraton P., λήμμα: Critical Criminology, The Sage Dictionary of Criminology, ό.π., σ. 97-100.

¹¹⁸ Turk A., Social control and social conflict, J. Gibbs (ed.) Social Control, Sage, Beverly Hills, 1982.

¹¹⁹ Κρητικός Γ., λήμμα: Αντόνιο Γκράμσι, Φιλοσοφικό, Κοινωνιολογικό Λεξικό, Α' Τόμος, Εκδ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1995, σ. 296-297.

καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής και ως εκ τούτου για την επιβίωση της αστικής τάξης.¹²⁰ Παρόμοια θεματολογία αναπτύσσει και ο Althusser (1918-1990)¹²¹ κάνοντας λόγο για τους «ιδεολογικούς» μηχανισμούς του κράτους. Κατά τον Althusser, αν και οι κατασταλτικοί μηχανισμοί είναι απαραίτητοι για την επιβίωση του καπιταλιστικού συστήματος, εντούτοις, πιο αποτελεσματικοί και επωφελείς για τον έλεγχο των μαζών κρίνονται εκείνοι οι αφανείς αλλά απόλυτα διεισδυτικοί «ιδεολογικοί» μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου του κράτους που ενσωματώνονται στους κρατικούς θεσμούς όπως αυτούς της εκπαίδευσης, της οικογένειας, του νομικού συστήματος, του κράτους κοινωνικής πρόνοιας και άλλων.¹²² Οι γόνιμες συζητήσεις των μαρξιστών σχετικά με το θεμελιώδες ζήτημα του κοινωνικού ελέγχου, δημιούργησαν πρόσφορο έδαφος για την εμφάνιση και ανάπτυξη μιας μεταστρουκτουραλιστικής κοινωνιολογικής και εγκληματολογικής προσέγγισης (post-structuralism),¹²³ η οποία διαφοροποιούνταν πρακτικά από τη μαρξιστική προσέγγιση στο ζήτημα της φύσης της εξουσίας. Ενώ κατά τη μαρξιστική σκέψη η εξουσία πηγάζει αποκλειστικά από το καπιταλιστικό κράτος και την κατέχουσα τα μέσα παραγωγής αστική τάξη, δηλαδή από την οικονομική δομή της κοινωνίας, στη μεταστρουκτουραλιστική σκέψη η ασκούμενη εξουσία εμφανίζεται περισσότερο διαχεόμενη στην κοινωνία μέσα από ετεροειδή κέντρα εξουσίας, κυρίως στο μικροεπίπεδο των κοινωνικών σχέσεων, τοποθετημένα σε διαφορετικά στρατηγικά σημεία εντός του κοινωνικού πλαισίου. Βασικός εκπρόσωπος της μεταστρουκτουραλιστικής σκέψης θεωρείται ο Michel Foucault (1926-1984),¹²⁴ ο οποίος ασχολήθηκε εκτενώς με τις έννοιες της κοινωνικής τάξης και του κοινωνικού ελέγχου. Το σπουδαιότερο έργο του Foucault με τίτλο «Discipline and Punishment» (1977) εμπεριέχει ένα σημαντικό μέρος των ιδεών του σχετικά με τον κοινωνικό έλεγχο, αν και ο ίδιος σπανίως έκανε χρήση του όρου αυτού. Αντίθετα, επέλεγε να

¹²⁰ Innes M., ό.π., σ. 23 και Gramsci A., Selections from 'The Prison Writings', Lawrence and Wishart, London, 1971.

¹²¹ Πατέλης Δ., λήμμα: Αλτουσέρ Λουί, Φιλοσοφικό, Κοινωνιολογικό Λεξικό, Α' Τόμος, Εκδ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1995, σ. 63-64.

¹²² Innes M., ό. π., σ. 23 και Althusser, L., Lenin and Philosophy and Other Essays, New Left Books, London, 1971.

¹²³ McLaughlin E., λήμμα: Post-structuralism, The Sage Dictionary of Criminology, ό.π., σ. 309 -310.

¹²⁴ Ginet C., λήμμα: Michel Foucault, The Cambridge Dictionary of Philosophy, edited by Robert Audi, Cambridge University Press, 2nd edition, 1999, σ. 320-321.

αναφέρεται στη σημασιολογική διάσταση του κοινωνικού ελέγχου με έννοιες όπως αυτές της πειθαρχίας, της επιτήρησης στη βάση ενός πανοπτικού προτύπου, της βιοεξουσίας και της διακυβέρνησης.¹²⁵ Κατά τον Foucault οι σχέσεις εξουσίας και ο κοινωνικός έλεγχος δεν ασκούνται ούτε με τη βία ούτε με την ιδεολογία, όπως αναφέρουν οι μαρξιστές θεωρητικοί και αντιτείνει σε αυτή τη θέση το δίπολο γνώση - εξουσία αναφέροντας πως δεν είναι δυνατή η ύπαρξη μιας σχέσης εξουσίας χωρίς αυτή η σχέση να συσχετίζεται με ορισμένο γνωσιακό πεδίο.¹²⁶ Για τον Foucault η εξουσία δεν είναι προνόμιο της κυρίαρχης τάξης αλλά ενυπάρχει σε όλο το φάσμα των ανθρωπίνων σχέσεων. Ως εξουσία όριζε τη δράση κάποιων ατόμων πάνω σε άλλα άτομα και επισήμανε ότι οι σχέσεις εξουσίας, αν και λαμβάνουν θεσμική μορφή, δεν εξαντλούνται σε αυτό το επίπεδο, και αυτό γιατί έχουν πολλαπλή υπόσταση και λειτουργία.¹²⁷ Ο Foucault αναφερόμενος στις πειθαρχικές πρακτικές και τους μηχανισμούς επιτήρησης στο πλαίσιο δομών όπως το σχολείο, ο στρατός, το μοναστήρι και το εργοστάσιο, παρουσιάζει εκτενώς ένα μοναδικό πλέγμα μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου, οι οποίοι επιτηρούν, χαρακτηρίζουν, συγκρίνουν, αξιολογούν, ταξινομούν, περιορίζουν, τιμωρούν, συμμορφώνουν και διαμορφώνουν τα ελεγχόμενα υποκείμενα.¹²⁸ Κατά τον Foucault, εάν αυτοί οι μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου προσαρμοστούν στο πρότυπο του «Πανοπτικού» του Bentham, τότε προκύπτει ένας μοναδικός μηχανισμός εξουσίας στην πιο ιδανική του μορφή.¹²⁹ Στο πλαίσιο αυτού του είδους των μηχανισμών επιτήρησης, που ως παντοδύναμες μηχανές επιβολής πειθαρχίας έχουν ως σκοπό τον έλεγχο του σώματος, του μυαλού και της παραγωγικότητας των μελών μιας κοινωνίας, επιτυγχάνεται ένα είδος «συλλογικού αυτοελέγχου», ως αποτέλεσμα αυτού που ο Foucault ονόμαζε «τέχνη της διακυβέρνησης».¹³⁰

¹²⁵ Innes M., ό. π., σ. 24.

¹²⁶ Φουκώ Μ., Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής, Εκδ. Ράππα, Αθήνα, 1989, σ. 38-41 και Κουράκης Ν.Ε., Εγκληματολογικοί ορίζοντες: Θεωρία και πρακτική της ποινικής καταστολής, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991, σ. 149-150 και Φουκώ Μ., Ιστορία Σεξουαλικότητας: Η δίψα της γνώσης, Τομ. Α', Εκδ. Ράππα, Αθήνα, 2003, σ. 76.

¹²⁷ Φουκώ Μ., Η μικροφυσική της εξουσίας, Εκδ. Ύψιλον, Αθήνα, 2005.

¹²⁸ Φουκώ Μ., 1989, ό.π., σ. 231-245.

¹²⁹ Φουκώ Μ., 1989, ό.π., σ. 265-276.

¹³⁰ Innes M., ό.π., σ. 24-25.

Αν και η θεωρητική σκέψη του Foucault γύρω από την «πειθαρχημένη» κοινωνία αποτέλεσε μια αρκετά ενδιαφέρουσα σύγχρονη προσέγγιση των θεμάτων της εξουσίας και του κοινωνικού ελέγχου, εντούτοις, κάνοντας κανείς λόγο για τις νεότερες προσεγγίσεις της εννοιολογικής διάστασης του κοινωνικού ελέγχου, δεν θα μπορούσε να μην αναφερθεί στο έργο του Stanley Cohen. Ο Cohen επεξεργαζόμενος κάποιες από τις πτυχές του έργου του Foucault, επεσήμανε ότι αν και η ανάλυσή του για την «πειθαρχημένη» κοινωνία παρουσιάζει κάποια πολύ ενδιαφέροντα και χρήσιμα σημεία, εντούτοις, τα σύγχρονα δεδομένα απαιτούν μια διαφορετική προσέγγιση στο ακανθώδες ζήτημα της εφαρμογής και λειτουργίας των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου, αφού στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των μηχανισμών αυτών δεν βρίσκονται πλέον οι ατομικές περιπτώσεις κοινωνικής απόκλισης, αλλά η δράση ολόκληρων κοινωνικών συνόλων. Αυτό προέκυψε ως λογικό επακόλουθο, όταν μετά τη δεκαετία του 1960 αναδύθηκε ως νέα τάση αντεγκληματικής πολιτικής μια κατεύθυνση η οποία απαιτούσε λιγότερη κρατική παρέμβαση στην άσκηση του κοινωνικού ελέγχου, δημιουργία κατά παρέκκλιση διαδικασιών στηριζόμενων στη συνδρομή των κοινωνικών ομάδων και κοινοτήτων, δίχως άμεση κρατική επιχορήγηση και με λιγότερο γραφειοκρατικό χαρακτήρα, μικρότερη ή καμία εμπλοκή επαγγελματιών και ειδικών της ψυχιατρικής επιστήμης και άλλων παρεμφερών επιστημονικών κλάδων στη μεταχείριση των παρεκκλινόντων με σκοπό την αποφυγή του κοινωνικού στιγματισμού τους και τέλος, αποϊδρυματοποίηση και προτίμηση εξωιδρυματικών πρακτικών κοινωνικού ελέγχου με βασικό φορέα αυτού την κοινωνική ομάδα ή την ευρύτερη κοινότητα. Κατά τον Cohen, η εισαγωγή αυτών των νέων πρακτικών εφαρμογών άσκησης κοινωνικού ελέγχου από τις ίδιες τις κοινότητες μέσω εναλλακτικών μέτρων αντιμετώπισης και μεταχείρισης των παρεκκλινόντων, είχε ως αποτέλεσμα την καθιέρωση μιας νέας μορφής κοινωνικού ελέγχου, αφανούς και υφέρπουσας, άμορφης αλλά και αρκετά ευφυούς, του λεγόμενου ελέγχου των κοινωνικών συνόλων.¹³¹ Ο Cohen αναφερόμενος στην έννοια του κοινωνικού ελέγχου, τονίζει τη σχετικότητα του όρου, έτσι όπως αυτή αποτυπώνεται σε πλειάδα εγχειριδίων κοινωνιολογίας, αφού ως θεωρητικό εργαλείο διαφορετικών θεωρητικών μοντέλων αποκτά κάθε φορά και διαφορετικό

¹³¹ Cohen S., *Visions of social control: Crime, punishment and classification*, Polity Press, Cambridge, 1985, σ. 32 και Innes M., ό.π., σ. 25-26 και 37. Βλ. επίσης Cohen S., *The punitive city: notes on the dispersal of social control*, *Contemporary Crises*, 1979, 3 (4), σ. 341-363.

περιεχόμενο.¹³² Τη θέση αυτή υιοθετεί και ο Lowman παρομοιάζοντας την έννοια του κοινωνικού ελέγχου με «κλειδί-πασπαρτού», το οποίο έχει προοριστεί να ανοίγει τόσες πολλές πόρτες, έτσι ώστε η εννοιολογική του δύναμη και χρησιμότητα να έχουν πια εξαντληθεί.¹³³ Ωστόσο, αν και ο Cohen επεσήμανε τη μεταβλητότητα του όρου, εντούτοις, ο ίδιος αποπειράθηκε να προσδιορίσει την έννοια του κοινωνικού ελέγχου περιορίζοντάς και ορίζοντάς την ως το σύνολο εκείνων των οργανωμένων απαντήσεων της κοινωνίας στο έγκλημα, την εγκληματικότητα και άλλες παρεμφερείς μορφές παρεκκλίνουσας ή κοινωνικά προβληματικής συμπεριφοράς, οι οποίες προβλέπονται, ως τέτοιες, είτε σε επίπεδο καταστολής είτε σε επίπεδο πρόληψης.¹³⁴ Παρόμοιος είναι και ο ορισμός του Black, ο οποίος χαρακτηριστικά αναφέρει ότι ο κοινωνικός έλεγχος αποτελεί την κανονιστική πλευρά της κοινωνικής ζωής, ή τον προσδιορισμό της αποκλίνουσας συμπεριφοράς και την αντίδραση σε αυτή, όπως λ.χ η επιβολή απαγορεύσεων και κυρώσεων, η απόδοση κατηγοριών αλλά και ο εξαναγκασμός σε καταβολή αποζημίωσης. Ο Black μάλιστα υποστηρίζει ότι η πλειονότητα των ερευνητών που έχουν ασχοληθεί με τη μελέτη του κοινωνικού ελέγχου και της κοινωνικής τάξης, έχουν αναλωθεί στην έρευνα του ρόλου του κράτους και των νομικών θεσμών του στην άσκηση κοινωνικού ελέγχου, αγνοώντας το γεγονός ότι ο ρόλος των κρατικών μηχανισμών ελέγχου στη διατήρηση της κοινωνικής τάξης δεν είναι ο πιο καταλυτικός, καθώς υφίστανται άλλοι μηχανισμοί μη κρατικοί αλλά πολύ πιο δραστικοί.¹³⁵ Σύμφωνα με μια άλλη άποψη, εκείνη του Meier, ο κοινωνικός έλεγχος δύναται να γίνει αντιληπτός με τρεις διαφορετικούς τρόπους: είτε ως περιγραφή μιας βασικής κοινωνικής διαδικασίας ή προϋπόθεσης, είτε ως μηχανισμός που εξασφαλίζει τη συμμόρφωση προς τους κανόνες, είτε, τέλος, ως μια μέθοδος δια της οποίας είναι σε θέση κανείς να μελετήσει και να ερμηνεύσει

¹³² Cohen S., 1985, ό.π., σ. 2.

¹³³ Wilson D., λήμμα: Social control, The Sage Dictionary of Criminology, ό.π., σ. 392-393 και Lowman J., Menzies R.J., Palys T.S., Transcarceration: Essays in the sociology of social control, Aldershot, Gower, 1987.

¹³⁴ Cohen S., 1985, ό.π., σ. 3.

¹³⁵ Black D., The Behavior of Law, Academic Press, New York, 1976, σ. 1-2. Βλ. επίσης Black D., Social control as a dependent variable, D. Black (ed.), Toward a General Theory of Social Control: Fundamentals, Vol. 1. Academic Press, New York, 1984a και Black D., Crime as social control, D. Black (ed.), Toward a General Theory of Social Control: Selected Problems, Vol. 2., Academic Press, New York, 1984b.

δεδομένα σχετικά με την κοινωνική τάξη.¹³⁶ Τέλος, ο Horwitz τονίζει ότι ο κοινωνικός έλεγχος πηγάζει από την καθημερινότητα και τις πρακτικές των κοινωνικών ομάδων και αποσκοπεί στη διατήρησή τους,¹³⁷ ενώ ο Hudson, αναφερόμενος στις σύγχρονες προσεγγίσεις και εννοιολογικές αποσαφηνίσεις της ιδέας του κοινωνικού ελέγχου καταλήγει ότι η νεότερη θεωρητική σκέψη γύρω από τον κοινωνικό έλεγχο συνδυάζει τόσο την έννοια της παρότρυνσης των μελών των κοινωνικών ομάδων προς τη νομιμότητα όσο και εκείνη της καταστολής οποιασδήποτε μορφής αποκλίνουσας συμπεριφοράς.¹³⁸

1.3.2 Ο κοινωνικός έλεγχος στο πλαίσιο της συμβολικής αλληλεπίδρασης και η συμβολή του στη θεωρία της ετικέτας

Από την παραπάνω αναφορά στις διαφορετικές προσεγγίσεις της έννοιας του κοινωνικού ελέγχου, καθίσταται σαφές ότι ως κοινωνικός έλεγχος ορίζεται το σύνολο εκείνων των μηχανισμών που αποσκοπούν στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και τάξης και ως εκ τούτου στην αυτορρύθμιση και αυτοοργάνωση της κοινωνίας. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι η συμβολή της θεωρητικής σκέψης της κοινωνιολογικής σχολής του Σικάγο, ιδίως των θεωρητικών της συμβολικής αλληλεπίδρασης και κατ' επέκταση των πραγματιστών, στην ανάπτυξη και διαμόρφωση μιας σφαιρικής ιδέας γύρω από την εννοιολογική διάσταση του κοινωνικού ελέγχου, υπήρξε καίρια και καθοριστικής σημασίας για την περαιτέρω επεξεργασία του εννοιολογικού περιεχομένου του όρου στο πλαίσιο μεταγενέστερων θεωρητικών προσεγγίσεων. Άλλωστε, ο κοινωνικός έλεγχος, ως έννοια, θεμελιώνεται στην ιδέα της αλληλεπίδρασης των ατόμων και κατ' επέκταση των κοινωνικών ομάδων.

Σύμφωνα με την προσέγγιση της πραγματιστικής σκέψης, η επιστημονική έρευνα σχετικά με τον κοινωνικό έλεγχο, θα πρέπει να επικεντρώνεται σε τρεις βασικούς θεματικούς άξονες: (α) στις διαδικασίες ελέγχου που λαμβάνουν χώρα στα πλαίσια μιας δημοκρατικής κοινωνίας, (β) στο ρόλο και την επιρροή της κοινωνικής

¹³⁶ Innes M., ό. π., σ. 3-4 και Meier R., Perspectives on the concept of social control, Annual Review of Sociology, Vol. 8, 1982, σ. 35-55.

¹³⁷ Innes M., ό.π., σ. 4 και Horwitz A., The Logic of Social Control, Plenum Press, New York, 1990.

¹³⁸ Innes M., ό.π., σ. 10 και Hudson B., Punishment and social control, M. Maguire, R. Morgan and R. Reiner (eds.), The Oxford Handbook of Criminology, 3rd ed., Oxford University Press, Oxford, 2002.

αλληλεπίδρασης στη διαμόρφωση του αυτοελέγχου, και (γ) στο ρόλο των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου στην εκδήλωση αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Με άλλα λόγια, το ενδιαφέρον των πραγματιστών αλλά και των θεωρητικών της συμβολικής αλληλεπίδρασης, όσον αφορά στη μελέτη των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου, εστιάζεται τόσο στο σύνολο όλων εκείνων των διαδικασιών επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης που συμβάλλουν στην παραγωγή και λειτουργία των μηχανισμών αυτών, όσο και στις αρνητικές συνέπειες, που συχνά προκύπτουν από την άσκηση του κοινωνικού ελέγχου στα άτομα και τις κοινωνικές ομάδες. Κατά τον John Dewey, το βασικό πρόβλημα, που προέκυπτε για τους πραγματιστές φιλοσόφους της εποχής του, σχετιζόταν κυρίως με την προσπάθειά τους να κατανοήσουν τον τρόπο με τον οποίο οι αναδυόμενες, εκείνη την περίοδο, δημοκρατικές κοινωνίες, οι οποίες δεν στηρίζονταν σε ένα σύστημα παραδοσιακών αξιών και δομών, θα μπορούσαν να αναπτύξουν μηχανισμούς ελέγχου ικανούς να διασφαλίσουν την κοινωνική τάξη.¹³⁹ Στο παραπάνω πρόβλημα ο Joas πρότεινε ως ενδεδειγμένη λύση τη λειτουργία της επικοινωνίας στις διαδικασίες συλλογικής επίλυσης προβλημάτων, προκειμένου να λειτουργήσουν αποτελεσματικά οι δημοκρατικοί θεσμοί.¹⁴⁰ Στη σκέψη του Mead, η χρήση της έννοιας της επικοινωνίας στο πλαίσιο της συμβολικής αλληλεπίδρασης, είναι σαφώς πιο συστηματική. Σε ένα άρθρο του το 1925 στο *International Journal of Ethics* αναφέρει χαρακτηριστικά: «Ο κοινωνικός έλεγχος εξαρτάται, λοιπόν, από το βαθμό στον οποίο τα άτομα μέσα σε μια κοινωνία είναι σε θέση να υιοθετούν τις στάσεις άλλων ατόμων με τα οποία προσπαθούν από κοινού για κάτι[...]Το άτομο, φυσικά, δεν υιοθετεί τις στάσεις όλων εκείνων των ατόμων με τα οποία συναναστρέφεται, παρά μόνο στο βαθμό που οι στάσεις των άλλων εμφανίζονται ως ομοειδείς κάτω από τις ίδιες συνθήκες».¹⁴¹ Με άλλα λόγια, αυτό που υποστηρίζει ο Mead είναι ότι τα άτομα, διαμέσου της συμμετοχής τους στην κοινωνική ζωή, αποκτούν συλλογικό αυτοέλεγχο, αφού η διάπραξη μιας κοινωνικής πράξης, έτσι όπως αυτή γίνεται αντιληπτή στο πλαίσιο της συμβολικής αλληλεπίδρασης, εκ των πραγμάτων προϋποθέτει ένα είδος αυτοελέγχου του υποκειμένου. Ο Mead, μάλιστα, στο μετέπειτα έργο του «*Mind, Self, and Society: From the standpoint of a social behaviorist*» το 1934, συνδέει τη λειτουργία

¹³⁹ Innes M., ό. π., σ. 18.

¹⁴⁰ Joas, H., *Pragmatism and Social Theory*, University of Chicago Press, Chicago, 1993.

¹⁴¹ Mead G.H., *The genesis of the self and social control*, *International Journal of Ethics*, 1925, 5 (3), σ. 275.

των δύο υποσυστημάτων του κοινωνικού εαυτού, του «Me» (Εμέ) και του «I» (Εγώ), με την έννοια του κοινωνικού ελέγχου. Το «Me», στην κοινωνιολογική σκέψη του Mead, εκφράζει το σύνολο των ενσωματωμένων στη συνείδηση του υποκειμένου κοινωνικών κανόνων συμπεριφοράς, δηλαδή συνιστά το αποτέλεσμα μιας ολοκληρωμένης διαδικασίας κοινωνικοποίησης, και αντιστοιχεί σε αυτό που ο Freud αποκαλούσε «Superego». Ο Mead επισημαίνει: *«Και είναι λόγω της ικανότητας του ατόμου να υιοθετεί τις στάσεις των άλλων, στο βαθμό που αυτές μπορούν να θεωρούνται οργανωμένες, το ότι αποκτά συνείδηση του εαυτού του. Η υιοθέτηση όλων αυτών των οργανωμένων στάσεων του προσδίδει το «me», δηλαδή εκείνον τον εαυτό που αντιλαμβάνεται»*.¹⁴² Το «I», το έτερο στοιχείο της δισυπόστατης φύσης του κοινωνικού εαυτού, εκφράζει την παρορμητική και δημιουργική πλευρά του υποκειμένου, η οποία ταυτίζεται με την ελευθερία και την αυθόρμητη λήψη πρωτοβουλιών βάσει των επιθυμιών και των αναγκών του. Ο ρόλος του «Me», δηλαδή του κοινωνικού εαυτού, σε σχέση με τη λειτουργία του «I», δηλαδή του μη κοινωνικοποιημένου ή ελεγχόμενου εαυτού, είναι καθοδηγητικός και περιοριστικός. Με άλλα λόγια, κατά το Mead, ο κοινωνικός έλεγχος είναι ακριβώς αυτή η περιοριστική δύναμη του «Me» πάνω στο «I». Το «Me» θέτει όρια και περιορισμούς και δίνει τη δυνατότητα στο «I», διαμέσου μιας διαδικασίας υποδείξεων και ερμηνείας, να αντιληφθεί και να προσαρμόσει τις εκδηλώσεις του στα πλαίσια των κοινωνικών απαιτήσεων. Το «Me», δηλαδή, ελέγχει το «I» και έτσι το υποκείμενο αναπτύσσει έναν επαρκή μηχανισμό αυτοελέγχου. Κάτι τέτοιο, ωστόσο, δεν είναι εφικτό πάντα, γι' αυτό στην περίπτωση που παρατηρείται η εκδήλωση μιας παρορμητικής συμπεριφοράς του υποκειμένου, τότε το υποσύστημα του «Me» έχει αποτύχει στην επιβολή ελέγχου και συνεπώς γίνεται λόγος για έλλειψη κοινωνικού ελέγχου.¹⁴³ Αξίζει να σημειωθεί πως ο Mead, στο πλαίσιο ανάλυσης της έννοιας του κοινωνικού ελέγχου, αναφέρεται συστηματικά και στην έννοια του θεσμού. Συνδέοντάς τον με τη λειτουργία του υποσυστήματος του «Me» και την ανάπτυξη του αυτοελέγχου στο υποκείμενο, υποστήριζε πως ένας θεσμός δεν είναι τίποτα άλλο από ένα οργανωμένο σύστημα στάσεων και συμπεριφορών άλλων υποκειμένων, τις οποίες τα άτομα ενσωματώνουν κατά την κοινωνικοποίησή τους και οι οποίες εν

¹⁴² Mead G.H., 1934, ό.π., σ. 175.

¹⁴³ Mead G.H., 1934, ό.π., σ. 209-210. Βλ. επίσης Λαμπροπούλου Ε., ό.π., σ. 113-114.

τέλει ελέγχουν και καθορίζουν τη συμπεριφορά τους.¹⁴⁴ Αξίζει να σημειωθεί, τέλος, ότι η συμβολική αλληλεπίδραση, μέσω της οποίας γεννιέται και αναπτύσσεται ο κοινωνικός εαυτός και κατά συνέπεια ασκείται ο κοινωνικός έλεγχος των υποκειμένων, είναι εκείνη που ταυτόχρονα τους παρέχει τον τρόπο και τα μέσα να τον χειριστούν και να τον αντιπαλέψουν.

Η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης ενώ υπήρξε ιδιαίτερα δημοφιλής μέχρι και τη δεκαετία του 1930, αργότερα με την επικράτηση του δομολειτουργισμού, ως βασικής θεωρητικής σκέψης, στα επιστημονικά πεδία της κοινωνιολογίας και της εγκληματολογίας, άρχισε σταδιακά να εγκαταλείπεται. Ωστόσο, στα τέλη των δεκαετιών 1950 και 1960, με αφορμή το αξιόλογο έργο του Blumer, με τίτλο «Symbolic Interactionism» (1969),¹⁴⁵ το επιστημονικό ενδιαφέρον γύρω από τη θεωρητική σκέψη της συμβολικής αλληλεπίδρασης άρχισε εκ νέου να αναζωπυρώνεται. Σε αυτό συντέλεσε και η γέννηση και ανάπτυξη της θεωρίας της ετικέτας, η οποία, όπως έχει ήδη αναφερθεί, θεμελιώνεται στο θεωρητικό υπόβαθρο της συμβολικής αλληλεπίδρασης. Πρώτοι, οι Lemert και Becker, βασικοί εκπρόσωποι της θεωρίας της ετικέτας, εισήγαγαν μια νέα και ρηξικέλευθη οπτική γύρω από την έννοια και τη λειτουργία του κοινωνικού ελέγχου. Υποστήριξαν, λοιπόν, ότι η λειτουργία των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου, ιδίως των επίσημων, δεν συνιστά μια αντίδραση στην απόκλιση, αλλά συνιστά την ίδια την πηγή της απόκλισης.¹⁴⁶ Ο Lemert αντιλαμβάνεται τον μηχανισμό άσκησης κοινωνικού ελέγχου ως ένα σύστημα που αποτελείται από τέσσερις άξονες: (α) την παρέκκλιση, (β) το διαφορετικό βαθμό εξουσίας ανάμεσα σε εκείνους που ασκούν τον έλεγχο και εκείνους που τον υφίστανται (γ) τα μέσα άσκησης του ελέγχου και (δ) τις επιμέρους μορφές του κοινωνικού ελέγχου.¹⁴⁷ Κατά την άποψή του, είναι η στιγματιστική διαδικασία, κυρίως από τους επίσημους φορείς κοινωνικού ελέγχου, ο καθοριστικός παράγοντας που εξαναγκάζει τον στιγματισθέντα να υιοθετήσει την αποδιδόμενη σε αυτόν ταμπέλα του αποκλίνοντος, να επαναπροσδιορίσει την ταυτότητά του και να οργανώσει την καθημερινότητά του επί τη βάση της ταμπέλας αυτής, καταφεύγοντας

¹⁴⁴ Mead G.H., 1934, ό.π., σ. 211.

¹⁴⁵ Blumer H., ό.π.

¹⁴⁶ Innes M., ό. π., σ. 19.

¹⁴⁷ Lemert E.M., The grand jury as an agency of social control, American Sociological Review, 1945, 10 (6), σ. 751-758.

εκ νέου στην αποκλίνουσα δράση, καθιστώντας την πλέον τρόπο ζωής.¹⁴⁸ Σύμφωνα, δηλαδή, με τους θεωρητικούς της ετικέτας, η λειτουργία των μηχανισμών άσκησης κοινωνικού ελέγχου δεν αποσκοπεί στην αντίδραση και αποκατάσταση μιας αποκλίνουσας συμπεριφοράς, αλλά αντίθετα, στην ίδια τη δημιουργία της απόκλισης.¹⁴⁹ Ο κοινωνικός έλεγχος στη θεωρία της ετικέτας κατέχει εξέχουσα θέση, αφού συνιστά το πιο σημαντικό θεωρητικό εργαλείο στην επεξήγηση της στιγματιστικής διαδικασίας του αποκλίνοντος. Για αυτόν το λόγο η άσκηση του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, δεν γίνεται αντιληπτή μόνο ως απάντηση ή αντίδραση στην εκάστοτε παρεκκλίνουσα συμπεριφορά αλλά γίνεται αντιληπτή πολύ περισσότερο ως πηγή παραγωγής και ενίσχυσης της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς

¹⁴⁸ Lemert E.M., 1972,, ό.π., σ.103 επ. Ο Lemert χρησιμοποιώντας το παράδειγμα της κατανάλωσης αλκοόλ και των δυνατοτήτων περιορισμού της, μέσω της άσκησης κοινωνικού ελέγχου, αναφέρει τέσσερα διαφορετικά υποθετικά μοντέλα ελέγχου σχετικά με το ζήτημα. Σύμφωνα με το πρώτο υποθετικό μοντέλο η κατανάλωση αλκοόλ θα μπορούσε να περιορισθεί με την απαγόρευση και ποινικοποίηση της παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης αλκοολούχων ποτών. Το δεύτερο υποθετικό μοντέλο ελέγχου στηρίζεται στην ενημέρωση του κοινού σχετικά με τις επιβλαβείς συνέπειες του αλκοολισμού έτσι ώστε να επιτευχθεί μείωση ή αποχή από την κατανάλωση. Το μοντέλο αυτό ερείδεται στη διακίνηση ελεγχόμενης πληροφορίας σχετικά με τη χρήση αλκοόλ έτσι ώστε να διαμορφωθούν αναλόγως η στάση και το αξιακό σύστημα του αποδέκτη της. Το τρίτο προτεινόμενο μοντέλο προϋποθέτει την πρόβλεψη κανονιστικού πλαισίου για το επιτρεπτό της κατανάλωσης ανάλογα με το είδος του αλκοόλ, για το κόστος κατανάλωσης και τον τρόπο διανομής, θέτοντας χωροχρονικά πλαίσια στην επιτρεπόμενη χρήση, καθώς και για τους όρους που απαιτείται να συντρέχουν για να καταναλώσει κανείς αλκοόλ όπως λ.χ. η ηλικία, το φύλο, και άλλα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά. Τέλος, το τέταρτο μοντέλο ελέγχου που θα μπορούσε να εφαρμοσθεί είναι εκείνο της πρόβλεψης και διανομής λειτουργικών υποκατάστατων του αλκοόλ. Ωστόσο, ο Lemert παραδέχεται ότι κανένα από τα εφαρμοσμένα μοντέλα περιορισμού της κατανάλωσης αλκοόλ και των συνεπειών που αυτή επιφέρει, δεν έχει αποδειχθεί απόλυτα αποτελεσματικό. Μάλιστα αναφέρει ότι κοινωνίες, οι οποίες είναι ιδιαίτερος ευαίσθητες σε θέματα νηφαλιότητας των μελών τους δεν παρουσιάζουν έντονη την ανάγκη για ένα εκτεταμένο σύστημα ελέγχου της χρήσης σε αντίθεση με εκείνες, οι οποίες θέτουν ως μία από τις βασικές τους αξίες την ευχαρίστηση της κατανάλωσης αλκοόλ. Εν κατακλείδι, αναφέρει ότι η άσκηση κοινωνικού ελέγχου έχει μια κατά κάποιο τρόπο περιθωριακή επίδραση σε κοινωνικές και πολιτισμικές αλλαγές. Ο κοινωνικός έλεγχος δεν μπορεί να δημιουργήσει νέες συμπεριφορές αλλά μπορεί να ενισχύσει υπάρχουσες τάσεις με το να καταστήσει σαφείς υποβόσκουσες αξίες και να οργανώσει τους «διαφωνούντες». Παράλληλα δια μέσου της άσκησης κοινωνικού ελέγχου είναι δυνατόν να εφαρμοσθούν συγκεκριμένες γραμμές δράσης έτσι ώστε να καμφθεί η αντίσταση των διαφωνούντων ή να εξασφαλισθεί η υποστήριξή τους. Βλ. επίσης και Becker H., 1963, ό.π.

¹⁴⁹ Wilson D., λήμμα: Social control, The Sage Dictionary of Criminology, ό.π., σ. 392.

αυτής καθ'εαυτήν.¹⁵⁰ Ο μηχανισμός με τον οποίο ο κοινωνικός έλεγχος διαμορφώνει πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη των συνθηκών εκείνων που είναι απαραίτητες για την εκδήλωση της αποκλίνουσας συμπεριφοράς, θα αναλυθεί διεξοδικά στο επόμενο κεφάλαιο. Στο πλαίσιο, λοιπόν, της παραπάνω θεωρίας ο ρόλος των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, είναι εκείνος που θα λειτουργήσει ως καταλύτης για την πυροδότηση μιας αναπόφευκτα επαναλαμβανόμενης στιγματιστικής διαδικασίας, η οποία θα έχει ως απόληξη την υποτροπή και την εδραίωση μιας εγκληματικής σταδιοδρομίας. Σχετικά με τη θεμελιώδη αυτή θέση των υποστηρικτών της θεωρίας της ετικέτας έχει διεξαχθεί τις τελευταίες δεκαετίες πλειάδα εμπειρικών ερευνών στο πεδίο της παραβατικότητας των ανηλίκων με αντικρουόμενα, ωστόσο, πορίσματα και αρκετά μεθοδολογικά προβλήματα. Σε τελική ανάλυση η θεωρία της ετικέτας καταδεικνύει μια σειρά από ενδιαφέρουσες παραμέτρους, σχετιζόμενες με την άσκηση κυρίως του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, οι οποίες ενισχύουν τα παρεκκλίνοντα κίνητρα και παγιώνουν την εγκληματική ταυτότητα του υφιστάμενου τον έλεγχο παρεκκλίνοντος, οδηγώντας τον στην υποτροπή και εν τέλει στην αποκρυστάλλωση μιας εγκληματικής σταδιοδρομίας.

¹⁵⁰Horwitz A., Wasserman M., The effect of social control on delinquent behavior: A longitudinal study, Sociological Focus, 1977, 12 (1), σ. 53.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^Ο

Οι κλασικοί της θεωρίας της ετικέτας-βασικές θέσεις-κριτική

2. Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο θα αναλύσουμε εκτενώς τις επιμέρους θέσεις των κυριότερων εκπροσώπων της θεωρίας της ετικέτας, τις κριτικές που δέχτηκαν καθώς και τις απαντήσεις που δόθηκαν σε μερικές από αυτές. Ας υπενθυμίσουμε σε αυτό το σημείο ότι οι θεωρητικοί της ετικέτας τοποθετούν τον κοινωνικό έλεγχο στον πυρήνα του ερευνητικού τους ενδιαφέροντος. Δεν ενδιαφέρει, τόσο, αν η θεωρία της ετικέτας αποτελεί ένα αυτότακτο θεωρητικό επεξηγηματικό πλαίσιο για τη γέννηση της παρέκκλισης όσο το γεγονός ότι θέτει στο τραπέζι των συζητήσεων παραμέτρους, οι οποίες είναι απαραίτητες για τη σφαιρική κατανόηση τόσο του φαινομένου της απόκλισης όσο και της λειτουργίας των μηχανισμών του κοινωνικού ελέγχου σε μια λογική συσχέτισης και αλληλεξάρτησης των δύο υπό μελέτη αντικειμένων. Τέλος, θα γίνει και μια αυτοτελής αναφορά στη δριμεία κριτική που έχει δεχτεί κατά καιρούς η θεωρία της ετικέτας σχετικά με το αν συνιστά θεωρία ή όχι. Πλείονες τοποθετήσεις έχουν γίνει σχετικά με το ζήτημα αυτό κυρίως από τους υποστηρικτές των θεωριών της εγκληματογένεσης ή του περάσματος στην πράξη, οι οποίοι επιμένουν να τη χαρακτηρίζουν περισσότερο ως μια προσέγγιση ή προοπτική παρά ως μια θεωρία και αυτό γιατί κατά την άποψή τους δεν προσφέρει ένα άρτιο επεξηγηματικό πλαίσιο για την κατανόηση του φαινομένου της παρέκκλισης.

2.1. Howard Becker (1928 -): Οι έννοιες της παρέκκλισης και του παρεκκλίνοντος, η «αυτοεκπληρούμενη προφητεία» (self-fulfilling prophecy), το «master status» και μια πρώτη προσέγγιση στην έννοια της εγκληματικής σταδιοδρομίας από τη σκοπιά της θεωρίας της ετικέτας

Ήδη από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα το επιστημονικό ενδιαφέρον των εγκληματολόγων και κοινωνιολόγων γύρω από το θέμα της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς είχε αρχίσει να εντοπίζεται στη σημαντική επίδραση της άσκησης του κοινωνικού ελέγχου από επίσημους ή ανεπίσημους φορείς, στο έγκλημα και την εγκληματική συμπεριφορά. Άρχισε, δηλαδή, να μετατοπίζεται το ενδιαφέρον της

επιστημονικής κοινότητας από τη μελέτη της προσωπικότητας του εγκληματία και τη δράση των εγκληματογόνων παραγόντων και στους παράγοντες εγκληματοποίησης. Μέσα σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, υποστηρίχθηκε, όπως έχει ήδη αναφερθεί διεξοδικά παραπάνω, η σχετικότητα της έννοιας του εγκλήματος και του εγκληματία δεδομένης της διαφορετικότητας, κατά τόπο και χρόνο, κανόνων, αξιών και πεποιθήσεων, όπως αυτές αποτυπώνονται και πραγματώνονται από τις εκάστοτε κοινωνικές ομάδες διαφορετικών και αντιδιαστελλόμενων συμφερόντων. Η έννοια και το περιεχόμενο της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς κατά τον Becker, ορίζεται από εκείνη την κοινωνική ομάδα που διαθέτει την πολιτική εξουσία να ορίζει το μέτρο και το περιεχόμενο της ηθικής των μελών της ευρύτερης κοινότητας και ως εκ τούτου το είδος των συμπεριφορών που συνάδουν ή αποκλίνουν από τον κανόνα. Αυτή η κοινωνική ομάδα αποτελεί κατά τον Becker τους λεγόμενους «εργολάβους της ηθικής» (moral entrepreneurs). Μέσω της θέσπισης και εφαρμογής των νόμων οι «διαχειριστές του ηθικού» είναι σε θέση να διατηρούν την κεκτημένη εξουσία τους και να τη νομιμοποιούν.¹⁵¹ Σε συνάφεια με τη θέση της σχετικότητας του εννοιολογικού περιεχομένου της παρέκκλισης, ο Becker¹⁵² όρισε τον παρεκκλίνοντα ως εκείνο το άτομο στο οποίο έχει εφαρμοσθεί και τεθεί με επιτυχία αυτή η ετικέτα.¹⁵³ Ο Becker, δηλαδή, όπως άλλωστε και οι υπόλοιποι θεωρητικοί της ετικέτας αντιλαμβάνονταν την παρέκκλιση ως τη συμπεριφορά εκείνη, η οποία παραβίαζε κάποιον κοινωνικά αποδεκτό κανόνα, συνάμα όμως γινόταν αντιληπτή και από έτερα μέλη της κοινωνικής ομάδας, προκαλώντας έτσι την αντίδρασή τους σε αυτή. Ο ίδιος μάλιστα προχώρησε σε διάκριση ανάμεσα στην παραβίαση ενός κανόνα δικαίου (rule-breaking) και την παρέκκλιση (deviance)¹⁵⁴. Αναφέρει, λοιπόν, τα εξής: *«[...]εάν κάποιοι άνθρωποι θέλουν να αναφέρονται στη συμπεριφορά παραβίασης των κανόνων ως παρεκκλίνουσα χωρίς αναφορά στις αντιδράσεις των άλλων, είναι ελεύθεροι να το κάνουν[...]Ωστόσο, μπορεί να αξίζει τον κόπο να αναφερόμαστε σε παρόμοια συμπεριφορά ως συμπεριφορά παραβίασης κανόνων και να κρατάμε τον όρο παρέκκλιση για εκείνες που χαρακτηρίστηκαν παρεκκλίνουσες από κάποιο τμήμα της*

¹⁵¹ Becker H., 2000, ό.π., σελ. 197 επ. όπου ο συγγραφέας αναγνωρίζει δύο ειδών «εργολάβους της ηθικής»: πρώτον, τους δημιουργούς των κανόνων, άλλως μεταρρυθμιστές, και δεύτερον, τους εφαρμοστές των κανόνων.

¹⁵² Denora T., λήμμα: Howard Becker, The Cambridge Dictionary of Sociology, ό.π., σ. 33.

¹⁵³ Becker H., 2000, ό.π., σ.59.

¹⁵⁴ Αρχιμανδρίτου Μ., ό.π., σ. 30-31.

κοινωνίας. Δεν επιμένω ότι πρέπει να ακολουθηθεί αυτή η χρήση. Αλλά θα έπρεπε να είναι σαφές ότι, από τη στιγμή που ένας επιστήμονας χρησιμοποιεί τον όρο *παρέκκλιση* για να αναφερθεί σε οποιαδήποτε συμπεριφορά παραβίασης κανόνων και επιλέγει ως αντικείμενο μελέτης του μόνο εκείνους που έχουν χαρακτηριστεί *παρεκκλίνοντες*, θα παρεμποδιστεί από τις ανομοιότητες ανάμεσα στις δύο κατηγορίες».¹⁵⁵ Οι Taylor, Walton και Young, ασκώντας κριτική σε αυτή του τη θέση, υποστήριξαν ότι ο Becker εσφαλμένως αντιλαμβανόταν αυτό το διαχωρισμό ως μια διάκριση δύο κατηγοριών συμπεριφοράς αφού επί της ουσίας ήταν απλά μια διάκριση ανάμεσα σε δύο διαφορετικές διαδικασίες και όχι συμπεριφορές.¹⁵⁶ Ο Becker, από τη μεριά του, θέλοντας να εμβαθύνει την ανάλυσή του σχετικά με την *παρέκκλιση* πρότεινε τέσσερα διαφορετικά είδη *παρεκκλινουσών* συμπεριφορών, αφού πρώτα διευκρίνισε ότι σκοπός του δεν ήταν να θεωρήσει *παρεκκλίνουσα* μια συμπεριφορά μόνο στην περίπτωση που αυτή γίνεται αντιληπτή, ως τέτοια, από τρίτους, απλά ήθελε να τονίσει τη γνώση και αντίληψη της συμπεριφοράς ως *παρεκκλίνουσας* από τρίτους ως σημαντικά διαμορφωτικά στοιχεία στην εννοιολογική ανάλυση του φαινομένου της *παρέκκλισης*. Τα τέσσερα είδη *παρεκκλίνουσας* συμπεριφοράς κατά τον Becker περιλαμβάνουν: (α) την κομφορμιστική συμπεριφορά, (β) την καθαρή *παρέκκλιση*, η οποία προϋποθέτει συμπεριφορά παραβίασης κάποιου κανόνα αλλά και την αντίληψή της ως τέτοιας από τρίτους, (γ) την *ψευδώς* κατηγορούμενη κατάσταση, κατά την οποία το υποκείμενο κατηγορείται εσφαλμένα ότι έχει παραβιάσει κάποιον κανόνα, δηλαδή, μια συμπεριφορά γίνεται αντιληπτή ως *παρεκκλίνουσα* από τρίτους αλλά στην πραγματικότητα δεν έχει επέλθει ουδεμία παραβίαση κανόνα και (δ) τη *μυστική* *παρέκκλιση* στην περίπτωση της οποίας έχει λάβει χώρα παραβίαση κάποιου κανόνα αλλά ουδείς τρίτος το έχει αντιληφθεί και αντιδράσει σε αυτή σαν να ήταν *παρεκκλίνουσα*.¹⁵⁷ Ο Gibbs (1966)¹⁵⁸ επικρίνοντας τον ορισμό της *απόκλισης* υπό την οπτική γωνία των υποστηρικτών της θεωρίας της *ετικέτας*, αναφέρει, ορμώμενος από τις θέσεις του Becker, ότι έννοιες όπως «*μυστική*» *παρέκκλιση* (*secret deviance*) και «*ψευδώς* κατηγορούμενη κατάσταση» (*falsely accused*) δεν συνάδουν με την κλασική θέση των θεωρητικών της *ετικέτας*, σύμφωνα με την οποία μια συμπεριφορά για να

¹⁵⁵ Becker H., 2000, ό.π., σ. 64-65.

¹⁵⁶ Taylor I., Walton P., Young J., 1973, ό.π., σ.142.

¹⁵⁷ Becker H., 2000, ό.π., σ. 69-70.

¹⁵⁸ Gibbs J.P., Conceptions of deviant behavior: The old and the new, *Pacific Sociological Review*, 9 (1), 1966, σ. 11 και 13. Βλ. επίσης Taylor I., Walton P., Young J., 1973, ό.π., σ. 147-149.

θεωρηθεί αποκλίνουσα θα πρέπει όχι μόνο να έχει παραβιάσει έναν κοινωνικό κανόνα, αλλά συγχρόνως θα πρέπει να έχει γίνει αντιληπτή από ένα κοινωνικό ακροατήριο και να έχει προκαλέσει μια συγκεκριμένη αντίδρασή του. Παράλληλα, υποστηρίζει ότι η θεωρία της ετικέτας είναι ακραία σχετικιστική όσον αφορά στο σημασιολογικό περιεχόμενο των εννοιών «παρεκκλίνων» και «παρεκκλίνουσα πράξη» σε τέτοιο βαθμό ώστε να εντοπίζει τα ουσιώδη χαρακτηριστικά τους έξω από το δράστη και την πράξη. Φαίνεται, δηλαδή, οι θεωρητικοί της ετικέτας να αρνούνται, κατά τον Gibbs, την παρέκκλιση ως πραγματικότητα, παρόλο που όλοι γνωρίζουν ότι η παρέκκλιση ως φαινόμενο υφίσταται σε μια πραγματική βάση ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποίο οι άλλοι αντιδρούν σε αυτήν. Ο Schur (1969)¹⁵⁹ θέλοντας να δώσει μια απάντηση στις κριτικές του Gibbs αναφέρει ότι πρόκειται για μια παρερμηνεία από μέρους του των θέσεων της θεωρίας της ετικέτας αφού ουδείς θεωρητικός της υποστηρίζει ότι πράξεις κατά κοινή ομολογία αποκλίνουσες δεν είναι τέτοιες στην ουσία τους εάν δεν έχουν χαρακτηριστεί ως τέτοιες από κάποιους άλλους. Αυτό που τονίζει η θεωρία της ετικέτας, σε αντιδιαστολή με τις υπόλοιπες θεωρίες της εγκληματογένεσης, είναι ότι τέτοιες πράξεις, οι οποίες αναπόφευκτα θεωρούνται και ταξινομούνται ως παρεκκλίνουσες και κατ' επέκταση όταν λάβουν χώρα προκαλούν συγκεκριμένες αντιδράσεις, ανάλογα με το κοινωνικό πλαίσιο εντός του οποίου πραγματώνονται, δεν δύνανται να γίνουν αντιληπτές και κατανοητές σε όλο τους το εύρος δίχως να ληφθεί υπόψη η παράμετρος της κοινωνικής αντίδρασης προς αυτές. Με άλλα λόγια, η φύση, το κοινωνικό νοηματικό περιεχόμενο και οι συνέπειες μιας πράξης δεν μπορούν να τεθούν σε ένα άρτιο επεξηγηματικό πλαίσιο χωρίς τη συνδρομή των διαδικασιών κοινωνικής αντίδρασης. Παράλληλα, ορμώμενος από την κριτική που διατυπώθηκε και για τις έννοιες της «μυστικής παρέκκλισης» και της «ψευδώς κατηγορούμενης κατάστασης», τόνισε ότι και σε αυτή την περίπτωση ο Gibbs λανθασμένα συγχέει την απλή φυσική πράξη με τις σημασιολογικές κατασκευές που δομούν την κοινωνική πραγματικότητα. Λέει χαρακτηριστικά: *«Δεν είναι καθόλου γελοίο, το να υποστηρίζει κανείς ότι τα λάθη σχετικά με το αν έλαβε χώρα μια παρεκκλίνουσα συμπεριφορά έχουν συνήθως πολύ έντονες σημασιολογικά κοινωνικές συνέπειες. Αλλά τέτοιες επιδράσεις δεν μπορούν να αξιολογηθούν από κάποιον ο οποίος επιμένει να πιστεύει ότι η παρέκκλιση κατά κάποιο τρόπο διαθέτει μια αντικειμενική πραγματικότητα ξέχωρη από*

¹⁵⁹ Schur E.M., 1969, ό.π.

τις κοινωνικά οργανωμένες αντιλήψεις που την προσδιορίζουν. Είναι ειρωνικό, αλλά ακριβώς λόγω τέτοιων κοινωνικά σχεδιασμένων αντιλήψεων ο Gibbs είναι σε θέση να αισθάνεται τέτοια σιγουριά σχετικά με το ποιες πράξεις είναι και ποιες δεν είναι παρεκκλίνοσες.¹⁶⁰ Ο Becker (1973),¹⁶¹ με τη σειρά του, σε μια μεταγενέστερη αναθεώρηση της αρχικής του θέσης, για την οποία υπέστη την κριτική από τον Gibbs, προσπάθησε να δώσει τη δική του απάντηση. Αναφέρει, λοιπόν, ότι η περίπτωση της «μυστικής παρέκκλισης», η οποία κατά την άποψή του δημιουργεί δικαίως εύλογα ερωτήματα, αφού ο παρεκκλίνων γνωρίζει εκ των προτέρων ότι παρεκκλίνει αλλά ουδένα «κοινωνικό ακροατήριο» το έχει αντιληφθεί και έχει αντιδράσει, και ως εκ τούτου δεν δυνάμεθα να κάνουμε λόγο για αποκλίνουσα συμπεριφορά σύμφωνα πάντα με τον ορισμό για την απόκλιση που γίνεται δεκτός από τους οπαδούς της ετικέτας, αναγκαστικά οδηγεί στην αντίληψη ορισμένων πράξεων ως δυνητικά αποκλινουσών (potentially deviant), και αυτό γιατί για κάθε μια πράξη που συμβαίνει αντιστοιχεί και ένας ορισμένος βαθμός πιθανότητας αυτή η πράξη να ανακαλυφθεί και να χαρακτηριστεί αποκλίνουσα. Αυτός ο βαθμός πιθανότητας εξαρτάται από τις συνθήκες, υπό τις οποίες η δυνητικά αποκλίνουσα πράξη λαμβάνει χώρα, αλλά και από τα χαρακτηριστικά των ατόμων που λαμβάνουν μέρος στην τέλεση της πράξης.¹⁶² Στην ίδια βάση οι Black και Reiss (1970)¹⁶³ σημειώνουν ότι μια πράξη θεωρείται αποκλίνουσα εφόσον εμπίπτει στη κατηγορία εκείνων των πράξεων για τις οποίες πιθανολογείται ότι θα επιβληθούν αρνητικές κυρώσεις εάν εντοπισθούν. Υποστηρίζουν δε, ότι με τη θεωρητική κατασκευή της «πιθανολογούμενης παρέκκλισης» δίνεται εν τέλει λύση σε ένα περίπλοκο ζήτημα που ταλάνιζε τους προηγούμενους θεωρητικούς. Το πρόβλημα σχετικά με τις έννοιες της παρέκκλισης και του παρεκκλίνοντος, το οποίο αποτέλεσε για το σύνολο των εκπροσώπων του θεωρητικού ρεύματος της ετικέτας μείζον θέμα, καθώς επιδέχθηκε όχι μόνο διαφορετικές κριτικές αναγνώσεις και προσεγγίσεις αλλά και δριμείες επικρίσεις σχετιζόμενες με μια αποδιδόμενη επιστημονική ανεπάρκεια στο συγκεκριμένο θεωρητικό μοντέλο, θα αναλυθεί παρακάτω διεξοδικότερα επί τη βάση και άλλων επιμέρους θεωρητικών θέσεων εκπροσώπων της θεωρίας της ετικέτας.

¹⁶⁰ Schur E.M., 1969, ό.π., σ. 315-316.

¹⁶¹ Becker H.S. Labeling theory reconsidered, In *Outsiders* 2nd Edition, 1973, σ. 181, 187 και Goode E., ό.π., σ. 578-579.

¹⁶² Becker H.S., 1973, ό.π.

¹⁶³ Black D.J., Reiss A.J., Police control of juveniles, *American Sociological Review* 35, 1970, σ. 63.

Αν και για το ζήτημα της «εγκληματικής σταδιοδρομίας» θα γίνει λεπτομερώς μνεία στο επόμενο κεφάλαιο, αξίζει σε αυτό το σημείο να αναφερθεί επιγραμματικά η θέση του Becker σχετικά με την έννοια της παρεκκλίνουσας σταδιοδρομίας και τη σημασία της στη μελέτη του φαινομένου της παρέκκλισης. Ο Becker μέσα από το έργο του «Οι περιθωριοποιημένοι»¹⁶⁴ παρουσίασε το πιο αντιπροσωπευτικό μοντέλο εγκληματικής σταδιοδρομίας βασιζόμενο στη θεωρία της αλληλεπίδρασης. Αναφέρει, λοιπόν, ότι στην αρχή μιας παρεκκλίνουσας σταδιοδρομίας, το άτομο διαπράττει μια μη-κομφορμιστική πράξη και στη συνέχεια αναπτύσσει, καλλιεργεί και αφομοιώνει παρεκκλίνοντα λεξιλόγια, κίνητρα, ενδιαφέροντα και ορισμούς, μεταπηδώντας έτσι από ένα πειραματικό στάδιο περιστασιακής αποκλίνουσας δράσης, σε ένα μεταγενέστερο στάδιο σταθερής και μόνιμης εγκληματικής δραστηριότητας. Κατά τον Becker, καταλυτικό ρόλο στην παγίωση μιας παρεκκλίνουσας σταδιοδρομίας διαδραματίζει η εμπειρία της σύλληψης και ο δημόσιος χαρακτηρισμός του ατόμου ως παρεκκλίνοντος με σημαντικές αρνητικές συνέπειες στην κοινωνική του ζωή και τη δημόσια ταυτότητά του. Έτσι τίθεται σε λειτουργία ο μηχανισμός της λεγόμενης αυτοεκπληρούμενης προφητείας (self-fulfilling prophecy). Ο Merton δίνει έναν αρκετά αντιπροσωπευτικό ορισμό σχετικά με την έννοια της αυτοεκπληρούμενης προφητείας. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον ορισμό του η αυτοεκπληρούμενη προφητεία είναι: *«[...]ένας καταρχάς λανθασμένος χαρακτηρισμός της κατάστασης, ο οποίος προκαλεί μια νέα συμπεριφορά. Αυτή όμως, με τη σειρά της, κάνει τον αρχικά λανθασμένο χαρακτηρισμό να αποδειχθεί αληθινός. Η ευλογοφανής ισχύς της αυτοεκπληρούμενης προφητείας διαιωνίζει το λάθος. Έτσι, ο προφήτης θα χρησιμοποιεί την εξέλιξη της κατάστασης ως απόδειξη για το ότι είχε δίκιο εξ αρχής»*.¹⁶⁵ Ο Merton, επικαλούμενος μάλιστα το χαρακτηριστικό παράδειγμα της φημολογίας για την επερχόμενη χρεοκοπία μιας τράπεζας και το πώς αυτή η φημολογία οδηγεί εν τέλει τους καταθέτες που την έχουν πιστέψει στην ανάληψη του συνόλου των καταθέσεών τους με αποτέλεσμα να επέλθει στην πραγματικότητα η φημολογούμενη χρεωκοπία της τράπεζας, ήθελε να καταδείξει τη σημασία του δημόσιου χαρακτηρισμού μιας περίπτωσης, αφού ο χαρακτηρισμός αυτός αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της με αποτέλεσμα να έχει άμεση επίδραση στη

¹⁶⁴ Becker H., 1963, ό.π.

¹⁶⁵ Merton R.K., 1968, ό.π., σ. 477.

μεταγενέστερη εξέλιξή της.¹⁶⁶ Ο Becker, αναφερόμενος στην αυτοεκπληρούμενη προφητεία, υποστηρίζει πως η μεταχείριση ενός ατόμου σαν να είναι γενικώς παρά ειδικώς παρεκκλίνον δημιουργεί την αυτοεκπληρούμενη προφητεία αφού δρομολογούνται διαδικασίες που συντελούν στην αφομοίωση από το άτομο της εικόνας που έχουν για αυτό οι άλλοι. Ο στιγματισμένος, αποδεχόμενος την αξιολόγηση των τρίτων και καθιστώντας την στοιχείο της ταυτότητάς του, θα απομονωθεί κοινωνικά από τις συμβατικές ομάδες στερούμενος όλα τα νόμιμα μέσα για να συνεχίσει τη καθημερινότητά του. Σε αυτό το σημείο αξίζει να υπογραμμισθεί ότι η παρεκκλίνουσα ταυτότητα, η οποία του αποδίδεται, υποκαθιστά πλήρως την προηγούμενη δημόσια ταυτότητά του με αποτέλεσμα να γίνεται πλέον λόγος για ένα νέο κοινωνικό status με παρεκκλίνοντα χαρακτήρα, το οποίο και θα αποτελεί το «master status»¹⁶⁷ του παρεκκλίνοντος υποκειμένου. Στη συνέχεια ο στιγματισμένος και συνάμα περιθωριοποιημένος από τους «συμβατικούς» κοινωνικούς κύκλους παρεκκλίνων θα προσχωρήσει σε μια οργανωμένη παρεκκλίνουσα ομάδα, της οποίας την παρεκκλίνουσα υποκουλτούρα θα αφομοιώσει και θα αναπαράξει, παγιώνοντας έτσι την εγκληματική του δράση. Τέλος, με την ένταξή του στην οργανωμένη ομάδα θα αποκρυσταλλωθεί η παρεκκλίνουσα ταυτότητά του με αποτέλεσμα να διαιωνισθεί έτσι ο φαύλος κύκλος της υποτροπής και του στιγματισμού.¹⁶⁸ Η πορεία, ωστόσο, των γεγονότων μπορεί να μην είναι αναπόφευκτη αφού οι προφητείες δεν επιβεβαιώνονται πάντα. Η επιβεβαίωση της προφητείας θα εξαρτηθεί από μια σειρά από παράγοντες που είτε θα αυξήσουν είτε θα μειώσουν τις πιθανότητες για μια ενδεχόμενη υποτροπή. Αυτοί οι παράγοντες σχετίζονται σαφώς με τη δομή του οικογενειακού και κοινωνικού πλαισίου μέσα στο οποίο δρα ο στιγματισμένος και με τις ευκαιρίες και τις επιλογές που έχει στη διάθεσή του, με άλλα λόγια, με τις

¹⁶⁶ Γράφει ο Merton σχετικά με το παράδειγμα της χρεοκοπημένης τράπεζας: «[...].a rumor of insolvency, once believed by enough depositors, would result in the insolvency of the bank[...] The stable financial structure of the bank had depended upon one set of definitions of the situation: belief in the validity of the interlocking system of economic promises men live by. Once depositors had defined the situation otherwise, once they questioned the possibility of having these promises fulfilled, the consequences of this unreal definition were real enough», Merton R.K., 1968, ό.π., σ. 476.

¹⁶⁷ Paternoster R., Iovanni L., ό.π., σ. 375.

¹⁶⁸ Becker H., 2000, ό.π., σ. 75-90.

εναλλακτικές γραμμές δράσης και τα περιστατικά ζωής που θα προκύψουν.¹⁶⁹ Μάλιστα σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί, ότι ο Becker, θέλοντας να απαντήσει στην κριτική που είχε ασκηθεί στην θεωρία της ετικέτας σχετικά με τον πρωτεύοντα και καταλυτικό ρόλο του στιγματισμού στην εκδήλωση αποκλίνουσας συμπεριφοράς, υποστήριξε ότι αν και ο στιγματισμός είναι ένας σημαντικός παράγοντας στο πλαίσιο ερμηνείας του φαινομένου της παρέκκλισης, ωστόσο δεν είναι ο μοναδικός. Αυτό το οποίο υπογραμμίζει είναι ότι η στιγματιστική διαδικασία, με ό,τι αυτή συνεπάγεται για τον παρεκκλίνοντα, όσον αφορά στην αλλαγή της αυτοεικόνας του, δημιουργεί επιπλέον προσκόμματα στη συνέχιση και διατήρηση μιας φυσιολογικής καθημερινότητας, αποκλείοντάς τον έτσι από τις νόμιμες ευκαιρίες δράσης και ωθώντας τον σε παράνομες ενέργειες.¹⁷⁰

Η εγκληματική σταδιοδρομία, λοιπόν, κατά τον Becker είναι μια αλληλουχία σταδίων ενώ οι προϋποθέσεις, οι οποίες διευκολύνουν ή παρακωλύουν τη μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο αποτελούν και την πιο σημαντική παράμετρο στη διαμόρφωσή της.¹⁷¹ Αυτή ακριβώς η αλληλουχία βημάτων – σταδίων υπό το πρίσμα της θεωρίας της αλληλεπίδρασης θα αναλυθεί διεξοδικότερα στο επόμενο κεφάλαιο, όπου θα ακολουθήσει λεπτομερής αναφορά στο φαινόμενο της υποτροπής και της εγκληματικής σταδιοδρομίας.

2.2. Charles Horton Cooley (1864-1929)

«Το είδωλο στον καθρέφτη» (looking glass - self)

Σύμφωνα με τη θεωρία της συμβολικής διάδρασης ή αλληλεπίδρασης, η οποία, όπως έχει ήδη αναφερθεί, αποτελεί και τη βάση πάνω στην οποία αναπτύχθηκε αργότερα η θεωρία της ετικέτας, εκείνο το οποίο έχει βαρύνουσα σημασία για την κατανόηση του φαινομένου της παρέκκλισης είναι η σημασιολογική διάσταση των δράσεων των υποκειμένων, τα οποία δρουν και δομούν την προσωπική τους δράση και κατ' επέκταση την κοινωνική πραγματικότητα με γνώμονα αυτό ακριβώς το

¹⁶⁹ Ο Merton υποστήριξε δε ότι ο φαύλος κύκλος της αυτοεκπληρούμενης προφητείας μπορεί να σπάσει εάν ο αρχικός χαρακτηρισμός που αποδίδεται σε μια περίπτωση ή σε ένα άτομο αμφισβητηθεί και αντικατασταθεί από έναν άλλο. Βλ. Merton R.K., 1968, ό.π., σ. 478.

¹⁷⁰ Αρχιμανδρίτου Μ., ό.π., σ. 65-66 και Becker H., 2000, ό.π., σ. 229.

¹⁷¹ Ulmer T.J., Spencer W.J., The contributions of an interactionist approach to research and theory on criminal careers, Theoretical Criminology, 1999, 3(1), σ. 108.

σημασιολογικό περιεχόμενο πράξεων ή παραλείψεων έτερων υποκειμένων με τα οποία βρίσκονται σε αλληλεπίδραση. Στο πλαίσιο αυτό η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης θέτει τέσσερα εγκληματολογικής φύσεως θεωρητικά ζητήματα: (α) τι είδους επίδραση έχει στο υποκείμενο ο χαρακτηρισμός του από τρίτους ως εγκληματία, (β) ποιά είναι η έννοια του εγκλήματος για τους εγκληματίες, (γ) ποιες είναι οι διαδικασίες, μέσω των οποίων γενικές κατηγορίες συμπεριφορών τυποποιούνται ως εγκλήματα στο πλαίσιο του ποινικού δικαίου και ειδικές κατηγορίες ανθρώπων ως εγκληματίες από τους φορείς του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης και (δ) ποιο είναι το σημασιολογικό περιεχόμενο της έννοιας του εγκλήματος στο πλαίσιο άσκησης κρατικής εξουσίας. Η επεξεργασία των παραπάνω τεσσάρων ζητημάτων, προϋποθέτει ως βασική θεωρητική αρχή ότι τα υποκείμενα αποδίδουν συγκεκριμένα νοήματα στο έγκλημα και στον εγκληματία και ότι οι δράσεις των υποκειμένων γίνονται αντιληπτές ως προϊόντα ακριβώς αυτών των νοημάτων.¹⁷² Οι θεωρητικοί της ετικέτας επικέντρωσαν το επιστημονικό τους ενδιαφέρον στα νοήματα που δίνουν τα υποκείμενα στις δικές τους δράσεις και κατά συνέπεια στο πως αντιλαμβάνονται την εικόνα του εαυτού τους, αφού με βάση αυτή την αυτοεικόνα δομούν τη δράση τους απέναντι στον εαυτό τους και σε άλλους, μια αυτοεικόνα, όμως, η οποία, σύμφωνα με τη θεωρία της συμβολικής διάδρασης, προκύπτει ως προϊόν του αλληλεπιδρώντος με άλλα υποκείμενα υποκειμένου. Ο Mead, όπως έχει ήδη αναφερθεί στο προηγούμενο κεφάλαιο, υποστήριξε ότι ακριβώς μέσω αυτής της διαδικασίας ο εαυτός του υποκειμένου διαμορφώνεται και δομείται κοινωνικά. Ο Cooley,¹⁷³ ο οποίος υπήρξε μαθητής του John Dewey και ως εκ τούτου πραγματιστής στη θεωρητική του σκέψη, κάνοντας χρήση του όρου «το είδωλο στον καθρέφτη» (looking glass self), θέλησε να καταδείξει ακριβώς το ίδιο, ότι, δηλαδή, η προσωπική υπόσταση ενός υποκειμένου προκύπτει ως το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης του ατόμου με την κοινωνία. Στο έργο του «Human nature and the social order» (1902) αναφέρει ότι η αυτοαντίληψη δομείται μέσω της διαπροσωπικής επικοινωνίας των υποκειμένων, κατά την οποία το υποκείμενο φαντάζεται το πως ο εαυτός του γίνεται αντιληπτός από τα άλλα υποκείμενα, καταλήγοντας έτσι να βλέπει τον εαυτό του με τον τρόπο με τον οποίο νομίζει ότι τον βλέπουν οι άλλοι. Η διαδικασία αυτή παρουσιάζει τρεις άξονες, πρώτον, το πως πιστεύει ένα υποκείμενο

¹⁷² Vold G.B., Bernard T.J., Snipes J.B., ό.π., σ. 219.

¹⁷³ Levine D., λήμμα: Charles Horton Cooley, The Cambridge Dictionary of Sociology, ό.π., σ. 92-93.

ότι φαίνεται η συμπεριφορά του και η συνολική εικόνα του σε κάποιο άλλο υποκείμενο, δεύτερον, το πως πιστεύει ότι αξιολογείται από το έτερο υποκείμενο αυτή του η συμπεριφορά και εικόνα και τρίτον, το πως αισθάνεται το υποκείμενο για αυτήν την αξιολόγηση.¹⁷⁴ Αυτό το οποίο τονίζεται από τον Cooley είναι ότι ο κοινωνικός εαυτός είναι μια αντανάκλαση του τρόπου που νομίζει το υποκείμενο ότι το αντιλαμβάνονται οι άλλοι και όχι μια αντανάκλαση του πως πραγματικά το αντιλαμβάνονται.¹⁷⁵ Αυτή η θέση της θεωρίας της συμβολικής διάδρασης παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον όχι μόνο για την ανάλυση του φαινομένου της διαχείρισης του στίγματος από τον στιγματισθέντα, αλλά και για την κατανόηση του μηχανισμού αναδιαμόρφωσης της αυτοεικόνας και αυτοαντίληψης του υποκειμένου στη βάση μιας αποδιδόμενης από τρίτους αποκλίνουσας ταυτότητας.

2.3. Στίγμα (stigma) - τελετουργικά υποβάθμισης του status (degradation ceremonies) και κοινωνικό ακροατήριο (social audience)

2.3.1 Erving Goffman (1922-1982)

Ο Goffman¹⁷⁶ θεωρείται δικαίως από τους πιο σημαντικούς εκπροσώπους της θεωρίας της ετικέτας και αυτό οφείλεται στις θεωρητικές θέσεις που διατύπωσε στα σπουδαία έργα του: «Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates» (1961)¹⁷⁷ και «Stigma: Notes on the management of spoiled identity» (1968).¹⁷⁸ Για αυτόν ακριβώς το λόγο θα ήταν σκόπιμο να γίνει μια όσο το δυνατόν σφαιρική αναφορά στον Goffman και στις θέσεις του γύρω από το ζήτημα του στιγματισμού, της διαχείρισης του στίγματος και των τελετουργικών απαξίωσης του στιγματισμένου ατόμου, καθότι το έργο του κατέχει περίοπτη θέση στη θεωρία της ετικέτας αλλά και γιατί κρίνεται απαραίτητο, προκειμένου ο αναγνώστης να κατανοήσει σε βάθος τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνική αντίδραση και ο στιγματισμός επιδρούν στο φαινόμενο της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, να έχει πρώτα κατανοήσει σε όλο του το εύρος το μηχανισμό λειτουργίας του στίγματος στο υποκείμενο και τι αυτό συνεπάγεται για την αυτοαντίληψη, την κοινωνική του

¹⁷⁴ Cooley C.H., (1902) 1964, ό.π., σ. 96.

¹⁷⁵ Λαμπροπούλου Ε., ό.π., σ. 114.

¹⁷⁶ Cohen I., λήμμα: Erving Goffman, The Cambridge Dictionary of Sociology, ό.π., σ. 248-250.

¹⁷⁷ Goffman E., 1961, ό.π.

¹⁷⁸ Goffman E., 1968, ό.π.

ταυτότητα αλλά και τις διαπροσωπικές σχέσεις του στιγματισθέντος με τα μέρη της εκάστοτε κοινωνικής ομάδας με την οποία αλληλεπιδρά. Καταρχάς, ο αναγνώστης θα πρέπει να έχει κατά νου δύο δεδομένα, πρώτον, ότι ένα γνώρισμα δεν μπορεί να θεωρηθεί *a priori* απαξιώτικο, αλλά καθίσταται τέτοιο μέσω των κοινωνικών διεργασιών και δεύτερον, ότι το στίγμα είναι ένα κοινωνικό μόρφωμα, το οποίο ερείδεται σε αξιολογήσεις και ταξινομήσεις χαρακτηριστικών και συμπεριφορών ως «φυσιολογικών» και «αφύσικων» αντίστοιχα. Κατά τον Burns στίγμα δεν χαρακτηρίζεται ένα οποιοδήποτε αρνητικό γνώρισμα αλλά μόνο εκείνο το οποίο δεν συνάδει με τα τυποποιημένα και σταθερά γνωρίσματα μιας κατηγορίας. Με άλλα λόγια, ο εννοιολογικός προσδιορισμός του στίγματος προϋποθέτει τη σύνδεση ανάμεσα σε γνώρισμα και στερεότυπο.¹⁷⁹ Ο Goffman άλλωστε αναφέρει σχετικά με τον ορισμό του στίγματος: *«Ο όρος στίγμα λοιπόν, θα χρησιμοποιείται για να περιγράψει ένα χαρακτηριστικό που είναι βαθιά απαξιώτικό, αλλά θα πρέπει να επισημανθεί ότι στην πραγματικότητα χρειάζεται μια γλώσσα που να προσδιορίζει σχέσεις και όχι χαρακτηριστικά»*¹⁸⁰ ενώ αναγνωρίζει τρία είδη στίγματος, πρώτον τις σωματικές δυσμορφίες, δεύτερον, ατέλειες χαρακτήρα και συμπεριφοράς και τέλος, ελαττώματα που σχετίζονται με τη φυλή, την εθνικότητα και τη θρησκεία τα οποία και ονομάζει συλλογικά στίγματα.¹⁸¹ Από τα ανωτέρω αντιλαμβάνεται κανείς ότι ο Goffman δεν ασχολήθηκε αποκλειστικά με την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά αλλά με κάθε συμπεριφορά, η οποία αποκλίνει από τα κοινωνικά στερεοτυπικά. Παράλληλα κάνει λόγο για δύο ειδών ταυτότητες του υποκειμένου: την κοινωνική και την προσωπική ταυτότητα ενώ στο έργο του διάχυτη είναι η αντίληψη ότι το υποκείμενο αυτοπροσδιορίζεται όχι με βάση το πως αντιλαμβάνεται το ίδιο τον εαυτό του, αλλά με βάση το πως το αντιλαμβάνονται και το αξιολογούν οι άλλοι. Όσον αφορά στην έννοια της κοινωνικής ταυτότητας του υποκειμένου τη διαχωρίζει σε πραγματική και «εν δυνάμει», με την πρώτη να αποτελείται από όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που θα μπορούσε πράγματι να αποδειχθεί ότι κατέχει ένα άτομο και τη δεύτερη να συνίσταται σε όλα εκείνα τα γνωρίσματα που οι άλλοι αναμένουν ή εικάζουν ότι

¹⁷⁹ Burns T., Erving Goffman, Routledge, London, 1992, σ. 216-217.

¹⁸⁰ Goffman E., 2001, ό.π., σ. 65.

¹⁸¹ Goffman E., 2001, ό.π., σ. 67.

κατέχει κάποιος ανάλογα με το στερεότυπο είδος του ατόμου, στο οποίο τον ταξινομούν.¹⁸²

Αυτό το οποίο τονίζεται με ιδιαίτερα ανάγλυφο τρόπο από τον Goffman είναι η προβληματική γύρω από το φαινόμενο των μικτών συναναστροφών, των συναναστροφών δηλαδή ανάμεσα σε στιγματισμένους και «φυσιολογικούς»,¹⁸³ και το τι ακριβώς συνεπάγεται μια τέτοια κοινωνική συνάντηση, τόσο για το στιγματισμένο υποκείμενο όσο και για το «φυσιολογικό», στο βαθμό που αμφότερα τα μέρη επιχειρούν να διατηρήσουν μια σταθερή και ομαλή αλληλεπίδραση. Χρησιμοποιώντας τον όρο «διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας», αναφέρεται σε όλες εκείνες τις τεχνικές, τις οποίες επιστρατεύει το στιγματισμένο υποκείμενο προκειμένου να υποβαθμίσει ή να εξαλείψει τις όποιες αρνητικές συνέπειες δύνανται να επιφέρουν τα αρνητικά γνωρίσματα, τα οποία είτε του έχουν ήδη αποδοθεί είτε θα μπορούσαν να του αποδοθούν, στις διαπροσωπικές του σχέσεις με άλλα μη στιγματισμένα υποκείμενα. Αναφέρει σχετικά: *«Όταν φυσιολογικοί και στιγματισμένοι βρίσκονται πράγματι ενώπιος ενώπιω, ιδίως όταν, σε μια τέτοια συνάντηση, προσπαθούν να κρατήσουν μια κοινή συζήτηση, τότε εκδηλώνεται μια από τις πρωταρχικές σκηνές της κοινωνιολογίας διότι, σε πολλές περιπτώσεις, τούτες οι στιγμές θα είναι εκείνες κατά τις οποίες οι αιτίες και οι συνέπειες του στίγματος θα πρέπει να αντιμετωπιστούν απευθείας και από τις δύο πλευρές. Ο στιγματισμένος μπορεί να ανακαλύψει ότι νιώθει αβέβαιος για τον τρόπο με τον οποίο εμείς οι φυσιολογικοί θα τον αναγνωρίσουμε και θα τον υποδεχτούμε[.....] Αυτή η αβεβαιότητα δεν απορρέει μόνο από το γεγονός ότι το στιγματισμένο άτομο δεν γνωρίζει σε ποια από τις διάφορες κατηγορίες θα τοποθετηθεί, αλλά επίσης από το γεγονός ότι, όταν η τοποθέτηση είναι ευνοϊκή, γνωρίζει πως, κατά βάθος, οι άλλοι μπορεί να τον υπερασπίζονται σε σχέση με το στίγμα του».*¹⁸⁴ Στην περίπτωση που το στίγμα ενός ατόμου είναι εμφανές τότε παρατηρείται μια δεδομένη αντιδιαστολή ανάμεσα στην πραγματική και την «εν

¹⁸² Goffman E., 2001, ό.π., σ. 64-66 όπου ο συγγραφέας κατηγοριοποιεί τα στιγματισμένα άτομα σε απαξιωμένα (discredited) στην περίπτωση που το στιγματισμένο υποκείμενο υποθέτει ότι η διαφορετικότητά του είναι ήδη γνωστή σε τρίτους και σε απαξιώσιμα (discreditable) στην περίπτωση που υποθέτει ότι δεν είναι γνωστή.

¹⁸³ Ο Goffman ονομάζει φυσιολογικούς όλους εκείνους που δεν αποκλίνουν αρνητικά από τις κοινωνικές προσδοκίες της κοινωνικής ομάδας με την οποία αλληλεπιδρούν σε μια δεδομένη κοινωνική περίσταση βλ. Goffman E., 2001, ό.π., σ. 67.

¹⁸⁴ Goffman E., 2001, ό.π., σ. 77-78.

δυνάμει» κοινωνική του ταυτότητα. Ενώ στην περίπτωση που το στίγμα είναι συγκαλυμμένο τότε το άτομο βρίσκεται σε ένα καθεστώς διαρκούς άγχους μήπως και αποκαλυφθεί. Έτσι, ανάλογα την περίπτωση, ο στιγματισμένος προσπαθεί κάθε φορά είτε να ομολογήσει το στίγμα του είτε να το περιορίσει είτε να το αποκρύψει. Το έργο του Goffman «Stigma: notes on the management of spoiled identity» βρίθει τέτοιων παραδειγμάτων διαχείρισης εμφανών ή αφανών στιγμάτων τόσο από την πλευρά του στιγματισμένου όσο και από την πλευρά του «φυσιολογικού» που καλείται να αντιμετωπίσει και να συναναστραφεί τον στιγματισμένο σε διάφορες κοινωνικές περιστάσεις. Έτσι ο στιγματισμένος σε γενικές γραμμές είτε θα προσπαθήσει να διορθώσει αυτό το οποίο ο ίδιος αντιλαμβάνεται ως αρνητικό γνώρισμά του και ως πηγή των κοινωνικών του προβλημάτων, είτε θα καταβάλει υπερβάλλουσα προσπάθεια για να διακριθεί σε κάποιον τομέα, ο οποίος θεωρείται απροσπέλαστος για άτομα που φέρουν το ίδιο με εκείνον στίγμα, είτε θα προσπαθήσει να επωφεληθεί από την επίκληση του στίγματός του ως την αιτία για κάθε αποτυχία, που του έχει προκύψει, και η οποία όμως οφείλεται σε άλλους λόγους είτε τέλος θα επαναπροσδιορίσει το τι είναι φυσιολογικό και τι αποκλίνει επαναξιολογώντας τα μειονεκτήματα των «φυσιολογικών» ατόμων.¹⁸⁵ Όσον αφορά στη διαχείριση μιας τέτοιας κοινωνικής συνάντησης από τη μεριά του «φυσιολογικού», ο Goffman γράφει: «Όταν είμαστε μαζί του, κάθε πιθανή πηγή δικής του στεναχώριας μπορεί να γίνει κάτι που νιώθουμε ότι το αντιλαμβάνεται, ότι αντιλαμβάνεται πως εμείς αντιλαμβανόμαστε ότι εκείνος αντιλαμβάνεται. Το σκηνικό έχει λοιπόν στηθεί για μια ατέρμονη σειρά αμοιβαίων επανεκτιμήσεων, που η κοινωνική ψυχολογία του Mead, μας λέει πώς να ξεκινήσουμε αλλά όχι πως να τελειώσουμε».¹⁸⁶ Αυτό που προκύπτει αναμφίβολα από τα παραπάνω είναι ότι ο στιγματισμένος, λόγω της αδυναμίας του να ανταποκριθεί στα στερεοτυπικά γνωρίσματα μιας κοινωνικής ταυτότητας, εφευρίσκει τρόπους διαχείρισης της αδυναμίας του αυτής, άλλες φορές αποτελεσματικά και προς όφελός του διατηρώντας την ομαλότητα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, και άλλες φορές αποτυγχάνοντας να διασκεδάσει τις αρνητικές συνέπειες του στίγματος το οποίο φέρει, με αποτέλεσμα τη διάσπασή της. Οι τεχνικές που ακολουθεί είναι δύο κατευθύνσεων, με πρώτη αυτή της ομολογίας του στίγματος και δεύτερη αυτή του περιορισμού και της συγκάλυψής του. Και στις δύο περιπτώσεις όμως ο σκοπός του

¹⁸⁵ Goffman E., 2001, ό.π., σ. 71-75.

¹⁸⁶ Goffman E., 2001, ό.π., σ. 83.

στιγματισμένου είναι η διασφάλιση της αποδοχής του από την κοινωνική ομάδα με την οποία αλληλεπιδρά.

Ο Goffman ασχολήθηκε εκτενώς και με τα λεγόμενα τελετουργικά υποβάθμισης του status (degradation ceremonies), καθότι αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της στιγματιστικής διαδικασίας. Προκειμένου να αποδώσει με ανάγλυφο τρόπο τον τελετουργικό χαρακτήρα της απαξίωσης που υφίσταται ο στιγματισμένος καταφεύγει στο παράδειγμα των ολοπαγών ιδρυμάτων. Ολοπαγή ιδρύματα που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για τη μελέτη της λειτουργίας των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς είναι τα σωφρονιστικά καταστήματα, τα ιδρύματα αγωγής ανηλίκων, αλλά και τα καταστήματα κράτησης νέων. Ωστόσο, ανεξάρτητα από το είδος του ολοπαγούς ιδρύματος, στο σύνολό τους τα ιδρύματα αυτού του τύπου παρουσιάζουν μια πλειάδα από κοινά δομικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά, τα οποία συνδράμουν με τον ίδιο τρόπο στον ευτελισμό και τη βεβήλωση του έγκλειστου υποκειμένου. Με την είσοδο του τροφίμου σε ένα ολοκληρωτικό ίδρυμα διαπιστώνεται η απαρχή της περιστολής του εαυτού. Η περιστολή αυτή συνίσταται καταρχήν στη λεγόμενη επίσχεση της χρονορύθμισης όλων εκείνων των ρόλων που είχε αναλάβει το υποκείμενο πριν τον εγκλεισμό και οι οποίοι δεν μπορούν να διεκπεραιωθούν εντός του ιδρύματος. Παράλληλα, ο τρόφιμος με την εισέλευσή του στο ίδρυμα θα αναγκαστεί να υποβληθεί στις αποκαλούμενες «εισαγωγικές διατυπώσεις», δηλαδή τη λήψη αποτυπωμάτων, βιογραφικού (παραβίαση της αποκλειστικότητας σε προσωπικά δεδομένα), γύμνωση και σωματική έρευνα, αφαίρεση και καταγραφή των προσωπικών του αντικειμένων (στέρηση ατομικής ιδιοκτησίας), διανομή κατάλληλου ιματισμού, θέση του σώματος σε διάφορες ταπεινωτικές στάσεις και υποχρέωση σε ταπεινωτικές λεκτικές αποκλίσεις λ.χ. παράκληση για ασήμαντα πράγματα (επίσχεση οικονομίας δράσης) και άλλες τέτοιες ευτελιστικές πράξεις. Ο Goffman υποστηρίζει πως οι «εισαγωγικές διατυπώσεις» μετατρέπουν τον τρόφιμο σε ταξινομημένο και κωδικοποιημένο αντικείμενο έτσι ώστε να μπορεί να υποστεί τις μελλοντικές τυποποιημένες ενέργειες της διοίκησης του ολοπαγούς ιδρύματος. Μάλιστα, ο ίδιος αναφέρει ότι πολλές φορές αυτού του είδους οι «εισαγωγικές διατυπώσεις» λαμβάνουν χώρα με ιδιαίτερα επώδυνο τρόπο έτσι ώστε να αντιληφθεί ο νέος τρόφιμος την αλγεινή του θέση.¹⁸⁷ Τη δεινή θέση του τροφίμου, ωστόσο, είναι σε θέση να αντιληφθεί και μια πλειάδα τρίτων ανθρώπων

¹⁸⁷ Goffman E., 1994, ό.π., σ. 33-41.

(το προσωπικό του ιδρύματος και οι επισκέπτες), γεγονός που καθιστά ακόμα πιο επώδυνη την εμπειρία της απαξίωσης του εαυτού του. Όλες οι παραπάνω τελετουργικές ενέργειες και διεργασίες που βιώνει ο έγκλειστος σε ένα ολοκληρωτικό ίδρυμα συνεπάγονται, εν τέλει, την απώλεια από μέρους του της αυτονομίας και της αυτεξουσιότητας. Στο κείμενό του ο Goffman παραθέτει μια σειρά από εύγλωττα παραδείγματα που απεικονίζουν ακριβώς αυτή την ευτελιστική διαδικασία μέσω της οποίας ο τρόφιμος παύει να είναι κυρίαρχος του εαυτού του και αναγκάζεται να αποδεχτεί την πλήρη αποδόμηση του εαυτού και την αναδόμησή του σε μια καινούργια βάση, αυτή που επιτάσσει το καθεστώς των τελετουργιών του εγκλεισμού. Μάλιστα λόγω των καινούργιων δεδομένων διαβίωσης, ο έγκλειστος θα προσπαθήσει να προσαρμοσθεί ακολουθώντας μια σειρά από τακτικές προσαρμογής¹⁸⁸ ανάλογες, σε κάποια σημεία, των τακτικών διαχείρισης του στίγματος. Η επιβολή συγκεκριμένων γνωρισμάτων συμπεριφοράς στα έγκλειστα άτομα από το καθεστώς του ολοπαγούς ιδρύματος μέσω των τελετουργικών υποβάθμισης του εαυτού και οι τεχνικές διαχείρισης του στίγματος εντός και εκτός ολοπαγών ιδρυμάτων, καταδεικνύουν την αναπόφευκτη ύπαρξη ενός ευρύτερου συστήματος επιβολής ποικίλων σημείων ταυτότητας, ανάλογα με την κοινωνική περίσταση, η οποία λαμβάνει χώρα, από το εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο εντός του οποίου διαβιούν, δρουν και αλληλεπιδρούν τα υποκείμενα.

2.3.2 Harold Garfinkel (1917-2011)

Ο Harold Garfinkel¹⁸⁹ είναι περισσότερο γνωστός για τη σημαντική συνεισφορά του στην κοινωνιολογία με την ανάπτυξη της θεωρία της εθνομεθοδολογίας. Οι βασικές του θέσεις σχετικά με την εθνομεθοδολογία αποτυπώνονται εκτενώς στο κλασικό έργο του «Studies in Ethnomethodology» (1967).¹⁹⁰ Η εθνομεθοδολογία, όρος που αποδίδεται αποκλειστικά στον Garfinkel, μοιράζεται πολλά κοινά σημεία με τη θεωρία της αλληλεπίδρασης, αφού δεν αντιλαμβάνεται το δρων υποκείμενο ως παθητικό αποδέκτη των όσων συμβαίνουν αλλά ως ενεργό ρυθμιστή και διαμορφωτή

¹⁸⁸ Ως τέτοιες πρακτικές προσαρμογής ο Goffman αναφέρει την καταστασιακή απόσυρση, την αδιάλλακτη γραμμή, την εποίκηση, τη μεταστροφή και τέλος, την τακτική «να την βγάζεις καθαρή». Βλ. Goffman E., 1994, ό.π., σ. 72-76.

¹⁸⁹ Cohen I., λήμμα: Harold Garfinkel, The Cambridge Dictionary of Sociology, ό.π., σ. 225.

¹⁹⁰ Garfinkel H., Studies in Ethnomethodology, Prentice-Hall, Inc, Englewood Cliffs, New Jersey, 1967.

των κοινωνικών περιστάσεων και άρα της κοινωνικής ζωής. Αντικείμενο μελέτης της εθνομεθοδολογίας είναι η διαδικασία μέσω της οποίας το άτομο αντιλαμβάνεται και δομεί την κοινωνική πραγματικότητα.¹⁹¹ Κεντρική θέση στην ανάλυσή του κατέχει η αντανακλαστικότητα (reflexivity) κατά την παραγωγή της ανθρώπινης δράσης και ο βαθμός προσαρμογής της γλώσσας στους κοινωνικούς θεσμούς και στις κοινωνικές συνήθειες (indexicality), γεγονός που δημιουργεί δυσκολίες στην παραγωγή αντικειμενικών εξηγήσεων της κοινωνικής πραγματικότητας. Σύμφωνα με τη θέση του Garfinkel για την αντανακλαστικότητα κάθε πράξη κατά την πραγμάτωση της ανθρώπινης δράσης ή διάδρασης αντλεί το σημασιολογικό της περιεχόμενο από ένα υπάρχον πλαίσιο προγενέστερων πράξεων με αποτέλεσμα η κάθε πράξη είτε διατηρεί είτε αλλάζει αυτό το πλαίσιο, το οποίο με τη σειρά του θα προσδιορίσει τη σημασιολογία της επόμενης πράξης.¹⁹²

Αναφορικά με τη συμβολή του στη θεωρία της ετικέτας, όπως και ο Goffman, έτσι και εκείνος ασχολήθηκε με τα τελετουργικά υποβάθμισης του status. Το 1956 στο άρθρο του με τίτλο «Conditions of successful degradation ceremonies», το οποίο δημοσιεύτηκε στο American Journal of Sociology, ορίζει το τελετουργικό υποβάθμισης του status ως εκείνη την επικοινωνιακή διεργασία μεταξύ ατόμων, η οποία μεταλλάσσει την ήδη υπάρχουσα δημόσια ταυτότητα ενός υποκειμένου σε ταυτότητα υποδεέστερης αξίας σε σχέση με τους τύπους ταυτότητας που επικρατούν εντός του κοινωνικού πλαισίου, στο οποίο λαμβάνει χώρα η συγκεκριμένη επικοινωνιακή διεργασία.¹⁹³ Ο Garfinkel υποστηρίζει ότι τέτοιου είδους τελετουργικά γεγονότα ενυπάρχουν σε κάθε είδους κοινωνία, ενώ μόνο σε καταστάσεις απόλυτης ανομίας δεν εντοπίζονται δραματουργικές διαδικασίες απαξίωσης. Η διαδικασία της απαξίωσης ενός ατόμου με τον τελετουργικό της χαρακτήρα αποσκοπεί στην ικανοποίηση του αισθήματος της ηθικής αγανάκτησης των μελών μιας κοινωνικής ομάδας, ένα αίσθημα τόσο ισχυρό που κατά τα λεγόμενα του Garfinkel υποβοηθά σε σημαντικό βαθμό τη διατήρηση της συνοχής της ομάδας.¹⁹⁴ Διαμέσου της τελετουργικής διαδικασίας υποβάθμισης του καταγγελλόμενου ατόμου, επέρχεται η ολοκληρωτική καταστροφή της μέχρι τώρα αποδιδόμενης σε αυτό δημόσιας

¹⁹¹ Garfinkel H., 1967, ό.π., σ. 10.

¹⁹² Cohen I., λήμμα: Ethnomethodology, The Cambridge Dictionary of Sociology, ό.π., σ. 177-180.

¹⁹³ Garfinkel H., 1956, ό.π., σ. 420.

¹⁹⁴ Garfinkel H., 1956, ό.π., σ. 421.

ταυτότητας. Το άτομο μετατρέπεται, στα μάτια εκείνων που το καταγγέλλουν, σε ένα εντελώς διαφορετικό πρόσωπο. Με άλλα λόγια δεν προστίθενται στη μέχρι πρότινος ταυτότητά του νέα χαρακτηριστικά, αλλά, αντίθετα, αυτά τα νέα χαρακτηριστικά έρχονται να αντικαταστήσουν πλήρως όλα εκείνα τα στοιχεία που συγκροτούσαν τον πυρήνα της προγενέστερης ταυτότητας. Το πρόσωπο δεν αλλάζει απλά, αλλά ανασυγκροτείται από την αρχή σε καινούργια βάση. Η προηγούμενη ταυτότητα του απαξιωμένου υποκειμένου λογίζεται τώρα από όλους εκείνους που το απαξίωσαν ως μια ταυτότητα τυχαία και συγκυριακή, ενώ η παρούσα ταυτότητα που επιτυχώς του έχουν προσδώσει είναι εκείνη που θα έπρεπε να του αρμόζει από την αρχή καθότι εκείνη αποτελεί την αντικειμενική πραγματικότητα.¹⁹⁵ Κατά τον Garfinkel για να λάβει χώρα ένα τελετουργικό υποβάθμισης με επιτυχή έκβαση θα πρέπει να πληρούνται οι εξής προϋποθέσεις: πρώτον, θα πρέπει τόσο το καταγγελλόμενο άτομο όσο και η καταγγελλόμενη πράξη να χαρακτηριστούν ως κάτι το ασυνήθιστο, δεύτερον, θα πρέπει καθόλη τη διάρκεια της δραματουργικής διαδικασίας να αντιμετωπιστούν ως δύο περιπτώσεις με ταυτόσημα χαρακτηριστικά, ως ένα ομοιογενές, δηλαδή, σύνολο όπου υποκείμενο και πράξη παρουσιάζουν ένα αδιαφοροποίητο περιεχόμενο και τρίτον, όσοι γίνονται μάρτυρες μιας τέτοιας διαδικασίας απαξίωσης θα πρέπει να αξιολογήσουν τα χαρακτηριστικά τόσο του υποκειμένου όσο και της πράξης σε σχέση και σύγκριση με τα χαρακτηριστικά της ακριβώς αντίθετης κοινωνικά συμβατικής κατηγορίας υποκειμένων και πράξεων.¹⁹⁶ Ο Garfinkel, επίσης, ξεχωρίζει τον σημαίνοντα ρόλο του καταγγέλλοντος στην αποτελεσματική έκβαση του τελετουργικού απαξίωσης. Γράφει, λοιπόν, ότι ο καταγγέλλων καταρχάς οφείλει να είναι ένα δημόσιο πρόσωπο κοινά αποδεκτό από το σύνολο των προσώπων που καθίστανται μάρτυρες του τελετουργικού. Κατά δεύτερον, θα πρέπει να είναι σε θέση να καταδείξει τις υπερατομικές αξίες της ομάδας στην οποία ανήκει ως προεξέχουσες και να πραγματοποιήσει την καταγγελία στο όνομα αυτών αφού πρώτα έχει εξασφαλίσει το δικαίωμα να μιλάει εξ ονόματος

¹⁹⁵ Garfinkel H., 1956, ό.π., σ. 421-422 όπου γράφει χαρακτηριστικά: «*The work of the denunciation effects the recasting of the objective character of the perceived other: The other person becomes in the eyes of his condemners literally a different and new person. It is not that the new attributes are added to the old "nucleus". He is not changed, he is reconstituted. The former identity, at best, receives the accent of mere appearance [...] the former identity stands as accidental; the new identity is the "basic reality". What he is now is what, "after all", he was all along.*».

¹⁹⁶ Garfinkel H., 1956, ό.π., σ. 422-423.

των μελών της ομάδας. Τέλος, οι μάρτυρες του τελετουργικού θα πρέπει να ταυτίζονται με τον καταγγέλλοντα και να τον αναλογίζονται ως τον ενσαρκωτή των υπερατομικών αξιών που πρεσβεύουν. Εφόσον, λοιπόν, πληρούνται οι παραπάνω προϋποθέσεις, διασφαλίζεται, κατά τον Garfinkel, και η επιτυχημένη τελετουργική απαξίωση του αποκλίνοντος.¹⁹⁷ Αυτό, ωστόσο, που πρέπει να τονισθεί είναι ότι οι διάφοροι μηχανισμοί τελετουργικής απαξίωσης ποικίλλουν σε δομικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά ανάλογα με το ευρύτερο σύστημα κοινωνικού ελέγχου στο οποίο ανήκουν. Σύμφωνα με την άποψη του Garfinkel, οι πιο αποτελεσματικοί μηχανισμοί υποβάθμισης του status εντοπίζονται αναμφίβολα, στους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα εκείνο των φορέων του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης,¹⁹⁸ κάτι, άλλωστε, που αποτελεί και πάγια θέση της θεωρίας της ετικέτας.

2.3.3. Kai T. Erikson (1931 -)

Απαραίτητη προϋπόθεση, όπως διαπιστώσαμε παραπάνω, για την επιτυχή έκβαση ενός τελετουργικού υποβάθμισης είναι η ύπαρξη ενός κοινωνικού ακροατηρίου, το οποίο θα καταστεί μάρτυρας της συνολικής διαδικασίας απαξίωσης του αποκλίνοντος υποκειμένου. Η σύλληψη της έννοιας του κοινωνικού ακροατηρίου (social audience) και του προεξέχοντος ρόλου του στην διαδικασία ετικετοποίησης του αποκλίνοντος αποδίδεται αποκλειστικά στον Erikson. Ο ίδιος στο άρθρο του «Notes on the sociology of deviance» (1962) αναφερόμενος στη σχετικότητα της έννοιας της παρέκκλισης, τη συνδέει με την έννοια του κοινωνικού ακροατηρίου γράφοντας χαρακτηριστικά: *«Από μια κοινωνιολογική άποψη, η παρέκκλιση θα μπορούσε να ορισθεί ως εκείνη η συμπεριφορά, η οποία γενικά θεωρείται ότι προκαλεί την προσοχή των φορέων κοινωνικού ελέγχου, δηλαδή, μια συμπεριφορά για την οποία κάτι θα πρέπει να γίνει. Η παρέκκλιση δεν είναι μια ιδιότητα εγγενής σε συγκεκριμένες μορφές συμπεριφοράς· είναι μια ιδιότητα, η οποία αποδίδεται σε τέτοιες μορφές από τα ακροατήρια που είτε άμεσα είτε έμμεσα καθίστανται μάρτυρες. Κοινωνιολογικά, λοιπόν, καταλυτική παράμετρος στη μελέτη της παρέκκλισης, είναι μάλλον το κοινωνικό ακροατήριο παρά ο ατομικός δράστης, αφού το ακροατήριο είναι εκείνο το οποίο, εν τέλει, θα καθορίσει εάν μια συμπεριφορά ή συμπεριφορές θα καθίστανται μια εμφανής*

¹⁹⁷ Garfinkel H., 1956, ό.π., σ. 423.

¹⁹⁸ Garfinkel H., 1956, ό.π., σ. 424.

περίπτωση παρέκκλισης».¹⁹⁹ Κατά τον Erikson, λοιπόν, εάν μια παρεκκλίνουσα πράξη δεν γίνει αντιληπτή από κάποιο κοινωνικό ακροατήριο, είτε κατά το χρόνο τέλεσης είτε σε μεταγενέστερο χρονικό σημείο, τότε ο παρεκκλίνων δεν θα στιγματισθεί και έτσι δεν θα τεθεί σε κίνηση ο μηχανισμός της αυτοεκπληρούμενης προφητείας με όλες τις δραματικές για εκείνον συνέπειες. Στο ίδιο άρθρο ο Erikson προχωράει και σε μια ανάγλυφη αναπαράσταση της δημόσιας στιγματιστικής διαδικασίας. Αναφέρει ότι η απόφαση μιας κοινωνικής ομάδας να επιβάλει κυρώσεις σε ένα παρεκκλίνον μέλος της δεν αποτελεί απλά μια πράξη απόδοσης μομφής, αφού μέσω αυτής πραγματοποιείται ένα ξαφνικό τελετουργικό μετάβασης του υποκειμένου από μια «φυσιολογική» θέση εντός της κοινωνικής ομάδας σε μια θέση ανάληψης από μέρους του ενός παρεκκλίνοντος ρόλου. Στη συνέχεια, αναφέρει ότι το τελετουργικό αυτό συγκροτείται από τρεις φάσεις. Σε μια πρώτη φάση λαμβάνει χώρα μια δημόσια αναμέτρηση μεταξύ του ύποπτου παρεκκλίνοντος και των εκπροσώπων της κοινωνικής ομάδας, η οποία θίγεται από την παρεκκλίνουσα πράξη, με πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις αυτές της ποινικής δίκης και της ψυχιατρικής εξέτασης. Στη δεύτερη φάση του τελετουργικού διατυπώνεται από τους εκπροσώπους μια κρίση ή απόφαση σχετικά με την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά του υπόπτου και στο τελευταίο στάδιο της διαδικασίας πραγματοποιείται η απόδοση στον στιγματισμένο ενός αποκλίνοντος ρόλου όπως λ.χ. αυτών του φυλακισμένου ή του ασθενή. Ο Erikson γράφει: *«Τέτοιες τελετές αποτελούν γεγονότα έντονου δημόσιου ενδιαφέροντος και συνήθως λαμβάνουν χώρα με ένα δραματικό και τελετουργικό τρόπο»*, αναφέροντας και πάλι ως αντιπροσωπευτικό παράδειγμα εκείνο της ποινικής δίκης η οποία παρουσιάζει, κατά τον ίδιο, έναν άρτιο μηχανισμό απαξίωσης του status αφού συνδυάζει το τελετουργικό με το επίσημο. Μάλιστα, υποστηρίζει ότι αυτές οι διαδικασίες απαξίωσης ενός ατόμου δημιουργούν αποτελέσματα μόνιμα και μη αναστρέψιμα για το απαξιωμένο άτομο σηματοδοτώντας έτσι την αρχή πραγματοποίησης της αυτοεκπληρούμενης προφητείας.²⁰⁰ Ο παρεκκλίνων που έχει υποστεί το τελετουργικό απαξίωσης και του έχει αποδοθεί ο αντίστοιχος παρεκκλίνων ρόλος, καθιστώντας έτσι το αποκλίνον status του ως ένα master status, ακόμα και αν εξαντλήσει το ρόλο του παρεκκλίνοντος και θελήσει να επιστρέψει στη φυσιολογική προγενέστερη ζωή του, συνήθως αδυνατεί να το πράξει και αυτό γιατί,

¹⁹⁹ Erikson K.T., ό.π., σ. 308.

²⁰⁰ Erikson K.T., ό.π., σ. 311.

ενώ το στίγμα του αποδόθηκε με δραματουργικό τρόπο από τα μέλη της κοινότητάς του, δεν προβλέπεται αντίστοιχη τελετουργία για την απαγκίστρωση του στίγματος, με αποτέλεσμα να υφίσταται πάντα την καχυποψία και την αμφισβήτηση από τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας. Αναφέρει ο Erikson τα εξής σχετικά με το φαύλο κύκλο της στιγματιστικής διαδικασίας: *«Εάν ο παρεκκλίνων επιστρέψει και αντιμετωπίζει αυτό το αίσθημα της καχυποψίας αρκετά συχνά, είναι αυτονόητο ότι και αυτός επίσης μπορεί να αρχίσει να αναρωτιέται αν η αρχική ετυμηγορία ή διάγνωση βρίσκεται ακόμα σε ισχύ, αντιδρώντας σε αυτή την αβεβαιότητα με το να εμπλακεί εκ νέου σε παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Σύμφωνα με ορισμένες απόψεις, αυτή η λύση ίσως αποτελεί το μοναδικό τρόπο με τον οποίο ο παρεκκλίνων και η κοινότητα, στην οποία ανήκει, συμφωνούν στο είδος της συμπεριφοράς που του ταιριάζει»*.²⁰¹

Οι Paternoster και Iovanni (1989), λαμβάνοντας υπόψη το σημαίνοντα ρόλο του κοινωνικού ακροατηρίου στην εξέλιξη της πορείας τόσο της στιγματιστικής διαδικασίας όσο και της εγκληματικής σταδιοδρομίας του στιγματισμένου αναφέρουν ότι παρατηρούνται τρία είδη κοινωνικού ακροατηρίου: πρώτον, το εχθρικό κοινωνικό ακροατήριο (hostile social audience), το οποίο θα χαρακτηρίσει αρνητικά τον αποκλίνοντα και θα συμβάλει στον περιορισμό της πρόσβασής του σε νόμιμα μέσα και ευκαιρίες, δεύτερον, το υποστηρικτικό μη – παρεκκλίνον ακροατήριο (supportive nondeviant audience) από το οποίο ο αποκλίνων θα εισπράξει την υποστήριξη έτσι ώστε να αποφύγει τους απαξιωτικούς χαρακτηρισμούς και να διασφαλίσει μια φυσιολογική πορεία και τέλος, το υποστηρικτικό παρεκκλίνον ακροατήριο (supportive deviant audience), το οποίο λειτουργεί ως καταφύγιο για τον παρεκκλίνοντα που έχει αποκοπεί πλέον από το μη-παρεκκλίνον κοινωνικό του περιβάλλον και δεν έχει πρόσβαση σε νόμιμες ευκαιρίες και μέσα δράσης.²⁰² Κλείνοντας αυτή τη σύντομη αναφορά στη συνδρομή του Erikson στη θεωρία της ετικέτας, θα πρέπει να τονισθεί ότι όταν λαμβάνει χώρα ο χαρακτηρισμός ενός ατόμου ως παρεκκλίνοντος αυτό δεν συνεπάγεται αυτοδίκαια και αποδοχή από μέρους του του αποδιδόμενου σε αυτόν ρόλου. Τα κοινωνικά ακροατήρια είναι εκείνα που θα καθορίσουν, ανάλογα με το εύρος της ανοχής που θα επιδείξουν απέναντί του, την εξελικτική πορεία της στιγματιστικής διαδικασίας και την πιθανότητα να πραγματοποιηθεί ή όχι η αυτοεκπληρούμενη προφητεία.

²⁰¹ Erikson K.T., ό.π., σ. 311-312.

²⁰² Paternoster R., Iovanni L., ό.π., σ. 363.

2.4. Frank Tannenbaum (1893-1969): «Η δραματοποίηση του κακού» (dramatization of evil)

Το έργο του Tannenbaum «Crime and the community» (1938)²⁰³ αποτελεί την πρώτη απόπειρα προσέγγισης του φαινομένου της απόκλισης από τη σκοπιά της θεωρίας της ετικέτας. Επηρεασμένος από τα γραπτά του Mead επικέντρωσε το ενδιαφέρον του στις κοινωνικές διαντιδράσεις και στη συμβολή του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης στο φαινόμενο της παρέκκλισης. Ο Mead στο άρθρο του «The psychology of punitive justice» (1918) αναφέρει ότι η εχθρότητα που διακατέχει την κοινωνία απέναντι στον παραβάτη του νόμου αναπόφευκτα επιφέρει τιμωρία, καταστολή και αποκλεισμό έτσι ώστε ο παραβάτης με τη σειρά του να μην είναι σε θέση να επανενταχθεί κοινωνικά και εν τέλει με αυτόν τον τρόπο να ανατροφοδοτείται ο φαύλος κύκλος της υποτροπής.²⁰⁴ Σε αυτήν ακριβώς τη θέση του Mead στηρίχθηκε ο Tannenbaum και ανέπτυξε τη θεωρία του για τη λεγόμενη «δραματοποίηση του κακού» (dramatization of evil). Σύμφωνα με τη θεώρηση του Tannenbaum, το έγκλημα είναι μια δυσπροσαρμοστία που οφείλεται στη διαμάχη ανάμεσα σε μια ομάδα και την ευρύτερη κοινότητα στην οποία ανήκει αυτή η ομάδα.²⁰⁵ Έτσι, λοιπόν, αν μια ομάδα βρίσκεται σε σύγκρουση με την ευρύτερη κοινότητα τότε αυτόματα κάθε μέλος της ομάδας ατομικά λαμβάνει μέρος στην ίδια διαμάχη με αποτέλεσμα να καθίσταται εν δυνάμει αποκλίνον.²⁰⁶ Προκειμένου να καταστήσει κατανοητή τη θεωρία του για τη «δραματοποίηση του κακού» ο Tannenbaum ανατρέχει στην παιδική ηλικία ενός μετέπειτα εγκληματία και αναλύει την εγκληματική του πορεία. Αναφέρεται στην περίπτωση ενός ανηλίκου που ενδεχομένως παρουσιάζει μια συμπεριφορά που εντάσσεται στο ευρύτερο πεδίο της κοινωνικής αρνητικότητας με εκδηλώσεις όπως φυγή από το σχολείο, κακή συμπεριφορά κ.λ.π., πράξεις, δηλαδή, προεγκληματικού χαρακτήρα (αντικοινωνική συμπεριφορά), οι οποίες, ωστόσο, χαρακτηρίζονται αρνητικά από τον κοινωνικό περίγυρο. Όταν αυτές οι πράξεις θα αρχίσουν να αποτελούν πρόβλημα και όχι μια απλή ενόχληση για τον κοινωνικό περίγυρο, τότε η ευρύτερη κοινότητα θα απαιτήσει την παρέμβαση των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου λ.χ την επέμβαση της

²⁰³ Tannenbaum F., ό.π.

²⁰⁴ Mead G.H., 1918, ό.π., σ. 590.

²⁰⁵ Frazier C.E., ό.π., σ. 26.

²⁰⁶ Tannenbaum F., ό.π., σ. 8-9.

αστυνομίας και έτσι ο ανήλικος θα χαρακτηριστεί ως αποκλίνων και θα του επιβληθεί επιτήρηση, έλεγχος, νουθεσία και τιμωρία. Ο Tannenbaum περιγράφει με ιδιαίτερα γλαφυρό τρόπο τη διαδικασία δραματοποίησης του κακού: *«Παρατηρείται μια σταδιακή μεταβολή από τον προσδιορισμό της συγκεκριμένης πράξης ως κακής στον προσδιορισμό του ατόμου ως κακού, έτσι ώστε όλες οι πράξεις του να αντιμετωπίζονται με καχυποψία[...]όλοι οι φίλοι του, οι παρέες του, ο λόγος του, το σύνολο της συμπεριφοράς του, η ίδια του η προσωπικότητα, καθίστανται αντικείμενα ελέγχου και αμφιβολίας. Από την οπτική γωνία της κοινότητας το άτομο το οποίο συνήθιζε να κάνει άσχημα και επιζήμια πράγματα έχει τώρα μετατραπεί σε ένα κακό και ανυπόφορο ανθρώπινο πλάσμα. Από την οπτική γωνία του ατόμου μια ανάλογη αλλαγή έχει λάβει χώρα[...]ο ανήλικος παραβάτης καθίσταται κακός γιατί προσδιορίζεται ως κακός και γιατί ακόμα και αν είναι καλός δεν γίνεται πιστευτός»*.²⁰⁷ Ο Tannenbaum μάλιστα τονίζει ότι η πρώτη εμπειρία «δραματοποίησης του κακού» την οποία θα βιώσει ο ανήλικος θα είναι και η καταλυτικότερη σε σύγκριση με οποιαδήποτε άλλη μεταγενέστερη εμπειρία που θα σχετίζεται με ενδεχόμενη μελλοντική παραβατική συμπεριφορά. Με άλλα λόγια θεωρούσε ότι η «δραματοποίηση του κακού» είναι εκείνη που συμβάλλει με τον πιο δραστικό τρόπο στη διαμόρφωση του εγκληματία μέσα από μια διαδικασία ταξινομήσεων και αξιολογήσεων του υποκειμένου. Πρακτικά, τη διαδικασία διαμόρφωσης του εγκληματία τη χαρακτηρίζει ως μια διαδικασία *«ετικετοποίησης, ορισμού, προσδιορισμού ταυτότητας, διαχωρισμού, περιγραφής, έμφασης, καθοδήγησης στη συνειδητοποίηση και την αυτοσυνειδησία· είναι μια διαδικασία παρότρυνσης, διατύπωσης πρότασης, έμφασης και ενθύμησης αυτών ακριβώς των γνωρισμάτων για τα οποία έχει καταγγεληθεί»* ενώ υπογραμμίζει ότι *«το άτομο καθίσταται ό,τι περιγράφεται ότι είναι»*.²⁰⁸ Είναι, λοιπόν, αυτές οι ίδιες οι αξιολογήσεις και οι ταξινομήσεις του υποκειμένου από τους μηχανισμούς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, καθώς και η προσπάθεια αναμόρφωσης του ανήλικου παραβάτη στη βάση αυτών των αρνητικών αξιολογήσεων, εκείνες που θα εντείνουν και θα ενισχύσουν το «κακό». Μάλιστα, ο ίδιος επισημαίνει ότι δεν έχει καμία σημασία για τα αποτελέσματα, που επιφέρει η αρνητική αξιολόγηση, το υποκείμενο της αξιολόγησης, δηλαδή, αν αυτή πραγματοποιείται από εκείνον που τιμωρεί ή εκείνον που αναμορφώνει. Ακόμα και στις περιπτώσεις απόπειρας αναμόρφωσης του

²⁰⁷ Tannenbaum F., ό.π., σ. 17-18.

²⁰⁸ Tannenbaum F., ό.π., σ. 19-20.

παρεκκλίνοντος, εφόσον η επιδιωκόμενη αναμόρφωση ερείδεται στη βάση αρνητικών αξιολογήσεων, η όποια αναφορά, ενθύμηση ή έμφαση στην παρεκκλίνουσα συμπεριφορά του θα οδηγήσει αναπόφευκτα στην όξυνση και εδραίωσή της²⁰⁹.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τη σκέψη του Tannenbaum οι χαρακτηρισμοί, οι αξιολογήσεις και οι ταξινομήσεις που ενυπάρχουν και πλαισιώνουν το συνολικό αξιακό σύστημα της ευρύτερης κοινότητας, στην οποία ανήκει ο παρεκκλίνων, θέτουν τους όρους και τις προϋποθέσεις για τη διαμόρφωση του φαινομένου της παρέκκλισης. Η διαμόρφωση της παρέκκλισης προϋποθέτει, με άλλα λόγια, τη «δραματοποίηση του κακού», η οποία και πραγματοποιείται, όπως έχει ήδη αναφερθεί, με τελετουργικό τρόπο. Η «δραματοποίηση του κακού» ή αυτό που ο Mead αποκαλούσε «σύγχρονη επεξεργασμένη ανάλυση του ταμπού» (modern organization of the taboo), άλλως «τελετουργικά απαξίωσης» (degradation ceremonies) κατά τον Garfinkel, συνιστούσε ανέκαθεν καθοριστικό παράγοντα διατήρησης της συνοχής της κοινωνικής ομάδας. Με άλλα λόγια, ο στιγματισμός και η περιθωριοποίηση του αποκλίνοντος από τα κοινωνικά στερεοτυπικά μέλους, είναι ζωτικής σημασίας για την ομαλή συνύπαρξη του συνόλου των μελών της ομάδας.²¹⁰

2.5. Thomas Scheff (1929-): ψυχική νόσος και στιγματιστική διαδικασία

Το έργο του Thomas Scheff με τίτλο «Being Mentally Ill» (1966)²¹¹ παρουσιάζει μια από της πιο συστηματικές προσεγγίσεις στο πλαίσιο της θεωρητικής προσέγγισης της ετικέτας. Κατά την άποψη του Scheff ο όρος παρέκκλιση προϋποθέτει αφενός την παραβίαση ενός κοινωνικά αποδεκτού κανόνα και αφετέρου την εκδήλωση αντίδρασης σε αυτήν την παραβίαση με τη μορφή ηθικής κατακραυγής, στιγματισμού και περιθωριοποίησης του παρεκκλίνοντος. Ως πυρήνα της κοινωνικής αντίδρασης στην παρέκκλιση θεωρεί την στιγματιστική διαδικασία, καθότι η παραβίαση ενός κοινωνικά αποδεκτού κανόνα προκαλεί το συλλογικό αίσθημα της οργής των λοιπών

²⁰⁹ Tannenbaum F., ό.π., σ. 20 όπου αναφέρει χαρακτηριστικά: «*The harder they work to reform evil, the greater the evil grows under their hands. The persistent suggestion, with whatever good intentions, works mischief, because it leads to bringing out the bad behavior that it would suppress*». Βλ. επίσης Αρχιμανδρίτου Μ., Η διαχρονική προσέγγιση της θεωρίας της ετικέτας, ό.π., σ. 20-21, Frazier C.E., ό.π., σ. 28 και Smith D., Gartin P., Specifying specific deterrence: The influence of arrest on future criminal activity, American Sociological Review, 1989, 54 (1), σ. 95.

²¹⁰ Lemert E.M., 1972, ό.π., σ. 18-19.

²¹¹ Scheff T.J., 1966, ό.π.

μελών της κοινότητας με αποτέλεσμα την επίθεση στον παρεκκλίνοντα της ταμπέλας του ανήθικου και κατάπτυστου μέλους.²¹² Ο Scheff αναφέρει: «*Η κοινωνική τάξη στηρίζεται στο προβλέψιμο της συμπεριφοράς. Μια απρόβλεπτη συμπεριφορά συχνά καθηλώνει τις κοινωνικές συνδιαλλαγές και συνεπώς προκαλεί φόβο και οργή*» και συνεχίζει: «*Το απρόβλεπτο δεν προκαλεί μόνο αίσθημα κινδύνου αλλά και απογοήτευσης. Είναι δύσκολο να διεκπεραιώσει κανείς μια κοινωνική συνδιαλλαγή με κάποιον που έχει παραβιάσει τους κανόνες*».²¹³ Μάλιστα, ο ίδιος επισημαίνει ότι η τήρηση των κοινωνικά αποδεκτών κανόνων από τα μέλη μιας κοινότητας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για κάθε ένα μέλος και αυτό γιατί κατά τη διάρκεια της κοινωνικοποίησης των μελών το κανονιστικό πλαίσιο που διέπει τη δομή και τη λειτουργία της κοινότητας καθίσταται αναπόσπαστο κομμάτι του κοινωνικού εαυτού του εκάστοτε μέλους. Για αυτόν ακριβώς το λόγο, κάθε φορά που παραβιάζεται κάποιος κανόνας το κάθε μέλος της κοινότητας βιώνει την παραβίαση αυτή σαν προσωπική προσβολή.²¹⁴

Ο Scheff, όπως άλλωστε και ο Lemert, υποστήριζε πως η αρχική εκδήλωση μιας παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς είναι πολυπαραγοντική και μπορεί να αποδοθεί είτε σε βιολογικά ή ψυχολογικά αίτια είτε σε εξωτερικούς στρεσογόνους παράγοντες είτε ακόμα και στην προσωπική επιλογή του παρεκκλίνοντος να διαπράξει πράξεις ενδεικτικές καινοτομίας ή ανυπακοής.²¹⁵ Υπογράμμιζε επίσης, ότι, στην πλειονότητα των περιπτώσεων παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, πρόκειται για περιστασιακές ή συγκυριακές παραβιάσεις κανόνων, οι οποίες περνάνε απαρατήρητες και δεν επαναλαμβάνονται καθώς δεν έχουν αποκρυσταλλωθεί.²¹⁶ Θέλοντας, ωστόσο, να δώσει μια απάντηση στις περιπτώσεις εκείνες, όπου από την συγκυριακή ή ασήμαντη παραβίαση ενός κανόνα ο παρεκκλίνων οδηγείται στην εκδήλωση μιας συστηματικής παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς ή εγκληματικής καριέρας, υποστήριξε ότι ο καταλυτικότερος, αλλά όχι και μοναδικός, παράγοντας που σταθεροποιεί και

²¹² Scheff T.J., *Being mentally ill: A sociological theory*, Aldine de Gruyter, 3rd edit., N.Y., 1999, σ. 45.

²¹³ Scheff T.J., 1999, ό.π., σ. 46 και 47.

²¹⁴ Scheff T.J., 1999, ό.π., σ. 48.

²¹⁵ Frazier C.E., ό.π., σ. 37.

²¹⁶ Scheff T.J., 1999, ό.π., σ. 63-65.

αποκρυσταλλώνει μια εγκληματική συμπεριφορά είναι η κοινωνική αντίδραση.²¹⁷ Προκειμένου να καταστήσει σαφή αυτή του τη θέση ο Scheff κατέφυγε στην ανάλυση της έννοιας της «υιοθέτησης του ρόλου» χρησιμοποιώντας φυσικά ως παράδειγμα την περίπτωση της ψυχικής ασθένειας ως απόκλισης. Αναφέρει, λοιπόν, ότι το υποκείμενο υιοθετεί και πραγματώνει έναν ρόλο προσαρμόζοντας τη συμπεριφορά του στη γραμμή δράσης των άλλων υποκειμένων τα οποία εμπλέκονται στη κοινωνική συναναστροφή. Εάν το δρών υποκείμενο έχει απέναντί του ένα κοινωνικό ακροατήριο, το οποίο εκδηλώνει προς εκείνο μια πανομοιότυπη συμπεριφορά προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση, τότε και το δρών υποκείμενο θα παίξει τον ρόλο εκείνο που αρμόζει σε αυτή την κατεύθυνση ακόμα και αν δεν το επιθυμεί.²¹⁸ Η απαρχή της διαδικασίας αποκρυστάλλωσης μιας παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς λαμβάνει χώρα όταν η παραβίαση ενός κανόνα καθίσταται γνωστή στο κοινωνικό ακροατήριο. Τότε τα παραδοσιακά στερεοτυπικά που σχετίζονται με την παρέκκλιση μετατρέπονται σε βασικό γνώμονα δράσης τόσο για το ακροατήριο όσο και για τον παρεκκλίνοντα. Σχετικά με την παγίωση της ταμπέλας του παρεκκλίνοντος στον ψυχικά άρρωστο γράφει: «Σε μια κρίση, όταν η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά ενός ατόμου καθίσταται αντικείμενο δημόσιου ενδιαφέροντος, τα παραδοσιακά στερεότυπα για την τρέλα μετατρέπονται σε οδηγό δράσης, τόσο για εκείνους που αντιδρούν στον παρεκκλίνοντα, όσο, και, κάποιες φορές, για τον ίδιο τον παρεκκλίνοντα. Όταν οι κοινωνικοί φορείς και τα άτομα γύρω από τον παρεκκλίνοντα αντιδρούν προς εκείνον με ομοιόμορφο τρόπο σχετικά με τα παραδοσιακά στερεοτυπικά για την τρέλα, η άμορφη και μη δομημένη παραβίαση του κανόνα τείνει να αποκρυσταλλωθεί σύμφωνα με αυτές τις προσδοκίες, έτσι ώστε να γίνει όμοια με τη συμπεριφορά άλλων παρεκκλινόντων, οι οποίοι έχουν ήδη ταξινομηθεί ως ψυχικά άρρωστοι, και σταθερή στο πέρασμα του χρόνου. Η διαδικασία κατά την οποία γίνεται καθολική και σταθερή (ενν. η παραβίαση ενός κανόνα), ολοκληρώνεται όταν η παραδοσιακή αντίληψη (ενν. για την τρέλα) γίνεται κομμάτι του προσανατολισμού του παρεκκλίνοντος έτσι ώστε να τον καθοδηγεί στη γραμμή δράσης του».²¹⁹ Έτσι, λοιπόν,

²¹⁷ Scheff T.J., 1999, ό.π., σ. 66-67 όπου, χρησιμοποιώντας το παράδειγμα της ψυχικής ασθένειας σε σχέση με την έννοια της παρέκκλισης, αναφέρει: «Residual rule-breaking may be stabilized if it is defined to be evidence of mental illness and/or the rule-breaker is placed in a deviant status and begins to play the role of the mentally ill».

²¹⁸ Scheff T.J., 1999, ό.π., σ. 70.

²¹⁹ Scheff T.J., 1999, ό.π., σ. 85-86.

το στιγματισμένο δημόσια υποκείμενο, γίνεται ιδιαιτέρως ευάλωτο στην αποδοχή του αποδιδόμενου σε αυτό παρεκκλίνοντος ρόλου ως τη μοναδική διαθέσιμη εναλλακτική γραμμή δράσης. Στην περίπτωση της ψυχικής ασθένειας ο Scheff αναφέρει πως υπάρχουν τρεις βασικοί λόγοι για τους οποίους ο στιγματισμένος, ως ψυχικά άρρωστος, αποδέχεται αυτόν τον ρόλο: πρώτον, ο στιγματισμένος, ως παρεκκλίνων ψυχικά άρρωστος, λαμβάνει ανταμοιβές από τους θεράποντες ιατρούς και το προσωπικό των ιδρυμάτων, προκειμένου να υιοθετεί και να παίζει τον αποδιδόμενο σε αυτόν, σύμφωνα με τα κοινωνικά στερεοτυπικά παρεκκλίνοντα ρόλο, δεύτερον, του επιβάλλονται διαφόρων ειδών τιμωρίες σε περίπτωση απόπειράς του να επιστρέψει σε παλαιότερους συμβατικούς ρόλους, και τρίτον, λόγω των αισθημάτων σύγχυσης, ντροπής και άγχους που βιώνει καθίσταται ευπαθής στις αντιδράσεις και κατευθύνσεις του κοινωνικού ακροατηρίου ενσωματώνοντάς τις απόλυτα ως αναπόσπαστο κομμάτι του εαυτού του.²²⁰ Αυτή η διαδικασία σταθεροποίησης και αποκρυστάλλωσης της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, πρακτικά, συνιστά έναν φαύλο κύκλο, ο οποίος ξεκινάει με τον στιγματισμό του υποκειμένου, την απομόνωση του από τους συμβατικούς κοινωνικούς κύκλους και τις συμβατικές ευκαιρίες προκειμένου να αποφύγει την έκθεση σε περαιτέρω στιγματισμό, και συνεχίζει με τον εκ νέου στιγματισμό λόγω ακριβώς αυτής της απομόνωσης και των συνεπειών αυτής.²²¹

Στην κριτική πολλών θεωρητικών της εγκληματολογίας του περάσματος στην πράξη σχετικά με τη διάρκεια και το βαθμό έντασης της κοινωνικής αντίδρασης που απαιτούνται²²² προκειμένου να τεθεί σε λειτουργία ο φαύλος κύκλος της στιγματιστικής διαδικασίας ο Scheff αναφέρει επτά καθοριστικές παραμέτρους: (α) το βαθμό παραβίασης ενός κανόνα, (β) την ποσότητα της παραβίασης, (γ) τη θέση της παραβίασης, (δ) τη θέση ισχύος του παραβάτη σε σχέση με τους αντιδρώντες, (ε) την κοινωνική διαφορά ανάμεσα στον παραβάτη και τους αντιδρώντες, (στ) το επίπεδο της ανοχής της κοινότητας απέναντι στην παραβίαση του κανόνα και (ζ) την ύπαρξη διαθέσιμων εναλλακτικών κοινωνικά αποδεκτών ρόλων στην κουλτούρα των μελών της κοινότητας. Οι δύο πρώτες παράμετροι θεωρούνται στοιχεία σχετιζόμενα με τον παραβάτη ενώ οι λοιπές πέντε παράμετροι ως στοιχεία σχετιζόμενα με τη δομή

²²⁰ Scheff T.J., 1999, ό.π., σ. 86-89.

²²¹ Scheff T.J., 1999, ό.π., σ. 95.

²²² Paternoster R., Iovanni L., ό.π., σ. 315.

και λειτουργία του κοινωνικού συστήματος.²²³ Αξίζει να υπογραμμισθεί ότι ο Scheff υποστήριζε, απαντώντας στους επικριτές της θεωρίας της ετικέτας, ότι μικρή σημασία έχει ο απόλυτος αριθμός, η ένταση ή ο συνδυασμός των παραπάνω παραγόντων στην πυροδότηση της κοινωνικής αντίδρασης και στην απαρχή της στιγματιστικής διαδικασίας. Ο ίδιος επικέντρωνε το ενδιαφέρον του στον τρόπο με τον οποίο οι παράγοντες αυτοί καθίστανται κομμάτι του συστήματος αλληλεπίδρασης των υποκειμένων, επηρεάζοντας έτσι τη συμπεριφορά τόσο του δρώντος αποκλίνοντος όσο και των αντιδρώντων σε αυτό. Αναφέρει, λοιπόν, ότι αυτοί οι παράγοντες δύνανται να γίνουν γενεσιουργοί γιατί αποτελούν κομμάτι ενός δυναμικού συστήματος διάδρασης. Περιγράφοντας το φαύλο κύκλο του στιγματισμού υπογραμμίζει ότι όσο πιο πολύ ένας αποκλίνων υιοθετεί το ρόλο του ψυχικά αρρώστου, τόσο περισσότερο χαρακτηρίζεται από άλλους ως ψυχικά άρρωστος. Και όσο πιο πολύ χαρακτηρίζεται κάποιος ως ψυχικά άρρωστος τόσο περισσότερο ενσωματώνει το ρόλο και ούτω καθεξής.²²⁴ Προκειμένου να ανασταλεί η αναπόφευκτη παγίωση της παρεκκλίνουσας σταδιοδρομίας του στιγματισμένου ψυχικά αρρώστου, ο Scheff θεωρεί απαραίτητη την αντιστροφή της στιγματιστικής διαδικασίας με αντικατάσταση των αρνητικών αντιδράσεων και στερεοτυπικών αντιλήψεων σχετικά με την έννοια της ψυχικής ασθένειας με αντίστοιχες θετικές αντιδράσεις και αντιλήψεις.²²⁵

Αυτό το οποίο προκύπτει με ιδιαίτερα παραστατικό τρόπο μέσα από το έργο του Scheff σχετικά με την ψυχική νόσο και το στίγμα, είναι ότι τα στερεότυπα και οι αντιλήψεις που συνδέονται με την ψυχική νόσο αλλά και με κάθε μορφή παρέκκλισης, συνιστούν τους σημαντικότερους παράγοντες στη στιγματιστική διαδικασία. Είναι ακριβώς αυτοί οι ίδιοι παράγοντες που διαμορφώνουν τόσο τη στάση των θιγόμενων από την παρέκκλιση αντιδρώντων όσο και τη στάση του αποκλίνοντος δρώντος δημιουργώντας έναν φαύλο κύκλο ατέρμονων δράσεων και αντιδράσεων που οδηγούν στον αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση του παρεκκλίνοντος και εν τέλει στην αποκρυστάλλωση της παρεκκλίνουσας σταδιοδρομίας.

²²³ Scheff T.J., 1999, ό.π., σ. 94.

²²⁴ Scheff T.J., 1999, ό.π., σ. 94.

²²⁵ Frazier C.E., ό.π., σ. 40.

2.6. Edwin Lemert (1912-1996): «πρωτογενής παρέκκλιση» (primary deviance) και «δευτερογενής παρέκκλιση» (secondary deviance)

Ο Lemert θα μπορούσε να θεωρηθεί ίσως ο σπουδαιότερος εκπρόσωπος της θεωρίας της ετικέτας και αυτό γιατί αφού συστηματοποίησε και διεύρυνε τη βασική ιδέα του Tannenbaum για τη «δραματοποίηση του κακού», προχώρησε στην ανάπτυξη ενός θεωρητικού μοντέλου στηριζόμενου στη θεμελιώδη διάκριση των εννοιών της πρωτογενούς (primary) και δευτερογενούς (secondary) παρέκκλισης. Η διάκριση αυτή, για πρώτη φορά εντοπίζεται στο άρθρο του με τίτλο «Social pathology» (1951),²²⁶ ενώ πιο συστηματική προσέγγιση του ζητήματος παρατηρείται σε μια συλλογή κειμένων με τίτλο «Human deviance, social problems and social control» (1967,1972).²²⁷ Ο Lemert χαρακτηρίζει τη φύση της πρωτογενούς παρέκκλισης, δηλαδή της παραβίασης ενός κανόνα, ως πολυπαραγοντικής ταξινομώντας τους παράγοντες που τη συνιστούν είτε σε κοινωνικούς είτε σε πολιτισμικούς είτε σε ψυχολογικούς. Οι παράγοντες αυτοί δύνανται να επιδρούν είτε μεμονωμένα είτε συνδυαστικά. Παράλληλα, επισημαίνει ότι η πρωτογενής παρέκκλιση αν και μπορεί να γίνει αντιληπτή από το κοινωνικό ακροατήριο και να χαρακτηριστεί ως ανεπιθύμητη, ωστόσο, ελάχιστα επηρεάζει το status και την ψυχοκοινωνική δομή του παρεκκλίνοντος ατόμου, καθώς το κοινωνικό ακροατήριο παρακάμπτει το γεγονός της παρατηρηθείσας παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς είτε γιατί δεν της αποδίδει βαρύνουσα σημασία είτε γιατί είναι σε θέση να τη διαχειριστεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μην προκύπτει δυσλειτουργία στην ομαλή συνύπαρξη και συμβίωσή του με τον παρεκκλίνοντα.²²⁸ Ακολουθώντας, λοιπόν, μια αιτιολογικής φύσεως αντίληψη, ο Lemert αποδίδει την πρωτογενή παρέκκλιση στη συμβολή ποικίλων παραγόντων, υπογραμμίζοντας μάλιστα την περιορισμένη αξία της στην επεξήγηση του φαινομένου της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς. Για τον Lemert, εκείνο που έχει αδιαμφισβήτητη αξία και διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση μιας συστηματικής παρεκκλίνουσας δράσης είναι η δευτερογενής παρέκκλιση. Κατά τον Lemert η δευτερογενής παρέκκλιση αναφέρεται σε μια ειδική κατηγορία κοινωνικά προσδιορισμένων απαντήσεων, τις οποίες οι άνθρωποι εκδηλώνουν απέναντι στα προβλήματα που προκύπτουν από την κοινωνική

²²⁶ Lemert E.M., 1951, ό.π.

²²⁷ Lemert E.M., 1972, ό.π.

²²⁸ Lemert E.M., 1972, ό.π., σ. 62-63.

αντίδραση στην παραβατικότητά τους. Ο Lemert γράφει σχετικά: «Αυτά τα προβλήματα είναι ουσιαστικά ηθικά προβλήματα, τα οποία περιστρέφονται γύρω από το στιγματισμό, την τιμωρία, την απομόνωση και τον κοινωνικό έλεγχο. Η γενική τους επίδραση στοχεύει στη διαφοροποίηση του συμβολικού και διαδραστικού περιβάλλοντος, στο οποίο ανήκει το άτομο, έτσι ώστε να επηρεαστεί η κοινωνικοποίηση που συντελείται κατά την πρώιμη ή ενήλικη φάση. Για τα άτομα που βιώνουν αυτές τις εμπειρίες, τέτοια γεγονότα καθίστανται κεντρικής σημασίας για την ύπαρξη, αλλάζοντας την ψυχική δομή, δημιουργώντας ειδική οργάνωση των κοινωνικών ρόλων, αλλά και των στάσεων θεώρησης του εαυτού».²²⁹ Σύμφωνα, λοιπόν, με τη θεωρητική κατασκευή της δευτερογενούς παρέκκλισης, ο δευτερογενώς παρεκκλίνων είναι εκείνος ο οποίος έχει οργανώσει και δομήσει, όχι μόνο την ταυτότητά του, αλλά ολόκληρη την καθημερινότητά του γύρω από το γεγονός της παρέκκλισης και ό,τι αυτό συνεπάγεται στο κοινωνικό πεδίο. Σε αυτό το σημείο, αξίζει να σημειωθεί, ότι ο Lemert θεώρησε αναγκαίο να τονίσει την ειδοποιό διαφορά της δικής του θεωρητικής σύλληψης σχετικά με τη δευτερογενή παρέκκλιση σε σχέση με εκείνη του Goffman έτσι όπως παρουσιάζεται στο έργο του «Στίγμα». Ο Goffman, όπως έχει ήδη αναφερθεί, επικέντρωσε το επιστημονικό του ενδιαφέρον, γύρω από τον τρόπο και τις τεχνικές διαχείρισης του στίγματος και της φθαρμένης ταυτότητας, ενώ ο Lemert ασχολήθηκε επισταμένα με όλες εκείνες τις διαδικασίες, οι οποίες δημιουργούν, διατηρούν και ενισχύουν το στίγμα.²³⁰

Προτού επανέλθουμε στο ζήτημα της δευτερογενούς παρέκκλισης, θα ήταν σκόπιμο να αναφερθούμε στις θέσεις του Lemert σχετικά με τη λειτουργία της παρέκκλισης και τη συμβολή αυτής στη διατήρηση της συνοχής της κοινωνίας, το στιγματισμό και το αίσθημα της αδικίας που βιώνει ο παρεκκλίνων από τους φορείς του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης και πως επιδρά αυτό στην υποτροπή, την έννοια του κοινωνικού ελέγχου καθώς και τη θετική πλευρά των αρνητικών ταυτοτήτων.

Κατά τον Lemert, ο ρόλος που διαδραματίζει η παρέκκλιση στη διαφύλαξη της ενότητας των μελών μιας κοινωνικής ομάδας είναι καθοριστικός, μια άποψη

²²⁹ Lemert E.M., 1972, ό.π., σ. 63.

²³⁰ Lemert E.M., 1972, ό.π., σ. 63 όπου αναφέρει: «Moreover, whereas Goffman addresses himself to the question of how persons manage stigma and mitigate its consequences, secondary deviation concerns processes which create, maintain, or intensify stigma;».

άλλωστε, η οποία είχε ήδη επισημανθεί από το δομολειτουργιστή Durkheim, τον Mead, τον Erikson αλλά και από τον Marx.²³¹ Με γνώμονα αυτή τη σκέψη, ο Lemert υποστήριζε ότι η λειτουργία των κοινωνιών παρουσιάζει πολλές φορές το παράδοξο της ενίσχυσης αλλά και της τιμώρησης ανήθικων και εγκληματικών πράξεων και αυτό γιατί, κατά την άποψή του, η ύπαρξη του φαινομένου της παρέκκλισης καθίσταται λειτουργικά αναγκαία για την προώθηση της συνοχής της ομάδας, για τη διατήρηση του αμυντικού μηχανισμού της σε ετοιμότητα, καθώς και για το σαφή διαχωρισμό, στη συνείδηση των μελών, του ηθικού από το ανήθικο.²³²

Όσον αφορά στη διαδικασία του στιγματισμού, αυτή γίνεται αντιληπτή από τον Lemert ως μια διαδικασία επίθεσης στο υποκείμενο ορατών σημείων ηθικής κατωτερότητας, όπως λ.χ. απεχθείς ετικέτες, σημάδια ή σφραγίδες αλλά και δυσφημιστικές πληροφορίες. Επίσης, ο ίδιος έδινε ιδιαίτερη έμφαση στο ζήτημα των τελετουργικών απαξίωσης του status, ως αναπόσπαστο κομμάτι της στιγματιστικής διαδικασίας, υπογραμμίζοντας ότι η επιτυχία τους δεν στηρίζεται τόσο στον τρόπο με τον οποίο αναπαρίστανται τα τελετουργικά, αλλά στις κατισχύουσες συνέπειές τους.²³³ Δεν παραλείπει, επίσης, να αναφέρει ότι η στιγματιστική διαδικασία

²³¹ Durkheim E., 1984, ό.π.. Ο Durkheim πίστευε ότι η παρέκκλιση είναι καταλυτική για την εξέλιξη της κοινωνίας αφού η αλλαγή στο κοινωνικό πεδίο προκύπτει όταν μια πράξη η οποία θεωρούνταν παρεκκλίνουσα σε μεταγενέστερο χρόνο παύει να θεωρείται. Μάλιστα σύμφωνα με την άποψή του οι κοινωνίες που παρουσιάζουν πολύ χαμηλά επίπεδα εγκληματικότητας παραμένουν στάσιμες αφού οι κοινωνικές δράσεις δεν αμφισβητούνται και ως εκ τούτου δεν αντικαθίστανται από νέες. Επιπλέον η παρέκκλιση λειτουργεί ενωτικά για την ομάδα αφού το τελετουργικό της τιμωρίας του παραβάτη ενώνει τα μέλη της ομάδας και δημιουργεί ένα κλίμα κοινότητας. Βλ. επίσης Mead G.H., 1918, ό.π., σ. 591 όπου αναφέρει χαρακτηριστικά: «*On the other side of the ledger stands the fact that the attitude of hostility toward the lawbreaker has the unique advantage of uniting all members of the community in the emotional solidarity of aggression[....]Seemingly without the criminal the cohesiveness of society would disappear and the universal goods of the community would crumble into mutually repellent individual particles*». Βλ. επίσης Erikson E., The functions of deviance in groups, Social Problems, 1959, 7, σ. 98-107. Σχετικά με τη θέση του Marx βλ. Coser L., Some functions of deviant behavior and normative flexibility, American Journal of Sociology, 1962, 68 (2), σ.172-181.

²³² Lemert E.M., 1972, ό.π., σ. 64.

²³³ Lemert E.M., 1972, ό.π., σ. 64, ο Lemert γράφει σχετικά: «*The point is commonly illustrated by the initial court appearance of the errant juvenile. The ancient ceremonial there may strike him with awe and fear, but if nothing much happens as a consequence, the memory fades or is retrospectively rationalized. Whatever the deviance, it remains primary*».

προκειμένου να ευοδωθεί θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να πραγματοποιηθεί δημόσια, δεδομένου ότι η δημόσια μομφή από κοινού με το ιεραρχικό απαξίωσης του στιγματισμένου διασφαλίζουν τον μη αναστρέψιμο χαρακτήρα της αποδιδόμενης παρεκκλίνουσας ταυτότητας.

Ο Lemert επικαλούμενος τις απόψεις του Mead στο άρθρο του «The psychology of punitive justice» σχετικά με την αποτυχία του τιμωρητικού συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης να καταστείλει το έγκλημα, κάνει λόγο για το αίσθημα αδικίας που δημιουργείται στον παρεκκλίνοντα και την πρόκληση εχθρικών συναισθημάτων και διαθέσεων απέναντι στο ποινικό σύστημα, αλλά και σε ολόκληρη την κοινωνία με αποτέλεσμα την επαναλαμβανόμενη υποτροπή του. Ο Mead αναφέρει σχετικά με το ζήτημα της εχθρότητας που προκαλείται στον εγκληματία: *«Έτσι παρατηρούμε την κοινωνία σχεδόν αβοήθητη, στο έλεος της εχθρικής συμπεριφοράς, η οποία έλαβε χώρα εναντίον εκείνου που παραβίασε το νόμο της και εναντιώθηκε στους θεσμούς της. Η εχθρότητα εναντίον του παραβάτη αναπόφευκτα επιφέρει συμπεριφορές τιμωρίας, καταστολής και αποκλεισμού. Αυτές (ενν. οι συμπεριφορές) δεν προσφέρουν τις βάσεις για την εξάλειψη του εγκλήματος, για την επαναφορά του εγκληματία στις συμβατικές κοινωνικές του σχέσεις, ούτε για την διασάφηση των καταπατηθέντων δικαιωμάτων και θεσμών από την άποψη μιας θετικής λειτουργίας της κοινωνίας»*.²³⁴

Ο Lemert δανειζόμενος από το Mead την έννοια της «σύγχρονης επεξεργασμένης ανάπτυξης του ταμπού» (modern elaborate development of the taboo) εντάσσει σε αυτή όλες τις μορφές επίσημου και ανεπίσημου κοινωνικού ελέγχου. Στο πλαίσιο άσκησης του κοινωνικού ελέγχου, ο παρεκκλίνων υφίσταται την απόρριψη, την απαξίωση στις κοινωνικές επαφές, αλλά ακόμα και τη στέρηση της ατομικής του ελευθερίας όταν φυσικά πρόκειται για το μηχανισμό του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Στις μοντέρνες κοινωνίες, στις οποίες δεν υφίσταται γενικευμένη δημόσια γνώμη και ενδιαφέρον, οι μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου λειτουργούν ως αναπόσπαστο κομμάτι κοινωνικών, τιμωρητικών ή αναμορφωτικών φορέων, οι οποίοι είναι οργανωμένοι ακριβώς για αυτόν το λόγο. Η δικαιολογητική βάση της λειτουργίας των μηχανισμών αυτών ερείδεται στο νόμο, τις κοινωνικές και

²³⁴ Mead G.H., 1918, ό.π., σ. 590. Παρόμοιες απόψεις έχουν διατυπωθεί και από τους Cloward, Ohlin και Matza βλ. Cloward R., Ohlin L., *Delinquency and opportunity*, N.Y., Free Press, 1960 και Matza D., *Delinquency and drift*, N.Y., John Wiley, 1964.

αντεγκληματικές πολιτικές που εφαρμόζει μια κοινωνία για τη διασφάλιση της τάξης και της ευημερίας των μελών της καθώς και σε οργανωτικής φύσεως διοικητικές πρακτικές. Κατά την άποψη του Lemert, από όλες τις μορφές επίσημου κοινωνικού ελέγχου βαρύνουσα σημασία παρουσιάζει ο ασκούμενος έλεγχος εντός του πλαισίου ενός ολοπαγούς ιδρύματος. Σε μια τέτοια περίπτωση ο παρεκκλίνων οφείλει να συμμορφωθεί με τους κανόνες που ορίζει το πειθαρχικό πλαίσιο του ιδρύματος και να προσαρμοσθεί σε μια καινούργια πραγματικότητα διαβίωσης, η οποία δεν παρουσιάζει τίποτα κοινό με την προγενέστερη διαβίωσή του. Η επαναξιολόγηση της συμπεριφοράς του, προκειμένου να επιτευχθεί η κοινωνική επανένταξή του, πραγματοποιείται στη βάση αυτού του πειθαρχικού πλαισίου αν και οι περισσότερες πειθαρχικές παραβιάσεις δεν αντιστοιχούν σε παρεκκλίνουσες συμπεριφορές εκτός των συνθηκών του ιδρύματος. Το ασφυκτικό πλαίσιο προσαρμογής και υποταγής που διέπει τα ολοπαγή ιδρύματα, όπως λ.χ. τα σωφρονιστικά καταστήματα ή τα ψυχιατρεία εμποδίζει τον τρόφιμο να κανονικοποιήσει τη συμπεριφορά του με γνώμονα αναφοράς τα δεδομένα της εξωιδρυματικής διαβίωσης με αποτέλεσμα την περαιτέρω αποδόμηση του εαυτού και την υποτροπή.²³⁵

Τέλος, σχετικά με τη θετική πλευρά των αρνητικών ταυτοτήτων, ο Lemert αναφέρει πως ένας παρεκκλίνων ρόλος ή status μπορεί ενδεχομένως να προσφέρει πρόσβαση σε ανταμοιβή και ευχαρίστηση. Είναι δυνατόν, λοιπόν, η στιγματιστική διαδικασία να οδηγεί σε αποκλεισμό του στιγματισμένου από «συμβατικές» ευκαιρίες, αλλά παράλληλα να του δίνει τη δυνατότητα προσφυγής σε άλλα μέσα προκειμένου να ικανοποιήσει ανάγκες ή να επιλύσει προβληματικές καταστάσεις. Μάλιστα, ο ίδιος δίνει το χαρακτηριστικό παράδειγμα του ομοφυλόφιλου, ο οποίος αποκαλύπτεται και μολονότι η αποκάλυψη της διαφορετικότητάς του δύναται να βλάψει την επαγγελματική καριέρα του, ωστόσο αυτή η αποκάλυψη τον απαλλάσσει από την ανάληψη της ευθύνης ενός αποτυχημένου γάμου.²³⁶

Προτού προβούμε σε μια εκτενέστερη ανάλυση των σταδίων μέσα από τα οποία το άτομο καταλήγει σε αυτό που ονομάζουμε δευτερογενή παρέκκλιση, άλλως

²³⁵ Lemert E.M., 1972, ό.π., σ. 69-71. Γράφει σχετικά: «*It is in such special socio-psychological environments that the functional expression of stigma is concretized and a staging area set up for an ideological struggle between the deviant seeking to normalize his actions and thoughts, and agencies seeking the opposite*».

²³⁶ Lemert E.M., 1972, ό.π., σ. 74-75.

υποτροπή, θα πρέπει να τονισθεί η ξεκάθαρη θέση του Lemert σύμφωνα με την οποία η στιγματιστική διαδικασία δεν προκαλεί την παρέκκλιση, στα πλαίσια μιας σχέσης αιτίας και αιτιατού, απλά αποτελεί έναν από τους μηχανισμούς παγίωσης της παρεκκλίνουσας ταυτότητας.²³⁷ Αυτή η αποσαφήνιση από την πλευρά του Lemert αποκτά βαρύνουσα σημασία κυρίως στο πλαίσιο απαντήσεων που κατά καιρούς έχουν δοθεί από τους θεωρητικούς της ετικέτας στις επικρίσεις σχετικά με την έλλειψη αιτιολογικής ερμηνείας της παραβατικότητας.²³⁸ Άλλωστε, όπως έχει ήδη επισημανθεί αρκετές φορές, το ζήτημα της γέννησης της εγκληματικής συμπεριφοράς στη βάση ενός αιτιολογικού παραδείγματος βρίσκεται εκτός του πλαισίου έρευνας για τους υποστηρικτές της θεωρίας της ετικέτας. Θα πρέπει να αναφερθεί εδώ ότι ο Becker είχε δώσει στο παρελθόν μια πολύ σαφή απάντηση σε αυτού του είδους τις επικρίσεις: «Οι αρχικοί εισηγητές αυτής της θέσης, εντούτοις, δεν πρότειναν λύσεις στο ζήτημα της αιτιολογίας της παρέκκλισης. Είχαν πιο μετριοπαθείς στόχους. Ήθελαν να διευρύνουν την περιοχή που λαμβανόταν υπόψη για τη μελέτη των φαινομένων της παρέκκλισης, συμπεριλαμβάνοντας σε αυτήν τις δραστηριότητες άλλων, πέρα από τους υποτιθέμενους παρεκκλίνοντες. Υπέθεσαν φυσικά ότι, όταν θα το έκαναν αυτό και καθώς νέες πηγές απόκλισης θα συμπεριλαμβάνονταν στους υπολογισμούς, όλα τα ζητήματα που θα εξέταζαν οι μελετητές της παρέκκλισης θα αποκτούσαν ένα ιδιαίζον χαρακτηριστικό».²³⁹ Ο Lemert θεωρεί ότι κάθε διαδικασία κατά την οποία πραγματοποιείται μετάβαση από ένα κοινωνικό status σε ένα άλλο ή από έναν κοινωνικό ρόλο σε κάποιον άλλο, είναι μια διαδικασία κοινωνικοποίησης. Στη ίδια λογική βάση ερείδεται και η διαδικασία που οδηγεί το άτομο στη δευτερογενή παρέκκλιση. Οι προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέχουν για να συμβεί κάτι τέτοιο είναι τέσσερις: πρώτον, ένα ηθικά μειωμένο status, δεύτερον, ειδική γνώση και δεξιότητες, τρίτον, μια διαφορετική κοσμοαντίληψη και τέταρτον, μια διαφοροποιημένη αυτοεικόνα η οποία θα αντανακλάται στην αλληλεπίδραση με άλλους. Μάλιστα, κατά την άποψη των θεωρητικών τόσο της θεωρίας της ετικέτας όσο και της συμβολικής αλληλεπίδρασης, η έννοια της εγκληματικής καριέρας στηρίζεται σε αυτήν ακριβώς τη διαδικασία όψιμης κοινωνικοποίησης που οδηγεί εν τέλει στην υποτροπή, κάτι που θα δούμε αναλυτικά σε επόμενο κεφάλαιο. Σύμφωνα

²³⁷ Davis N.J., ό.π., σ. 452.

²³⁸ Taylor I., Walton P., Young J., ό.π., σ. 153-154 και Akers R., Problems in the sociology of deviance: Social definitions and behavior, Social Forces, 1967, 46 (4), σ. 463

²³⁹ Becker H., 2000, ό.π., σ. 228-229.

με τη θεωρητική προσέγγιση του Lemert η εδραίωση της δευτερογενούς παρέκκλισης προϋποθέτει 4 στάδια. Γράφει σχετικά: «(1) Το να ορίσει κανείς κάποιον ως παρεκκλίνοντα αποκτά (για τον οριζόμενο) εργαλειακή αξία για την εξεύρεση μέσων ικανοποίησης και την αποδυνάμωση του στιγματισμού. Ο επαναπροσδιορισμός του εαυτού οδηγεί σε μια εκ νέου ερμηνεία προγενέστερων εμπειριών, η οποία αμβλύνει τις εσωτερικές εντάσεις και τη σύγκρουση. Σκοποί και μέσα επιλέγονται ευκολότερα και καθίσταται αναγκαία η τακτοποίηση των προσωπικών δεδομένων έτσι ώστε να χρησιμοποιηθούν οι διαθέσιμες εναλλακτικές, (2) η ιεραρχία των αξιών του απαξιωμένου ατόμου αλλάζει στο πλαίσιο μιας διαδικασίας κατά την οποία οι σκοποί γίνονται μέσα και τα μέσα σκοποί. Οι συμβατικές κυρώσεις χάνουν την αποτελεσματικότητά τους με την απώλεια του status. Εμπειρίες οι οποίες θεωρούνταν απαξιωτικές μπορεί να αλλάξουν και να γίνουν επιβραβευτικές. Το παράδειγμα του αλκοολικού είναι χαρακτηριστικό. Αισθανόμενος βαθιά ντροπή κατά την πρώτη του παραμονή στη φυλακή, μπορεί με την πάροδο του χρόνου να θεωρήσει τη σύλληψή του ως ένα μέσο για να λαμβάνει τροφή, καταφύγιο και μια ευκαιρία για να γίνει νηφάλιος, (3) τα άτομα που αρνούνται το συμβατικό status επηρεάζονται λιγότερο από την υπόσχεση για απομακρυσμένες ικανοποιήσεις και πολύ περισσότερο από εκείνες που βρίσκονται στην άμεση ακτίνα δράσης. Αυτό συνδέεται με το βαθμό απαξίωσης, όπως επίσης και με τον εγκλεισμό σε φυλακή ή νοσοκομείο, τα οποία προσδιορίζουν το σημείο στους κύκλους της προσωπικής ζωής, κατά το οποίο λαμβάνουν χώρα οι αξιολογήσεις. Η στέρηση και η μακρόχρονη εμπειρία με υψηλά εξειδικευμένα συστήματα κυρώσεων στα ιδρύματα ελέγχου ενισχύουν μια θεώρηση για τον κόσμο, ότι το εφικτό πρέπει να κυριαρχεί έναντι αυτού που πρέπει να επιτευχθεί, (4) από τη στιγμή που η παρέκκλιση θα γίνει τρόπος ζωής, το προσωπικό θέμα το οποίο τίθεται συχνά, είναι το κόστος πραγματοποίησης μιας αλλαγής, παρά το υψηλότερο status, το οποίο μπορεί να επιτευχθεί διαμέσου της επαναφοράς ή της αναμόρφωσης. Τέτοιο κόστος υπολογίζεται με όρους χρόνου, ενέργειας και ανησυχίας, οι οποίοι θεωρούνται αναγκαίοι για την αλλαγή.²⁴⁰ Ο Lemert ουσιαστικά θεωρεί ότι τα άτομα προσδένονται στην υποτροπή, γιατί η παρέκκλιση τους προσφέρει περισσότερο ικανοποιητικές λύσεις στα προβλήματά που προκαλούνται από την κοινωνική αντίδραση και το στιγματισμό, από ό,τι η μη-παρέκκλιση. Ωστόσο, η επιτυχής αντιμετώπιση των προβλημάτων που προκύπτουν από τη στιγματιστική διαδικασία θα εξαρτηθεί από

²⁴⁰ Lemert E.M., 1972, ό.π., σ. 84-85.

την αποσαφήνιση των διαθέσιμων ρόλων, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τη γνώση και τις ικανότητες του παρεκκλίνοντος στην υιοθέτηση και ενσάρκωση νέων ρόλων καθώς και από τα κίνητρα υιοθέτησης ενός ρόλου.²⁴¹ Επειδή η εκμετάλλευση των διαθέσιμων εναλλακτικών που παρέχει ένα απαξιωμένο status καθώς και η υιοθέτηση των διαφορετικών διαθέσιμων ρόλων αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για τη μετάβαση στη δευτερογενή παρέκκλιση, ο ίδιος ο Lemert εντόπιζε στη θεωρητική του σκέψη στοιχεία από κάποιας μορφής θεωρία της κοινωνικής εκμάθησης που να εξηγεί τις διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται στις κοινωνικές νοηματοδοτήσεις των ικανοποιήσεων, ανταμοιβών και τιμωριών.²⁴² Σε αυτό το σημείο, κρίνεται σκόπιμο να γίνει και μια επιγραμματική αναφορά στην κριτική που δέχτηκε ο Lemert σχετικά με την έννοια της δευτερογενούς παρέκκλισης. Οι Taylor, Walton και Young αναφέρουν ότι ο Lemert δεν δίνει μια σαφή απάντηση στο γιατί η δευτερογενής παρέκκλιση είναι σημαντικότερη από την πρωτογενή στην αποκρυστάλλωση της εγκληματικής σταδιοδρομίας. Μάλιστα, ο Mankoff διερωτάται γιατί τελικά θα πρέπει να θεωρεί κάποιος τη δευτερογενή παρέκκλιση ως την παράμετρο εκείνη που οδηγεί έναν παραβάτη στην συστηματική εγκληματική δράση και όχι την αδιάλειπτη επίδραση των ποικίλων κοινωνικών, ψυχολογικών, πολιτισμικών ή φυσιολογικών παραγόντων που είναι εξ αρχής υπεύθυνοι για την πρόκληση της πρωτογενούς παρέκκλισης.²⁴³ Ένα επιπλέον ζήτημα για το οποίο δέχθηκε κριτική ο Lemert, αφορά στη θέση του σχετικά με το λεγόμενο «δίκαιο ισχύος» (law of effect) και την ανθρώπινη δράση ως προϊόν ατομικών ορθολογικών επιλογών. Σύμφωνα με τη θεωρητική του τοποθέτηση, τα άτομα προσδένονται στη δευτερογενή παρέκκλιση γιατί μέσω της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς εντοπίζουν πιο ικανοποιητικές λύσεις στα προβλήματα που έχουν ήδη προκληθεί από την κοινωνική αντίδραση, από ό,τι θα εντόπιζαν μέσω της νόμιμης οδού. Και σε αυτήν ακριβώς τη σκέψη ο ίδιος παραδέχεται ότι εντοπίζει κάποια

²⁴¹ Lemert E.M., 1972, ό.π., σ. 82-83. Ο Lemert δίνει ένα γλαφυρό παράδειγμα σχετικά με τις εναλλακτικές των ρόλων που είναι διαθέσιμοι σε έναν παρεκκλίνοντα: «*Confidence men, for example, have clearly defined occupational roles in a criminal world, but not many persons are recruited to the roles because they lack the requisite skills and knowledge for this exacting form of thievery. In decided contrast, there are few or no specialized roles available to stutterers save perhaps that of clown or an entertainer*».

²⁴² Lemert E.M., 1972, ό.π., σ. 83 και Schur E.M., 1969, ό.π., σ. 311.

²⁴³ Taylor I., Walton P., Young J., ό.π., σ. 153 και Mankoff M., Societal reaction and career deviance: A critical analysis, The Sociological Quarterly, 1971, 12 (2), σ. 211-212.

στοιχεία από τη θεωρία του ηδονισμού,²⁴⁴ κάνοντας παράλληλα αναφορά στη λειτουργία του «δικαίου ισχύος» (law of effect). Το «law of effect» είναι μια έννοια της ψυχολογίας σύμφωνα με την οποία το άτομο επιλέγει την εκάστοτε συμπεριφορά του ανάλογα με τις συνέπειές της. Οι συμπεριφορές που επιφέρουν ανταμοιβή τείνουν να επαναλαμβάνονται, ενώ αντίθετα εκείνες που επισύρουν τιμωρίες τείνουν να απαλείφονται.²⁴⁵ Η κριτική, λοιπόν, σε αυτές τις σκέψεις του Lemert επικεντρώνεται στο γεγονός ότι ενώ ο πρωτογενώς παρεκκλίνων παρουσιάζεται ως ένα παθητικός δέκτης ποικίλων παραγόντων, ο δευτερογενώς παρεκκλίνων εμφανίζεται ως ένα ενεργό υποκείμενο, το οποίο επιλέγει γραμμές δράσης προς επίλυση των προβλημάτων του, πάντοτε όμως στην κατεύθυνση μιας εγκληματικής καριέρας. Με άλλα λόγια, τη δυνατότητα επιλογής γραμμής δράσης την επιφυλάσσει μόνο για εκείνους τους παραβάτες που έχουν προσδεθεί επιτυχώς στη δευτερογενή παρέκκλιση.

Ολοκληρώνοντας τη σύντομη αναφορά μας στον Lemert θα πρέπει και πάλι να τονισθεί, ότι σκοπός του ήταν να δημιουργήσει ένα επαρκές επεξηγηματικό μοντέλο προκειμένου να περιγράψει επαρκώς τον τρόπο, με τον οποίο η κοινωνική αντίδραση και τα προβλήματα που προκύπτουν από αυτή, συντελούν στην εδραίωση της παρεκκλίνουσας ταυτότητας, τονίζοντας το δυναμικό χαρακτήρα της στιγμιστικής διαδικασίας στα πλαίσια της διάδρασης των υποκειμένων, χωρίς ωστόσο, να επιδιώκει να προσαρμόσει την αφετηρία της σκέψης του σε μια λογική αιτιολογικής ερμηνείας του φαινομένου της παρέκκλισης.

²⁴⁴ Malley O'P., λήμμα: Hedonism, The Sage Dictionary of Criminology, ό.π., σ.197-199. Ο ηδονισμός, ως ιδέα, εντοπίζεται στα έργα των Bentham (1823) και Beccaria και αναφέρεται ως η έμφυτη ανθρώπινη επιθυμία για αύξηση του αισθήματος ευχαρίστησης και μείωση του αισθήματος πόνου. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή ένα άτομο πριν διαπράξει ένα έγκλημα θα υπολογίσει τι θα κερδίσει και τι θα χάσει από την πράξη του αυτή και αναλόγως θα αποφασίσει αν θα τη διαπράξει ή όχι. Το δίπολο, λοιπόν, πόνος-ευχαρίστηση είναι η κεντρική ιδέα της θεωρίας και σε αυτό ακριβώς το δίπολο στηρίζεται η λειτουργία της ανθρώπινης συμπεριφοράς, η οποία γίνεται αντιληπτή ως προϊόν υπολογισμού από το δρων υποκείμενο.

²⁴⁵ Mandernach B.J., λήμμα: Law of effect, The Cambridge Dictionary of Psychology, edited by Matsumoto D., Cambridge University Press, 2009, σ. 280.

2.7. John Kitsuse (1923-2003): «αναδρομική ερμηνεία» (retrospective interpretation)

Ο Lemert στο έργο του «Human deviance, social problems and social control» αναφέρει το άρθρο του Kitsuse με τίτλο: «Societal reaction to deviant behavior»,²⁴⁶ το οποίο και διαβάστηκε για πρώτη φορά το 1960 στην Ένωση Αμερικανών Κοινωνιολόγων και κατόπιν δημοσιεύτηκε το 1964, ως μια από τις πιο σημαντικές προσεγγίσεις στο πλαίσιο της θεωρίας της ετικέτας. Ο Kitsuse ξεκινάει το άρθρο του επισημαίνοντας ότι στους κόλπους των θεωριών της εγκληματογένεσης οι θεωρητικοί ελάχιστα έχουν ασχοληθεί με τη διερεύνηση και ταξινόμηση των αντιδράσεων των μελών μιας συμβατικής κοινωνικής ομάδας απέναντι στην παρεκκλίνουσα συμπεριφορά κάτι το οποίο είχαν ήδη τονίσει οι Merton και Cohen.²⁴⁷ Ο ίδιος υποστηρίζει ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά αυτή καθ' εαυτήν δεν είναι σε θέση να ενεργοποιήσει τη διαδικασία της κοινωνικής αντίδρασης στη βάση της οποίας λαμβάνει χώρα η κοινωνική διαφοροποίηση του παρεκκλίνοντος από το μη παρεκκλίνοντα. Στηριζόμενος στη σκέψη αυτή θέτει δύο ερωτήματα: πρώτον, ποιες είναι εκείνες οι συμπεριφορές, οι οποίες ταξινομούνται ως παρεκκλίνουσες από τα μέλη της ομάδας ή της κοινότητας και δεύτερον, με ποιον τρόπο αυτές οι ταξινομήσεις οργανώνουν και ενεργοποιούν την κοινωνική αντίδραση μέσω της οποίας τα άτομα διαφοροποιούνται και αντιμετωπίζονται ως παρεκκλίνοντα.²⁴⁸ Την παρέκκλιση την ορίζει ως μια διαδικασία μέσω της οποίας τα άτομα μιας ομάδας, κοινότητας ή κοινωνίας: πρώτον, ερμηνεύουν μια συμπεριφορά ως παρεκκλίνουσα, δεύτερον, ορίζουν ένα πρόσωπο του οποίου η συμπεριφορά εμπίπτει σε αυτή την ερμηνεία της και τρίτον, θέτουν σε εφαρμογή μια μεταχείριση που αρμόζει σε ένα παρεκκλίνον άτομο. Ο Kitsuse, προκειμένου να δώσει μια επαρκή απάντηση σε ερωτήματα που ο ίδιος έθεσε, διενήργησε μια έρευνα σχετικά με την ομοφυλοφιλία και την κοινωνική αντίδραση σε αυτή. Θέλησε, λοιπόν, να διερευνήσει ποιες σεξουαλικές συμπεριφορές γίνονται αντιληπτές ως μη αποδεκτές, πως ερμηνεύονται

²⁴⁶ Lemert E. M., 1972, ό.π., σ. 15 και Kitsuse J.I., ό.π.

²⁴⁷ Merton R.K., 1959, ό.π., σ. 185-186 ο οποίος τονίζει την ανάγκη διαμόρφωσης μιας τυπολογίας αντιδράσεων της κοινότητας στην παρέκκλιση αντίστοιχη με την τυπολογία της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς. Βλ. επίσης Cohen A.K., The study of social disorganization and deviant behavior, Sociology Today, Merton R., Broom L., Cottrell L. (eds.), Basic Books, N.Y., 1959, σ. 465-466.

²⁴⁸ Kitsuse J.I., Societal reaction to deviant behavior: Problems of theory and method, Social Problems, 1962, 9(3), σ. 248.

οι συμπεριφορές αυτές από τους αποδέκτες, καθώς και ποιες είναι οι συνέπειες της εκάστοτε ερμηνείας της αντίδρασης του αποδέκτη.²⁴⁹ Η έρευνά του περιελάμβανε ένα δείγμα 700 φοιτητών και φοιτητριών, οι οποίοι κλήθηκαν να απαντήσουν σε μια σειρά ερωτήσεων εφόσον είχαν έστω και μία φορά κάποια κοινωνική επαφή ή συναναστροφή με άτομο το οποίο οι ίδιοι χαρακτήριζαν ως ομοφυλόφιλο. Στις περιπτώσεις αυτές οι πηγές πληροφόρησης σχετικά με τις σεξουαλικές προτιμήσεις του χαρακτηριζόμενου ως ομοφυλόφιλου ατόμου ήταν είτε άμεσες είτε έμμεσες. Στην περίπτωση δε, των έμμεσων πηγών, στην πλειονότητα των περιπτώσεων οι ερωτώμενοι δεν εξακρίβωσαν ή επεξεργάστηκαν την πληροφορία που είχαν λάβει από κάποιον τρίτο, προκειμένου να εξακριβώσουν την ακρίβειά της, αλλά αντίθετα την έθεταν ως αφετηρία για αναδρομική και μελλοντική παρατήρηση και ερμηνεία της συμπεριφοράς του χαρακτηριζόμενου ως ομοφυλόφιλου υποκειμένου.²⁵⁰ Ένα σημαντικό εύρημα από τα δεδομένα της εν λόγω έρευνας αφορά στη λεγόμενη «αναδρομική ερμηνεία» (retrospective interpretation) της συμπεριφοράς. Ο Kitsuse παρατήρησε ότι κάθε φορά που οι σεξουαλικές προτιμήσεις ενός ατόμου αμφισβητούνται από κάποιον, ανεξαρτήτως εγκυρότητας της πηγής πληροφόρησης, είτε άμεσης είτε έμμεσης, σχετικά με αυτές τις προτιμήσεις, το υποκείμενο - αποδέκτης της πληροφόρησης αποκρυσταλλώνει την άποψή του σχετικά με την ομοφυλοφιλία του ατόμου διαμέσου της «αναδρομικής ερμηνείας». Η «αναδρομική ερμηνεία» είναι μια διαδικασία κατά την οποία το ερμηνεύον υποκείμενο επεξεργάζεται και αξιολογεί εκ νέου στη βάση νέων πληροφοριών το σύνολο των προγενέστερων συμπεριφορών του χαρακτηριζόμενου ως παρεκκλίνοντος ατόμου. Η αναδρομική αυτή ανάγνωση πραγματοποιείται με τρόπο σφαιρικό, ενδελεχή και διεισδυτικό σε κάθε πτυχή των επιμέρους παρελθοντικών συμπεριφορών του χαρακτηριζόμενου ως παρεκκλίνοντος ατόμου έτσι ώστε να τεκμηριωθεί με επιτυχία η αποδιδόμενη σε αυτό παρεκκλίνουσα ταμπέλα.²⁵¹ Ο Kitsuse εμβαθύνοντας στην ανάλυση των δεδομένων του καταλήγει στο συμπέρασμα ότι όταν μια συμπεριφορά γίνεται αντιληπτή ως παρεκκλίνουσα, αλλά δεν αντιμετωπίζεται ως τέτοια, δηλαδή το χαρακτηριζόμενο ως παρεκκλίνον άτομο δεν υφίσταται διαφορετική μεταχείριση λόγω της παρέκκλισής του, τότε από κοινωνιολογική άποψη δεν θεωρείται

²⁴⁹ Kitsuse J.I., 1962, ό.π., σ. 249.

²⁵⁰ Kitsuse J.I., 1962, ό.π., σ. 250.

²⁵¹ Kitsuse J.I., 1962, ό.π., σ. 252.

παρεκκλίνον. Σύμφωνα με την έρευνά του προκύπτουν τέσσερις κατηγορίες αντιδράσεων στην παρατηρούμενη και χαρακτηριζόμενη ως παρεκκλίνουσα συμπεριφορά: (α) κατηγορηματική αποδοκιμασία και άμεση διακοπή της επαφής/συναναστροφής με το χαρακτηριζόμενο ως παρεκκλίνοντα, (β) κατηγορηματική αποδοκιμασία και μεταγενέστερη διακοπή της επαφής/συναναστροφής με το χαρακτηριζόμενο ως παρεκκλίνοντα, (γ) έμμεση αποδοκιμασία και περιορισμός της επαφής/συναναστροφής με το χαρακτηριζόμενο ως παρεκκλίνοντα και (δ) καμία αποδοκιμασία και διατήρηση της σχέσης.²⁵²

Συνοψίζοντας, θα έλεγε κανείς ότι δύο είναι οι κεντρικές ιδέες που προκύπτουν αβίαστα από την ανάγνωση της έρευνας του Kitsuse: πρώτον, ο σημαντικός ρόλος της «αναδρομικής ερμηνείας» και αξιολόγησης της σύνολης προγενέστερης συμπεριφοράς του χαρακτηριζόμενου ως αποκλίνοντος ατόμου και δεύτερον, η εξέχουσα θέση της «ερμηνείας» αυτής καθαυτήν ως αναπόσπαστου τμήματος της στιγματιστικής διαδικασίας. Διαβάζουμε σχετικά: «*Τα δεδομένα δείχνουν ότι καθοριστικό στοιχείο της διαδικασίας ορισμού μιας συμπεριφοράς ως παρεκκλίνουσας δεν είναι η συμπεριφορά των ατόμων που ορίζονται ως παρεκκλίνοντα, αλλά οι ερμηνείες που οι άλλοι κάνουν σχετικά με τις συμπεριφορές, όποιες και αν είναι αυτές*».²⁵³ Την ίδια ακριβώς άποψη συναντάμε και στην θεωρητική προσέγγιση του Baratta. Ο Baratta λέει, λοιπόν, ότι αυτό το οποίο ενεργοποιεί μια κοινωνική αντίδραση, προκειμένου να ορισθεί μια συμπεριφορά ως παρεκκλίνουσα ή φυσιολογική, δεν είναι η συμπεριφορά αυτή καθαυτήν αλλά η ερμηνεία αυτής, γιατί μόνο μέσω της ερμηνείας μια συμπεριφορά νοηματοδοτείται και στη συνέχεια αξιολογείται και ταξινομείται.²⁵⁴ Προκειμένου, δηλαδή, μια συμπεριφορά, στην οποία έχει αποδοθεί ένα χαρακτηριστικό αρνητικής αξιολόγησης, να τεθεί σε κοινωνική κυκλοφορία και να δρομολογηθεί έτσι η διαδικασία απαξίωσης

²⁵² Kitsuse J.I., 1962, ό.π., σ. 253-255. Ωστόσο ο Kitsuse επισημαίνει ότι η κατηγοριοποίηση αυτή των αντιδράσεων που προέκυψε από την έρευνα μπορεί να μην περιλαμβάνει ακραίες αντιδράσεις λόγω του υψηλού μορφωτικού επιπέδου των ερωτώμενων και άρα δεν θα μπορούσε σαν πόρισμα να γενικευθεί. Γράφει: «*The relative absence of extreme and overtly expressed negative sanctions against homosexuals among our subjects may, of course, reflect the higher than average educational level of the sample*».

²⁵³ Kitsuse J.I., 1962, ό.π., σ. 254.

²⁵⁴ Αρχιμανδρίτου Μ., ό.π., σ. 90 και Baratta A., *Criminologia critica e critica del diritto penale*, Il Mulino, Bologna, 1982, σ. 93.

του στιγματισμένου ατόμου, θα πρέπει πρώτα να έχει προηγηθεί μια διαδικασία επεξεργασίας και ερμηνείας όλων των επιμέρους στοιχείων της συμπεριφοράς, τα οποία την απαρτίζουν και της προσδίδουν οντολογικό χαρακτήρα.

2.8. Edwin Schur (1930-): Μια απόπειρα αφομοιωτικής προσέγγισης σε μικροκοινωνιολογικό επίπεδο και οι έννοιες: «δευτερογενής επεξεργασία» (secondary elaboration), «εγκόλπωση του ρόλου» (role engulfment), και «απάρνηση της παρέκκλισης» (deviance disavowal)

Η επικέντρωση του επιστημονικού ενδιαφέροντος των θεωρητικών της ετικέτας στον τρόπο, με τον οποίο η λειτουργία των μηχανισμών άσκησης κοινωνικού ελέγχου συνδιαμορφώνει το φαινόμενο της παρέκκλισης, αποτελούσε ανέκαθεν την αχίλλειο πτέρνα της εν λόγω θεωρητικής προσέγγισης προκαλώντας ποικίλες κριτικές από το πεδίο των θεωριών της εγκληματογένεσης. Αρκετοί επικριτές ωστόσο, αναγνωρίζοντας τη σημαντική συνεισφορά της θεωρίας της ετικέτας στη μελέτη της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, δεν παρέλειπαν να απαιτούν από τους υποστηρικτές της μια ουσιαστικότερη αξιοποίηση της συμπεριφοράς του δράντος υποκειμένου στις προτάσεις τους.²⁵⁵ Σχετικά με την ανάγκη συγκερασμού των δύο θεωρητικών ρευμάτων, ο Akers γράφει: «σκοπός δεν είναι να επεξηγήσουμε είτε τη συμπεριφορά είτε την αντίδραση, αλλά και τα δύο».²⁵⁶ Ο Eisner επίσης: «δύο ειδών δράσεις εμπλέκονται στη στιγματιστική διαδικασία: οι δράσεις των ανηλίκων και οι δράσεις των φορέων του συστήματος δικαιοσύνης».²⁵⁷ Σε αυτήν την κατεύθυνση ο Schur, με βασικό κορμό των θέσεων του τη θεωρία της ετικέτας, αποπειράθηκε να προσεγγίσει το φαινόμενο της παρέκκλισης στο πλαίσιο μιας αφομοιωτικής λογικής. Στο έργο του «Labeling the deviant behavior»²⁵⁸ αναφέρει ότι, αν και θεωρείται δεδομένο ότι η παρέκκλιση και ο κοινωνικός έλεγχος σχετίζονται και δεν είναι δυνατόν να επεξηγηθεί το ένα χωρίς αναφορά στο άλλο, εντούτοις, τα τελευταία χρόνια εμφανίζεται μια τάση μονομερούς ενασχόλησης με τον κοινωνικό έλεγχο και όχι με την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Ο Schur θέλοντας ωστόσο να υπεραμυνθεί

²⁵⁵ Δήμου Η., Απόκλιση-Στιγματισμός: Αφομοιωτική θεωρητική προσέγγιση των αποκλίσεων στο σχολείο, Gutenberg, Αθήνα, 2003, σ. 126-127.

²⁵⁶ Akers R., ό.π.

²⁵⁷ Eisner V., The delinquency label: The epidemiology of juvenile delinquency, Random House, N.Y., 1969.

²⁵⁸ Schur E.M., 1971, ό.π.

της θεωρίας της ετικέτας, υποστηρίζει ότι η πράξη και το δρων υποκείμενο δεν εξοστρακίζονται εντελώς από τους κόλπους της εν λόγω θεωρητικής προσέγγισης, αναφερόμενος στη χαρακτηριστική φράση του Becker: *«το αν μια πράξη είναι παρεκκλίνουσα ή όχι εξαρτάται εν μέρει από τη φύση της πράξης και εν μέρει από το τι κάνουν οι άλλοι άνθρωποι σε σχέση με αυτή»*.²⁵⁹ Ο ίδιος υιοθετεί μια παρόμοια θέση σε σχέση με τον ορισμό της παρέκκλισης γράφοντας: *«Μια ανθρώπινη συμπεριφορά θεωρείται παρεκκλίνουσα στο βαθμό που γίνεται αντιληπτό ότι παρουσιάζει μια ατομική απόκλιση από τις συμβατικές προσδοκίες της ομάδας, και εφόσον επιφέρει διαπροσωπικές και συλλογικές αντιδράσεις οι οποίες έχουν ως σκοπό την απομόνωση, μεταχείριση, διόρθωση ή τιμωρία των ατόμων που έχουν εκδηλώσει μια τέτοια συμπεριφορά»*.²⁶⁰ Παράλληλα, τονίζει την ανάγκη για συνεκτίμηση των παραγόντων εγκληματογένεσης στο πλαίσιο της θεωρητικής προσέγγισης της ετικέτας γράφοντας: *«Κάποιος ο οποίος επιλέγει να προσανατολισθεί προς τη θεωρία της ετικέτας, δεν θεωρεί απαραίτητα την έρευνα των ατομικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών του παρεκκλίνοντος ατόμου ως εντελώς ανάξια λόγου και άχρηστη. Αντίθετα, όπως θα δούμε, μια τέτοια έρευνα παράγει σημαντικά ευρήματα τα οποία δεν μπορούν να ερμηνευθούν μόνο με τους όρους της θεωρίας της ετικέτας»*.²⁶¹ Αναφέρει, μάλιστα ως παράδειγμα, τη δυνατότητα αξιοποίησης προς αυτή την κατεύθυνση ακόμα και θέσεων της δομολειτουργικής αντίληψης, η οποία κατά την άποψή του έχει πολλά να συνεισφέρει.²⁶²

²⁵⁹ Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 28.

²⁶⁰ Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 24-26. Ο Schur αναφέρει πάντως ότι ο ορισμός αυτός έχει αποτελέσει σημείο αυστηρής κριτικής από τους υποστηρικτές των θεωριών της εγκληματογένεσης ή του περάσματος στην πράξη λόγω των πρακτικών δυσκολιών που προκαλεί στην διενέργεια της εμπειρικής έρευνας. Αναφέρει ωστόσο ότι ένας τέτοιος ορισμός δεν περιορίζει απαραίτητα το πεδίο της εμπειρικής έρευνας: *«Nevertheless it should be understood that operational and quantified research are not entirely ruled out when deviance is defined in this way. Rather, classifications must be established on narrower, more specific, bases. It is thus perfectly legitimate, from a labeling point of view, to establish for some research purposes a category of “persons admitted to mental hospitals” or a category of “youths who have not appeared before the juvenile court”. But these categories clearly are quite different from the categories “deviants” and “non-deviants” or even “mentally ill” and “non-delinquent”»*.

²⁶¹ Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 29

²⁶² Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 138-148.

Προτού προβούμε στην περιγραφή του αφομοιωτικού μοντέλου του Schur, θα ήταν σκόπιμο να αναφέρουμε ορισμένες θεμελιώδεις έννοιες, τις οποίες επεξεργάστηκε και οι οποίες παρουσιάζουν πρακτική χρησιμότητα στην ανάλυση του φαινομένου της παρέκκλισης. Σχετικά με την έννοια της δημιουργίας στερεοτυπικών (stereotyping) επισημαίνει ότι η έννοια των στερεοτυπικών ως απεικονιστικών στοιχείων της παρέκκλισης και του κοινωνικού ελέγχου έχει διττή σημασία και αυτό γιατί από τη μία πλευρά αντικατοπτρίζουν την ανάγκη των συμμετεχόντων σε μια κοινωνική περίσταση να παρουσιάζουν οργανωμένες προσδοκίες σχετικά με την συμπεριφορά των άλλων συμμετεχόντων, έτσι ώστε να είναι σε θέση να προβλέπουν τη συμπεριφορά των άλλων και να οργανώνουν την αντίδραση που αρμόζει κάθε φορά και από την άλλη πλευρά η επιλεκτική αντίληψη των εμπλεκόμενων ατόμων σε μια τέτοια περίσταση καθιστά την αντίδραση, η οποία βασίζεται σε μια λανθασμένη ή ανακριβή στερεοτυπική θεώρηση, θεμελιώδους σημασίας για τις συνέπειες που δύναται να επιφέρει.²⁶³ Έτσι οι ορισμοί, οι οποίοι διαμορφώνονται από εκείνους που αντιδρούν σε μια παρεκκλίνουσα συμπεριφορά και οι οποίοι συνήθως στηρίζονται στη βάση στερεοτυπικών αντιλήψεων μπορεί να έχουν τόσο καταλυτική επίδραση στην αυτοεικόνα του χαρακτηριζόμενου ως παρεκκλίνοντος, έτσι ώστε να μην είναι σε θέση να αντιληφθεί τον εαυτό του παρά μόνο στο πλαίσιο της ταμπέλας που του αποδίδεται.²⁶⁴

Μία άλλη έννοια την οποία επεξεργάστηκε και ανέλυσε ο Schur είναι αυτή της «δευτερογενούς επεξεργασίας» (secondary elaboration), ζήτημα με το οποίο είχε άλλωστε ασχοληθεί και ο Kitsuse, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Κατά τον Schur η «δευτερογενής επεξεργασία» περιλαμβάνει όλους εκείνους τους μηχανισμούς αξιολόγησης με τους οποίους οι αντιδρώντες καταλήγουν να ταξινομήσουν τον παρεκκλίνοντα ή τον ύποπτο, ως παρεκκλίνοντα σε μια καινούργια βάση. Τα πιο τρανταχτά παραδείγματα «δευτερογενούς επεξεργασίας» παρατηρούνται σε τελετουργικά απαξίωσης όπως η ποινική δίκη. Διαβάζουμε σχετικά: «Οι κοινωνιολόγοι γνωρίζουν πολύ καλά τις κοινωνικοψυχολογικές διαδικασίες διαμέσου των οποίων ένα άτομο, ενώ τη μία μέρα να θεωρείται απλά ο John Doe (ως αποτέλεσμα της επιβολής καταδίκης ή ακόμα της απλής κράτησής του ως ύποπτου) την

²⁶³ Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 41.

²⁶⁴ Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 51.

επομένη να γίνεται αντιληπτός ως δολοφόνος ή βιαστής».²⁶⁵ Εξίσου χαρακτηριστική περίπτωση «δευτερογενούς επεξεργασίας» αποτελεί και η αξιοποίηση ενός ατομικού φακέλου ή ποινικού μητρώου από τους φορείς άσκησης του επίσημου κοινωνικού ελέγχου όπως το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης ή το ψυχιατρικό σύστημα. Όπως άλλωστε επισημαίνει και ο Goffman, η πρακτική λειτουργία του ιστορικού ενός ψυχικά ασθενούς είναι η υποστήριξη της ψυχιατρικής διάγνωσης, η ενίσχυση της ετικέτας του ψυχικά αρρώστου και η αντίκρουση εκλογικεύσεων της κατάστασης από την πλευρά του ασθενή.²⁶⁶

Η «εγκόλπωση του ρόλου» (role engulfment) αποτελεί μία από τις σημαντικότερες συνέπειες της στιγματιστικής διαδικασίας αφού ο χαρακτηριζόμενος ως παρεκκλίνων εγκλωβίζεται σε τέτοιο βαθμό, σε έναν αποκλίνοντα ρόλο, που οι άλλοι του αποδίδουν, με αποτέλεσμα ακόμα και να επιθυμεί την επιστροφή του στην προτέρα συμβατική κατάσταση να αδυνατεί να το πράξει. Αποτελεί στην ουσία μια προέκταση της έννοιας της δευτερογενούς παρέκκλισης του Lemert.²⁶⁷ Προσεγγίζοντας κανείς την έννοια της «εγκόλπωσης του ρόλου» θα πρέπει να έχει κατά νου δύο σημεία αναφοράς: πρώτον, το πως ορίζουν οι αντιδρώντες το δρων υποκείμενο και δεύτερον το πως το ίδιο το υποκείμενο ορίζει τον εαυτό του. Όσο περισσότερο το δρων υποκείμενο αφομοιώνει τον αποδιδόμενο παρεκκλίνοντα ρόλο τόσο περισσότερο τείνει να προσαρμόσει την αυτοεικόνα του στη βάση της αποδιδόμενης παρεκκλίνουσας ταμπέλας. Καθίσταται ιδιαίτερος δύσκολο για το στιγματισμένο άτομο να ξεφύγει από το φαύλο κύκλο που πυροδοτεί ο στιγματισμός και ειδικά στο βαθμό που όλο και περισσότεροι αντιδρώντες τον μεταχειρίζονται ως παρεκκλίνοντα. Έννοιες όπως το «master status» και η «δευτερογενής επεξεργασία» είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την ενίσχυση ή αποδυνάμωση της εγκόλπωσης ενός παρεκκλίνοντος ρόλου. Ο Schur, μεταξύ άλλων, τονίζει ότι δεν υιοθετούν όλα τα χαρακτηριζόμενα ως παρεκκλίνοντα άτομα στον ίδιο βαθμό παρεκκλίνοντες ρόλους.

²⁶⁵ Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 52.

²⁶⁶ Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 53-55. Βλ. επίσης και Lofland J., ό.π., σ. 150, 155-158 όπου αναφέρει: «There must be a special history that specially explains current imputed identity. Relative to deviance, the present evil of current character must be related to past evil that can be discovered in biography».

²⁶⁷ Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 69 όπου διαβάζουμε για την εγκόλπωση του ρόλου: «"Role engulfment" seems a satisfactory term for the social-psychological impact on the individual. It should be viewed not as an alternative to "secondary deviance" but rather as a subconcept denoting one, narrower facet of the secondary expansion of deviation through societal reaction processes».

Υπάρχει μια διαφοροποίηση ως προς την αντίσταση και την ευπάθεια των ατόμων σε μια τέτοια περίπτωση. Τέλος, αναφέρει ότι η ενσωμάτωση ενός παρεκκλίνοντα ρόλου δεν είναι ένα στιγμιαίο γεγονός αλλά μια συνεχής διαδικασία που απαιτεί την αλληλεπίδραση δρώντος και αντιδρώντος.²⁶⁸

Άμεσα σχετιζόμενη με την «εγκόλπωση του ρόλου» είναι και «η απάρνηση της παρέκκλισης» (deviance disavowal), δηλαδή η προσπάθεια του στιγματισμένου να υποβαθμίσει τις συνέπειες του στιγματισμού διατηρώντας την αυτοεικόνα του αλώβητη και αποφεύγοντας την υιοθέτηση παρεκκλινόντων ρόλων, γεγονός το οποίο είχε ήδη επισημάνει και ο Tannenbaum όταν έκανε λόγο για τη «δραματοποίηση του κακού».²⁶⁹ Αποτελεί άλλωστε κοινό τόπο, ότι οι πρώην παρεκκλίνοντες αντιμετωπίζουν τεράστιες δυσκολίες στην ανεύρεση εργασίας, στην αποδοχή τους από «συμβατικούς» κοινωνικούς κύκλους και στη γενικότερη προσπάθειά τους να ζήσουν μια φυσιολογική ζωή.²⁷⁰ Ας μην ξεχνάει κανείς ότι η ίδια η κοινωνία δυσκολεύεται πολύ να αποδεχτεί την πιθανότητα αλλαγής και αναμόρφωσης ενός αποκλίνοντος έτσι ώστε να τον δεχτεί εκ νέου και αναντίρρητα στους κόλπους της.²⁷¹ Ο Schur υποστηρίζει ότι υπάρχουν πλείονες τρόποι προκειμένου το στιγματισμένο άτομο να θωρακίσει την αυτοεικόνα του από τις επιδράσεις μιας τέτοιας απαξίωσης του status. Επικαλείται για παράδειγμα τις τεχνικές διαχείρισης της φθαρμένης ταυτότητας του Goffman, αν και παραδέχεται ότι ως ένα βαθμό οι τεχνικές που προτείνονται από τον Goffman²⁷² αφορούν στη διαχείριση μιας παρεκκλίνουσας ταυτότητας, η οποία σε μεγάλο βαθμό έχει γίνει ήδη αποδεκτή από το στιγματισμένο υποκείμενο. Ομοίως αναφέρεται και στις τεχνικές ουδετεροποίησης των Sykes και Matza, μέσω των οποίων το άτομο δικαιολογεί την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά του και έτσι διαφυλάσσει την αυτοεικόνα του από τις αρνητικές επιδράσεις του στιγματισμού,²⁷³ αλλά και στην προσέγγιση του Reis σχετικά με το ζήτημα αυτό, ο

²⁶⁸ Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 70-71.

²⁶⁹ Tannenbaum F., ό.π., σ. 477.

²⁷⁰ Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 73.

²⁷¹ Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 74.

²⁷² Goffman E., 1968, ό.π.

²⁷³ Ο Matza υποστήριζε ότι η εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς εξαρτάται από την ικανότητα του ατόμου να «εξουδετερώνει» ή να «ουδετεροποιεί» την ηθική του ευθύνη καταφεύγοντας σε μια σειρά από τεχνικές. Το άτομο μέσω των τεχνικών «εξουδετέρωσης» καθιστά ανενεργό τον κοινωνικό έλεγχο καθιστώντας έτσι τον εαυτό του ελεύθερο να εμπλακεί σε παραβατική δράση. Ωστόσο, οι τεχνικές

οποίος χρησιμοποίησε ως παράδειγμα της ανάλυσής του την περίπτωση των ομοφυλόφιλων ανδρών που εκδίδονται.²⁷⁴

Τέλος, αξίζει να γίνει και μια αναφορά στη θέση του Schur σχετικά με την έννοια της παρέκκλισης. Στο γνωστό έργο του «Crimes without victims»²⁷⁵ κάνει λόγο για τα λεγόμενα εγκλήματα χωρίς θύματα, τα οποία αν και τιμωρούνται από το ποινικό σύστημα ως πράξεις παραβιάζουσες το νόμο, εντούτοις δεν προκαλούν κακό σε κανένα, και αυτό τους προσδίδει έναν παράδοξο χαρακτήρα. Θεωρεί ότι οι πράξεις αυτές προβλέπονται στο νόμο προκειμένου να ενισχύουν το κοινό αίσθημα στη διατήρηση ενός πλέγματος ηθικών και κοινωνικών κανόνων και παρόλο που θεωρούνται παραβιάσεις του νόμου γιατί προβλέπονται από αυτόν, ωστόσο δεν δύνανται να υπαχθούν σε μια τέτοια έννοια και ως εκ τούτου οι νόμοι που τις προβλέπουν θα πρέπει να είναι ανεφάρμοστοι. Μάλιστα, οι νόμοι αυτοί, κατά τον ίδιο, εντείνουν το φαινόμενο της παρέκκλισης με τρεις τρόπους: πρώτον, με τη διαμόρφωση μιας εγκληματικής αυτοεικόνας από τους χαρακτηριζόμενους ως παρεκκλίνοντες αυξάνοντας έτσι τις πιθανότητες για υποτροπή, δεύτερον, με την ανάπτυξη και καλλιέργεια μιας παρεκκλίνουσας υποκουλτούρας δεδομένου ότι οι παρεκκλίνοντες θα αναζητήσουν ομοίους προς συναναστροφή και τρίτον, με την πρόκληση και άλλων εγκληματικών πράξεων αφού οι χαρακτηριζόμενοι ως παρεκκλίνοντες θα καταφύγουν εκ νέου σε παραβατικές πράξεις για να διασφαλίσουν

«εξουδετέρωσης» αν και διασπούν τον ηθικό δεσμό του ατόμου με την κοινωνία, εντούτοις, δεν οδηγούν απαραίτητα σε εγκληματική συμπεριφορά αλλά δημιουργούν μια κατάσταση «παράσυρσης» (drift), δηλαδή, μια κατάσταση μεταξύ σύννομης και παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς. Σύμφωνα με το Matza σε μια κατάσταση «παράσυρσης» ο παράγοντας που θα παράσχει το κίνητρο για την εκδήλωση της εγκληματικής συμπεριφοράς είναι η θέληση (will) του ατόμου. Σύμφωνα με τους Sykes και Matza οι τεχνικές «εξουδετέρωσης» είναι πέντε: (α) η άρνηση της ευθύνης, (β) η άρνηση της βλάβης, (γ) η άρνηση του θύματος, (δ) η κατηγορία κατά των κατηγορών και (ε) η επίκληση ανώτερων αξιών. Η θεωρία των Sykes και Matza αποτελεί τη γέφυρα ανάμεσα στη θεωρία του «διαφορικού συγχρωτισμού» και τις θεωρίες του κοινωνικού ελέγχου. Βλ. Sykes G.M., Matza D., Techniques of neutralization: A theory of delinquency, American Sociological Review, 1957, 22 (6), σ. 664-670, Matza D., 1964, ό.π., Matza D., Becoming deviant, Prentice Hall, Englewood Cliffs, N.J., 1969, Χάιδου Α., 1996, ό.π., σ. 210-212, Σπινέλλη Κ.Δ., 2005, ό.π., σ. 268-270, Frazier C.E., ό.π., σ. 58-61.

²⁷⁴ Reiss A.J.Jr., The social integration of queers and peers, Social Problems, 1961, 9, 102-120 και Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 75-76.

²⁷⁵ Schur E.M., Crimes without victims: Deviant behavior and public policy: Abortion, homosexuality, drug addiction, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1965.

τις επιθυμίες ή ανάγκες τους οι οποίες σχετίζονται με την πρωταρχική τους παρέκκλιση, όπως για παράδειγμα οι τοξικομανείς. Ο Schur υιοθετεί την άποψη του Becker ότι ο παρεκκλίνων χαρακτήρας δεν αποτελεί εγγενές στοιχείο της πράξης, αλλά αποδίδεται σε αυτήν από το κοινωνικό σύνολο. Σε τελική ανάλυση, υποστηρίζει ότι αν οι χαρακτηριζόμενοι ως παρεκκλίνοντες αποκτούσαν, το σύνολο ή το μεγαλύτερο μέρος της εξουσίας στα χέρια τους, θα ήταν σε θέση να επανακαθορίσουν τις κοινωνικές αντιλήψεις σχετικά με την παρέκκλιση και τον κομφορμισμό. Καθίσταται, λοιπόν, σαφές ότι οι αξιολογήσεις συμπεριφορών και καταστάσεων ως κοινωνικά προβληματικών αντικατοπτρίζουν την κοινωνική θέση, τη δομή του αξιακού συστήματος και τα ορθολογικά κίνητρα αυτού που αξιολογεί. Η παρέκκλιση και ο κοινωνικός έλεγχος, υπό τη θεωρητική σκοπιά της ετικέτας, παρουσιάζονται ως δύο απόλυτα αλληλεξαρτώμενα στοιχεία μέσω ενός συστήματος λειτουργικών μεταξύ τους αλληλεπιδράσεων αλλά και συσχετίσεων με άλλους παράγοντες του κοινωνικοπολιτισμικού πεδίου. Συνεπώς, για να κατανοήσει κανείς το συνολικό φαινόμενο της παρέκκλισης θα πρέπει, κατά τον Schur, να διερευνήσει τις διαδικασίες της δράσης και αντίδρασης, της απάντησης και ανταπάντησης διαμέσου των οποίων προκύπτει η διαμόρφωση και εξέλιξη της ανθρώπινης συμπεριφοράς.²⁷⁶

Επιστρέφοντας στην αφομοιωτική προσέγγιση του Schur, θα πρέπει να τονίσουμε ότι ο ίδιος πραγματοποίησε μια προσπάθεια συγκερασμού παραγόντων εγκληματογένεσης και παραγόντων εγκληματοποίησης, καταλήγοντας σε μια σειρά από σκέψεις σχετικά με τη δυνατότητα ή μη διαμόρφωσης ενός ενιαίου μοντέλου σε μικροκοινωνιολογικό πεδίο αναφοράς. Ο Schur αναφέρει τρεις κατηγορίες παραγόντων, οι οποίοι επιδρούν τόσο στην πιθανότητα να διαπράξει κάποιος μια παρεκκλίνουσα πράξη όσο και στο βαθμό ευπάθειάς του απέναντι στις συνέπειες της στιγματιστικής διαδικασίας. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσει παράγοντες, όπως το οικονομικό και κοινωνικό status, η ηλικία, το φύλο, η φυλή, το μορφωτικό επίπεδο κ.λ.π. Στη δεύτερη κατηγορία τοποθετεί την παράμετρο ευκαιρία-περίσταση και στην τρίτη τους διάφορους ψυχολογικούς παράγοντες όπως χαρακτηριστικά προσωπικότητας, το βαθμό αλλοτρίωσης και το είδος της αυτοεικόνας του ατόμου κ.λ.π. Παράλληλα τονίζει ότι οι παράγοντες αυτοί επιδρούν είτε μεμονωμένα είτε σε συνδυασμό και δύνανται να επιφέρουν διαφορετικά αποτελέσματα στα δύο πεδία

²⁷⁶ Schur E.M., 1969, ό.π., σ. 309 και 311.

επίδρασης. Επίσης, επισημαίνει ότι η υπεροχή μιας μεταβλητής – παραμέτρου στη διαμόρφωση της πιθανότητας εκδήλωσης μιας παραβατικής συμπεριφοράς και του βαθμού δεκτικότητας των συνεπειών του στιγματισμού δύναται να διαφέρει ανάλογα με το είδος της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς. Αναφέρει σχετικά: *«Για παράδειγμα, η πιθανότητα να εμπλακεί ένας μαύρος σε ένοπλη ληστεία (και να χαρακτηριστεί ως ληστής) είναι σχετικά υψηλή, όμως όσον αφορά στην εκδήλωση ομοφυλοφιλικής συμπεριφοράς, η πιθανότητα είναι περίπου η ίδια με εκείνη για έναν λευκό. Πιθανώς, η ευκαιρία-περίσταση δεν αποτελεί έναν παράγοντα – κλειδί για αυτή τη μεταβλητότητα. Αντιθέτως, από ό,τι φαίνεται η φυλή είναι ελάχιστα ή καθόλου σημαντική για τον καθορισμό είτε της πιθανότητας εκδήλωσης ομοφυλοφιλικής συμπεριφοράς είτε του ευάλωτου και της αντίστασης (του υποκειμένου) στο στιγματισμό του ως παρεκκλίνοντος»*.²⁷⁷ Ο Schur φροντίζει να αναδείξει και ένα άλλο σημαντικό σημείο, τη διαφορετική επίδραση που μπορεί να έχει η ίδια μεταβλητή στην πιθανότητα εκδήλωσης μιας παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς από τη μία, και στο βαθμό δεκτικότητας του στιγματισμού από τον παρεκκλίνοντα από την άλλη.²⁷⁸ Γράφει: *«Η μεταβλητή της φυλής φαίνεται να λειτουργεί προς την ίδια κατεύθυνση και για τα δύο πεδία στην περίπτωση της πράξης της ένοπλης ληστείας, ενώ στην εξάρτηση από τοξικές ουσίες το επάγγελμα κάποιου ως γιατρού φαίνεται να λειτουργεί σε διαφορετικές κατευθύνσεις. Όταν οι άλλες μεταβλητές είναι ίσες, οι γιατροί έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να γίνουν χρήστες από ό,τι έχουν άλλοι, όμως παρουσιάζουν, επίσης, και μεγαλύτερη αντίσταση στο στιγματισμό τους ως χρηστών (μεγαλύτερη πιθανότητα αποφυγής), τουλάχιστον στα επίσημα στοιχεία»*.²⁷⁹ Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι οι παράγοντες εκείνοι που επιδρούν στο επίπεδο αντίστασης του ατόμου απέναντι στο στιγματισμό, δεν παραμένουν σε μια στατική κατάσταση αλλά αντίθετα εμπλέκονται σε μια δυναμική διαδικασία κατά την οποία επηρεάζουν και επηρεάζονται από την κοινωνική αντίδραση. Ο Schur αποπειράθηκε να συγκεράσει κάποιες μεταβλητές πρόβλεψης, όπως παράγοντες που αφορούν το status και τα λοιπά ατομικά χαρακτηριστικά ενός ατόμου, παράγοντες που αφορούν την περίσταση καθώς και ψυχολογικούς παράγοντες, με παράγοντες που διέπουν την διαδικασία του στιγματισμού. Από τη μία μεριά παρατηρούμε τις τρεις κατηγορίες

²⁷⁷ Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 151.

²⁷⁸ Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 152.

²⁷⁹ Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 152.

των μεταβλητών που οδηγούν στην παραβίαση ενός κανόνα και από την άλλη τους παράγοντες της αλληλεπίδρασης των εμπλεκόμενων υποκειμένων καθώς και των οργανωμένων διαδικασιών αντίδρασης που θα οδηγήσουν εν τέλει σε αυτό που ονομάζουμε παρέκκλιση. Ωστόσο, ο Schur δεν παραθέτει αρκετές λεπτομέρειες σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας των επιμέρους στοιχείων του αφομοιωτικού μοντέλου που προτείνει.²⁸⁰ Εντούτοις, προχωρεί σε μια ανάλυση των λόγων για τους οποίους δεν είναι εύκολος ο συνδυασμός σε επίπεδο εμπειρικής έρευνας των θεωριών εγκληματογένεσης με τη θεωρία της ετικέτας, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι αν και τα δύο ρεύματα έχουν κοινά στοιχεία, λόγω πρακτικών ζητημάτων, δεν μπορούν να εξετασθούν εμπειρικά σε μια ενιαία βάση και έτσι διατυπώνει την άποψη της μεμονωμένης εμπειρικής έρευνας των επιμέρους στοιχείων που προτείνει.²⁸¹

2.9. Richard Quinney (1934 -): μια απόπειρα αφομοιωτικής προσέγγισης σε μακροκοινωνιολογικό επίπεδο

Η προσέγγιση του φαινομένου της παρέκκλισης από τον Quinney αποτελεί μια απόπειρα συγκερασμού στοιχείων από τις θεωρίες της εγκληματογένεσης ή του περάσματος στην πράξη και τη θεωρία της ετικέτας σε μακροκοινωνιολογικό επίπεδο. Ο Quinney, ένας από τους βασικούς εκπροσώπους της θεωρίας της σύγκρουσης, θέτει ως πυρήνα της ανάλυσής του το ζήτημα της κατανομής της εξουσίας και πως αυτή η κατανομή διαμορφώνει τις αντιλήψεις των κοινωνιών σχετικά με την απόκλιση. Το έγκλημα κατά τον Quinney δεν είναι τίποτα άλλο από ένα προϊόν χαρακτηρισμού ή ορισμού από εκείνη την κοινωνική ομάδα που συγκεντρώνει το σύνολο ή το μεγαλύτερο μερίδιο εξουσίας στα χέρια της. Παρεκκλίνουσες είναι εκείνες οι πράξεις που αντιτίθενται στα συμφέροντα της άρχουσας τάξης και ως εκ τούτου ο ορισμός της ποιότητας μιας πράξης ως

²⁸⁰ Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 154-155. Στο βιβλίο του άλλωστε κάνει λόγο για μια απόπειρα συσχέτισης μεταβλητών πρόβλεψης και διαδικασιών κοινωνικής αντίδρασης.

²⁸¹ Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 154-158. Αναφέρει για παράδειγμα ότι η θεωρία της ετικέτας επικεντρώνεται σε κάποιες έννοιες οι οποίες δεν μπορούν εύκολα να μετατραπούν σε μετρήσιμες μεταβλητές και να ποσοτικοποιηθούν όπως λ.χ. η έννοια της αυτοεικόνας ή του ρόλου ή της καριέρας. Επίσης, ένα άλλο σημείο που προκαλεί προβληματισμό είναι ότι το μοντέλο πιθανολόγησης που χρησιμοποιείται στις θεωρίες εγκληματογένεσης δεν μπορεί να εφαρμοσθεί με την ίδια επιτυχία στη θεωρία της ετικέτας.

αποκλίνουσας ή «φυσιολογικής» συνδέεται άμεσα και αναπόσπαστα με την εξουσία εγκληματοποίησης συμπεριφορών. Η θεωρία του Quinney σχετικά με την κοινωνική πραγματικότητα της παρέκκλισης εκφράζεται μέσα από 6 προτάσεις έτσι όπως αυτές αποτυπώνονται στο έργο του «The social reality of crime». Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να υπογραμμισθεί ότι η σκέψη του Quinney γύρω από τη συγκρουσιακή φύση της κοινωνίας έχει τις ρίζες της στη θεωρία της σύγκρουσης των ομάδων του Vold.²⁸² Η θεωρία του Quinney συνοψίζεται σε έξι προτάσεις: (α) το έγκλημα είναι ο ορισμός μιας ανθρώπινης συμπεριφοράς, ο οποίος γίνεται από έναν εξουσιοδοτημένο φορέα εξουσίας σε μια πολιτικά οργανωμένη κοινωνία, (β) η απόδοση της ιδιότητας του παρεκκλίνοντος χαρακτήρα αφορά πράξεις, οι οποίες αντίκεινται στα συμφέροντα εκείνου του τμήματος της κοινωνίας που έχει την εξουσία να διαμορφώνει τη δημόσια πολιτική, (γ) οι παρεκκλίνοντες ορισμοί αποδίδονται από εκείνο το κομμάτι της κοινωνίας που έχει την εξουσία να καθορίζει τη διαχείριση και επιβολή του ποινικού δικαίου, (δ) οι επιμέρους τύποι συμπεριφοράς δομούνται σε στενή σχέση και συνάρτηση με τους παρεκκλίνοντες ορισμούς ενώ η πιθανότητα να χαρακτηριστεί η δράση κάποιου ως παρεκκλίνουσα εξαρτάται από το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο του τομέα της κοινωνίας μέσα στο οποίο δρα, (ε) οι αντιλήψεις περί εγκλήματος διαπλάθονται και διαδίδονται στους κόλπους της κοινωνίας μέσω των διαφόρων μηχανισμών επικοινωνίας και (στ) η κοινωνική πραγματικότητα του εγκλήματος οικοδομείται μέσω της επινόησης και εφαρμογής παρεκκλινόντων ορισμών, μέσω της εκδήλωσης συμπεριφορών που σχετίζονται με αυτούς τους ορισμούς και τέλος, μέσω της διαμόρφωσης εγκληματικών

²⁸²Vold G.B., Bernard T.J., Snipes J.B., ό.π., σ. 236-238. Ο Vold θεωρούσε ως πηγή των κοινωνικών συγκρούσεων τα διαφορετικά συμφέροντα των κοινωνικών ομάδων. Κατά τον Vold η συμμετοχή του ατόμου σε κοινωνικές ομάδες αποτελεί εγγενές στοιχείο της ανθρώπινης φύσης και για αυτό το λόγο η δράση των ατόμων είναι εν μέρει κομμάτι της αλληλεπίδρασής τους με τις κοινωνικές ομάδες και εν μέρει προϊόν αυτής. Η δημιουργία μιας κοινωνικής ομάδας οφείλεται στην κοινότητα συμφερόντων και αναγκών τα οποία μπορούν να διασφαλισθούν μόνο μέσα από τη συλλογική δράση. Ο Vold αντιλαμβανόταν την κοινωνία ως μια συλλογή ομάδων με αντικρουόμενα συμφέροντα που συνυπάρχουν στο πλαίσιο μιας δυναμικής ισορροπίας. Οι διαδικασίες της θέσπισης, παραβίασης και εφαρμογής των νόμων είναι διαδικασίες που αντικατοπτρίζουν τον βαθιά συγκρουσιακό χαρακτήρα του κοινωνικού πεδίου. Συνεπώς, η εγκληματική συμπεριφορά είναι η συμπεριφορά εκείνων των ομάδων, οι οποίες λόγω έλλειψης εξουσίας αδυνατούν να εξασφαλίσουν τα συμφέροντά τους μέσω της νομοθετικής οδού.

αντιλήψεων.²⁸³ Μια θεμελιώδης διαφορά ανάμεσα στη θεωρητική προσέγγιση του Quinney και εκείνη του Vold είναι ότι ενώ στη δεύτερη γίνεται λόγος για ομάδες – συμφερόντων (interest-groups), στη θεωρία του Quinney γίνεται αναφορά σε τμήματα (segments) της κοινωνίας. Τα διάφορα τμήματα της κοινωνίας μπορεί να μοιράζονται το ίδιο αξιακό σύστημα και τις ίδιες ιδεολογικές κατευθύνσεις, αλλά δεν παρουσιάζονται πάντα σε οργανωμένη μορφή όπως οι κοινωνικές ομάδες, ιδίως όταν πρόκειται για την προάσπιση των κοινών τους αξιών και στόχων. Ένα άλλο διαφοροποιητικό σημείο ανάμεσα στις δύο θεωρίες είναι η ένταξη από τον Quinney στη θεωρητική του πλατφόρμα ακόμα και εκείνων των περιπτώσεων που αφορούν πράξεις παρορμητικές και παράλογες, κάτι που ο Vold αφήνει συνειδητά εκτός του θεωρητικού του πλαισίου γιατί θεωρεί ότι δεν εντάσσονται στο πεδίο των συγκρουσιακών σχέσεων των ομάδων – συμφερόντων. Αντίθετα, ο Quinney πρεσβεύει ότι ακόμα και τα παράλογα ή παρορμητικά άτομα συγκροτούν ένα ξεχωριστό τμήμα της κοινωνίας με κοινές αξίες, κοινούς κανόνες και όμοιο ιδεολογικό προσανατολισμό.²⁸⁴

Εμβαθύνοντας κανείς στη θεωρητική σκέψη του Quinney θα διαπιστώσει ότι η προσέγγισή του σχετικά με το φαινόμενο της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς στηρίζεται σε δύο άξονες, οι οποίοι συνδέονται στο πλαίσιο μιας λογικής αφομοίωσης. Υποστηρίζει, λοιπόν, ότι η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά προκύπτει πρώτον, λόγω της συναναστροφής και αλληλεπίδρασης του υποκειμένου με άλλα υποκείμενα εντός συγκεκριμένων κοινωνικών και πολιτισμικών δομών και δεύτερον, λόγω της κοινωνικής αντίδρασης στη συμπεριφορά του δρώντος υποκειμένου. Ο πρώτος άξονας του αφομοιωτικού μοντέλου είναι εμφανές ότι παρουσιάζει στοιχεία από τη θεωρία της «διαφορικής συναναστροφής» του Sutherland²⁸⁵ και ως εκ τούτου υπάγεται στις θεωρητικές προσεγγίσεις της εγκληματογένεσης ενώ ο δεύτερος άξονας αφορά στην εμπειρία του παρεκκλίνοντος με τους φορείς κοινωνικού ελέγχου. Ο Quinney αντλεί από τη θεωρητική σκέψη της εγκληματογένεσης έννοιες όπως η κοινωνική εκμάθηση, η ευκαιρία και η διαπροσωπική συναναστροφή και τις συνδυάζει με την κοινωνική αντίδραση, το στιγματισμό και τη διαμόρφωση της

²⁸³ Quinney R., 1970, ό.π., σ. 15-23.

²⁸⁴ Vold G.B., ό.π., σ. 239.

²⁸⁵ Vold G.B., ό.π., σ. 179 επ.

αυτοεικόνας.²⁸⁶ Ωστόσο, πυρήνας της θεωρίας του παραμένει η κοινωνική αντίδραση και ο τρόπος με τον οποίο διαμορφώνει την παρεκκλίνουσα ταυτότητα και οδηγεί στην υποτροπή. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά: «αυτοί οι οποίοι έχουν χαρακτηριστεί ως εγκληματίες αρχίζουν να αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως τέτοιους, όσο προσαρμόζονται στους ορισμούς που τους αποδίδονται και μαθαίνουν να παίζουν το ρόλο του εγκληματία. Ως εκ τούτου, εξαιτίας των αντιδράσεων των άλλων, τα άτομα μπορεί να αναπτύξουν προσωπικά σχέδια δράσης που αυξάνουν την πιθανότητα να χαρακτηρισθούν ως εγκληματίες και στο μέλλον. Δηλαδή, η εκτεταμένη εμπειρία σε εγκληματικούς ορισμούς αυξάνει την πιθανότητα να αναπτυχθούν δράσεις οι οποίες στη συνέχεια θα χαρακτηρισθούν ως εγκληματικές. Έτσι, τόσο αυτοί που προσδιορίζουν τους εγκληματίες όσο και αυτοί που προσδιορίζονται ως τέτοιοι, εμπλέκονται σε αμοιβαία σχέδια δράσης. Τα σχέδια δράσης τόσο αυτών που ορίζουν όσο και αυτών που ορίζονται, διαμορφώνονται από τις κοινές, συνεχείς και σχετιζόμενες εμπειρίες τους. Η μοίρα του ενός είναι συνδεδεμένη με τη μοίρα του άλλου».²⁸⁷ Ωστόσο, ο Quinney επισημαίνει ότι ένα παρεκκλίνον άτομο μπορεί να επιλέξει την παρέκκλιση ως τρόπο ζωής ακόμα και αν οι ορισμοί ή οι αξιολογήσεις που του αποδίδονται από τρίτους έχουν θετικό περιεχόμενο και αυτό συνήθως οφείλεται στη στάθμιση ανάμεσα στο όφελος που προκύπτει από την παρέκκλιση σε σύγκριση με το κόστος μιας τέτοιας επιλογής. Στην ίδια κατεύθυνση υιοθετεί και την αντίστροφη περίπτωση, δηλαδή ένα παρεκκλίνον άτομο να επιλέξει να απεμπλακεί από την παρέκκλιση και να επιστρέψει στον πρότερο συμβατικό τρόπο ζωής ακόμα και αν έχει υποστεί τις συνέπειες της στιγματιστικής διαδικασίας. Τέλος, ως τρίτη εναλλακτική παρουσιάζεται η περίπτωση κατά την οποία το παρεκκλίνον υποκείμενο ανταποκρίνεται θετικά σε αλλαγές των αξιολογήσεων προς μια ευνοϊκότερη για εκείνο κατεύθυνση.²⁸⁸ Η προσέγγιση του Quinney με επίκεντρο τις σχέσεις εξουσίας στο κοινωνικό πεδίο, τη συνειδητή επιλογή δράσης από το υποκείμενο, την εμπειρία της κοινωνικής εκμάθησης μέσα από την κοινωνική αλληλεπίδραση και φυσικά τις συνέπειες της κοινωνικής αντίδρασης, συνιστά αναμφίβολα εποικοδομητική συνεισφορά στην προσπάθεια ανάπτυξης ενός ολοκληρωμένου αφομοιωτικού μοντέλου με εξέχοντα το ρόλο του κοινωνικού ελέγχου.

²⁸⁶ Frazier C.E., ό.π., σ. 41.

²⁸⁷ Quinney R., 1970, ό.π., σ. 21-22.

²⁸⁸ Frazier C.E., ό.π., σ. 42.

2.10. Η θεωρία της ετικέτας ως θεωρία, προοπτική ή προσέγγιση

2.10.1. Θεωρία: εννοιολογική διάσταση, κριτήρια αξιολόγησης μιας «καλής» θεωρίας και μέθοδοι ανάπτυξής της

Έχοντας ολοκληρώσει την αναφορά στους κυριότερους εκπροσώπους της θεωρίας της ετικέτας, θα ήταν χρήσιμο να αναφερθούμε σε ένα ζήτημα, το οποίο αποτέλεσε πολλές φορές σημείο τριβής ανάμεσα στους θεωρητικούς της και τους υποστηρικτές της εγκληματογένεσης. Το ζήτημα αυτό άπτεται της θεωρητικής συζήτησης γύρω από τις προϋποθέσεις ανάπτυξης ενός γενικευμένου, περιεκτικού, ακέραιου, λογικά συνεπούς, και θεμελιωμένου στην εμπειρική πραγματικότητα θεωρητικού λόγου. Με άλλα λόγια, βασικό άξονα των επικρίσεων που δέχτηκε κατά καιρούς η θεωρία της ετικέτας αποτέλεσε η ελλειμματικότητα που παρουσιάζει ως προς εκείνα τα στοιχεία που κρίνονται αναγκαία για την θεμελίωση μιας θεωρίας. Αν και η συμβολή της στην πληρέστερη κατανόηση του φαινομένου της παρέκκλισης δεν αμφισβητείται από τους επικριτές της, εντούτοις, το ενδεχόμενο υπαγωγής της στην κατηγορία των θεωριών αντιμετωπίζεται άλλοτε με σκεπτικισμό και διστακτικότητα και άλλοτε με απόλυτη και κατηγορηματική άρνηση.

Προτού προβούμε στην αναφορά της επιχειρηματολογίας που έχει διατυπωθεί σχετικά με το θέμα αυτό, κρίνεται σκόπιμο να επεξηγηθεί συνοπτικά το σημασιολογικό περιεχόμενο της θεωρίας, τα κριτήρια δυνάμει των οποίων αξιολογείται μια θεωρία ως «καλή» καθώς και οι βασικές μέθοδοι ανάπτυξής της. Η Σπινέλλη στο βιβλίο της «Σημειώσεις Εγκληματολογίας» αναφέρει ότι υπάρχουν τουλάχιστον οκτώ διαφορετικές εννοιολογικές προσεγγίσεις του όρου θεωρία. Αναφέρει, λοιπόν, ότι η έννοια της θεωρίας δύναται να έχει τις εξής σημασίες: (α) μεθοδολογία, (β) κατευθυντήριες γραμμές, (γ) ανάλυση εννοιών, (δ) ερμηνεία *post factum*, (ε) εμπειρικές γενικεύσεις, (στ) απαγωγική ή παραγωγική²⁸⁹ μέθοδος, δηλαδή, συναγωγή συμπερασμάτων στηριζόμενη σε ήδη θεμελιωμένες προτάσεις και

²⁸⁹ Απαγωγή ή παραγωγή (*deductio*) είναι η βασική μέθοδος μετάβασης από το γενικό στο εξ ίσου γενικό ή στο μερικό. Ο Φ. Μπέικον, καθώς και άλλοι άγγλοι θιασώτες της επαγωγικής λογικής, θεωρούσαν την παραγωγή ως δευτερεύουσα μέθοδο, γιατί αληθή γνώση παράγει μόνο η επαγωγή. Βλ. Αναπολιτάνος Δ., λήμμα: παραγωγή ή απαγωγή, Φιλοσοφικό, Κοινωνιολογικό Λεξικό, Δ' Τόμος, ό.π., σ. 143-144. Βλ. επίσης Sayward C., λήμμα: deduction, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, ό.π., σ. 211-212.

επαγωγική μέθοδο,²⁹⁰ δηλαδή, συναγωγή γενικών πορισμάτων από ατομικές προτάσεις βάσης (ζ) θεωρία υπό στενή έννοια και (η) θεωρία υπό ευρεία έννοια²⁹¹. Μολονότι η πολυσημία²⁹² του όρου καθιστά δύσκολο το ζήτημα της εννοιολογικής οριοθέτησής του, ο ορισμός του Popper έχει κριθεί, όπως αναφέρει η Σπινέλλη,

²⁹⁰ Επαγωγή (inductio) είναι μία από τις δύο βασικές μεθόδους συλλογισμού κατά την οποία από το μέρος συμπεραίνουμε το όλο. Η επαγωγική μέθοδος διακρίνεται σε τέλεια ή αριθμούσα και σε ατελή ή επεκτεινύσα. Κατά την εφαρμογή της τέλει επαγωγής η παρατήρηση αφορά στο σύνολο των υπό παρατήρηση μερών και παρουσιάζει την ίδια αξιοπιστία με την απαγωγή (λ.χ. το συμπέρασμα ότι όλοι οι γνωστοί πλανήτες στρέφονται γύρω από τον ήλιο προκύπτει από την παρατήρηση όλων των μερών). Συνηθέστερη όμως είναι η ατελής επαγωγή, με την οποία από ορισμένο αριθμό ομοίων, αλλά όχι όλων των θεωρητικά δυνατών μερών, συμπεραίνουμε για το σύνολο αυτών με κάποια πιθανότητα, διότι δεν είναι εφικτή η εξέταση όλων των ομοίων, ιδίως όταν ο αριθμός αυτών είναι άπειρος, (π.χ. όλα τα μέταλλα είναι (πιθανώς) ευθερμαγωγά). Η ατελής επαγωγή στηρίζεται στον συλλογισμό ότι αυτό το οποίο ισχύει για τα μέρη που εξετάστηκαν πιθανότατα να ισχύει και για το σύνολο των όμοιων περιπτώσεων. Η αξιοπιστία της ατελούς επαγωγής αυξάνεται όσο αυξάνεται και ο αριθμός των όμοιων μερών τα οποία εξετάζονται και για τα οποία ισχύει το συμπέρασμα. Βλ. Τζαφερόπουλος Α., λήμμα: επαγωγή, Φιλοσοφικό, Κοινωνιολογικό Λεξικό, Β' Τόμος, ό.π., σ. 172-173. Βλ. επίσης Skyrms B., λήμμα: induction, The Cambridge Dictionary of Philosophy, ό.π., σ. 425-426.

²⁹¹ Σπινέλλη Κ.Δ., Σημειώσεις Εγκληματολογίας, Σάκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1997-1998, σ. 4.

²⁹² Από επιστημονική και φιλοσοφική σκοπιά η έννοια είναι όντως πολυσήμαντη. Πρώτα απ' όλα θεωρία θα μπορούσε να είναι η βέβαιη και έγκυρη γνώση απέναντι σε κάθε μορφή υπόθεσης. Σε μια τέτοια περίπτωση θα πρόκειται για μια νοητική κατασκευή, η οποία συνδέει πορίσματα με συγκεκριμένες λογικές αρχές όπως λ.χ. η επεξήγηση ενός φαινομένου με την αναγωγή του σε σχέση αιτίας – αιτιατού. Υπό μια ευρεία έννοια η θεωρία έχει την έννοια ενός συνόλου προτάσεων που σκοπό έχουν την επεξήγηση ενός μεγάλου αριθμού φαινομένων τα οποία σχετίζονται μεταξύ τους. Το σύνολο των προτάσεων που συγκροτούν μια θεωρία μπορεί να είναι διατυπωμένες είτε a priori είτε a posteriori. Στην πρώτη περίπτωση το περιεχόμενο της αλήθειας που εκφράζουν είτε είναι αξιωματικά αποδεκτό είτε προς επιβεβαίωση. Στην δεύτερη περίπτωση το σύνολο των προτάσεων μπορεί να προκύπτει από ατομικές προτάσεις, οι οποίες εκπορεύονται από την εμπειρία, την παρατήρηση και το πείραμα. Έτσι το σύνολο των προτάσεων εν προκειμένω δομείται μέσω του επαγωγικού συλλογισμού. Κατά μια άλλη άποψη, εκείνη του Kant η θεωρία αντιμετωπίζεται ως ένα σύνολο πρακτικών κανόνων, οι οποίοι γίνονται αντιληπτοί ως αρχές με κάποια γενικότητα και οι οποίοι προκύπτουν με αφαίρεση από συνθήκες οι οποίες με τη σειρά τους ασκούν επίδραση στην εφαρμογή των κανόνων αυτών. Σύμφωνα με τον Husserl η θεωρία είναι ένα ενιαίο και άρτια συμπληρωμένο σύνολο νόμων, οι οποίοι θεμελιώνονται σε μια κανονικότητα και οι οποίοι μπορεί να εξαχθούν από αυτήν με συστηματική απαγωγή. Ο Bernard οριοθετεί την έννοια της θεωρίας ως μιας υπόθεσης που επαληθεύεται με τον έλεγχο της λογικής και του πειράματος και υφίσταται τις μεταβολές της επιστήμης και υπόκειται σε διαρκώς νέες επαληθεύσεις. Βλ. Δελλής Ι.Γ., λήμμα: Θεωρία, Φιλοσοφικό, Κοινωνιολογικό Λεξικό, Β' Τόμος, ό.π., σ. 270-272.

μάλλον ως ο πιο δόκιμος. Κατά τον Popper, η θεωρία είναι ένα απαγωγικό σύστημα, δηλαδή, μια απόπειρα εξήγησης, άλλως επίλυσης, ενός επιστημονικού προβλήματος, η οποία υπόκειται μέσω των συμπερασμάτων της σε ορθολογική κριτική.²⁹³ Ένας άλλος πολύ γνωστός ορισμός για τη θεωρία είναι εκείνος που διατυπώθηκε από τον Kerlinger. Ο Kerlinger ορίζει τη θεωρία ως «ένα σύστημα αλληλοσυσχετιζόμενων θεωρητικών εννοιών, ορισμών και προτάσεων, τα οποία παρουσιάζουν μια συστηματική αντίληψη για τα φαινόμενα, εξειδικεύοντας τις σχέσεις μεταξύ μεταβλητών, με σκοπό την επεξήγηση και την πρόβλεψη του φαινομένου».²⁹⁴ Σύμφωνα με άλλες προσεγγίσεις, η θεωρία είναι είτε μια συμβολική κατασκευή (*symbolic construction*)²⁹⁵ ή ένα σύνολο θέσεων ή προτάσεων (*a set of statements or sentences*)²⁹⁶ ή αποτελείται από μία ή περισσότερες λειτουργικές θέσεις ή προτάσεις, οι οποίες αντιμετωπίζουν κατά τέτοιο τρόπο τη σχέση των μεταβλητών έτσι ώστε να επεξηγούν ένα φαινόμενο ή μια ομάδα φαινομένων (*a theory consists of one or more functional statements or propositions that treat the relationship of variables so as to account for a phenomenon or a set of phenomena*)²⁹⁷ ή είναι ένα σύνολο θέσεων σχετικά με τη σχέση δύο ή περισσότερων εννοιών (*a theory is a set of statements about the relationship(s) between two or more concepts or constructs*).²⁹⁸ Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι, κατά μια άποψη, οι θεωρίες αποτελούν συστηματικές επεξηγήσεις παρατηρήσεων σε ένα πλαίσιο που διέπεται από κανονικότητες (*theories are systematic explanations of observations in a framework of regularities*).²⁹⁹ Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό η θεωρία παρουσιάζει τέσσερα χαρακτηριστικά. Κατ'

²⁹³ Σπινέλλη Κ.Δ., 1998, ό.π., σ. 4. Η Σπινέλλη παρουσιάζει και τον ορισμό του Γέμπου κατά τον οποίο οι θεωρίες είναι σύνολα συνδεδεμένων μεταξύ τους υποθέσεων που συστηματοποιούν, ενοποιούν και εξηγούν ορισμένη περιοχή της πραγματικότητας. Βλ. Γέμπτος Π.Α., Η μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών, Αθήνα, τ. Β', 1987, σ. 50.

²⁹⁴ Kerlinger F., Foundations of behavioral research, Holt Rinehart & Winston, N.Y., 2nd ed., 1973, σ. 9.

²⁹⁵ Kaplan A., The conduct of inquiry, Chandler, San Francisco, 1964, σ. 296.

²⁹⁶ Simon H.A., Newell A., Models: Their uses and limitations, L.D. White (ed.), The state of social sciences, (pp. 61-83), University of Chicago Press, Chicago, 1956, σ. 67.

²⁹⁷ Hollander E.P., Principles and methods of social psychology, Oxford University Press, Oxford, U.K., 1967, σ. 55.

²⁹⁸ Jaccard J., Jacoby J., Theory construction and model building skills: A practical guide for social scientists, Kenny D.A. (ed.), The Guilford Press, N.Y.-London, 2010, σ. 28.

²⁹⁹ Skoll G.R., Contemporary criminology and the criminal justice theory: Evaluating justice systems in capitalist societies, Palgrave- Macmillan, N.Y., 2009, σ. 43.

αρχάς, είναι συστηματική, δηλαδή επεξηγεί ένα εύρος ή έναν τύπο παρατηρήσεων αποτελώντας γενική επεξήγηση για το συγκεκριμένο εύρος ή τύπο. Κατά δεύτερον, συνιστά επεξήγηση, δηλαδή δεν συνιστά εικασία ή πρόβλεψη. Η θεωρία δεν μπορεί να είναι αληθινή ή ψευδής και δεν μπορεί να είναι διαψεύσιμη ή να υπόκειται σε έλεγχο, αντίθετα αληθινές ή ψευδείς και ελεγχόμενες είναι οι υποθέσεις που διατυπώνονται μέσα σε συγκεκριμένο θεωρητικό πλαίσιο, ενώ τέλος, το τέταρτο χαρακτηριστικό γνώρισμα που οφείλει να έχει μια θεωρία είναι να εμπίπτει εντός ενός ή περισσοτέρων πλαισίων κανονικοτήτων.³⁰⁰ Στο πλαίσιο αυτής της τελευταίας προσέγγισης θα πρέπει να προσθέσουμε ότι οι θεωρίες επεξηγούν τύπους παρατηρήσεων μέσω των μοντέλων.

Ο όρος μοντέλο έχει και αυτός πλείονες σημασίες ανάλογα με το επιστημονικό πεδίο στο οποίο χρησιμοποιείται. Ενίοτε έχει παρατηρηθεί και το δυσδιάκριτο των σημασιολογικών ορίων ανάμεσα στις έννοιες του μοντέλου και της θεωρίας. Ο όρος μοντέλο έχει εντοπισθεί στη βιβλιογραφία με ποικίλες εννοιολογικές αποχρώσεις όπως: (α) ως ειδικός τύπος θεωρίας,³⁰¹ (β) ως τμήμα θεωρίας,³⁰² (γ) ως εκείνο που προκύπτει από τη θεωρία,³⁰³ (δ) ως απλοποιημένη εκδοχή μιας θεωρίας,³⁰⁴ (ε) ως αναπαράσταση της αντιστοιχίας ανάμεσα σε δύο ή περισσότερες θεωρίες³⁰⁵ ή (στ) ως εκείνο το οποίο ερμηνεύει μια θεωρία.³⁰⁶ Σύμφωνα με την άποψη του Mouton τα μοντέλα επιτελούν μια ευρετική λειτουργία (heuristic) σε αντίθεση με τις θεωρίες των οποίων η λειτουργία είναι επεξηγηματική (explanatory). Ο ίδιος αναφέρει ότι τα μοντέλα δεν αποτελούν τίποτα παραπάνω από μια μερική αναπαράσταση ενός φαινομένου και αυτό γιατί χαρακτηριστικά του φαινομένου που δεν είναι χρήσιμα για

³⁰⁰ Skoll G.R., ό.π., σ. 43-44.

³⁰¹ Coombs C., Dawes R., Tversky A., Mathematical psychology: An elementary introduction, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, N.J., 1970, σ. 4 και Kaplan A., The conduct of inquiry, ό.π., σ. 263.

³⁰² Sheth J.N., A review of buyer behavior, Management Science, Series B, 1967, 13 (12), σ. B 718-758 και Torgerson W.S., Theory and methods of scaling, Wiley, N.Y., 1958, σ. 4.

³⁰³ Pap A., An introduction to the philosophy of science, Glencoe, IL: Free Press of Glencoe, Macmillan, 1962, σ. 355.

³⁰⁴ Carnap R., Jeffrey R., Studies in inductive logic and probability (Vol. 1), University of California Press, Berkeley, 1971, σ. 54.

³⁰⁵ Brodbeck M., Readings in the philosophy of the social sciences, Macmillan, N.Y., 1968.

³⁰⁶ Green P., Tull D.S., Research for marketing decisions, Englewood Cliffs, Prentice - Hall, N.J., 1975, σ. 42.

την λειτουργία του μοντέλου απομονώνονται, ενώ κεντρικό άξονά αποτελούν οι σημαντικότερες πτυχές του υπό μελέτη φαινομένου.³⁰⁷ Σε κάθε περίπτωση, κατά τον Mouton τα διαφοροποιητικά στοιχεία ανάμεσα σε μια τυπολογία, ένα μοντέλο και μια θεωρία, όσον αφορά στις επιτελούμενες από το καθένα λειτουργίες, συμπυκνώνονται στα εξής: η τυπολογία περιλαμβάνει την ταξινόμηση και την κατηγοριοποίηση, το μοντέλο περιλαμβάνει τις δύο προηγούμενες λειτουργίες και επιπλέον εκείνη της ανακάλυψης ή εφεύρεσης και τέλος, η θεωρία επιτελεί όλες τις προαναφερθείσες λειτουργίες και επιπλέον διαθέτει επεξηγηματικό χαρακτήρα.³⁰⁸ Ο Gorrell κάνει χρήση του όρου «προκαταρκτικά θεωρητικά μοντέλα» (precursive theoretical models) και αυτό γιατί τα περισσότερα μοντέλα στις κοινωνικές επιστήμες (σε αντίθεση με τις θετικές επιστήμες) αποτελούν τους προδρόμους μιας θεωρίας. Εντοπίζει, μάλιστα, τέσσερα χαρακτηριστικά στοιχεία που διέπουν τα μοντέλα: πρώτον, τα μοντέλα παρέχουν ερωτήματα, σημεία εστίασης της προσοχής και κατευθύνσεις για έρευνα τα οποία οδηγούν σε μια καλύτερη κατανόηση του υπό μελέτη φαινομένου, δεύτερον, περιορίζουν, απομονώνουν, απλοποιούν και συστηματοποιούν το ερευνώμενο φαινόμενο, τρίτον, προσφέρουν νέες εννοιολογικές προσεγγίσεις μέσα από την παραγωγή καινούργιων ορισμών και τέταρτον, παρουσιάζουν επεξηγηματικά σχεδιαγράμματα σχετικά με το υπό διερεύνηση φαινόμενο. Σχετικά με αυτό το τελευταίο στοιχείο ο Gorrell τονίζει ότι ένα μοντέλο, παρουσιάζει συσχετίσεις μεταξύ μεταβλητών εξηγώντας έτσι ως ένα βαθμό το φαινόμενο αλλά με επιφανειακό τρόπο σε αντίθεση με τη θεωρία που παρέχει ένα πλήρες επεξηγηματικό πλαίσιο σχετικά με το εξηγητέο.³⁰⁹ Τα μοντέλα, κατά μια άλλη

³⁰⁷ Ο Johann Mouton διακρίνει τρία είδη εννοιολογικών – θεωρητικών σχημάτων (conceptual frameworks): τη θεωρία, το μοντέλο και την τυπολογία. Μάλιστα όσον αφορά στην τυπολογία και το μοντέλο επισημαίνει ότι ενώ η τυπολογία αποτελεί μια στατική αντίληψη σχετικά με μια συγκεκριμένη τάξη γεγονότων, το μοντέλο συνιστά μια προσπάθεια αναπαράστασης των δυναμικών όψεων ενός φαινομένου μέσα από την κατάδειξη των συσχετίσεων βασικών στοιχείων του σε μια απλοποιημένη μορφή. Βλ. Mouton J., Basic concepts in the methodology of the social sciences, H.S.R.C. Series in Methodology, Mouton J. (ed.), Human Sciences Research Council, 1990, σ. 139-140.

³⁰⁸ Βλ. Mouton J., ό.π., σ. 144.

³⁰⁹ Gorrell J.M., The explanatory, heuristic and meaning – constituting functions of theoretical models, Ph.D., Brown University, 1981, σ. 130-132. Σχετικά με το θέμα αυτό ο Mouton αναφέρει ότι ένα μοντέλο χρησιμοποιείται συνειδητά για την απλοποίηση και την αφαίρεση και για αυτό θα πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν να αποτελεί ένα θεωρητικό σχήμα. Η θεωρία, αντίθετα, διατυπώνει πραγματικές σχέσεις μεταξύ πραγματικών φαινομένων ή μεταβλητών και ως εκ τούτου θα πρέπει να ελέγχεται

άποψη, αποτελούν, αναπαραστάσεις της πραγματικότητας και λειτουργούν με βάση τους νόμους των κανονικοτήτων.³¹⁰ Τα μοντέλα, σύμφωνα με την άποψη αυτή, εκτός από την επεξήγηση και την πρόβλεψη χρησιμοποιούνται και ως εργαλεία για την κατασκευή μιας θεωρίας, αλλά και για τη διερεύνηση των επιπτώσεων, της δυναμικής ή της εσωτερικής συνοχής πολλαπλών θεωρητικών υποθέσεων καθώς και ως «απόδειξη» διαφόρων θεωρητικών δυνατοτήτων.³¹¹ Εξίσου, ενδιαφέροντα είναι και τα λεγόμενα μοντέλα πολυ-διακύμανσης τα οποία ορίζονται ως σύνολα εννοιών και

εμπειρικά. Διαβάζουμε: «Ενώ το κριτήριο για ένα «καλό» μοντέλο εντοπίζεται στην δυνατότητά του να εφευρίσκει (παρά στην ακρίβεια), το κριτήριο για μια «καλή» θεωρία σχετίζεται με την ικανότητά της να επεξηγεί πραγματικές σχέσεις μεταξύ φαινομένων». Βλ. Mouton J., ό.π., σ. 143-144.

³¹⁰ Skoll G.R., ό.π., σ. 44.

³¹¹ Στην βιβλιογραφία μπορούν να εντοπιστούν δύο ειδών φιλοσοφικές προσεγγίσεις σχετικά με τη σημασιολογική διάσταση της έννοιας του μοντέλου. Η πρώτη προσέγγιση περιλαμβάνει τη «συντακτική» και τη «σημαντική» αντίληψη για τα θεωρητικά μοντέλα. Σύμφωνα με τη «συντακτική» αντίληψη στόχος ενός μοντέλου είναι να παρέχει μια ερμηνεία σε μια θεωρία που συγκροτείται από αξιώματα με όρους εννοιολογικούς. Όταν οι νόμοι που διέπουν μια επιστημονική θεωρία χρησιμοποιούνται ως αξιώματα και τα θεωρήματα συνιστούν το αποτέλεσμα που προκύπτει από τη λειτουργία αυτών των αξιωμάτων τότε γίνεται λόγος για τη «συντακτική» αντίληψη περί της έννοιας της θεωρίας. Σύμφωνα με τη «σημαντική» αντίληψη οι θεωρίες δεν είναι συναρμολογήσεις προτάσεων ή θέσεων, αλλά συναρμολογήσεις μοντέλων, τα οποία λαμβάνονται ως κατασκευές που ορίζονται από τη χρήση μιας αρμόζουσας λογικό-μαθηματικής γλώσσας. Κατά τη «σημαντική» αντίληψη τα μαθηματικά κατέχουν εξέχουσα θέση και αυτό γιατί στην περίπτωση που θελήσει κάποιος να προτείνει ή να εφαρμόσει μια επιστημονική θεωρία θα πρέπει να δημιουργήσει πρώτα μια μαθηματική κατασκευή και στη συνέχεια να ταυτίσει μέρη της κατασκευής αυτής με αντίστοιχα μέρη στον πραγματικό κόσμο. Αυτό του επιτρέπει να προχωρήσει σε πειράματα και προβλέψεις. Οι «αποδείξεις» που συγκεντρώνονται κατά τη διαδικασία αυτή συνιστούν έναν τρόπο κατασκευής προβλέψεων μέσω της χρήσης μιας μαθηματικής κατασκευής. Από την άλλη μεριά βρίσκεται μια νεότερη προσέγγιση η οποία επικεντρώνει το ενδιαφέρον της περισσότερο στο ρόλο των μοντέλων στην επιστημονική πρακτική. Κατά τους Morrison και Morgan τα μοντέλα θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ερευνητικά εργαλεία, τα οποία μεσολαβούν ανάμεσα στη θεωρία και τα εμπειρικά δεδομένα λόγω της αυτόνομης φύσης τους. Η αυτονομία τους οφείλεται στην ετερογενή δομή τους. Εκτός από θεωρητικές ιδέες και εμπειρικά δεδομένα μπορεί να περιέχουν αναλογίες, μαθηματικές τεχνικές και πολιτικές αντιλήψεις κ.λ.π. Η άποψη των Morrison και Morgan παρουσιάζει το θεωρητικό μοντέλο όχι απλά σαν ένα εργαλείο αναπαράστασης της πραγματικότητας αλλά και ως μια παραγωγική κατασκευή. Βλ. Knuutila T., λήμμα: models – modeling, International Encyclopedia of Social Sciences, edited by Darity W.A.Jr., Macmillan Social Science Library, 2nd ed., 2008, σ. 224-226, Morrison M., Morgan M.S., Models as mediators: Perspectives on natural and social science, edited by Morgan and Morrison, Cambridge University Press, Cambridge, U.K., 1999, σ. 10-37.

μεταβλητών από διάφορες θεωρίες. Η Κρανιδιώτη στο βιβλίο της «Η ολοκλήρωση: Μέθοδος ανάπτυξης θεωρίας στην εγκληματολογία» γράφει σχετικά: «Έτσι τα μοντέλα πολυ-διακύμανσης τοποθετήθηκαν στο μεταίχμιο έρευνας και θεωρίας, υπό το πρίσμα αντιλήψεων οι οποίες έδιναν προβάδισμα στην έρευνα, παρέχοντας παράλληλα και λόγο ύπαρξης στην ανάπτυξη θεωρητικού λόγου, με την προοπτική μετεξέλιξής τους, μέσω επαγωγικών κυρίως συλλογισμών, σε θεωρίες».³¹² Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με την θέση των Jaccard και Jacoby, ανεξαρτήτως από τις όποιες νοηματικές διαφοροποιήσεις, τις οποίες δύναται να εντοπίσει κανείς ανάμεσα στους δύο όρους, τόσο η θεωρία όσο και το μοντέλο έχουν ένα κοινό σημείο: εκείνο της «έννοιας» (concept) ή της συσχέτισης μεταξύ δύο ή περισσότερων εννοιών. Γράφουν σχετικά: «Η θεωρητική έκφραση αναφέρεται σε κάθε εξωτερική συμβολική αναπαράσταση ενός εσωτερικού εννοιολογικού συστήματος, ανεξάρτητα από το αν αυτή η συμβολική αναπαράσταση θα πρέπει να θεωρηθεί από τους άλλους καταλληλότερα ως θεωρία ή μοντέλο, και ανεξάρτητα από το αν η αναπαράσταση είναι λεκτική, μαθηματική, απεικονιστική/γραφική ή φυσική».³¹³

Αναφορικά με τα κριτήρια αξιολόγησης των θεωριών, δεν υπάρχει ούτε ως προς αυτά μια ενιαία γραμμή. Οι Shaw και Costanzo προτείνουν δύο κατηγορίες

³¹² Κρανιδιώτη Μ.Π., Η ολοκλήρωση: Μέθοδος ανάπτυξης θεωρίας στην εγκληματολογία, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2007, σ. 56-60. Ως χαρακτηριστική περίπτωση μοντέλου πολυ-διακύμανσης αναφέρει την ενοποίηση των Wilcox, Land, Miethe. Βλ. Wilcox P., Land K.C., Miethe T.D., Macro – micro integration in the study of victimization: A hierarchical logistic model analysis across Seattle neighborhoods, Criminology, 1994, 32 (3), σ. 387-414.

³¹³ Jaccard J., Jacoby J., ό.π., σ. 29. Σύμφωνα με τους ίδιους η «έννοια» (concept) είναι μια γενικευμένη αφαίρεση, μια ιδέα σχετιζόμενη με την πραγματικότητα. Οι έννοιες είναι τα δομικά υλικά της σκέψης και μέσω αυτών μπορούμε να αντιλαμβανόμαστε την πραγματικότητα (σ. 10-13). Βλ. επίσης Skoll G., ό.π, σ. 44 όπου αναφέρει ότι οι έννοιες είναι τα δομικά υλικά των θεωριών και ότι πρακτικά αποτελούν ιδέες με εμπειρικό περιεχόμενο. Ο Mouton αναφέρεται στα δύο συστατικά στοιχεία της έννοιας: τον ορισμό ή νόημα ή βάθος (connotation-sense) και την έκταση ή δήλωση ή πλάτος (denotation-reference). Το βάθος ή νόημα της έννοιας περιλαμβάνει το σύνολο των γνωρισμάτων της ενώ το πλάτος, το σύνολο των αντικειμένων, καθένα από τα οποία έχει τα γνωρίσματα που αναφέρονται στο βάθος της έννοιας. Υπογραμμίζει ότι μια έννοια αποκτά νέα σημασιολογική διάσταση όταν ενσωματώνεται στο πλαίσιο μιας θεωρίας, μιας τυπολογίας ή ενός μοντέλου. Για αυτό το λόγο, αυτού του είδους οι έννοιες ονομάζονται θεωρητικές έννοιες ή κατασκευές (theoretical concepts or constructs). Οι θεωρητικές έννοιες είναι πλούσιες σε βάθος και η έκταση αυτών καθορίζεται από το βάθος που αποκτούν εντός του θεωρητικού πλαισίου που εντάσσονται. Βλ. Mouton J., ό.π., σ. 58-62 και 126-128.

κριτηρίων για μια «καλή» θεωρία: (α) εκείνα τα οποία είναι απαραίτητα για να γίνει μια θεωρία αποδεκτή από την επιστημονική κοινότητα και (β) εκείνα τα οποία αν και όχι αναγκαία για την αποδοχή της θεωρίας, ωστόσο είναι επιθυμητά. Στην πρώτη κατηγορία εμπίπτουν τρία κριτήρια: πρώτον, η εσωτερική λογική συνοχή της θεωρίας, δεύτερον, η συμφωνία με γνωστά δεδομένα και πραγματικά περιστατικά και τρίτον, η δυνατότητα εμπειρικού ελέγχου των υποθέσεων που θέτει η θεωρία.³¹⁴ Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσονται έξι κριτήρια: (α) διατύπωση της θεωρίας με τέτοιους όρους έτσι ώστε να γίνεται κατανοητή από άλλους επιστήμονες, (β) άρτια επεξήγηση του φαινομένου σε συνδυασμό με φειδωλή χρήση εννοιών και αρχών, (γ) δυνατότητα ενοποίησης της θεωρίας με άλλες θεωρίες, (δ) διευρυνόμενο προγνωστικό πεδίο επενέργειας, (ε) καινοτομία και (στ) αριθμός των εμπειρικών ερευνών που πυροδοτεί.³¹⁵ Κατά την Κρανιδιώτη τα κριτήρια αξιολόγησης μιας θεωρίας διακρίνονται σε δύο ομάδες: τα εσωτερικά και τα εξωτερικά. Οι εσωτερικοί γνώμονες αξιολόγησης περιλαμβάνουν τη σταθερότητα του επιπέδου επεξήγησης, την προγνωστική και την επεξηγηματική ικανότητα.³¹⁶ Όσον αφορά στη σταθερότητα του επιπέδου επεξήγησης (ατομικού, μικρο- ή μακρο- κοινωνιολογικού)³¹⁷ διαβάζουμε

³¹⁴ Όσον αφορά στην εσωτερική λογική συνέπεια της θεωρίας, αυτή απαιτεί η θεωρία να μην περιλαμβάνει αντιφατικές θεωρητικές προτάσεις και να μην οδηγεί σε ασυμβίβαστα πορίσματα και προβλέψεις. Βλ. Jaccard J., Jacoby J., ό.π., σ. 31-32.

³¹⁵ Shaw M., Costanzo P., *Theories of social psychology*, McGraw-Hill, N.Y., 1982 και Jaccard J., Jacoby J., ό.π., σ. 32.

³¹⁶ Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 62-77.

³¹⁷ Η συνήθης διάκριση του επιπέδου επεξήγησης περιλαμβάνει το ατομικό επίπεδο επεξήγησης και το κοινωνικό επίπεδο επεξήγησης. Το κοινωνικό επίπεδο επεξήγησης χωρίζεται σε μικρο- και μακρο-κοινωνικό επίπεδο. Ωστόσο τα δύο αρχικά επίπεδα μπορεί να διαχωριστούν και σε άλλες διαφορετικές κατηγορίες επιπέδων. Λ.χ έχει παρατηρηθεί η διάκριση σε επίπεδο «ατομικής διαφοράς» και σε επίπεδο «δομής διαδικασίας» για την οποία βλ. Bernard T.J., Snipes J.B., *Theoretical integration in criminology*, Tonry M. (ed.), *Crime and Justice: A review of research*, University of Chicago Press, Chicago, 1996, σ. 332. Η Κρανιδιώτη αναφέρει και τη διάκριση του Meier, ο οποίος διακρίνει δύο επίπεδα θεωρητικού λόγου, εκείνο της μικρο-θεωρίας και εκείνο της μακρο-θεωρίας δηλαδή το επίπεδο της «ατομικό-διαδικασίας» και το επίπεδο της «δομής» αντίστοιχα. Σε επίπεδο μικρο-θεωρίας διερευνούνται οι κοινωνικοί και ψυχολογικοί παράγοντες που επιδρούν στο φαινόμενο της απόκλισης ενώ σε επίπεδο μακρο-θεωρίας εξετάζονται οι όροι υπό τους οποίους το έγκλημα γεννιέται και ενδημεί μέσα στην κοινωνία. Βλ. Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 102 και Meier R.F., *Deviance and differentiation*, Messner S., Krohn M.D, Liska A.E., (eds), *Theoretical integration in the Study of Deviance and Crime: Problems and Prospects*, State University of New York Press, Albany, N.Y., 1989, σ. 199-212.

σχετικά: «*Η σημασία του επιπέδου επεξήγησης συνδέεται με τη διασφάλιση της λογικής συνέπειας κατά την επεξηγηματική προσπάθεια και η τήρηση του επιπέδου αυτού σταθερού κατά την ανάπτυξη και τη διατύπωση του θεωρητικού λόγου, θα μπορούσε να αποτελέσει τον πρώτο γνώμονα καλής θεωρίας*».³¹⁸ Σχετικά με την προγνωστική ικανότητα οφείλουμε να υπογραμμίσουμε ότι σύμφωνα με την άποψη ορισμένων θεωρητικών, αποτελεί το πλέον αξιόπιστο κριτήριο αξιολόγησης μιας θεωρίας.³¹⁹ Βασική, ωστόσο, προϋπόθεση της ακριβούς πρόγνωσης είναι η τυπική (formal) διατύπωση της θεωρίας.³²⁰ Η ακρίβεια (precision) της πρόγνωσης θα πρέπει, παράλληλα, να συνδυάζεται με την εμβέλεια (range) και το πεδίο επενέργειάς (scope) της. Η εμβέλεια σχετίζεται με τις μονάδες αναφοράς μιας θεωρίας λ.χ. άτομα, οργανισμοί, πόλεις, χώρες. Όσο περισσότερες είναι οι μονάδες αναφοράς τόσο καλύτερη είναι η προγνωστική εμβέλεια της θεωρίας.³²¹ Σχετικά με το πεδίο επενέργειας, αυτό σε επίπεδο εμπειρικής έρευνας σχετίζεται με τον αριθμό των εξαρτημένων μεταβλητών της θεωρίας ή σε θεωρητικό επίπεδο με το σύνολο των επιμέρους περιπτώσεων του αντικειμένου για το οποίο γίνεται η πρόγνωση (εξηγητέο).³²² Όσον αφορά στον τρίτο εσωτερικό γνώμονα αξιολόγησης μιας

³¹⁸ Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 64-65 όπου τονίζει τις δυσκολίες που προκύπτουν στην προσπάθεια συγκερασμού δύο ή περισσότερων θεωριών που παρουσιάζουν διαφορετικό επίπεδο επεξήγησης επισημαίνοντας ότι κατά την ενοποίηση θεωριών έχει αξία η αναζήτηση μιας σταθερής σχέσης επιπέδων.

³¹⁹ Gibbs J.P., The state of criminological theory, *Criminology*, 1987, 25(4), σ. 821-840 και Gibbs J.P., *Sociological theory construction*, The Dryden Press, Hinsdale, Illinois, 1972.

³²⁰ Η Κρανιδιώτη γράφει σχετικά: «*Η θεωρία θα πρέπει να είναι δομημένη με τους κανόνες της (λογικής) απαγωγής και το είδος των όρων και των προτάσεων της, όπως και η διάταξή τους, θα πρέπει να προσδιορίζονται επακριβώς μέσα στη θεωρία, ώστε να είναι εφικτή η εξαγωγή υποθέσεων και η εμπειρική της δοκιμή*». Βλ. Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 69-70.

³²¹ Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 70 όπου αναφέρει ότι μια θεωρία για την αυτοκτονία που εφαρμόζεται μόνο σε επίπεδο κρατών έχει μικρότερη εμβέλεια στην πρόγνωση από ό,τι θα είχε μια αντίστοιχη θεωρία εφαρμοζόμενη σε πόλεις ή ηλικιακές ομάδες.

³²² Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 71-75, όπου διαβάζουμε σχετικά: «*Λ.χ. το προγνωστικό πεδίο επενέργειας της θεωρίας του αυτοελέγχου των Gottfredson και Hirschi, της οποίας η επεξήγηση εκτείνεται σε όλα τα είδη εγκλήματος και δραστών, θα πρέπει να είναι μεγαλύτερο από εκείνο της θεωρίας των κοινωνικών δεσμών του Hirschi, η οποία εφαρμόζεται στην παραβατικότητα ανηλίκων*». Ωστόσο, η Κρανιδιώτη τονίζει ότι υπάρχει έλλειψη σημασιολογικής αποσαφήνισης και ιεράρχησης των διαστάσεων της πρόγνωσης και ότι είναι εξαιρετικά δύσκολη η επίτευξη της γενίκευσης μιας θεωρίας σε όλα τα είδη του εγκλήματος μαζί με την εμβέλειά της σε όλες τις χώρες της γης.

θεωρίας, δηλαδή, την επεξηγηματική ικανότητα, αυτή συνίσταται τόσο στην κατανόηση όσο και στην εξήγηση. Άρα μια θεωρία γίνεται αποδεκτή εφόσον προωθεί την κατανόηση, γεγονός αυτόνομο, και εφόσον προσφέρει μια επαρκή εξήγηση του φαινομένου στο οποίο αναφέρεται. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι μια θεωρία δεν μπορεί να παρέχει επαρκή επεξήγηση του φαινομένου, χωρίς να έχει προγνωστική ικανότητα. Συνεπώς, η επάρκεια της επεξήγησης εξαρτάται από την πρόγνωση και το αντίστροφο.³²³ Η Κρανιδιώτη δέχεται ως υπόδειγμα σύνθεσης κριτηρίων αξιολόγησης, εκείνο του Tittle³²⁴ και προχωράει σε μια σύνδεσή του με τους γενικούς γνώμονες αξιολόγησης καθώς και με άλλα κριτήρια, αναδιατυπώνοντας με οικονομία λόγου νέα εσωτερικά κριτήρια: *«Οι τρεις εσωτερικοί γνώμονες αξιολόγησης, οι οποίοι ως επί το πλείστον συνοψίστηκαν στον πρωταρχικό γνώμονα, εκείνον της επεξηγηματικής ικανότητας, αναλύονται και ανασυντίθενται καταρχήν σε δύο κριτήρια, την ευρύτητα³²⁵ και την επάρκεια μιας θεωρίας. Η επάρκεια περιλαμβάνει τρία επιμέρους κριτήρια, την περιεκτικότητα,³²⁶ την ακρίβεια³²⁷ και το βάθος.³²⁸ Τα τέσσερα,*

³²³ Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 76.

³²⁴ Tittle C.R., Control balance theory: Toward a general theory of deviance, Crime and society, Westview Press, Boulder, Colorado, 1995, σ. 17-53.

³²⁵ Η ευρύτητα σχετίζεται με την ικανότητα μιας θεωρίας να επεξηγεί όσο το δυνατόν περισσότερες περιπτώσεις του υπό διερεύνηση φαινομένου και πρακτικά αναφέρεται στην ικανότητα γενίκευσής της. Βλ. Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 79.

³²⁶ Η περιεκτικότητα αναφέρεται στη νοηματική πληρότητα της θεωρίας δηλαδή στην περίληψη όλων εκείνων των παραγόντων που δρουν αιτιωδώς στην παραγωγή του υπό μελέτη φαινομένου ή ασκούν επίδραση σε αυτό, καθώς και των μεταξύ τους συσχετίσεων. Οι αιτιώδεις αυτοί παράγοντες στα πλαίσια διενέργειας εμπειρικής έρευνας καλούνται ανεξάρτητες μεταβλητές. Βλ. Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 80.

³²⁷ Το κριτήριο της ακριβείας απαιτεί τον προσδιορισμό του χρόνου και του βαθμού εκδήλωσης των αιτιωδών παραγόντων, του τρόπου με τον οποίο επιδρούν οι αιτιώδεις παράγοντες στο υπό διερεύνηση φαινόμενο καθώς και του χρόνου που μεσολαβεί ανάμεσα στην επίδραση αυτή και τα προκύπτοντα αποτελέσματα. Επίσης στο ίδιο κριτήριο περιλαμβάνονται και οι λεγόμενοι συντελεστές ενδεχόμενης επίδρασης (contingencies). Με άλλα λόγια η ακρίβεια μιας θεωρίας συνίσταται στην επαρκή περιγραφή όλων εκείνων των προϋποθέσεων υπό τις οποίες επιδρούν οι αιτιώδεις δυνάμεις στη διαμόρφωση του υπό μελέτη φαινομένου καθώς και στην πλήρη περιγραφή των μεταξύ τους αιτιωδών σχέσεων. Βλ. Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 81.

³²⁸ Μια θεωρία για να έχει βάθος σε επίπεδο επεξηγηματικό θα πρέπει να καθιστά απόλυτα κατανοητή την αιτιώδη λογική σειρά και τη διάδραση των παραγόντων που προκαλούν ή επιδρούν στο μελετώμενο φαινόμενο. Δηλαδή θα πρέπει μια θεωρία να διατυπώνει εξηγήσεις και για τις αιτιώδεις

συνολικά, κριτήρια θεωρούνται ισότιμα». ³²⁹ Τα εξωτερικά κριτήρια αξιολόγησης μιας θεωρίας συνίστανται στην εμπειρική εγκυρότητά ³³⁰ της και τη χρησιμότητά της. Η Κρανιδιώτη αναφέρει σχετικά με τα δύο αυτά κριτήρια: «Σε κάθε περίπτωση, όμως, η βέλτιστη εκτίμηση της προγνωστικής ικανότητας μιας θεωρίας επιτυγχάνεται *ex post*, εφόσον δηλαδή η θεωρία πράγματι επαληθευθεί ή και αποδειχθεί με κάποιον τρόπο ότι έχει τα εχέγγυα για την (επιτυχή) εφαρμογή της σε ένα πεδίο αντεγκληματικής πολιτικής. Η απουσία επαλήθευσης ή επιτυχούς εφαρμογής της αποδυναμώνει και τη σημασία της εκπλήρωσης των άλλων κριτηρίων. Ω εκ τούτου, οι δύο εξωτερικοί γνώμονες αξιολόγησης, η εμπειρική εγκυρότητα και η συνεπαγωγική σημασία της θεωρίας, καθίστανται αλληλένδετοι με τα εσωτερικά κριτήρια κατασκευής της ανάπτυξής και διατύπωσής της». ³³¹

Τέλος, θα ήταν σκόπιμο να γίνει μια επιγραμματική αναφορά στις μεθόδους ανάπτυξης μιας θεωρίας. Οι βασικές μέθοδοι ανάπτυξης θεωρίας είναι ο ανταγωνισμός, η επεξεργασία και η ολοκλήρωση. Οι Paternoster και Bachman ωστόσο, αναγνωρίζουν ως μεθόδους τον ανταγωνισμό και την ολοκλήρωση αλλά στη θέση της επεξεργασίας τοποθετούν τη διάψευση. ³³² Ο Tittle, επίσης, αναγνωρίζει ως ιδιαίτερη μέθοδο ανάπτυξης, εκείνη της επινόησης. ³³³ Η Κρανιδιώτη γράφει για την έννοια της μεθόδου ανάπτυξης θεωρίας: «Η έννοια, όμως, της μεθόδου ανάπτυξης θεωρίας δηλώνει προσεγγίσεις, παραδοχές και τεχνικές κατασκευής θεωριών προσανατολισμένες σε μια κατεύθυνση πνευματικής εργασίας, η οποία να εγγυάται την αφοσίωση στους κανόνες της επιστήμης». ³³⁴ Με τη μέθοδο του ανταγωνισμού ο ερευνητής προβαίνει σε παραγωγή τέτοιων υποθέσεων από μια θεωρία έτσι ώστε να είναι αντίθετες από τις υποθέσεις μιας άλλης. Η μέθοδος του ανταγωνισμού των

δυνάμεις που προκαλούν τους αιτιώδεις παράγοντες, οι οποίοι με τη σειρά τους προκαλούν ή επιδρούν στο φαινόμενο, και να οριοθετεί και τη συσχέτιση μεταξύ αυτών.

³²⁹ Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 78.

³³⁰ Η εμπειρική εγκυρότητα αφορά στη συμβατότητα της θεωρίας με εμπειρικές διαπιστώσεις που ισχύουν για ορισμένο γνωστικό αντικείμενο ή τη συνολική ή μερική επαλήθευσή της μέσω εμπειρικών δοκιμών. Βλ. Paternoster R., Bachman R., *Explaining criminals and crime*, Roxbury, Los Angeles, 2001, σ. 4

³³¹ Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 85.

³³² . Paternoster R., Bachman R., ό.π., σ. 303.

³³³ Tittle C.R., ό.π., σ. 54 επ.

³³⁴ Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 39.

θεωριών ή των αντίθετων υποθέσεων αποτελεί μια γόνιμη διαδικασία και ένα οικονομικό μέσο για τον εμπειρικό έλεγχο μιας θεωρίας.³³⁵ Στη μέθοδο της επεξεργασίας προεπιλέγεται ως δεδομένη μια αρχική δομή και οι κεντρικές παραδοχές ενός συγκεκριμένου θεωρικού σχήματος και στη βάση αυτή πραγματοποιείται η προέκταση, σε μια λογική συνέχεια, των αρχικών προτάσεων του. Με την επεξεργασία, πρακτικά, γίνεται αναδιατύπωση προτάσεων, αφαίρεση ορισμένων άλλων, αναγωγή κάποιων σε άλλες προτάσεις και προσθήκη νέων. Αυτό σημαίνει ότι οι βασικές προτάσεις της υπό επεξεργασία θεωρίας επαναξιολογούνται και πολλές φορές, μέσα από αυτή τη διαδικασία της επαναξιολόγησης και αναδιατύπωσης, κρίνεται σκόπιμη η ενσωμάτωση νέων προτάσεων από άλλα θεωρητικά σχήματα.³³⁶ Τέλος, η ολοκλήρωση, ως μέθοδος ανάπτυξης θεωρίας προϋποθέτει την ενοποίηση δύο ή περισσότερων θεωριών. Για τον εννοιολογικό προσδιορισμό της έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί διάφοροι ορισμοί,³³⁷ οι οποίοι ωστόσο λόγω επιμέρους ατελειών δεν έχουν αποδώσει σε απόλυτα ικανοποιητικό βαθμό τη σημασιολογική διάσταση της ολοκλήρωσης. Η Κρανιδιώτη προκρίνει τον ορισμό της Farnworth ο οποίος ορίζει τα εξής: *«Η ολοκλήρωση είναι ένας συνδυασμός δύο ή περισσότερων προγενέστερων θεωριών, που επιλέγονται επί τη βάση διακριτών κοινών στοιχείων, σε ένα και μοναδικό αναδιαμορφωμένο θεωρητικό σχήμα, μεγαλύτερης νοηματικής περιεκτικότητας και επεξηγηματικής αξίας από τις συνιστώσες αυτό θεωρίες»*.³³⁸ Σε αυτό το σημείο τρία στοιχεία θα πρέπει να υπογραμμισθούν:

³³⁵ Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 41-43 η οποία, ωστόσο, επισημαίνει ότι η μέθοδος του ανταγωνισμού αποδείχτηκε στην πράξη δυσεφάρμοστη.

³³⁶ Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 44-45. Αναφέρεται εδώ ως χαρακτηριστική περίπτωση εφαρμογής της μεθόδου της επεξεργασίας εκείνη της θεωρίας του Cohen καθώς και των Cloward και Ohlin, οι οποίοι επεξεργάστηκαν την θεωρία της ανομίας του Merton. Βλ. Cohen A., *Delinquent boys: The culture of gang*, The Free Press, N.Y., 1955 και Cloward R.A., Ohlin L.E., *Delinquency and opportunity: A theory of delinquent gangs*, Free press, N.Y., 1960.

³³⁷ Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 48, Elliott D.S., Ageton S.S., Cantor R.J., *An integrated theoretical perspective on delinquent behavior*, Journal of Research in Crime and Delinquency, 1979, 16 (1), σ. 3-27. Βλ. επίσης Thornberry T.P., *Reflections on the advantages and disadvantages of theoretical integration*, Messner S.F., Krohn M.D., Liska A.E. (eds.), *Theoretical Integration in The Study of Deviance and Crime: Problems and Prospects*, State University of New York Press, Albany, N.Y., 1989, σ. 52.

³³⁸ Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 50-51. Βλ. επίσης Farnworth M., *Theory integration versus model building*, Messner S.F., Krohn M.D., Liska A.E. (eds.), *Theoretical Integration in the Study of*

πρώτον, ότι στην περίπτωση της ολοκλήρωσης οι υπό ολοκλήρωση θεωρίες εξετάζονται προς ενοποίηση σε ισότιμη βάση,³³⁹ δεύτερον, ότι είναι σημαντικό να καθορίζεται το επίπεδο επεξήγησης ή η σχέση των επιπέδων επεξήγησης στην ολοκληρωμένη θεωρία και τρίτον, ότι η ενοποίηση θα πρέπει να πραγματοποιείται με λογική συνέπεια.³⁴⁰

2.10.2 Θεωρία της ετικέτας: Οι επικρίσεις - Θεωρία ή προοπτική;

Οι επικρίσεις που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς σχετικά με την πραγματική φύση της θεωρητικής προσέγγισης της ετικέτας είναι ποικίλες. Ωστόσο θα πρέπει να σημειωθεί ότι πολλάκις οι εν λόγω επικρίσεις ερείδονται σε παρερμηνείες των θέσεων και των προθέσεων των θεωρητικών της. Για αυτό το λόγο κρίνεται σκόπιμο να γίνει μια σύντομη αναφορά στις διάφορες κριτικές προσεγγίσεις σχετικά με το επιστημολογικό ζήτημα της φύσης της προσέγγισης της ετικέτας, καθώς και σε κάποιες τοποθετήσεις που διατυπώθηκαν από τους υποστηρικτές της ως απαντήσεις στην επικριτική διάθεση και στάση των θεωρητικών της εγκληματογένεσης ή του περάματος στην πράξη αλλά και της «νέας» εγκληματολογίας.

Ένας από τους πιο δριμείς επικριτές της θεωρίας της ετικέτας υπήρξε ο Gibbs, ο οποίος αν και αναγνωρίζει τους νέους ορίζοντες που διάνοιξε η προσέγγιση της ετικέτας στη μελέτη του εγκληματικού φαινομένου, εντούτοις υποστηρίζει ότι άφησε αναπάντητα τέσσερα βασικά ερωτήματα: (α) ποια στοιχεία στο σχήμα σκόπευαν να αποτελέσουν ορισμούς παρά ουσιαστική θεωρία; (β) αποτελεί τελικό σκοπό της προσέγγισης η επεξήγηση της παραβατικής συμπεριφοράς ή η επεξήγηση των αντιδράσεων σε αυτήν; (γ) μπορεί να προσδιορισθεί η συμπεριφορά αποκλειστικά με όρους αντιδράσεων απέναντί της; και (δ) ποιο ακριβώς είδος αντίδρασης προσδιορίζει τη συμπεριφορά ως παραβατική;³⁴¹ Κατά τον Gibbs, λοιπόν, η έλλειψη ολοκληρωμένων απαντήσεων στα ανωτέρω ερωτήματα είναι εκείνη που συνηγορεί στην κατεύθυνση της μη θεώρησης της προσέγγισης της ετικέτας ως θεωρίας, αλλά

Deviance and Crime: Problems and Prospects, State University of New York Press, Albany, N.Y., 1989, σ. 95.

³³⁹ Αντίθετα στην περίπτωση της επεξεργασίας γίνεται προεπιλογή μιας θεωρίας. Ωστόσο, πολλές φορές η επεξεργασία αγγίζει τα όρια της ολοκλήρωσης. Βλ. Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 47.

³⁴⁰ Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 50.

³⁴¹ Gibbs J., 1966, ό.π.

στην αντιμετώπισή της απλά ως μιας οπτικής ή αντίληψης.³⁴² Ο Schur με τη σειρά του έσπευσε να απαντήσει στην ερωτηματοθεσία του Gibbs γράφοντας: «Προς το παρόν, είναι αρκετό να σημειώσουμε ότι ο χαρακτηρισμός του Gibbs είναι πιθανότατα σωστός. Αφ' εαυτής η προσέγγιση της ετικέτας (με την έλλειψη ξεκάθਾਰου ορισμού, την μέχρι τώρα αποτυχία της να παράγει ένα συνεκτικό σύνολο από αλληλοσυσχετιζόμενες προτάσεις, εμπειρικά ελεγχόμενες υποθέσεις κ.λ.π.) θα έπρεπε, τουλάχιστον σε αυτό το στάδιο, να μην γίνεται αντιληπτή ως θεωρία, τουλάχιστον με την τυπική έννοια του όρου. Ωστόσο το τυπικό θεωρητικό στάτους δεν θα έπρεπε να είναι και το καθοριστικό κριτήριο για την αναγνώριση της αξίας της. Όπως έχει ήδη ειπωθεί, τα οφέλη από την προσέγγιση της ετικέτας εντοπίζονται σε μια διαφορετική κατεύθυνση, στην ικανότητά της να αναβιώνει βασικές αλήθειες, τις οποίες οι κοινωνιολόγοι έχουν αγνοήσει με απερίσκεπτο τρόπο, στη μερική ανακατανομή των σημείων εστίασης για έρευνα, και στη μετάφραση αρκετών αξιοσημείωτων αλλά εγκαταλελειμμένων ιδεών για την απόκλιση και τον έλεγχο εντός ενός πλαισίου για έρευνα».³⁴³ Ο Schur με άλλα λόγια υποστηρίζει ότι παρόλο που δεν μπορεί να κάνει κανείς λόγο για μια θεωρία της ετικέτας με την τυπική έννοια, ωστόσο δεν μπορεί να παραγνωρισθεί η προσφορά της εν λόγω προσέγγισης στην ανάπτυξη ενός συνεκτικού και συστηματικού θεωρητικού πλαισίου για την κατανόηση των φαινομένων της απόκλισης και του ελέγχου. Παράλληλα, ο Schur επισημαίνει ότι αν και η προσέγγιση της ετικέτας δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ούτε ως παράδειγμα,³⁴⁴ μολονότι πολλοί αναφέρονται στην εν λόγω προσέγγιση με έναν τέτοιο όρο, ωστόσο, όσον αφορά στο περιορισμένο πεδίο μελέτης της απόκλισης σε σχέση με τον κοινωνικό έλεγχο, εμφανίζει κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματος.³⁴⁵ Σε απάντηση προς την κριτική του Gibbs, η Αρχιμανδρήτου σημειώνει ότι ο Gibbs διακατέχεται από μια «αγωνία προσδιορισμού της ερμηνευτική ταυτότητας της θεώρησης» και αυτό γιατί έχει ως αφετηρία σκέψης ένα συγκεκριμένο

³⁴² Schur E.M., 1969, ό.π., σ. 316.

³⁴³ Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 35.

³⁴⁴ Η Σπινέλλη ορίζει τα παραδείγματα ως «σύνολα διαδικασιών, αξιών, αντιλήψεων και προτύπων που προσδίδουν στην επιστημονική κοινότητα τη συνεκτικότητά της». Στην εγκληματολογία γίνεται λόγος για το αιτιολογικό παράδειγμα, το θετικιστικό, το παράδειγμα αλληλενέργειας, και το σοσιαλιστικό με τις αντίστοιχες κατευθύνσεις: τη θετικιστική, την πλουραλιστική και εκείνη της σύγκρουσης. Βλ. Σπινέλλη Κ.Δ., 1998, ό.π., σ. 5. Βλ. επίσης Mouton J., ό.π., σ. 144-148 και Kuhn T.S., *The structure of scientific revolutions*, The University of Chicago Press, 2nd ed., Chicago 1970.

³⁴⁵ Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 36.

μοντέλο ερμηνείας που εκπορεύεται από τη θεώρηση της προσέγγισης της εγκληματογένεσης του φαινομένου της απόκλισης. Διαβάζουμε σχετικά: «Σε τελική ανάλυση, η προσέγγιση της ετικέτας θα μπορούσε να μην υιοθετεί ένα ερμηνευτικό μοντέλο με αναγραφή της σχέσης αιτίας – αιτιατού, αλλά μόνον καταγραφή συνθηκών μέσα στις οποίες διανοίγονται διάφορες εκδοχές με μορφή διερευνητικών υποθέσεων εργασίας».³⁴⁶ Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί μια προγενέστερη θέση του Lemert σχετικά με τη φύση της θεωρίας της αλληλεπίδρασης, η οποία άλλωστε υπήρξε η βάση πάνω στην οποία αναπτύχθηκε ο θεωρητικός λόγος γύρω από τον στιγματισμό και την κοινωνική αντίδραση. Γράφει, λοιπόν, ο Lemert: «Η αλληλεπίδραση δεν αποτελεί μια θεωρία ούτε μια ερμηνεία. Κάνει κάτι παραπάνω από το να θέσει μια συνθήκη έρευνας, λέγοντάς μας ότι η δυναμική ανάλυση πρέπει να συμπληρώνει τη δομική ανάλυση και μπορεί να κατανοηθεί καλύτερα ως μια αναγκαία αντίδραση στις μεταφυσικές ερμηνείες της ανθρώπινης συμπεριφοράς, κυρίως στους συγγραφείς του 19^{ου} αιώνα».³⁴⁷ Ο Lemert αν και δεν αποδέχεται ότι η θεωρητική σκέψη γύρω από την αλληλεπίδραση αποτελεί θεωρία, ωστόσο αναγνωρίζει την αξιολογή συμβολή της στην ανάπτυξη της κοινωνιολογικής και εγκληματολογικής σκέψης, λόγω του συμπληρωματικού αλλά απαραίτητου ρόλου της στη μέχρι τότε καθιερωμένη δομολειτουργική προσέγγιση του φαινομένου της απόκλισης.

Ο Goode στο άρθρο του «On Behalf of Labeling Theory» υποστηρίζει ότι η θεωρία της ετικέτας δεν αποτελεί θεωρία αφού δεν πληροί σε καμία περίπτωση τις απαραίτητες για αυτό επιστημολογικές προϋποθέσεις. Μάλιστα, ο ίδιος θεωρεί ότι αποτελεί απλά μια οπτική, όχι αναφορικά με το συνολικό φαινόμενο της εγκληματικότητας, αλλά με κάποια επιμέρους στοιχεία αυτού. Ωστόσο, αναφερόμενος στο ζήτημα της αιτιολογίας και της κριτικής του Gibbs επ' αυτού, επισημαίνει ότι η προσέγγιση της ετικέτας ποτέ δεν είχε ως σκοπό την επεξήγηση της απόκλισης στη βάση μιας σχέσης αιτίας-αιτιατού. Αυτό όμως δεν αναιρεί το γεγονός ότι συνέδραμε στην αποσαφήνιση και τον προσδιορισμό του εξηγητέου αντικειμένου, για το οποίο οι υποστηρικτές της εγκληματογένεσης ή του περάσματος στην πράξη αναζητούσαν τις γενεσιουργές αιτίες. Ο Goode συνεχίζει λέγοντας ότι ο στιγματισμός δεν δύναται να γεννήσει μια εγκληματική συμπεριφορά, ωστόσο, υπογραμμίζει ότι έχουν παρατηρηθεί κάποια είδη συμπεριφορών στα οποία θα

³⁴⁶ Αρχιμανδρίτου Μ., ό.π., σ. 58-59.

³⁴⁷ Lemert E., 1948, ό.π., σ. 23-29.

μπορούσε η διαδικασία του στιγματισμού να έχει μια κάποια αιτιολογικής φύσης επίδραση. Εν κατακλείδι, υιοθετεί τη θέση ότι βασικές παραδοχές της θεωρίας της ετικέτας συνιστούν ευαισθητοποιούσες έννοιες (sensitizing concepts).³⁴⁸

Ο Tittle αντίθετα δεν αντιμετωπίζει τη θεωρία της ετικέτας ως «ευαισθητοποιό» ερμηνεία, αλλά ως απόπειρα αιτιώδους επεξήγησης. Μολοταύτα, αναγνωρίζει στην ενλόγω θεωρία βάθος σκέψης και διεισδυτικότητα στον ψυχισμό των υποκειμένων.³⁴⁹ Ο ίδιος υπογραμμίζει την εσφαλμένη παραδοχή που ενυπάρχει στη θεωρητική σκέψη των υποστηρικτών της ετικέτας, ότι τα άτομα με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό status αποτελούν την πιο ευπαθή και ευάλωτη στο στιγματισμό ομάδα. Ως σημαντικές παραμέτρους για τον προσδιορισμό του βαθμού επίδρασης του στιγματισμού στο υποκείμενο υποδεικνύει τα χαρακτηριστικά που δομούν την προσωπικότητα του, την εσωτερίκευση των κανόνων ηθικής καθώς και τη συμμετοχή του σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες. Παράλληλα, τονίζει ότι δεν έχουν όλες οι «ταμπέλες» την ίδια επίδραση στο υποκείμενο, καθώς άλλο το ποιοτικό περιεχόμενο λ.χ. της «ταμπέλας» του δολοφόνου από εκείνο της «ταμπέλας» του τοξικομανή.³⁵⁰ Οι Patternoster και Iovanni,³⁵¹ ωστόσο, αναφέρουν ότι ο Tittle συνήγαγε ένα συμπέρασμα σχετικά με μια βασική παραδοχή της θεωρίας της ετικέτας, η οποία ουδέποτε διατυπώθηκε με το περιεχόμενο που της αποδίδει. Ο Tittle υποστήριξε ότι σύμφωνα με το θεωρητικό σχήμα της ετικέτας, ο σημαντικότερος παράγοντας για τον καθορισμό των επιπτώσεων του στιγματισμού είναι η κοινωνικοοικονομική θέση του ατόμου. Η πραγματική θέση των θεωρητικών της ετικέτας όμως είναι πολύ διαφορετική από την διατύπωση του Tittle. Υποστηρίζουν, λοιπόν, ότι όταν όλοι οι άλλοι παράγοντες έχουν ληφθεί υπόψη και θεωρούνται ισότιμοι, τα χαρακτηριστικά του status του υποκειμένου θα έχουν ορισμένη επίδραση στις συνέπειες της στιγματιστικής διαδικασίας.³⁵² Ο Tittle, κατά τους Patternoster και Iovanni, επιλέγει

³⁴⁸ Goode E., On behalf of labeling theory, ό.π., σ. 581-582.

³⁴⁹ Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 188.

³⁵⁰ Κρανιδιώτη Μ.Π., ό.π., σ. 187.

³⁵¹ Paternoster R., Iovanni L., ό.π.

³⁵² Schur E.M., 1971, ό.π., σ. 66 όπου αναφέρει ότι τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής και οικονομικής θέσης του παρεκκλίνοντος ή του θεωρούμενου ως παρεκκλίνοντος θα ασκήσουν κάποια επίδραση στις επιπτώσεις του στιγματισμού αλλά δεν θα τις καθορίσουν. Βλ. επίσης, Becker H., 2000, ό.π., σ. 63 και Lofland J., ό.π., σ. 177-178 ο οποίος αναφέρει ότι το ευάλωτο ορισμένων ατόμων (λ.χ. αμόρφωτων ή

συνειδητά μια ερμηνεία που αρμόζει σε μια αρκετά αυστηρή αντίληψη για τις θέσεις της θεωρίας της ετικέτας, καθώς όπως ο ίδιος δηλώνει η λιγότερο αυστηρή παραδοχή, ότι, δηλαδή, τα χαρακτηριστικά του status έχουν μερική και όχι την απόλυτη επίδραση στη συνολική στιγματιστική διαδικασία και τις συνέπειες αυτής, δεν του προκαλεί κανένα επιστημονικό ενδιαφέρον. Στο σχετικό άρθρο τους διαβάζουμε: «Ο Tittle προτιμάει την πιο απαιτητική εκδοχή για δύο λόγους: (1) αν η θεωρία της ετικέτας υιοθετεί την άποψη ότι τα χαρακτηριστικά του status έχουν κάποια επίδραση στα αποτελέσματα της στιγματιστικής διαδικασίας, τότε η θεωρία δεν είναι καινοτόμα, ενδιαφέρουσα ή σημαντική και (2) το να υποστηρίζει κανείς ότι τέτοια χαρακτηριστικά θα έχουν κάποια επίδραση στα αποτελέσματα της στιγματιστικής διαδικασίας χωρίς να προσδιορίζει το μέγεθος της επίδρασης, τότε (ενν. μια τέτοια παραδοχή) είναι πολύ ασαφής για να έχει επιστημονική αξία. Δεν είναι καθόλου ξεκάθαρο γιατί ο Tittle καταλήγει σε ένα τέτοιο συμπέρασμα. Αν, όπως φαίνεται να αναγνωρίζει στην εργασία του, ότι τα χαρακτηριστικά του status έχουν κάποια επενέργεια στα αποτελέσματα του στιγματισμού, γιατί θα πρέπει ολόκληρη η θεωρία να απορριφθεί ως άκυρη;».³⁵³ Πρακτικά, ο Tittle κατασκεύασε μια θεωρητική παραδοχή την οποία ελάχιστοι οπαδοί της θεωρίας της ετικέτας θα αναγνώριζαν. Από τη στιγμή που τη διατύπωσε ήταν πολύ εύκολο για εκείνον να απαξιώσει τη θεωρία καταδεικνύοντας την έλλειψη αντιστοιχίας ανάμεσα στη διατυπωθείσα παραδοχή και τα μέχρι τότε εμπειρικά δεδομένα. Μάλιστα οι Paternoster και Iovanni επισημαίνουν ότι αν και η εμπειρική ανασκόπηση που παρουσιάζει ο Tittle, σχετικά με το ζήτημα αυτό, είναι αρκετά καλά θεμελιωμένη, εντούτοις, δεν επικαλείται κανένα αποδεικτικό στοιχείο που να πιστοποιεί την προέλευση της συγκεκριμένης θεωρητικής πρότασης από τους κόλπους του θεωρητικού σχήματος της ετικέτας. Όσον αφορά στη θέση του Tittle σύμφωνα με την οποία χαρακτηρίζει την παραδοχή «ότι τα χαρακτηριστικά του status παρουσιάζουν κάποια αλλά όχι τη σημαντικότερη επίδραση στη στιγματιστική διαδικασία και τις συνέπειες της» ως ασαφή και χωρίς καμία επιστημονική αξία, οι Paternoster και Iovanni επισημαίνουν ότι αν η επίδραση των μεταβλητών των σχετικών με το status στη στιγματιστική διαδικασία είναι στατιστικά σημαντική,

χωρίς εξουσία) στη στιγματιστική διαδικασία διευκολύνει την υιοθέτηση από μέρους τους μιας αποκλίνουσας ταυτότητας.

³⁵³ Paternoster R., Iovanni L., ό.π., σ. 365. Βλ. επίσης Tittle C.R., Labeling and crime: An empirical evaluation, Walter R. Gove (ed.), The labeling of Deviance, Sage, 2nd ed., Beverly Hills, 1980, σ. 247-248.

αφού έχουν ληφθεί υπόψη και άλλοι σχετικοί παράγοντες όπως λ.χ. η σοβαρότητα του αδικήματος, τότε η εν λόγω θεωρητική πρόταση υποστηρίζεται εμπειρικά σε ένα ελάχιστο επίπεδο.³⁵⁴ Ασκούν κριτική στον Tittle λέγοντας πως αν δεν βρίσκει ενδιαφέρουσα ή καινοτόμα τη συγκεκριμένη θεωρητική πρόταση της θεωρίας της ετικέτας,³⁵⁵ αυτό πηγάζει απλά από τη γενικότερη απαξίωση από μέρους του της συνολικής προσφοράς της συγκεκριμένης θεωρίας στην εγκληματολογική σκέψη.

Τον όρο προοπτική υιοθετεί και ο Heinz Steinert καθώς υποστηρίζει ότι ο θεωρητικός λόγος γύρω από την ετικέτα δεν έχει οδηγήσει σε ένα θεωρητικό σχήμα με ιεραρχικά δομημένα και αξιωματικά συστήματα. Κατά την άποψή του, η προσέγγιση της ετικέτας προσφέρει μια διαφορετική αλλά χρήσιμη οπτική για την ανάλυση και κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας.³⁵⁶ Στην ίδια κατεύθυνση ο Pavarini, επικαλούμενος την έλλειψη αναφοράς στην πολιτική φύση, δηλαδή, τον ταξικό χαρακτήρα της στιγματιστικής διαδικασίας, υποστηρίζει ότι η θεωρία της ετικέτας μόνο ως προσέγγιση θα μπορούσε να αντιμετωπισθεί και όχι ως εγκληματολογική θεωρία. Ειδικότερα, αναφέρει ότι η θεωρητική σκέψη της ετικέτας απαντάει σε ερωτήματα σχετικά με τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του φαινομένου της απόκλισης και τον τρόπο με τον οποίο αυτό εκδηλώνεται, χωρίς ωστόσο να επεξηγεί τη γενεσιουργό αιτία του.³⁵⁷

Οι οπαδοί της λεγόμενης «νέας» εγκληματολογίας Taylor, Walton και Young υποστηρίζουν και αυτοί με τη σειρά τους, ότι η θεωρία της ετικέτας δεν πληροί τις τυπικές προϋποθέσεις μιας θεωρίας. Για εκείνους η θεωρία της ετικέτας είναι απλά μια *«απόπειρα απομυστικοποίησης μιας πλευράς της συνεχούς διαλεκτικής της ανθρώπινης δράσης»*.³⁵⁸ Συγκεκριμένα υποστηρίζουν ότι είναι μια περιγραφή σε αναλυτική γλώσσα, συμφωνημένων εννοιών, διαφόρων, όχι και τόσο επαρκώς

³⁵⁴ Paternoster R., Iovanni L., ό.π., σ. 367.

³⁵⁵ Tittle C.R., 1980, ό.π., σ. 248.

³⁵⁶ Αρχιμανδρίτου Μ., ό.π., σ. 79-81.

³⁵⁷ Αρχιμανδρίτου Μ., ό.π., σ. 82-88. Ο Pavarini αναφέρει ότι οι θεωρητικές παραδοχές των υποστηρικτών της ετικέτας βρίσκουν την ιδανική εφαρμογή τους μόνο στο πλαίσιο ενός ολοπαγούς ιδρύματος καθώς σε ένα τέτοιο περιβάλλον καθίσταται απόλυτα ευκρινής ο τρόπος με τον οποίο ο φορέας κοινωνικού ελέγχου επιδρά στο άτομο μέσω της αλληλεπίδρασης έτσι όπως αυτή εκδηλώνεται από το ενυπάρχον σύστημα αξιολόγησης και ταξινόμησης.

³⁵⁸ Taylor I., Walton P., Young J., ό.π., σ. 159.

θεωρητικά επεξεργασμένων, πλευρών της κοινωνικής πραγματικότητας.³⁵⁹ Μάλιστα, τονίζουν ότι μελετώντας κανείς το θεωρητικό έργο των οπαδών της ετικέτας είναι δύσκολο, πολλές φορές, να καταλάβει ο αναγνώστης αν ο θεωρητικός τους λόγος αφορά μια ανάλυση αιτιολογικής φύσεως ή απλά μια περιγραφή. Επεκτείνοντας την κριτική τους, υποστηρίζουν ότι, αν θέλει κανείς να μιλάει με όρους ενός τυπικού θεωρητικού μοντέλου, τότε η βασική πρόταση της θεωρίας της ετικέτας, σύμφωνα με την οποία η κοινωνική αντίδραση διευρύνει και διογκώνει την αρχική παρέκκλιση, θα πρέπει να είναι αποκλειστικά ζήτημα εμπειρικής μελέτης και ως εκ τούτου να παραμένει ανοιχτό.³⁶⁰ Θα μπορούσε, αναφέρουν, η προσέγγιση της ετικέτας να αποτελέσει μια «ευαισθητοποιό» προοπτική, η οποία θα μπορούσε να αποβεί αρκετά καρποφόρα για τον επαναπροσανατολισμό της έρευνας. Οι Taylor, Walton και Young, αφού υπογράμμισαν την αδυναμία της θεωρίας της ετικέτας να ικανοποιήσει τις τυπικές προϋποθέσεις ενός θεωρητικού «μοντέλου», προχώρησαν σε μια ενδεικτική αναφορά ορισμένων σημαντικών σημείων για τη διασφάλιση της επάρκειας του θεωρητικού λόγου και κατ' επέκταση της θεωρίας με την τυπική έννοια του όρου. Πρώτον, αναφέρουν τις λεγόμενες «ευρύτερες πηγές», δηλαδή όλους εκείνους τους ενισχυτικούς και κοινωνικούς παράγοντες που καθορίζουν την αποκλίνουσα συμπεριφορά. Αυτοί δε, θα πρέπει να αναζητηθούν στις υπάρχουσες δομικές, πολιτισμικές και κοινωνικοψυχολογικές συγκρούσεις του κοινωνικού πεδίου. Δεύτερον, επικαλούνται τις «άμεσες πηγές», δηλαδή το κείμενο υπόβαθρο της παρεκκλίνουσας δράσης, αλλά και τα όποια γενικά προβλήματα σχετίζονται με το συγκεκριμένο τύπο παρέκκλισης. Τρίτο σημείο θεωρείται για αυτούς η πραγματική συγκεκριμένη πράξη απαιτώντας μια προσπάθεια διερεύνησης της πραγματικής φύσης της πράξης. Αν δηλαδή συνιστά επίλυση ενός προβλήματος ή έχει εργαλειακό ή εκφραστικό χαρακτήρα ή ακόμα αν είναι ατομική ή συλλογική. Στην ίδια κατεύθυνση θα πρέπει να εξετασθεί και το είδος των προσπαθειών στις οποίες έχει καταφύγει ο παρεκκλίνων, συνειδητά, αναζητώντας τη βέλτιστη ισορροπία που υπαγορεύει η ορθή λογική. Τέταρτον, αναφέρουν τις «άμεσες πηγές κοινωνικής αντίδρασης». Με άλλα λόγια, απαιτούν τη διερεύνηση της μορφής της κοινωνικής αντίδρασης, της σοβαρότητας και του βαθμού της, του άτυπου ή τυπικού αλλά και του ευρύ ή εξειδικευμένου χαρακτήρα της. Ως πέμπτο σημείο παραθέτουν εκείνο των

³⁵⁹ Taylor I., Walton P., Young J., ό.π., σ. 160.

³⁶⁰ Taylor I., Walton P., Young J., ό.π., σ. 160-161.

«ευρύτερων πηγών της κοινωνικής αντίδρασης». Ο θεωρητικός θα πρέπει να καταπιαστεί και με ερωτήματα σχετικά με την ύπαρξη κεκτημένων συμφερόντων που υποκινούν μια κοινωνική αντίδραση, τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνική αντίδραση συντηρείται καθώς και με ερωτήματα που αφορούν στον ποικιλόμορφο ή διαρκή χαρακτήρα της. Το έκτο στοιχείο που επικαλούνται είναι η επίπτωση της κοινωνικής αντίδρασης στην παραπέρα δράση ή δέσμευση του παρεκκλίνοντος. Σε αυτό το στοιχείο περικλείουν ερωτήματα προς διερεύνηση σχετικά με το κατά πόσο ο παρεκκλίνων αφομοιώνει ή όχι το περιεχόμενο της κοινωνικής αντίδρασης καθώς και αν αυτή δρα πολλαπλασιαστικά ή προληπτικά. Έβδομο και τελευταίο σημείο είναι εκείνο της διατήρησης και της αλλαγής της δράσης. Σύμφωνα με αυτό, το περιεχόμενο, η κατεύθυνση και η συνέχιση της αποκλίνουσας συμπεριφοράς θα πρέπει να επανεκτιμώνται υπό το πρίσμα των προηγούμενων 6 επισημάνσεων. Παράλληλα, οι Taylor, Walton και Young, τονίζουν το ζήτημα της μεταβολής στη δομή των ευκαιριών για ορισμένους δράστες ως ιδιαιτέρως σημαντικό στο πλαίσιο αυτής της τελευταίας επισημάνσης, καθώς και το αν οι διαφοροποιήσεις επέρχονται ανεξάρτητα ή σε συνάρτηση με επιμέρους αλλαγές στην κοινωνική αντίδραση.³⁶¹

Ιδιαιτέρως γνωστή είναι και η κριτική του Mankoff, ο οποίος αν και γνωρίζει την επιφυλακτικότητα των θεωρητικών της ετικέτας αναφορικά με τη δυνατότητα γενίκευσης ή το θεωρητικό status της προσέγγισής τους, εντούτοις επικεντρώνει την κριτική του σκέψη στο ζήτημα της εγκληματικής σταδιοδρομίας και κατά πόσο αυτή επεξηγείται επαρκώς από τη θεωρία της ετικέτας. Ο Mankoff, προκειμένου να καταδείξει την περιορισμένη χρησιμότητα της θεωρίας της ετικέτας στην επεξήγηση του φαινομένου της παρεκκλίνουσας σταδιοδρομίας, καταφεύγει στην κατηγοριοποίηση των παρεκκλινόντων σε δύο ομάδες. Στην πρώτη ομάδα εντάσσει εκείνους που φέρουν ένα φυσικό ή ορατό σημάδι κατωτερότητας και οι οποίοι αποκτούν το παρεκκλίνον status ανεξάρτητα από τις πράξεις τους (ascribed rule-breaking) ενώ στη δεύτερη κατηγορία ταξινομεί εκείνους που αποκτούν το παρεκκλίνον status αποκλειστικά λόγω της δράσης τους και ανεξάρτητα από το αν είναι θετικά διακείμενοι σε έναν παρεκκλίνοντα τρόπο ζωής (achieved rule-breaking). Υποστηρίζει, λοιπόν, ότι στην περίπτωση των ατόμων με φυσικά ή ορατά σημάδια μειονεξίας, η κοινωνική αντίδραση είναι ένας απαραίτητος όρος για τη δρομολόγηση της εγκληματικής σταδιοδρομίας. Ωστόσο, ο απαραίτητος όρος δεν είναι πάντα και

³⁶¹ Taylor I., Walton P., Young J., ό.π., σ. 165.

επαρκής. Κατά τον Mankoff, σοβαρές κοινωνικές αντιδράσεις είναι σε θέση να αποκλείσουν επιτυχώς τον παρεκκλίνοντα από την ανάληψη «συμβατικών» κοινωνικών ρόλων και έτσι να τον οδηγήσουν σε έναν παγιωμένο παρεκκλίνοντα τρόπο ζωής. Ωστόσο, μια τέτοια παραδοχή δεν δύναται να υιοθετηθεί αν δεν διευκρινισθούν επαρκώς οι διαφορετικές επιδράσεις της κοινωνικής αντίδρασης αναλόγως τη σοβαρότητά της, κάτι που η θεωρία της ετικέτας έχει επιμελώς αγνοήσει. Συνεπώς, η θεωρία της ετικέτας δεν έχει καταφέρει μέχρι τώρα να συνδέσει τον παράγοντα της σοβαρότητας της κοινωνικής αντίδρασης απέναντι σε φυσικά ή ορατά σημάδια μειονεξίας, στο πλαίσιο διαφορετικών ιστορικών περιόδων και διαφορετικών κοινωνικών συνθηκών, με καμία διαδικασία που να ωθεί το παρεκκλίνον άτομο σε μια εγκληματική καριέρα. Μολοταύτα, η περίπτωση του φαινομένου της παρέκκλισης που σχετίζεται με σημάδια μειονεξίας, αποτελεί κατά τον Mankoff, την προσφορότερη περίπτωση εφαρμογής του θεωρητικού μοντέλου της ετικέτας.³⁶² Έχοντας, λοιπόν, ως αφετηρία την παραπάνω περίπτωση ο Mankoff, επισημαίνει ότι αν η θεωρία της ετικέτας αποτυγχάνει να προσφέρει μια ικανή εξήγηση σχετικά με τους αναγκαίους και επαρκείς όρους για αυτό το είδος της παρέκκλισης (ascribed rule-breaking), τότε σίγουρα αποτυγχάνει πολύ περισσότερο στην περίπτωση των πιο πολύπλοκων μορφών παρέκκλισης που εντοπίζονται στην περίπτωση που κάποιος παραβιάζει με τη δράση του ορισμένο κοινωνικά αποδεκτό κανόνα (achieved rule-breaking). Σε αυτήν την τελευταία περίπτωση, ο Mankoff αμφισβητεί το κατά πόσο η κοινωνική αντίδραση και κατ' επέκταση ο στιγματισμός είναι αναγκαίοι όροι για την αλλαγή της αυτοεικόνας του παραβάτη και την πρόσδεσή του σε μια παραβατική καριέρα ακόμα και αν η κοινωνική αντίδραση εκδηλώνεται με τη σοβαρότατη μορφή του εγκλεισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα.³⁶³ Οι Taylor, Walton και Young, συντασσόμενοι με τη θέση του Mankoff υποστηρίζουν ότι η κοινωνική αντίδραση και ο στιγματισμός δεν οδηγούν αναπόφευκτα σε διεύρυνση της παρέκκλισης και ως εκ τούτου σε πολλές περιπτώσεις δεν συνιστούν ούτε αναγκαία αλλά ούτε και επαρκή συνθήκη για την εξήγηση, ή έστω την περιγραφή, του φαινομένου της εγκληματικής καριέρας.³⁶⁴

³⁶² Taylor I., Walton P., Young J., ό.π., σ. 163, Mankoff M., ό.π.

³⁶³ Box S., Deviance, reality and society, Holt, Rinehart & Winston, London, 1971a, σ. 230-251, Irwin J., Cressey D., Thieves, convicts and the inmate culture, Social Problems, 1962, 10 (2), σ. 142-155.

³⁶⁴ Taylor I., Walton P., Young J., ό.π., σ. 164.

Δριμεία υπήρξε και η κριτική του DeLamater, ο οποίος υποστήριζε ότι η μελέτη του φαινομένου της απόκλισης προϋποθέτει το διαχωρισμό των διαφορετικών επιπέδων ανάλυσης της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς. Ο ίδιος έθεσε τέσσερα ερωτήματα τα οποία χρήζουν απαντήσεως προκειμένου να επιτευχθεί ένα άρτιο επεξηγηματικό πλαίσιο για την προσέγγιση του φαινομένου της παρέκκλισης. Η ερωτηματοθεσία του DeLamater περιλαμβάνει δύο ερωτήσεις που σχετίζονται με τη δομική ανάλυση της απόκλισης και δύο ερωτήματα που απαιτούν προσέγγιση σε κοινωνιοψυχολογικό επίπεδο. Τα πρώτα δύο ερωτήματα αφορούν στη γέννηση της παρεκκλίνουσας πράξης και στη διατήρηση του παρεκκλίνοντος ρόλου. Οι δύο τελευταίες ερωτήσεις είναι κοινωνιοψυχολογικής κατεύθυνσης και σχετίζονται με τις αιτίες για τις οποίες ένα άτομο διαπράττει μια παρεκκλίνουσα πράξη καθώς και με τους παράγοντες εκείνους που ευθύνονται για την πρόσδεση του παρεκκλίνοντος σε μια τέτοια δραστηριότητα.³⁶⁵ Κατά την άποψη του DeLamater οι θεωρητικοί της ετικέτας αποφεύγουν συστηματικά να επεξηγήσουν το κάθε ερώτημα ξεχωριστά. Ο DeLamater άσκησε έντονη κριτική στη θεωρητική σκέψη της ετικέτας και για την αόριστη αναφορά της στην έννοια του κοινωνικού ελέγχου αφού κατά την άποψή του δεν γίνεται ευκρινής διάκριση ανάμεσα στις δραστηριότητες των φορέων του «τυπικού» και του «άτυπου» κοινωνικού ελέγχου, με αποτέλεσμα η διάκριση αυτή να γίνεται αντιληπτή περισσότερο ως ένα εμπειρικό παρά ως ένα θεωρητικό ζήτημα. Αυτή η επίκριση αξίζει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι αφορά τα πρώτα χρόνια ανάπτυξης της θεωρητικής σκέψης γύρω από τη θεωρία της ετικέτας, αφού στην πορεία πολλά έχουν διατυπωθεί για την τυπολογική διάκριση των επιμέρους μορφών του κοινωνικού ελέγχου, κάτι που άλλωστε έχει ήδη αναλυθεί διεξοδικά σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Ολοκληρώνοντας την ενδεικτική αναφορά μας στην κριτική που δέχτηκε η θεωρία της ετικέτας σχετικά με την πλήρωση ή μη των τυπικών προϋποθέσεων μιας θεωρίας, με την τυπική έννοια του όρου, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι σκοπός μας δεν είναι η επίλυση του συγκεκριμένου επιστημολογικού ζητήματος αλλά η κατανόηση της κριτικής θεώρησης αυτής καθαυτήν και η εμβάθυνση σε επιμέρους ζητήματα που τίθενται σε επίπεδο θεωρητικό αλλά και εμπειρικό. Σε κάθε περίπτωση η θεωρητική σκέψη γύρω από το στιγματισμό και την παρέκκλιση παρουσίασε μια

³⁶⁵ DeLamater J., On the nature of deviance, Social Forces, 1968, 46(4), σ. 445-455.

νέα οπτική γύρω από το συνολικό φαινόμενο της απόκλισης, εισφέροντας σημαντικά στοιχεία για περαιτέρω προβληματισμό και έρευνα.

Κεφάλαιο 3

Η θεωρία της ετικέτας μέσα από την εμπειρική έρευνα

3. Εισαγωγή

Η θεωρία της ετικέτας έχει πολλάκις ελεγχθεί μέσα από μια σειρά εμπειρικών ερευνών, χωρίς ωστόσο να έχουν καλυφθεί όλα τα επιμέρους θέματα που άπτονται της συγκεκριμένης εγκληματολογικής θεώρησης. Έχοντας κατά νου αρκετά μεθοδολογικά προβλήματα που διακρίνουν τις εν λόγω εμπειρικές έρευνες, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι τα πορίσματα αυτών, άλλοτε συνηγορούν και άλλοτε αντιτίθενται στη θεωρία αυτή. Οι εμπειρικές μελέτες, οι οποίες έχουν διεξαχθεί στο πλαίσιο της θεωρίας της ετικέτας, επικεντρώθηκαν κυρίως στη σύγκρισή της με τη θεωρία του εκφοβισμού (deterrence theory) θέτοντας ως κεντρικό σημείο αναφοράς την υποτροπή, χωρίς ωστόσο να είναι σαφές ποια από τις δύο ή αν και οι δύο θεωρητικές προσεγγίσεις επιβεβαιώνονται σε ερευνητικό επίπεδο. Παράλληλα, αρκετές μελέτες επικεντρώθηκαν στη λειτουργία της ποινικής στιγματιστικής διαδικασίας και πως αυτή επιδρά στην υποτροπή είτε άμεσα είτε έμμεσα, δηλαδή, μέσω δύο βασικών διαμεσολαβητικών μηχανισμών: (α) της επίδρασης στην αυτοεικόνα και (β) του αποκλεισμού από τις «συμβατικές» ευκαιρίες. Τέλος, μερίδα ερευνητών ασχολήθηκε με τη διαφορετική επίδραση του ποινικού στιγματισμού στην εγκληματική συμπεριφορά με κριτήριο παράγοντες όπως το κοινωνικό και οικονομικό status και τη φυλή.

3.1. Έρευνες σχετικά με τον τρόπο επίδρασης της ποινικής στιγματιστικής διαδικασίας στην υποτροπή

Μολονότι η θεωρία της ετικέτας αποτελεί ένα και ενιαίο θεωρητικό σχήμα, εντούτοις, εντός του σχήματος αυτού, έχουν διατυπωθεί διαφορετικές θέσεις σχετικά με επιμέρους ζητήματα του τρόπου επίδρασης του ποινικού στιγματισμού στη δευτερογενή παρέκκλιση. Οι Liska και Messner (1999) εντόπισαν δύο διαφορετικές οπτικές εντός του θεωρητικού πλαισίου της ετικέτας.³⁶⁶ Σύμφωνα με την πρώτη θεωρητική προσέγγιση, ο στιγματισμός ορισμένου ατόμου ως παρεκκλίνοντος

³⁶⁶ Liska A.E., Messner S.F, Perspectives on crime and deviance, Englewood Cliffs, Prentice Hall, N.J., 1999, σ. 118-125.

δύναται να οδηγήσει σε υποτροπή αφού πρώτα έχει συντελέσει στην αλλαγή της αυτοεικόνας του.³⁶⁷ Σύμφωνα με τη δεύτερη οπτική, ο στιγματισμός κάποιου ως παρεκκλίνοντος δύναται να οδηγήσει σε δευτερογενή παρέκκλιση μέσω του κοινωνικού αποκλεισμού του. Ειδικότερα, η εγκληματική συμπεριφορά παγιώνεται λόγω του αποκλεισμού του ατόμου από «συμβατικές» ευκαιρίες και «συμβατικούς» κοινωνικούς κύκλους.³⁶⁸

3.1.1. Έρευνες σχετικά με την επίδραση του ποινικού στιγματισμού στην υποτροπή μέσω της αλλαγής της αυτοεικόνας (self-concept) του στιγματισθέντος ανηλίκου

Όσον αφορά στην πρώτη οπτική, οι Ray και Downs (1986) αναφέρουν ότι στη θεωρία της ετικέτας σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η διαδικασία, μέσω της οποίας οι ανήλικοι παρεκκλίνοντες καταλήγουν στην υιοθέτηση μιας αποδιδόμενης σε αυτούς ταμπέλας, καθιστώντας την αναπόσπαστο κομμάτι της αυτοεικόνας τους. Με την πάροδο του χρόνου η αποδιδόμενη από την ταμπέλα ιδιότητα υιοθετείται από τον ανήλικο παρεκκλίνοντα σε τέτοιο βαθμό έτσι ώστε να θεωρεί ότι τον χαρακτηρίζει. Όταν οι αποδιδόμενοι χαρακτηρισμοί ενσωματωθούν πλήρως στην αυτοεικόνα τότε λαμβάνει χώρα επιτυχώς η διαμόρφωση της παρεκκλίνουσας ταυτότητας. Στη συνέχεια, η παρεκκλίνουσα ταυτότητα θα παγιωθεί και θα αυξήσει τα επίπεδα εγκληματικής συμπεριφοράς.³⁶⁹

³⁶⁷ Η οπτική αυτή αναλύθηκε από τον Matsueda (1992), ο οποίος επικεντρώθηκε στο ρόλο του εαυτού και της δυναμικής της συμβολικής αλληλεπίδρασης. Σύμφωνα με τον Matsueda, η υποτροπή προκύπτει όταν το στιγματισμένο ως παρεκκλίνον άτομο προσαρμόζει την περί εαυτού εικόνα και, κατά συνέπεια, τη συμπεριφορά του στις στερεοτυπικές προσδοκίες του κοινωνικού ακροατηρίου. Βλ. Matsueda R., Reflected appraisal, parental labeling, and delinquency: Specifying a symbolic interactionist theory, *American Journal of Sociology*, 1992, 97 (6), σ. 1577-1611.

³⁶⁸ Bernburg J.G., Krohn M.D., Labeling, life chances and adult crime: the direct and indirect effects of official intervention in adolescence on crime in early adulthood, *Criminology*, 2003, 41(4), σ. 1289.

³⁶⁹ Ray M.C., Downs W.R., An empirical test of labeling theory using longitudinal data, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1986, 23(2), σ. 170. Βλ. επίσης Chassin L., Presson C.C., Young R.D., Light R., Self-concepts of institutionalized adolescents: A framework for conceptualizing labeling effects, *Journal of Abnormal Psychology*, 1981, 90 (2), σ. 143-151, Chassin L., Eason B.J., Young R.D., Identifying with a deviant label: The validation of a methodology, *Social Psychology Quarterly*, 1981, 44 (1), σ. 31-36, Adams M.S., Robertson C.T., Gray-Ray P., Ray M.C., Labeling and delinquency, *Adolescence*, 2003, 38 (149), σ. 171-186.

Προτού προχωρήσουμε στην παράθεση ορισμένων εμπειρικών μελετών σχετικά με τη διαμεσολάβηση του μηχανισμού της αυτοεικόνας στην ποινική στιγματιστική διαδικασία, αξίζει να αναφέρουμε ότι αρκετές μελέτες σχετικά με το θέμα αυτό, στηρίχθηκαν αποκλειστικά σε μετρήσεις του επιπέδου αυτοεκτίμησης (self-esteem), γεγονός, το οποίο σύμφωνα με τον Rosenberg (1979), τις καθιστά επιστημονικά αναξιόπιστες, και αυτό γιατί η υιοθέτηση μιας αποκλίνουσας ταυτότητας δεν προϋποθέτει αποκλειστικά χαμηλό επίπεδο αυτοεκτίμησης.³⁷⁰ Κατά τους Ray και Downs, η εμπειρική έρευνα στο πεδίο μελέτης της επίδρασης του ποινικού στιγματισμού στη συμπεριφορά, μέσω της υιοθέτησης παρεκκλίνουσας αυτοεικόνας και κατ' επέκταση ταυτότητας, δεν διευκρινίζει επαρκώς το ρόλο του παράγοντα της αυτοεκτίμησης στη στιγματιστική διαδικασία. Σε έρευνα που διεξήγαγαν σε τυχαίο δείγμα 100 ανηλίκων (54 άρρενες) και σε δείγμα 88 ανηλίκων (49 άρρενες), οι οποίοι παρακολουθούσαν θεραπευτικό πρόγραμμα με σκοπό την απεξάρτηση από τοξικές ουσίες και αλκοόλ (The adolescent Drug and Alcohol Intervention and Referral Program), κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι, όσον αφορά στους άρρενες ανηλίκους, τόσο ο ποινικός στιγματισμός όσο και η υιοθέτηση μιας αποκλίνουσας ταυτότητας αυξάνουν τις πιθανότητες χρήσης ναρκωτικών ουσιών. Ωστόσο, ο ποινικός στιγματισμός δεν φαίνεται να έχει καμία επίδραση στην διαμόρφωση και υιοθέτηση της αποκλίνουσας ταυτότητας. Επίσης, αναφέρουν ότι, αναφορικά με τους ανήλικους άρρενες, αν και η μεταβλητή του αυτοχαρακτηρισμού (self-label) ως παρεκκλίνοντος συνιστά σημαντική παράμετρο, η οποία αυξάνει τις πιθανότητες χρήσης ναρκωτικών ουσιών, εντούτοις, δεν εξαρτάται από την ποινική στιγματιστική διαδικασία. Αντίθετα, ο αυτοχαρακτηρισμός θα πρέπει να γίνει αντιληπτός ως μια ανεξάρτητη μεταβλητή, η οποία δεν επηρεάζεται από άλλες μεταβλητές συμπεριλαμβανομένης και αυτής του επιπέδου αυτοεκτίμησης. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας των Ray και Downs, η δευτερογενής παρέκκλιση (εν προκειμένω η χρήση ναρκωτικών ουσιών), δεν προκύπτει μέσα από την αλλαγή που λαμβάνει χώρα στην αυτοεικόνα του ανήλικου παρεκκλίνοντος λόγω της ποινικής στιγματιστικής διαδικασίας, αλλά ενδεχομένως να προκύπτει λόγω της συναναστροφής του με άλλους χρήστες ναρκωτικών ουσιών. Παράλληλα, υποστήριξαν ότι αν και ο ποινικός

³⁷⁰ Rosenberg M., *Conceiving the self*, Basic Books, N.Y., 1979.

στιγματισμός δεν συνδέεται αιτιωδώς με τη διαμόρφωση και υιοθέτηση της αποκλίνουσας ταυτότητας, εντούτοις, ενδεχομένως να επιταχύνει τη διαδικασία μετάλλαξής της, η οποία οδηγεί στην υιοθέτηση της αποκλίνουσας ταυτότητας και εν τέλει στην υποτροπή.³⁷¹

Οι Thomas και Bishop (1984) αναφέρουν ότι τα αποτελέσματα των προηγούμενων ερευνών σχετικά με πιθανή αιτιώδη συσχέτιση της εγκληματικής συμπεριφοράς με μεταβλητές όπως η αυτοεικόνα και το επίπεδο αυτοεκτίμησης υπήρξαν μεικτά. Μάλιστα, τονίζουν ότι από την έρευνα των Wells και Rankin (1983) δεν αποδεικνύεται καμία αιτιώδη σχέση ανάμεσα στο επίπεδο αυτοεκτίμησης και στην εγκληματική συμπεριφορά.³⁷² Υποστηρίζουν, δε, ότι θα μπορούσε κάποιος να αντιληφθεί τον εαυτό του ως παρεκκλίνοντα χωρίς αυτό να αυξήσει ή να μειώσει το επίπεδο της αυτοεκτίμησής του.³⁷³ Σε μελέτη που διεξήγαγαν σε τυχαίο δείγμα 2,147 ανήλικων μαθητών, σε δύο διαφορετικά χρονικά σημεία και συγκεκριμένα κατά την έναρξη και τη λήξη της σχολικής χρονιάς (κατά το χρονικό σημείο της έναρξης τα ερωτηματολόγια τα οποία συμπλήρωσαν περιελάμβαναν ερωτήσεις σχετικά με τυχόν εγκληματική συμπεριφορά κατά το προηγούμενο σχολικό έτος, το βαθμό στον οποίο αντιλαμβάνονταν τον εαυτό ως παρεκκλίνοντα και τις απόψεις τους σχετικά με τη βεβαιότητα επιβολής τιμωρίας ενώ κατά τη λήξη του σχολικού έτους τα ερωτηματολόγια που διανεμήθηκαν αναφέρονταν στη σχολική χρονιά που διανύθηκε και περιελάμβαναν εκ νέου τις ανωτέρω αναφερθείσες ερωτήσεις καθώς και ερωτήματα σχετικά με πιθανή εμπλοκή και επιβολή ποινής από φορείς του ποινικού συστήματος ή επιβολή σε βάρος τους ποινής από τη διεύθυνση της σχολικής μονάδας) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η επιβολή ποινής δεν οδηγεί στην αποδοχή της αποδιδόμενης ετικέτας. Ωστόσο διαπίστωσαν ότι όσα άτομα παρουσίαζαν υψηλά ποσοστά εμπλοκής σε εγκληματικές συμπεριφορές έτειναν

³⁷¹ Ray M.C., Downs W.R., ό.π., σ. 191.

³⁷² Wells L.E., Rankin J.H., Self-concept as a mediating factor in delinquency, *Social Psychology Quarterly*, 1983, 46 (1), σ.11-22.

³⁷³ Thomas C.W., Bishop D.M., The effect of formal and informal sanctions on delinquency: A longitudinal comparison of labeling and deterrence theories, *The Journal of Criminal Law & Criminology*, 1984, 75 (4), σ. 1233.

να προσαρμόζουν την αυτοεικόνα τους με τέτοιο τρόπο ώστε να συμβαδίζει με αυτές τις συμπεριφορές.³⁷⁴

Σε έρευνα του Bliss (1997), η οποία διεξήχθη σε δείγμα ανήλικων κρατουμένων, σε δείγμα ανηλίκων υπό επιτήρηση καθώς και σε δείγμα ανηλίκων μη-παραβατών, χωρίς ποινικό μητρώο, οι οποίοι ταυτίζονταν όσον αφορά στο φύλο, στην ηλικία, στη φυλή και εν μέρει στην κοινωνική τάξη με τους ανήλικους παραβάτες των δύο προηγούμενων δειγμάτων, τα αποτελέσματα που προέκυψαν συνάδουν με την προσέγγιση της θεωρίας της ετικέτας. Πράγματι, μελετώντας την επίδραση της ποινικής εμπλοκής στο επίπεδο αυτοεκτίμησης, ο Bliss κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι ανήλικοι κρατούμενοι παρουσίαζαν τις πιο αρνητικές αντιλήψεις σχετικά με την περί εαυτού εικόνα και αμέσως μετά ακολουθούσαν οι ανήλικοι υπό επιτήρηση, ενώ οι ανήλικοι, οι οποίοι δεν είχαν εμπλακεί σε παραβατική δραστηριότητα, παρουσίαζαν την πιο θετική αντίληψη σχετικά με την αυτοεικόνα τους.³⁷⁵

Σε αυτό το σημείο, κρίνεται σκόπιμο να αναφέρουμε ότι στο πλαίσιο εμπειρικών μελετών σχετικά με την παρέκκλιση, μεταβλητές όπως η αυτοεικόνα και το επίπεδο αυτοεκτίμησης, άλλοτε αντιμετωπίζονται ως ανεξάρτητες και άλλοτε ως εξαρτημένες. Με άλλα λόγια, ορισμένοι ερευνητές ελέγχουν την επίδραση της αυτοεικόνας και του επιπέδου αυτοεκτίμησης στην εγκληματική συμπεριφορά, ενώ κάποιοι άλλοι μελετούν την αντίστροφη σύνδεση. Ωστόσο, δεδομένου ότι, σύμφωνα με τη θεωρία της ετικέτας, η αντίληψη και αξιολόγηση του εαυτού διαμορφώνονται βάσει των αντιδράσεων του κοινωνικού ακροατηρίου και επειδή αυτού του είδους η αντίληψη και αξιολόγηση διαδραματίζουν στη συνέχεια, σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της μεταγενέστερης συμπεριφοράς, η σχέση ανάμεσα στις ως άνω αναφερθείσες μεταβλητές θα ήταν σκόπιμο να ιδωθεί υπό το πρίσμα της αλληλεπίδρασης.³⁷⁶ Οι Reckless και Dinitz (1967) μεταχειριζόμενοι τη μεταβλητή της αυτοεικόνας ή αυτοαντίληψης ως ανεξάρτητη, αναφέρουν ότι η θετική αντίληψη περί εαυτού λειτουργεί ως μηχανισμός

³⁷⁴ Thomas C.W., Bishop D.M., ό.π., σ. 1243-1244.

³⁷⁵ Bliss D.C., The effects of the juvenile justice system on self-concept, R & E Associates, Inc. As cited in Criminal Justice Abstracts, San Francisco, 1977, 10, σ. 297-298.

³⁷⁶ Jensen G.F., Delinquency and adolescent self-conceptions: A study of the personal relevance of infraction, Social Problems, 1972, 20 (1), σ. 84.

αυτοσυγκράτησης από την τέλεση παραβατικών πράξεων.³⁷⁷ Οι Dinitz, Dynes και Clarke (1969) αντιμετωπίζοντας τη μεταβλητή της αυτοεικόνας ως εξαρτημένη εντόπισαν ότι οι παρεκκλίνοντες έτειναν να παρουσιάζουν μια αρνητική περί εαυτού εικόνα.³⁷⁸ Αντίθετα, οι Tangri και Schwartz (1967) υποστηρίζουν ότι μια παρεκκλίνουσα αυτοεικόνα δεν συνιστά απαραίτητα και αρνητική αυτοεικόνα.³⁷⁹

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη του Jensen (1972), η οποία επικεντρώνεται στη διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στην εγκληματική συμπεριφορά και στην αυτοεικόνα συγκρίνοντας τις περιπτώσεις ανηλίκων ανάλογα με τη φυλή και το κοινωνικό και οικονομικό status.³⁸⁰ Ειδικότερα, ο

³⁷⁷ Reckless W.C., Dinitz S., *Pioneering with the self-concept as a vulnerability factor in delinquency*, Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science, 1967, 58, σ. 515-523. Πριν την ενασχόληση των θεωρητικών της ετικέτας με το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στην εγκληματική συμπεριφορά των ανηλίκων παραβατών και την παράμετρο της αυτοεικόνας ή αυτοαντίληψης, το μεγαλύτερο μέρος των μέχρι τότε εμπειρικών μελετών σχετικά με το ζήτημα αυτό άνηκε σε μερίδα θεωρητικών του κοινωνικού ελέγχου, οι οποίοι υποστήριζαν ότι σε επίπεδο δομών της προσωπικότητας, η σε υψηλό βαθμό θετική περί εαυτού εικόνα συνιστά παράγοντα «εσωτερικής αυτοσυγκράτησης» και ως εκ τούτου δύναται να οδηγήσει, από κοινού με άλλους παράγοντες, σε επίδειξη αντίστασης του ατόμου στην εκδήλωση παραβατικής δράσης. Κατά τον Reckless η «εσωτερική αυτοσυγκράτηση» (inner containment) προκειμένου να επιτευχθεί απαιτείται η συνδρομή 4 στοιχείων: (α) θετική περί εαυτού εικόνα, (β) επιδίωξη ρεαλιστικών και κοινωνικά συμβατών στόχων, (γ) ανοχή απέναντι στις απογοητεύσεις και (δ) αποδοχή και τήρηση ηθικών και νόμιμων κανόνων. Ο βαθμός «εξωτερικής αυτοσυγκράτησης» του ατόμου (external containment) προκύπτει από τον χαρακτήρα των δομών του περιβάλλοντος, δηλαδή το κατά πόσο είναι τέτοιες ώστε να μην υποκύπτει κανείς στην τέλεση αξιοποιώνων πράξεων. Θα πρέπει, να αναφερθεί ότι ο Reckless θεωρούσε σημαντικότερο το ρόλο της «εσωτερικής αυτοσυγκράτησης». Ωστόσο, οι εν λόγω εμπειρικές μελέτες υπέστησαν κριτική σχετικά με επιμέρους μεθοδολογικά προβλήματα.

³⁷⁸ Dinitz S., Dynes R., Clarke A.C., *Deviance: Studies in the process of stigmatization and societal reaction*, Oxford University Press, N.Y., 1969, σ. 187.

³⁷⁹ Tangri S.S., Schwartz M., *Delinquency and the self-concept variable*, Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science, 1967, 58, σ. 187. Βλ. επίσης Quinney R., ό.π., σ. 238-239.

³⁸⁰ Στην εγκληματολογική θεωρία έχουν διατυπωθεί δύο διαφορετικές υποθέσεις σχετικά με την επίδραση των παραγόντων της φυλής και του κοινωνικοοικονομικού status στην επίδραση της στιγματιστικής διαδικασίας στην υποτροπή: (α) ο στιγματισμός (ειδικά ο ποινικός στιγματισμός) γίνεται εντονότερα αισθητός σε άτομα, τα οποία ανήκουν σε μειονοτικές ομάδες ή παρουσιάζουν χαμηλό οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο και αυτό γιατί τα άτομα αυτά είναι ήδη περιθωριοποιημένα και στιγματισμένα λόγω της φυλής ή του status τους και (β) το χαμηλό κοινωνικό και οικονομικό status καθώς και το να ανήκει κάποιος σε μειονοτική ομάδα αμβλύνουν τις συνέπειες του

Jensen μελέτησε: (α) τη σχέση ανάμεσα σε αξιολογήσεις σχετικά με την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά των ανηλίκων από τους φορείς του ποινικού συστήματος και στις αντίστοιχες αξιολογήσεις των ίδιων των ανηλίκων για τους εαυτούς τους, (β) τη σχέση ανάμεσα σε αυτού του είδους τις αξιολογήσεις και το επίπεδο αυτοεκτίμησης των ανηλίκων και (γ) τη σχέση ανάμεσα στην εγκληματική συμπεριφορά και το επίπεδο αυτοεκτίμησης των ανηλίκων, στο πλαίσιο επιμέρους διαφοροποιήσεών τους ανάλογα με τη φυλή και την κοινωνική τάξη. Το δείγμα που χρησιμοποίησε ο Jensen προερχόταν από 11 σχολεία στην περιοχή Ρίτσμοντ της Καλιφόρνιας για την περίοδο 1964-1965 και η ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας περιορίστηκε μόνο σε δείγμα μαύρων και λευκών αρρένων. Πηγές, από τις οποίες αντλήθηκαν τα δεδομένα ήταν: τα αρχεία των σχολείων, ερωτηματολόγια και αρχεία αστυνομικών τμημάτων.³⁸¹ Μερικά από τα αποτελέσματα της εν λόγω έρευνας ήταν τα εξής: (α) οι ανήλικοι, οι οποίοι ανήκαν στη μαύρη φυλή, σε αντίθεση με όσους ανήκαν στη λευκή φυλή, έτειναν να αγνοούν ή ακόμα και να απορρίπτουν την αποδιδόμενη σε αυτούς ταμπέλα του παρεκκλίνοντος ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης,³⁸² (β) οι λευκοί μαθητές με

στιγματισμού και αυτό γιατί πρόκειται για άτομα τα οποία είναι ήδη εξοικειωμένα με το στίγμα και ως εκ τούτου παρουσιάζουν ένα είδος «ανοσίας» απέναντι στο στιγματισμό.

³⁸¹ Jensen G.F., ό.π., σ. 87-89. Με εξαίρεση τις αξιολογήσεις από τους φορείς του ποινικού συστήματος, οι αξιολογήσεις των ανηλίκων μαθητών σχετικά με την περί εαυτού εικόνα και το επίπεδο αυτοεκτίμησης μετρήθηκαν μέσω ερωτηματολογίων. Για παράδειγμα το επίπεδο αυτοαξιολόγησης ή αυτοεκτίμησης των ανηλίκων κατέστη μετρήσιμο υπό τη μορφή του βαθμού συμφωνίας ή διαφωνίας με τα εξής ερωτήματα: «Ορισμένες φορές σκέφτομαι ότι δεν είμαι καθόλου καλός» ή «Σίγουρα ορισμένες φορές νιώθω εντελώς άχρηστος». Τέτοιου είδους ερωτήσεις χρησιμοποίησε και ο Rosenberg στη μελέτη του σχετικά με τις αυτοαξιολογήσεις των ανηλίκων. Βλ. Rosenberg M., *Society and the adolescent self-image*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 1965. Όσον αφορά στις αξιολογήσεις των φορέων του συστήματος απονομής δικαιοσύνης ο Jensen κατέφυγε στα αρχεία 3 αστυνομικών τμημάτων της περιοχής, ενώ η εγκληματική συμπεριφορά μετρήθηκε βάσει ερωτηματολογίων αυτομολογούμενης ενοχής. Τέλος, η φυλή των ανηλίκων του δείγματος ερευνήθηκε δυνάμει των σχολικών αρχείων και ερωτηματολογίων ενώ η κοινωνική τάξη μετρήθηκε βάσει του μορφωτικού επιπέδου του πατέρα.

³⁸² Jensen G.F., ό.π., σ. 90 και 99. Σε ανάλογο αποτέλεσμα κατέληξε και ο Gould (1969) ο οποίος διαπίστωσε ότι η διαδικασία του ποινικού στιγματισμού επηρεάζει σε μεγαλύτερο βαθμό τους λευκούς από ό,τι τους μαύρους, γεγονός το οποίο απέδιδε στο ότι ο ποινικός στιγματισμός είναι τόσο συχνός στους μαύρους έτσι ώστε να έχει μικρή σημασία γι αυτούς. Βλ. Gould L.C., *Who defines delinquency*:

ποινικό μητρώο, οι οποίοι ανήκαν στις κατώτερες κοινωνικά τάξεις παρουσίαζαν δύο φορές περισσότερες πιθανότητες, σε σχέση με αυτούς που ανήκαν σε υψηλότερες κοινωνικά τάξεις, να αισθανθούν ότι στιγματίζονται ως παρεκκλίνοντες,³⁸³(γ) όσον αφορά στους ανηλίκους, οι οποίοι ανήκαν στη μαύρη φυλή και σε κατώτερα κοινωνικά στρώματα, ο ποινικός στιγματισμός και το επίπεδο αυτοεκτίμησης δεν σχετίζονταν, ενώ οι ίδιες μεταβλητές σχετίζονταν αρνητικά για μαθητές της μαύρης φυλής οι οποίοι ανήκαν στα υψηλά κοινωνικά στρώματα. Επίσης, όσον αφορά σε μαθητές της μαύρης φυλής και των μεσαίων και ανώτερων κοινωνικών τάξεων, ο ποινικός στιγματισμός επέφερε μεγαλύτερες αρνητικές συνέπειες στο επίπεδο της αυτοεκτίμησής τους. Τέλος, τέτοιου είδους αντιστοιχίες δεν προέκυψαν για τους λευκούς μαθητές,³⁸⁴(δ) οι ανήλικοι παραβάτες τείνουν να αναπτύσσουν αρνητική αυτοεικόνα ενώ η θετική περί εαυτού αξιολόγηση ή εικόνα δύναται να λειτουργήσει ως μηχανισμός αυτοσυγκράτησης από την εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς. Επίσης, από τα δεδομένα της μελέτης και αναφορικά με όλες τις υποκατηγορίες η αυτοαξιολόγηση παρουσίαζε αρνητική συσχέτιση με το επίπεδο αυτοεκτίμησης. Τέλος, όσοι ανήλικοι ενεπλάκησαν στο ποινικό σύστημα και στιγματίστηκαν ως παρεκκλίνοντες παρουσίαζαν την τάση να αυτοαξιολογούνται και να αισθάνονται ότι και οι άλλοι τους αξιολογούν ως εγκληματίες, σε αντίθεση με εκείνους, οι οποίοι δεν υπέστησαν ποινικό στιγματισμό.³⁸⁵ Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο Hepburn (1977) άσκησε έντονη κριτική στην εν λόγω έρευνα του Jensen υποστηρίζοντας ότι η διμεταβλητή σύνδεση ανάμεσα στον ποινικό

a comparison of self-reported and officially reported indices of delinquency for three racial groups, *Social Problems*, 1969, 16, σ. 325-336.

³⁸³ Jensen G.F., ό.π., σ. 90 και 93. Το αποτέλεσμα αυτό συνάδει με τη θέση του Hewitt (1970) ότι ο παραβάτης που ανήκει στη μεσαία κοινωνικά τάξη έχει λιγότερες πιθανότητες να στιγματισθεί από άλλους και να αυτοπροσδιορισθεί ως παρεκκλίνων σε αντίθεση με τον παραβάτη ο οποίος ανήκει σε κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Βλ. Hewitt J.P., *Social Stratification and deviant behavior*, Random House, N.Y., 1970, σ. 145.

³⁸⁴ Jensen G.F., ό.π., σ. 95. Ο Jensen αναφέρει: *The relation between official delinquency and self-esteem is positive among the lower - status blacks (+0.12), closer to zero (-0.05) in the next higher category and, finally negatively related in the two highest-status categories(-0.20, -0.29)[....]In short, among whites, those who have a delinquent record seem to fare no better nor no worse in terms of feelings of personal worth than non-delinquents; and this pattern characterizes all status levels».*

³⁸⁵ Jensen G.F., ό.π., σ. 97-101.

στιγματισμό και τις στάσεις των ανηλίκων δεν δύναται να χαρακτηριστεί αιτιώδης δεδομένου ότι εάν εισαχθεί ως μεταβλητή ελέγχου εκείνη της εγκληματικής συμπεριφοράς, η διμεταβλητή σύνδεση μειώνεται σημαντικά.³⁸⁶ Ο Jensen (1980) απέδωσε το ερευνητικό πόρισμα του Hepburn σε μεθοδολογικές διαφορές.³⁸⁷

Οι Ageton και Elliott (1974) υπογράμμισαν ότι οι αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στην αυτοεικόνα ενός ατόμου, το οποίο έχει υποστεί ποινικό στιγματισμό, πραγματοποιούνται σταδιακά αφού προηγηθεί μετατόπιση του στιγματισθέντος ατόμου σε μια κατεύθυνση παρεκκλινόντων αξιών και προτιμήσεων. Κατά τη διάρκεια αυτής της μεταβατικής περιόδου το άτομο αποβάλλει σιγά σιγά τις συμβατικές αξίες και υιοθετεί τις παρεκκλίνουσες. Οι ίδιοι αναφέρουν χαρακτηριστικά: *«Μολονότι το τελικό αποτέλεσμα αυτής της ασταθούς περιόδου μπορεί να είναι η αφομοίωση μιας παρεκκλίνουσας αυτοεικόνας, εντούτοις, η σύνδεση της εμπλοκής στο ποινικό σύστημα με την αλλαγή στην αυτοεικόνα του εμπλεκόμενου, θεωρείται αναξιόπιστη εάν δεν έχει προηγουμένως καταδειχθεί ότι η ποινική διαδικασία δημιουργεί πράγματι αυξημένες πιθανότητες παρεκκλίνοντος προσανατολισμού του ατόμου, ο οποίος και θα οδηγήσει εν τέλει στη μετάλλαξη της περί εαυτού εικόνας»*.³⁸⁸ Με άλλα λόγια, υποστηρίζουν ότι προτού ένα άτομο αποδεχθεί την ταμπέλα του παρεκκλίνοντος θα πρέπει να επαναπροσδιορίσει τις αξίες και προτιμήσεις του έτσι ώστε να συνάδουν με την καινούργια του ταυτότητα. Συνεπώς, εφόσον κατάληξη της ποινικής στιγματιστικής διαδικασίας αποτελεί η διαμόρφωση μιας παρεκκλίνουσας αυτοαντίληψης, θα πρέπει η διαδικασία αυτή να έχει προηγουμένως προκαλέσει τέτοια αλλαγή στον προσανατολισμό του στιγματισθέντος ατόμου, ικανή να το καταστήσει ευάλωτο

³⁸⁶ Hepburn J.R., The impact of police intervention upon juvenile delinquents, *Criminology*, 1977, 15 (2), σ. 235-262.

³⁸⁷ Jensen G.F., Labeling and identity, *Criminology*, 1980, 18 (1), σ. 121-129. Αξίζει να αναφέρουμε ότι ο Jensen εξετάζοντας εκ νέου τα δεδομένα της προηγούμενης έρευνάς του και λαμβάνοντας υπόψη την κριτική του Hepburn κατέληξε στο ότι υπάρχει άμεση και έμμεση σύνδεση ανάμεσα στον ποινικό στιγματισμό και την παρεκκλίνουσα αυτοεικόνα με την άμεση σύνδεση να είναι ιδιαιτέρως σημαντική.

³⁸⁸ Ageton S.S., Elliott D.S., The effects of legal processing on delinquent orientations, *Social Problems*, 1974, 22 (1), σ. 89.

στην παρεκκλίνουσα ταμπέλα.³⁸⁹ Τα αποτελέσματα της έρευνάς τους προέκυψαν από μια μακροχρόνια έρευνα διάρκειας 6 ετών σε μαθητές 8 σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην περιοχή της Καλιφόρνιας. Το τελικό δείγμα της έρευνας περιελάμβανε 2308 ανήλικους, οι οποίοι δεν παρουσίαζαν κατά το χρόνο έναρξης της έρευνας καμία εμπλοκή στο ποινικό σύστημα. Οι συνεντεύξεις με τους ανήλικους έλαβαν χώρα για πρώτη φορά όταν οι ανήλικοι διένυαν το 15^ο έτος της ηλικίας τους και συνεχίσθηκαν για 4 συναπτά έτη και μία φορά ανά έτος. Κατά την επεξεργασία των δεδομένων τους κατέληξαν σε μια σειρά από ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Κατ' αρχάς, μολονότι εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική σχέση ανάμεσα στις εγκληματικές προτιμήσεις και την ποινική διαδικασία, εντούτοις, η ένταση της σχέσης ήταν σχετικά χαμηλή. Δεύτερον, οι μη ισπανόφωνοι ανήλικοι παρουσίαζαν τη μεγαλύτερη ευαλωτότητα στις αρνητικές συνέπειες που επιφέρει η εμπλοκή στο ποινικό σύστημα. Να σημειώσουμε ότι η συγκεκριμένη ομάδα ανηλίκων, η οποία και παρουσίασε τη μεγαλύτερη αύξηση σε εγκληματικές προτιμήσεις, δεν είχε εμπλακεί σε μεγαλύτερο βαθμό στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης σε σχέση με τους υπόλοιπους ανήλικους (λ.χ. ισπανόφωνοι, μαύροι κ.λ.π.). Κατά τους ερευνητές κάτι τέτοιο θα μπορούσε να οφείλεται στο γεγονός ότι η συγκεκριμένη εθνοτική ομάδα αισθάνεται πολύ περισσότερο καταδυναστευόμενη από φορείς του κοινωνικού ελέγχου σε σχέση με άτομα εθνικών μειονοτήτων, τα οποία αντιλαμβάνονται τους φορείς αυτούς ως περιθωριοποιημένους. Τρίτον, η κοινωνική τάξη δεν φαίνεται να επιδρά στη σχέση της ποινικής διαδικασίας με την αύξηση των παρεκκλινουσών προτιμήσεων των ανηλίκων σε αντίθεση με τα πορίσματα προηγούμενων ερευνών που θέλουν τους ανήλικους των κατώτερων

³⁸⁹ Προκειμένου να μετρήσουν τις παρεκκλίνουσες προτιμήσεις-κατευθύνσεις (delinquent orientations) οι Ageton και Elliott έκαναν χρήση μιας κλίμακας (Socialization Scale) ικανής να μετρήσει το βαθμό κοινωνικοποίησης του ατόμου διαμορφωμένης από το Ινστιτούτο Ψυχολογίας της Καλιφόρνιας. Η κλίμακα αυτή έχει αποδειχθεί αρκετά χρήσιμη στην ταξινόμηση ατόμων ως παρεκκλινόντων και μη παρεκκλινόντων. Κατά τον Gough (1960) ανήλικοι παραβάτες καθώς και ανήλικοι με προβλήματα συμπεριφοράς στο σχολείο παρουσιάζουν χαμηλή βαθμολογία στην κλίμακα αυτή σε σχέση με μη παρεκκλινόντες ανήλικους ή ανήλικους, οι οποίοι δεν εμφανίζουν προβλήματα πειθαρχίας στα πλαίσια του σχολικού περιβάλλοντος. Επίσης, η κλίμακα αυτή είναι με τέτοιο τρόπο σχεδιασμένη έτσι ώστε να μην επηρεάζεται από παράγοντες όπως το επίπεδο ευφυΐας, το κοινωνικό και οικονομικό status, η ηλικία ή η φυλή. Βλ. Gough H.G., Theory and measurement of socialization, Journal of Consulting Psychology, 1960, 24 (1), σ. 23-30.

κοινωνικών στρωμάτων να εμπλέκονται και στιγματίζονται πιο συχνά και πιο έντονα από τους φορείς του ποινικού συστήματος.³⁹⁰ Τέλος, παρατηρήθηκε ότι η συναναστροφή των ανηλίκων, οι οποίοι ανήκαν σε ανώτερα κοινωνικά στρώματα, με άλλους ανήλικους παραβάτες συνέβαλλε στην ανάπτυξη παρεκκλίνοντος προσανατολισμού.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφέρουμε ότι έρευνες έχουν δείξει ότι ο κοινοτικός σωφρονισμός επιφέρει λιγότερο στιγματιστικές συνέπειες στους ανήλικους παραβάτες.³⁹¹ Οι Kolstad, Gabrielsen και Veisetaune (1995) αναφέρουν ότι μετά από ένα χρόνο κοινοτικού σωφρονισμού, τα άτομα τα οποία υπεβλήθησαν στο σωφρονισμό παρουσίασαν σημαντικό περιορισμό στην

³⁹⁰ Jensen G.F., ό.π., Hewitt J.P., ό.π. Βλ. επίσης Harris A.R., Race, commitment to deviance and spoiled identity, *American Sociological Review*, 1976, 41 (3), σ. 432-442. Ο Harris αναφέρει ότι ορισμένες ομάδες ατόμων είναι πιο ευπαθείς στο στιγματισμό, υπογραμμίζοντας το ρόλο της φυλής, στις διαφορετικές επιδράσεις της στιγματιστικής διαδικασίας στις επιμέρους κοινωνικές ομάδες, ενώ παράλληλα τόνισε ότι η στιγματιστική διαδικασία φαίνεται να έχει μικρή σημασία για εκείνα τα άτομα, τα οποία είναι ήδη κοινωνικά περιθωριοποιημένα. Με τη θέση αυτή συμφωνούν και οι Paternoster και Iovanni. Βλ. Paternoster R., Iovanni L., ό.π., σ. 382. Η διαφορετική ευαλωτότητα των ατόμων στις συνέπειες της στιγματιστικής διαδικασίας έχει επισημανθεί και από τον Lofland (1969), ο οποίος επέδειξε συστηματικό ενδιαφέρον για το εν λόγω ζήτημα. Ο Lofland προσδιόρισε 3 παράγοντες, οι οποίοι καθορίζουν το βαθμό ευπάθειας του κάθε ατόμου απέναντι στο στιγματισμό: (α) το βαθμό αυτοπροσδιορισμού, τον οποίο και συνδέει με την ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο, (β) το μέγεθος των δεσμών με παρεκκλίνοντα και μη παρεκκλίνοντα άτομα και (γ) το βαθμό στον οποίο το άτομο συμμαρτίζεται τις αξιολογήσεις που τρίτοι υιοθετούν αναφορικά με την ταυτότητα που του αποδίδουν. Ο ίδιος αναφέρει ότι άτομα τα οποία παρουσιάζουν αδυναμία αυτοπροσδιορισμού και δεσμούς τόσο με παρεκκλίνοντες όσο και με μη-παρεκκλίνοντες τρίτους ενώ παράλληλα υιοθετούν λεκτικές κατηγοριοποιήσεις σχετικά με τον προσδιορισμό της ταυτότητας όμοιες με εκείνες του κοινωνικού ακροατηρίου, εμφανίζουν μεγαλύτερη πιθανότητα να διαμορφώσουν παρεκκλίνουσα ταυτότητα. Βλ. Lofland J., ό.π., σ. 61-103. Τέλος, οι Hagan και Palloni (1990) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η ποινική καταδίκη σχετίζεται σε μεγαλύτερο βαθμό με την υποτροπή για τους ανήλικους άρρενες, των οποίων οι γονείς παρουσίαζαν ποινικό μητρώο και υποστήριξαν ότι ο ποινικός στιγματισμός όταν συνδυάζεται με προηγούμενη ποινική καταδίκη γονέα επιφέρει μεγαλύτερες και ισχυρότερες στιγματιστικές συνέπειες. Βλ. Hagan J., Palloni A., The social reproduction of a criminal class in working-class London, 1950-1980, *American Journal of Sociology*, 1990, 96 (2), σ. 265-299.

³⁹¹ Evans R.C., Levy L., Sullenberger T., Vyas A., Self-concept and delinquency: The on-going debate, *Journal of Offender Rehabilitation*, 1991, 16 (3), σ. 59-74, Welzenis I., The self-concept of societally vulnerable and delinquent boys within the context of school and leisure activities, *Journal of Adolescence*, 1997, 20 (6), σ. 695-705.

παρεκκλίνουσα αυτοεικόνα τους σε σχέση με άτομα τα οποία εξέτιαν ποινή στερητική της ελευθερίας. Κατά την άποψή τους, αυτό ενδεχομένως οφειλόταν στο γεγονός ότι έπαψαν να αυτοπροσδιορίζονται ως παρεκκλίνοντα δεδομένου ότι το κοινωνικό ακροατήριο έπαψε να τα αντιμετωπίζει ως τέτοια. Παράλληλα, μείωσαν τις φιλικές συναναστροφές τους με άλλα παραβατικά άτομα και προσπάθησαν να ταυτιστούν με «συμβατικές» κοινωνικές ομάδες.³⁹² Ο Erickson αναφέρει ότι μόνο οι παραβάτες με επαναλαμβανόμενη εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης ή όσοι έχουν εμπλακεί για αυξημένης βαρύτητας ποινικά αδικήματα έχουν αυξημένες πιθανότητες να παγιώσουν μια παρεκκλίνουσα ταυτότητα. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, ανήλικοι παραβάτες οι οποίοι εμπλέκονται περιστασιακά στο ποινικό σύστημα παρουσιάζουν πολύ μικρότερη πιθανότητα αποδοχής της αποδιδόμενης σε αυτούς ταμπέλας του παρεκκλίνοντος.³⁹³ Σύμφωνα με τους Geiger και Fischer (2005) η παρεκκλίνουσα ταμπέλα αφομοιώνεται από το άτομο υπό την προϋπόθεση της μη ουδετεροποίησής της και ως εκ τούτου της μη απόρριψής της ως κάτι μη οικείο προς τον στιγματιζόμενο εαυτό³⁹⁴ ενώ μερίδα θεωρητικών επισημαίνει τη δυνατότητα ταύτισης των στιγματισθέντων ατόμων μόνο με τα θετικά, κατά την κρίση τους, στοιχεία της παρεκκλίνουσας ταμπέλας.³⁹⁵ Παράλληλα, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι υπάρχουν περιπτώσεις ατόμων, τα οποία, αν και υιοθετούν την παρεκκλίνουσα ταμπέλα, εντούτοις, δεν την ενστερνίζονται επί της

³⁹² Kolstad A., Gabrielsen A., Veisetaune A.K., Social psychological consequences of punishment: A comparison of imprisonment and community work, *Psychiatry, Psychology and Law*, 1995, 2, σ. 179-198.

³⁹³ Cechaviciute I., Kenny D.T., The relationship between neutralizations and perceived delinquent labeling on criminal history in young offenders serving community orders, *Criminal Justice and Behavior*, 2007, 34 (6), σ. 817, Erickson P.G., The social effects of punishment on drug users, <http://www.drugtext.org/library/books/erickson>.

³⁹⁴ Η ουδετεροποίηση (neutralization) αναφέρεται στη διαδικασία εκείνη κατά την οποία το άτομο καταφεύγει σε διάφορες τεχνικές δικαιολόγησης ή εκλογίκευσης της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς του ή περιορισμού του βαθμού ευθύνης του σχετικά με αυτήν. Βλ. Sykes G. M., Matza D., ό.π.

³⁹⁵ Geiger B., Fischer M., Naming oneself criminal: Gender difference in offenders' identity negotiation, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2005, 49 (2), σ. 194-209.

ουσίας και αυτό γιατί δεν της αποδίδουν βαρύνουσα σημασία.³⁹⁶ Οι Cechaviciute και Kenny (2007) σε δείγμα 153 ανήλικων παραβατών, οι οποίοι υποβάλλονταν σε εξωιδρυματικά μέτρα, μελέτησαν τη σχέση ανάμεσα στη δικαιολόγηση της εγκληματικής συμπεριφοράς, την αντίληψη περί στιγματισμού από τρίτους και το ιστορικό παραβατικής δράσης. Σύμφωνα με τα δεδομένα της μελέτης τους, το 54% του δείγματός τους δήλωσε ότι δεν αισθανόταν στιγματισμένο από τρίτους για την αποκλίνουσα συμπεριφορά του. Ωστόσο, σχεδόν το 1/3 του δείγματος δήλωσε το ακριβώς αντίθετο. Οι ανήλικοι, οι οποίοι δήλωσαν στιγματισμένοι από τρίτους ανέφεραν με μεγαλύτερη συχνότητα ότι τρίτοι δεν τους αξιολογούν ως «καλούς ανθρώπους», ότι συνηθίζουν να εμπλέκονται σε αντικοινωνικές πράξεις καθώς και ότι συχνάζουν με άλλους ανήλικους παραβάτες. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να υπογραμμισθεί ότι από τα δεδομένα της έρευνας δεν προέκυψε με σαφήνεια η πηγή του στιγματισμού, δηλαδή εάν επρόκειτο για ποινικό στιγματισμό ή για στιγματισμό από φορείς όπως η οικογένεια, το σχολικό ή φιλικό περιβάλλον κ.λ.π. Επίσης, δεν κατέστη σαφές σε ποιο βαθμό ο στιγματισμός από τρίτους αντιστοιχούσε στον αρνητικό αυτοστιγματισμό των ανηλίκων. Κατά τους ερευνητές κάτι τέτοιο θα μπορούσε να σημαίνει ότι οι ανήλικοι, μολονότι, αντιλαμβάνονται ότι τρίτοι τους αξιολογούν και ταξινομούν ως παρεκκλίνοντες, εντούτοις, οι ίδιοι δεν αξιολογούν τους εαυτούς τους ως τέτοιους. Παράλληλα, οι Cechaviciute και Kenny διαπίστωσαν ότι οι ανήλικοι παραβάτες, οι οποίοι δήλωσαν ότι είχαν υποστεί στιγματισμό από τρίτους σχετικά με την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά τους, ανέφεραν μεγαλύτερης βαρύτητας εγκληματική δράση, επιθετική και βίαιη συμπεριφορά προς τρίτους συγκριτικά με εκείνους που δήλωσαν μη στιγματισμένοι ως παρεκκλίνοντες. Ωστόσο, δεν εντοπίστηκαν σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων αναφορικά με τη σοβαρότητα του ποινικού τους μητρώου. Τέλος, οι ανήλικοι παραβάτες, οι οποίοι δήλωσαν ότι είχαν υποστεί στιγματισμό για την παραβατική τους δράση, φαίνεται να εμπλέκονται στο ποινικό σύστημα σε μικρότερη ηλικία καθώς και να υιοθετούν περισσότερες εκλογικές επιλογές σχετικά με τις παρεκκλίνουσες πράξεις τους, σε αντίθεση με όσους δήλωσαν ότι δεν είχαν υποστεί στιγματισμό.³⁹⁷ Οι

³⁹⁶ Byrd K.R., O' Connor K., Thackrey M., Sacks J.M., The utility of self-concept as a predictor of recidivism among juvenile offenders, *Journal of Psychology*, 127 (2), 1993, σ. 195-202.

³⁹⁷ Cechaviciute I., Kenny D.T., ό.π., σ. 825-827.

Paternoster και Iovanni (1989)³⁹⁸ αναφερόμενοι στη δυνατότητα του στιγματιζόμενου ως παρεκκλίνοντος ατόμου να απαρνηθεί την αποδιδόμενη σε αυτό παρεκκλίνουσα ταυτότητα και ως εκ τούτου να αποφύγει την υποτροπή, έκαναν λόγο για «αποκήρυξη της ταμπέλας του παρεκκλίνοντος» (deviance disavowal) δανειζόμενοι τον όρο από τον Davis (1961). Ο Davis περιγράφει τη διαδικασία άρνησης της αποδιδόμενης ταμπέλας του παρεκκλίνοντος ως μια άρνηση από την πλευρά του ατόμου που υφίσταται στιγματισμό, να υποκύψει και να αποδεχτεί την ετυμηγορία. Στην περίπτωση μιας επιτυχούς διαδικασίας απάρνησης της ετικέτας, ο στιγματισθείς διατηρεί την προγενέστερη «συμβατική» ταυτότητά του, ενώ το κοινωνικό ακροατήριο τον αντιλαμβάνεται ως φυσιολογικό με αποτέλεσμα την εξάλειψη των προϋποθέσεων εκδήλωσης της υποτροπής ως μέσου επίλυσης των προβλημάτων που προκύπτουν από το στιγματισμό και την αλλοίωση της περί εαυτού εικόνας.³⁹⁹

3.1.2. Έρευνες σχετικά με την επίδραση του ποινικού στιγματισμού στην υποτροπή μέσω του αποκλεισμού του ανηλίκου από «συμβατικές» ευκαιρίες (conventional opportunities) και από «συμβατικούς» άλλους (conventional others)

Προτού προβούμε στην παράθεση ορισμένων σημαντικών μελετών σχετικά με την επίδραση της ποινικής στιγματιστικής διαδικασίας στην υποτροπή μέσω του περιορισμού των «συμβατικών» ευκαιριών και του αποκλεισμού από «συμβατικούς άλλους», κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούμε εν συντομία σε βασικά μεθοδολογικά προβλήματα των ερευνών των σχετικών με την επίδραση του ποινικού στιγματισμού στην υποτροπή. Ένα θεμελιώδες μεθοδολογικό πρόβλημα πολλών μελετών σχετικά με την επίδραση του ποινικού στιγματισμού στην υποτροπή αποτελεί η έλλειψη τυχαιότητας των δειγμάτων και η έλλειψη ομάδων ελέγχου. Κατ' αρχάς, η έλλειψη τυχαιότητας του δείγματος δεν επιτρέπει τη

³⁹⁸ Paternoster R., Iovanni L., ό.π., σ. 376. Γράφουν χαρακτηριστικά: «Η διαδικασία δόμησης της ταυτότητας βασίζεται τόσο στην αντικειμενική πληροφορία που λαμβάνουμε από τρίτους όσο και στην υποκειμενική ερμηνεία αυτής της πληροφορίας».

³⁹⁹ Davis F., Deviance Disavowal: The management of strained interaction by the visibly handicapped, Social Problems, 1961, 9(2), σ. 120-132.

γενίκευση των αποτελεσμάτων στον ευρύτερο πληθυσμό, από τον οποίο αντλήθηκε το δείγμα. Επίσης, τέτοιου είδους μελέτες, συνήθως, καταλήγουν να διερευνούν την πιθανή επιρροή της αυστηρότητας ή της σοβαρότητας μιας ποινής σε σχέση με μια άλλη, στη μεταγενέστερη εγκληματική συμπεριφορά, με άλλα λόγια, δηλαδή, ο ερευνητής καταλήγει να μελετά τη σχετική και όχι την απόλυτη επίδραση του στιγματισμού, ενώ παράλληλα, δεν υπάρχει σύγκριση ανάμεσα σε άτομα ποινικά στιγματισμένα και μη. Έρευνες, οι οποίες στηρίχθηκαν σε τυχαία δείγματα, φαίνεται να προσφέρουν αποτελέσματα, τα οποία τείνουν να επιβεβαιώνουν τη θεωρία της ετικέτας,⁴⁰⁰ ενώ μελέτες που στηρίχθηκαν αποκλειστικά σε δείγματα παραβατών φαίνεται να παράγουν μεικτά αποτελέσματα.⁴⁰¹ Ένα δεύτερο μεθοδολογικό σφάλμα που έχει παρατηρηθεί είναι η χρήση συγχρονικού σχεδιασμού στατιστικής συσχέτισης ή σχεδιασμού επαναλαμβανόμενων μετρήσεων, οι οποίες εκτείνονται σε περιορισμένου εύρους χρονικά διαστήματα με αποτέλεσμα να μην μπορεί να ελεγχθεί η δυναμική μετάβαση από την ανηλικότητα στην ενήλικη ζωή των υπό μελέτη ατόμων.⁴⁰² Πράγματι, οι συνέπειες του ποινικού στιγματισμού κατά τη διάρκεια της ανηλικότητας, μπορεί να καταστούν εμφανείς κατά τα πρώτα στάδια της ενήλικης ζωής, όταν πια το άτομο με την πάροδο του χρόνου έχει βιώσει τον περιορισμό των «συμβατικών» ευκαιριών που προσφέρονται μέσα από την εκπαίδευση και τη σταθερή εργασία. Οι Hagan και Palloni (1990) και Sampson και Laub (1993) μελέτησαν τις μακροπρόθεσμες συνέπειες της εμπλοκής στο

⁴⁰⁰ Farrington D.P., The effects of public labeling, *British Journal of Criminology*, 1977, 17 (2), σ. 112-125, Palamara F., Cullen F.T., Gersten J.C., The effect of police and mental health intervention on juvenile deviance: Specifying contingencies in the impact of formal reaction, *Journal of Health and Social Behavior*, 1986, 27(1), σ. 90-105, Ray M.C., Downs W. R., ό.π.

⁴⁰¹ Horwitz A., Wasserman M, ό.π. και Klein M.W., Labeling, deterrence and recidivism: A study of police dispositions of juvenile offenders, *Social Problems*, 1974, 22(2), σ. 292-303.

⁴⁰² Bernburg J.G., Krohn M.D, ό.π., σ. 1293. Στον συγχρονικό σχεδιασμό στατιστικής συσχέτισης δεν εξασφαλίζεται ότι η αιτία θα προηγείται του αποτελέσματος δεδομένου ότι όλα τα στοιχεία συλλέγονται την ίδια χρονική στιγμή και μόνο σε δεδομένα που προκύπτουν από ερωτήσεις που ανάγονται στο παρελθόν μπορεί να στηριχθεί η χρονική σειρά των μεταβλητών. Επίσης, στην περίπτωση του συγχρονικού σχεδιασμού δεν είναι εφικτή η συγκρότηση πειραματικής ομάδας και ομάδας ελέγχου, οι οποίες να διαφέρουν μόνο ως προς την ανεξάρτητη μεταβλητή. Παράλληλα, και στην περίπτωση των short term panel designs δεν είναι εφικτός ο έλεγχος της χρονικής σειράς των μεταβλητών αφού αποτελούν σχεδιασμούς οι οποίοι καλύπτουν μία περιορισμένη χρονική περίοδο.

ποινικό σύστημα, στη μετέπειτα παραβατική συμπεριφορά. Ειδικότερα, οι Hagan και Palloni διαπίστωσαν σημαντική επίδραση της επιβολής καταδίκης κατά την ανηλικότητα στην εγκληματική συμπεριφορά κατά τα πρώτα στάδια της ενήλικης ζωής ανεξάρτητα από την εγκληματική συμπεριφορά κατά την ανηλικότητα και άλλες μεταβλητές ελέγχου,⁴⁰³ ενώ οι Sampson και Laub εντόπισαν σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στη διάρκεια του εγκλεισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα και στην εγκληματική συμπεριφορά κατά την ενήλικότητα.⁴⁰⁴ Ωστόσο, κατά τους Bernburg και Krohn οι παραπάνω έρευνες δεν θα πρέπει να θεωρούνται αντιπροσωπευτικές καθώς η μεν έρευνα των Hagan και Palloni περιορίστηκε σε βρετανούς άνδρες της εργατικής τάξης ενώ η έρευνα των Sampson και Laub περιορίστηκε στην επίδραση του εγκλεισμού κατά την ανηλικότητα στην εγκληματική συμπεριφορά. Έναν άλλο σοβαρό περιορισμό της πλειονότητας των εμπειρικών μελετών, σχετικά με την επίδραση του ποινικού στιγματισμού στη δευτερογενή παρέκκλιση, αποτελεί η έλλειψη ελέγχου των διαμεσολαβητικών εκείνων διαδικασιών ανάμεσα στον ποινικό στιγματισμό και την υποτροπή. Οι Paternoster και Iovanni αναφέρουν ότι η στιγματιστική διαδικασία επιφέρει τρεις συνέπειες: (α) μετάλλαξη της προσωπικής ταυτότητας, (β) αποκλεισμό από «συμβατικές» ευκαιρίες και (γ) αύξηση της πιθανότητας για υποτροπή. Υπογραμμίζουν δε, ότι οι συνέπειες αυτές συνιστούν μια αιτιώδη και εξαρτώμενη διαδικασία που επιφέρει στιγματιστικές επιδράσεις, οι οποίες αποτελούν «διαμεσολαβητικές ή παρεμβαίνουσες μεταβλητές» για το πέρασμα στη δευτερογενή παρέκκλιση και τονίζουν ότι έρευνες, οι οποίες δεν λαμβάνουν υπόψη τους διαμεσολαβητικούς μηχανισμούς ανάμεσα στον ποινικό στιγματισμό και την υποτροπή, στερούνται επιστημονικής αξιοπιστίας.⁴⁰⁵ Μολονότι υπάρχουν, για παράδειγμα, έρευνες,⁴⁰⁶ οι οποίες έχουν καταδείξει την αρνητική επίδραση

⁴⁰³ Hagan J., Palloni A., ό.π.

⁴⁰⁴ Sampson R.J., Laub J.H., *Crime in the making: Pathways and turning points through life*, Mass: Harvard University Press, Cambridge, 1993.

⁴⁰⁵ Οι Paternoster και Iovanni γράφουν χαρακτηριστικά: «*Research of this nature generally examines the effect of varying sanctions levels on behavior. Most of this research has contributed unjustifiably to the demise of labeling theory; by failing to consider the requisite intervening effects, the bulk of these studies do not constitute a valid test of labeling theory*». Βλ. Paternoster R., Iovanni L., ό.π., σ. 384.

⁴⁰⁶ Bodwitch C., *Getting rid of troublemakers: High school disciplinary procedures and the production of dropouts*, Social Problems, 1993, 40 (4), σ. 493-509, Freeman R., *Crime and employment of disadvantaged youth*, Harvard University, National bureau of Economic Research, Cambridge, 1991,

του ποινικού στιγματισμού στη δυνατότητα απόκτησης μόρφωσης και επαγγελματικής αποκατάστασης, εντούτοις, στο πλαίσιο των ερευνών αυτών δεν ελέγχεται ο βαθμός, στον οποίο οι «συμβατικές» ευκαιρίες συνιστούν διαμεσολαβητικούς μηχανισμούς ανάμεσα στον ποινικό στιγματισμό και την υποτροπή.

Ωστόσο, σχετικά με το διαμεσολαβητικό ρόλο της μόρφωσης και της επαγγελματικής σταθερότητας στη στιγματιστική διαδικασία, ενδεικτική είναι η μελέτη των Sampson και Laub (1993). Καταρχάς, οι Sampson και Laub (1997), οι οποίοι στηρίχθηκαν στη συστηματική προσπάθεια των Link και συνεργατών (1982, 1989) να διερευνήσουν τους διαμεσολαβητικούς μηχανισμούς στο πλαίσιο της ποινικής στιγματιστικής διαδικασίας⁴⁰⁷ χαρακτήρισαν τη θεωρία της ετικέτας ως μια δυναμική θεωρία και αυτό γιατί επικεντρώνεται στην εξέλιξη των διαδικασιών μέσα στο χρόνο. Ο στιγματισμός, και ειδικότερα ο ποινικός στιγματισμός, δύναται να αποτελέσει έναν διαμεσολαβητικό μηχανισμό, μέσω του οποίου μειώνονται οι «συμβατικές» ευκαιρίες και το στιγματισμένο άτομο οδηγείται στην υποτροπή.⁴⁰⁸ Η εμπλοκή κατά την ανηλικότητα στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης δύναται να επιδράσει αρνητικά σε μελλοντικές

Hagan J., Destiny and drift: Subcultural preferences, status attainment, and the risk and rewards of youth, *American Sociological Review*, 1991, 56, σ. 567-582, Link B., Mental patient status, work, income: An examination of the effects of psychiatric label, *American Sociological Review*, 1982, 47 (2), σ. 202-215, Schwartz R.D., Skolnick J.H., Two studies of legal stigma, *Social Problems*, 1962, 10 (2), σ. 133-143.

⁴⁰⁷ Ο Link και οι συνεργάτες του μελέτησαν και ανέπτυξαν ένα τροποποιημένο μοντέλο προσέγγισης της θεωρίας της ετικέτας σχετικά με το στιγματισμό πρώην ψυχικά ασθενών ατόμων. Πρακτικά ανέλυσαν όλους εκείνους τους διαμεσολαβητικούς μηχανισμούς, μέσω των οποίων πρώην ψυχικά ασθενείς αντιμετώπιζαν δυσκολίες προσαρμογής (αποκλεισμός και δυσκολία εύρεσης εργασίας) λόγω της αποδιδόμενης σε αυτούς ταμπέλας. Βλ. Link B., ό.π. και Link B., Cullen F.T., Struening E., Shrout P.E., Dohrenwend B.P., A modified labeling theory approach to mental disorders: An empirical assessment, *American Sociological Review*, 1989, 54, σ. 400-423. Βλ. επίσης, Paternoster R., Iovanni L., ό.π., σ. 387-388.

⁴⁰⁸ Sampson R.J., Laub J.H., A life-course theory of cumulative disadvantage and the stability of delinquency, Terence P. Thornberry (ed.), *Developmental Theories of Crime and Delinquency*, Transaction, New Brunswick, N.J., 1997, σ. 138. Στα πλαίσια του «δυναμικού» θεωρητικού τους μοντέλου (life-course model) οι Sampson και Laub επικεντρώθηκαν ιδιαιτέρως στο διαμεσολαβητικό ρόλο των «συμβατικών» ευκαιριών.

ευκαιρίες του εμπλεκόμενου ατόμου και κατά συνέπεια να αυξήσει τις πιθανότητες για μεταγενέστερη εμπλοκή σε παρεκκλίνουσα δράση. Σύμφωνα με τη θεωρητική προσέγγιση του μοντέλου των Sampson και Laub, ο δημόσιος στιγματισμός του ανηλίκου, λειτουργεί ως ένα καθοριστικό «περιστατικό ζωής» που δρα διαμεσολαβητικά και οδηγεί στον αποκλεισμό του από τις «συμβατικές» ευκαιρίες όπως λ.χ. εκπαίδευση, εργασία κ.λ.π με αποτέλεσμα να δημιουργούνται οι κατάλληλες προϋποθέσεις εμπλοκής του στην παραβατικότητα.⁴⁰⁹ Παράλληλα, παράγοντες όπως το χαμηλό κοινωνικό και οικονομικό status των ανήλικων παραβατών ενισχύουν και διευκολύνουν την αρνητική επίδραση της ποινικής στιγματιστικής διαδικασίας⁴¹⁰ αλλά και τα ήδη υπάρχοντα αρνητικά κοινωνικά στερεοτυπικά σε σχέση με το επίπεδο ανήλικων προερχόμενων από χαμηλά κοινωνικά στρώματα. Σε έρευνα τους (1993) διαπίστωσαν ότι η επαγγελματική σταθερότητα επηρεάζει τη σχέση ανάμεσα στη διάρκεια εγκλεισμού πριν τα 17 έτη και την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά κατά την ενήλικη ζωή, λαμβανομένων υπόψη και άλλων μεταβλητών ελέγχου. Συγκεκριμένα, διαπίστωσαν ότι η επίδραση του εγκλεισμού στη μεταγενέστερη εγκληματική συμπεριφορά μειώνεται σημαντικά, όταν λαμβάνεται υπόψη η παράμετρος της επαγγελματικής σταθερότητας κατά την ενήλικη ζωή.⁴¹¹

Σε έρευνα του Hagan (1991) διαπιστώθηκε ότι η επαφή με την αστυνομία κατά την ανηλικότητα επιφέρει αρνητικές συνέπειες στην επαγγελματική αποκατάσταση κατά την πρώιμη ενήλικη ζωή εν μέρει μέσω της επίδρασής της στην απόκτηση μόρφωσης.⁴¹² Ωστόσο, όπως αναφέρουν οι Bernburg και Krohn (2003) η συγκεκριμένη έρευνα έχει περιορισμένη επιστημονική αξία αφού ο

⁴⁰⁹ Sampson R.J., Laub J.H., ό.π., σ. 147-148.

⁴¹⁰ Sampson R.J., Laub J.H., ό.π., σ. 153. Σε αντίθεση με τη θέση των Sampson και Laub βλ. έρευνες των Aegeton και Elliott (1974), ό.π. και Jensen (1972), ό.π.

⁴¹¹ Sampson R.J., Laub J.H., ό.π.

⁴¹² Hagan J., ό.π. Σχετικά με την επίδραση του ποινικού στιγματισμού στην απόκτηση μόρφωσης βλ. επίσης, Hjalmarsson R., Criminal justice involvement and high school completion, *Journal of Urban Economics*, 2008, 63 (2), σ. 613-630 και Sweeten G., Who will graduate? Disruption of high school education by arrest and court involvement, 2006, 23 (4), σ. 462-480.

Hagan μελέτησε εγκληματικές προτιμήσεις, κατά την ανηλικότητα και όχι εγκληματικές πράξεις.⁴¹³

Οι Tanner, Davies και O'Grady (1999) αναφέρουν ότι η μόρφωση εν μέρει μεσολαβεί και επηρεάζει τη σχέση ανάμεσα στην επαφή με την αστυνομία, κατά την ανηλικότητα, και την αδυναμία εύρεσης εργασίας, κατά την ενηλικότητα, λαμβανομένης υπόψη της εγκληματικής συμπεριφοράς κατά την ανηλικότητα.⁴¹⁴

Οι Bernburg και Krohn (2003) διεξήγαγαν μακροχρόνια έρευνα 9 ετών σε τυχαίο δείγμα 605⁴¹⁵ ανήλικων αρρένων στο Ρότσεστερ της Νέας Υόρκης, τους οποίους και παρακολούθησαν από την ηλικία των 13 ετών έως και τα 22 έτη. Επικέντρωσαν το ερευνητικό τους ενδιαφέρον σε τρεις βασικούς άξονες: (α) στην επίδραση της εμπλοκής κατά την ανηλικότητα στο ποινικό σύστημα (αστυνομία και δικαστήρια) στην εγκληματική συμπεριφορά κατά τα πρώτα στάδια της ενήλικης ζωής, (β) στη μακροπρόθεσμη επίδραση της εμπλοκής στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα στην εγκληματική συμπεριφορά κατά την πρώιμη ενηλικότητα, καθώς και το κατά πόσο η μόρφωση και η αδυναμία εύρεσης εργασίας επηρεάζουν μια τέτοια σχέση και (γ) στην επίδραση παραγόντων, όπως η φυλή και το χαμηλό κοινωνικό επίπεδο της οικογένειας, στη σχέση ανάμεσα στο στιγματισμό και τις ευκαιρίες ζωής, αλλά και στη σχέση ανάμεσα στο στιγματισμό και την υποτροπή.⁴¹⁶ Σύμφωνα με τα δεδομένα της έρευνας, η

⁴¹³ Bernburg J.G., Krohn M.D., ό.π., σ. 1294 και Hagan J., *Destiny and drift: Subcultural preferences, status attainment, and the risk and rewards of youth*, American Sociological Review, 1991, 56, σ. 567-582.

⁴¹⁴ Tanner J., Davies S., O' Grady B., *What happened to yesterday's rebels? Longitudinal effects of youth delinquency on education and employment*, Social Problems, 1999, 46, σ. 250-274.

⁴¹⁵ Το τελικό δείγμα αποτελούνταν από 529 περιπτώσεις καθότι δεν ελήφθησαν υπόψη οι περιπτώσεις εκείνες που παρουσίαζαν ελλείψεις στις μετρήσεις.

⁴¹⁶ Οι Bernburg και Krohn πρότειναν το εξής θεωρητικό μοντέλο: (α) η εμπλοκή στο ποινικό σύστημα επιδρά αρνητικά στην απόκτηση μόρφωσης, (β) η περιορισμένη απόκτηση μόρφωσης αυξάνει την πιθανότητα αδυναμίας εύρεσης εργασίας κατά την πρώιμη ενήλικη ζωή, (γ) η εμπλοκή στο ποινικό σύστημα συνεπάγεται κοινωνικό στιγματισμό, ο οποίος αποκλείει το άτομο από επαγγελματικές ευκαιρίες είτε εξαιτίας της ρατσιστικής στάσης του κοινωνικού περίγυρου είτε εξαιτίας της πεποιθήσης ότι το άτομο θα απορριφθεί, ανεξάρτητα από την όποια επίδραση έχει η εμπλοκή στο ποινικό σύστημα στην απόκτηση μόρφωσης. Ως εκ τούτου, η διμεταβλητή σύνδεση ανάμεσα στην εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης και την ανεργία θα πρέπει να παραμένει ακόμα και όταν η μεταβλητή της μόρφωσης λαμβάνεται υπόψη και παραμένει σταθερή, (δ) τόσο η απόκτηση μόρφωσης

εμπλοκή στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα επιδρά σημαντικά στην υποτροπή κατά τα πρώτα στάδια της ενήλικης ζωής, και αυτή η επίδραση, εν μέρει, επηρεάζεται από περιστατικά ζωής, όπως η απόκτηση μόρφωσης και η επαγγελματική αποκατάσταση. Συγκεκριμένα τα ευρήματα της έρευνας είχαν ως εξής: (α) η εμπλοκή στο ποινικό σύστημα, κατά την ανηλικότητα, μειώνει σημαντικά τις πιθανότητες αποφοίτησης του εμπλεκόμενου από το σχολείο,⁴¹⁷ (β) η εμπλοκή στο ποινικό σύστημα παρουσίαζε στατιστικά σημαντική θετική σχέση με την ανεργία κατά τα πρώτα στάδια της ανηλικότητας. Ωστόσο, όταν η μεταβλητή «απόκτηση μόρφωσης», λήφθηκε υπόψη, φάνηκε να παρουσιάζει μια ισχυρή αρνητική επίδραση στη μεταβλητή «ανεργία» μειώνοντας σημαντικά τους συντελεστές παλινδρόμησης για την εμπλοκή στο ποινικό σύστημα.⁴¹⁸ Επίσης, η απόκτηση μόρφωσης διαπιστώθηκε ότι επηρεάζει σημαντικά αλλά εν μέρει την επίδραση της ποινικής εμπλοκής (αστυνομία και δικαστήρια) στην ανεργία. Εντούτοις, ειδικά, η επίδραση της επαφής με την αστυνομία στην ανεργία κατά τα πρώτα χρόνια της ανηλικότητας παραμένει στατιστικά σημαντική και θετική.⁴¹⁹ Στη συνέχεια, ελέγχοντας την επίδραση της επαφής με την αστυνομία στην εμπλοκή σε σοβαρή εγκληματική δράση στην ηλικία 19-20 ετών, μη συμπεριλαμβανομένων μεταβλητών ελέγχου, όπως η απόκτηση μόρφωσης, διαπιστώθηκε ότι η επίδραση αυτή ήταν σημαντική αφού η επαφή με την αστυνομία σχετιζόταν με αυξημένη βαριά εγκληματική δράση, κατά τα πρώτα

όσο και η ανεργία έχουν άμεση επίδραση στην εγκληματική συμπεριφορά που εμφανίζεται κατά τα πρώτα στάδια της ενήλικης ζωής, (ε) η εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης έχει άμεση επίδραση στην εγκληματική συμπεριφορά που εκδηλώνεται στην αρχή της ανηλικότητας. Ωστόσο, τόσο η απόκτηση εκπαίδευσης όσο και η αδυναμία εύρεσης εργασίας θα πρέπει να λειτουργούν ως διαμεσολαβητικοί μηχανισμοί στη διμεταβλητή σύνδεση και (στ) παράγοντες όπως το χαμηλό οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο καθώς και η φυλή ενισχύουν την επίδραση της εμπλοκής στο ποινικό σύστημα στην απόκτηση μόρφωσης, στην ανεργία και στην εγκληματική συμπεριφορά κατά την ανηλικότητα. Βλ. Bernburg J.G., Krohn M.D., ό.π., σ. 1291.

⁴¹⁷ Η επίδραση της εμπλοκής στο ποινικό σύστημα δεν επηρεάζεται από παράγοντες όπως η φυλή ή το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό status. Βλ. Bernburg J.G., Krohn M.D., ό.π., σ. 1301.

⁴¹⁸ Γράφουν σχετικά: «*Educational attainment has a sizeable and significant negative effect on nonemployment and reduces the regression coefficient for police intervention by 33% (from 0.15 to 0.10) and the coefficient for juvenile justice intervention by 40% (from 0.10 to 0.06)*». Βλ. Bernburg J.G., Krohn M.D., ό.π., σ. 1302.

⁴¹⁹ Η επίδραση του ποινικού στιγματισμού στην ανεργία δεν φάνηκε να επηρεάζεται από παράγοντες όπως η φυλή ή το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό status. Βλ. Bernburg J.G., Krohn M.D., ό.π., σ. 1302.

στάδια της ενήλικης ζωής. Ωστόσο οι Bernburg και Krohn υπογραμμίζουν: «η θεωρία της ετικέτας δίνει έμφαση στην έμμεση επίδραση του ποινικού στιγματισμού στην υποτροπή. Υποθέσαμε ότι η απόκτηση μόρφωσης θα πρέπει να ασκεί κάποια επιρροή, ως ενδιάμεσος μηχανισμός, στην επίδραση του ποινικού στιγματισμού στη μεταγενέστερη εγκληματική συμπεριφορά. Σύμφωνα με την υπόθεση αυτή, προσθέτοντας στην εξίσωση την αποφοίτηση από το σχολείο, προκύπτει μια ουσιώδης μείωση στο συντελεστή παλινδρόμησης σχετικά με την επίδραση της μεταβλητής «επαφή με την αστυνομία» στη μεταβλητή «εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς, κατά τα πρώτα στάδια της ενηλικότητας», της τάξεως περίπου του 40%. Επιπλέον, η απόκτηση μόρφωσης παρουσιάζει σημαντική αρνητική συσχέτιση με την εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς κατά την ενήλικη ζωή. Η απόκτηση μόρφωσης επηρεάζει σημαντικά, ως διαμεσολαβητικός μηχανισμός, ένα μέρος της επίδρασης που ασκεί η επαφή με την αστυνομία στην τέλεση εγκληματικών πράξεων κατά την ηλικία των 19-20 ετών ($t = 2.40$)».⁴²⁰ Όσον αφορά στην επίδραση που ασκεί η εμπλοκή στο σύστημα των δικαστηρίων κατά την ανηλικότητα στην εκδήλωση σοβαρής παραβατικής συμπεριφοράς κατά την ηλικία των 19-20 ετών, τα δεδομένα κατέδειξαν σημαντική σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών. Και σε αυτήν την περίπτωση διαπιστώθηκε ότι η απόκτηση μόρφωσης δρα ως ενδιάμεσος μηχανισμός.⁴²¹ Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι η θετική συσχέτιση ανάμεσα στην επαφή με την αστυνομία κατά την ανηλικότητα και στην εγκληματική συμπεριφορά κατά τα πρώτα στάδια της ενηλικότητας φάνηκε να επηρεάζεται από το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό status της οικογένειας, ενώ παράγοντες όπως φυλή ή εθνικότητα δεν επηρέαζαν την αρχική διμεταβλητή σύνδεση. Αναφορικά με την περίπτωση της συσχέτισης ανάμεσα στην εμπλοκή στο δικαστηριακό σύστημα κατά την ανηλικότητα και στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς κατά τα πρώτα χρόνια της ενήλικης ζωής, διαπιστώθηκε ότι τόσο το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό status όσο και η φυλή ή εθνικότητα επηρέαζαν την συσχέτιση αυτή.⁴²² Παρόμοια αποτελέσματα προέκυψαν και κατά τη διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στην επαφή με την αστυνομία και το δικαστηριακό σύστημα κατά την ανηλικότητα και στην εμπορία

⁴²⁰ Βλ. Bernburg J.G., Krohn M.D., ό.π., σ. 1304.

⁴²¹ Βλ. Bernburg J.G., Krohn M.D., ό.π., σ. 1304.

⁴²² Βλ. Bernburg J.G., Krohn M.D., ό.π., σ. 1305-1306.

ναρκωτικών ουσιών στην ηλικία 19-20 ετών. Τα δεδομένα της έρευνάς τους κατέδειξαν και σε αυτήν την περίπτωση σημαντική θετική σχέση με εξαρτημένη μεταβλητή αυτή της εμπορίας ναρκωτικών ουσιών, κατά την ηλικιακή περίοδο των 19-20 ετών. Επίσης, η απόκτηση μόρφωσης παρουσιάζεται να δρα ως διαμεσολαβητικός μηχανισμός, επηρεάζοντας, εν μέρει αλλά σε σημαντικό βαθμό, την επίδραση που ασκεί η επαφή με την αστυνομία και το δικαστηριακό σύστημα στην εμπορία ναρκωτικών κατά τα πρώτα χρόνια της ενήλικης ζωής. Επίσης, η επαφή με την αστυνομία κατά την ανηλικότητα φαίνεται να ασκεί μικρότερη επίδραση στην εμπορία ναρκωτικών για την ηλικία 19-20 ετών όσον αφορά στους Αφροαμερικανούς, ενώ η επαφή με το δικαστηριακό σύστημα παρουσιάζει μεγαλύτερη επίδραση στην εμπορία ναρκωτικών για άτομα ηλικίας 19-20 ετών με χαμηλό κοινωνικό και οικονομικό status.⁴²³ Όσον αφορά στη συσχέτιση ανάμεσα στην επαφή με την αστυνομία και το δικαστηριακό σύστημα κατά την ανηλικότητα και στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς κατά την ηλικιακή περίοδο 21-22 ετών, και σε αυτήν την περίπτωση διαπιστώθηκε ότι η εμπλοκή στο ποινικό σύστημα παρουσιάζει σημαντική επίδραση στην εκδήλωση παραβατικής δράσης. Παράλληλα, η αδυναμία εύρεσης εργασίας φαίνεται να παρουσιάζει στατιστικά σημαντική σχέση με την εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς κατά την ηλικιακή περίοδο των 21-22 ετών κάτι που δεν ισχύει για την απόκτηση μόρφωσης. Επίσης, η αδυναμία επαγγελματικής αποκατάστασης φαίνεται να δρα ως διαμεσολαβητικός μηχανισμός επηρεάζοντας την επίδραση που ασκεί η ποινική εμπλοκή στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς κατά την ηλικιακή περίοδο 21-22 ετών.⁴²⁴ Τέλος, η επίδραση, που ασκεί η εμπλοκή στο δικαστηριακό σύστημα στη μεταγενέστερη εγκληματική δράση κατά την ηλικία 21-22 ετών, παρουσιάζεται πιο έντονη στην περίπτωση των Αφροαμερικανών, σε αντίθεση με εκείνη των λευκών και των ισπανόφωνων. Η τελευταία συσχέτιση μεταβλητών την οποία διερεύνησαν οι Bernburg και Krohn ήταν εκείνη μεταξύ της επαφής με την αστυνομία και το δικαστηριακό σύστημα και της εμπορίας ναρκωτικών κατά την ηλικιακή περίοδο 21-22 ετών. Και σε αυτήν την περίπτωση

⁴²³ Βλ. Bernburg J.G., Krohn M.D., ό.π., σ. 1306.

⁴²⁴ Αναφέρουν: «*As predicted periods of nonemployment mediate the effect of police intervention on crime at ages 21-22 (t=2.50), producing a 38% drop in the effect of police intervention. Nonemployment produces a 10% drop in the effect of juvenile justice intervention, but this mediation effect is not significant*». Βλ. Bernburg J.G., Krohn M.D., ό.π., σ. 1308-1309.

εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική θετική σχέση ενώ όταν λήφθηκαν υπόψη μεταβλητές όπως εκείνη της απόκτησης μόρφωσης και της αδυναμίας εύρεσης εργασίας, η επίδραση της ποινικής εμπλοκής στην εκδήλωση του συγκεκριμένου είδους εγκληματικής συμπεριφοράς μειώθηκε σημαντικά. Παράλληλα, στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση παρουσιάστηκε ανάμεσα στην αδυναμία εύρεσης εργασίας και την εμπορία ναρκωτικών κατά την ηλικιακή περίοδο των 21-22 ετών, ενώ η αδυναμία εύρεσης εργασίας φάνηκε να επηρεάζει σημαντικά, ως διαμεσολαβητικός μηχανισμός, την επίδραση της επαφής με την αστυνομία στην εμπορία ναρκωτικών, κάτι το οποίο ωστόσο δεν συνέβαινε και στην περίπτωση της επαφής με το δικαστηριακό σύστημα. Τέλος, η επίδραση της επαφής με το δικαστηριακό σύστημα στην εμπορία ναρκωτικών στην ηλικία των 21-22 ετών ήταν εντονότερη στην ομάδα των Αφροαμερικανών.⁴²⁵ Θέλοντας να συνοψίσει κανείς τα ενδιαφέροντα ευρήματα της έρευνας των Bernburg και Krohn θα τόνιζε τα εξής σημεία: (α) η εμπλοκή στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα επηρεάζει την απόκτηση μόρφωσης μειώνοντας τις πιθανότητες να ολοκληρώσει ο εμπλεκόμενος την φοίτησή του στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, (β) η απόκτηση μόρφωσης σχετίζεται άμεσα με τη δυνατότητα εύρεσης εργασίας ενώ δρα ως διαμεσολαβητικός μηχανισμός στη μακροχρόνια επίδραση της ποινικής εμπλοκής κατά την ανηλικότητα στην παραβατική συμπεριφορά κατά την ενήλικη ζωή, (γ) η εμπλοκή στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα επηρεάζει αρνητικά τη δυνατότητα εύρεσης εργασίας κατά τα πρώτα χρόνια της ενήλικης ζωής, ενώ τόσο η αδυναμία εύρεσης εργασίας όσο και η απόκτηση μόρφωσης επηρεάζουν, εν μέρει, ως διαμεσολαβητικοί μηχανισμοί, την επίδραση της ποινικής εμπλοκής κατά την ανηλικότητα στην εκδήλωση παραβατικής δράσης κατά την ανηλικότητα, (δ) εκτός από την έμμεση επίδραση της εμπλοκής στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς κατά την ενήλικη ζωή, η ποινική εμπλοκή ασκεί και άμεση επίδραση στην υποτροπή κατά την ανηλικότητα και τέλος, (ε) η επίδραση της ποινικής εμπλοκής κατά την ανηλικότητα στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς κατά τα πρώτα στάδια της ενήλικης ζωής είναι εντονότερη σε άτομα χαμηλού οικονομικού και κοινωνικού επιπέδου καθώς και στους Αφροαμερικανούς.⁴²⁶

⁴²⁵ Βλ. Bernburg J.G., Krohn M.D., ό.π., σ. 1309.

⁴²⁶ Βλ. Bernburg J.G., Krohn M.D., ό.π., σ. 1310-1314.

Στη μελέτη των Schwartz και Skolnick (1962) με τίτλο «Two studies of legal stigma», οι συγγραφείς καθιστούν σαφή την επίδραση της ύπαρξης ποινικού μητρώου στη δυνατότητα επαγγελματικής αποκατάστασης όσον αφορά άτομα, τα οποία ασκούσαν το επάγγελμα του εργάτη, σε αντίθεση με την περίπτωση ατόμων, τα οποία ασκούσαν ιατρικό επάγγελμα.⁴²⁷ Αντίστοιχες έρευνες με αυτή των Schwartz και Skolnick υπήρξαν και εκείνες των Buikhuisen και Dijksterhuis (1971) και Boshier και Johnson (1974). Ο Li (1999) σε έρευνά του αναφέρει ότι η εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης αυξάνει τις πιθανότητες αδυναμίας εύρεσης εργασίας, γεγονός το οποίο με τη σειρά του αυξάνει τις πιθανότητες εμπλοκής σε παραβατική συμπεριφορά. Παράλληλα, υπογραμμίζει ότι η ποινική εμπλοκή οδηγεί σε υποτροπή και κατ' επέκταση σε αποκλεισμό από «συμβατικές» ευκαιρίες.⁴²⁸

Οι Paternoster και Iovanni (1989) υποστηρίζουν ότι αν και η στιγματιστική διαδικασία συνεπάγεται τη μετάλλαξη της αυτοεικόνας και τον αποκλεισμό από «συμβατικές» ευκαιρίες, εντούτοις, η υποτροπή δεν λαμβάνει χώρα παρά μόνο εάν το στιγματισμένο άτομο αρχίσει να συναναστρέφεται με άλλα παρεκκλίνοντα άτομα.⁴²⁹ Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφέρουμε ότι ο ρόλος των

⁴²⁷ Schwartz R.D., Skolnick J.H., ό.π.

⁴²⁸ Buikhuisen W., Dijksterhuis F., Delinquency and stigmatization, *British Journal of Criminology*, 1971, 11, σ. 185-187 και Boshier R., Johnson D., Does conviction affect employment opportunities?, *British Journal of Criminology*, 1974, 14, σ. 264-268. Βλ. επίσης, Li S., Legal sanctions and youths' status achievement: A longitudinal Study, *Justice Quarterly*, 1999, 16 (2), σ. 377-40, Davies S., Tanner J., The long arm of the law, *The sociological Quarterly*, 2003, 44 (3) σ. 385-404, Pager D., The mark of a criminal record, *American Journal of Sociology*, 2003, 108 (5), σ. 937-975, Freeman R.B., ό.π.

⁴²⁹ Paternoster R., Iovanni L., ό.π., σ. 378. Όσον αφορά στις συναναστροφές με παρεκκλίνοντες άλλους και στην επίδρασή τους στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς, αντιπροσωπευτική είναι η θεωρία του «διαφορικού συγχρωτισμού» (differential association theory) του Sutherland, ο οποίος επηρεάστηκε τόσο από τη θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης του Mead όσο και από τη σχολή του Σικάγο, για αυτό άλλωστε στη θεωρητική του σκέψη εντοπίζεται και η ιδέα της «κοινωνικής αποδιοργάνωσης» (social disorganization), την οποία αργότερα αντικατέστησε με τον όρο «διαφορική κοινωνική οργάνωση» (differential social organization). Βάση της θεωρίας του αποτελεί η θέση ότι η εγκληματική συμπεριφορά μαθαίνεται (λ.χ. με μίμηση). Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφέρουμε ότι στο πλαίσιο των θεωριών της μάθησης ή κοινωνικοποίησης το έγκλημα αποτελεί ένα φαινόμενο το οποίο «μαθαίνεται» μέσα από τις ίδιες διαδικασίες με τις οποίες μαθαίνεται και η σύννομη ή κομφορμιστική συμπεριφορά. Κατά τον Sutherland η εγκληματική συμπεριφορά εκδηλώνεται λόγω

παρεκκλινόντων φίλων στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς καθώς και στην υποτροπή, όπως θα δούμε αναλυτικότερα παρακάτω, έχει αποδειχθεί μέσα από μια σειρά ερευνητικών πορισμάτων ιδιαιτέρως καταλυτικός για την παγίωση

του «διαφορικού συγχρωτισμού», ο οποίος παρατηρείται σε καταστάσεις όπου επικρατεί κοινωνική αποδιοργάνωση λόγω «πολιτισμικής σύγκρουσης». Πρακτικά η θεωρία του έχει δύο άξονες: (α) την «συστηματική» εγκληματική συμπεριφορά η οποία προκαλείται μέσω του «διαφορικού συγχρωτισμού» και (β) την κοινωνική αποδιοργάνωση. Θεμελιώδης αρχή του θεωρητικού σχήματος που πρότεινε ο Sutherland ήταν ότι το άτομο γίνεται εγκληματίας γιατί ενυπάρχει σε αυτό πλεόνασμα ορισμών – χαρακτηρισμών που ευνοούν την παραβίαση έναντι του ποσού των ορισμών που δεν την ευνοούν. Με άλλα λόγια όταν το άτομο συναναστρέφεται τόσο με παρεκκλινόντα όσο και με μη παρεκκλινόντα άτομα, βιώνει αντιφατικές εμπειρίες ωστόσο, η υπεροχή των εγκληματικών αρχών είναι εκείνη που το οδηγεί στην παρέκκλιση. Συνοψίζοντας, σύμφωνα με την έννοια της «διαφοροποιούσας συναναστροφής» ισχύουν οι εξής εννέα κανόνες: (1) η εγκληματική συμπεριφορά μαθαίνεται όπως οποιαδήποτε άλλη δραστηριότητα, (2) η εγκληματική συμπεριφορά μαθαίνεται μέσω της συναναστροφής με άλλα άτομα, (3) η εκμάθησης της εγκληματικής συμπεριφοράς προϋποθέτει στενές προσωπικές σχέσεις, (4) η εκμάθησης της εγκληματικής συμπεριφοράς περιλαμβάνει τις τεχνικές τέλεσης ενός εγκλήματος καθώς και την κατεύθυνση των κινήτρων, ορμών, εκλογικεύσεων και στάσεων, (5) στην εκμάθηση συμβάλλουν οι αντιλήψεις των κοινωνιών ως προς την τήρηση ή μη των νόμων, (6) η εγκληματική συμπεριφορά εκδηλώνεται όταν σε ένα άτομο οι αντιλήψεις που ευνοούν την παραβίαση των νόμων υπερτερούν σε σχέση με τις αντιλήψεις που ευνοούν τον σεβασμό των νόμων, (7) η εκμάθηση της εγκληματικής συμπεριφοράς λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο συναναστροφών, οι οποίες μπορεί να διαφέρουν ως προς τη συχνότητα, διάρκεια, προτεραιότητα και ένταση, (8) οι διαδικασίες εκμάθησης της εγκληματικής συμπεριφοράς περιλαμβάνουν τους μηχανισμούς εκείνους που εμπλέκονται σε κάθε είδος εκμάθησης και (9) αν και η εγκληματική συμπεριφορά αποτελεί έκφραση γενικών αξιών και αναγκών, εντούτοις, δεν δύναται να εξηγηθεί βάσει αυτών, γιατί τις ίδιες ανάγκες και αξίες εκφράζει και η σύννομη συμπεριφορά. Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε ότι ο Sutherland με τη θεωρία του «διαφορικού συγχρωτισμού» αποπειράθηκε να εξηγήσει την ατομική εγκληματική συμπεριφορά. Ωστόσο, ασχολήθηκε και με τη θεωρία της «διαφορικής κοινωνικής οργάνωσης» προκειμένου να εξηγήσει το δείκτη εγκληματικότητας των ομάδων αλλά ποτέ δεν ανέπτυξε μια συστηματική θεωρία επ' αυτού. Επίσης, εκτός από τη θεωρία του «διαφορικού συγχρωτισμού» ο Sutherland ανέπτυξε και τη θεωρία «του λευκού κολάρου», η οποία επεξηγούσε το φαινόμενο της εγκληματικότητας που παρουσιάζεται στις υψηλότερες κοινωνικά τάξεις. Ο ίδιος επεσήμανε ότι και οι εγκληματίες του «λευκού κολάρου» μαθαίνουν τις τεχνικές τέλεσης των εγκλημάτων μέσω της συναναστροφής με άλλα άτομα. Βλ. Χάϊδου Α., 1996, ό.π., σ. 190-202, Σπινέλλη Κ.Δ., 2005, ό.π., σ. 264-268, Frazier C.E., ό.π., σ. 13-14, Vold G.B., Bernard T.J., Snipes J.B., ό.π., σ. 179-200, Sutherland E.H., *The professional thief-By a professional thief*, University of Chicago Press, Chicago, 1937, Sutherland E.H., *White collar crime*, Yale University Press, New Haven, London, 1983 (Dryden Press, N.Y., 1949) και Sutherland E.H., Cressey D.R., *Criminology*, 10th ed., J. B. Lippincott, Philadelphia, 1978.

της εγκληματικής σταδιοδρομίας.⁴³⁰ Σύμφωνα με έρευνα του Bernburg (2003a) οι ανήλικοι παραβάτες, οι οποίοι είναι γνωστοί στα μέλη της κοινότητας στην οποία διαβιούν, προτιμούν τη συναναστροφή με άλλους παρεκκλίνοντες συνομηλίκους μακριά από το επικριτικό βλέμμα των μελών της κοινότητας⁴³¹ ενώ ο Warr (2002) αναφέρει την τάση των ατόμων να επιλέγουν τη συναναστροφή με όμοιούς τους κατά την επιλογή φιλικών συναναστροφών, κάνοντας λόγο για τη λεγόμενη ομοιοφιλία ή προσλαμβανόμενη ομοιότητα.⁴³² Τα αρνητικά στερεοτυπικά, τα οποία σχετίζονται με τον ποινικό στιγματισμό, μπορεί να δημιουργήσουν ένα κλίμα φόβου και καχυποψίας στα μέλη μιας κοινότητας καθώς και σε συνομηλίκους των ποινικά στιγματισμένων ανήλικων παρεκκλινόντων, έτσι ώστε να αποφεύγουν την οποιαδήποτε κοινωνική επαφή μαζί τους φοβούμενοι ότι θα χαρακτηρισθούν και εκείνοι παρεκκλίνοντες. Ως εκ τούτου, ο ανήλικος παραβάτης είναι πολύ πιθανό να αποκλεισθεί από τους «συμβατικούς» κύκλους και να καταφύγει σε ομάδες παρεκκλινόντων ατόμων,⁴³³ οι οποίες θα του προσφέρουν κοινωνική στήριξη, συλλογικές εκλογικές της

⁴³⁰ Elliott D., Menard S., Delinquent friends, and delinquent behaviour: Temporal and developmental patterns, Hawkins J.D. (ed.), *Delinquency and Crime: Current Theories*, Cambridge University Press, Cambridge, England, 1996, Dishion T.J., Cross-setting and consistency in early adolescent psychopathology: Deviant friendships and problem behavior sequelae, *Journal of personality*, 2000, 68, σ.1109-126, Dishion T.J., Andrews D.W., Crosby L., Antisocial boys and their friends in adolescence: relationship characteristics, quality and interactional processes, *Child Development*, 1995, 66, σ. 139-151, Dishion T.J., Eddy J.M., Haas E., Li F., Spracklen K.M., Friendships and violent behavior during adolescence, *Social Development*, 1997, 6, σ. 207-225, Hawkins J.D., Catalano R.F., Miller J.Y., Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: implications for substance abuse prevention, *Psychological Bulletin*, 1992, 112, σ. 64-105, Hops H., Davis B., Lewin L.M., The development of alcohol and other substance use: A gender study of family and peer context, *Journal of Studies on Alcohol*, 1999, 13, σ. 22-31, Oetting G.R., Beauvais F., Adolescent drug use: Findings of national and local surveys, *Journal of Consulting & Clinical Psychology*, 1990, 58, σ. 385-394.

⁴³¹ Bernburg J.G., The subtle role of deviant labeling: An empirically grounded analysis, 39-49 in *Crime and Crime Control in an Integrating Europe: NSfK's 45th Research Seminar*, Helsinki, Finland, Helsinki: Scandinavian Research Council for Criminology, 2003a.

⁴³² Warr M., *Companions in crime: the social aspects of criminal conduct*, Cambridge University Press, New York, 2002 και Warr M., Stafford M., The influence of delinquent peers: what they think or what they do, *Criminology*, 1991, 29, σ. 851-865.

⁴³³ Dodge K.A., Behavioral antecedents of peer social status, *Child Development*, 1983, 54 (6), σ. 1386-1399 και Liska A.E., Messner S.F., ό.π.

παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς καθώς και ευκαιρίες για διάπραξη νέων αξιόποινων πράξεων.⁴³⁴ Όσον αφορά στη σχέση ανάμεσα στον ποινικό στιγματισμό και τον αποκλεισμό των στιγματισμένων ανήλικων παραβατών από άλλα μη παρεκκλίνοντα άτομα, χαρακτηριστική είναι η έρευνα του Zhang (1994), ο οποίος εντόπισε την ύπαρξη σχέσης ανάμεσα στην ποινική εμπλοκή και την απόρριψη των εμπλεκόμενων ανηλίκων από τους «συμβατικούς» κύκλους των συνομήλικών τους. Ο Zhang αναφέρει επίσης ότι δεν παρατηρήθηκε απόρριψη των στιγματισμένων ανήλικων παρεκκλινόντων από κύκλους άλλων παραβατικών συνομήλικων ατόμων.⁴³⁵ Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι η έννοια της εμπλοκής και ενσωμάτωσης σε εγκληματικά δίκτυα (criminal embeddedness), την οποία διατύπωσε πρώτος ο Hagan (1993)⁴³⁶ έχει ιδιαίτερη αξία στη μελέτη της επίδρασης του ποινικού στιγματισμού στην υποτροπή, όταν αυτή επηρεάζεται από παράγοντες όπως η συναναστροφή με παρεκκλίνοντα άτομα και η ένταξη σε οργανωμένες παρεκκλίνουσες ομάδες ή συμμορίες.⁴³⁷ Η ενσωμάτωση σε

⁴³⁴ Bernburg J.G., Labeling theory, Handbook on crime and Deviance, edited by Krohn M.D., Lizotte M.J., Hall G.P., Springer, New York, 2009 , σ. 192.

⁴³⁵ Zhang L., Peers rejection as a possible consequence of official reaction to delinquency in Chinese society, Criminal Justice and Behavior, 1994, 21(4), σ. 387-402. Βλ. επίσης, Zhang L., Messner S.F., The severity of official punishment for delinquency and change in interpersonal relations in Chinese society, Journal of Research in Crime and delinquency, 1994, 31 (4), σ. 416-433.

⁴³⁶ Hagan J., The social embeddedness of crime and unemployment, Criminology, 1993, 31(4), σ. 465-491.

⁴³⁷ Από τις πιο σημαντικές μελέτες αναφορικά με τη δράση των πολιτισμικών παραγόντων στη νεανική παραβατικότητα ήταν εκείνες των Cohen (1955), Cloward και Ohlin (1960) και Miller (1958). Οι υποπολιτισμικές θεωρίες αποτελούν το πιο ενδιαφέρον πεδίο εφαρμογής της θεωρητικής σκέψης του Merton. Σύμφωνα με τις θεωρίες για τον παραβατικό υποπολιτισμό η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά προκύπτει ως αποτέλεσμα της συμμετοχής του ατόμου σε κάποια υποπολιτισμική ομάδα (subculture). Κατά τον Cohen, ο οποίος μελέτησε τη συμπεριφορά των νέων της μεσαίας τάξης σε σχέση με τη συμπεριφορά των νέων της εργατικής τάξης και διεξήγαγε εμπειρικές έρευνες σχετικά με τις συμμορίες ανηλίκων, διάφορες ομάδες δημιουργούν αξιακά συστήματα διαφορετικά από τα κρατούντα και έτσι έρχονται σε σύγκρουση με την έννομη τάξη. Στο πλαίσιο μιας τέτοιας ανομικής κατάστασης και πολιτισμικής σύγκρουσης δημιουργείται η «εγκληματική υποκουλτούρα» (delinquent subculture). Οι υποπολιτισμικές ομάδες αναπτύσσονται σε υποβαθμισμένες περιοχές διαμορφώνοντας ένα δικό τους σύστημα αξιών και κανόνων ως σημείο αναφοράς. Ο Cohen θεώρησε τη συμμετοχή των παιδιών της εργατικής τάξης σε υποπολιτισμικές ομάδες και συμμορίες ως απόρροια της πολιτισμικής σύγκρουσης των αξιών τους με τις αξίες της μεσαίας τάξης. Τη σύγκρουση των δύο αξιακών συστημάτων τη βιώνουν έντονα κατά τη διάρκεια της σχολικής εκπαίδευσης. Έτσι τυχόν αποτυχίες

στο πλαίσιο του σχολικού ανταγωνισμού, όπου οι όροι σύγκρισης και επιτυχίας στηρίζονται στο αξιακό σύστημα της μεσαίας τάξης, καθώς και τα περιορισμένα οικονομικά και άλλα μέσα τους οδηγούν στην αναζήτηση της απόκτησης αυτοεκτίμησης και κοινωνικού status σε εναλλακτικές οδούς επιλέγοντας τη συναναστροφή με άλλα άτομα, τα οποία βιώνουν τα ίδια προβλήματα με αποτέλεσμα την ένταξή τους σε συμμορίες ανηλίκων. Η ένταξη αυτή αποτελεί μια αντίδραση στις καταπιεστικές αξίες της μεσοαστικής τάξης, ενώ τα εγκλήματα που διαπράττουν στο πλαίσιο δράσης των συμμοριών είναι κυρίως πράξεις τυφλού και μη ωφελιμιστικού χαρακτήρα. Ωστόσο κατά τον Cohen εναλλακτικός τρόπος αντίδρασης απέναντι στην πολιτισμική σύγκρουση των δύο αξιακών συστημάτων είναι και εκείνος της προσαρμογής στα πρότυπα της μεσαίας τάξης αλλά και εκείνος του συμβιβασμού με τους περιορισμούς που συνεπάγεται το να ανήκει κανείς στα χαμηλά κοινωνικά στρώματα. Οι Cloward και Ohlin διατύπωσαν τη θεωρία των «συστημάτων διαφορετικών ευκαιριών» (theory of differential opportunity system) στην οποία συγκέρασαν στοιχεία από τη θεωρία της ανομίας του Merton, από τη θεωρία «διαφορικού συγχρωτισμού» του Sutherland καθώς και στοιχεία, όπως αυτό της πολιτισμικής μεταβίβασης των εγκληματικών ρόλων, από τη θεωρητική σκέψη της Σχολής του Σικάγο. Σύμφωνα με τη θεωρία τους οι νέοι των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, οι οποίοι έχουν εσωτερικεύσει το αξιακό σύστημα της μεσαίας τάξης, δεν διαθέτουν πρόσβαση σε νόμιμα μέσα προκειμένου να επιτύχουν τους πολιτισμικούς στόχους που υπαγορεύει αυτό το αξιακό σύστημα και έτσι καταφεύγουν σε εναλλακτικές που σχετίζονται με το έγκλημα αφού αποξενώνονται και εν τέλει εντάσσονται σε συμμορίες ανηλίκων. Ωστόσο, αυτό το οποίο τόνισαν ήταν ότι για να γίνει κάποιος εγκληματίας θα πρέπει να έχει πρόσβαση στα κατάλληλα παράνομα μέσα, δηλαδή, θα πρέπει να συντρέχουν ορισμένες ευκαιρίες. Έτσι λοιπόν, ενσωμάτωσαν στη θεωρία τους τόσο τις διαφοροποιήσεις στη διαθεσιμότητα νόμιμων μέσων όσο και στην πρόσβαση σε παράνομα μέσα. Οι διαφορετικές δυνατότητες πρόσβασης σε παράνομα μέσα είναι εκείνες που θα καθορίσουν τον τύπο της παρεκκλίνουσας προσαρμογής. Οι Cloward και Ohlin υποστήριζαν ότι υπάρχουν τριών ειδών παράνομες υποπολιτισμικές ομάδες: (α) οι «εγκληματικές συμμορίες», των οποίων τα μέλη έχουν κατάλληλη τεχνογνωσία σχετικά με την τέλεση εγκλημάτων, παρέχουν δυνατότητα εκμάθησης της τεχνογνωσίας αυτής καθώς και ψυχολογική στήριξη για την εκτέλεση ενός εγκληματικού ρόλου (ομάδες με εγκληματική υποδομή), (β) οι «συγκρουσιακές συμμορίες», οι οποίες αναπτύσσονται σε περιοχές με έντονη κοινωνική αποδιοργάνωση και οι οποίες επικεντρώνουν τη δράση τους σε πράξεις «τυφλού» και «παράλογου» χαρακτήρα και (γ) οι «αναχωρητικές συμμορίες», οι οποίες αντιπροσωπεύουν έναν υποπολιτισμό «απόσυρσης» με κυρίαρχες μορφές παραβατικής συμπεριφοράς την τοξικομανία, την αυτοκτονία και τις ψυχικές διαταραχές. Στην τελευταία αυτή κατηγορία συμμοριών εντάσσονται άτομα, τα οποία απέτυχαν να ενταχθούν είτε σε «εγκληματικές» είτε σε «συγκρουσιακές» υποπολιτισμικές ομάδες. Ο Miller διατύπωσε τη θεωρία σχετικά με τα «εστιακά ενδιαφέροντα» (focal concerns). Κατά τον Miller ο υποπολιτισμός των συμμοριών ανηλίκων δεν συνιστά απλά μια αντίδραση στο αξιακό σύστημα της μεσαίας τάξης αλλά συνιστά ένα αυτόνομο σύστημα υποπολιτισμικών αξιών και αντιλήψεων, τις οποίες ονόμασε «εστιακά ενδιαφέροντα». Τα «εστιακά ενδιαφέροντα» βρίσκονται στον αντίποδα του αξιακού συστήματος της μεσαίας τάξης. Συνεπώς, σύμφωνα με τη θεωρία του Miller υφίστανται 2 διαφορετικά και αυτοτελή συστήματα αξιών, εκείνο της εργατικής τάξης και εκείνο της μεσοαστικής τάξης ενώ η εγκληματική συμπεριφορά προκύπτει ως αποτέλεσμα του ιδιαίτερου συστήματος αξιών

εγκληματικά δίκτυα (criminal networks) παρουσιάζει δύο άξονες: (α) τη συναναστροφή με συνομήλικους παρεκκλίνοντες και (β) την ένταξη σε εγκληματική συμμορία.⁴³⁸ Ωστόσο, αν και υπάρχουν αρκετά ερευνητικά πορίσματα σχετικά με την επίδραση των συναναστροφών με παρεκκλίνοντα άτομα στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς,⁴³⁹ εντούτοις, δεν μπορεί να

(εστιακά ενδιαφέροντα) της εργατικής τάξης και όχι ως αποτέλεσμα της σύγκρουσης των δύο αξιακών συστημάτων. Με άλλα λόγια ο Miller υποστήριζε ότι η εγκληματική συμπεριφορά είναι απόρροια της διαδικασίας κοινωνικοποίησης σε ένα σύστημα αξιών το οποίο ευνοεί την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Τα «εστιακά ενδιαφέροντα» που διέπουν το αξιακό σύστημα των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων είναι τα εξής: (α) η «φασαρία» (trouble) η οποία συνιστά παρεκκλίνουσα συμπεριφορά που καταλήγει σε ποινική εμπλοκή, (β) η «παλικάριά» (toughness) που αντικατοπτρίζει την επίδειξη ανδρισμού και σκληρότητας, (γ) η «πονηριά ή εξυπνάδα» (smartness) η οποία αντικατοπτρίζει την επίδοση σε τεχνάσματα και την προσφυγή σε δόλια μέσα, (δ) η «έκσταση» (excitement), η οποία σχετίζεται με την αναζήτηση ισχυρών συγκινήσεων, (ε) η «μοίρα» (fate) δηλαδή η αντίληψη ότι η μοίρα διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη ζωή και (στ) η «αυτονομία» (autonomy) η οποία σχετίζεται με την αντίδραση σε κάθε μορφή εξαναγκασμού και ελέγχου. Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί και η συμβολή, στο πεδίο μελέτης της νεανικής παραβατικότητας η οποία εκδηλώνεται στο πλαίσιο δράσης οργανωμένων παρεκκλινουσών ομάδων, της θεωρητικής σκέψης του Thrasher (1927). Ο Thrasher υποστήριζε ότι σε υποβαθμισμένες περιοχές, όπου παρατηρείται κοινωνική αποδιοργάνωση, οι κοινωνικοί θεσμοί αδυνατούν να ελέγξουν τη δράση ομάδων ανηλίκων, οι οποίες συγκροτούνται αρχικά στο πλαίσιο της «παρέας» (play groups) και εν τέλει εξελίσσονται σε συμμορίες. Ο ίδιος αναφέρει ότι οι ανήλικοι συμμετέχουν σε υποπολιτισμικές ομάδες γιατί είναι ο μοναδικός τρόπος να ικανοποιήσουν επιθυμίες και ανάγκες, οι οποίες δεν είναι δυνατόν να ικανοποιηθούν από τους θεσμούς λόγω της κοινωνικής αποδιοργάνωσης. Βλ. Χάιδου Α., 1996, ό.π., σ. 160-190, Ζαραφωνίτου Χ., ό.π., σ. 117-121, Κουράκης Ν.Ε., 2004, ό.π., σ. 99-108, Σπινέλλη Κ.Δ., 2005, ό.π., σ. 252-258, Cloward R.A., Illegitimate means, anomie, and deviant behavior, *American Sociological Review*, 1959, 24, σ. 164-176, Cloward R.A., Ohlin L.E., 1960, ό.π., Cohen A.K., 1955, ό.π., Cohen A.K., The sociology of the deviant act: anomie theory and beyond, *American Sociological Review*, 1965, 30, σ. 5-14, Miller W., Lower class culture as a generating milieu of gang delinquency, *Journal of Social Issues*, 1958, 14, σ. 5-19.

⁴³⁸ Σύμφωνα με τους Thornberry και συνεργάτες, ανήλικοι παραβάτες, οι οποίοι εντάσσονται σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα παρουσιάζουν με μεγαλύτερη συχνότητα εμπλοκή σε εγκληματική δράση τόσο κατά τη διάρκεια της συμμετοχής τους στην ομάδα όσο και μετά την αποχώρησή τους από αυτή. Βλ. Thornberry T.P., Krohn M.D., Lizotte A.J., Smith C., Tobin K., *Gangs in developmental perspective: the origins and consequences of gang membership*, Cambridge University Press, New York, 2003.

⁴³⁹ Thornberry T.P., Krohn M.D., Peers, drug use, and delinquency, 218-33 in *Handbook of Antisocial Behavior*, edited by Stoff D.M., Breiling J. and Maser J.D., Wiley, New York, 1997 και Kandel D.B.,

υποστηρίζει κανείς το ίδιο σχετικά με το διαμεσολαβητικό ρόλο, τον οποίο ενδεχομένως να διαδραματίζουν τα εγκληματικά δίκτυα, ανάμεσα στον ποινικό στιγματισμό και την υποτροπή.

Ο Farrington (1977) διερεύνησε την επίδραση της ποινικής καταδίκης ανήλικων παραβατών στη μετέπειτα συναναστροφή τους με άλλα παρεκκλίνοντα άτομα. Το πόρισμα της έρευνάς του ήταν αρνητικό. Οι ανήλικοι άρρενες, οι οποίοι είχαν καταδικαστεί για ορισμένη αξιόποινη πράξη στην ηλικία των 14 ετών, δεν παρουσίαζαν περισσότερες πιθανότητες να συναναστραφούν κατά την ηλικία των 16 ετών με παρεκκλίνοντες φίλους από ό,τι ανήλικοι άρρενες σε βάρος των οποίων δεν υφίστατο καμία ποινική καταδίκη.⁴⁴⁰ Οι Johnson, Simons και Conger (2004) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ο ποινικός στιγματισμός κατά τα πρώτα χρόνια της εφηβείας φαίνεται να σχετίζεται με την επιλογή από τους στιγματισθέντες ανηλίκους παρεκκλινόντων φίλων στη μέση της εφηβείας. Εντούτοις, η επιλογή συναναστροφών με παρεκκλίνοντα άτομα κατά τη μέση της εφηβείας δεν φάνηκε να επιδρά στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς μετά την αποφοίτηση από το σχολείο.⁴⁴¹ Ωστόσο τα ευρήματα των ερευνών των Matsueda (1992) και Heimer και Matsueda (1994) κατέδειξαν ότι η αντίληψη των παρεκκλινόντων ανηλίκων, ότι οι «σημαντικοί άλλοι» τους αξιολογούν ως παραβάτες, επιδρά στην εκδήλωση υποτροπής, διαμέσου της επαφής με παρεκκλίνοντες φίλους καθώς και διαμέσου της διαμόρφωσης παρεκκλινουσας ταυτότητας.⁴⁴² Οι Bernburg, Krohn και Rivera (2006) κατέληξαν σε τέσσερα βασικά συμπεράσματα: (α) ποινικός στιγματισμός πυροδοτεί διαδικασίες οι οποίες αυξάνουν τις πιθανότητες για το στιγματιζόμενο ανήλικο να καταφύγει σε

Davies M., Friendship networks, intimacy and illicit drug use in young adulthood: a comparison of two competing theories, *Criminology*, 1991, 29 (3), σ. 441-470.

⁴⁴⁰ Farrington D.P., 1977, ό.π.

⁴⁴¹ Johnson L.M., Simons R.L., Conger R.D., Criminal justice system involvement and continuity of youth crime: a longitudinal analysis, *Youth & Society*, 2004, 36(1), σ. 3-29.

⁴⁴² Matsueda R., ό.π. και Heimer K., Matsueda R., Role-taking, role commitment and delinquency: a theory of differential social control, *American Sociological Review*, 59 (3), 1994, σ. 365-390, Adams M.S., Labeling and differential association: towards a general social learning theory of crime and deviance, *American Journal of Criminal Justice*, 1996, 20 (2), σ. 149-164 και Adams M.S., Evans D.T., Teacher disapproval, delinquent peers, and self-reported delinquency: A longitudinal test of labeling theory, *The Urban Review*, 1996, 28 (3), σ. 199-211.

παρεκκλίνουσες ομάδες, (β) ο ποινικός στιγματισμός διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο στη διατήρηση και παγίωση της εγκληματικής συμπεριφοράς στην αρχή και τη μέση της εφηβικής ηλικίας, (γ) η εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης κατά την ανηλικότητα αυξάνει τις πιθανότητες για την εκδήλωση στο μέλλον βαριάς μορφής εγκληματικής συμπεριφοράς ακόμα και αν ληφθούν υπόψη όλες οι μεταβλητές ελέγχου, (δ) ο ποινικός στιγματισμός επιδρά στην υποτροπή διαμέσου της αυξημένης πιθανότητας εμπλοκής του στιγματισμένου σε ομάδες παρεκκλινόντων ατόμων ή εγκληματικά δίκτυα, χωρίς ωστόσο να θεωρείται και ο μοναδικός διαμεσολαβητικός μηχανισμός.⁴⁴³ Σε μακροχρόνια έρευνα των Willey, Slocum και Esbensen (2013) σε μαθητές σχολείων από επτά πόλεις, σχετικά με την επίδραση της επαφής με την αστυνομία στην υποτροπή, τόσο οι κοινωνικοί δεσμοί όσο και η μετάλλαξη της ταυτότητας αλλά και η συναναστροφή με παρεκκλινόντες άλλους, φάνηκε να επηρεάζουν, εν μέρει, ως διαμεσολαβητικοί μηχανισμοί, τη σύνδεση ανάμεσα στην επαφή με την αστυνομία και την υποτροπή.⁴⁴⁴

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφέρουμε ότι οι Matsueda (1992) και Heimer και Matsueda (1994) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι αξιολογήσεις των ανήλικων παρεκκλινόντων, ως παραβατών, από το οικογενειακό τους περιβάλλον, συνδέονται με την υποτροπή, ενώ η επίδραση αυτή επηρεάζεται εν μέρει από τη συναναστροφή με παρεκκλινόντες συνομηλίκους.⁴⁴⁵ Οι Stewart, Simons και Conger (2000) αναφέρουν ότι η εμπλοκή στο ποινικό σύστημα και η επιβολή ποινικής καταδίκης δύνανται να επηρεάσουν την ηρεμία και τη σταθερότητα ενός οικογενειακού περιβάλλοντος και ειδικά τη συμπεριφορά των γονέων απέναντι στα εμπλεκόμενα στο ποινικό σύστημα παιδιά τους.⁴⁴⁶ Σε έρευνα των Stewart,

⁴⁴³ Bernburg J.G., Krohn M.D., Rivera C.J., Official labeling, criminal embeddedness and subsequent delinquency: a longitudinal test of labeling theory, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 2006, 43 (1), σ. 67-88.

⁴⁴⁴ Wiley A.S., Slocum L.A., Esbensen F., The unintended consequences of being stopped or arrested: an exploration of the labeling mechanisms through which police contact leads to subsequent delinquency, *Criminology*, 2013, 51 (4), σ. 927-966.

⁴⁴⁵ Bernburg J.G., Krohn M.D., Rivera C.J., ό.π., σ. 70.

⁴⁴⁶ Stewart E.A., Simons R.L., Conger R.D., The effects of delinquency and legal sanctions on parenting behaviors, 257-279 in *Families and Crime*, edited by Greer Litton Fox and Michael Benson,

Simons, Conger και Scaramella (2002) αναφέρεται ότι ο ποινικός στιγματισμός του ανηλίκου αυξάνει το στρες των γονέων και εντείνει την απορριπτική τους στάση απέναντί του, οδηγώντας τους έτσι σε εσφαλμένες και αντιπαιδαγωγικές πρακτικές αντιμετώπισης, γεγονός που με τη σειρά του αυξάνει τις πιθανότητες υποτροπής του ανηλίκου.⁴⁴⁷ Τέλος, οι Jackson και Hay (2013) στηριζόμενοι στη θεωρία της επανεντακτικής ντροπής (reintegrative shaming theory) του Braithwaite (1989)⁴⁴⁸ και τη θεωρία της πρόκλησης ή απαξίωσης (defiance theory) του Sherman (1993)⁴⁴⁹ διερεύνησαν το κατά πόσο η επίδραση του ποινικού στιγματισμού στην υποτροπή ποικίλλει αναλόγως του βαθμού συνοχής και των σχέσεων στοργής και αφοσίωσης των μελών του οικογενειακού περιβάλλοντος του ανήλικου παραβάτη. Πράγματι, κατέληξαν στο συμπέρασμα

Samford, CT, JAI, 2000. Βλ. επίσης Ambert A.M., Parents, children and adolescents: Interactive relationships and development in context, Haworth, New York, 1997.

⁴⁴⁷ Stewart E.A., Simons R.L., Conger R.D., Scaramella V.L., Beyond the interactional relationship between delinquency and parenting practices: The contribution of legal sanctions, Journal of Research in Crime and Delinquency, 2002, 39 (1), σ. 52.

⁴⁴⁸ Σύμφωνα με τη θεωρία του Braithwaite η επιβολή ποινών θα επέφερε λιγότερο επιβλαβείς συνέπειες για τον ποινικά εμπλεκόμενο εάν τις βίωνε με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να καθίστατο εφικτή η επανένταξή του. Κάτι τέτοιο είναι εφικτό μόνο σε κοινωνίες με υψηλό επίπεδο κοινωνικής συνοχής, όπου επικρατούν σχέσεις αμοιβαίας αποδοχής, σεβασμού, εμπιστοσύνης και στοργής ανάμεσα στους κοινωνούς και στις οποίες υπερισχύει η ηθική καταδίκη της παρεκκλίνουσας πράξης, η οποία όμως συνδυάζεται με την προσπάθεια επανένταξης του παρεκκλίνοντος. Με αυτόν τον τρόπο αποφεύγεται η διαμόρφωση παρεκκλίνουσας ταυτότητας και η συναναστροφή με παρεκκλίνοντα άτομα. Ο Braithwaite αναφέρει χαρακτηριστικά: «*the best place to see reintegrative shaming at work is in loving families*». Βλ. Braithwaite J., Crime, Shame, and Reintegration, Cambridge University Press, Cambridge, England, 1989, σ. 56.

⁴⁴⁹ Όπως ο Braithwaite έτσι και ο Sherman ανέπτυξε μια θεωρία σύμφωνα με την οποία η επιβολή ποινής σε ένα άτομο οδηγεί στην υποτροπή όταν το άτομο θεωρεί την ποινή, που του επιβλήθηκε άδικη, δεν έχει κοινωνικούς δεσμούς με τα μέλη της κοινότητας, στην οποία ανήκει και δεν είναι σε θέση να αισθανθεί το συναίσθημα της ντροπής. Έτσι το άτομο νιώθει ότι έχει προσβληθεί η τιμή του και καταφεύγει με προκλητικό τρόπο σε νέες αξιόποινες πράξεις. Μια τέτοια υποτροπή μπορεί να αποφευχθεί αν ο ανήλικος διαβιώνει σε ένα οικογενειακό περιβάλλον υποστηρικτικό και στοργικό το οποίο υπογραμμίζει την καταδίκη της πράξης αυτής καθαυτής και όχι την καταδίκη του ατόμου. Βλ. Sherman L.W., Defiance, deterrence, and irrelevance: a theory of the criminal sanction, Journal of Research in Crime and Delinquency, 1993, 30 (4), σ. 445-473.

ότι οι υποστηρικτικοί και στοργικοί γονείς μπορούν να συνδράμουν στη μείωση της πιθανότητας υποτροπής του ανηλίκου παραβάτη.⁴⁵⁰

3.1.3. Έρευνες σχετικά με την επίδραση του ποινικού στιγματισμού στην υποτροπή υπό δύο διαφορετικές οπτικές – Θεωρία της ετικέτας (labeling theory) και θεωρία της αποτροπής ή εκφοβισμού (deterrence theory).

Τόσο η θεωρία της ετικέτας όσο και η θεωρία της αποτροπής ή του εκφοβισμού⁴⁵¹ αναπτύχθηκαν ως αντίποδας στη θεωρία των κινήτρων. Σύμφωνα με τις επιμέρους προσεγγίσεις στο πλαίσιο της θεωρίας των κινήτρων, οι γενεσιουργές αιτίες της εγκληματικής συμπεριφοράς είναι κοινωνικές, πολιτισμικές, ψυχολογικές ή βιολογικές και δεν επηρεάζονται από την εμπλοκή στο ποινικό σύστημα.⁴⁵² Τόσο η θεωρία της ετικέτας όσο και η θεωρία της αποτροπής εστιάζουν στη σχέση ανάμεσα στην ποινική εμπλοκή και στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς υπό δύο διαφορετικές οπτικές. Σύμφωνα με τη θεωρητική προσέγγιση της ετικέτας, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης αυξάνει τις πιθανότητες υποτροπής του εμπλεκόμενου, ενώ αντίθετα σύμφωνα με τη θεωρία της αποτροπής ή του εκφοβισμού η εμπλοκή στο ποινικό σύστημα δρα αποτρεπτικά.⁴⁵³

Οι Gold και Williams (1969), Gold (1970) και Haney και Gold (1973) διαπίστωσαν ότι ανήλικοι παραβάτες, οι οποίοι είχαν συλληφθεί από την αστυνομία, παρουσίαζαν μεγαλύτερη υποτροπή σε σχέση με ανήλικους

⁴⁵⁰ Jackson D.B., Hay C., The conditional impact of official labeling on subsequent delinquency: Considering the attenuating role of family attachment, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 2013, 50 (2), σ. 300-322.

⁴⁵¹ Η θεωρία της αποτροπής έχει τις ρίζες της στις θέσεις του Jeremy Bentham (1748-1832) και Cesare Beccaria (1738-1794) σύμφωνα με τους οποίους το έγκλημα είναι προϊόν ενός ορθολογικού υπολογισμού («ηδονιστικός υπολογισμός») ανάμεσα στο κόστος και το όφελος μιας εγκληματικής πράξης. Σύμφωνα με τη θεωρία της ορθολογικής επιλογής, αν ο εν δυνάμει παραβάτης πεισθεί ότι οι κίνδυνοι από την παράβαση του ποινικού νόμου είναι μεγαλύτεροι από το όφελος, το οποίο θα μπορούσε να αποκομίσει, τότε επιλέγει να μην καταφύγει στην εγκληματική δράση. Βλ. Σπινέλλη Κ. Δ., 2005, ό.π., σ. 183-190.

⁴⁵² Βλ. για παράδειγμα τις ψυχολογικές/βιολογικές θεωρίες καθώς και κοινωνιολογικές θεωρίες όπως οι θεωρίες κοινωνικής δομής, θεωρίες κοινωνικής εκμάθησης και θεωρίες κοινωνικού ελέγχου. Βλ. Σπινέλλη Κ. Δ., ό.π., σ. 184-185, 194-225, 259-260, 279-281.

⁴⁵³ Horwitz A., Wasserman M., ό.π., σ. 54-55.

παραβάτες, οι οποίοι δεν είχαν καμία επαφή με φορείς του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης.⁴⁵⁴ Σε έρευνα του McEachern (1968), με την οποία διερευνήθηκε η επίδραση των διαφορετικού βαθμού αυστηρότητας δικαστικών αποφάσεων στην υποτροπή σε 2290 ανηλίκους, οι οποίοι είχαν συλληφθεί και παραπεμφθεί προκειμένου να αποφασισθεί πιθανή υποβολή τους σε αστυνομική επιτήρηση, διαπιστώθηκε ότι ενώ οι ανήλικοι, στους οποίους επιβλήθηκε αστυνομική επιτήρηση, υποτροπίασαν σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με εκείνους στους οποίους δεν επιβλήθηκε ένα τέτοιο μέτρο, ανήλικοι στους οποίους επιβλήθηκε το μέτρο της επιμέλειας από το δικαστήριο παρουσίασαν μικρότερης έκτασης υποτροπή σε σχέση με τους ανήλικους, οι οποίοι δεν υποβλήθηκαν στο μέτρο αυτό.⁴⁵⁵ Ο Thornberry (1971) στηριζόμενος στα δεδομένα της κοορτικής έρευνας των Wolfgang, Figlio και Sellin (1972) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι ανήλικοι, οι οποίοι ανήκαν στη λευκή φυλή και παρουσίαζαν υψηλό κοινωνικό και οικονομικό status καθώς και οι ανήλικοι, οι οποίοι είχαν διαπράξει μικρής βαρύτητας ποινικά αδικήματα, παρουσίαζαν μεγαλύτερη υποτροπή εάν εκδίδονταν σε βάρος τους αυστηρές δικαστικές αποφάσεις. Η αυστηρότητα των δικαστικών αποφάσεων δεν φάνηκε να επηρεάζει τους ανηλίκους, οι οποίοι ανήκαν στη μαύρη φυλή και παρουσίαζαν χαμηλό κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο καθώς και ανηλίκους, οι οποίοι είχαν διαπράξει σοβαρές αξιόποινες πράξεις.⁴⁵⁶ Οι Horwitz και Wasserman (1979) προσπάθησαν να διερευνήσουν τη επίδραση του βαθμού αυστηρότητας των καταδικαστικών αποφάσεων στην υποτροπή υποθέτοντας ότι όσο πιο αυστηρή είναι μια δικαστική απόφαση είτε θα αυξάνει είτε θα μειώνει τις πιθανότητες υποτροπής είτε δεν θα παρουσιάζει καμία επίδραση στη μεταγενέστερη εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς. Τα

⁴⁵⁴ Gold M., Williams J., National study of the aftermath of apprehension, Prospectus, 1969-1970, 3, σ. 3-19. Όσον αφορά στη συγκεκριμένη έρευνα διατυπώθηκαν επικρίσεις σχετικά με την αξιοπιστία των ευρημάτων λόγω μεθοδολογικών προβλημάτων σχετικά με τη διαδικασία αντιστοίχισης των ατόμων ανάμεσα στην πειραματική και την ομάδα ελέγχου, το μέγεθος του δείγματος και την αδυναμία ελέγχου της βαρύτητας των εγκλημάτων. Βλ. επίσης Gold M., Delinquent behavior in an American city, Brooks/Cole, Belmont, California, 1970 και Haney W., Gold M., The juvenile delinquent nobody knows, Psychology Today, 1973, 7, σ. 48-55.

⁴⁵⁵ Eachern A.W., The juvenile probation system, American Behavioral Scientist, 1968, 11, σ. 1-45.

⁴⁵⁶ Thornberry T.P., Punishment and crime: the effect of legal dispositions on subsequent criminal behavior, Unpublished Ph.D. dissertation, University of Pennsylvania, 1971, Wolfgang M.E., Figlio R.M., Sellin T.H., ό.π.

αποτελέσματα της έρευνάς τους δεν κατέδειξαν κάποια σχέση ανάμεσα στην αυξανόμενη αυστηρότητα των δικαστικών αποφάσεων και τη μείωση ή την αύξηση της υποτροπής επιβεβαιώνοντας έτσι τη θεωρητική προσέγγιση των κινήτρων.⁴⁵⁷ Ωστόσο, στην περίπτωση των ανήλικων παραβατών, οι οποίοι εμπλέκονταν για πρώτη φορά στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, η αυξανόμενη αυστηρότητα του επιβαλλόμενου μέτρου ή ποινής φάνηκε να σχετίζεται με αντίστοιχη αύξηση της υποτροπής υπό την προϋπόθεση ότι οι ανήλικοι δεν παρουσίαζαν ιστορικό προβλημάτων συμπεριφοράς.⁴⁵⁸ Θα πρέπει ωστόσο, να σημειώσουμε ότι από τα δεδομένα της συγκεκριμένης έρευνας δεν προέκυψε το ίδιο αποτέλεσμα για τους ανηλίκους, οι οποίοι εμπλέκονταν για πρώτη φορά στο ποινικό σύστημα στις περιπτώσεις εκείνες, στις οποίες είχε επιβληθεί ποινή εγκλεισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα αντί της ηπιότερης ποινής της αστυνομικής επιτήρησης. Ο Farrington (1977) θέλοντας να διερευνήσει την επίδραση της ποινικής στιγματιστικής διαδικασίας στην εγκληματική συμπεριφορά μελέτησε την περίπτωση 383 ανηλίκων, με τους οποίους διενεργήθηκαν συνεντεύξεις στις ηλικίες 14, 16 και 18 ετών. Από το σύνολο των 383 ανηλίκων, 45 ανήλικοι είχαν καταδικαστεί για ορισμένη αξιόποινη πράξη πριν την ηλικία των 14 ετών, 53 ανήλικοι είχαν καταδικασθεί για πρώτη φορά μεταξύ των ηλικιών 14 και 18 ετών, ενώ οι υπόλοιποι 285 ανήλικοι δεν είχαν υποστεί κανένα ποινικό στιγματισμό μέσω επιβολής ποινικής καταδίκης. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της εν λόγω έρευνας η ποινική στιγματιστική διαδικασία αυξάνει τις πιθανότητες υποτροπής ενώ ο επαναλαμβανόμενος στιγματισμός μέσω επιβολής ποινικών καταδικών οδηγεί αθροιστικά σε μεγαλύτερη ενίσχυση της παραβατικής συμπεριφοράς.⁴⁵⁹ Σε

⁴⁵⁷ Βλ. όμως και αντίθετη έρευνα όπως των Spohn C., Holleran D., The effect of imprisonment on recidivism rates of felony offenders: A focus on drug offenders, *Criminology*, 2002, 40 (2), σ. 329-358. Βλ. επίσης Blumstein A., Cohen J., Nagin D., Deterrence and incapacitation, Report of the National Academy of Sciences Panel on Research on Deterrent and Incapacitative Effects, D.C.: National Academy Press, Washington, 1978, Reiss A.J., Roth J.A., Understanding and controlling violence, Report of the National Academy of Sciences Panel on the Understanding and Control of Violence, D.C.: National Academy Press, Washington, 1993.

⁴⁵⁸ Horwitz A., Wasserman M., ό.π., σ. 66-67.

⁴⁵⁹ Θα πρέπει να αναφέρουμε ότι η συγκεκριμένη έρευνα αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης μακροχρόνιας μελέτης σε 411 ανήλικους άρρενες από την εργατική τάξη της περιοχής του Λονδίνου (Cambridge Study in Delinquent Development). Βλ. West D.J., Present conduct and future

συνέχεια της έρευνάς του, ο Farrington από κοινού με τους Osborn και West (1978) αποπειράθηκαν να επανεξετάσουν κατά την ηλικία των 21 ετών όλα εκείνα τα άτομα που αποτέλεσαν μέρος του δείγματος της προγενέστερης μελέτης του Farrington και τα οποία παρουσίαζαν ποινικές καταδίκες κατά την ηλικιακή περίοδο 18-21 ετών χρησιμοποιώντας παράλληλα και μια ομάδα ελέγχου. Η μελέτη του στηρίχθηκε σε ένα δείγμα 215 ατόμων, τα οποία εξετάστηκαν κατά την ηλικία των 21 ετών αλλά και κατά τις ηλικίες των 14, 16 και 18 ετών. Τα αποτελέσματα της έρευνας συνοψίζονται ως εξής: (α) άτομα, τα οποία καταδικάστηκαν για πρώτη φορά κατά την ηλικιακή περίοδο 18-21 ετών αύξησαν την υποτροπή τους κατά την ίδια περίοδο, (β) άτομα, τα οποία καταδικάστηκαν για πρώτη φορά κατά την ηλικιακή περίοδο 14-18 ετών παρουσίασαν αυξανόμενη υποτροπή έως και την ηλικία των 21 ετών, ανεξάρτητα από τη μεσολάβηση άλλων ποινικών καταδικών, (γ) τα αυξημένα ποσοστά εγκληματικής συμπεριφοράς, τα οποία παρουσίαζαν άτομα που είχαν καταδικασθεί για πρώτη φορά πριν την ηλικία των 14 ετών, μειώθηκαν σημαντικά κατά την ηλικία των 21 ετών, ανεξάρτητα από τη μεσολάβηση άλλων ποινικών καταδικών ή την επιβολή ποινών εγκλεισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα και (δ) η ενίσχυση της υποτροπής, η οποία προέκυψε ως αποτέλεσμα της επιβολής των αρχικών ποινικών καταδικών, αμβλύθηκε με το πέρασμα του χρόνου.⁴⁶⁰ Σε έρευνα της Cameron (1964) σε δείγμα γυναικών, οι οποίες διέπρατταν κλοπές σε καταστήματα, διαπιστώθηκε ότι μετά την πρώτη σύλληψη έτειναν να διακόπτουν την παραβατική τους δράση. Ωστόσο οι Horwitz και Wasserman υπογράμμισαν ότι τα αποτελέσματα της εν λόγω έρευνας μπορεί να οφείλονται στο γεγονός ότι το δείγμα αποτελούνταν μόνο από γυναίκες, οι οποίες εκ των πραγμάτων παρουσιάζουν υποτροπή πιο σπάνια σε σχέση με τους άνδρες.⁴⁶¹ Σύμφωνα με

delinquency, Heinemann, London, 1969, West D. J., Farrington D.P., Who becomes delinquent?, Heinemann, London, 1973, West D.J., Farrington D.P., The delinquent way of life, Heinemann, London, 1977. Ο ποινικός στιγματισμός στην έρευνα του Farrington μετρήθηκε με βάση τον αριθμό των επιβληθεισών ποινικών καταδικών ενώ η υποτροπή ή εγκληματική συμπεριφορά μετρήθηκε με ερωτηματολόγια αυτομολογούμενης ενοχής. Βλ. Farrington D.P., 1977, ό.π., σ. 123.

⁴⁶⁰ Farrington D.P., Osborn S.G., West D.J., The persistence of labeling effects, British Journal of Criminology, 1978, 18 (3), σ. 283.

⁴⁶¹ Cameron M.O., The booster and the snitch, Free Press, New York, 1964 και Horwitz A., Wasserman M., ό.π., σ. 66.

έρευνα του Klein (1974), η οποία στηρίχθηκε σε δεδομένα από αστυνομικά τμήματα της περιοχής της Καλιφόρνιας, τα οποία ταξινομήθηκαν ανάλογα με το ποσοστό παραπομπής των συλληφθέντων ανηλίκων στα επόμενα στάδια της ποινικής διαδικασίας ή την ένταξή τους σε άλλες κατά παρέκκλιση διαδικασίες, υπότροποι ανήλικοι, οι οποίοι παραπέμπονταν στα επόμενα στάδια της ποινικής διαδικασίας παρουσίαζαν στο μέλλον λιγότερες συλλήψεις σε σύγκριση με ανήλικους, οι οποίοι συλλαμβάνονταν για πρώτη φορά και παραπέμπονταν σε περαιτέρω στάδια της ποινικής διαδικασίας αλλά και σε σχέση με υπότροπους ανήλικους, οι οποίοι εντάσσονταν σε κατά παρέκκλιση διαδικασίες. Τέλος, τα αστυνομικά τμήματα στα οποία επιλέγονταν πιο συχνά κατά παρέκκλιση διαδικασίες παρουσίαζαν χαμηλότερα ποσοστά υποτροπής όσον αφορά στους ανήλικους παραβάτες, οι οποίοι συλλαμβάνονταν για πρώτη φορά, ενώ στα αστυνομικά τμήματα στα οποία προτιμούνταν η περαιτέρω διείσδυση στον ποινικό μηχανισμό δεν παρατηρούνταν κάτι αντίστοιχο.⁴⁶² Σε μεταγενέστερη έρευνα του ίδιου (1986) προέκυψε ότι οι κατά παρέκκλιση διαδικασίες συνεπάγονται μικρότερη υποτροπή σε σχέση με τη βαθύτερη εμπλοκή στο ποινικό σύστημα, ωστόσο η απαλλαγή και μη εμπλοκή του ανηλίκου είτε σε κατά παρέκκλιση διαδικασίες είτε σε περαιτέρω στάδια της ποινικής διαδικασίας οδηγούν στη μικρότερη υποτροπή.⁴⁶³ Ο Jensen (1969) αναφέρει ότι η επιβολή ποινικής καταδίκης κατά την έναρξη της εγκληματικής σταδιοδρομίας αυξάνει τις πιθανότητες ανάπτυξης μιας εγκληματικής ταυτότητας, ενώ κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει, όταν η επιβολή ποινικής καταδίκης αφορά άτομα, τα οποία έχουν ήδη διαμορφώσει μακροχρόνια εγκληματική δράση.⁴⁶⁴ Οι Smith και Gartin (1989) διενεργήσαν μακροχρόνια έρευνα σε 325 ανήλικους άρρενες, οι οποίοι είχαν τουλάχιστον μία επαφή με την αστυνομία και οι οποίοι είτε ενεπλάκησαν σε

⁴⁶² Klein M.W., 1974, ό.π.

⁴⁶³ Klein M.W., Labeling theory and delinquency policy: An experimental test, *Criminal Justice and Behavior*, 1986, 13 (1), σ. 77. Βλ. επίσης τα αποτελέσματα της έρευνας των Lincoln S.B., Teilmann K.S., Klein M.W., Labin S., Recidivism rates of diverted juvenile offenders, Unpublished paper presented at the National Conference on Criminal Justice Evaluation, Washington, D.C., 1977.

⁴⁶⁴ Jensen G.F., Crime doesn't pay: Correlates of a shared misunderstanding, *Social Problems*, 1969, 17, σ. 189-201. Βλ. όμως και Hepburn ο οποίος αναφέρει ότι η επιβολή ποινικής καταδίκης δεν φαίνεται να έχει μεγαλύτερη επίδραση, όσον αφορά στη διαμόρφωση εγκληματικής ταυτότητας, στους μη υπότροπους παραβάτες σε σχέση με τους υπότροπους, Hepburn J. R., ό.π.

περαιτέρω στάδια της ποινικής διαδικασίας (referred to juvenile probation or state's attorney) είτε αφέθησαν ελεύθεροι (not referred). Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας η σύλληψη και περαιτέρω εμπλοκή στο ποινικό σύστημα δεν φαίνεται να συνεπάγεται αυξημένες πιθανότητες υποτροπής αλλά μάλλον το αντίθετο. Συγκεκριμένα, οι Smith και Gartin κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι στην περίπτωση των νέων παραβατών (1 έως 2 επαφές με την αστυνομία) η σύλληψη και εμπλοκή τους στα επόμενα στάδια της ποινικής διαδικασίας οδηγούν στη λήξη της εγκληματικής τους καριέρας ενώ στην περίπτωση υπότροπων παραβατών κάτι τέτοιο οδηγεί απλά στη μείωση της συχνότητας υποτροπής. Η έρευνα των Smith και Gartin έχει ιδιαίτερη αξία καθώς συγκρίνονται παραβάτες, οι οποίοι υποβάλλονται σε ποινικό στιγματισμό μέσω της εμπλοκής τους στο ποινικό σύστημα σε σχέση με παραβάτες, οι οποίοι δεν υποβάλλονται σε ποινικές στιγματιστικές διαδικασίες, τη στιγμή που η πλειονότητα των μελετών στο πεδίο της διερεύνησης των θεωριών της ετικέτας και της αποτροπής εξαντλούνται στη σύγκριση ομάδων παραβατών με μοναδικό κριτήριο σύγκρισης τη βαρύτητα της ποινικής καταδίκης.⁴⁶⁵ Οι Palamara, Cullen και Gersten (1986) διενήργησαν μακροχρόνια μελέτη σε τυχαίο δείγμα 437 ανηλίκων θέλοντας να διερευνήσουν την επίδραση που ασκεί τόσο η ποινική εμπλοκή όσο και η εμπλοκή στο ψυχιατρικό σύστημα σε τρεις τύπους παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς: (α) στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς, (β) στην ανάπτυξη προβλημάτων συμπεριφοράς καθώς και (γ) στην ανάπτυξη παλινδρομούντος άγχους. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της μελέτης τόσο η εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, και συγκεκριμένα η επαφή με την αστυνομία όσο και στο ψυχιατρικό σύστημα αυξάνει τα επίπεδα της εγκληματικής συμπεριφοράς. Ανήλικοι, οι οποίοι είχαν εμπλακεί και στους δύο μηχανισμούς άσκησης κοινωνικού ελέγχου παρουσίαζαν τα υψηλότερα επίπεδα

⁴⁶⁵ Smith D., Gartin P., ό.π. Σχετικά με την επίδραση των αυστηρών ποινικών καταδικών στην υποτροπή ενδεικτική κατά τους Smith και Gartin είναι η έρευνα της Shannon (1980, 1985) σύμφωνα με την οποία η επιβολή πολύ αυστηρών ποινών όπως εκείνης του εγκλεισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα αυξάνει τις πιθανότητες εκδήλωσης μεταγενέστερης εγκληματικής συμπεριφοράς. Βλ. Shannon L.W., Assessing the relationship of adult criminal careers to juvenile careers, 232-246 in Problems in American Social Policy, edited by C. Abt., MA: Abt Books, Cambridge, 1980 και Shannon L.W., A more precise evaluation of the effects of sanctions, Final report to the National Institute of Justice, Iowa Urban Community Research Center, University of Iowa, Iowa City, 1985.

παραβατικής δράσης ενώ η εμπλοκή στο ποινικό σύστημα φαίνεται να ενισχύει και την εκδήλωση ψυχολογικών προβλημάτων συμπεριφοράς. Τέλος, η εμπλοκή στο ψυχιατρικό σύστημα φαίνεται να επηρεάζει και τους τρεις τύπους παρέκκλισης.⁴⁶⁶ Σύμφωνα με τα δεδομένα της έρευνας των Erickson και Fisher (1973) η θεωρία του κοινωνικού ελέγχου φαίνεται να επεξηγεί την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς πολύ περισσότερο από ό,τι η θεωρία της ετικέτας για την οποία εντόπισαν ανεπαρκή στοιχεία όσον αφορά στην επίδρασή της στην υποτροπή. Οι Smith και Paternoster (1990) υπογραμμίζουν ότι πολλές μελέτες στο πλαίσιο των θεωριών της ετικέτας και του εκφοβισμού στηρίζονται στη σύγκριση ανάμεσα σε ομάδες ανήλικων παραβατών με διαφορετική ποινική μεταχείριση λ.χ. ανήλικοι υπαγόμενοι σε κατά παρέκκλιση διαδικασία και ανήλικοι παραπεμπόμενοι σε ποινική δίκη, καταλήγοντας εν τέλει να μελετούν μια τεχνητή διαδικασία επιλογής (selection artifact) αφού αυτοί οι οποίοι υφίστανται την αυστηρότερη ποινική μεταχείριση είναι και αυτοί οι οποίοι παρουσιάζουν περισσότερα χαρακτηριστικά σχετιζόμενα με αυξημένες πιθανότητες υποτροπής.⁴⁶⁷ Οι Smith και Paternoster προσπάθησαν να διερευνήσουν την επίδραση της παραπομπής ανήλικων παραβατών σε ποινική δίκη στην υποτροπή σε αντίθεση με την επίδραση που ασκεί η υπαγωγή τους σε κατά παρέκκλιση διαδικασίες. Ωστόσο δεν εντόπισαν καμία τέτοια επίδραση, αλλά αντίθετα μέσω διαφορετικών μοντέλων κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η επιλογή των ανήλικων παραβατών είτε για παραπομπή σε δίκη είτε για υπαγωγή σε κατά παρέκκλιση διαδικασίες διαμορφώνεται με βάση ποικίλες παραμέτρους και ως εκ τούτου πρόκειται για τεχνητές διαδικασίες επιλογής. Όπως αναφέρουν οι Spohn και Holleran (2002) οι ερευνητές στο πεδίο μελέτης της σχέσης της υποτροπής με την ποινική εμπλοκή συνήθως είτε εξετάζουν τους δείκτες

⁴⁶⁶ Τα αποτελέσματα της μελέτης θα πρέπει να γίνουν δεκτά υπό τον περιορισμό ότι η έρευνα δεν περιλαμβάνει δεδομένα σχετικά με σοβαρά βίαια εγκλήματα ή εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας οπότε και δεν μπορούμε να γενικεύσουμε το αποτέλεσμα στη βαριά παραβατικότητα. Ειδικότερα τα δεδομένα σχετικά με την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς αφορούσαν τα λεγόμενα “status offenses” δηλαδή παραβατικές πράξεις που διαπράττονται από ανηλίκους και συνήθως σχετίζονται με χρήση ναρκωτικών, αλκοόλ ή τσιγάρων, σκασιαρχείο, φυγή, ανυπακοή κ.λ.π. Βλ. Palamara F., Cullen F.T., Gersten J.C., ό.π.

⁴⁶⁷ Smith D.A., Paternoster R., Formal processing and future delinquency: Deviance amplification as selection artifact, *Law and Society Review*, 1990, 24 (5), σ. 111-113.

υποτροπής στην περίπτωση επιβολής συγκεκριμένου μέτρου ή ποινής είτε συγκρίνουν τους δείκτες υποτροπής σε διαφορετικές ομάδες παραβατών, στους οποίους έχουν επιβληθεί διαφορετικού είδους ποινές ή στους οποίους έχει επιβληθεί ορισμένη ποινική μεταχείριση για διαφορετικά είδη εγκληματικών πράξεων. Παράλληλα προσπαθούν να εντοπίσουν τους παράγοντες δυνάμει των οποίων θα μπορούσε να καταστεί προβλέψιμη η υποτροπή, δημιουργώντας κλίμακες μετρήσεως των πιθανοτήτων υποτροπής. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι έχουν πολλάκις προσπαθήσει να προσεγγίσουν τα εν λόγω ζητήματα στηριζόμενοι σε διαφορετικούς ορισμούς της υποτροπής, σε διαφορετικούς σχεδιασμούς έρευνας καθώς και σε διαφορετικές τεχνικές στατιστικής ανάλυσης. Ως εκ τούτου, δεν καθίσταται εφικτή η σύγκριση των αποτελεσμάτων των εν λόγω μελετών καθώς και η συναγωγή ασφαλών συμπερασμάτων σχετικά με την προβλεψιμότητα της υποτροπής.⁴⁶⁸

⁴⁶⁸ Spohn C., Holleran D., ό.π., σ. 332.

Κεφάλαιο 4

Η εγκληματική σταδιοδρομία υπό το πρίσμα της θεωρίας της ετικέτας

4. Εισαγωγή

Η διαμόρφωση της εγκληματικής σταδιοδρομίας ως πιθανού επακόλουθου της εμπλοκής του ανήλικου παραβάτη στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης χρήζει ξεχωριστής αναφοράς και ανάλυσης. Για τον εννοιολογικό προσδιορισμό της εγκληματικής σταδιοδρομίας (criminal career) έχουν δοθεί δύο διαφορετικοί ορισμοί οι οποίοι αντικατοπτρίζουν δύο διαφορετικές θεωρητικές θέσεις. Ο πρώτος ορισμός έχει δοθεί από τους υποστηρικτές της θετικιστικής προσέγγισης του φαινομένου της εγκληματικής σταδιοδρομίας (positivistic conception of criminal career/ criminal career paradigm) και ο δεύτερος από τους θεωρητικούς της «αλληλεπίδρασης» (interactionist perspective). Όσον αφορά στη σχέση ηλικίας και εγκληματικής συμπεριφοράς έχει καταδειχθεί μέσα από μια πλειάδα ερευνών ότι η συχνότητα διάπραξης εγκλημάτων αυξάνει κατά την ανηλικότητα και μετά την ενηλικίωση παρουσιάζει σταδιακή μείωση με αποτέλεσμα τον τερματισμό της εγκληματικής καριέρας, κάτι το οποίο ωστόσο δεν ισχύει για μια μικρή ομάδα χρόνιων παραβατών, οι οποίοι παραμένουν ενεργοί καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους.⁴⁶⁹ Αν και υπάρχει ομοφωνία αναφορικά με τη σχέση της ηλικίας και εγκληματικής συμπεριφοράς, εντούτοις, η διαδικασία και οι παράγοντες που διαμορφώνουν αυτή τη σχέση

⁴⁶⁹ Lay B., Ihle W., Esser G., Schmidt M. H., Juvenile-episodic, continued or adult-onset delinquency? Risk conditions analyzed in a cohort of children followed up to the age of 25 years, *European Journal of Criminology*, 2005, 2(1), σ. 39-42. Σύμφωνα με την πλειονότητα των ερευνών, οι οποίες στηρίχθηκαν σε μακροχρόνια μελέτη δεδομένων μόνο ένα 10% από τον πληθυσμό των παραβατικών ατόμων καταδικάσθηκαν για πρώτη φορά κατά την ενηλικότητα. Ωστόσο κάτι τέτοιο θα μπορούσε να οφείλεται στο γεγονός ότι οι εν λόγω έρευνες στηρίχθηκαν αποκλειστικά σε επίσημα στατιστικά στοιχεία (official data) και όχι σε στοιχεία προκύπτοντα από έρευνες αυτομολογούμενης ενοχής (self reported data). Βλ. Rutter M., Giller H., Hagell A., *Antisocial behavior by young people*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, Farrington D.P., Jolliffe D., Hawkins J.D., Catalano R.F., Hill K.G., Kosterman R., Comparing delinquency careers in court records and self-reports, *Criminology*, 2003, 41(3), σ. 933-958, Kirk D.S., Examining the divergence across self-report and official data sources on inferences about the adolescent life-course of crime, *Journal of Quantitative Criminology*, 2006, 22(2), σ. 107-129.

υπήρξαν αντικείμενο έριδος ανάμεσα στους επιστήμονες για πολλές δεκαετίες. Το φλέγον ζήτημα της σταθερότητας και της αλλαγής στην εγκληματική δράση αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης τόσο από τη σκοπιά των στατικών (static theories) όσο και από τη σκοπιά των δυναμικών θεωριών (dynamic theories) ενώ σημαντική ήταν και η συμβολή των θεωριών τυπολογίας (typological theories) στο πλαίσιο της εξελικτικής εγκληματολογίας (developmental criminology). Θα πρέπει τέλος, να τονίσουμε ότι η έννοια της υποτροπής, άλλως δευτερογενούς παρέκκλισης, αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη διαμόρφωση της εγκληματικής σταδιοδρομίας, ενώ κατέχει περίοπτη θέση στη θεωρία της ετικέτας αφού συνδέεται είτε άμεσα είτε έμμεσα με την εμπλοκή στο ποινικό σύστημα.

4.1. Η εγκληματική σταδιοδρομία υπό την οπτική της θετικιστικής, στατικής, δυναμικής και τυπολογικής προσέγγισης σε αντίθεση με την οπτική της αλληλεπίδρασης

Ο θετικιστικός ορισμός της εγκληματικής σταδιοδρομίας διαμορφώθηκε από τους Blumstein και συνεργάτες (1986, 1988) και Petersilia (1980) οι οποίοι πρακτικά επαναπροσδιόρισαν και εμπλούτισαν την αρχική θέση των Avi-Itzhak και Shinnar (1973) σχετικά με την ανάπτυξη μαθηματικών μοντέλων ικανών να προβλέψουν την εγκληματική συμπεριφορά.⁴⁷⁰ Σύμφωνα με τη θετικιστική άποψη η εγκληματική σταδιοδρομία ορίζεται ως *«η μακρόχρονη αλληλουχία εγκλημάτων, τα οποία διαπράττονται από έναν δράστη που παρουσιάζει έναν εμφανή δείκτη εγκληματικής δράσης σε μια δεδομένη χρονική περίοδο»*.⁴⁷¹ Η εγκληματική σταδιοδρομία χαρακτηρίζεται από μια αρχή, ένα τέλος, μια διάρκεια και μια συχνότητα διάπραξης εγκλημάτων από τον ενεργό δράστη (δείκτης Λάμδα)⁴⁷² και προσδιορίζεται από τα

⁴⁷⁰ Blumstein A., Cohen J., Roth J., Visher C.A., Criminal careers and career criminals, vols 1 &2, DC-National Academy Press, Washington, 1986, Blumstein A., Cohen J., Farrington D.P., Criminal career research: Its values for criminology, Criminology, 1988, 26 (1), σ. 1 - 35 και Blumstein A., Farrington D., Moitra S.D., Delinquency careers: Innocents, desisters, and persisters, Crime and Justice, 1985, vol. 6, σ. 187-219, Blumstein A., Cohen J., Das S., Moitra S.D., Specialization and Seriousness During Adult Criminal Careers, Journal of Quantitative Criminology, 1988, 4 (4) σελ. 303-345, Petersilia J., Criminal career research: A review of recent evidence, Crime and Justice, 1980, Vol. 2, σ. 321-379, Avi-Itzhak B., Shinnar R., Quantitative models in crime control, Journal of Criminal Justice, 1973, 1(3), σ. 185-217.

⁴⁷¹ Ulmer J., Spencer W. J., ό.π., σελ. 97.

⁴⁷² Blumstein A., Cohen J., Farrington D.P., ό.π., σ. 2 και Ulmer J., Spencer W., ό.π. σ. 97.

εξής στοιχεία: (1) τη συμμετοχή σε εγκληματικές δραστηριότητες, (2) τη συχνότητα, με την οποία κάθε δράστης διαπράττει εγκλήματα στο διάστημα μιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου, (3) τη σοβαρότητα των διαπραττόμενων αδικημάτων και (4) την αρχή, διάρκεια και το τέλος της εγκληματικής περιόδου.⁴⁷³ Σύμφωνα με το θετικιστικό μοντέλο γίνονται δεκτές οι εξής θεωρητικές παραδοχές: (α) το έγκλημα δεν ισοκατανέμεται στον πληθυσμό αλλά περιορίζεται σε μια υπο-ομάδα, (2) η σύνθεση αυτής της υπο-ομάδας ποικίλλει χρονικά, εφόσον μερικοί εγκληματίες ολοκληρώνουν τη σταδιοδρομία τους τη στιγμή που άλλοι την ξεκινούν και (γ) υπάρχει και μια ομάδα ατόμων, η οποία διαπράττει ένα σταθερά μεγάλο αριθμό αδικημάτων κατά τη διάρκεια ενός πολύ μεγαλύτερου χρονικού διαστήματος και ως εκ τούτου για αυτή την ομάδα δεν ισχύει η αρνητική σχέση ηλικίας/εγκλήματος. Πρόκειται για τους «επαγγελματίες εγκληματίες» (career criminals/chronic offenders/life-course persistent offenders).⁴⁷⁴ Η θετικιστική αντίληψη του φαινομένου της εγκληματικής σταδιοδρομίας επικεντρώνει το επιστημονικό ενδιαφέρον ακριβώς σε αυτές τις χρονικές διαστάσεις-φάσεις του φαινομένου καθώς ερευνά ποια ατομικά χαρακτηριστικά, ποιοι κοινωνικοί και περιβαλλοντολογικοί παράγοντες αλλά και σε ποιες περιπτώσεις η εμπλοκή του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης, δύνανται να αποτελέσουν τη βάση πρόβλεψης για την έναρξη, τον τερματισμό, τη συχνότητα και τη σταθερότητα της εγκληματικής δράσης στο πέρασμα του χρόνου. Η βασικότερη ίσως θέση των υποστηρικτών της θετικιστικής προσέγγισης είναι ότι οι εγκληματίες αποτελούν μια ξεχωριστή ομάδα διαφορετική από τους μη εγκληματίες και ότι οι διαφορετικές φάσεις της εγκληματικής σταδιοδρομίας διαμορφώνονται από διαφορετικούς κοινωνικούς και ψυχολογικούς γενεσιουργούς παράγοντες, δηλαδή για κάθε μια από τις φάσεις ακολουθείται και διαφορετική αιτιολογική διαδικασία.⁴⁷⁵ Η

⁴⁷³ Ζαραφονίτου Χ., ό.π., σ. 88.

⁴⁷⁴ Ζαραφονίτου Χ., ό.π., σ. 87-94. Βλ. επίσης και τις έρευνες των Wolfgang, Figlio και Sellin (1972) η οποία αποτελούσε μια μακροχρόνια μελέτη ομάδας μιας ηλικιακής σειράς 9.945 αγοριών, τα οποία γεννήθηκαν το 1945 στη Φιλαδέλφεια και έζησαν εκεί μέχρι την ηλικία των 18 ετών αλλά και την έρευνα του Max Planck Institute σχετικά με την εμφάνιση και την εξέλιξη της εγκληματικότητας ως μιας λειτουργίας του είδους και της έκτασης των επεμβάσεων της εφαρμογής του νόμου. Βλ. Wolfgang M.E., Figlio R. M., Sellin T.H., ό.π. και Schneider G., Sutterer P., Karger T., Cohort study on the development of police- recorded criminality and criminal sanctioning, Part 1&2, Crime and Criminal Justice, 1988, σ. 72-88 και 89-114.

⁴⁷⁵ Βλ. Land K.C., Nagin D.S., Micro-Models of criminal careers: A synthesis of the criminal careers and life course approaches via semi parametric mixed Poisson Regression Models with empirical

άποψη αυτή απαντάται ήδη στο επιστημονικό έργο των Glueck (1937,140). Οι Glueck πίστευαν ότι η γενεσιουργός αιτία της έναρξης μιας εγκληματικής σταδιοδρομίας είναι διάφορη από εκείνη που αφορά τη συνέχιση αλλά και από εκείνη που αφορά τον τερματισμό της σταδιοδρομίας αυτής. Υποστήριζαν ότι η ηλικία κατά την οποία κάποιος αρχίζει την εγκληματική του σταδιοδρομία αποτελεί στοιχείο – κλειδί στην επιστημονική έρευνα και ότι οι χρόνιοι εγκληματίες αρχίζουν την εγκληματική τους δράση πάρα πολύ νωρίς.⁴⁷⁶

Δριμείς κριτές της θετικιστικής θέσης για τις εγκληματικές σταδιοδρομίες υπήρξαν οι Gottfredson και Hirschi (1990), οι οποίοι υποστήριζαν ότι η εγκληματική συμπεριφορά αποτελεί την αντανάκλαση ενός μοναδικού, χρονικά σταθερού και μόνιμου ατομικού χαρακτηριστικού ή εγκληματικής τάσης (latent trait - criminal propensity), το οποίο διαμορφώνεται και εδραιώνεται πολύ νωρίς κατά την παιδική ηλικία.⁴⁷⁷ Στη θεωρία τους αυτό το λανθάνον χαρακτηριστικό είναι η έλλειψη αυτοελέγχου (lack of self-control) ενώ στη θεωρία των Wilson και Hernstein (1985) είναι η παρορμητικότητα (impulsivity). Οι θεωρίες αυτές ανήκουν στις λεγόμενες στατικές θεωρίες. Ειδικότερα, θα έλεγε κανείς πως οι θεωρίες αυτές υποστηρίζουν ότι μόλις παγιωθεί ή εδραιωθεί η εγκληματική τάση στο άτομο, παραμένει σταθερή σε όλη του τη ζωή, δίχως να επηρεάζεται από αλλαγές στα περιστατικά ζωής. Δεν απορρίπτουν την πιθανότητα να επέλθει μια αλλαγή στον τρόπο ζωής του εγκληματία λ.χ εύρεση μιας καλής δουλειάς και κατά συνέπεια τερματισμός της εγκληματικής

applications», Journal of Quantitative Criminology, 1996, 12 (2), σ. 166, Farrington D.P., Age and Crime, Crime and Justice, 1986, 7, σ. 189-250, και Farrington D.P., Loeber R, Elliott D.S., Hawkins J.D., Kandel D.B., Klein M.W., McCord J, Rowe D.C., Tremblay R. E., Advancing knowledge about the onset of delinquency and crime, Advances in Clinical Child Psychology, 1990,13, σ. 283-342. Βλ. επίσης, Blumstein A., Cohen J., Estimation of individual crime rates from arrest records, Journal of Criminal Law and Criminology, 1979, 70 (40), σ. 561-585 και Blumstein A., Cohen J., Roth J., Visher C.A., ό.π.,

⁴⁷⁶ Land K.C., Nagin D.S., ό.π., σ. 165, Glueck S., Glueck E., Later criminal careers, Commonwealth Fund, New York, 1937, Glueck S., Glueck E., Juvenile delinquents grown up, Commonwealth Fund, New York, 1940.

⁴⁷⁷ Βασικά οι Gottfredson και Hirschi δεν διαφωνούσαν με τον ορισμό της εγκληματικής καριέρας στο πλαίσιο της θετικιστικής προσέγγισης ωστόσο, δεν αποδεχόντουσαν τη θέση του Blumstein και των συνεργατών του ότι οι διαφορετικές φάσεις της εγκληματικής καριέρας αντικατοπτρίζουν διαφορετικές αιτιολογικές διαδικασίες και ως εκ τούτου θα πρέπει να αναλύονται ξεχωριστά. Βλ. Ulmer T.J., Spencer W.J., ό.π., σ. 102.

σταδιοδρομίας, αλλά αυτό που αποκλείουν είναι η ύπαρξη σχέσης αιτίας και αιτιατού ανάμεσα σε αλλαγές των περιστατικών ζωής και τον τερματισμό μιας εγκληματικής σταδιοδρομίας. Η όποια τέτοια σχέση θα πρέπει να εννοηθεί και να ερμηνευθεί στα πλαίσια μιας διαδικασίας αυτοεπιλογής (self-selection). Συνεπώς, ακόμα και η προηγούμενη εγκληματική συμπεριφορά ενός ατόμου ιδωμένη ως περιστατικό ζωής ή κοινωνικό γεγονός δεν λειτουργεί αιτιωδώς στην πρόκληση μεταγενέστερης εγκληματικής συμπεριφοράς.⁴⁷⁸ Οι θεωρίες αυτές αξίζει να σημειωθεί ότι δεν εξηγούν τη σχέση ηλικίας και εγκλήματος ούτε σε ατομικό αλλά ούτε και σε συνολικό επίπεδο. Η ηλικία επηρεάζει άμεσα την εγκληματική συμπεριφορά μόνο λόγω της αναπόφευκτης γήρανσης του ανθρώπινου οργανισμού. Μάλιστα, υποστηρίζεται ότι οι χρόνιοι εγκληματίες ήταν, είναι και θα είναι εκείνοι που παρουσιάζουν την πιο έντονη σε βαθμό εγκληματική τάση παρόλο που μεγαλώνοντας διαπράττουν λιγότερα σε αριθμό εγκλήματα και αυτό γιατί η αλλαγή στον αριθμό διάπραξης εγκλημάτων οφείλεται αποκλειστικά και μόνο στη γήρανση του οργανισμού.⁴⁷⁹ Οι Greenberg (1991) και Rowe (1990) συνέδραμαν στην επιστημονική έρευνα σχετικά με το φαινόμενο των εγκληματικών σταδιοδρομιών αναπτύσσοντας μαθηματικά μοντέλα βασιζόμενα στη θεωρία των Gottfredson και Hirschi.⁴⁸⁰ Απορρίπτουν την απόλυτη διάκριση ανάμεσα σε εγκληματίες και μη εγκληματίες υποστηρίζοντας ότι όλοι οι άνθρωποι αποτελούν εν δυνάμει εγκληματίες από την

⁴⁷⁸ Cernkovich S.A., Giordano P.C., Stability and change in antisocial behavior: The transition from adolescence to early adulthood, *Criminology*, 2001, 39 (2), σ. 371 επ., Land K. C., Nagin D., ό.π., σ. 165-166, Paternoster R., Dean W.C., Piquero A., Mazerolle P., Brame R., Generality, continuity, and change in offending, *Journal of Quantitative Criminology*, 1997, 13 (3), σ. 232-240, Hirschi T., Gottfredson M., Control theory and the life-course perspective, *Studies on Crime and Crime Prevention*, 1995, 4 (2), σ. 131-142, Ulmer T.J., Spencer W.J., ό.π., σ. 101-103, DeLisi M., Vaughn M. G., The Gottfredson-Hirschi critiques revisited: Reconciling self-control theory, criminal careers and career criminals, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, XX (X), σ. 1-18.

⁴⁷⁹ Βλ. Cernkovich S., Giordano P., ό.π., σ. 372 και Gottfredson M., Hirschi T., *A General Theory of Crime*, Stanford University Press, Stanford, California, 1990, σ. 141.

⁴⁸⁰ Greenberg D., Modeling criminal careers, *Criminology*, 1991, 29 (1), σ. 17-46, Rowe D., Osgood D.W., Nicewander W.A., Latent trait approach to unifying criminal careers, *Criminology*, 1990, 28 (2), σ. 237-270, Osgood D.W., Rowe D., Bringing criminal careers, theory, and policy through latent variable models of individual offending, *Criminology*, 1994, 32 (4), σ. 517-554, Nagin D., Farrington D.P., The stability of criminal potential from childhood to adulthood, *Criminology*, 1992, 30 (2), σ. 235-260 και Ulmer T. J., Spencer W.J., ό.π., σ. 102.

άποψη ότι διαθέτουν μια θετική εγκληματική τάση. Άλλωστε και οι ίδιοι οι Gottfredson και Hirschi θεωρούσαν ότι όλοι οι άνθρωποι παρουσιάζουν έλλειψη αυτοελέγχου απλά ο καθένας σε διαφορετικό βαθμό. Ως εκ τούτου οι εγκληματίες δεν διαφέρουν σε είδος από τους μη εγκληματίες, διαφέρουν όμως στο βαθμό αυτοελέγχου που διαθέτουν.⁴⁸¹

Μελέτες, ωστόσο, όπως αυτές των Sampson και Laub (1990, 1992, 1993, 1995, 1997), Nagin, Farrington και Moffitt (1995) καθώς και των Patterson, DeBaryshe και Ramsey (1989) και Patterson, Crosby και Vuchinich (1992) κατέδειξαν ότι η σταθερότητα και η αλλαγή κατά την εγκληματική σταδιοδρομία θα μπορούσαν να ιδωθούν και να επεξηγηθούν όχι αποκλειστικά υπό το πρίσμα μιας εγκληματικής τάσης αλλά υπό την οπτική μιας δυναμικής προσέγγισης, η οποία θα λαμβάνει υπόψη τον παράγοντα των περιστατικών ζωής, άλλως των κοινωνικών δεσμών του ανήλικου παραβάτη.⁴⁸² Οι δυναμικές θεωρίες (dynamic theories) με

⁴⁸¹ Σχετικά με τη σημαντική επίδραση του χαμηλού αυτοελέγχου στην εγκληματική συμπεριφορά βλ. Britt C.L., Gottfredson M.R., *Advances in criminological theory, Control theories of Crime and Delinquency*, 12, Transaction, New Brunswick, N.J., 2003, Delisi M., *Career criminals in society*, Sage, Thousand Oaks, CA, 2005, Pratt T.C., Cullen F.T., *The empirical status of Gottfredson and Hirschi's general theory of crime: A meta-analysis*, *Criminology*, 2000, 38 (3), σ. 931-964, Delisi M., Hochstetler A., Murphy D.S., *Self-control behind bars: A validation study of the Grasmick et al. scale*, *Justice Quarterly*, 2003, 20 (2), σ. 241-263, Evans T.D., Cullen F.T., Burton V.S., Dunaway R.G., Benson M.L., *The social consequences of self-control: Testing the general theory of crime*, *Criminology*, 1997, 35 (3), σ. 475-504, Gibson C., Wright J., *Low self-control and coworker delinquency: A research note*, *Journal of Criminal Justice*, 2001, 29 (6), σ. 483-492, Higgins G.E., *Gender and self-control theory: Are there differences in the measures and the theory's causal model?*, *Criminal Justice Studies*, 2004, 17, σ. 33-55, Higgins G.E., *Can low self-control help with the understanding of the software piracy problem?*, *Deviant Behavior*, 2005, 26 (1), σ. 1-24, Hochstetler A., Delisi M., *Importation, deprivation, and varieties of serving time: An integrated-lifestyle exposure model of prison offending*, *Journal of Criminal Justice*, 2005, 33 (3), σ. 257-266, Wiebe R.P., *Reconciling psychopathy and low self-control*, *Justice Quarterly*, 2003, 20 (2), σ. 297-336.

⁴⁸² Sampson R.J., Laub J.H., *Crime and deviance over the life course: The salience of adult social bonds*, *American Sociological Review*, 1990, 55 (5), σ. 609-627, Sampson R.J., Laub J.H., *Crime and deviance in the life course*, *Annual Review of Sociology*, 1992, 18, σ. 63-84, Sampson R.J., Laub J.H., 1993, ό.π., Sampson R.J., Laub J.H., *Understanding variability in lives through time: Contributions of life-course criminology*, *Studies on Crime & Crime Prevention*, 1995, 4 (2), σ. 143-158, Sampson R.J., Laub J.H., 1997, ό.π., Nagin D., Farrington D., Moffitt T., *Life-course trajectories of different types of offenders*, *Criminology*, 1995, 33(1), σ. 111-140, Patterson G., DeBaryshe B., Ramsey E., A

κύριους εκπροσώπους τους Sampson και Laub (1990,1993,1995) αλλά και άλλους όπως οι Patterson και συνεργάτες (1989,1992), Agnew (1992), Tittle (1995) αποδέχονται ότι η προηγούμενη συμπεριφορά, ως κοινωνικό γεγονός (ακόμη και η εγκληματική), επιδρά αιτιωδώς στη μεταγενέστερη συμπεριφορά και διαμορφώνεται μεταξύ τους μια σχέση αιτίας και αιτιατού καθώς και ότι οι αλλαγές στα περιστατικά ζωής δύνανται να επηρεάσουν αιτιωδώς τη μεταγενέστερη εγκληματική συμπεριφορά ενός ατόμου. Η πιο γνωστή δυναμική θεωρία είναι αυτή των Sampson και Laub, οι οποίοι ανέπτυξαν το λεγόμενο «life-course model». Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό τα άτομα κατά την ενηλικίωσή τους τείνουν να μειώνουν την αντικοινωνική τους συμπεριφορά, όχι λόγω της αναπόφευκτης γήρανσης του ανθρώπινου οργανισμού αλλά λόγω της ανάπτυξης από μέρους τους κοινωνικών δεσμών. Οι Sampson και Laub, ως οι κυριότεροι εκπρόσωποι του μοντέλου αυτού, στην ουσία πρότειναν μια θεωρία ανεπίσημου κοινωνικού ελέγχου σύμφωνα με την οποία το έγκλημα αποτρέπεται όταν τα άτομα "δένονται" με κοινωνικούς θεσμούς. Οι πηγές ανεπίσημου κοινωνικού ελέγχου, τον οποίο υφίσταται ένα άτομο, δύνανται να διαφέρουν ανάλογα με την ηλικιακή περίοδο την οποία διανύει το άτομο αυτό (λ.χ. οικογένεια, σχολείο, εργασιακό περιβάλλον, γάμος, στρατός).⁴⁸³ Ανεξάρτητα από την εγκληματική τάση, την οποία μπορεί να διαθέτει ένα άτομο, η εγκληματική του συμπεριφορά θα εξελιχθεί στο χρόνο εξαρτώμενη από τις αλλαγές στα περιστατικά ζωής, ενώ οι διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται στις εγκληματικές σταδιοδρομίες δύνανται να προβλεφθούν με βάση τις διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται στους

developmental perspective on antisocial behavior, *American Psychologist*, 1989, 44, σ. 329-335, και Patterson G., Crosby L., Vuchinich S., Predicting risk for early police arrest, *Journal of Quantitative Criminology*, 1992, 8(4), σ. 335-355.

⁴⁸³ Τα ευρήματα των ερευνών των Sampson και Laub ήταν όμοια με τα πορίσματα προηγούμενων ερευνών σχετικά με τον ευεργετικό ρόλο της εργασίας, της κατάταξης στο στρατό και του γάμου στην αποτροπή εκδήλωσης εγκληματικής συμπεριφοράς. Βλ. Shover N., *Great pretenders: Pursuits and careers of persistent thieves*, Westview Press, Boulder, CO, 1996, Uggen C., *Work as a turning point in the life course of criminals: A duration model of age, employment, recidivism*, *American Sociological Review*, 2000, 67, σ. 529-546, Allen Bouffard L., *Examining the relationship between military service and criminal behavior during the Vietnam era: A research note*, *Criminology*, 2003, 41(2), σ. 491-510, Farrington D.P., West D.J., *Effects of marriage, separation and children on offending by adult males*, *Delinquency and Disrepute in the Life Course*, 4, JAI Press, Greenwich, 1995, Piquero A.R., MacDonald J.M., Parker K.F., *Race, local life circumstances, and criminal activity*, *Social Science Quarterly*, 2002, 83(3), σ. 654-670.

κοινωνικούς δεσμούς ενός ατόμου αλλά και τις ενδείξεις σταθερών εγκληματικών τάσεων. Στην ουσία η επίδραση της ηλικίας στο φαινόμενο της εγκληματικής συμπεριφοράς αποδίδεται σε μεγάλο βαθμό στη λειτουργία των περιστατικών ζωής χωρίς ωστόσο να υποτιμάται και ο ρόλος των εγκληματικών τάσεων.⁴⁸⁴ Στις δυναμικές θεωρίες, λοιπόν, ο κοινωνικός δεσμός λειτουργεί ως αιτιολογικός παράγοντας, δηλαδή, ως διαμεσολαβητικός μηχανισμός, μέσω του οποίου η προηγούμενη συμπεριφορά επηρεάζει τη μεταγενέστερη. Αντίθετα, στο πλαίσιο των στατικών θεωριών διαμεσολαβητικοί μηχανισμοί δεν υπάρχουν αφού οι κοινωνικοί δεσμοί ή η προηγούμενη εγκληματική συμπεριφορά αποτελούν μονάχα δείκτες της εγκληματικής τάσης του ατόμου.⁴⁸⁵

Αυτό, ωστόσο, που αποτελεί κοινό στοιχείο τόσο στις στατικές θεωρίες όσο και στις δυναμικές, είναι η παραδοχή ότι όλοι οι εγκληματίες ακολουθούν ένα και μοναδικό «μονοπάτι» προς το έγκλημα. Οι αιτίες δηλαδή της εγκληματικής συμπεριφοράς είναι ίδιες για όλους τους εγκληματίες. Γίνεται έτσι λόγος για γενικές θεωρίες του εγκλήματος (general theories of crime). Στον αντίποδα βρίσκονται οι λεγόμενες τυπολογικές θεωρίες στο πλαίσιο της εξελικτικής εγκληματολογίας (developmental theories ή typological theories), οι οποίες αναπτύχθηκαν εν μέρει με αφορμή τα εμπειρικά δεδομένα της θετικιστικής προσέγγισης του φαινομένου των εγκληματικών σταδιοδρομιών, τα οποία συνηγορούσαν στην ύπαρξη διαφορετικών ομάδων εγκληματιών (early starters, late starters, persisters, desisters, occasionals, chronics),⁴⁸⁶ καθώς και στο ότι οι διαφορετικές φάσεις μιας εγκληματικής

⁴⁸⁴ Θα πρέπει ωστόσο να αναφερθεί ότι υπάρχουν και έρευνες οι οποίες παρουσιάζουν την ηλικία και τα περιστατικά ζωής σαν δύο ανεξάρτητες μεταβλητές, οι οποίες επιδρούν σωρευτικά στη συνέχιση της εγκληματικής δράσης. Βλ. Ζαραφωνίτου Χ., ό.π., σ. 95-97 και Ouimet M., LeBlanc M., *Événements de vie et continuation de la carrière criminelle au cours de la jeunesse*, *Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique*, 3/1993, σ. 321-345.

⁴⁸⁵ Blokland A.A.J., Nieuwbeerta P., The effects of life circumstances on longitudinal trajectories of offending, *Criminology*, 2005, 43(4), σ. 1203-1240, Cernkovich S.A., Giordano P.C., ό.π., Paternoster R., Dean W.C., Piquero A., Mazerolle P., Brame R., ό.π.

⁴⁸⁶ Paternoster R., Dean C., Piquero A., Mazerolle P. and Brame R., ό.π., σ. 236, Barnett A., Lofaso A.J., Selective incapacitation and the Philadelphia cohort data, *Journal of Quantitative Criminology*, 1985, 1(1), σ. 3-36, Barnett A, Blumstein A., Farrington D.P., A prospective test of a criminal career model, *Criminology*, 1989, 27(2), σ. 373-388, Barnett A, Blumstein A, Cohen J., Farrington D.P., Not all criminal career models are equally valid, *Criminology*, 1992, 30(1), σ. 133-140, Blumstein A, Cohen J., Roth J., Visher C., ό.π., Blumstein A., Cohen J., Farrington D.P., ό.π.

σταδιοδρομίας παρουσιάζουν διαφορετικές μεταξύ τους αιτιώδεις – γενεσιουργές διαδικασίες. Μάλιστα, ως προς το δεύτερο σκέλος των πορισμάτων των ερευνών των θετικιστών σχετικά με τις φάσεις των εγκληματικών σταδιοδρομιών, αξίζει να σημειωθεί ότι οι θετικιστές δέχτηκαν δριμύτατη κριτική σχετικά με την ανεπάρκεια της θεωρίας τους να εξηγήσει τις διαφορετικές αυτές αιτιώδεις διαδικασίες.⁴⁸⁷ Σύμφωνα με τις θέσεις των υποστηρικτών της τυπολογικής προσέγγισης του φαινομένου της εγκληματικής σταδιοδρομίας, οι εγκληματίες διαφέρουν στο είδος και όχι μόνο στο βαθμό της εγκληματικής τάσης που διαθέτουν. Έτσι διαφορετικοί σε είδος εγκληματίες ακολουθούν και διαφορετικές εγκληματικές διαδρομές. Οι τυπολογικές θεωρίες ασπάζονται τόσο την ιδέα της σταθερότητας (stability/continuity/persistence) στην εγκληματική σταδιοδρομία όσο και της αλλαγής (changes in life circumstances/onset/desistance). Τα πιο σημαντικά παραδείγματα της θεωρητικής αυτής προσέγγισης αποτελούν το μοντέλο που ανέπτυξε η Moffitt και οι συνεργάτες της (1993, 1994, 1996)⁴⁸⁸ αλλά και εκείνο του

⁴⁸⁷ Paternoster R., Brame R., Multiple routes to delinquency? A test of developmental and general theories of crime» *Criminology*, 1997, 35(1), σ. 48-80 και Tittle C.R., Two Empirical regularities (Maybe) in search of an explanation: Commentary on the age/crime debate, *Criminology*, 1988, 26(1), σ. 75-85.

⁴⁸⁸ Moffitt T., Adolescent-limited and life-course persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy, *Psychological Review*, 1993, 100(4), σ. 674-701, Moffitt T., Natural histories of delinquency, *Cross-National Longitudinal Research on Human Development and Criminal Behavior*, 1994, 76, σ. 3-61, Moffitt T., Caspi A., Dickson D., Silva P., Stanton W., Childhood-onset vs. adolescent-onset antisocial conduct problems in males: Natural history from ages 3 to 18 years, *Development and Psychopathology*, 1996, 8(2), σ. 399-424. Κατά τη Moffitt η παραβατικότητα των χρόνιων εγκληματιών οφείλεται σε νευρολογικά και ψυχολογικά προβλήματα καθώς και προβλήματα συμπεριφοράς τα οποία παρουσιάζονται νωρίς κατά την παιδική ηλικία καθώς και σε δυσλειτουργική διαπαιδαγώγηση και ανατροφή από την οικογένεια ενώ στην περίπτωση των ανήλικων παραβατών, οι οποίοι διακόπτουν κατά τη μετεφηβική συνήθως ηλικία την παρεκκλίνουσα δράση τους, σημαντικό ρόλο στην εκδήλωση εγκληματικής δράσης διαδραματίζει ο μιμητισμός στα πλαίσια συναναστροφής με άλλους παρεκκλίνοντες συνομηλίκους. Υποστηρίζει, επίσης, ότι οι χρόνοι εγκληματίες λόγω της εμπλοκής τους σε αντικοινωνικές πράξεις κατά την παιδική ηλικία συνήθως δεν καταφέρνουν να αναπτύξουν κοινωνικούς δεσμούς και να κοινωνικοποιηθούν ομαλά και για αυτό το λόγο περιστατικά ζωής όπως λ.χ. ο γάμος, η εργασία, η φοίτηση σε σχολείο κ.λ.π. δεν φαίνεται να έχουν καμία επίδραση στη συμπεριφορά τους. Βλ. Blokland A.A.J., Nieuwebeerta P., ό.π., σ. 1206.

Patterson και συνεργατών (1989,1992, 1993).⁴⁸⁹ Και στα δύο μοντέλα απορρίπτεται η παραδοχή της ύπαρξης μιας γενικής θεωρίας για το έγκλημα και προσδιορίζονται δύο διαφορετικές κατηγορίες εγκληματιών. Η μία κατηγορία χαρακτηρίζεται από σταθερότητα και η δεύτερη από αλλαγή. Στην πρώτη κατηγορία υπάγονται οι “*life-course persistent offenders*” σύμφωνα με τον ορισμό που δίνει η Moffitt ή “*early starters*” κατά τον ορισμό που δίνει ο Patterson, ενώ στη δεύτερη κατηγορία υπάγονται οι “*adolescent-limited offenders*” κατά την Moffitt άλλως “*late-starters*” κατά τον Patterson. Οι ανήκοντες στην πρώτη ομάδα εγκληματίες είναι λιγότερο δεκτικοί στις επιδράσεις των αλλαγών στα περιστατικά ζωής και για αυτό το λόγο η εγκληματική τους συμπεριφορά εμφανίζεται σταθερή καθ’ όλη τη διάρκεια της ζωής τους. Αντίθετα, οι εγκληματίες που χαρακτηρίζονται ως “*adolescent-limited offenders ή late-starters*” και που αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό του συνολικού πληθυσμού των ενεργών εγκληματιών, εγκαταλείπουν την εγκληματική τους σταδιοδρομία κατά την ενηλικίωση αναλαμβάνοντας συμβατικούς κοινωνικούς ρόλους. Η πρώτη κατηγοριοποίηση ενέχει μια στατική θεώρηση του φαινομένου της εγκληματικής σταδιοδρομίας ενώ η δεύτερη μια δυναμική.⁴⁹⁰ Τέλος, ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα παρουσιάζεται και η θέση των Paternoster και Brame (1997), η οποία αποτελεί αυτό που ονομάζεται “*theoretical middle ground*”.⁴⁹¹

⁴⁸⁹ Patterson G., DeBaryshe B., Ramsey E., ό.π., Patterson G., Crosby L., Vuchinich S., ό.π., Patterson G., Yoerger K., Developmental models for delinquent behavior, Mental Disorder and Crime, Sage, Newbury Park, CA, 1993.

⁴⁹⁰ Paternoster R., Dean C., Piquero A., Mazerolle P., Brame R. ό.π σ. 236-240, Cernkovich S., Giordano P. ό.π., Piquero A., Brame R., Moffitt T., Extending the study of continuity and change: Gender differences in the linkage between adolescent and adult offending, Journal of Quantitative Criminology, 2005, 21(2), σ. 219-243. Επίσης, βλ. τις έρευνες των Nagin D., Land K., Age, criminal careers, and population heterogeneity: Specification and estimation of a nonparametric, mixed Poisson model, Criminology, 1993, 31(3), σ. 327-362 και Nagin D, Farrington D.P, Moffitt T., ό.π., στις οποίες διαμορφώθηκαν 4 διαφορετικές κατηγορίες εγκληματιών: (1) high-rate chronics (*high conviction frequencies over a sustained period of time*), (2) adolescence-limited (*convicted during adolescence but tended to cease offending as they moved into adulthood*), (3) offenders at low rates beginning in late adolescence and persisting into adulthood, (4) people who were not convicted at all. Παρατηρούμε εδώ ότι οι δύο πρώτες κατηγορίες παρουσιάζουν εμφανή ομοιότητα με την τυπολογία της Moffitt.

⁴⁹¹ Paternoster R., Brame R. ό.π. Βλ. επίσης, και την έρευνα των Nagin και Land οι οποίοι κατέληξαν σε μεικτά αποτελέσματα τόσο υπέρ του μοντέλου των Gottfredson και Hirschi όσο και υπέρ της

Ο δεύτερος ορισμός που έχει δοθεί για τον προσδιορισμό της έννοιας της εγκληματικής σταδιοδρομίας προέρχεται από το χώρο της (συμβολικής) αλληλεπίδρασης. Η εγκληματική σταδιοδρομία υπό το πρίσμα της αλληλεπίδρασης ορίζεται ως μια διαδικασία η οποία συνιστά μια αλληλουχία βημάτων ή σταδίων (stages). Οι προϋποθέσεις - εξαρτήσεις (contingencies) οι οποίες διευκολύνουν ή παρακωλύουν τη μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο αποτελούν και τον πιο κρίσιμο παράγοντα στη διαμόρφωση της εγκληματικής καριέρας.⁴⁹² Σύμφωνα με μια τέτοια θεώρηση το φαινόμενο της εγκληματικής σταδιοδρομίας περιλαμβάνει τις εξής 4 παραμέτρους: (α) το στοιχείο του μη-ντετερμινισμού και της ευελιξίας, (β) το στοιχείο της σταθερότητας και της αλλαγής, (γ) το ρόλο της ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας και (δ) τη συνδρομή της έρευνας σχετικά με το ζήτημα της εγκληματικής σταδιοδρομίας στη χάραξη αντεγκληματικής πολιτικής.⁴⁹³ Ως εκ τούτου υφίσταται μια διαλεκτική διαδικασία, κατά την οποία η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι εν μέρει προκαθορισμένη και εν μέρει ακαθόριστη, η σταθερότητα εναλλάσσεται με την αλλαγή και οι ευκαιρίες-επιλογές συνυπάρχουν με τους περιορισμούς. Η θεωρητική σκέψη σχετικά με την αλληλεπίδραση δεν απορρίπτει την ύπαρξη σταθερών και μόνιμων προτύπων συμπεριφοράς απλά δέχεται ότι σε κάθε διαδικασία διαμόρφωσης της ανθρώπινης συμπεριφοράς ενυπάρχει και το στοιχείο του μη-ντετερμινισμού. Η συνέχεια και η ασυνέχεια συνιστούν φάσεις της ίδιας διαλεκτικής διαδικασίας.⁴⁹⁴ Εν τέλει, αυτό που υποστηρίζουν οι θεωρητικοί της αλληλεπίδρασης είναι ότι σταθερά πρότυπα συμπεριφοράς και κανονικότητες υπάρχουν, και βάσει αυτών δύναται να διαμορφώνονται γενικευμένες θεωρητικές θέσεις, αλλά σε ατομικό επίπεδο οι προβλέψεις θα είναι πάντα έως ένα βαθμό ακαθόριστες κυρίως λόγω της ίδιας της φύσης της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Συμπερασματικά, αυτό που πρέπει να τονισθεί είναι ότι η σταθερότητα στην ανθρώπινη συμπεριφορά είναι αναμενόμενη όταν η κοινωνική δομή μέσα στην οποία εκδηλώνεται, παρουσιάζει ένα σταθερό πλαίσιο περιορισμών και ευκαιριών αλλά και όταν η προηγούμενη κοινωνικοποίηση του ατόμου παρουσιάζει ένα σταθερό και μόνιμο πρότυπο συμπεριφοράς, ορισμού –

προσέγγισης των Blumstein και συνεργατών. Βλ. Nagin D., Land K., ό.π., σ. 356-358 και Ulmer T.J., Spencer W.J., ό.π., σ. 102-103.

⁴⁹² Ulmer T.J., Spencer W.J., ό.π. σ. 108.

⁴⁹³ Ulmer T.J., Spencer W.J., ό.π., σ. 104.

⁴⁹⁴ Strauss A., *Continual Permutations of action*, Aldine, New York, 1993, σ. 42, Shalin D., *Pragmatism and social interactionism*, *American Sociological Review*, 1986, 51(1), σ. 15.

προσδιορισμού εννοιών, αυτοεικόνας, κοινωνικών δεσμών (αλλά και έλλειψη αυτών) κ.λ.π. Υπό αυτές τις προϋποθέσεις η ύπαρξη σταθερών εγκληματικών τάσεων εμφανίζεται μάλλον ως κάτι το αναπόφευκτο. Ωστόσο, δεδομένου ότι εμπειρικές έρευνες έχουν καταδείξει τη δυνατότητα διαμόρφωσης διαφορετικών σε είδος εγκληματικών σταδιοδρομιών, τα στοιχεία της σταθερότητας και του ντετερμινισμού φαίνονται εκ πρώτης όψεως και έως ένα βαθμό να αμφισβητούνται. Πράγματι, οι διαφορετικές χρονικές διαστάσεις μιας εγκληματικής σταδιοδρομίας όπως είναι λ.χ. η έναρξη, η συχνότητα, η διάρκεια και ο τερματισμός, εξαρτώνται εξελικτικά από διαφορετικές για την κάθε φάση υποκειμενικές και αντικειμενικές προϋποθέσεις, ενδεχόμενα, συστήματα ευκαιριών και περιορισμών αλλά και καταστάσεις οι οποίες επιδέχονται διαφορετικές ερμηνείες και οδηγούν σε διαφορετικές κάθε φορά προσαρμογές της ατομικής συμπεριφοράς. Για αυτόν ακριβώς το λόγο, κατά την άποψη των Ulmer και Spencer, ένα θεωρητικό πλαίσιο για τις εγκληματικές σταδιοδρομίες βασιζόμενο στις θέσεις της αλληλεπίδρασης θα μπορούσε να γίνει κατανοητό μόνο μέσω της υιοθέτησης μιας “μέσης οδού” όπως είναι λ.χ. το αναφερόμενο ανωτέρω “*theoretical middle ground*” των Paternoster και Brame (1997).⁴⁹⁵ Ο Becker στο βιβλίο του «Οι Περιθωριοποιημένοι» προχωράει σε μια βαθιά ανάλυση των βημάτων της παρεκκλίνουσας σταδιοδρομίας παρουσιάζοντας ίσως το πιο αντιπροσωπευτικό μοντέλο εγκληματικής σταδιοδρομίας βασιζόμενο στη θεωρία της αλληλεπίδρασης.⁴⁹⁶ Αναφέρει ότι το πρώτο βήμα είναι σαφώς η διάπραξη μιας μη κομφορμιστικής πράξης, η οποία παραβιάζει τους τεθειμένους από την κοινωνία συμβατικούς κανόνες. Στη συνέχεια το άτομο αναπτύσσει παρεκκλίνοντα λεξιλόγια, κίνητρα, ενδιαφέροντα, και ορισμούς. Πράγματι, ο Becker αναφέρει ότι ένας από τους μηχανισμούς που οδηγούν από τον τυχαίο πειραματισμό σε ένα σταθερό πρότυπο παρεκκλίνουσας δραστηριότητας είναι η ανάπτυξη παρεκκλινόντων κινήτρων και ενδιαφερόντων. Πολλά είδη, μάλιστα, παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς προέρχονται από κίνητρα που μαθαίνονται κοινωνικώς. Ο ίδιος γράφει: «*Πριν εμπλακεί στη δραστηριότητα σε περισσότερο ή λιγότερο τακτική βάση, το άτομο δεν έχει ιδέα για τις απολαύσεις που προέρχονται από αυτήν. Τις μαθαίνει κατά τη διάρκεια της αλληλεπίδρασης με πιο έμπειρους παρεκκλινόντες. Μαθαίνει να αντιλαμβάνεται τα νέα*

⁴⁹⁵ Ulmer T.J., Spencer W.J., ό.π., σ. 114-115.

⁴⁹⁶ Ο Becker, όπως και ο Lemert, αν και αναγνώριζε το γεγονός ότι μια εγκληματική σταδιοδρομία θα μπορούσε να είναι βραχυχρόνια, ωστόσο επικεντρώθηκε στη μελέτη των χρόνιων εγκληματιών. Βλ. Ulmer T.J., Spencer W.J., ό.π., σ. 108.

είδη εμπειριών και να τα θεωρεί απολαυστικά. Ό,τι μπορεί να ήταν μια τυχαία παρόρμηση για να δοκιμάσει κάτι νέο γίνεται μια σταθερή προτίμηση για κάτι ήδη γνωστό και δοκιμασμένο. Τα λεξιλόγια, στα οποία διατυπώνονται τα παρεκκλίνοντα κίνητρα, αποκαλύπτουν ότι οι χρήστες τους τα αποκτούν μέσω της αλληλεπίδρασης με τους άλλους παρεκκλίνοντες. Το άτομο μαθαίνει, εν συντομία, να συμμετέχει σε μια υποκουλτούρα οργανωμένη γύρω από τη συγκεκριμένη παρεκκλίνουσα δραστηριότητα».⁴⁹⁷ Ένα από τα πιο κρίσιμα βήματα στην παγίωση μιας εγκληματικής σταδιοδρομίας είναι η εμπειρία της σύλληψης του ατόμου που παρεκκλίνει και του δημοσίου χαρακτηρισμού του ως παρεκκλίνοντος. Ο Becker αναφέρει: «Το κατά πόσο ένα άτομο κάνει αυτό το βήμα ή όχι δεν εξαρτάται τόσο από το τι κάνει το ίδιο όσο από το τι κάνουν τα άλλα άτομα, από το εάν επιβάλλουν τον κανόνα που έχει παραβιάσει ή όχι ⁴⁹⁸[...] Το να μεταχειριζόμαστε ένα άτομο σαν να ήταν γενικώς μάλλον παρά ειδικώς παρεκκλίνον δημιουργεί μια αυτό-εκπληρούμενη προφητεία. Θέτει σε κίνηση διάφορους μηχανισμούς που συνωμοτούν ώστε να δημιουργήσουν στο άτομο την εικόνα που έχουν για αυτόν οι άνθρωποι. Κατά πρώτο λόγο, κάποιος τείνει να απομονωθεί, μετά την αναγνώριση του ως παρεκκλίνοντος, από τη συμμετοχή σε περισσότερα συμβατικές ομάδες, ακόμη και αν οι συγκεκριμένες συνέπειες της ιδιαίτερης παρεκκλίνουσας δραστηριότητας μπορεί για τους ίδιους να μην προκάλεσαν ποτέ την απομόνωση ούτε να υπήρχε η δημόσια γνωστοποίηση και η αντίδραση σε αυτήν»⁴⁹⁹[...] Για να το θέσουμε πιο γενικά, η ουσία είναι ότι η μεταχείριση των παρεκκλινόντων τους στερεί τα κανονικά μέσα για να συνεχίσουν τη ρουτίνα της καθημερινής ζωής όπως οι περισσότεροι άνθρωποι. Εξαιτίας αυτής της άρνησης, ο παρεκκλίνων πρέπει αναγκαστικά να αναπτύξει παράνομες συνήθειες».⁵⁰⁰ Ο Li (1999) σε έρευνά του σχετικά με τη σχέση της εμπλοκής στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης και της μελλοντικής εγκληματικής συμπεριφοράς εντοπίζει έναν σαφή περιορισμό των μελλοντικών ευκαιριών που παρέχονται σε ένα άτομο, όταν αυτό υποστεί ποινικές κυρώσεις. Διαπιστώνει ότι κάτι τέτοιο αυξάνει την πιθανότητα αδυναμίας εύρεσης εργασίας και αυξάνει κατ' επέκταση την πιθανότητα εμπλοκής του ατόμου σε μεταγενέστερη εγκληματική δράση. Με άλλα λόγια, η εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης και ο στιγματισμός που υφίσταται ο

⁴⁹⁷ Becker H., ό.π. σ.75-81, Ulmer T.J., Spencer W.J., ό.π., σ. 108-109.

⁴⁹⁸ Becker H., ό.π. σ. 81 και Ulmer T.J., Spencer W.J., ό.π., σ. 108-109

⁴⁹⁹ Becker H., ό.π., σ. 84-85

⁵⁰⁰ Becker H., ό.π., σ. 86

παρεκκλίνων, ως συνέπεια της εμπλοκής αυτής, οδηγούν στον περιορισμό των «συμβατικών» ευκαιριών που παρέχει η κοινωνική δομή.⁵⁰¹ Κατά τον ίδιο τρόπο ο Stebbins (1971) προτείνει ένα μοντέλο παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, στο οποίο οι επίσημες και ανεπίσημες επιβαλλόμενες κυρώσεις περιορίζουν τις εναλλακτικές γραμμές «συμβατικής» δράσης και διαμόρφωσης «συμβατικών» σχέσεων από τον παρεκκλίνοντα ενώ η απόδοση παρεκκλίνουσας ταυτότητας οδηγεί στη διαμόρφωση παρεκκλίνουσας αυτοεικόνας.⁵⁰² Το τελευταίο βήμα στην εγκληματική σταδιοδρομία κατά τον Becker είναι η μετάβαση και η συμμετοχή σε μια οργανωμένη παρεκκλίνουσα ομάδα και η ανάπτυξη παρεκκλίνουσας υποκοουλτούρας. Ωστόσο, ο ίδιος υποστηρίζει ότι η σύλληψη και ο στιγματισμός δεν οδηγούν αναπόφευκτα σε αυξανόμενη παρέκκλιση και κατά συνέπεια σε διαμόρφωση εγκληματικής καριέρας και αυτό γιατί το άτομο που συλλαμβάνεται και στιγματίζεται είναι πολύ πιθανό να βρίσκεται σε μια τέτοια κατάσταση που να του επιτρέπει να επιλέξει ανάμεσα σε εναλλακτικές γραμμές δράσης. Σχετικά με τη μετακίνηση σε οργανωμένη παρεκκλίνουσα ομάδα ο Becker γράφει: *«Τα μέλη των οργανωμένων παρεκκλινουσών ομάδων έχουν σίγουρα ένα πράγμα κοινό: την παρέκκλισή τους. Τους δίνει την αίσθηση της κοινής μοίρας, ότι είναι στο ίδιο τσουβάλι. Από την αίσθηση της κοινής μοίρας, έχοντας να αντιμετωπίσουν τα ίδια προβλήματα, αναπτύσσεται μια παρεκκλίνουσα υποκοουλτούρα. Μια ομάδα απόψεων και κατανοήσεων σχετικά με το πως μοιάζει ο κόσμος και πως να τον αντιμετωπίσουν καθώς και μια ομάδα δραστηριοτήτων ρουτίνας βασισμένες σε αυτές τις απόψεις. Η ιδιότητα του μέλους σε μια τέτοια ομάδα σταθεροποιεί μια παρεκκλίνουσα ταυτότητα. Η μετακίνηση σε μια οργανωμένη παρεκκλίνουσα ομάδα έχει διάφορες συνέπειες για τη σταδιοδρομία του παρεκκλινόντα. Πρώτα απ' όλα, οι ομάδες παρεκκλινόντων τείνουν, περισσότερο από ό,τι τα παρεκκλίνοντα άτομα, να πιέζονται προκειμένου να αιτιολογήσουν τη θέση τους. Τελικά, αναπτύσσουν μια πολύ περίπλοκη ιστορική, νομική και ψυχολογική δικαιολόγηση για την παρεκκλίνουσα δραστηριότητά τους [...] Το δεύτερο πράγμα που συμβαίνει όταν κάποιος μετακινείται προς μια παρεκκλίνουσα ομάδα είναι ότι μαθαίνει πώς να συνεχίζει την παρεκκλίνουσα δραστηριότητά του με το ελάχιστο της δυσκολίας.*

⁵⁰¹ Li S., ό.π., Stewart E., Simons R., Conger R.D., Scaramella L., ό.π., Bernburg J.G., State Reaction, Life-course outcomes and structural disadvantage: A panel study of the impact of formal criminal labelling on the transition to adulthood, Ph. D. Dissertation, University at Albany, State University of New York, 2003b, Bernburg J.G., Krohn M., ό.π., Davies S. and Tanner J., ό.π.

⁵⁰² Stebbins R., Commitment to Deviance, Westport, Greenwood, CT, 1971.

*Όλα τα προβλήματα που αντιμετωπίζει στην αποφυγή της επιβολής του κανόνα που παραβιάζει έχουν αντιμετωπιστεί πρωτότερα από άλλους. Έχουν βρεθεί λύσεις[...]. Έτσι ο παρεκκλίνων που εισέρχεται σε μια οργανωμένη και θεσμοποιημένη παρεκκλίνουσα ομάδα είναι περισσότερο πιθανό από ποτέ να συνεχίσει κατά τον ίδιο τρόπο».*⁵⁰³ Όπως έχουμε ήδη αναφέρει εκτενώς σε προηγούμενα κεφαλαία της παρούσας μελέτης, σε αρκετές έρευνες έχει τεθεί ως κεντρικός άξονας η διερεύνηση της διαδικασίας που ενεργοποιείται από το στιγματισμό και οδηγεί στη μετακίνηση του στιγματιζόμενου είτε σε παρεκκλίνουσες ομάδες συνομηλίκων είτε σε οργανωμένες και θεσμοποιημένες ομάδες παρεκκλινόντων ατόμων. Μπορεί η μελέτη του Becker για τους χρήστες μαριχουάνας να υπήρξε η πιο αντιπροσωπευτική μελέτη σχετικά με τη διαμόρφωση της εγκληματικής σταδιοδρομίας, υπό το πρίσμα της θεωρίας της αλληλεπίδρασης, ωστόσο και άλλες έρευνες απεικονίζουν με ανάγλυφο τρόπο τη μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο μέχρι την ολοκλήρωση και την παγίωση της παρέκκλισης ως τρόπου ζωής. Ο Levi (1981) στη μελέτη του για τον «ανεξάρτητο» επαγγελματία δολοφόνο (hit man) καταδεικνύει τον κρίσιμο ρόλο που διαδραματίζει, ως βήμα, η προσπάθεια του δολοφόνου να αποστασιοποιηθεί από την εγκληματική του πράξη, γεγονός που παραπέμπει τον αναγνώστη στην ανάλυση του Becker σχετικά με το πώς οι χρήστες της μαριχουάνας μαθαίνουν να αποστασιοποιούνται από τις αρνητικές όψεις και συνέπειες του να είναι κανείς «φτιαγμένος».⁵⁰⁴ Ο Shover (1983) εξέτασε τα ενδεχόμενα – πιθανότητες που πλαισιώνουν τον τερματισμό και τα τελευταία στάδια της εγκληματικής καριέρας δραστών εγκλημάτων κατά της ιδιοκτησίας. Στην εν λόγω μελέτη τονίζει ότι ο τερματισμός μιας εγκληματικής καριέρας δεν οφείλεται στη γήρανση του ανθρώπινου οργανισμού αλλά στην κοινωνική πραγματικότητα, η οποία με την πάροδο του χρόνου αλλάζει καθώς και στην οπτική του ατόμου, η οποία προσαρμόζεται σε αυτή την αλλαγή.⁵⁰⁵ Σε μεταγενέστερη έρευνά του μελέτησε και πάλι την εγκληματική σταδιοδρομία χρόνιων δραστών εγκλημάτων κατά της ιδιοκτησίας, δίνοντας έμφαση σε εκείνους τους παράγοντες, που σε κρίσιμες χρονικές στιγμές ύπαρξης εναλλακτικών γραμμών δράσης ή σημείων επιστροφής (key turning points), οδηγούν τη συγκεκριμένη

⁵⁰³ Βλ. Becker H., ό.π., σ. 89-90.

⁵⁰⁴ Levi K., Becoming a Hit Man: Neutralization in a very deviant career, Urban Life, 1981, 10(1), σ. 47-63.

⁵⁰⁵ Shover N., The later stages of ordinary property offender careers, Social Problems, 1983, 31(2), σ. 208-218.

κατηγορία εγκληματιών να επιλέγει τη συνέχιση ή επιστροφή στην εγκληματική σταδιοδρομία.⁵⁰⁶ Οι Best και Luckenbill (1994) μελέτησαν τις ενδιάμεσες φάσεις της εγκληματικής σταδιοδρομίας. Υποστήριξαν ότι κατά τη διάρκεια μιας εγκληματικής σταδιοδρομίας ο παρεκκλίνων επιλέγει είτε να συνεχίσει είτε να τερματίσει την εγκληματική του δράση, ανάλογα με τις ευκαιρίες και τους περιορισμούς που τον περιβάλλουν ενώ παράλληλα δύναται να εμπλακεί σε ένα σύστημα αλλαγών – μεταβάσεων από μια μορφή εγκληματικής δράσης σε άλλη. Ειδικότερα αναφέρουν 4 στάδια απαραίτητα για την ολοκλήρωση ενός προτύπου εγκληματικής σταδιοδρομίας: (α) το πρωταρχικό στάδιο κατά το οποίο ο δράστης αποκτά τον αναγκαίο εξοπλισμό και τεχνογνωσία καθώς και τις ειδικές δεξιότητες και τα απαραίτητα κίνητρα για τη μετάβαση στο επόμενο στάδιο, (β) το στάδιο εκδήλωσης της εγκληματικής δράσης κατά το οποίο παρατηρείται το πέρασμα στην πράξη, (γ) το στάδιο «ρουτίνας» κατά το οποίο ο δράστης αποκτά εξοικείωση με τη νέα του δραστηριότητα ενώ παράλληλα βελτιώνει την τεχνική του και αναπτύσσει πλαίσια ερμηνείας για τη συμπεριφορά του και (δ) το τελικό στάδιο κατά το οποίο δύναται να αντιληφθεί την ύπαρξη πρόσθετων επιλογών και εναλλακτικών μεταπηδώντας έτσι σε άλλο είδος εγκληματικής δράσης.⁵⁰⁷ Σημαντική θεωρείται και η μελέτη των Adler και Adler (1992), η οποία αφορά και αυτή τις ενδιάμεσες φάσεις της εγκληματικής σταδιοδρομίας και συγκεκριμένα της σταδιοδρομίας των εμπόρων ναρκωτικών καταδεικνύοντας τη σημαντικότητα των μεταγενέστερων θέσεων των Best και Luckenbill αλλά και αυτών του Shover. Επικέντρωσαν το ενδιαφέρον τους κυρίως στον τρόπο με τον οποίο οι έμποροι ναρκωτικών επιλέγουν να αποσυρθούν από μια εγκληματική σταδιοδρομία ή να επανακάμψουν σε αυτήν ή ακόμα και να αλλάξουν το είδος της εγκληματικής τους δραστηριότητας εμπλεκόμενοι στη «συναλλαγή» αλλά σε διαφορετικό επίπεδο ή αναλαμβάνοντας διαφορετικούς ρόλους ανάλογα με τις συνθήκες της ζωής τους. Αναφέρουν χαρακτηριστικά: *«Με την πάροδο του χρόνου οι έμποροι ναρκωτικών αρχίζουν να προβληματίζονται λόγω των τεράστιων ρίσκων με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι. Περιπτώσεις φίλων οι οποίοι συνελήφθησαν ή φυλακίσθηκαν ή σκοτώθηκαν αρχίζουν να αυξάνονται. Πολλοί αποκτούν την πεποίθηση ότι η συνέχιση της εμπλοκής τους σε εμπορία ναρκωτικών θα οδηγήσει*

⁵⁰⁶ Shover N., 1996, ό.π.

⁵⁰⁷ Best J., Luckenbill D., Organizing deviance, Englewood Cliffs, Prentice Hall, NJ, 1994, σ. 232.

*κάποια στιγμή στη σύλληψή τους».*⁵⁰⁸ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η εθνογραφική έρευνα του Steffensmeier (1986) σχετικά με την εγκληματική σταδιοδρομία των δραστών εγκλημάτων αποδοχής και διάθεσης κλοπιμαίων. Ο Steffensmeier αναλύει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τους δράστες που εμπλέκονται περιστασιακά στη συγκεκριμένη εγκληματική δράση σε σχέση με εκείνους που αγοράζουν και πωλούν κλοπιμαία σε μόνιμη και οργανωμένη βάση. Ο ίδιος επικέντρωσε το ενδιαφέρον του στη μελέτη της εγκληματικής σταδιοδρομίας των χρόνιων δραστών εγκλημάτων αγοράς και πώλησης κλοπιμαίων, τονίζοντας παράγοντες όπως την κοινωνική πραγματικότητα που πλαισιώνει τη διαμόρφωση μιας τέτοιας εγκληματικής καριέρας, το βαθμό κοινωνικοποίησης των δραστών, την ύπαρξη εγκληματικών δικτύων, τις απαιτούμενες δεξιότητες και τεχνογνωσία των δραστών καθώς και όλους εκείνους τους παράγοντες που συντελούν στη μακροχρόνια συντήρηση μιας οργανωμένης επιχείρησης αυτού του είδους. Ειδικότερα κάνει εκτενή ανάλυση στις σχέσεις συμβίωσης των δραστών με άλλα νομοταγή άτομα, στις υλικές και κοινωνικές ανταμοιβές τις οποίες συνεπάγεται μια τέτοια εγκληματική καριέρα και τέλος, στο αντικειμενικό πλαίσιο ευκαιριών και υποκειμενικών ορισμών, συμπεριφορών και εκλογικεύσεων που απαιτούνται έτσι ώστε να καταστεί εφικτή μια επιτυχημένη εγκληματική πορεία αυτού του είδους.⁵⁰⁹ Τέλος, ο Ulmer (1994), χρησιμοποιώντας την τυπολογία του Johnson (1991) σχετικά με τα είδη "δέσμευσης" που παρατηρούνται κατά τη διαδικασία διαμόρφωσης παρεκκλινουσών γραμμών δράσης, αναφέρει 3 είδη δέσμευσης που καθορίζουν τη στιγματιστική διαδικασία και τα ενδεχόμενα – πιθανότητες μιας εγκληματικής σταδιοδρομίας: (α) τη δέσμευση που προκύπτει από την υπάρχουσα κοινωνική δομή εννοώντας όλους εκείνους τους εξωγενείς παράγοντες που περιορίζουν την ανθρώπινη δράση ανεξάρτητα από προσωπικές και ηθικές δεσμεύσεις, (β) την προσωπική δέσμευση η οποία αναφέρεται στην προσωπική επιλογή του ατόμου να ακολουθήσει συγκεκριμένη γραμμή δράσης λόγω προσωπικών ορισμών περί της εαυτού εικόνας και (γ) την ηθική δέσμευση η οποία περιλαμβάνει τον αυτοπεριορισμό λόγω αντιλαμβανόμενων από το άτομο υποχρεώσεων προς τρίτους ή

⁵⁰⁸ Adler P., Adler P., Relations between dealers: The social organization of illicit drug transactions, Sociology and Social Research, 1983, 67(3), σ. 260-78.

⁵⁰⁹ Steffensmeier D., The fence: In the shadow of two worlds, Rowman&Littlefield, Totowa, NJ, 1986.

αφομοιωμένων αξιών οι οποίες υπαγορεύουν συνέπεια στη γραμμή δράσης.⁵¹⁰ Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι στο πλαίσιο προσέγγισης του φαινομένου της εγκληματικής σταδιοδρομίας υπό το πρίσμα της αλληλεπίδρασης, το επιστημονικό ενδιαφέρον του ερευνητή επικεντρώνεται στη διαλεκτική σχέση που εντοπίζεται ανάμεσα στην επιλογή και τον περιορισμό. Ιδωμένη η δράση του παρεκκλίνοντος ατόμου από μια τέτοια σκοπιά μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το άτομο καλείται καθημερινά να διαχειρισθεί κοινωνικές καταστάσεις και περιστατικά και να προβεί σε επιλογές δόμησης συγκεκριμένων γραμμών δράσης, οι οποίες είτε διευκολύνονται είτε περιορίζονται από τον τρόπο διαχείρισης της κοινωνικής πραγματικότητας. Οι επιλογές αυτές με τη σειρά τους, επηρεάζουν το κοινωνικό πλαίσιο, εντός του οποίου το άτομο δρα, με αποτέλεσμα τη διευκόλυνση ή τον περιορισμό μεταγενέστερων επιλογών. Αν και το άτομο επιλέγει και αποφασίζει συγκεκριμένες γραμμές δράσης, βάσει ήδη διαμορφωμένων ορισμών, προσδιορισμών και ερμηνειών της κοινωνικής πραγματικότητας καθώς και δυνάμει προηγούμενων γραμμών δράσης, εντούτοις, οι επιλογές στις οποίες προβαίνει είναι σε μεγάλο βαθμό απρόβλεπτες και για αυτό σε

⁵¹⁰ Ο Ulmer αναφέρει για παράδειγμα σχετικά με τη δομική δέσμευση: «Η περιορισμένη πρόσβαση σε συμβατικές εναλλακτικές καθιστά πιο ελκυστικές τις παρεκκλίνουσες εναλλακτικές. Τα άτομα μπορούν έτσι να προσαρμοστούν συνεχίζοντας τις παραβατικές τους δραστηριότητες και εξερευνώντας παρεκκλίνοντα δίκτυα και ευκαιρίες. Αυτή η προσαρμογή, με τη σειρά της, δύναται να οδηγήσει σε περαιτέρω μείωση της διαθεσιμότητας και της ελκυστικότητας των συμβατικών εναλλακτικών μέσω διαδικασιών στις οποίες δεν είναι εφικτή η παραπάνω προσαρμογή. Η προσαρμογή στην απόδοση παρεκκλίνουσας ταυτότητας θέτει τους όρους για μη αναστρέψιμη επένδυση σε εγκληματικές δράσεις καθώς και σε συμμετοχή σε εγκληματικά δίκτυα. Μια τέτοια επένδυση περιορίζει περαιτέρω την ελκυστικότητα των συμβατικών εναλλακτικών». Βλ. Ulmer T.J., Spencer W.J., ό.π. σ. 112 και Ulmer J., Revisiting Stebbins: Labeling and commitment to deviance, *The Sociological Quarterly*, 1994, 35(1), σ. 138-139 και 149-150. Βλ. επίσης και την έρευνα του Agnew (1995a) ο οποίος διαπίστωσε ότι η πορεία μιας εγκληματικής καριέρας διακρίνεται από έναν χαλαρό ντετερμινισμό, μετατόπιση προς την εγκληματική δράση ή από την εγκληματική δράση προς τη νομιμότητα ή μη –ντετερμινισμό ανάλογα με τη βιογραφία του δράστη, το κοινωνικό πλαίσιο εντός του οποίου δρα καθώς και ανάλογα με τη βιολογική κατάσταση που τον χαρακτηρίζει. Ο ίδιος προσδιόρισε 5 συναφείς συνθήκες υπό τις οποίες είτε ενισχύεται ο ντετερμινισμός είτε η μετατόπιση είτε ο μη ντετερμινισμός. Ο ίδιος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι λόγω της μετατόπισης και του στοιχείου του μη ντετερμινισμού είναι αδύνατο να προβλέψει κανείς με ακρίβεια την πορεία της εγκληματικής καριέρας ενός ατόμου ακόμα και αν οι τεχνικές ανάλυσης των δεδομένων είναι απόλυτα αξιόπιστες. Βλ. Agnew R., Determinism, indeterminism and crime: An empirical exploration, *Criminology*, 1995a, 33(1), σ. 83-110.

ατομικό επίπεδο η παρεκκλίνουσα δράση διέπεται κατά βάση από το στοιχείο του μη-ντετερμινισμού και της αλλαγής.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Κεφάλαιο 1

Σκοπός και αντικείμενο της έρευνας, μεθοδολογία και πλαίσιο εφαρμογής των μεθοδολογικών εργαλείων

1. Εισαγωγή

Ο ερευνητικός σχεδιασμός αποτελεί τη βασικότερη προϋπόθεση για τη διενέργεια οποιασδήποτε έρευνας σε εμπειρικό επίπεδο.⁵¹¹ Η διαδικασία δόμησης ενός σχεδίου έρευνας στηρίζεται στη λήψη λογικών αποφάσεων, μια διαδικασία, η οποία αυξάνει τις πιθανότητες της εγκυρότητας των πορισμάτων. Αν και δεν είναι πάντα εφικτό για τον ερευνητή να ελέγξει το σύνολο των παραγόντων που μπορούν να θίξουν την εγκυρότητα μιας έρευνας, ωστόσο δύναται να περιορίσει σε μεγάλο βαθμό ή να εξαλείψει τελείως, αρκετά σφάλματα ή ανακρίβειες του ερευνητικού σχεδιασμού.⁵¹² Θα πρέπει σε αυτό το σημείο να επισημανθεί ότι η εσωτερική εγκυρότητα μιας έρευνας σχετίζεται άμεσα με την εγκυρότητα της ανάλυσης των θεωρητικών εννοιών που αποτελούν την θεωρητική πλατφόρμα για το σχεδιασμό, την εγκυρότητα της διατύπωσης των λειτουργικών ορισμών και του εργαλείου μέτρησης, την αξιοπιστία της μεθοδολογίας για τη συλλογή δεδομένων και τέλος, την εγκυρότητα ανάλυσης και ερμηνείας των ερευνητικών αποτελεσμάτων.⁵¹³

1.1. Σκοπός και αντικείμενο έρευνας

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση και καταγραφή της επίδρασης του ποινικού στιγματισμού στην περαιτέρω ένταξη του ανηλίκου στην εγκληματικότητα μέσω της υποτροπής και ενίοτε στη δημιουργία μιας εγκληματικής σταδιοδρομίας. Η μονάδα ανάλυσης της έρευνάς μας είναι το άτομο και ο

⁵¹¹ Ο σχεδιασμός της έρευνας διέρχεται από πέντε στάδια: πρώτον, την επιλογή ενός θέματος προς εμπειρική διερεύνηση, δεύτερον, τον προσδιορισμό του αντικειμένου μελέτης, τρίτον, την ανάλυση εννοιών και τη διατύπωση λειτουργικών ορισμών για τις έννοιες αυτές, τέταρτον, τη συλλογή δεδομένων και πέμπτον, την ανάλυση και ερμηνεία των δεδομένων αυτών. Βλ. Mouton J., ό.π., σ. 24.

⁵¹² Mouton J., Basic concepts in the methodology of the social sciences, ό.π., σ. 31-32.

⁵¹³ Mouton J., ό.π., σ. 51.

ερευνητικός σκοπός μας είναι περιγραφικός και μόνο ως ένα βαθμό επεξηγηματικός, αφού θα παρουσιαστούν απλές συσχετίσεις μεταβλητών, σε επίπεδο περιγραφικής και όχι επαγωγικής στατιστικής ανάλυσης, για λόγους που θα αναφερθούν διεξοδικά παρακάτω.⁵¹⁴ Η ερευνητική στρατηγική που θα ακολουθηθεί, θα μπορούσε κανείς να πει ότι έχει περισσότερο χαρακτήρα γενικού, παρά ειδικού ενδιαφέροντος, αν και τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης δεν δύνανται να γενικευθούν στον αντίστοιχο πληθυσμό, δεδομένης της μεθόδου δειγματοληψίας που επιλέχθηκε λόγω αντικειμενικών δυσκολιών κατά τη διεξαγωγή της έρευνας.⁵¹⁵

Ο ποινικός στιγματισμός, όπως έχει ήδη αναφερθεί, μέσω της αλλαγής που επιφέρει στην αυτοεικόνα και του περιορισμού των «συμβατικών» ευκαιριών για το στιγματισθέντα παρεκκλίνοντα, δημιουργεί όλες εκείνες τις προϋποθέσεις που είναι απαραίτητες για την αλλαγή της πορείας της ζωής του και την εδραίωση της εγκληματικής του σταδιοδρομίας. Προκειμένου να ερευνηθεί σφαιρικά το φαινόμενο της απόκλισης σε σχέση με την ποινική στιγματιστική διαδικασία κατά την ανηλικότητα, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη παράμετροι όπως τα ατομικά, κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά του υποκειμένου, η δομή και η λειτουργικότητα του οικογενειακού περιβάλλοντος, το μέγεθος εμπλοκής του υποκειμένου στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης και η προσωπική αντίληψή του για τα ποιοτικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά του ποινικού συστήματος σε σχέση με την ασκούμενη ποινική μεταχείριση, η δυνατότητα πρόσβασης του σε «συμβατικά» αποδεκτές ευκαιρίες και δομές, το ποιοτικό περιεχόμενο του ρόλου της οικογένειας απέναντι στην ποινική εμπλοκή του ανηλίκου καθώς και το ποιοτικό περιεχόμενο των φιλικών συναναστροφών του υποκειμένου σε διαφορετικά χρονικά σημεία, αλλά και η τυχόν συμμετοχή του σε οργανωμένη εγκληματική δράση.

⁵¹⁴ Mouton J., ό.π., σ. 38-39 και 42-46.

⁵¹⁵ Ο Mouton αναφέρει ότι τρεις παράγοντες καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο θα προσδιορισθεί το αντικείμενο μελέτης: πρώτον, η μονάδα ανάλυσης, ο σκοπός της έρευνας και τρίτον, η στρατηγική της έρευνας. Όσον αφορά στην στρατηγική έρευνας αυτή διακρίνεται σε δύο είδη: (α) γενικού χαρακτήρα και (β) ειδικού ή περιορισμένου χαρακτήρα. Βλ. Mouton J., ό.π., σ. 38 και 49-50.

1.2. Ορισμοί εννοιών και ερευνητικές υποθέσεις εργασίας

1.2.1. Εργαλειακοί ορισμοί βασικών εννοιών

Ο καθορισμός του ερευνητέου αντικειμένου και η διαμόρφωση των ερευνητικών υποθέσεων σχετικά με το υπό μελέτη φαινόμενο αποτελούν την αφετηρία της έρευνας. Ο Popper υποστηρίζει ότι η διαδικασία της έρευνας πηγάζει από την αναγνώριση ενός εμπειρικού ή θεωρητικού προβλήματος. Τέτοιου είδους προβλήματα μπορεί να προκύψουν μέσα στους κόλπους μιας θεωρίας ή μεταξύ δύο διαφορετικών θεωριών ή ακόμα ως αποτέλεσμα της σύγκρουσης ανάμεσα στη θεωρία και την εμπειρική παρατήρηση.⁵¹⁶

Αναπόσπαστο κομμάτι της δομής του ερευνητικού σχεδιασμού, εκτός από τη θεωρητική ανάλυση των βασικών εννοιών του υιοθετούμενου από τον ερευνητή θεωρητικού πλαισίου, αποτελεί η αντιστοίχισή τους σε εμπειρικές μεταβλητές μέσω της διατύπωσης λειτουργικών ορισμών. Κάτι τέτοιο γίνεται προκειμένου να γεφυρωθεί το πολύ συχνά παρατηρούμενο χάσμα ανάμεσα στη γλώσσα της θεωρίας και στη γλώσσα της μέτρησης. Στη βάση αυτών των λειτουργικών ορισμών δημιουργούνται δείκτες μέτρησης, συνήθως με τη μορφή ερωτήσεων, προκειμένου να επιτευχθεί η εμπειρική καταγραφή του υπό μελέτη φαινομένου.⁵¹⁷

Στην παρούσα μελέτη, οι θεωρητικές έννοιες που περιλαμβάνονται στις ερευνητικές μας υποθέσεις έχουν επαρκώς αναλυθεί σε θεωρητικό επίπεδο στα προηγούμενα κεφάλαια μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση. Ωστόσο, αυτό το οποίο θα πρέπει να αναφερθεί εδώ είναι η παράθεση όλων εκείνων των επιμέρους χαρακτηριστικών στοιχείων που περιλαμβάνουν οι βασικές έννοιες που χρησιμοποιούμε στις ερευνητικές μας υποθέσεις έτσι ώστε να γίνει κατανοητή και η αντιστοίχισή τους στους δείκτες μέτρησης των ερωτηματολογίων:

⁵¹⁶ Βλ. Popper K.R., *Conjectures and refutations*, Routledge & Kegan Paul, London, 1963, σ. 222.

⁵¹⁷ Κυριαζή Ν., *Η κοινωνιολογική έρευνα: Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2005, σ. 60-61. Η Κυριαζή ως λειτουργικό ορισμό θεωρεί τον ορισμό εκείνον που αναφέρεται στις παρατηρήσιμες πτυχές μιας θεωρητικής έννοιας. Ένας λειτουργικός ορισμός αποσκοπεί στο να ενημερώσει τον αναγνώστη σχετικά με τον τρόπο που ο ερευνητής χρησιμοποιεί έναν συγκεκριμένο όρο. Θα πρέπει να είναι παρατηρήσιμος και να σχετίζεται με κάποια από τις μεταβλητές της μελέτης. Βλ. επίσης, Mouton J., ό.π., σ. 65, Balnaves M., Caputi P., *Quantitative research methods: An investigative approach*, Sage Publications, London, 2001, σ. 48-49.

(1)**Σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης:** στον όρο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης συμπεριλαμβάνουμε όλους τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου όπως η αστυνομία, τα δικαστήρια, τα σωφρονιστικά καταστήματα αλλά και τα ιδρύματα αγωγής ανηλίκων και τέλος, οι υπηρεσίες επιμελητών ανηλίκων.

(2)**Αξιόποινη πράξη ή ποινικό αδίκημα:** Με τον όρο αξιόποινη πράξη θα εννοούμε κάθε είδους παραβίαση του ποινικού νόμου τελούμενη με δόλο σύμφωνα με τα άρθρα 18 και 27 Π.Κ.

(3)**Υποτροπή:** Με τον όρο υποτροπή θα εννοούμε κάθε είδους νέα παραβίαση του ποινικού νόμου ακόμα και αν δεν πληρούνται οι οριζόμενες από το άρθρο 88 Π.Κ. προϋποθέσεις. Στην έννοια της υποτροπής θα περιλαμβάνονται και όλες εκείνες οι παραβιάσεις του νόμου που δεν γίνονται αντιληπτές από τρίτους και για τις οποίες δεν έχει ακολουθήσει εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης.

(4)**Ανηλικότητα:** Ως ανήλικοι νοούνται αυτοί που, κατά το χρόνο τέλεσης της πράξης, έχουν ηλικία μεταξύ του 8^{ου} και του 18^{ου} έτους της ηλικίας τους συμπληρωμένων, σύμφωνα με το άρθρο 121 Π.Κ. Επειδή στην παρούσα έρευνα υπάρχουν περιπτώσεις όπου έχουμε τέλεση αξιοποιώνων πράξεων με χρόνο τέλεσης προγενέστερο του Ν. 3189/2003 και επειδή σύμφωνα με το προγενέστερο νομικό πλαίσιο τα όρια της ανηλικότητας παρουσίαζαν κατώτατο όριο το 7^ο και ανώτατο όριο το 17^ο έτος συμπληρωμένα, αποφασίσαμε να τις εναρμονίσουμε με το ισχύον νομικό πλαίσιο. Αν για παράδειγμα κάποιος έχει τελέσει ένα ποινικό αδίκημα πριν τη θέσπιση του Ν. 3189/2003 και η ηλικία του κατά το χρόνο τέλεσης του εγκλήματος ήταν λ.χ. 17 έτη και 4 μήνες θα θεωρείται ανήλικος αν και κατά το προϊσχύσαν νομικό πλαίσιο θεωρούνταν ενήλικος.⁵¹⁸

(5)**Εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης:** Με τον όρο εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης θα εννοούμε την κάθε είδους εμπλοκή του ανηλίκου στο ποινικό σύστημα. Τέτοιου είδους εμπλοκές θα θεωρούνται: η απλή

⁵¹⁸ Με το Ν. 3189/2003 επαναπροσδιορίστηκαν τα όρια της ποινικής ανηλικότητας και ευθυγραμμίστηκε πλέον η αστική με την ποινική ανηλικότητα. Ως ανήλικοι ποινικά ανεύθυντοι ορίζονται εκείνοι των οποίων το κατώτατο ηλικιακό όριο είναι το 8^ο και το ανώτατο το 13^ο έτος συμπληρωμένα (126 Π.Κ.). Ως εκ τούτου αυξήθηκε το όριο για τους ανήλικους ποινικά υπεύθυνους από το 12^ο στο 13^ο έτος συμπληρωμένο (127 Π.Κ.).

σύλληψη, η εμπλοκή στην ποινική διαδικασία αλλά και στην ακροαματική διαδικασία αλλά και η εισαγωγή σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων ή ο εγκλεισμός σε κατάστημα κράτησης νέων ή άλλο σωφρονιστικό κατάστημα.

(6) Ποινικός στιγματισμός: Ο ποινικός στιγματισμός γίνεται αντιληπτός ως το αποτέλεσμα οποιασδήποτε πράξης αρνητικού χαρακτηρισμού ή αξιολόγησης αλλά και κάθε μορφής λεκτικής, ψυχολογικής ή σωματικής βίαιης μεταχείρισης, που ασκείται από τους φορείς του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης στον εμπλεκόμενο ανήλικο, και η οποία σαφώς προϋποθέτει την εξ ορισμού απαξίωσή του. Παράλληλα, ο ποινικός στιγματισμός είναι η και απόρροια κυρίως αυτής καθαυτής της εμπλοκής του ανηλίκου στο ποινικό σύστημα και θα έπρεπε να «μετριέται» βάσει των συνεπειών του στην προσωπική, επαγγελματική και κοινωνική ζωή του ατόμου.

(7) Υποβαθμισμένη και δυσλειτουργική οικογενειακή δομή: Υποβαθμισμένο θα θεωρείται ένα οικογενειακό περιβάλλον από άποψη βιοτικού επιπέδου. Όσον αφορά στη λειτουργικότητα της οικογένειας θα πρέπει να πούμε ότι στον όρο δυσλειτουργική οικογενειακή δομή (dysfunctional family) θα συμπεριλάβουμε τις περιπτώσεις κατά τις οποίες ο ένας τουλάχιστον από τους δύο γονείς είναι αλκοολικός ή τοξικοεξαρτώμενος ή παρουσιάζει κάποιου άλλου είδους σοβαρή έξη, όταν παρατηρείται το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας καθώς και όταν το συνολικό οικογενειακό περιβάλλον παρουσιάζεται προβληματικό, λόγω γεγονότων και καταστάσεων, που δύνανται να επηρεάσουν αρνητικά την ομαλή ανάπτυξη ενός παιδιού λ.χ. σοβαρή ασθένεια γονέα, συχνές διαμάχες των γονέων κ.λ.π. Στον όρο ενδοοικογενειακή βία περιλαμβάνονται όλες οι μορφές κακοποίησης και εγκατάλειψης δηλαδή η σωματική κακοποίηση,⁵¹⁹ η σεξουαλική,⁵²⁰ είτε αυτή είναι

⁵¹⁹ Στην έννοια της σωματικής κακοποίησης περιλαμβάνεται τόσο η πρόκληση σωματικών κακώσεων όσο και η προσπάθεια ή απόπειρα πρόκλησής τους. Βλ. σχετικά Miller A., For your own good, Noonday, 3rd ed., N.Y., 1990.

⁵²⁰ Η Heide K. στο βιβλίο της «Why kids kill parents» διαχωρίζει τη σεξουαλική κακοποίηση σε φανερή και συγκαλυμμένη. Στην πρώτη περίπτωση απαιτείται φυσική επαφή και συνουσία ή οποιαδήποτε άλλη ασελγής πράξη, ενώ στη δεύτερη ο γονέας εκθέτει το παιδί σε ερεθίσματα σεξουαλικού περιεχομένου ακατάλληλα για την ηλικία του λ.χ. το εκθέτει σε πορνογραφικό υλικό, το καθιστά παρατηρητή σεξουαλικών περιπτώξεων κ.λ.π.. Βλ. Heide K. M., Why kids kill parents: Child abuse and adolescent homicide, Sage Publications, New Delhi, London, 1995, σ. 22-27.

φανερή είτε συγκαλυμμένη, η λεκτική⁵²¹ και ψυχολογική⁵²² κακοποίηση, η φυσική και συναισθηματική εγκατάλειψη⁵²³ καθώς και η συναισθηματική επίθεση.⁵²⁴

(9)Οργανωμένη εγκληματική ομάδα: Ως οργανωμένη εγκληματική ομάδα θα πρέπει να θεωρήσουμε τη συμμορία. Θα υιοθετήσουμε, ως ένα βαθμό, τον εγκληματολογικό ορισμό του Miller κατά τον οποίο η συμμορία αποτελεί μια συνένωση συνομηλίκων, οι οποίοι έχουν κοινά ενδιαφέροντα, και στην οποία συνένωση αναγνωρίζεται συγκεκριμένος αρχηγός, διακεκριμένες εξουσίες αλλά και οργανωτικά χαρακτηριστικά. Επίσης, τα μέλη μιας συμμορίας δρουν από κοινού με σκοπό παράνομες δραστηριότητες και συνήθως ελέγχουν συγκεκριμένη γεωγραφική ζώνη ή τύπο επιχείρησης.⁵²⁵ Επίσης, στον όρο συμμορία, κατά την άποψή μας, θα πρέπει να ενταχθούν και εκείνες οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες τα μέλη της οργανωμένης εγκληματικής ομάδας ανήκουν σε διαφορετικές ηλικιακές ομάδες.

⁵²¹ Στη λεκτική κακοποίηση ο γονέας μέσω της λεκτικής επικοινωνίας και κυρίως μέσω χαρακτηρισμών υποβαθμίζει το παιδί ως οντότητα καθώς και το επίπεδο αυτοεκτίμησής του αλλοιώνοντας έτσι την περί εαυτού εικόνα. Βλ. Heide K.M., ό.π., σ. 27

⁵²² Η ψυχολογική κακοποίηση αναφέρεται σε όλες τις προηγούμενες μορφές κακοποίησης ενώ ορίζεται σαν το σύνολο συμπεριφορών το οποίο δύναται να υποβαθμίσει την αυτοεκτίμηση και το αίσθημα ασφάλειας του παιδιού καθώς και την αυτοεικόνα του. Βλ. Heide K.M., ό.π., σ. 28.

⁵²³ Οι γονείς υποχρεούνται εκ νόμου να παρέχουν στο παιδί τροφή, ένδυση και ασφαλή οικογενειακή στέγη, όταν αδυνατούν να το πράξουν, τότε γίνεται λόγος για φυσική εγκατάλειψη. Η συναισθηματική εγκατάλειψη διαπιστώνεται στις περιπτώσεις εκείνες όπου ο γονέας δεν προσεγγίζει συναισθηματικά το παιδί, δηλαδή, δεν του δείχνει στοργή, αγάπη και ενδιαφέρον, δεν το συμβουλεύει και δεν το στηρίζει σε δύσκολες στιγμές αλλά και όταν δεν διαθέτει καθόλου ελεύθερο χρόνο προς συζήτηση μαζί του. Βλ. σχετικά Heide K.M., ό.π.

⁵²⁴ Στη συναισθηματική επίθεση το παιδί αντιμετωπίζεται από τον γονέα σαν να είναι ενήλικος ενώ του αποδίδεται ο ρόλος του άλλου συζύγου καλούμενο έτσι να καλύψει την ενδεχόμενη απουσία της φιγούρας του άλλου γονέα βλ. Heide K.M., ό.π., σ. 31-32.

⁵²⁵ Miller W., Gangs, groups, and serious youth crime, David Schicor and Delos Kelly (eds.), Critical Issues in Juvenile Delinquency, Mass: Lexington Brook, Lexington, 1980, σ. 121. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι δεν υφίσταται ένα κοινά αποδεκτός ορισμός της συμμορίας ή οργανωμένης εγκληματικής ομάδας από τη διεθνή επιστημονική κοινότητα. Οι πιο ευρέως χρησιμοποιούμενοι ορισμοί για τον εννοιολογικό προσδιορισμό της είναι εκείνοι των Miller (1981) και Klein (1971). Βλ. Miller W., American youth gangs: Past and present, in Abraham Blumberg (Ed), Current Perspectives on Criminal Behavior, Knopf A.A., New York, 1981, Klein M. W., Street gangs and street workers, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J., 1971, Esbensen F.A., Winfree T.L., He N., Taylor T.J., Youth gangs and definitional issues: When is a gang a gang and why does it matter? Crime and Delinquency, 2001, 47(1), σ. 105-130.

(10)**Εγκληματική σταδιοδρομία:** Ως εγκληματική σταδιοδρομία θα θεωρήσουμε την επιμήκη αλληλουχία ποινικών εγκλημάτων, τα οποία διαπράττονται από έναν δράστη που παρουσιάζει έναν εμφανή δείκτη εγκληματικής δράσης σε μια δεδομένη χρονική περίοδο. Η εγκληματική σταδιοδρομία παρουσιάζει μια αρχή, ένα τέλος, μια διάρκεια και μια συχνότητα εκδήλωσης εγκληματικής συμπεριφοράς.⁵²⁶

1.2.2. Ερευνητικές υποθέσεις

Σε σχέση με το ερευνητικό αντικείμενο της παρούσας εργασίας, οι επιμέρους ερευνητικές υποθέσεις στις οποίες καλούμαστε να απαντήσουμε μέσα από την συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων μας είναι οι εξής:

(1)Ο ποινικός στιγματισμός του ατόμου κατά την ανηλικότητα, ως παρεκκλίνοντας, επιδρά αρνητικά στην κοινωνική συμμετοχή του ατόμου και στην αυτοεικόνα του, αυξάνοντας σημαντικά τις πιθανότητες υποτροπής του.

(1α) Όσες περισσότερες φορές εμπλακεί ένα άτομο κατά την ανηλικότητα, στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα να αισθανθεί στιγματισμένο από τους φορείς του ποινικού συστήματος και να παρουσιάσει υποτροπή.

(1β) Όσο πιο νωρίς εμπλακεί ένα άτομο στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης κατά την ανηλικότητα τόσο μεγαλύτερη η πιθανότητα να αισθανθεί στιγματισμένο από τους φορείς του ποινικού συστήματος και να παρουσιάσει υποτροπή.

(1γ) Όσο πιο βαθιά εμπλακεί ένα άτομο στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης κατά την ανηλικότητα τόσο μεγαλύτερη η πιθανότητα να αισθανθεί στιγματισμένο από τους φορείς του ποινικού συστήματος και να παρουσιάσει υποτροπή.

(2) Τα προερχόμενα από χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα άτομα γίνονται συχνότερα υποκείμενα ποινικής παρέμβασης κατά την ανηλικότητα.

(3)Η επίδραση του ποινικού στιγματισμού είναι πιο συχνή στις περιπτώσεις ατόμων που υπάρχει οικογενειακό ιστορικό παραβατικότητας και ποινικής εμπλοκής.

⁵²⁶ Ulmer J., Spencer W., ό.π., σ. 97 και Blumstein A., Cohen J., Farrington D.P., ό.π., σ. 2.

(4) Η εμπλοκή κατά την ανηλικότητα στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης επιδρά αρνητικά στην ομαλή προσαρμογή του ανηλίκου στο σχολικό περιβάλλον και αυξάνει τις πιθανότητες να απομονωθεί από αυτό και εν τέλει να το εγκαταλείψει.

(5) Η εμπλοκή κατά την ανηλικότητα στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης επιδρά αρνητικά στην εύρεση εργασίας από το στιγματιζόμενο άτομο και κατά συνέπεια αυξάνει τις πιθανότητες υποτροπής του.

(6) Η εμπλοκή κατά την ανηλικότητα στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης επιδρά αρνητικά στις σχέσεις του εμπλεκόμενου με το οικογενειακό και φιλικό του περιβάλλον.

(7) Η εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης και ο ποινικός στιγματισμός κατά την ανηλικότητα οδηγούν το στιγματιζόμενο ανήλικο στην επιλογή συναναστροφών με παρεκκλίνοντα άτομα αυξάνοντας τις πιθανότητες ένταξής του σε μια οργανωμένη εγκληματική ομάδα.

(8) Η ένταξη σε μια οργανωμένη εγκληματική ομάδα καθιστά πιο εύκολη τη συνέχιση της παραβατικής συμπεριφοράς και παρέχει περισσότερες ευκαιρίες για κάτι τέτοιο, αυξάνοντας έτσι τις πιθανότητες για υποτροπή.

(9) Οι πιθανότητες διαμόρφωσης εγκληματικής σταδιοδρομίας αυξάνονται εάν η πρώτη εγκληματική συμπεριφορά και εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης εκδηλώνονται σε πρώιμο στάδιο ανηλικότητας.

(10) Όσες περισσότερες φορές έχει εμπλακεί ένα άτομο κατά την ανηλικότητα στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης τόσο μεγαλύτερη η πιθανότητα να παγιώσει μια εγκληματική σταδιοδρομία.

Οι παραπάνω αποτελούν ερευνητικές υποθέσεις οι οποίες προκύπτουν από την προηγηθείσα βιβλιογραφική ανασκόπηση. Σκοπός είναι η καταγραφή ενδεχόμενων απλών συσχετίσεων μεταξύ των υπό διερεύνηση μεταβλητών στο πλαίσιο μιας προσέγγισης, με ποσοτικά αλλά και ποιοτικά χαρακτηριστικά, του φαινομένου της απόκλισης σε σχέση με τον ποινικό στιγματισμό. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφέρουμε ότι αντίστοιχη ερευνητική προσπάθεια εμπειρικής

επαλήθευσης βασικών θέσεων της προσέγγισης της ετικέτας δεν έχει καταγραφεί στα ελληνικά δεδομένα, παρά μόνο θεωρητικές προσεγγίσεις του ζητήματος.⁵²⁷

1.3. Όρια της έρευνας

Η διερεύνηση στην παρούσα μελέτη επικεντρώνεται στη στιγματιστική διαδικασία που λαμβάνει χώρα κατά την επαφή του ανηλίκου με το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης και περιορίζεται χρονικά στην περίοδο της ανηλικότητας και μόνο. Η υποτροπή του εξετάζεται κατά την ανηλικότητα αλλά και κατά την ενηλικότητα σε όσες περιπτώσεις κατά το χρόνο διενέργειας των συνεντεύξεων οι εμπλεκόμενοι ήταν ενήλικες. Οι κοινωνικές αντιδράσεις, που ενδεχομένως λαμβάνουν χώρα μέσα στο οικογενειακό, φιλικό, σχολικό ή εργασιακό περιβάλλον του ανήλικου παραβάτη και που πρακτικά εκδηλώνονται ως στάσεις των ανωτέρω απέναντι στην ποινική εμπλοκή του, λαμβάνονται υπόψη ως απόρροια της εμπλοκής αυτής και εξετάζονται μόνο στο βαθμό που μπορούν να συσχετιστούν με τον ποινικό στιγματισμό. Τέλος, η εξέταση της συμμετοχής του ανήλικου σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα γίνεται στο πλαίσιο συσχέτισής της με τις επιπτώσεις της ποινικής εμπλοκής στις φιλικές συναναστροφές και την εν γένει εγκληματική πορεία του υποκειμένου.

1.4. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

1.4.1. Χαρακτηριστικά της παρούσας έρευνας

Η έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες, συνήθως έχει ως στόχο τη μετατροπή των θεωρητικών εννοιών σε ποσοτικά δεδομένα. Μια τέτοια ποσοτικοποίηση των θεωρητικών εννοιών δίνει στον ερευνητή τη δυνατότητα να «μοντελοποιήσει» τις σχέσεις μεταξύ των υπό εξέταση μεταβλητών και να οδηγηθεί σε όσο το δυνατόν ασφαλέστερα συμπεράσματα σχετικά με το υπό μελέτη φαινόμενο. Η ποσοτική έρευνα στοχεύει στην ακριβή μέτρηση των κοινωνικών φαινομένων, στην ανακάλυψη εμπειρικών γενικεύσεων και κανονικοτήτων καθώς και στον έλεγχο αιτιωδών θεωρητικών υποθέσεων. Αυτό το μοντέλο ερευνητικής στρατηγικής προϋποθέτει την ύπαρξη μιας συγκεκριμένης θεωρίας, από την οποία προκύπτουν

⁵²⁷ Βλ. λ.χ. Αρχιμανδρίτου Μ., ό.π., Δήμου Η., ό.π.

συγκεκριμένες ερευνητικές υποθέσεις, οι οποίες διατυπώνονται πριν από την έναρξη της έρευνας και στη συνέχεια υποβάλλονται σε εμπειρικό έλεγχο. Ο σκοπός των ποσοτικών ερευνών είναι επεξηγηματικός. Ο ερευνητής, που διεξάγει μια ποσοτική έρευνα, θεωρεί ότι υπάρχει μια αντικειμενική πραγματικότητα, η οποία μπορεί να μελετηθεί με τρόπο αντικειμενικό και στοχεύει στην επεξήγησή της μέσω της κατάδειξης αιτιωδών σχέσεων μεταξύ μεταβλητών ή γεγονότων με απώτερο στόχο την πρόβλεψη.⁵²⁸ Αντίθετα, σκοπός της ποιοτικής έρευνας δεν είναι ο έλεγχος μιας θεωρίας, αν και δεν αποκλείεται η χρήση ποιοτικών μεθόδων για τον έλεγχο προδιατυπωμένων θεωρητικών υποθέσεων, αλλά η ανάπτυξή της. Η ποιοτική έρευνα αποσκοπεί στην ανακάλυψη νέων πτυχών του υπό διερεύνηση αντικειμένου καθώς και στην εις βάθος κατανόησή του. Βασίζεται συνήθως σε μικρό αριθμό περιπτώσεων και δεν έχει σκοπό την ανεύρεση των γενικών τάσεων, αλλά τη βαθύτερη διερεύνηση και την ανάδειξη όλων των λεπτομερών στοιχείων που συνθέτουν την εικόνα της κάθε περίπτωσης, αλλά και την ανεύρεση κοινών στοιχείων ανάμεσα σε περισσότερες υπό μελέτη περιπτώσεις.⁵²⁹ Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι επειδή ο ερευνητής στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας δεν στοχεύει στη γενίκευση των ερευνητικών του πορισμάτων δεν καταφεύγει σε ένα μεγάλο ποσοτικό δείγμα αλλά ούτε και στην τεχνική της τυχαίας δειγματοληψίας. Το δείγμα στην ποιοτική έρευνα πρέπει να είναι κατάλληλο για την ερμηνεία του υπό διερεύνηση φαινομένου και επαρκές όχι ποσοτικά αλλά ποιοτικά (σκόπιμο δείγμα), δηλαδή, όσον αφορά στην

⁵²⁸ Δύο σημαντικοί τύποι ποσοτικής έρευνας οι οποίοι στοχεύουν στην κατάδειξη αιτιώδους συσχέτισης μεταξύ μεταβλητών ή γεγονότων είναι οι πειραματικοί άλλως τα αληθινά πειράματα (true experiments) και οι ημι-πειραματικοί σχεδιασμοί (quasi-experiments). Το αληθινό πείραμα αποτελεί το πρότυπο για την ανάλυση της αιτιώδους συσχέτισης ωστόσο, επειδή δεν ενδείκνυται για τη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων, συνήθως γίνεται χρήση ημιπειραματικών σχεδιασμών. Ωστόσο λόγω του προβλήματος εσωτερικής εγκυρότητας, το οποίο παρουσιάζουν τα ημιπειράματα, οι ερευνητικοί σχεδιασμοί αυτού του τύπου δεν επιτρέπουν σαφή και ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με την αιτιώδη συσχέτιση μεταβλητών. Βλ. Κυριαζή Ν., ό.π., σ. 46-50, 99-102 και 157-243, Mouton J., ό.π., σ. 45-46, Frankfort – Nachmias C., Nachmias D., Research methods in the social sciences, St's Martins Press, 4th ed., 1992, σ. 97-146.

⁵²⁹ Κυριαζή Ν., ό.π., σ. 51-54. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι τα ερευνητικά εργαλεία συλλογής δεδομένων στην ποιοτική έρευνα, σε αντίθεση με την ποσοτική, θα πρέπει να στερούνται αυστηρής δομής (μη δομημένα ή ημι-δομημένα) αφού σκοπός του ερευνητή είναι η καταγραφή, χωρίς περιορισμούς, των προσωπικών εμπειριών, πεποιθήσεων και αντιλήψεων των συμμετεχόντων. Βλ. επίσης, Cassel C., Symon G., Qualitative research in work context, in C. Cassel – G Symons (Orgs.), Qualitative methods in organization research: A practical guide, Sage, London, 1994, σ. 3-7.

ποιότητα των πληροφοριών, που παρέχει, προκειμένου να επιτευχθεί η συνολική και ολόπλευρη πληροφόρηση γύρω από όλες τις επιμέρους πτυχές του φαινομένου.⁵³⁰

Οι παράγοντες που επηρεάζουν κάθε φορά την επιλογή συγκεκριμένης ερευνητικής μεθόδου συνίστανται στα υποκειμενικά επιστημονικά κριτήρια, στις εκάστοτε αντικειμενικές δυνατότητες του ερευνητή καθώς και στις ιδιαιτερότητες του ερευνητικού αντικειμένου.⁵³¹ Η παρούσα εμπειρική έρευνα, λόγω της φύσης του αντικειμένου της μελέτης και ιδίως λόγω των αντικειμενικών δυνατοτήτων μας ως ερευνητών, είναι μικτής φύσεως, δηλαδή, έχει χαρακτηριστικά τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά.

1.4.2. Χαρακτηριστικά δείγματος και μέθοδος δειγματοληψίας

Η έρευνά μας περιλαμβάνει δύο ομάδες: μία πειραματική ομάδα και μία ομάδα ελέγχου.⁵³² Η πειραματική ομάδα αποτελείται από ενήλικους άρρενες καταδικασμένους σε ποινή στερητική της ελευθερίας ή ποινή στερητική της ελευθερίας σε συνδυασμό με χρηματική ποινή κατ' άρθρο 57 Π.Κ. ή σε συνδυασμό με παρεπόμενη ποινή κατά τα άρθρα 59-68 Π.Κ. ή με μέτρο ασφαλείας κατά τα άρθρα 71-74 Π.Κ. (σε πρώτο ή δεύτερο βαθμό ή αμετάκλητα) ή προσωρινά κρατούμενους, δυνάμει εντάλματος προσωρινής κράτησης κατά το χρόνο διενέργειας της έρευνας, για αυτουργία ή συμμετοχή (συναυτουργία, ηθική αυτουργία, απλή ή άμεση συνέργεια) σε διάπραξη τετελεσμένου ή εν αποπείρα πλημμελήματος εκ δόλου ή κακουργήματος και οι οποίοι είχαν διαπράξει την πρώτη αξιόποινη πράξη, για την οποία τους επιβλήθηκαν αναμορφωτικά ή/και θεραπευτικά μέτρα ή ποινή κατά τα άρθρα 54, 122, 123, 127, 130, 131 Π.Κ., κατά την περίοδο της ανηλικότητάς τους. Επίσης, στην ίδια ομάδα περιλαμβάνονται και άρρενες, οι οποίοι υποβάλλονταν κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας σε αναμορφωτικά ή/και θεραπευτικά μέτρα σύμφωνα με τα άρθρα 54, 122, 123, 127 Π.Κ. για αυτουργία ή συμμετοχή σε διάπραξη τετελεσμένου ή εν αποπείρα πλημμελήματος εκ δόλου ή κακουργήματος και οι οποίοι είχαν τελέσει τουλάχιστον ένα ακόμα ποινικό αδίκημα για το οποίο

⁵³⁰ Morse M.J., Field A.R., Nursing research: The application of qualitative approach, Chapman & Hall, London, 1996.

⁵³¹ Ζαραφωνίτου Χ., ό.π., σ. 16.

⁵³² Βλ. σχετικά με τις έρευνες με ομάδες ελέγχου σε μία φάση στην Σπινέλλη Κ.Δ., 2005, ό.π., σ. 118 και Ζαραφωνίτου Χ., ό.π., σ. 19 επ.

είχαν εμπλακεί στο ποινικό σύστημα. Η ομάδα ελέγχου αποτελείται από ενήλικους άρρενες με ή χωρίς ιστορικό παραβατικότητας και από τους οποίους αξιοποιήσαμε μόνο όσους είχαν εμπλακεί σε παραβατική συμπεριφορά αλλά ουδέποτε ενεπλάκησαν στο ποινικό σύστημα. Στην περίπτωση αυτή πρόκειται για άτομα, τα οποία είχαν διαπράξει πλημμέλημα εκ δόλου ή κακούργημα (τετελεσμένο ή σε απόπειρα) κατά το άρθρο 18 Π.Κ. είτε ως αυτουργοί είτε ως συμμετέχοντες χωρίς ωστόσο να έχουν συλληφθεί. Για την ομάδα ελέγχου απευθυνθήκαμε σε φοιτητές από το πρώτο και δεύτερο έτος του τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου καθώς και του Τμήματος Γεωλογίας του Πανεπιστημίου Πατρών. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να σημειωθεί ότι το εν λόγω δείγμα επιλέχθηκε στο πλαίσιο των αντικειμενικών δυνατοτήτων μας ως διαθέσιμο ή βολικό δείγμα, όπως θα αναλύσουμε και παρακάτω.

Η μέθοδος επιλογής δείγματος, και για τις δύο ομάδες, που προτιμήθηκε ήταν εκείνη της μη τυχαίας δειγματοληψίας. Το δείγμα της πειραματικής ομάδας επιλέχθηκε με την τεχνική της σκόπιμης δειγματοληψίας. Στη σκόπιμη δειγματοληψία ο ερευνητής επιλέγει περιπτώσεις που θεωρεί χαρακτηριστικές για το υπό διερεύνηση φαινόμενο.⁵³³ Η επιλογή της πλειονότητας των ενήλικων αρρένων ατόμων έγινε από το Σωφρονιστικό Κατάστημα Κράτησης Β΄ Τύπου Μαλανδρινού σε συνεργασία με την Κοινωνική Υπηρεσία του Καταστήματος, η οποία μας παρείχε έναν κατάλογο 40 ατόμων, για τα οποία γνώριζε ότι κατά την ανηλικότητα είχαν εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, οπότε και πληρούσαν τις προϋποθέσεις σχετικά με τα απαιτούμενα βασικά χαρακτηριστικά. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφέρουμε ότι ξεκινώντας τη διεξαγωγή της έρευνας, πρόθεσή μας δεν ήταν η επιλογή ενός μη - αντιπροσωπευτικού και περιορισμένου σε αριθμό δείγματος, αλλά οι αντικειμενικές δυνατότητες μας υποχρέωσαν σε μια τέτοια απόφαση. Όσον αφορά στο σύνολο των υπόλοιπων αρρένων του δείγματος, αυτοί ανέρχονται στους 16 (14 ενήλικοι και 2 ανήλικοι) και ελήφθησαν ως δείγμα από την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων Αθηνών. Σε συνεργασία με κάθε έναν από τους Επιμελητές Ανηλίκων επιλέξαμε άρρενες που υποβάλλονταν κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας σε αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα ή ποινή και οι οποίοι είχαν τουλάχιστον δύο εμπλοκές στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης. Από το σύνολο αυτών τελικά συνεργαστήκαμε μόνο με 16 άτομα, δεδομένου ότι ορισμένα

⁵³³ Κυριαζή Ν., ό.π., σ. 118.

άτομα αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα, κάποια άλλα ήταν ήδη κρατούμενα στο Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνων και κάποια άλλα κατέστη ανέφικτο να τα εντοπίσουμε. Ως εκ τούτου, η δειγματοληψία που πραγματοποιήσαμε στην Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων Αθηνών παρουσιάζει στοιχεία τόσο σκοπιμότητας όσο και διαθεσιμότητας. Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι με ένα σύνολο 56 περιπτώσεων,⁵³⁴ το οποίο έχει χαρακτηριστικά σκόπιμου και διαθέσιμου δείγματος, δηλαδή, ενός δείγματος μη – πιθανοτήτων (non probability sample), η έρευνά μας εμπεριέχει τον περιορισμό της αδυναμίας γενίκευσης των ερευνητικών πορισμάτων στον αντίστοιχο πληθυσμό, καθώς η γενίκευση προϋποθέτει αντιπροσωπευτικό δείγμα αντλούμενο με τη μέθοδο της τυχαίας δειγματοληψίας (μέθοδος για δείγματα πιθανοτήτων – probability samples).⁵³⁵ Ωστόσο, θα πρέπει να τονίσουμε ότι πολλές φορές στην έρευνα οι μεθοδολογικές παρεκκλίσεις θα πρέπει να γίνονται ανεκτές, ειδικά όταν κρίνονται αναπόφευκτες, λόγω αντικειμενικών συνθηκών, που καθορίζουν τα όρια των ερευνητικών δυνατοτήτων σε πρακτικό επίπεδο.

Αναφορικά με το δείγμα της ομάδας ελέγχου εφαρμόστηκε η μέθοδος του διαθέσιμου δείγματος. Στην περίπτωση του διαθέσιμου δείγματος ο ερευνητής επιλέγει άτομα τα οποία είναι διαθέσιμα να συμμετάσχουν στη διεξαγόμενη έρευνα.⁵³⁶ Εμείς επιλέξαμε να εντάξουμε στην ομάδα ελέγχου φοιτητές και αυτό γιατί ήταν μια απρόσκοπτη και πρόσφορη διαδικασία για την οποία δεν χρειάστηκε να καταφύγουμε σε ορισμένη αρμόδια υπηρεσία για να μας χορηγηθεί η απαιτούμενη άδεια, επιλογή, η οποία θα μπορούσε να αναστείλει επί μακρώ τη διεξαγωγή της έρευνας λόγω γραφειοκρατικών και άλλων κωλυμάτων και με αυξημένες τις πιθανότητες εν τέλει να μην ευοδωθεί. Σε συνεργασία με καθηγητές από τα αντίστοιχα τμήματα των πανεπιστημιακών σχολών, μας διατέθηκε χρόνος κατά τη διάρκεια των διδακτικών ωρών προκειμένου να μοιράσουμε ερωτηματολόγια προς συμπλήρωση στους άρρενες φοιτητές, που ήταν παρόντες εντός του χώρου του

⁵³⁴ Βλ. Κυριαζή Ν., ό.π., σ. 116.

⁵³⁵ Βλ. Κυριαζή Ν., ό.π., σ. 110-116, Singh K., Quantitative social research methods, Sage Publications, New Delhi, 2007, σ. 103-107 και Carter D.C., Quantitative psychological research: The complete student's companion, Psychology Press, Taylor & Francis Group, N.Y., 3rd ed., 2010, σ. 153-155, Cochran W., Sampling techniques, 2nd ed., John Wiley, N.Y., 1963, Kish L., Survey sampling, Wiley, N.Y., 1965, Maisel R., Persell C. H., How sampling works, Thousand Oaks, Pine Forge Press, Ca., 1996.

⁵³⁶ Singh K., ό.π., σ. 107 και Carter D.C., ό.π., σ. 156.

αμφιθεάτρου. Αναγνωρίζοντας το μεθοδολογικό περιορισμό που προκύπτει λόγω της ενδεχόμενης ανομοιοτητας των δύο συγκρινόμενων ομάδων, λόγω κοινωνικών και δημογραφικών διαφορών, υπογραμμίζουμε ότι αυτό θα συνεκτιμηθεί κατά την ανάλυση και ερμηνεία των δεδομένων μας.

1.4.3. Μέθοδος συλλογής δεδομένων – ερευνητικά εργαλεία

Ο βασικός προβληματισμός σχετικά με την εγκυρότητα της διαδικασίας συλλογής δεδομένων έγκειται στην αξιοπιστία του ερευνητικού εργαλείου μέτρησης. Μια μέθοδος συλλογής δεδομένων θεωρείται αξιόπιστη στο βαθμό που οδηγεί στις ίδιες εμπειρικές παρατηρήσεις ακόμα και αν εφαρμοσθεί από διαφορετικούς ερευνητές σε διαφορετικούς χρόνους. Η αξιοπιστία των παρατηρήσεων και των δεδομένων εξαρτάται από τέσσερις παράγοντες: τον ερευνητή,⁵³⁷ το συμμετέχοντα στη διεξαγόμενη έρευνα,⁵³⁸ το εργαλείο μέτρησης⁵³⁹ και το ερευνητικό πλαίσιο ή τις συνθήκες⁵⁴⁰ υπό τις οποίες διενεργείται μια έρευνα. Η στρατηγική συλλογής δεδομένων που ακολουθείται από τον ερευνητή αποφασίζεται με γνώμονα το ερευνητέο αντικείμενο και το ερευνητικό ερώτημα της μελέτης, καθώς και τις πηγές δεδομένων που θα αποφέρουν τη μέγιστη πληροφόρηση σχετικά με το υπό διερεύνηση φαινόμενο.

Στην παρούσα μελέτη, όσον αφορά στην πειραματική ομάδα, επιλέξαμε να χρησιμοποιήσουμε τη μέθοδο της προσωπικής συνέντευξης και της μελέτης

⁵³⁷ Mouton J., ό.π., σ. 81-86 και Hyman H. H., Feldman J., Stemeber C., Interviewing in social research, The University of Chicago Press, Chicago, 1954, σ. 58-61.

⁵³⁸ Mouton J., ό.π., σ. 86-89, Roethlisberger F.L., Dickson W.J., Management and the worker, Harvard University Press, Cambridge, 1939.

⁵³⁹ Οι επιδράσεις που απορρέουν από τα εργαλεία μέτρησης αναφέρονται κυρίως στα ερωτηματολόγια και τις κλίμακες μέτρησης. Βλ. Schuman H., Presser S., Questions and answers in attitude surveys, Academic Press, N.Y., 1981, και Sudman S.E., Bradburn N.M., Asking questions, Jossey Bass Publications, San Francisco, 1982.

⁵⁴⁰ Σχετικά με τις επιδράσεις που απορρέουν από το πλαίσιο διενέργειας μιας έρευνας αυτές θα πρέπει να διαχωριστούν σε δύο ομάδες: (α) σε εκείνες που προκαλούνται από ευρύτερους χωροχρονικούς παράγοντες και οι οποίοι καθορίζονται από τις ιστορικές, πολιτισμικές, κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές συνθήκες και (β) σε εκείνες που απορρέουν από το στενότερο πλαίσιο εντός του οποίου εφαρμόζεται ένα πείραμα ή διεξάγεται μια συνέντευξη ή πραγματοποιείται μια παρατήρηση. Βλ. Mouton J., ό.π., σ. 90. Επίσης βλ. Lutynska K., The place of interviewing in Polish sociological research and its influence on the results obtained, Polish Sociological Bulletin 2, 1970, σ. 121-129.

δικογραφιών, ατομικών φακέλων καθώς και ποινικών μητρώων, σε όσες βέβαια περιπτώσεις αυτά υπήρχαν εντός των δικογραφιών ή των ατομικών φακέλων (συνδυασμός πρωτογενών και δευτερογενών στοιχείων),⁵⁴¹ για να διασταυρώσουμε την ακρίβεια των παρεχόμενων πληροφοριών και να αποκτήσουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα του υπό μελέτη αντικειμένου, έχοντας φυσικά κατά νου ότι ο συνδυασμός περισσότερων από μία πηγών δεδομένων (τριγωνοποίηση) αυξάνει τις πιθανότητες για πιο αξιόπιστες παρατηρήσεις.⁵⁴² Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να σημειωθεί ότι στην περίπτωση των ενήλικων κρατουμένων του δείγματος είχαμε πρόσβαση σε υλικό δικογραφιών και όχι σε ατομικούς φακέλους, ενώ στην περίπτωση των αρρένων από την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων μας δόθηκε η δυνατότητα μελέτης των ατομικών φακέλων που είχαν συνταχθεί αλλά όχι των δικογραφιών. Η άντληση επιπλέον πληροφοριών από αυτές τις πηγές δεδομένων έγινε κυρίως για να διαπιστωθεί κατά πόσον οι πληροφορίες που λάβαμε κατά τη διάρκεια της προσωπικής συνέντευξης με τον κάθε ερωτώμενο σε σχέση με το είδος, την έκταση και τη σοβαρότητα της παραβατικής του συμπεριφοράς ταυτίζονταν με τις αντίστοιχες πληροφορίες που προέκυπταν από το υλικό των δικογραφιών και των φακέλων. Επιπλέον, οι ατομικοί φάκελοι μας παρείχαν μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα σχετικά με τη δομή και λειτουργία του οικογενειακού περιβάλλοντος του ανηλίκου, τη γενικότερη ψυχική, πνευματική και κοινωνική ανάπτυξη του καθώς και πληροφορίες σχετικά με τις φιλικές του συναναστροφές δίνοντας μας έτσι την ευκαιρία να ελέγξουμε και σε αυτή την περίπτωση τις αντίστοιχες πληροφορίες που λάβαμε από τις προσωπικές συνεντεύξεις.⁵⁴³ Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να

⁵⁴¹ Σπινέλλη Κ. Δ., 2005, ό.π., σ. 106.

⁵⁴² Ο Denzin επινόησε τον όρο τριγωνοποίηση (triangulation) προκειμένου να αναφερθεί στη χρήση πολλαπλών μεθόδων συλλογής δεδομένων. Κατά τον Denzin όσες περισσότερες μεθόδους παρατήρησης χρησιμοποιεί ένας ερευνητής τόσο περισσότερο αυξάνει την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων του. Βλ. Denzin N.K., *The research act*, McGraw-Hill Book Co, 2nd ed., N.Y., 1978, σ. 101-103 και Σπινέλλη Κ.Δ., 2005, ό.π., σ. 132-133 για τις έρευνες σε αρχεία, έγγραφα και άλλα κείμενα.

⁵⁴³ Ο Klein υποστηρίζει ότι στην περίπτωση που ερευνάται η επίδραση της ποινικής στιγματιστικής διαδικασίας στη μεταγενέστερη συμπεριφορά του στιγματισθέντος είναι σημαντικό να χρησιμοποιούνται τόσο πηγές με επίσημα στοιχεία τα οποία απεικονίζουν την εμπλοκή του ατόμου στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης (official data) όσο και πηγές αυτομολογούμενης ενοχής (self-reported data). Βλ. Klein M.W., 1986, ό.π.. Βλ. επίσης Farrington D.P., 1977, ό.π., σ. 121, Gibson H.B., Morrison S., West D.J., *The confession of known offences in response to a self-reported*

τονίσουμε ότι όπου εντοπίστηκε αναντιστοιχία ανάμεσα σε πληροφορία που λάβαμε μέσω της προσωπικής συνέντευξης και σε πληροφορία που αντλήσαμε από τις δικογραφίες ή τους ατομικούς φακέλους, επιλέξαμε να λάβουμε ως αληθινή πληροφορία εκείνη την οποία εντοπίσαμε στα επίσημα δημόσια έγγραφα των δικογραφιών και ατομικών φακέλων. Αναντιστοιχία προέκυψε σε κάποιες περιπτώσεις κατά τις οποίες μας αποκρύφτηκε από τον ερωτώμενο η έκταση της παραβατικής του συμπεριφοράς, για την οποία είχε εμπλακεί στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, είτε ως ενήλικος είτε ως ανήλικος, αλλά και σε ορισμένες περιπτώσεις πληροφοριών σχετιζόμενων με ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα σχετικά με τη δυσλειτουργικότητα του οικογενειακού περιβάλλοντος του ερωτώμενου ανηλίκου. Ωστόσο, στην πλειονότητα των περιπτώσεων οι πληροφορίες που λάβαμε από τους ερωτώμενους κατά τη διεξαγωγή των προσωπικών συνεντεύξεων επαληθεύονταν από τις αντίστοιχες πληροφορίες που παρείχαν οι δικογραφίες και οι ατομικοί φάκελοι της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων.

Σχετικά με την ομάδα ελέγχου επιλέξαμε ως μέθοδο συλλογής δεδομένων εκείνη του τυποποιημένου αυτοσυμπληρούμενου ερωτηματολογίου για λόγους πρακτικής ευκολίας και οικονομίας χρόνου. Άλλωστε, οι συμμετέχοντες σε τέτοιου είδους έρευνες, συνήθως, δείχνουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον να συμπληρώσουν ένα ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις που δεν απαιτούν ιδιαίτερο κόπο και σκέψη, αλλά είναι λίγο έως πολύ τυποποιημένες. Επιπλέον, το τυποποιημένο ερωτηματολόγιο απαιτεί λιγότερο χρόνο για τη συμπλήρωσή του, παράμετρος που λήφθηκε υπόψη, αφού η διάθεση και η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων από τους συμμετέχοντες φοιτητές δεν θα μπορούσαν να διαρκέσουν απεριόριστο χρόνο, αλλά έπρεπε να προσαρμοστούν στο οριζόμενο από τους συνεργαζόμενους καθηγητές χρονικό πλαίσιο.⁵⁴⁴

delinquency schedule, British Journal of Criminology, 1970, 10, σ. 277-280 και Blackmore J., The relationship between self-reported delinquency and official convictions among adolescent boys, British Journal of Criminology, 1974, 14 (2), σ. 172-176, Stewart R.L., Simons R.D., Conger R.D., Scaramella V.L., ό.π., σ. 45, Uggen C., Janikula J., Volunteerism and arrest in the transition to adulthood, Social Forces, 1999, 78 (1), σ. 331-36 και Horwitz A., Wasserman M., ό.π., σ. 60.

⁵⁴⁴ Κυριαζή Ν., ό.π., σ. 120-122, Warwick D.P., Lininger D., The Sample survey: theory and practice, McGraw-Hill, N.Y., 1975, σ. 182-219.

1.4.3.1. Δομή ερωτηματολογίου συνέντευξης και αυτοσυμπληρούμενου ερωτηματολογίου

Στην περίπτωση της πειραματικής ομάδας χρησιμοποιήσαμε την τεχνική της δομημένης συνέντευξης.⁵⁴⁵ Ωστόσο, κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες του εκάστοτε συμμετέχοντα, προσαρμόσαμε τη σειρά και τον τρόπο διατύπωσης των ερωτήσεων στις ανάγκες και τα δεδομένα της κάθε περίπτωσης, χωρίς όμως να αποκλίνουμε από το αρχικό ερωτηματολόγιο της συνέντευξης. Το ερωτηματολόγιο, στο οποίο στηρίχθηκε η συνέντευξη, περιείχε τόσο κλειστές όσο και ανοιχτές ερωτήσεις. Θα πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι σε αρκετές ερωτήσεις κλειστού τύπου, και όπου αυτό κρίθηκε σκόπιμο, δόθηκε η δυνατότητα στους ερωτώμενους να προσθέσουν τη δική τους απάντηση, σε περίπτωση που δεν συμφωνούσαν με κάποια από τις προτεινόμενες απαντήσεις.⁵⁴⁶ Σχετικά με την τεχνική αρτιότητα του ερωτηματολογίου, προσπαθήσαμε να είναι ένα πλήρες, σαφές, συνεκτικό και κατάλληλα δομημένο ερωτηματολόγιο. Τα ερωτήματα υποβλήθηκαν στους συμμετέχοντες με εκλαϊκευμένη διατύπωση ώστε να γίνουν πλήρως αντιληπτά και σαφή ως προς το νόημά τους. Παράλληλα, φροντίσαμε η σειρά των ερωτήσεων να παρουσιάζει μια οργανική συνοχή έτσι ώστε ερωτήματα που αναφέρονται στο ίδιο θέμα να είναι συγκεντρωμένα στην ίδια ενότητα και ερωτήσεις γενικού τύπου να προηγούνται των πιο ειδικών ερωτήσεων. Ερωτήσεις σχετικές με ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα υποβλήθηκαν αφού πρώτα φροντίσαμε μέσα από συζήτηση να έχει εξασφαλισθεί η εμπιστοσύνη του ερωτώμενου προς το πρόσωπό μας και να έχει διαμορφωθεί ένα κλίμα οικειότητας.⁵⁴⁷ Η δομή του ερωτηματολογίου περιελάμβανε τέσσερις ενότητες. Στην πρώτη ενότητα περιλαμβάνονταν ερωτήσεις σχετικές με τα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του ερωτώμενου. Στη δεύτερη ενότητα τα ερωτήματα σχετιζόνταν με τα χαρακτηριστικά του οικογενειακού περιβάλλοντος στο οποίο

⁵⁴⁵ Κυριαζή Ν., ό.π., σ 122, και Carter D.C., ό.π., σ. 72.

⁵⁴⁶ Η υποβολή ανοιχτών ερωτήσεων δίνει τη δυνατότητα στον ερωτώμενο να παράσχει λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με τα τιθέμενα ερωτήματα, ενώ οι κλειστές ερωτήσεις καθιστούν την κωδικοποίηση των δεδομένων πιο εύκολη και μειώνουν τις πιθανότητες παρεμβολής υποκειμενικών ερμηνειών των απαντήσεων που δόθηκαν. Βλ. Κυριαζή Ν., ό.π., σ. 127-131, Forcese D.P., Richer S., Social research methods, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J., 1973, σ. 160-163.

⁵⁴⁷ Κυριαζή Ν., ό.π., σ. 138-141.

μεγάλωσε ο ερωτώμενος, ενώ η τρίτη ενότητα αναφερόταν σε ζητήματα προηγούμενης παραβατικής δράσης και εμπλοκής στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης. Η τελευταία και πιο εκτεταμένη σε ερωτήματα ενότητα σχετιζόταν με ζητήματα που αφορούσαν στην ποινική στιγματιστική διαδικασία κατά την ανηλικότητα και τις συνέπειες αυτής στο οικογενειακό, φιλικό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον του ερωτώμενου. Επίσης, στο τέλος του ερωτηματολογίου συμπεριλάβαμε τέσσερις ερωτήσεις που σχετίζονταν με πιθανούς λόγους εμπλοκής των ερωτώμενων στην παραβατική δράση και την ενδεχόμενη επιθυμία τους για επαναφορά στη νομιμότητα καθώς και με την άποψή τους σχετικά με το περιεχόμενο της συνδρομής από την πολιτεία σε μια τέτοια προσπάθεια κοινωνικής επανένταξης ή προσαρμογής στο συμβατικό τρόπο ζωής.

Για την ομάδα ελέγχου κάναμε χρήση της τεχνικής του δομημένου ερωτηματολογίου με κλειστού τύπου ερωτήσεις με εξαίρεση ορισμένα ερωτήματα, που είχαν τη μορφή ανοιχτών ερωτήσεων. Αν και το χαρακτηριστικό στοιχείο των ερωτήσεων κλειστού τύπου είναι η υποβολή συγκεκριμένων εναλλακτικών απαντήσεων, εντούτοις, σε αρκετά ερωτήματα και όπου αυτό κρίθηκε σκόπιμο, δόθηκε η δυνατότητα στον ερωτώμενο να προσθέσει τη δική του απάντηση.⁵⁴⁸ Όσον αφορά στην οργάνωση του ερωτηματολογίου, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι κάθε ερώτηση και υποερώτηση συνοδευόταν από οδηγίες σχετικά με τον τρόπο επιλογής της κατάλληλης απάντησης. Επίσης, στο ερωτηματολόγιο συμπεριλήφθηκαν, όπου αυτό κρίθηκε σκόπιμο, επεξηγηματικές οδηγίες σχετικά με τη μετάβαση από μια ερώτηση στην επόμενη ή από μια ενότητα ερωτήσεων στην επόμενη.⁵⁴⁹ Παράλληλα, δώσαμε ιδιαίτερη έμφαση στη δομή, το περιεχόμενο και τη σειρά των ερωτήσεων. Προσπαθήσαμε να διατυπώσουμε τις ερωτήσεις με απλό, ξεκάθαρο και σαφή τρόπο ώστε να μην αφήνουν περιθώρια αμφιβολίας σχετικά με το πραγματικό νόημά τους. Δομήσαμε το ερωτηματολόγιο με τέτοιο τρόπο ώστε να υπάρχει μια λογική αλληλουχία και συνοχή μεταξύ των υποβαλλόμενων ερωτήσεων, ώστε οι συναφείς μεταξύ τους ερωτήσεις να υπάγονται στην ίδια θεματική ενότητα και οι γενικές ερωτήσεις να προηγούνται των ειδικών. Επιπρόσθετα, τα ερωτήματα που τέθηκαν προσπαθήσαμε να είναι διατυπωμένα με αντικειμενικό τρόπο ώστε να μην

⁵⁴⁸ Βλ. Κυριαζή Ν., ό.π., σ. 130.

⁵⁴⁹ Βλ. Κυριαζή Ν., ό.π., σ. 138-139.

κατευθύνουν τον ερωτώμενο σε συγκεκριμένου περιεχομένου απαντήσεις.⁵⁵⁰ Το ερωτηματολόγιο αποτελούνταν από τέσσερις ενότητες: (α) δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, (β) χαρακτηριστικά του οικογενειακού περιβάλλοντος στο οποίο μεγάλωσε ο ερωτώμενος, (γ) παραβατική συμπεριφορά και πιθανή εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης και (δ) παραβατική συμπεριφορά και οι συνέπειές της στο οικογενειακό, φιλικό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Στο τέλος του ερωτηματολογίου συμπεριλήφθηκαν τρεις ερωτήσεις σχετικές με τα πιθανά, κατά την άποψη του ερωτώμενου, αίτια εμπλοκής του στην παραβατική δράση, τη συνέχιση ή όχι κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας της παρεκκλίνουσας δράσης και την επιθυμία επανόδου του στη νομιμότητα.

1.4.3.2. Εφαρμογή ερευνητικών εργαλείων

Τόσο στην περίπτωση της πειραματικής ομάδας όσο και σε εκείνη της ομάδας ελέγχου, προτού προβούμε στην εφαρμογή των ερευνητικών μας εργαλείων, προχωρήσαμε σε δοκιμαστική έρευνα (pilot study) προκειμένου να εντοπίσουμε πιθανά προβλήματα σχετιζόμενα με τη δομή και οργάνωση των ερωτηματολογίων μας. Για το ερωτηματολόγιο της πειραματικής ομάδας επιλέξαμε πέντε ανήλικους σε συνεργασία με την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων Αθηνών και για την περίπτωση του τυποποιημένου ερωτηματολογίου της ομάδας ελέγχου δέκα φοιτητές από το πρώτο έτος του τμήματος Γεωλογίας του Πανεπιστημίου Πατρών. Με τη διενέργεια της δοκιμαστικής έρευνας ελέγχθηκαν η σαφήνεια και η διατύπωση των ερωτήσεων, η επάρκεια των εναλλακτικών απαντήσεων στις κλειστού τύπου ερωτήσεις, η λειτουργικότητα της αλληλουχίας των ερωτήσεων, η σύνολη δομή και οργάνωση των ερωτηματολογίων καθώς και ο απαιτούμενος χρόνος διεξαγωγής της συνέντευξης ή συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου.⁵⁵¹

Σχετικά με τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων θα πρέπει να αναφέρουμε ότι όσον αφορά στο δείγμα των ενήλικων κρατουμένων, η διεξαγωγή έλαβε χώρα σε ειδικό χώρο του σωφρονιστικού καταστήματος χωρίς την παρουσία τρίτου προσώπου από το φυλακτικό προσωπικό, την κοινωνική υπηρεσία ή τη διεύθυνση του

⁵⁵⁰ Carter D.C., ό.π., σ. 80-84, Singh K., ό.π., σ. 68-72, Balnaves M., Caputi P., ό.π., σ. 84-86, Ζαραφώνιτου Χ., ό.π., Sudman S., Bradburn N., ό.π. και Fowler F.J., Improving survey questions: design and evaluation, Thousand Oaks, Sage Publications, Ca, 1995.

⁵⁵¹ Carter D.C., ό.π., σ. 84 και Κυριαζή Ν., ό.π., σ. 142-143.

καταστήματος. Στην περίπτωση των συνεντεύξεων με τους υπόλοιπους άρρενες του δείγματος ακολουθήθηκε η ίδια στρατηγική και οι συνεντεύξεις έλαβαν χώρα σε ειδικό χώρο της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων. Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί ότι πριν από την έναρξη της κάθε συνέντευξης προσπαθούσαμε πάντα να συμβάλλουμε μέσα από μια γενικότερη συζήτηση με τον κάθε συμμετέχοντα στη διαμόρφωση ενός φιλικού και άνετου κλίματος έτσι ώστε να ξεπερασθεί ενδεχόμενη αμηχανία και καχυποψία του συμμετέχοντα απέναντι στο πρόσωπό μας και ως εκ τούτου να επιτευχθεί η όσο το δυνατόν ειλικρινέστερη ανταπόκριση στα ερωτήματα της έρευνας.⁵⁵² Κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων και έχοντας κατά νου ότι ο τρόπος, με τον οποίο ο συνεντευκτής καθορίζει και διαχειρίζεται την αλληλεπίδραση που προκύπτει ανάμεσα σε αυτόν και τον ερωτώμενο, διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο στην ποιότητα και την αξιοπιστία των ερευνητικών δεδομένων, επικεντρώσαμε το ενδιαφέρον μας σε πέντε πρακτικά και τεχνικά ζητήματα,·: (α) στην επεξήγηση με σαφήνεια και πληρότητα του σκοπού της συνέντευξης,⁵⁵³ (β) στην κατά λέξη διατύπωση του κάθε ερωτήματος,⁵⁵⁴ (γ) στη διερεύνηση τυχόν ασαφών απαντήσεων,⁵⁵⁵ (δ) στον τρόπο καταγραφής των απαντήσεων⁵⁵⁶ και (ε) στην τήρηση στάσης ουδετερότητας απέναντι στον ερωτώμενο και τις απαντήσεις αυτού.⁵⁵⁷ Αναφορικά με το χρονικό πλαίσιο των συνεντεύξεων με τους ενήλικες κρατούμενους αυτό περιορίσθηκε στη μία έως μιάμιση ώρα με τον κάθε έναν κρατούμενο ξεχωριστά λόγω του περιορισμένου διαθέσιμου χρόνου από τη διεύθυνση της φυλακής κυρίως λόγω πρακτικών ζητημάτων μετακίνησης των κρατούμενων από το φυλακτικό προσωπικό εντός του σωφρονιστικού καταστήματος. Στην περίπτωση των συνεντεύξεων με τους υπόλοιπους άρρενες του δείγματος τα χρονικά περιθώρια ήταν ελαστικά καθώς οι συνεντεύξεις έλαβαν χώρα εντός του χώρου της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων, χωρίς προκαθορισμένο διαθέσιμο χρόνο από τους επιμελητές.

⁵⁵² Κυριαζή Ν., ό.π., σ. 124.

⁵⁵³ Fowler F.J., Mangione T. W., Standardized survey interviewing: Minimizing interviewer – related error, Applied Social Research Methods Series, Vol. 18, Sage Publications, Newbury Park-London-New Delhi, 1990, σ. 55-56.

⁵⁵⁴ Fowler F.J., Mangione T.W., ό.π., σ. 34-37.

⁵⁵⁵ Fowler F.J., Mangione T.W., ό.π., σ. 37-46 και Hyman H.H., Feldman J., Stember C., ό.π.

⁵⁵⁶ Fowler F.J., Mangione T.W., ό.π., σ. 46-48.

⁵⁵⁷ Fowler F.J., Mangione T.W., ό.π., σ. 48-50.

Όσον αφορά στα αυτοσυμπληρούμενα ερωτηματολόγια από την ομάδα ελέγχου, αυτά διανεμήθηκαν σε ομαδικό πλαίσιο κατά τη διάρκεια διδακτικής ώρας εντός των αμφιθεάτρων των τμημάτων Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου και Γεωλογίας του Πανεπιστημίου Πατρών και υπό την παρουσία τη δική μας και του συνεργαζόμενου καθηγητή (διανομή σε ομαδικό πλαίσιο). Αφού καταστήσαμε σαφή τον σκοπό της έρευνας και την αναγκαιότητα της συνδρομής των αρρένων παρόντων φοιτητών διανείμαμε τα ερωτηματολόγια. Μετά τη διανομή και μολονότι σε κάθε ερωτηματολόγιο περιλαμβάνονταν πλήρεις οδηγίες για την ορθή συμπλήρωση τους, δόθηκαν εκ νέου σαφείς επεξηγήσεις σχετικά με τα ερωτήματα των ερωτηματολογίων και παραμείναμε στο χώρο των αμφιθεάτρων έως ότου ολοκληρώθηκε η συμπλήρωσή τους.⁵⁵⁸

Τέλος, σχετικά με τη μελέτη των οικογραφιών (για τους ενήλικους κρατούμενους) και των ατομικών φακέλων (για τους υπόλοιπους άρρενες), καταφύγαμε στην τεχνική της ανάλυσης περιεχομένου προκειμένου να μετατρέψουμε το δευτερογενές υλικό ποιοτικής φύσης σε ποσοτικά δεδομένα.⁵⁵⁹ Τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την ανάλυση περιεχομένου είναι αποκλειστικά περιγραφικά ενώ η διαδικασία αποκαλύπτει και συνοψίζει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του υπό μελέτη περιεχομένου, τα οποία συνδέονται με το υπό διερεύνηση φαινόμενο.⁵⁶⁰

1.4.4. Μέθοδοι ανάλυσης δεδομένων

Οι μέθοδοι που ακολουθήθηκαν για την ανάλυση των δεδομένων μας περιορίζονται σε περιγραφικού χαρακτήρα στατιστικά αποτελέσματα λόγω έλλειψης αντιπροσωπευτικού δείγματος, αφού λόγω αντικειμενικών δυσκολιών, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, καταφύγαμε στην τεχνική της σκόπιμης και βολικής

⁵⁵⁸ Κυριαζή Ν., ό.π., σ. 122.

⁵⁵⁹ Κυριαζή Ν., ό.π., σ. 284-285. Κατά τη Σπινέλλη στις έρευνες που σχετίζονται με το περιεχόμενο αρχείων, εγγράφων και άλλων κειμένων ακολουθείται είτε η ανάλυση περιεχομένου είτε η καταμέτρηση και καταγραφή των περιπτώσεων που προκύπτουν και οι πινακογραφήσεις. Η ανάλυση περιεχομένου δεν αποσκοπεί στην κατάδειξη βαθύτερων εννοιών και νοημάτων αλλά στην ανακάλυψη και χρησιμοποίηση των επιφανειακών και πρόδηλων Βλ. Σπινέλλη Κ.Δ., 2005, ό.π., σ 132-134 και Jupp V., λήμμα: content analysis, The Sage Dictionary of Criminology, ό.π., σ. 70-71.

⁵⁶⁰ Κυριαζή Ν., ό.π., σ. 299.

δειγματοληψίας.⁵⁶¹ Κατά την κρατούσα στην επιστημονική βιβλιογραφία άποψη, η χρήση επαγωγικής στατιστικής ανάλυσης (inferential statistics) προϋποθέτει τυχαία δειγματοληψία έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος και ως εκ τούτου να καθίσταται εφικτή η γενίκευση των αποτελεσμάτων της εκάστοτε έρευνας στον αντίστοιχο πληθυσμό από τον οποίο ελήφθη το δείγμα.⁵⁶² Ωστόσο, υπάρχει η άποψη ότι ειδικά στους πειραματικούς σχεδιασμούς (experiments), στους οποίους πολύ συχνά γίνεται χρήση βολικών δειγμάτων αντί τυχαίων, και στην πορεία ακολουθεί τυχαία συγκρότηση των υπό σύγκριση ομάδων (random assignment),⁵⁶³ δεδομένου ότι πρωτεύων σκοπός τους δεν είναι η γενίκευση αλλά η κατάδειξη της αιτιώδους σχέσης ανάμεσα στην υποτιθέμενη αιτία (ανεξάρτητη μεταβλητή) και το αποτέλεσμα (εξαρτημένη μεταβλητή), είναι δυνατή η χρήση επαγωγικών στατιστικών αναλύσεων, αφού στην πειραματική έρευνα τα προκύπτοντα επίπεδα στατιστικής σημαντικότητας δεν σχετίζονται με την πιθανότητα της ύπαρξης της παρατηρούμενης αιτιώδους σχέσης στο γενικότερο πληθυσμό από τον οποίο ελήφθη το δείγμα, αλλά με την πιθανότητα το παρατηρούμενο, στο συγκεκριμένο πείραμα, αποτέλεσμα να οφείλεται αποκλειστικά στην επίδραση της υποτιθέμενης αιτίας και όχι στην επίδραση οποιουδήποτε άλλου παράγοντα.⁵⁶⁴

Στην παρούσα, λοιπόν, μελέτη, όπως προαναφέραμε, θα προβούμε σε περιγραφή των ερευνητικών δεδομένων που συλλέξαμε μέσω των τεχνικών που μας

⁵⁶¹ Μπεχράκης Θ., Στατιστική για τις επιστήμες του ανθρώπου και της κοινωνίας: Μέθοδοι και παραδείγματα, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα, 2010, σ. 81-84 και 85-118.

⁵⁶² Potter W.J., Cooper R., Dupagne M., Reply to Spark's critique, *Communication Theory*, 1995, 5(3), σ. 280-286.

⁵⁶³ Η τυχαία συγκρότηση των ομάδων κρίνεται ως το πιο σημαντικό στοιχείο του πειράματος αφού οι υπό σύγκριση ομάδες δεν πρέπει να διαφέρουν παρά μόνο στην ανεξάρτητη μεταβλητή. Παρόλο που η τυχαιοθέτηση εξασφαλίζει ισότιμες ομάδες, ωστόσο δεν σημαίνει απαραίτητα ότι οι συμμετέχοντες αντιπροσωπεύουν το ζητούμενο πληθυσμό αφού συνήθως λαμβάνουν μέρος στο πείραμα οικειοθελώς (αυτοεπιλογή-βολικό δείγμα). Μάλιστα θα πρέπει να τονισθεί ότι ακόμα και στην περίπτωση που ο ερευνητής διαθέτει αντιπροσωπευτικό δείγμα με τυχαία δειγματοληψία, οφείλει και πάλι να προβεί σε τυχαιοθέτηση κατά τη συγκρότηση των ομάδων. Βλ. Keppel G., *Design and analysis: A researcher's handbook*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, N.J., 1982, σ.18 και Κυριαζή Ν., ό.π., σ. 156-157.

⁵⁶⁴ Lang A., Standpoint: The logic of using inferential statistics with experimental data from nonprobability samples: Inspired by Cooper, Dupagne, Potter and Sparks, *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 1996, 40 (3), σ. 425 και Edgington E.S., Statistical inference and non-random samples, *Psychological Bulletin*, 1966, 66, σ. 485-487.

προσφέρει η περιγραφική στατιστική. Με την περιγραφική στατιστική μπορούμε να εξετάσουμε τις μεταβλητές είτε ανά μία είτε ανά δύο. Όσον αφορά στην εξέταση των μεταβλητών ανά μία χρησιμοποιήσαμε: (α) την κατανομή συχνοτήτων της μεταβλητής, (β) τους δείκτες κεντρικής τάσης της μεταβλητής και (γ) τους δείκτες διασποράς της μεταβλητής. Στην περίπτωση της εξέτασης των μεταβλητών ανά δύο καταφύγαμε στη χρήση πινάκων διπλής εισόδου ή συνάφειας (crosstabs) καθώς και στη γραμμική συσχέτιση (συντελεστής συσχέτισης r του Pearson).⁵⁶⁵ Οι παραπάνω αναλύσεις των ερευνητικών μας δεδομένων πραγματοποιήθηκαν με τη χρήση του στατιστικού λογισμικού πακέτου SPSS (Statistical Package for the Social Sciences 20.0).

⁵⁶⁵Μπεχράκης Θ., ό.π., σ. 14-15.

Κεφάλαιο 2

Ευρήματα εμπειρικής έρευνας, συμπεράσματα και προτάσεις αντεγκληματικής πολιτικής

2. Πειραματική ομάδα και ομάδα ελέγχου

Η πειραματική ομάδα, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, αποτελείται από 40 ενήλικους άρρενες καταδικασμένους σε ποινή στερητική της ελευθερίας ή ποινή στερητική της ελευθερίας σε συνδυασμό με χρηματική ή άλλη παρεπόμενη ποινή καθώς και από 16 άρρενες (14 ενήλικους και 2 ανηλίκους), οι οποίοι υποβάλλονταν κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας σε αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα. Η αρχική ομάδα ελέγχου αποτελούνταν από 53 φοιτητές Α.Ε.Ι., από τους οποίους συγκροτήσαμε την τελική ομάδα ελέγχου 12 ατόμων, τα οποία είχαν εκδηλώσει παραβατική συμπεριφορά χωρίς να έχουν ποτέ εμπλακεί στο ποινικό σύστημα. Από τα υπόλοιπα 41 άτομα της αρχικής ομάδας ελέγχου, 40 άτομα δεν είχαν εμπλακεί σε καμία παραβατική συμπεριφορά ενώ 1 άτομο είχε εμπλακεί αλλά είχε συλληφθεί. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονίσουμε ότι η ομάδα ελέγχου επιλέχθηκε στο πλαίσιο των αντικειμενικών δυνατοτήτων μας ως βολικού ή διαθέσιμου δείγματος και ως εκ τούτου δεν είναι όμοια σε όλα τα ατομικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά της σε σχέση με την πειραματική ομάδα. Ωστόσο, ακόμα και υπό τον περιορισμό της ανομοιοότητας των δύο υπό σύγκριση ομάδων κατέστη εφικτό να εξάγουμε ορισμένα χρήσιμα συμπεράσματα. Τα αποτελέσματα που αναλυτικά παρουσιάζονται παρακάτω απεικονίζουν περιγραφικά στατιστικά στοιχεία και απλές συσχετίσεις μεταβλητών καθώς δεν προχωρήσαμε στη χρήση επαγωγικής στατιστικής ανάλυσης λόγω των χαρακτηριστικών, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, του δείγματός μας. Συνεπώς, τα εξαγόμενα συμπεράσματα, αφορούν στο δείγμα της παρούσας μελέτης και μόνο και δεν αφορούν στη διερεύνηση αιτιωδών σχέσεων, οι οποίες θα μπορούσαν να γενικευθούν. Ωστόσο, ακόμα και στο συγκεκριμένο πλαίσιο μελέτης του δείγματός μας τα αποτελέσματα κατέδειξαν αρκετά ενδιαφέροντα στοιχεία, τα οποία θα μπορούσαν να δώσουν μια πρώτη εικόνα για πιθανή ύπαρξη σχέσης εξεταζόμενων στην παρούσα μεταβλητών σε περίπτωση εμπειρικής διερεύνησής τους στο μέλλον στο πλαίσιο επαγωγικής στατιστικής ανάλυσης.

2.1. Ατομικά και δημογραφικά στοιχεία πειραματικής και ομάδας ελέγχου

(1) Υπηκοότητα

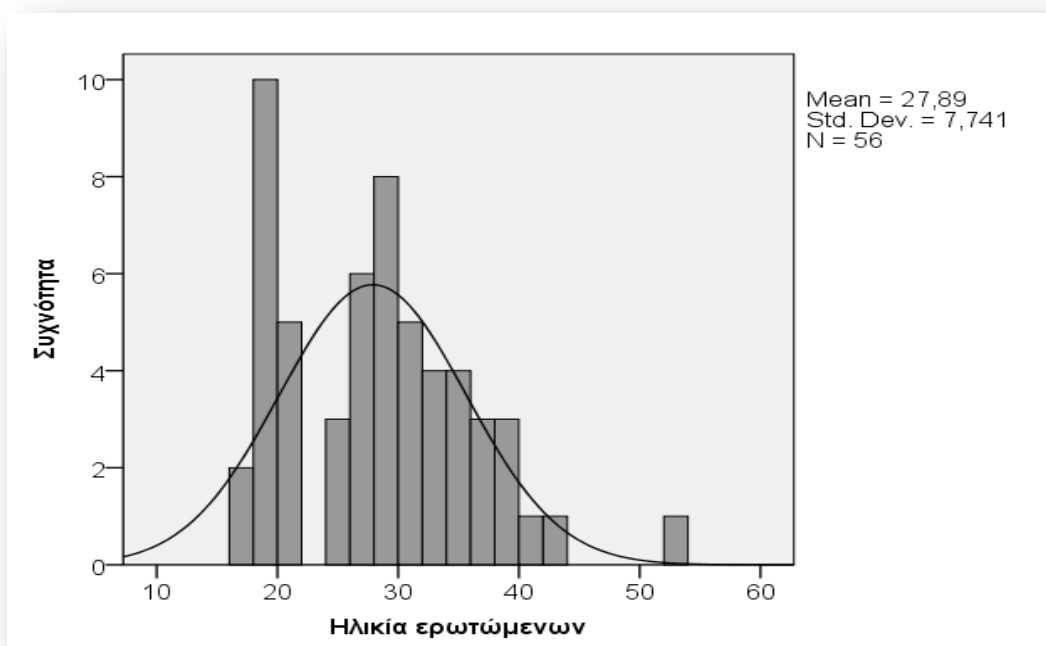
Σχετικά με την υπηκοότητα των ατόμων, τα οποία συγκρότησαν το δείγμα της πειραματικής ομάδας, όπως παρατηρούμε στο διάγραμμα που ακολουθεί, στην πλειονότητά τους επρόκειτο για Έλληνες με ποσοστό που αγγίζει το 60,71% ενώ η αμέσως επόμενη πιο συχνά εμφανιζόμενη υπηκοότητα ήταν η Αλβανική με ποσοστό 32,14%. Σε ποσοστό 3,57% εμφανίσθηκε η Κουρδική υπηκοότητα και το υπόλοιπο εναπομείναν ποσοστό ισοκατανεμήθηκε ανάμεσα στην Αραβική και την Αιγυπτιακή υπηκοότητα. Όσον αφορά στην ομάδα ελέγχου, σε ποσοστό 91,7% επρόκειτο για Έλληνες ενώ σε ποσοστό 8,3% εμφανίσθηκε η Κυπριακή υπηκοότητα.

Διάγραμμα 1: Κατανομή Υπηκοότητας

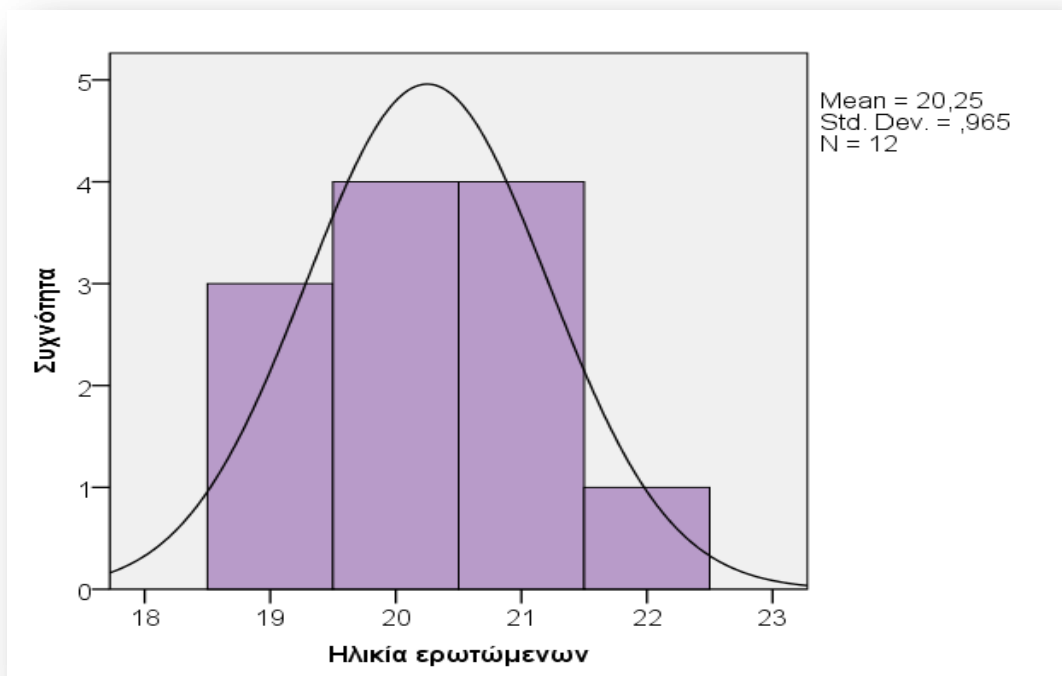

(2) Ηλικία

Διάγραμμα 1: Κατανομή ηλικίας πειραματικής ομάδας

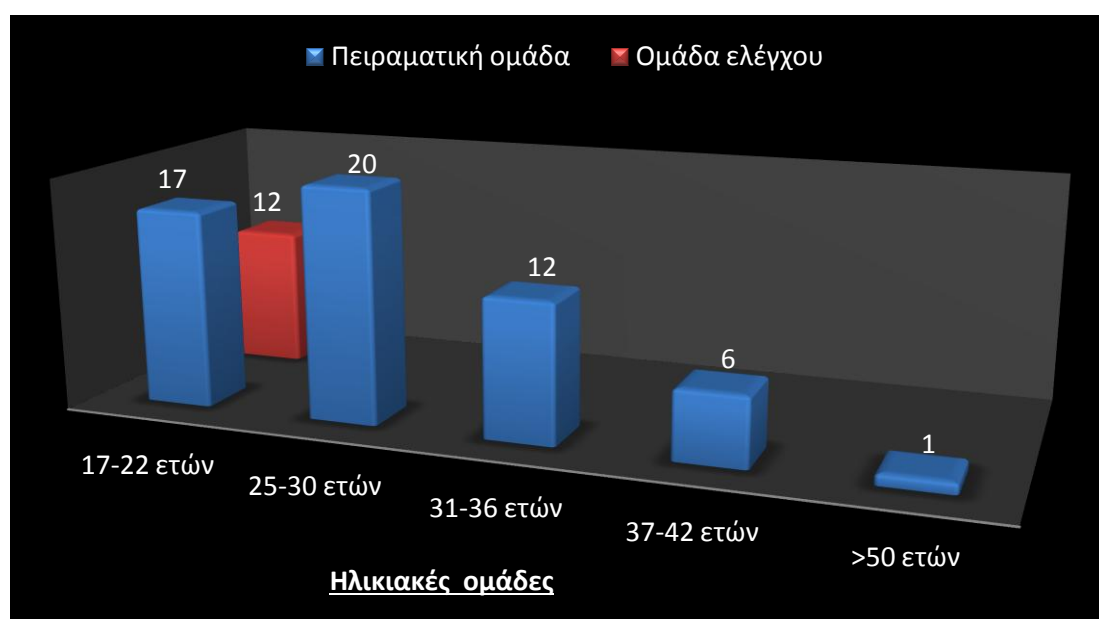

Διάγραμμα 3: Κατανομή ηλικίας ομάδας ελέγχου

Από τα παραπάνω διαγράμματα προκύπτει ότι η ηλικία των συμμετεχόντων στην πειραματική ομάδα κυμάνθηκε από τα 17 έως και τα 53 έτη με μέση τιμή περίπου τα 28 έτη (μέση τιμή 27,89 και τυπική απόκλιση 7,74). Ωστόσο, η ηλικία των συμμετεχόντων στην ομάδα ελέγχου εμφανίζεται με μικρότερο εύρος τιμών δεδομένου ότι κυμάνθηκε από τα 19 έως και τα 22 έτη. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν περίπου τα 20 έτη (μέση τιμή 20,25 και τυπική απόκλιση 0,96). Στο επόμενο διάγραμμα απεικονίζεται η κατηγοριοποίηση των ατόμων των δύο ομάδων ανά ηλικιακή κατηγορία.

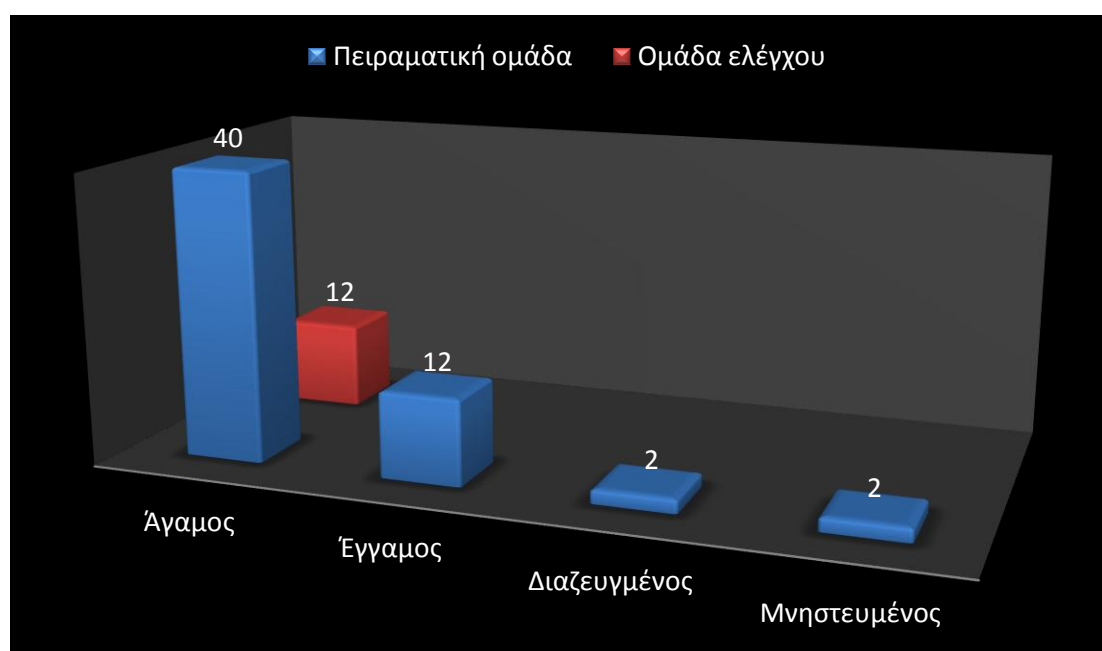
Διάγραμμα 4: Ηλικιακές ομάδες

(3) Οικογενειακή κατάσταση

Από το διάγραμμα που ακολουθεί προκύπτει ότι στην πλειονότητα των περιπτώσεων της πειραματικής ομάδας επρόκειτο για άγαμους άρρενες με ποσοστό 71,43% (40 περιπτώσεις) και μόνο το 21,43% (12 περιπτώσεις) από το σύνολο του δείγματος ενέπιπτε στην κατηγορία των έγγαμων. Τέλος, δύο άτομα ανέφεραν ότι ήταν διαζευγμένα (3,57%) και άλλα δύο ότι ήταν μνηστευμένα (3,57%). Όσον αφορά στα άτομα της ομάδας ελέγχου, στο σύνολό τους επρόκειτο για άγαμους άρρενες.

Διάγραμμα 5: Κατανομή οικογενειακής κατάστασης

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφέρουμε ότι η θετική επίδρασή του γάμου, ως «περιστατικού ζωής», στη μείωση της υποτροπής έχει καταδειχθεί μέσα από μια σειρά τόσο ποιοτικών όσο και ποσοτικών ερευνών.⁵⁶⁶ Η συσχέτιση του γάμου με τη μείωση της υποτροπής και την αποχή από την εγκληματική δράση γίνεται συνήθως αντιληπτή υπό το πρίσμα των θεωριών του κοινωνικού ελέγχου.⁵⁶⁷ Οι Sampson και Laub (1993, 2003) αναφέρουν ότι ο γάμος αποτελεί ένα «σημείο επιστροφής» (turning point), το οποίο κατευθύνει το άτομο στη σύννομη συμπεριφορά λόγω του

⁵⁶⁶ Blokland A. A. J., Nieuwebeerta P., The effects of life circumstances on longitudinal trajectories of offending, *Criminology*, 2005, 43 (4), σ. 1203–240, Farrington D.P., West D.J., Effects of marriage, separation, and children on offending by adult males, In *Current Perspectives on Aging and the Life Cycle, Volume 4: Delinquency and Disrepute in the Life Course*, Zena Smith Blau and John Hagan (eds), CT: JAI Press, Greenwich, 1995, Horney J., Osgood D.W., Marshal I.H., Criminal careers in the short term: Intra-individual variability in crime and its relation to local life circumstances, *American Sociological Review*, 1995, 60, σ. 655–73, Maume M.O., Ousey G.C., Beaver K., Cutting the grass: A reexamination of the link between marital attachment, delinquent peers, and desistance from marijuana use, *Journal of Quantitative Criminology*, 2005, 21(1), σ. 27–53, Sampson R.J., Laub J.H., 1993, ό.π., Warr M., Life-course transitions and desistance from crime, *Criminology*, 1998, 36 (2), σ. 183–216, Ζαραφονίτου Χ., ό.π., σ. 95-96.

⁵⁶⁷ Craig J.M., Diamond B., Piquero A.R., Marriage as an intervention in the lives of criminal offenders, in *Effective interventions in the lives of criminal offenders*, John A. Humphrey, Peter Cardella (eds.), Springer, 2014, σ. 19-37.

ασκούμενου ελέγχου και της ανάπτυξης κοινωνικών δεσμών, της αλλαγής του είδους των καθημερινών δραστηριοτήτων και υποχρεώσεων που επιβάλλει ο έγγαμος βίος αλλά και λόγω της αναδιαμόρφωσης της προσωπικής ταυτότητας του ατόμου.⁵⁶⁸ Σύμφωνα, ωστόσο, με μια άλλη άποψη ο γάμος σχετίζεται με την αποχή από την εγκληματική δράση γιατί αποκλείει το άτομο από τη συναναστροφή με παρεκκλίνοντα άτομα. Υπό το πρίσμα, λοιπόν, της θεωρίας της κοινωνικής εκμάθησης ο έγγαμος βίος υποχρεώνει το άτομο να δαπανά λιγότερο χρόνο με παρεκκλίνοντες φίλους ενώ παράλληλα ενισχύει τη συναναστροφή του με άλλα μη παρεκκλίνοντα άτομα.⁵⁶⁹ Τέλος, κατά την άποψη των Hirschi και Gottfredson (1995) η σχέση ανάμεσα στις δύο μεταβλητές είναι επίπλαστη αφού τα «περιστατικά ζωής» δεν έχουν καμία επίδραση στην εγκληματική συμπεριφορά. Κατά την άποψή τους, η όποια μείωση στην υποτροπή ή αποχή από την εγκληματική δράση που παρατηρείται με το πέρασμα του χρόνου οφείλεται στη διαδικασία ωρίμανσης της προσωπικότητας του ατόμου και στο ίδιο πλαίσιο γίνεται αντιληπτή και η επιλογή του έγγαμου βίου.⁵⁷⁰

(4) Μορφωτικό επίπεδο

Όπως παρατηρούμε στο παρακάτω διάγραμμα σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο των ατόμων της πειραματικής ομάδας, τα ερευνητικά δεδομένα μας οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο κυρίως για χαμηλού μορφωτικού επιπέδου άτομα. Πράγματι, 16 άτομα δήλωσαν απόφοιτοι Δημοτικού (28,57%), 7 άτομα δήλωσαν ότι δεν γνώριζαν γραφή και ανάγνωση (12,5%), 6 άτομα δήλωσαν απόφοιτοι Γυμνασίου (10,71%) και 5 άτομα δήλωσαν ημιτελή φοίτηση σε Γυμνάσιο (8,93%). Ένα ποσοστό της τάξεως του 28,56% ισοκατανεμήθηκε σε τέσσερις κατηγορίες: (α) απόφοιτος Λυκείου, (β) μαθητής Γυμνασίου, (γ) μαθητής Λυκείου και (δ) γνωρίζει γραφή και ανάγνωση με ποσοστό 7,14% στην κάθε μία. Επίσης, 3 άτομα δήλωσαν ημιτελή φοίτηση σε Λύκειο (5,36%) και 2 άτομα ημιτελή φοίτηση σε Δημοτικό (3,57%) ενώ σε μία περίπτωση δηλώθηκε φοίτηση σε σχολή Ο.Α.Ε.Δ.

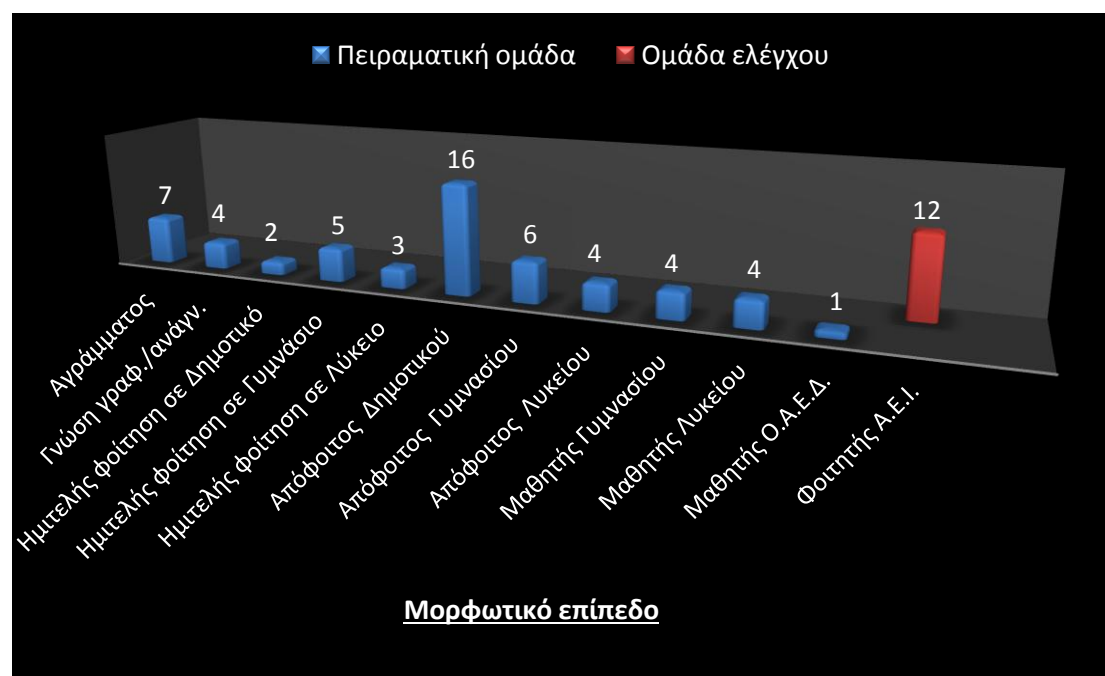
⁵⁶⁸ Sampson R.J., Laub J.H., 1993, ό.π., Laub J.H., Sampson R.J., Shared beginnings, divergent lives: Delinquent boys to age 70, Harvard University Press, MA, Cambridge, 2003, σ. 148, Sampson R.J., Laub J.H., Wimer C., Does marriage reduce crime? A counterfactual approach to within-individual causal effects, Criminology, 2006, 44 (3), σ. 465–508.

⁵⁶⁹ Warr M., ό. π., σ. 188, Craig J.M., Diamond B., Piquero A.R., ό.π., σ. 23.

⁵⁷⁰ Hirschi, T., Gottfredson, M. R., ό.π.

Αντίθετα, το σύνολο των ατόμων της ομάδας ελέγχου παρουσίαζε υψηλό μορφωτικό επίπεδο αφού επρόκειτο για φοιτητές Α.Ε.Ι.

Διάγραμμα 6: Κατανομή μορφωτικού επιπέδου

Έρευνες σχετικά με τη σχέση της σχολικής επίδοσης και της εγκληματικής συμπεριφοράς έχουν καταδείξει ότι οι σχολικές καθυστερήσεις εντοπίζονται συχνότερα σε ανήλικους παραβάτες από ό,τι σε μη παραβάτες.⁵⁷¹ Μάλιστα,

⁵⁷¹ Φαρσεδάκης Ι., 2005, ό.π., σ. 69-75, Coly J.M., Le centre d'orientation de Fresnes, Annexe au Rapport du Directeur de l' Administration pénitentiaire pour 1953, Melun, 1954, Cannat P., Nouvel essai de géographie criminelle, Rev. Pénitentiaire, 1954, σ. 90-103, Debuyst C., Criminels et valeurs vécues, Étude Clinique d'un groupe de jeunes criminels, Louvain, Nauwelaerts, 1960, Heuyer G., La délinquance juvénile, Paris, P.U.F., 1969 και Glueck S., Glueck E., 1950, ό.π., Maguin E., Loeber R., Academic performance and delinquency, Crime and Justice, 1996, 20, σ. 145-264, Denno D.W., Biology and Violence: From Birth to Adulthood, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1990, Farrington D.P., Early predictors of adolescent aggression and adult violence, Violence and Victims, 1989, 4 (2), σ. 79-100, Maguin E., Hawkins J.D., Catalano R.F., Hill K., Abbott R., Herrenkohl T., Risk factors measured at three ages for violence at age 17-18, Paper presented at the American Society of Criminology, Boston, MA., November 1995.

αμερικανικές έρευνες,⁵⁷² οι οποίες διεξήχθησαν σε ανήλικους παραβάτες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι όσο αυξάνεται ο αριθμός των ποινικών παραβάσεων τόσο μειώνεται η σχολική επίδοση.⁵⁷³ Ο Φαρσεδάκης αναφέρει ότι πρόκειται για έναν φαύλο κύκλο. Η έλλειψη ενδιαφέροντος για το σχολείο και τις σχολικές επιδόσεις οδηγεί το άτομο σε σχολική αποτυχία. Η σχολική αποτυχία οδηγεί σε μεγαλύτερη έλλειψη ενδιαφέροντος ενώ περιορίζει δραματικά τις όποιες φιλοδοξίες δύναται να έχει ένα άτομο καθώς και τη θετική περί εαυτού εικόνα έτσι ώστε να πυροδοτείται μια διαδικασία αλληπάλληλων σχολικών αποτυχιών. Οι αλληπάλληλες σχολικές αποτυχίες συνήθως καθιστούν το άτομο ανυπάκουο, εριστικό, με τάσεις φυγής από το σχολείο ενώ παράλληλα οδηγούν σε μια παντελή έλλειψη ενδιαφέροντος όσον αφορά στην παρακολούθηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Μια τέτοια συμπεριφορά

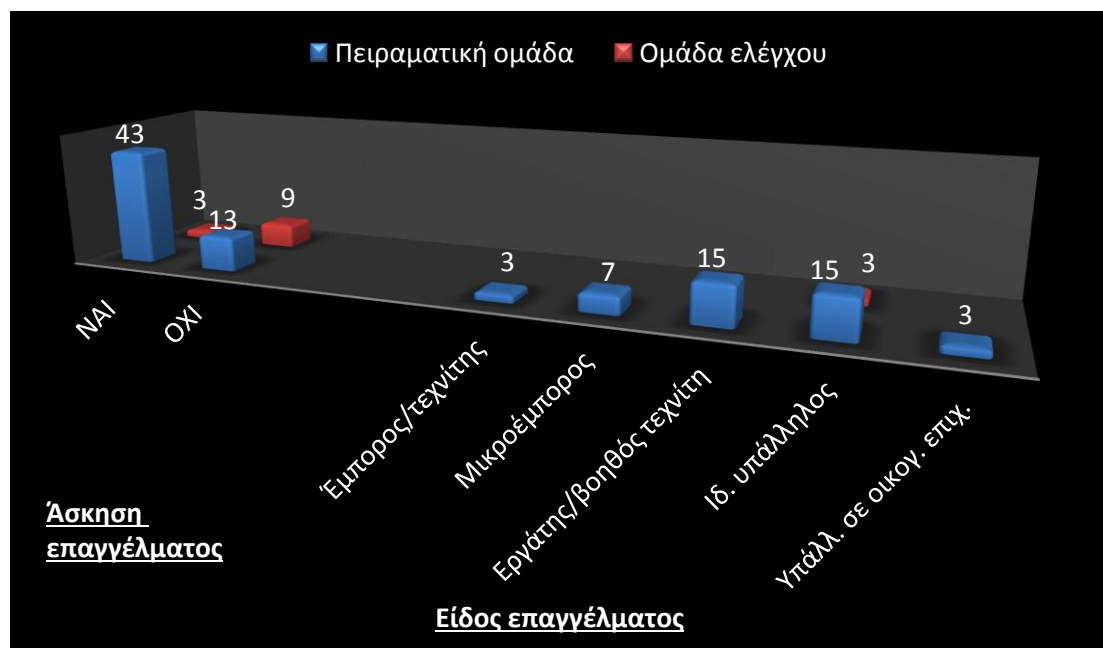
⁵⁷² Hirschi T., ό.π., Empey L.T., Lubeck S.G., Explaining delinquency, Lexington Books, Toronto, 1971, Biron L., Les modalités de l'engagement et la délinquance, Groupe de recherche sur l'inadaptation juvénile, Université de Montréal, 1977.

⁵⁷³ Οι Wiatrowski, Griswold και Roberts (1981) αναφέρουν τέσσερα επιμέρους στοιχεία της έννοιας «προσκόλληση στο σχολείο» (school attachment): (α) τη σχολική επίδοση, (β) τις εκπαιδευτικές φιλοδοξίες ή στόχους, (γ) την εμπλοκή σε σχολικές δραστηριότητες και (δ) τους δεσμούς με το σχολικό περιβάλλον. Οι ίδιοι αναφέρουν ότι όσο αυξάνεται ο βαθμός προσκόλλησης στο σχολείο τόσο μειώνεται η πιθανότητα εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς. Ο Kercher (1988) υπογραμμίζει ότι από τα τέσσερα επιμέρους στοιχεία της έννοιας της «προσκόλλησης στο σχολείο», η σχολική επίδοση φαίνεται να παρουσιάζει την πιο δυνατή συσχέτιση με την παραβατική συμπεριφορά. Βλ. Wiatrowski M.D., Griswold D.B., Roberts M.K., Social control theory and delinquency, American Sociological Review, 1981, 46, σ. 525-541, Hirschi T., ό.π., Kercher K., Criminology, 294-316, The Future of Sociology, Edgar F. Borgatta & Karen S. Cook (eds.), Sage, Beverly Hills, Cal., 1988, West D.J., Farrington D.P., Who becomes delinquent?, Heinemann, London, 1973, Loeber R., Dishion T., Early predictors of male delinquency: A review, Psychological Bulletin, 1983, 94 (1), σ. 68-99, Jensen G.F., Race, achievement and delinquency: A further look at delinquency in a birth cohort, American Journal of Sociology, 1976, 82(2), σ. 379-387, Caplan A., A formal statement and extension of Hirschi's theory of social control, Groupe de recherche sur l'inadaptation juvénile, Montreal, 1978, Yochelson S., Samenow S., The criminal personality, vol. I: A profile for change, Aronson, N.Y., 1976. Σχετικά με τη σύνδεση του δεσμού με το σχολείο με τη νεανική παραβατικότητα βλ. επίσης Catalano R.F., Hawkins J.D., The social development model: A theory of antisocial behavior, Delinquency and Crime: Current Theories, J. D. Hawkins (ed.), Cambridge University Press, New York, 1996, σ. 149-197, Williams J.H., Understanding substance use, delinquency involvement, and juvenile justice system involvement among African-American and European-American adolescents, Unpublished dissertation, University of Washington, Seattle, WA, 1994, Maguin E., Hawkins J.D., Catalano R.F., Hill K., Abbott R., Herrenkohl T., ό.π.

δύναται να γίνει οξύτερη εάν ο ανήλικος διαβιώνει σε δυσλειτουργικό, υποβαθμισμένο ή ανεπαρκές οικογενειακό περιβάλλον⁵⁷⁴ αλλά και στην περίπτωση που φοιτά σε ένα σχολικό περιβάλλον αδιάφορο απέναντι στα προβλήματα των μαθητών.⁵⁷⁵

(5) Επάγγελμα

Διάγραμμα 7: Άσκηση επαγγέλματος και είδος εργασίας

Όσον αφορά στην πειραματική ομάδα, σε ερώτηση σχετικά με την άσκηση ορισμένου επαγγέλματος κατά το χρόνο διεξαγωγής της συνέντευξης, προκειμένου για όσους υποβάλλονταν στο αναμορφωτικό μέτρο της επιμέλειας ή κατά το χρόνο πριν τον εγκλεισμό σε σωφρονιστικό κατάστημα προκειμένου για τους ενήλικες

⁵⁷⁴ Sampson R.J., Laub J.H., 1993, ό.π., σ. 103 επ., Blake J., Family size and achievement, University of California Press, Berkeley, 1989, Coleman J., Social capital in the creation of human capital, American Journal of Sociology, 1988, 94, σ. 95-120, Dunn J., Normative life events as risk factors in childhood, 227-244 IN Studies of Psychosocial Risk: The power of longitudinal data, Michael Rutter (ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 1988 και Rutter M., Giller H., Juvenile delinquency: Trends and perspectives, Guilford Press, N.Y., 1983.

⁵⁷⁵ Φαρσεδάκης Ι., 2005, ό.π., σ. 70 επ., Κουράκης Ν.Ε., 2004, ό.π., σ. 95-96 και Cusson M., Délinquants pourquoi?, Armand Colin, Paris, 1981, Csikzenmihalyi M., Larson R., Intrinsic rewards in school crime, Crime and Delinquency, 1978, 24 (3), σ. 322-355, Rutter M., Maughan B., Mortimore P., Ouston J., Smith A., Fifteen thousand hours: secondary schools and their effects on children, Open Books, Harvard University Press, 1979.

κρατούμενους, όπως προκύπτει από το παραπάνω διάγραμμα, 43 άτομα (76,79%) απάντησαν ότι εργάζονταν ενώ 13 άτομα (23,21%) απάντησαν ότι δεν εργάζονταν. Στην περίπτωση των ατόμων της ομάδας ελέγχου, 9 άτομα (75%) δήλωσαν ότι κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας δεν εργάζονταν, ενώ 3 άτομα (25%) δήλωσαν ότι ασκούσαν κάποιο επάγγελμα. Από τα άτομα της πειραματικής ομάδας, τα οποία δήλωσαν ότι ασκούσαν ορισμένο επάγγελμα, σε ποσοστό 34,88% (15 περιπτώσεις) μας απάντησαν ότι εργάζονταν ως εργάτες ή βοηθοί τεχνίτη και σε ένα αντίστοιχο ποσοστό (15 περιπτώσεις) ως μέσοι ή κατώτεροι ιδιωτικοί υπάλληλοι. Σε ποσοστό 16,28% (7 περιπτώσεις) λάβαμε την απάντηση ότι εργάζονταν ως μικροέμποροι ενώ ένα ποσοστό της τάξεως του 13,96% ισοκατανεμήθηκε ανάμεσα στις απαντήσεις: υπάλληλος σε οικογενειακή επιχείρηση και έμπορος – τεχνίτης (3 περιπτώσεις για κάθε κατηγορία αντίστοιχα). Στην περίπτωση των ατόμων της ομάδας ελέγχου και στις 3 περιπτώσεις οι ερωτώμενοι δήλωσαν ότι εργάζονταν ως ιδιωτικοί υπάλληλοι. Από τα παραπάνω διαπιστώνει κανείς ότι τα άτομα της πειραματικής ομάδας στην πλειονότητά τους και λόγω της περιορισμένης, σε αντίθεση με τα άτομα της ομάδας ελέγχου, μόρφωσης ή επαγγελματικής εξειδίκευσης εργάζονταν σε επαγγέλματα με μειωμένη εισοδηματική εμβέλεια.

(6) Χρήση τοξικών ουσιών

Διάγραμμα 8: Τοξικοεξάρτηση

Αναφορικά με τη χρήση ναρκωτικών ουσιών, 32 άτομα μας απάντησαν ότι ήταν εξαρτημένοι χρήστες ναρκωτικών ουσιών και 24 άτομα απάντησαν ότι δεν κάνουν καμία χρήση ή έχουν κάνει στο παρελθόν περιστασιακά χρήση χασίς χωρίς να έχουν αποκτήσει έξη. Τα αντίστοιχα ποσοστά κυμαίνονταν σε 57,14% και 42,86% αντίστοιχα. Το σύνολο των 32 ατόμων, τα οποία δήλωσαν εξαρτημένοι χρήστες ανέφεραν ότι έκαναν χρήση ναρκωτικών ουσιών ήδη κατά την ανηλικότητα. Αντίθετα, στην ομάδα ελέγχου κανένας από τους ερωτηθέντες δεν δήλωσε εξαρτημένος χρήστης ναρκωτικών ουσιών. Ειδικότερα από το σύνολο των 12 ατόμων, 5 άτομα ανέφεραν μόνο περιστασιακή χρήση.

Έρευνες έχουν καταδείξει μια σαφή θετική σχέση ανάμεσα στη χρήση ναρκωτικών ουσιών και την παραβατική συμπεριφορά και ιδίως ανάμεσα στη βαριά παραβατικότητα και τη χρήση ουσιών στους ανήλικους παραβάτες.⁵⁷⁶ Η χρήση ουσιών δύναται να πυροδοτήσει ή να ενισχύσει την πιθανότητα εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς είτε αυτόνομα είτε από κοινού με άλλους παράγοντες.⁵⁷⁷ Μάλιστα αρκετές μελέτες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η χρήση ναρκωτικών ουσιών αποτελεί έναν αρκετά ισχυρό δείκτη πρόγνωσης για μελλοντική εκδήλωση

⁵⁷⁶ Arrestee Drug Abuse Monitoring Program, Annual Report on Drug Use Among Adult and Juvenile Arrestees, Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice, 1999, Huizinga D., Jakob-Chien, C., Contemporaneous co-occurrence of serious and violent juvenile offending and other problem behaviors, In *Serious and Violent Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful Interventions*, R. Loeber & D.P. Farrington (eds.), Thousand Oaks, Sage Publications, CA, 1998, Wilson, J.J., Rojas N., Haapanen R., Duxbury E., Steiner H., Substance abuse and criminal recidivism: A prospective study of adolescents, *Child Psychiatry and Human Development*, 2001, 31(4), σ. 297–312, Teplin L.A., Abram K.M., McClelland G.M., Dulcan M.K., Mericle A.A., Psychiatric disorders in youth in juvenile detention, *Archives of General Psychiatry*, 2002, 59 (12), σ. 1133–1143, Johnston L.D., O'Malley P.M., Bachman J.G., *Monitoring the Future National Results on Adolescent Drug Use: Overview of Key Findings*, 2005, Bethesda, MD: National Institute on Drug Abuse, NIH Publication No. 06–5882, 2006, Ford J.A., Substance use, the social bond, and delinquency, *Sociological Inquiry*, 2005, 75 (1), σ. 109–128 και Ζαραφονίτου Χ., ό.π., σ. 95-96.

⁵⁷⁷ Mulvey E.P., Schubert C.A., Chassin L., Substance use and delinquent behavior among serious adolescent offenders, *Juvenile Justice Bulletin*, O.J.J.D.P., 2010, σ. 3. Βλ. επίσης Brunswick A.F., Boyle J.M., Patterns of drug involvement: Developmental and secular influences on age at initiation, *Youth and Society*, 1979, 11, σ. 139-162, O'Donnell J. A., Clayton R.R., Determinants of early marijuana use, G. M. Beschner & A. S. Friedman (eds.), *Youth drug abuse: Problems, issues, and treatment* (63-110), Lexington Books, Lexington, MA, 1979.

βαριάς και συνεχούς παραβατικής δράσης.⁵⁷⁸ Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι άλλες μελέτες κατέδειξαν ότι η εγκληματική συμπεριφορά είναι εκείνος ο παράγοντας, ο οποίος δύναται να οδηγήσει στη χρήση ναρκωτικών ουσιών από τον ανήλικο παραβάτη,⁵⁷⁹ ενώ στην περίπτωση πλειάδας άλλων ερευνών εντοπίζεται μια αμφίδρομη σχέση ανάμεσα στις δύο μεταβλητές.⁵⁸⁰ Αν και το τοπίο όσον αφορά στην ύπαρξη αιτιώδους σχέσης ανάμεσα στην εγκληματική συμπεριφορά και τη χρήση παράνομων ουσιών δεν είναι τόσο ξεκάθαρο, ωστόσο, αποτελεί αδιαμφισβήτητη διαπίστωση το γεγονός ότι συνήθως οι δύο αυτές συμπεριφορές συνυπάρχουν και

⁵⁷⁸Dembo R., Williams L., Fagan J., Schmeidler J., The relationships of substance abuse and other delinquency over time in a sample of juvenile detainees, *Criminal Behavior and Mental Health*, 1993, 3, σ. 158–179, Dembo R., Wareham J., Schmeidler J., Drug use and delinquent behavior: A growth model of parallel processes among high-risk youths, *Criminal Justice and Behavior*, 2007, 34 (5), σ. 680–696, D’Amico E.J., Edelen M., Miles J.N.V., Morral A.R., The longitudinal association between substance use and delinquency among high-risk youth, *Drug and Alcohol Dependence*, 2008, 93, σ. 85–92, Lipsey M.W., Derzon J.H., Predictors of violent or serious delinquency in adolescence and early adulthood: A synthesis of longitudinal research in Serious and violent juvenile offenders, edited by R. Loeber and D.P. Farrington, Thousand Oaks, Sage Publications, CA, 1998, Hussong A.M., Curran P.J., Moffitt T.E., Caspi A., Carrig M.M., Substance abuse ensnares young adults in trajectories of antisocial behaviour, *Development and Psychopathology*, 2004, 16 (4), σ. 1029–1046, Bui K.V.T., Ellickson P.L., Bell R.M., Cross-lagged relationships among adolescent problem drug use, delinquent behavior, and emotional distress, *Journal of Drug Issues*, 2000, 30(2), σ. 283–303, French M.T., McGeary, K.A., Chitwood D.D., McCoy C.B., Inciardi J.A., McBride D., Chronic drug use and crime, *Substance Abuse*, 2000, 21 (2), σ. 95–109, Loeber R., Farrington D.P., Young children who commit crime: epidemiology, developmental origins, risk factors, early interventions, and policy implications, *Development and Psychopathology*, 2000, 12 (4), σ. 737–762 και Ford J. A., ό.π.

⁵⁷⁹Van den Bree M.B.M., Pickworth W.B., Risk factors predicting changes in marijuana involvement in teenagers, *Archives of General Psychiatry*, 2005, 62 (3), σ. 311–319, Mason W.A., Hitchings J.E., Spoth R.L., Emergence of delinquency and depressed mood throughout adolescence as predictors of late adolescent problem substance use, *Psychology of Addictive Behaviors*, 2007b, 21 (1), σ. 13–24.

⁵⁸⁰Dembo R., Wothke W., Seeberger W., Shemwell M., Pacheco K., Rollie M., Schmeidler J., Livingston S., Hartsfield A., Testing a longitudinal model of the relationships among high-risk youths’ drug sales, drug use, and participation in index crimes, *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, 2002, 11 (3), σ. 37–61, Sullivan C.J., Hamilton Z.K., Exploring careers in deviance: A joint trajectory analysis of criminal behavior and substance use in an offender population, *Deviant Behavior*, 2007, 28, σ. 497–523, Huang B., White H.R., Kosterman R., Catalano R.F., Hawkins J.D., Developmental associations between alcohol and interpersonal aggression during adolescence, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 2001, 38(1), σ. 64–84.

τροφοδοτούν η μια την άλλη κατά την ανηλικότητα αλλά και σε βάθος χρόνου κατά την εξέλιξη της εγκληματικής πορείας του ανήλικου παραβάτη.⁵⁸¹

2.2. Χαρακτηριστικά οικογένειας καταγωγής πειραματικής και ομάδας ελέγχου

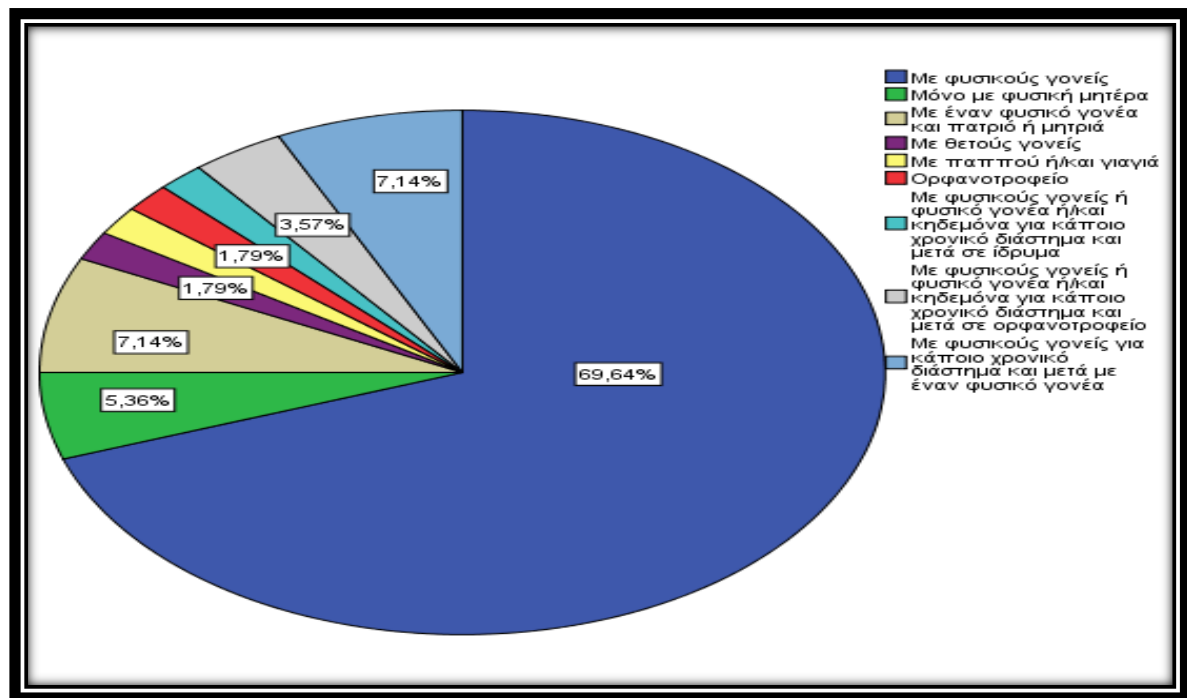
(1) Δομή οικογένειας κατά την ανηλικότητα

Σε ερώτηση σχετικά με τη δομή του οικογενειακού περιβάλλοντος, στο οποίο μεγάλωσαν τα άτομα της πειραματικής ομάδας κατά την ανηλικότητα, διαμορφώσαμε τρεις υποκατηγορίες ανάλογα με την ηλικιακή περίοδο στην οποία γίνονταν κάθε φορά αναφορά. Η κατηγοριοποίηση αυτή κρίθηκε αναγκαία κατά την κωδικοποίηση των ερευνητικών μας δεδομένων. Αντίθετα, στην περίπτωση των ατόμων της ομάδας ελέγχου δεν έγινε αντίστοιχη κατηγοριοποίηση γιατί οι απαντήσεις που δόθηκαν αφορούσαν ενιαία όλο το εύρος της ανηλικότητας.

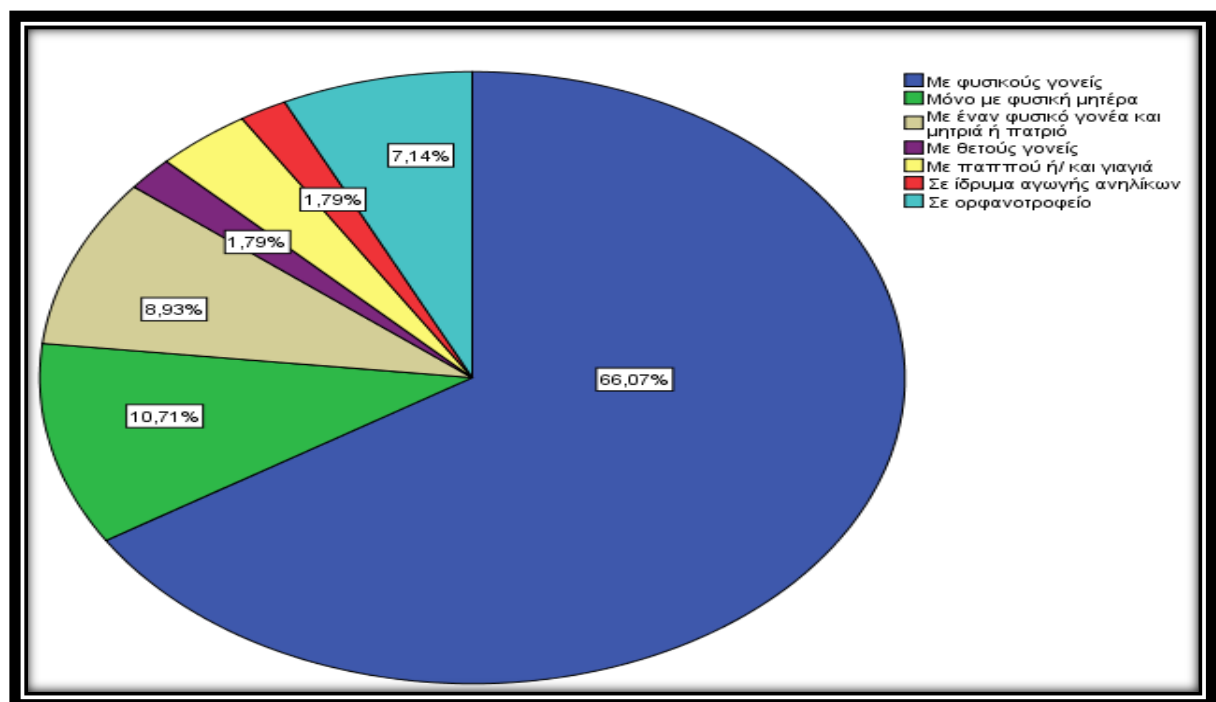
Όπως προκύπτει από το παρακάτω διάγραμμα, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, για την ηλικιακή περίοδο από τη γέννηση έως τα 8 έτη, ως πιο συχνή απάντηση, με ποσοστό 69,64%, εμφανίζεται εκείνη που αναφέρεται και στους δύο φυσικούς γονείς (39 περιπτώσεις). Ωστόσο, σε 4 περιπτώσεις (7,14%) μας απάντησαν ότι διαβίωναν με ένα φυσικό γονέα και κηδεμόνα και σε 4 περιπτώσεις (7,14%) ότι διαβίωναν με δύο φυσικούς γονείς για ορισμένο χρονικό διάστημα και στη συνέχεια με ένα φυσικό γονέα. Σε 3 περιπτώσεις (5,36%) μας απάντησαν ότι διαβίωναν μόνο με τη φυσική μητέρα και σε 2 περιπτώσεις (3,57%) με φυσικούς γονείς ή φυσικό γονέα ή/και κηδεμόνα για ορισμένο χρονικό διάστημα και έπειτα διαβίωναν σε ορφανοτροφείο. Τέλος, 1 άτομο (1,79%) μας απάντησε ότι διαβίωνε με θετούς γονείς, 1 άτομο (1,79%) με παππού ή/και γιαγιά, 1 άτομο (1,79%) με φυσικούς γονείς ή φυσικό γονέα ή/και κηδεμόνα για ορισμένο χρονικό διάστημα και μετά σε ίδρυμα, ενώ 1 άτομο (1,79%) διαβίωνε σε ορφανοτροφείο.

⁵⁸¹ Mulvey E.P., Schubert C.A., Chassin L., ό.π., σ. 3 και Arnett J.J., Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties, American Psychologist, 2000, 55 (5), σ. 469–480.

Διάγραμμα 9: Δομή οικογενειακού περιβάλλοντος για τα άτομα της πειραματικής ομάδας για τη χρονική περίοδο από τη γέννηση έως τα 8 έτη

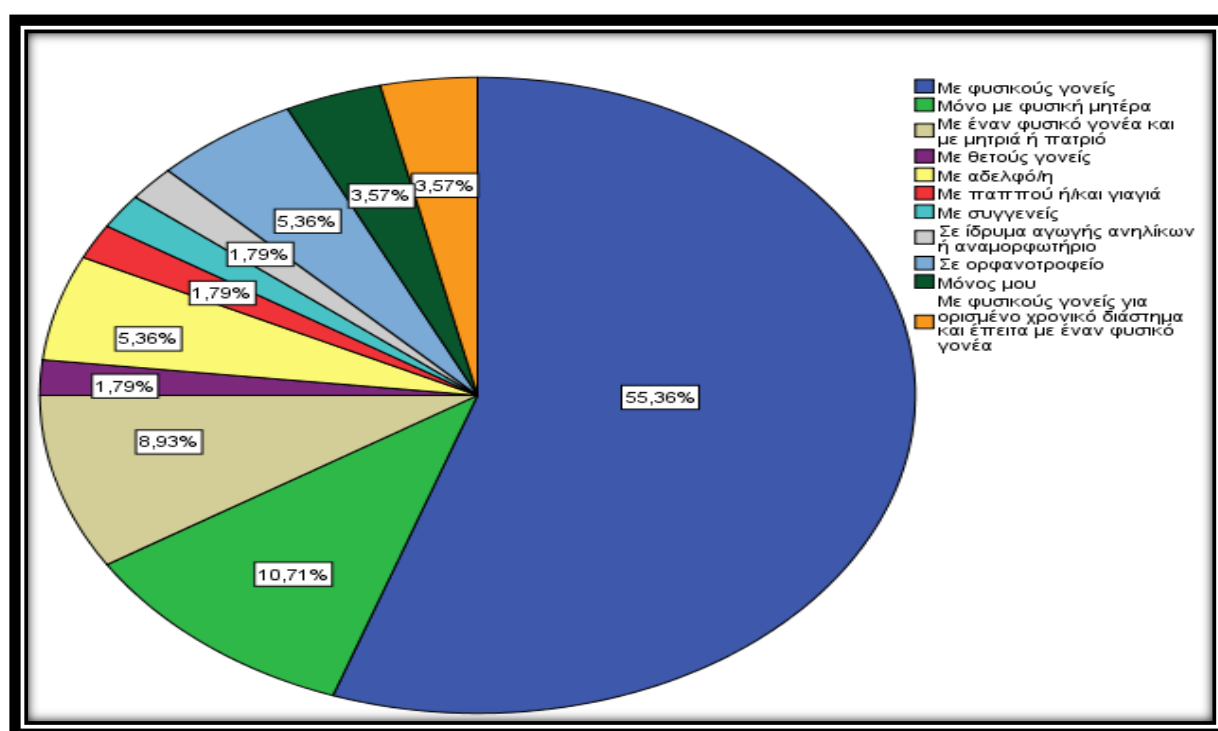

Διάγραμμα 10: Δομή οικογενειακού περιβάλλοντος για τα άτομα της πειραματικής ομάδας για τη χρονική περίοδο από τα 8 έως τα 13 έτη

Όσον αφορά στην ηλικιακή περίοδο από τα 8 έως τα 13 έτη οι απαντήσεις, όπως προκύπτει από το παραπάνω διάγραμμα, κυμάνθηκαν ως εξής: 37 άτομα (66,07%) απάντησαν ότι διαβίωναν και με τους δύο φυσικούς γονείς, 6 άτομα (10,71%) διαβίωναν μόνο με τη φυσική μητέρα, 5 άτομα (8,93%) με ένα φυσικό γονέα και κηδεμόνα, 4 άτομα (7,14%) διαβίωναν σε ορφανοτροφείο, 2 άτομα (3,57%) με παππού ή/και γιαγιά, 1 άτομο (1,79%) με θετούς γονείς και 1 άτομο (1,79%) διαβίωνε σε ίδρυμα.

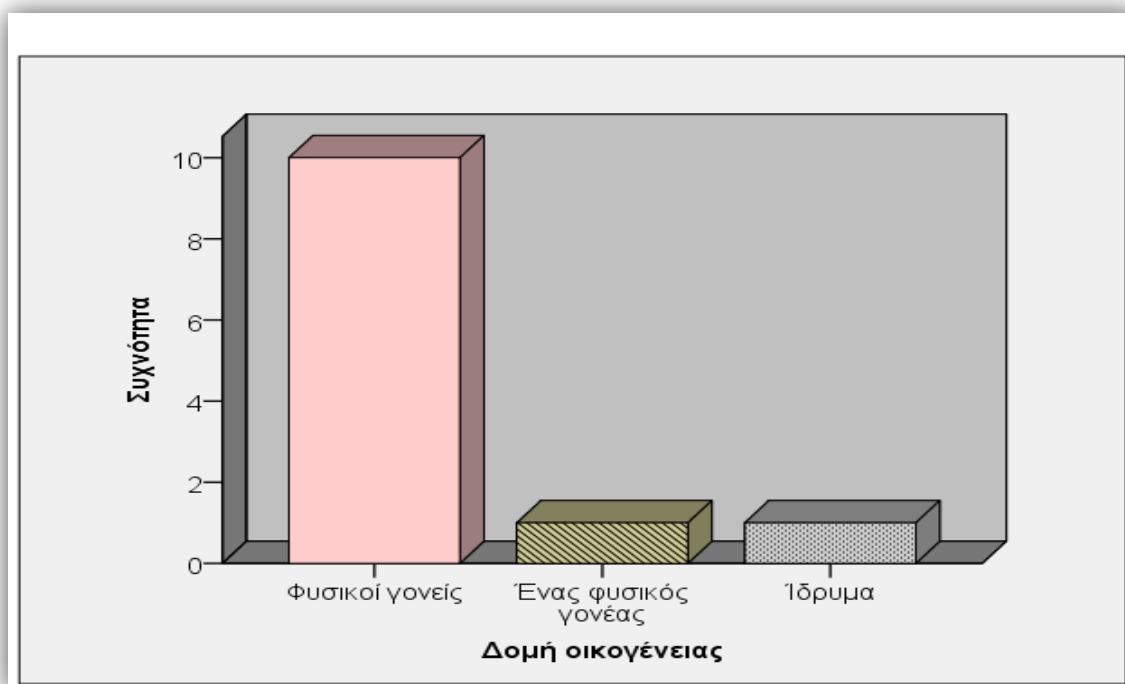
Διάγραμμα 11: Δομή οικογενειακού περιβάλλοντος για τα άτομα της πειραματικής ομάδας για τη χρονική περίοδο από τα 13 έως τα 18 έτη

Σχετικά με την ηλικιακή περίοδο από τα 13 έτη έως και την ενηλικίωση των ερωτώμενων, οι απαντήσεις που λάβαμε ήταν οι εξής: 31 άτομα (55,36%) διαβίωναν και με τους δύο φυσικούς γονείς, 6 άτομα (10,71%) διαβίωναν μόνο με τη φυσική μητέρα, 5 άτομα (8,93%) με ένα φυσικό γονέα και κηδεμόνα, 3 άτομα (5,36%) διαβίωναν με τα αδέρφια τους και 3 άτομα (5,36%) διαβίωναν σε ορφανοτροφείο, 2 άτομα (3,57%) διαβίωναν με τους δύο φυσικούς γονείς για ορισμένο χρονικό διάστημα και έπειτα με ένα φυσικό γονέα και 2 άτομα (3,57%) δήλωσαν ότι διαβίωναν μόνα τους. Τέλος, 1 άτομο (1,79%) μας απάντησε ότι διαβίωνε με δύο

θετούς γονείς, 1 άτομο (1,79%) με παππού ή/και γιαγιά, 1 άτομο (1,79%) με συγγενείς και 1 άτομο (1,79%) διαβίωνε σε ίδρυμα.

Διάγραμμα 12: Δομή οικογενειακού περιβάλλοντος κατά την ανηλικότητα για τα άτομα της ομάδας ελέγχου

Αναφορικά με τη δομή του οικογενειακού περιβάλλοντος κατά την περίοδο της ανηλικότητας των ατόμων της ομάδας ελέγχου, 10 άτομα (83,3%) έκαναν λόγο για διαβίωση και με τους 2 φυσικούς γονείς, 1 άτομο (8,3%) ανέφερε ότι διαβίωσε με ένα φυσικό γονέα και τέλος, 1 άτομο (8,3%) διαβίωσε σε ίδρυμα.

Όπως παρατηρούμε από τα παραπάνω διαγράμματα, αναφορικά με την πειραματική ομάδα, αν και στην πλειονότητά τους τα άτομα διαβίωσαν κατά την περίοδο της ανηλικότητας με 2 γονείς, εντούτοις, σε ένα μεγάλο ποσοστό, το οποίο κατά την ηλικιακή περίοδο από τα 13 έτη έως την ενηλικίωση, φαίνεται να αγγίζει σχεδόν το 43%, οι ερωτώμενοι είτε διαβίωναν σε οικογενειακό περιβάλλον με ατελή δομή είτε διαβίωναν σε άλλου είδους περιβάλλοντα λ.χ. ίδρυμα ή ορφανοτροφείο. Αντίθετα, στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων της ομάδας ελέγχου επρόκειτο για άτομα τα οποία διαβίωσαν σε «ανέπαφες δομικά οικογένειες» (intact homes).⁵⁸²

⁵⁸² Κατσιγάρκη Ε., ό.π., σ. 63.

Στο πλαίσιο μελέτης της σχέσης των οικογενειακών χαρακτηριστικών με την παραβατική συμπεριφορά έχουν διατυπωθεί δύο διαφορετικές κατευθύνσεις: (α) της διασπασμένης οικογένειας (broken home) και (β) της δυσλειτουργικής οικογένειας (dysfunctional family).⁵⁸³ Όσον αφορά στη συσχέτιση των οικογενειακών δομικών χαρακτηριστικών με την παραβατικότητα, υπάρχει διχογνωμία σχετικά με το κατά πόσο η «διασπασμένη» οικογένεια⁵⁸⁴ συνδέεται με τη νεανική παραβατικότητα. Σύμφωνα με γαλλικές έρευνες ο θάνατος ενός ή και των δύο γονέων κατά την περίοδο της ανηλικότητας του παιδιού αποτελεί το βασικό παράγοντα διάσπασης της οικογενειακής δομής.⁵⁸⁵ Οι Glueck και Glueck (1950)⁵⁸⁶ στην πολύ γνωστή έρευνά τους σε 500 ανήλικους παραβάτες και 500 ανήλικους μη παραβάτες επεσήμαναν ότι οι ανήλικοι παραβάτες στην πλειονότητά τους προέρχονταν από «διασπασμένες» οικογένειες. Μάλιστα, διαπιστώθηκε ότι η παραβατικότητα είναι μεγαλύτερη στις περιπτώσεις που η διάσπαση επήλθε σε χρόνο προγενέστερο της ηλικίας των 5 ετών.⁵⁸⁷ Οι ίδιοι υποστήριζαν ότι κάτι τέτοιο συμβαίνει γιατί το παιδί που διαβιώνει

⁵⁸³ Κατσιγαράκη Ε., ό.π., σ. 58.

⁵⁸⁴ Ο όρος «διασπασμένη οικογένεια» έχει επικρατήσει να περιλαμβάνει εκείνο το οικογενειακό σχήμα στο οποίο λείπει τουλάχιστον ο ένας γονέας είτε λόγω θανάτου είτε λόγω διαζυγίου. Η έννοια της δομής σχετίζεται με τον αριθμό των μελών μιας οικογένειας καθώς και με το ρόλο του κάθε μέλους εντός αυτής. Ωστόσο, η αδυναμία διατύπωσης ενός κοινά αποδεκτού ειδικού και σαφούς ορισμού της παραπάνω έννοιας έχει αποτελέσει βασικό μεθοδολογικό πρόβλημα στο πλαίσιο διεξαγωγής των εμπειρικών μελετών σχετικά με τη σύνδεση ανάμεσα στη «διασπασμένη» οικογενειακή δομή και τη νεανική παραβατικότητα. Βλ. Κατσιγαράκη Ε., ό.π., σ. 62.

⁵⁸⁵ Ζαραφονίτου Χ., ό.π., σ. 127.

⁵⁸⁶ Glueck S., Glueck E., *Unraveling juvenile delinquency*, Harvard University Press, Cambridge, 1950.

⁵⁸⁷ Έρευνες έχουν καταδείξει τη σημαντικότητα της χρονικής στιγμής στην οποία λαμβάνει χώρα ο γονεϊκός χωρισμός και η «διάσπαση» της οικογένειας με τις επιπτώσεις μιας τέτοιας κατάστασης να είναι πιο επιβαρυντικές για τα παιδιά που διανύουν την περίοδο της πρώιμης ανηλικότητας. Βλ. Herzog E., Sudia S., *Children in fatherless families*, Caldwell B., Ricciuti H., (ed.), *Review of Child and Development Research*, vol. 1, Chicago University Press, 1973, σ. 149-154, Hetherington E., Mavis E., Cox M., Cox R., *The development of children in mother-headed families*, *The American Family*, Dying of Developing, Reiss D., Hoffman H. (ed.), Plenum, N.Y., 1979, σ. 117-145, Κατσιγαράκη Ε., ό.π., σ. 7-0-71. Βλ. επίσης Farrington D.P., 1989, ό.π., Wadsworth M.E.J., *Delinquency prediction and its uses: The experience of a 21-year follow-up study*, *International Journal of Mental Health*, 1978, 7 (3), σ. 43-62, Henry B., Avshalom C., Moffitt T.E., Silva P.A., *Temperamental and familial predictors of violent and non-violent criminal convictions: Age 3 to age 18*, *Developmental Psychology*, 1996, 32 (4), σ. 614-623, McCord J., Ensminger M., *Pathways from*

σε ένα «διασπασμένο» οικογενειακό περιβάλλον, συνήθως υποβάλλεται σε ανεπαρκή γονεϊκό έλεγχο ενώ παράλληλα νιώθει ανασφάλεια και παρουσιάζει μειωμένη ή ανύπαρκτη ψυχική επαφή με τους γονείς.⁵⁸⁸ Τη σύνδεση της «διασπασμένης» οικογενειακής δομής με την παραβατικότητα των ανηλίκων έχουν καταδείξει και άλλες έρευνες όπως αυτές των Kaiser (1959), Wells και Rankin (1985, 1986, 1991), Laub και Sampson (1988), Van Voorhis και συν. (1988).⁵⁸⁹ Ο Hirschi (1969) στη θεωρία του για το γονεϊκό έλεγχο έκανε λόγο για την προσκόλληση (emotional bond-attachment) του παιδιού στους γονείς θεωρώντας την ως ένα σημαντικό παράγοντα σύνδεσης της «διασπασμένης» οικογενειακής δομής με την παραβατικότητα των ανηλίκων. Όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός προσκόλλησης του παιδιού στους (μη παραβατικούς) γονείς τόσο μεγαλύτερος ο βαθμός αφομοίωσης των γονεϊκών αξιών και προσδοκιών από το παιδί και κατά συνέπεια τόσο μικρότερη η πιθανότητα εκδήλωσης παραβατικής δράσης.⁵⁹⁰ Ωστόσο, όσον αφορά στη σύνδεση της «διασπασμένης» οικογένειας με τη νεανική παραβατικότητα έχουν διατυπωθεί και αντίθετες απόψεις σύμφωνα με τις οποίες οι παραπάνω έρευνες δεν προσφέρουν

aggressive childhood to criminality, Paper presented at the American Society of Criminology, Boston, MA, November 1995, Kolvin I., Miller F.J.W., Fleeting M., Kolvin P.A., Social and parenting factors affecting criminal offence rates: Findings from the Newcastle thousand family study (1947-1980), British Journal of Psychiatry, 1988, 151, σ. 80-90.

⁵⁸⁸ Glueck S., Glueck E., Unraveling juvenile delinquency, Harvard University Press, Cambridge, 1950, σ. 115-122.

⁵⁸⁹ Kaiser G., Randalierende Jugend, Heidelberg, 1959, Wells E., Rankin J., Broken homes and juvenile delinquency: An empirical review, Criminal Justice abstracts, 1985, 17, σ. 249-272, Wells E., Rankin J., The broken homes model of delinquency: Analytic issues, Journal of Research in Crime and Delinquency, 1986, 23 (1), σ. 68-93, Wells E., Rankin J., Families and delinquency: A meta-analysis of the impact of broken homes, Social Problems, 1991, 38 (1), σ. 71-93, Laub J., Sampson R., Unraveling families and delinquency: A reanalysis of the Glueck's data, Criminology, 1988, 26 (3), σ. 355-380, Van Voorhis P., Cullen F.T., Mathers R.A., Chenoweth C.G., The impact of family structure and quality on delinquency: A comparative assessment of structural and functional factors, criminology, 1988, 26 (2), σ. 235-261.

⁵⁹⁰ Hirschi T., ό.π., Hirschi T., Crime and the family, 53-68 , Crime and Public Policy, James Q. Wilson (ed.), Institute of Contemporary Studies, San Francisco, 1983, Hirschi T., Family structure and crime, 43-66, When Families fail: The social costs, Bryce J. Christensen (ed.), University Press, Lanham, 1991, Hagan J., Structural Criminology, Rutgers University Press, New Brunswick, N. J., 1989, σ. 210-212, Κατσιγαράκη Ε., ό.π., σ. 64.

επαρκή αιτιολόγηση για τον τρόπο σύνδεσης των δύο μεταβλητών.⁵⁹¹ Παράλληλα, ορισμένες μελέτες κατέδειξαν την ύπαρξη συσχέτισης ανάμεσα στη «διασπασμένη» οικογένεια και την ποινική εμπλοκή των ανηλίκων, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι οι φορείς του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης συλλαμβάνουν πιο συχνά και παραπέμπουν στο Δικαστήριο Ανηλίκων παιδιά προερχόμενα από «διασπασμένες» οικογενειακές δομές με αποτέλεσμα η όποια σχέση μεταξύ της συγκεκριμένης οικογενειακής μεταβλητής και της παραβατικότητας να οφείλεται στη διαφορετική μεταχείριση των ανηλίκων από τους φορείς άσκησης του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.⁵⁹² Παράλληλα, και ο Hirschi (1969), ο οποίος διαπίστωσε ότι οι ανήλικοι που προέρχονται από «διασπασμένες» οικογένειες» έχουν περισσότερες πιθανότητες να συλληφθούν σε σχέση με τους ανηλίκους που προέρχονται από «πλήρεις» ή «ανέπαφες» οικογενειακές δομές, υποστήριξε ότι τα αυξημένα ποσοστά παραβατικότητας που παρουσιάζουν οι προερχόμενοι από «διασπασμένες» οικογένειες ανήλικοι ενδεχομένως να οφείλονται στη διαφορετική μεταχείριση των φορέων άσκησης του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.⁵⁹³ Ωστόσο, ο Nye (1958) σε

⁵⁹¹ Herzog E., Sudia S., ό.π., σ. 117-232, Johnstone J., Delinquency and the changing in American Family, Schichor D., Kelly D. (ed.), Critical Issues in Juvenile Delinquency, Lexington Books, Lexington MA., 1980, σ. 83-97. Βλ. επίσης Shaw C., McKay H., Are broken homes a causative factor in juvenile delinquency?, Social Forces, 1932, 10, σ. 15-23.

⁵⁹² Smith P., Broken homes and juvenile delinquency, Sociology and Social Research, 1955, 39, σ. 78-85, Monahan T.P., The trend in broken homes among delinquent children, Marriage and family living, 1957, 19(4), σ. 362-365, Wilkinson K., The broken family and juvenile delinquency: Scientific explanation or ideology, Social Problems, 1974, 21, σ. 726-739, Smith R.M., Walters J., Delinquent and non delinquent males' perceptions of their father, Adolescence, 1978, 13 (49), σ. 21-28, Nye F., Family relations and delinquent behavior, Wiley, N.Y., 1958. Οι Wells και Rankin (1991) αναφέρουν χαρακτηριστικά: «*Clearly self reported measurements[.....]have biases and limitations of their own, involving memory, deception, interpretation, and sampling of delinquents persons and acts. However, they avoid the family correlated biases of official records [....] Thus, self-reported measures provide a widely preferred, arguably superior, method of measuring juvenile delinquency in research of family dynamics*». Βλ. Wells E., Rankin J., ό.π., σ. 74, Zafonitou Ch., Le rôle des représentations au cours du processus de transformation des décisions policières, Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique, 1/1997, σ. 92-102, Τσαλίκoglou Φ., Αρτινοπούλου Β., Ζαραφονίτου Χ., Μάντοglou Α., Οι αναπαραστάσεις των αστυνομικών για το εγκληματικό φαινόμενο, Αστυνομική Επιθεώρηση, 1994, σ. 548-549 (Αδημοσίευτη έρευνα του Υπ. Δημόσιας Τάξης 1974).

⁵⁹³ Hirschi T., ό.π. Βλ. όμως και Chilton R., Markle G., Family disruption, delinquent conduct and the effect of subclassification, American Sociological Review, 1972, 37, 93-99, οι οποίοι διαφώνησαν με

έρευνά του διαπίστωσε ότι ακόμα και με τη χρήση ερευνών αυτομολογούμενης εγκληματικότητας εντοπίζεται σύνδεση ανάμεσα στη διάσπαση της οικογενειακής δομής και την παραβατικότητα ανηλίκων, γεγονός το οποίο άλλωστε επιβεβαιώνεται και από μια σειρά μακροχρόνιων ερευνών όπως των Coughlin και Vuchinich (1996),⁵⁹⁴ Ensminger και συν. (1983),⁵⁹⁵ Fergusson και συν. (1986, 1994),⁵⁹⁶ Mendick και συν. (1990),⁵⁹⁷ Rosen (1985)⁵⁹⁸ και Wadsworth (1979).⁵⁹⁹ Τέλος, οι Rodgers και Pryor (1998)⁶⁰⁰ αναφέρουν ότι οι ανήλικοι από «διασπασμένες» οικογένειες παρουσιάζουν διπλάσιες πιθανότητες να εκδηλώσουν παραβατική συμπεριφορά ενώ τα αποτελέσματα αυτά παραμένουν σταθερά σε κάθε χωροχρονικό πλαίσιο.

Όσον αφορά στην ερμηνευτική προσέγγιση των αποτελεσμάτων των ερευνών σχετικά με τη σύνδεση της «διασπασμένης» οικογένειας και της νεανικής παραβατικότητας, αξίζει να σημειώσουμε ότι έχουν διατυπωθεί τρία διαφορετικά θεωρητικά πλαίσια. Το πρώτο θεωρητικό πλαίσιο περιλαμβάνει θεωρίες που σχετίζονται με τον τραυματικό χαρακτήρα της εμπειρίας αποχωρισμού από το γονέα (trauma theories) είτε λόγω θανάτου είτε λόγω διαζυγίου και η οποία δύναται να έχει

την ερμηνεία του Hirschi, υποστηρίζοντας ότι όταν επρόκειτο για σοβαρό ποινικό αδίκημα οι προερχόμενοι από «διασπασμένες» οικογένειες ανήλικοι δεν είχαν μεγαλύτερη πιθανότητα να συλληφθούν σε σχέση με εκείνους που προέρχονταν από «μη διασπασμένες» οικογένειες.

⁵⁹⁴ Coughlin C., Vuchinich S., Family experience in preadolescence and the development of male delinquency, *Journal of Marriage and the Family*, 1996, 58 (2), σ. 491-501.

⁵⁹⁵ Ensminger M.E., Kellam S.G., Rubin B.R., School and family origins of delinquency: Comparison by sex, K.T. Van Dusen & S. A., Mednick (eds.), *Prospective Studies of Crime and Delinquency*, 73-97, Kluwer-Nijhoff, Boston, 1983.

⁵⁹⁶ Fergusson D.M., Dimond M.E., Horwood L.J., Childhood family placement history and behavior problems in 6-year old children, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 1986, 27 (2), σ. 213-226, Fergusson D.M., Horwood L.J., Lynskey M.T., Parental Separation, Adolescent Psychopathology, and Problem Behaviors, *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 1994, 33 (8), σ. 1122-1133.

⁵⁹⁷ Mednick B.R., Baker R.L., Carothers L.E., Patterns of family instability and crime: The association of timing of the family's disruption with subsequent adolescent and young adult criminality, *Journal of Youth and Adolescence*, 1990, 19 (3), σ. 201-220.

⁵⁹⁸ Rosen L., Family and delinquency: Structure or function?, *Criminology*, 1985, 23 (3), σ. 553-573.

⁵⁹⁹ Wadsworth M., *Roots of delinquency: Infancy, adolescence and crime*, Martin Robertson, Oxford, 1979.

⁶⁰⁰ Rodgers B., Pryor J., *Divorce and separation: The outcomes for children*, Joseph Rowntree Foundation, N.Y., 1998.

καταστρεπτικές συνέπειες στο δεσμό του παιδιού με τους γονείς.⁶⁰¹ Ο Bowlby (1951) παρουσίασε την πιο σημαντική θεωρητική προσέγγιση αυτού του είδους στο πλαίσιο της επιστήμης της ψυχολογίας. Ο ίδιος υποστήριξε ότι οι ανήλικοι παραβάτες έχουν πολύ περισσότερες πιθανότητες σε σύγκριση με μη παραβάτες ανηλίκους να έχουν αποχωριστεί ολοκληρωτικά και για μεγάλο χρονικό διάστημα τη μητέρα τους κατά την πρώτη πενταετία της ζωής τους. Σε μια τέτοια περίπτωση το παιδί αρχίζει να παρουσιάζει τάση επιπέδωσης συναισθήματος με αποτέλεσμα την αδυναμία του να συνάπτει κοινωνικούς δεσμούς με άλλα άτομα.⁶⁰² Στην επιστήμη της εγκληματολογίας η αντίστοιχη πιο σημαντική θεωρητική προσέγγιση είναι η θεωρία κοινωνικών δεσμών του Hirschi (1969)⁶⁰³ και η οποία ως θεωρητικό μοντέλο δύναται να εφαρμοστεί στο πλαίσιο μελέτης της οικογένειας. Ο Hirschi υποστηρίζει ότι η «προσκόλληση» (attachment), ένα από τα 4 στοιχεία των κοινωνικών δεσμών, παρουσιάζει τρία συστατικά στοιχεία: (α) την ταύτιση (identification), (β) τη στενή επαφή (intimacy of communication) και (γ) την επιτήρηση (supervision), τα οποία συνιστούν αποτρεπτικές για τη νεανική παραβατικότητα παραμέτρους. Σύμφωνα με τη θεωρία του τα υψηλά ποσοστά παραβατικότητας που παρατηρούνται σε παιδιά από «διασπασμένες» οικογένειες οφείλονται στην αρνητική επίδραση του αποχωρισμού του παιδιού από το γονέα στο μεταξύ τους συναισθηματικό δεσμό, γεγονός που οδηγεί στην αποξένωση του παιδιού από τους γονείς και κατά συνέπεια και από τρίτους, καθώς και στην αδυναμία των γονέων να επιτηρήσουν αποτελεσματικά το παιδί και τις συναναστροφές του.⁶⁰⁴ Το δεύτερο θεωρητικό

⁶⁰¹ Juby H., Farrington D.P., Disentangling the link between disrupted families and delinquency, *British Journal of Criminology*, 2001, 44, σ. 23-24.

⁶⁰² Ο Bowlby θεωρούσε ότι ο αποχωρισμός από τη μητέρα είχε δραματικότερες συνέπειες για την ομαλή ψυχική και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού σε αντίθεση με τον αποχωρισμό από τον πατέρα. Σε παρόμοια αποτελέσματα κατέληξαν και οι Wadsworth (1979) και Ensminger (1990). Βλ. Bowlby J., *Maternal care and mental health*, World Health Organization, Geneva, 1951, Wadsworth M., 1979, ό.π., Ensminger M.E., *Sexual activity and problem behaviors among Black urban adolescents*, *Child Development*, 1990, 61 (6), σ. 2032-2046.

⁶⁰³ Hirschi T., 1969, ό.π.

⁶⁰⁴ Hirschi T., 1969, ό.π., σ. 88-94. Βλ. επίσης Κατσιγαράκη Ε., ό.π., σ. 99 επ., Free M.D., *Clarifying the relationship between the broken home and juvenile delinquency: A critique of the current literature*, *Deviant Behaviour*, 1991, 12 (2), σ. 109-167, Hoffman J.P., *Exploring the direct and indirect family effects on adolescent drug use*, *Journal of Drug Issues*, 1993, 23 (3), σ. 535-548, Hoffman J.P., *The effects of family structure and family relations on adolescent marijuana use*, *International Journal of the*

πλαίσιο ερμηνείας παρουσιάζεται από τις θεωρίες που σχετίζονται με την αλληλουχία κοινωνικών περιστατικών και ρόλων στα οποία εμπλέκεται το άτομο και τον τρόπο με τον οποίο αυτά επιδρούν στα διάφορα στάδια της ζωής του (life course theories).⁶⁰⁵ Αντιπροσωπευτική θεωρία αυτού του είδους στην επιστήμη της εγκληματολογίας είναι εκείνη των Sampson και Laub (1993)⁶⁰⁶ όπως έχουμε ήδη αναφέρει σε προηγούμενο σημείο της παρούσας. Στο πλαίσιο μιας ερμηνευτικής προσέγγισης βασιζόμενης στο λεγόμενο «life- course model» η «διάσπαση» που επέρχεται σε μια οικογένεια γίνεται αντιληπτή ως μια μακρά διαδικασία και όχι ως ένα στιγμιαίο γεγονός το οποίο λαμβάνει χώρα σε μια δεδομένη χρονική στιγμή.⁶⁰⁷ Τα πολλαπλά στρεσογόνα γεγονότα που σχετίζονται με τη διατάραξη της ομαλής λειτουργίας της οικογενειακής ζωής πριν τη διάσπαση και μετά όπως λ.χ. στην περίπτωση ενός διαζυγίου όπου παρατηρούνται ενδοοικογενειακές γονεϊκές συγκρούσεις και συνήθως ελλιπής επιτήρηση και παραμέληση του παιδιού ως αποτέλεσμα των συγκρούσεων αυτών, προτού τελικά επέλθει ο αποχωρισμός αλλά και μετά το χωρισμό, είναι εκείνα που επηρεάζουν αθροιστικά και συνολικά τη ψυχοσύνθεση και συμπεριφορά του παιδιού.⁶⁰⁸ Παράλληλα, σύμφωνα με την εν λόγω ερμηνευτική προσέγγιση οι επιδράσεις της «διάσπασης» της οικογένειας στο παιδί ποικίλλουν ανάλογα με την ηλικιακή περίοδο, την οποία διανύει⁶⁰⁹ ενώ σημαντικό

Addictions, 1995, 30 (10), σ. 1207-1241, Goughlin C., Vuchinich S., ό.π., Rankin J.H., Wells L.E., The effect of parental attachments and direct controls on delinquency, Journal of Research on Crime and Delinquency, 1990, 27 (2), σ. 140-165, Sokol-katz J., Dunham R., Zimmerman R., Family structure versus parental attachment in controlling adolescent deviant behaviour: A social control model, Adolescence, 1997, 32(125), σ. 199-215, Rankin J.H., Kern R., Parental attachments and delinquency, Criminology, 1994, 32 (4), σ. 495-515.

⁶⁰⁵ Juby H., Farrington D.P., ό.π., σ. 25-26, Elder G.H., Kirkpatrick Johnson M., Crosnoe R., The Emergence and Development of Life Course Theory, Jeylan T. Mortimer and Michael J. Shanahan (eds.), Handbook of the Life Course, Springer, 2003, Giele J.Z., Elder G.H., Methods of Life Course Research: Qualitative and Quantitative Approaches, Sage Publications, 1998, σ. 22.

⁶⁰⁶ Sampson R.J., Laub J.H., 1990, ό.π., Sampson R.J., Laub J.H., 1992, ό.π., Sampson R.J., Laub J.H., ό.π., 1993, Sampson R.J., Laub J.H., 1995, ό.π.

⁶⁰⁷ Morrison D.R., Cherlin A., The divorce process and young children's well-being: A prospective analysis, Journal of Marriage and the family, 1995, 57, σ. 800-812.

⁶⁰⁸ Amato P.R., Children's adjustment to divorce: Theories, Hypotheses and empirical support, Journal of Marriage and the Family, 1993, 55 (1), σ. 23-38.

⁶⁰⁹ Έρευνες σχετικά με το ζήτημα αυτό έχουν καταδείξει αντικρουόμενα αποτελέσματα. Ο Wadsworth (1979) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι όσο πιο μικρό είναι το παιδί κατά το χρόνο του αποχωρισμού

ρόλο διαδραματίζουν και τα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα μετά τη «διάσπαση» όπως λ.χ. ένας δεύτερος γάμος και η ενσωμάτωση στην οικογένεια ενός πατριού ή μητριάς. Αν και σύμφωνα με τη θεωρία του κοινωνικού ελέγχου ένα τέτοιο γεγονός θα πρέπει να δρα ευεργετικά ειδικά στην αποτελεσματική φροντίδα και επιτήρηση του παιδιού σε αντίθεση με την περίπτωση της μονογονεϊκής οικογένειας, ωστόσο, έρευνες έχουν καταδείξει το αντίθετο.⁶¹⁰ Σύμφωνα με την τρίτη θεωρητική προσέγγιση (selection theories) η σχέση μεταξύ της «διασπασμένης» οικογένειας και της νεανικής παραβατικότητας είναι επίπλαστη.⁶¹¹ Οι υποστηρικτές της εν λόγω προσέγγισης αναφέρουν τις γονεϊκές συγκρούσεις που προηγούνται της διάσπασης λ.χ. λόγω διαζυγίου ως τον πιο σημαντικό παράγοντα, ο οποίος συνδέεται με την

από το γονέα, και ειδικά εάν είναι κάτω των 5 ετών, τόσο μεγαλύτερη η πιθανότητα εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς. Οι Pagani και συν. (1997) αναφέρουν ότι το διαζύγιο των γονέων κατά την περίοδο της πρώιμης ανηλικότητας οδηγεί σε αυξημένα προβλήματα συμπεριφοράς του παιδιού. Αντίθετα, η McCord (1982) δεν βρήκε καμία σχέση μεταξύ του αποχωρισμού από το γονέα και της ηλικίας του παιδιού κατά τον αποχωρισμό. Οι Mednick και συν. (1990) διαπίστωσαν ότι ανήλικοι, των οποίων οι γονείς χώρισαν όταν εκείνοι διένυαν την ηλικιακή περίοδο μετά τα 12 έτη, εμφάνιζαν τα υψηλότερα ποσοστά παραβατικότητας ενώ οι Fergusson και συν. (1994) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ανήλικοι ηλικίας, κατά το χρόνο χωρισμού των γονέων, μεταξύ 6-10 ετών, παρουσίαζαν μικρότερες πιθανότητες εμφάνισης παραβατικής συμπεριφοράς σε σχέση με ανήλικους, οι οποίοι βίωσαν τον αποχωρισμό από γονέα σε μικρότερη ή μεγαλύτερη από τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο ηλικία. Βλ. Wadsworth M., 1979, ό.π., Pagani L., Boulerice B., Tremblay R.E., Vitaro F., Behavioral development in children of divorce and remarriage, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 1997, 38 (7), σ. 769-781, Mednick B.R., Baker R.L., Carothers L.E., ό.π., Fergusson D.M., Horwood L.J., Lynskey M.T., ό.π., McCord J., A longitudinal view of the relationship between paternal absence and crime, J. Gunn and D.P. Farrington (eds.), *Abnormal offenders, delinquency and the criminal justice system*, 113-128, Wiley, Chichester, 1982.

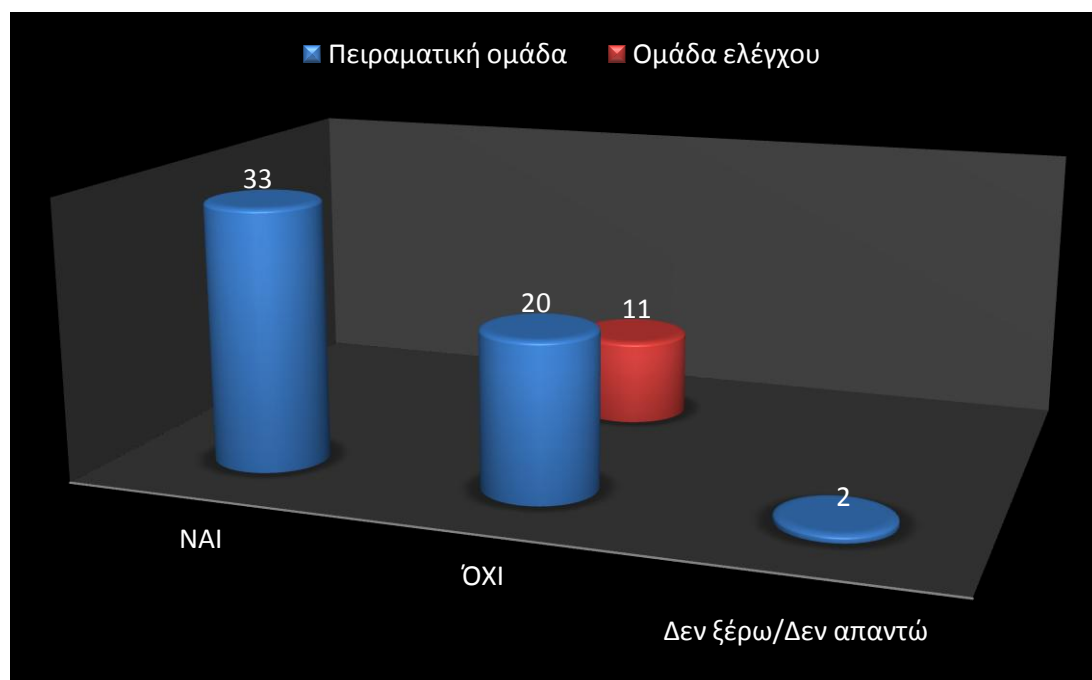
⁶¹⁰ Οι Pagani και συν. (1998) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η άφιξη ενός πατριού στην οικογένεια κατά την εφηβεία του αγοριού αύξανε τις πιθανότητες για εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς σε σχέση με περιπτώσεις αγοριών, τα οποία διαβίωναν σε «πλήρεις» οικογενειακές δομές ή μονογονεϊκές οικογένειες ή σε οικογένειες στις οποίες ο πατριός ενσωματώθηκε στην οικογένεια πριν την εφηβεία των αγοριών. Βλ. Goughlin C., Vuchinich S., ό.π., Fergusson D.M., Dimond M.E., Horwood L.J., 1986, ό.π., Hanson T.L., McLanahan S.S., Thomson E., Double jeopardy: Parental conflict and stepfamily outcomes for children, *Journal of Marriage and the Family*, 1996, 58 (1), σ. 141-154, Haurin R.J., Patterns of childhood residence and the relationship to young adult outcomes, *Journal of Marriage and the Family*, 1992, 54 (4), σ. 846-860, Hoffman J.P., 1995, ό.π.

⁶¹¹ Juby H., Farrington D.P., ό.π., σ. 26.

εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς ανηλίκων που προέρχονται από τέτοιες οικογενειακές δομές.⁶¹²

(2) Δυσλειτουργία οικογένειας κατά την ανηλικότητα

Διάγραμμα 13: Ύπαρξη οικογενειακής δυσλειτουργίας

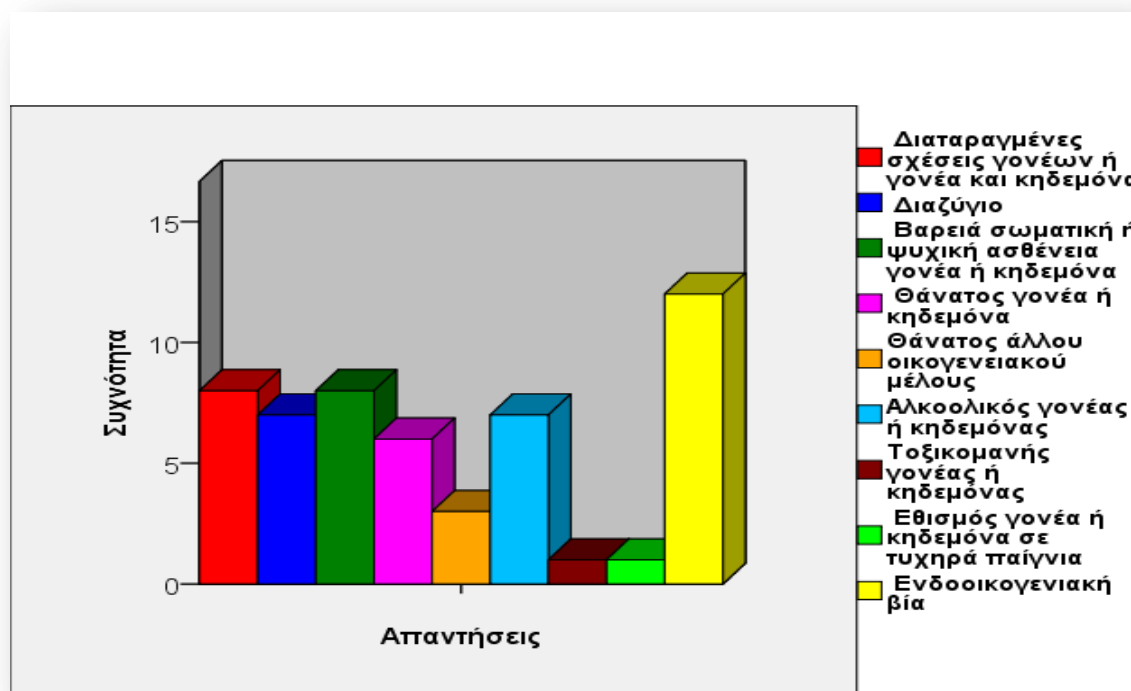

Σε ερώτηση αν υπήρχε κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα στο οικογενειακό περιβάλλον, στο οποίο διαβίωσαν τα άτομα της πειραματικής ομάδας κατά την ανηλικότητα ή για ορισμένο χρονικό διάστημα κατά την ανηλικότητα, 33 άτομα (58,9%) απάντησαν ότι υπήρχε και 20 άτομα (35,7%) δήλωσαν ότι δεν υπήρχε κανενός είδους πρόβλημα εντός του πλαισίου της οικογένειας στην οποία μεγάλωσαν μέχρι και την ενηλικίωσή τους. Σε 2 περιπτώσεις (3,6%) επιλέχθηκε η απάντηση «Δεν ξέρω/Δεν απαντώ» και σε 1 περίπτωση (1,8%) δεν απευθύνθηκε η συγκεκριμένη ερώτηση αφού επρόκειτο για άτομο το οποίο διαβίωσε για ορισμένο χρονικό διάστημα αποκλειστικά σε ορφανοτροφείο και στη συνέχεια μόνο του. Όσον αφορά στην ομάδα ελέγχου από το σύνολό της 11 άτομα ανέφεραν ότι δεν αντιμετώπιζαν κάποια δυσλειτουργία εντός του οικογενειακού περιβάλλοντος στο

⁶¹² Amato P.R., ό.π., Amato P.R., Keith B., Parental divorce and the well-being of the children: A metaanalysis, *Psychological Bulletin*, 1991, 110 (1), σ. 26-46, Fergusson D.M., Horwood L.J., Lynskey M.T., Family change, parental discord and early offending, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 1992, 33 (6), σ. 1059-1075.

οποίο διαβίωναν ενώ σε μία περίπτωση δεν απευθύνθηκε το συγκεκριμένο ερώτημα αφού επρόκειτο για άτομο, το οποίο διαβίωσε καθόλη τη διάρκεια της ανηλικότητας σε ίδρυμα.

Διάγραμμα 14: Κατανομή είδους οικογενειακής δυσλειτουργίας – πειραματική ομάδα

Σχετικά με το είδος της οικογενειακής δυσλειτουργίας, οι απαντήσεις που δόθηκαν από τα άτομα της πειραματικής ομάδας κυμάνθηκαν ως εξής: 8 άτομα (15,1% επί των απαντήσεων και 25% επί των συμμετεχόντων) έκαναν λόγο για διαταραγμένες σχέσεις γονέων ή γονέα και κηδεμόνα, 7 άτομα (13,2% επί των απαντήσεων και 21,9% επί των συμμετεχόντων) ανέφεραν το διαζύγιο, 8 άτομα (15,1% επί των απαντήσεων και 25% επί των συμμετεχόντων) ανέφεραν βαριά σωματική ή ψυχική ασθένεια γονέα ή κηδεμόνα, 6 άτομα (11,3% επί των απαντήσεων και 18,8% επί των συμμετεχόντων) έκαναν λόγο για θάνατο γονέα ή κηδεμόνα, 3 άτομα (5,7% επί των απαντήσεων και 9,4% επί των συμμετεχόντων) ανέφεραν το θάνατο άλλου οικογενειακού μέλους, 7 άτομα (13,2% επί των απαντήσεων και 21,9% επί των συμμετεχόντων) δήλωσαν ότι διαβίωναν με αλκοολικό γονέα ή κηδεμόνα, 1 άτομο (1,9% επί των απαντήσεων και 3,1% επί των συμμετεχόντων) δήλωσε ότι διαβίωνε με τοξικομανή γονέα ή κηδεμόνα, 1 άτομο (1,9% επί των απαντήσεων και 3,1% επί των συμμετεχόντων) έκανε λόγο για γονέα ή

κηδεμόνα εθισμένο σε τυχηρά παίγνια και 12 άτομα (22,6% επί των απαντήσεων και 37,5% επί των συμμετεχόντων) μας ανέφεραν ότι διαβίωναν σε οικογενειακό περιβάλλον με περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας. Συμπερασματικά, θα μπορούσε κανείς να πει ότι η ενδοοικογενειακή βία, οι διαταραγμένες σχέσεις γονέων ή γονέα και κηδεμόνα, η βαριά ασθένεια γονέα ή κηδεμόνα, το διαζύγιο και η ύπαρξη αλκοολικού γονέα ή κηδεμόνα εμφανίζονται ως οι πιο συχνές μορφές δυσλειτουργίας στο οικογενειακό περιβάλλον των ερωτηθέντων της πειραματικής ομάδας.

Στην έρευνα των Glueck και Glueck (1950) εντοπίστηκε ότι στην πλειονότητα των περιπτώσεων των ανήλικων παραβατών (63,2%) το οικογενειακό τους περιβάλλον χαρακτηριζόταν από συχνές ενδοοικογενειακές συγκρούσεις μεταξύ των γονέων σε αντίθεση με την ομάδα των μη παραβατών όπου το αντίστοιχο ποσοστό ήταν πολύ μικρότερο (34,7%).⁶¹³ Στη μακροχρόνια έρευνα των West και Farrington (1973) τα αποτελέσματα κατέδειξαν ότι οι ανήλικοι παραβάτες προέρχονταν συνήθως από πολυμελείς οικογένειες με χαμηλό εισόδημα, γονεϊκή εγκληματικότητα καθώς και με ασθενείς και δυσλειτουργικές σχέσεις των οικογενειακών μελών.⁶¹⁴ Οι McCord και Zola (1959) αναφέρουν ότι οι συζυγικές συγκρούσεις και η γονεϊκή αμέλεια είναι παράγοντες που συνδέονται με τη νεανική παραβατικότητα.⁶¹⁵ Μάλιστα, έρευνες έχουν καταδείξει ότι η παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων φαίνεται να σχετίζεται όχι μόνο με τις διαταραγμένες γονεϊκές σχέσεις αλλά και με τη γονεϊκή αδιαφορία και παραμέληση που συχνά παρατηρείται σε τέτοιες περιπτώσεις λόγω της ύπαρξης των συζυγικών διενέξεων.⁶¹⁶ Όσον αφορά στη σύνδεση των συζυγικών

⁶¹³ Glueck S., Glueck E., 1950, ό.π.

⁶¹⁴ West D.J., Farrington D.P., 1973, ό.π.

⁶¹⁵ McCord W., McCord J., Zola I., *The origins of crime*, Columbia University Press, N.Y., 1959. Κατά τους McCord καταλυτικό ρόλο στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς διαδραματίζει η οικογένεια. Θεωρούν ότι ένας ανήλικος που προέρχεται από μια δυσλειτουργική οικογένεια με συνεχείς γονεϊκές διαμάχες, ακόμα και αν διαμένει σε αστική περιοχή με χαμηλό δείκτη παραβατικότητας, εντούτοις, έχει αυξημένες πιθανότητες να παρουσιάσει παρεκκλίνουσα δράση. Μάλιστα, υποστήριξαν ότι ανήλικα αγόρια προερχόμενα από λειτουργικές οικογενειακές δομές και τα οποία διαβίωναν σε φτωχικές συνοικίες δεν παρουσίαζαν υψηλότερο βαθμό παραβατικότητας σε σχέση με ανήλικους προερχόμενους από εξίσου λειτουργικές οικογένειες αλλά που διαβίωναν σε πλουσιότερες συνοικίες. Βλ. Φαρσεδάκης Ι., 2005, ό.π., σ. 58-59.

⁶¹⁶ Κατσιγαράκη Ε., ό.π., σ. 69, Boss P., *Normative family stress: Family boundary changes across life-span*, *Family relations*, 1980, 29 (4), σ. 445-450, Johnson R.E., *Family structure and delinquency*:

συγκρούσεων αλλά και του διαζυγίου με την παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων ενδεικτικές είναι και οι εμπειρικές μελέτες των Bennett (1959),⁶¹⁷ Browning (1960),⁶¹⁸ Jaffe (1963),⁶¹⁹ Rosen (1970),⁶²⁰ Rutter (1971),⁶²¹ Stanton και συν. (1978),⁶²² McCord (1979),⁶²³ Hetherington, Cox και Cox (1979),⁶²⁴ Porter και O'Leary (1980),⁶²⁵ Wallerstein και Kelly (1980),⁶²⁶ Farrington και συν. (1985),⁶²⁷ Minuchin (1995),⁶²⁸ Gilham και συν. (1998),⁶²⁹ Coohey και Braun (1997).⁶³⁰ Ενδιαφέρουσα είναι και η έρευνα των Kendler και συν. (1992), στην οποία γίνεται αναφορά στη διαφοροποίηση

General patterns and gender differences, *Criminology*, 1986, 24 (1), σ. 65-84 και Φαρσεδάκης Ι., 2005, *ό.π.*, σ. 61.

⁶¹⁷ Bennett I., *Delinquent and neurotic children: A comparative study*, Basic Books, N.Y., 1959.

⁶¹⁸ Browning C., *Differential impact of family disorganization on male adolescents*, *Social Problems*, 1960, 18, σ. 54-63.

⁶¹⁹ Jaffe L., *Delinquency Proneness and family anomie*, *Journal of Criminal Law and Criminology and Police Science*, 1963, 54 (2), σ. 146-154.

⁶²⁰ Rosen L., *The broken home and male delinquency*, M. Wolfgang, L. Savitz, N. Johnston (eds.), *The Sociology of Crime and Delinquency*, John Wiley & Sons, N.Y., 1970.

⁶²¹ Rutter M., *Parent-child separation: Psychological effects on children*, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 1971b, 12 (4), σ. 233-260.

⁶²² Stanton M.D., Todd T.C., Heard D.B., Kirschner S., Kleiman J.I., Mowatt D.T., Riley P., Scott S.M., Van Deusen J.M., *Heroin addiction as a family phenomenon: A new conceptual model*, *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 1978, 5 (2), σ. 125-150.

⁶²³ McCord J., *Some child-rearing antecedents of criminal behavior in adult men*, *Journal of personality and Social Psychology*, 1979, 37 (9), σ. 1477-1486.

⁶²⁴ Hetherington E.M., Cox M., Cox R., *Play and social interaction in children following divorce*, *Journal of Social Issues*, 1979, 35 (4), σ. 26-49.

⁶²⁵ Porter B., O'Leary K.D., *Marital discord and childhood problems*, *Journal of Abnormal Child Psychology*, 1980, 8 (3), σ. 287-295.

⁶²⁶ Wallerstein J.S., Kelly J.B., *Effects of divorce on the visiting father-child relationship*, *American Journal of Psychiatry*, 1980, 137, σ. 1534-1539.

⁶²⁷ Farrington D.P., Gallagher B., Morley L., Ledger R.J., West D.J., *Cambridge study in delinquent development: Long term follow-up*, Cambridge University, Cambridge-England, 1985.

⁶²⁸ Minuchin S., *Constructing a therapeutic reality*, *Family Therapy of Drug and Alcohol Abuse*, Allyland Bacon (ed.), U.S.A., 1995.

⁶²⁹ Gillham B., Tanner G., Cheyne B., Freeman I., Rooney M., Lambie A., *Unemployment rates, single parent density, and indices of child poverty: Their relationship to different categories of child abuse and neglect*, *Child Abuse & Neglect*, 1998, 22 (2), σ. 79-90.

⁶³⁰ Coohey C., Braun N., *Toward an integrated framework for understanding child physical abuse*, *Child Abuse & Neglect*, 1997, 21 (11), σ. 1081-1094.

των επιπτώσεων στη συμπεριφορά του παιδιού της γονεϊκής απώλειας λόγω θανάτου από τις συνέπειες της γονεϊκής απώλειας λόγω διαζυγίου, επισημαίνοντας ότι στη δεύτερη περίπτωση τα παιδιά παρουσιάζουν συχνά επιθετική συμπεριφορά και αδυναμία διατήρησης συναισθηματικών δεσμών.⁶³¹ Οι Juby και Farrington (2001) σε έρευνά τους αναφέρουν ότι η «διάσπαση» μιας οικογένειας, η οποία προκαλείται από γονεϊκές συγκρούσεις και διαμάχες σχετίζεται με μεγαλύτερα ποσοστά νεανικής παραβατικότητας σε αντίθεση με τις περιπτώσεις εκείνες όπου η «διάσπαση» προήλθε λόγω θανάτου του γονέα. Μάλιστα η απώλεια της μητέρας συνδεόταν με υψηλότερα ποσοστά παραβατικότητας σε σύγκριση με την απώλεια του προσώπου του πατέρα.⁶³²

Σύμφωνα με την έρευνα των Glueck και Glueck (1950) οι γονείς των ανήλικων παραβατών παρουσιάζονται επίσης συχνά να κάνουν κατάχρηση αλκοόλ σε αντίθεση με τους γονείς των μη παραβατών.⁶³³ Αντίστοιχες έρευνες με αντικείμενο τα χαρακτηριστικά των οικογενειών χρηστών παράνομων ουσιών κατέδειξαν ότι άτομα που κάνουν χρήση συνήθως έχουν διαβιώσει σε οικογενειακό περιβάλλον με ενδοοικογενειακές συγκρούσεις, βία καθώς και χρήση ψυχότροπων ουσιών.⁶³⁴ Οι

⁶³¹ Κατσιγαράκη Ε., ό.π., σ. 67, Kendler K.S., Neale M.C., Kessler R.C., Heath A.C., Eaves L.J., Childhood parental loss and adult psychopathology in women: A twin study perspective, Archives of General Psychiatry, 1992, 49 (2), σ. 109-116. Βλ. επίσης Gold M., Delinquent behavior in an American city, Brooks and Cole, Belmont, 1970, Wadsworth M., Roots of delinquency: Infancy, adolescence and crime, Barnes and Noble, N.Y., 1979.

⁶³² Juby H., Farrington D.P., ό.π.,

⁶³³ Glueck S., Glueck E., 1950, ό.π. Βλ. επίσης Glueck S., Glueck E., Family environment and delinquency, Routledge and Kegan Paul, London, 1962 και West D.J., Farrington D.P., 1973, ό.π. και Φαρσεδάκης Ι., 2005, ό.π., σ. 60-61. Βλ. όμως και McCord J., 1979, ό.π., η οποία δεν εντόπισε σύνδεση του αλκοολισμού και της εγκληματικής συμπεριφοράς του πατέρα με τη μεταγενέστερη εκδήλωση βίαιης συμπεριφορά του ανήλικου υιού.

⁶³⁴ Stanton M.D., Todd T.C., Heard D.B., Kirschner S., Kleiman J.I., Mowatt D.T., Riley P., Scott S.M., Van Deusen J.M., ό.π. Βλ. επίσης Cloninger C.R., Bohman M., Sigvardsson S., Von Knorring A. L., Psychopathology in adopted-out children of alcoholics: The Stockholm Adoption Study, Recent Developments in Alcoholism, 1985, 3, σ. 37-51, Cotton N.S., The familial incidence of alcoholism: A review, Journal of Studies on Alcohol, 1979, 40 (1), σ. 89-116, Goodwin D.W., Alcoholism and genetics: The sins of the fathers, Archives of General Psychiatry, 1985, 42, σ. 171-174, Johnson G.M., Schontz F.C., Locke T.P., Relationships between adolescent drug use and parental drug behaviors, Adolescence, 1984, 19 (74), σ. 295-299. Βλ. επίσης Brook J.S., Brook D.W., Gordon A.S., Whiteman M., Cohen P., The psychosocial etiology of adolescent drug use: A family interactional approach,

Sampson και Laub (1993) αναφέρουν ότι στην περίπτωση αλκοολικών πατέρων ή πατέρων με παραβατική δράση παρατηρήθηκε άσκηση υπέρμετρης βίας και αυστηρών πρακτικών πειθαρχίας και τιμωρίας στους ανήλικους υιούς σε σχέση με τις περιπτώσεις πατέρων, οι οποίοι δεν ήταν αλκοολικοί ή παραβατικοί. Παράλληλα κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά του πατέρα (χρήση αλκοόλ ή παραβατική δράση) επηρέαζε σε μεγάλο βαθμό την ικανότητα της μητέρας όσον αφορά στην άσκηση σταθερών και ορθών πρακτικών πειθαρχίας και ελέγχου των παιδιών. Επίσης, η χρήση αλκοόλ και η εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς των γονέων φάνηκε να επηρεάζει την αποτελεσματική επιτήρηση από τη μητέρα στο παιδί. Τέλος, σύμφωνα με τα δεδομένα της έρευνάς τους οι γονείς με παρεκκλίνουσα συμπεριφορά παρουσίαζαν μεγαλύτερη πιθανότητα εκδήλωσης αδιαφορίας ή εχθρότητας απέναντι στα παιδιά τους με αποτέλεσμα τον κλονισμό του δεσμού του παιδιού με τους γονείς.⁶³⁵ Τα παραπάνω ευρήματα συνάδουν με την άποψη του Hirschi (1983) ότι η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά των γονέων συνδράμει στη δυσλειτουργία της οικογένειας ενώ παράλληλα επηρεάζει την ομαλή άσκηση του γονεϊκού ελέγχου (άμεσου και έμμεσου)⁶³⁶ στο παιδί με αποτέλεσμα να αυξάνει τις πιθανότητες εκδήλωσης από το παιδί παραβατικής συμπεριφοράς.⁶³⁷

Genetic, Social, and General Psychology Monographs, 1990, 116 (2), σ. 111-267, Rachal J.V., Guess L.L., Hubbard R.L., Maisto S.A., Cavanaugh E.R., Waddel R., Benrud C.H., Facts for planning No 4: Alcohol misuse by adolescents, Alcohol and Health Research World , 1982, 6 (3), σ. 61-68, Catalano R.F., Hawkins J.D., ό.π.

⁶³⁵ Sampson R.J. Laub J.H., 1993, ό.π., σ. 66-98. Βλ. επίσης Hawkins J.D., Herrenkohl T.I., Farrington D.P., Brewer D., Catalano R.F., Harachi T.W., Cothorn L., Predictors of youth violence, Juvenile Justice Bulletin, O.J.J.D.P., 2000.

⁶³⁶ Ο άμεσος γονεϊκός έλεγχος σχετίζεται με την άσκηση επιτήρησης καθώς και την επιβολή περιορισμών και τιμωριών ενώ ο έμμεσος γονεϊκός έλεγχος προϋποθέτει την ψυχολογική παρουσία του γονέα διαμέσου του συναισθηματικού δεσμού που βιώνει το παιδί με τους γονείς του. Το παιδί για να αντιληφθεί ως «ψυχικά παρόντες» τους γονείς θα πρέπει κατά τη στιγμή του πειρασμού τέλεσης της αξιόποινης πράξης να ενδιαφέρεται ή να σκέπτεται την αντίδραση των γονέων σε μια τέτοια συμπεριφορά. Όσο πιο πολύ δεμένο είναι το παιδί με τους γονείς, με άλλα λόγια όσο μεγαλύτερος ο βαθμός «προσκόλλησης» προς τους γονείς, τόσο πιο πολύ λαμβάνει υπόψη του και υπολογίζει τη γνώμη τους για τις επιλογές και τις δράσεις του. Τόσο ο Hirschi όσο και ο Nye έδιναν ιδιαίτερη βαρύτητα στους έμμεσους γονεϊκούς ελέγχους ενώ τους άμεσους γονεϊκούς ελέγχους τους θεωρούσαν κατά κανόνα επουσιώδεις. Ο Nye μάλιστα επισημαίνει ότι η αποτελεσματικότητα του άμεσου γονεϊκού ελέγχου εξαρτάται από το κατά πόσο το παιδί επιβλέπεται από τους γονείς κατά τη διάπραξη της αξιόποινης πράξης. Στις περιπτώσεις λοιπόν που το παιδί δρα εκτός του πλαισίου άσκησης του

Πολλές είναι και οι έρευνες, οι οποίες έχουν καταδείξει τη σχέση της ενδοοικογενειακής βίας, σε όλες τις μορφές της, με τη νεανική παραβατικότητα.⁶³⁸ Όσον αφορά στην άσκηση σωματικής βίας στο πλαίσιο των γονεϊκών σχέσεων οι McCord (1979), Davis και Leitenberg (1987)⁶³⁹ και Maguin και συν. (1995) επισημαίνουν την αρνητική επίδραση μιας τέτοιας συγκρουσιακής και βίαιης κατάστασης μεταξύ των συζύγων στην ομαλή ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού.⁶⁴⁰ Σε μακροχρόνια έρευνα της η Widom (1992, 1998) κάνοντας χρήση πειραματικής ομάδας 676 κακοποιημένων ή παραμελημένων παιδιών (δείγμα αντλούμενο από τους φορείς του ποινικού συστήματος) και ομάδας ελέγχου 520 παιδιών αντλούμενων από αρχεία σχολείων και ληξιαρχείων κατέληξε στο

άμεσου γονεϊκού ελέγχου, αυτός καθίσταται αναποτελεσματικός. Βλ. Hirschi T., 1969, ό.π., Hirschi T., 1983, ό.π. Hirschi T., 1991, ό.π., Hirschi T., Gottfredson M., 1995, ό.π., Nye F., ό.π., Patterson G.R., Children who steal, 73-90, Understanding Crime: Current Theory and Research, Travis Hirschi and Michael Gottfredson (eds.), Sage, Beverly Hills, Calif., 1980, Patterson G.R., Coercive Family Process, Eugene, Castalia, Oreg., 1982 και Κατσιγαράκη Ε., ό.π., σ. 99-112.

⁶³⁷ Hirschi T., 1983, ό.π. Hirschi T., 1991, ό.π., Hirschi T., Gottfredson M., 1995, ό.π. Βλ. επίσης Nye F., ό.π., Wells E.L., Rankin J.H., Direct parental controls and delinquency, Criminology, 1988, 26 (2), σ. 263-285.

⁶³⁸ Kobayashi J., Sales B.D., Becker J.V., Figueredo A.J., Kaplan M.S., Perceived parental deviance, parent – child bonding, child abuse, and child sexual aggression, Sexual Abuse: A Journal of Research and treatment, 1995, 7 (1), σ. 25-44, οι οποίοι αναφέρουν ότι οι έρευνες οι οποίες έχουν διεξαχθεί σχετικά με τη σύνδεση της σωματικής κακοποίησης των ανηλίκων και της νεανικής παραβατικότητας παρουσιάζουν πολλά μεθοδολογικά σφάλματα όπως κλινικά δείγματα ατόμων, έλλειψη ομάδων ελέγχου, έλλειψη ελέγχου επίδρασης άλλων οικογενειακών μεταβλητών κ.λ.π. Βλ. Ammerman R.T., Cassisi J.E., Hersen M., Van Hasselt V.B., Consequences of physical abuse and neglect in children, Clinical Psychology Review, 1986, 6, σ. 291-310. Επίσης ορισμένες έρευνες δεν διαπίστωσαν καμία σχέση ανάμεσα στη σωματική κακοποίηση και τη νεανική παραβατικότητα ενώ κάποιες άλλες κατέληξαν σε μεικτά αποτελέσματα. Βλ. Bolton F.G., Reich J.W., Gutierrez S.E., Delinquency patterns in maltreated children and siblings, Victimology, 1977, 2 (2), σ. 349-357, Reich J.W., Gutierrez S.E., Escape/aggression incidence in sexually abused juvenile delinquents, Criminal Justice and Behavior, 1979, 6 (3), σ. 239-243, McCord W., McCord J., Howard A., Familial correlates of aggression in nondelinquent male children, Journal of Abnormal and Social Pathology, 1961, 62 (1), σ. 79-93, Welsh R.S., Severe parental punishment and delinquency: A developmental theory, Journal of Clinical Child Psychology, 1976, 5, σ. 17-21.

⁶³⁹ Davis G.E., Leitenberg H., Adolescent sex offenders, Psychological Bulletin, 1987, 101, σ. 417-427.

⁶⁴⁰ McCord J., ό.π., Maguin E., Hawkins J.D., Catalano R.F., Hill K., Abott R., Herrenkohl, ό.π., McCloskey L.A., Figueredo A.J., Koss M.P., The effects of systematic family violence on children's mental health, Child Development, 1995, 66 (5), σ. 1239-1261.

συμπέρασμα ότι τα άτομα της πειραματικής ομάδας είχαν 38% περισσότερες πιθανότητες να συλληφθούν για βίαιο έγκλημα ενώ παρουσίαζαν 53% περισσότερες πιθανότητες να έχουν συλληφθεί ως ανήλικοι.⁶⁴¹ Στη μελέτη των Stouthamer και συν. (2001) διαπιστώθηκε ότι ανήλικοι άρρενες, οι οποίοι είχαν είτε κακοποιηθεί είτε παραμεληθεί παρουσίαζαν μεγαλύτερη πιθανότητα εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς και διένεξης με τους φορείς του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης σε σύγκριση με αγόρια τα οποία δεν είχαν υποστεί κανενός είδους κακοποίηση ή παραμέληση.⁶⁴² Τη σύνδεση μεταξύ της παιδικής κακοποίησης και παραμέλησης με τη νεανική παραβατικότητα, τη χρήση ναρκωτικών ουσιών αλλά και την εκδήλωση διαφόρων προβλημάτων συμπεριφοράς εντόπισαν και οι Thornberry και συν. (1995, 2001, 2002).⁶⁴³ Σχετικά με τη σύνδεση ανάμεσα στην κακοποίηση και παραμέληση και τη νεανική παραβατικότητα ενδεικτικές είναι και οι έρευνες των Johnson (1988),⁶⁴⁴ Fergusson και Lynskey (1997),⁶⁴⁵ Brezina (1998),⁶⁴⁶ Lansford και

⁶⁴¹ Widom C.S., *The cycle of violence*. Washington, DC: U.S. Department of Justice, National Institute of Justice, 1992, Widom, C.S., *Childhood victimization: Early adversity and subsequent psychopathology*, Dohrenwend, B.P. (ed.), *Adversity, stress, and psychopathology*, Oxford University Press, N.Y., 1998, σ.81-95. Βλ. επίσης Widom C.S., White H., *Problem behaviors in abused and neglected children grown up: Prevalence and co - occurrence of substance abuse, crime, and violence*, *Criminal Behavior and Health*, 1997, 7, σ. 287–310, Widom C.S., Raphael K.G., DuMont K.A., *The case for prospective longitudinal studies in child maltreatment research: Commentary on Dube, Williamson, Thompson, Felitti, and Anda (2004)*, *Child Abuse & Neglect*, 2004, 28, σ.715–722.

⁶⁴² Stouthamer-Loeber M., Loeber R., Homish D.L., Wei E., *Maltreatment of boys and the development of disruptive and delinquent behavior*, *Development and Psychopathology*, 2001, 13 (4), σ. 941–955.

⁶⁴³ Smith C., Thornberry T.P., *The relationship between child maltreatment and adolescent involvement in delinquency*, *Criminology*, 1995, 33 (4), σ. 451–481, Thornberry T.P., Ireland T.O., Smith C.A., *The importance of timing: The varying impact of childhood and adolescent maltreatment on multiple problem outcomes*, *Development and Psychopathology*, 2001, 13 (4), σ. 957–979, Ireland T.O., Smith C.A., Thornberry T.P., *Developmental issues in the impact of child maltreatment on later delinquency and drug use*, *Criminology*, 2002, 40 (2), σ. 359–400.

⁶⁴⁴ Johnson T.C., *Child perpetrator – children who molest other children: Preliminary findings*, *Child Abuse and Neglect*, 1988, 12 (2), σ. 219-229.

⁶⁴⁵ Fergusson D.M., Lynskey M.T., *Physical punishment/maltreatment during childhood and adjustment in young adulthood*, *Child Abuse and Neglect*, 1997, 21 (7), σ. 617–630.

⁶⁴⁶ Brezina T., *Adolescent maltreatment and delinquency: The question of intervening processes*, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1998, 35 (1), σ. 71–99.

συν. (2002),⁶⁴⁷ Fagan (2003, 2005),⁶⁴⁸ Battle και συν. (2004),⁶⁴⁹ Grotevant και συν. (2006)⁶⁵⁰ και Lansford και συν. (2007).⁶⁵¹ Όσον αφορά στη σχέση ανάμεσα στη κακοποίηση αλλά και σε κάθε είδους γονεϊκή συμπεριφορά ή πρακτική ανατροφής και τη νεανική παραβατικότητα, μια πρώτη ερμηνευτική προσέγγιση έχει δοθεί μέσω των θεωριών του κοινωνικού ελέγχου, όπως έχει ήδη αναφερθεί σε προηγούμενο σημείο, με βασική τη θεωρία περί κοινωνικών δεσμών του Hirschi (1969)⁶⁵² και τη θεωρία των γονεϊκών ελέγχων του Nye (1958) ενώ η δεύτερη ερμηνευτική προσέγγιση έχει διατυπωθεί στο πλαίσιο των θεωριών κοινωνικής εκμάθησης⁶⁵³ με αντιπροσωπευτικότερες εκείνες του Bandura (1959)⁶⁵⁴ και Sutherland (1937, 1974).⁶⁵⁵

⁶⁴⁷ Lansford J.E., Dodge K.A., Pettit G.S., Bates J.E., Crozier J., Kaplow J., A 12-year prospective study of the long-term effects of early child physical maltreatment on psychological, behavioral, and academic problems in adolescence, *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 2002, 156 (8), σ. 824–830.

⁶⁴⁸ Fagan A.A., The short- and long-term effects of adolescent violent victimization experienced within the family and community, *Violence and Victims*, 2003, 18 (4), σ. 445–459 και Fagan A.A., The relationship between adolescent physical abuse and criminal offending: Support for an enduring and generalized cycle of violence, *Journal of Family Violence*, 2005, 20 (5), σ. 279–290.

⁶⁴⁹ Battle C.L., Shea M.T., Johnson D.M., Yen S., Zlotnick C., Zanarini M.C., Sanislow C.A., Skodol A.E., Gunderson J.G., Grilo C.M., McGlashan T.H., Morey L.C., Childhood maltreatment associated with adult personality disorders: Findings from the collaborative longitudinal personality disorders study, *Journal of Personality Disorders*, 2004, 18 (2), σ. 193–211.

⁶⁵⁰ Grotevant H.D., van Dulmen M.H.M., Dunbar N., Christinedaughter N.J., Christensen M., Fan X., Miller B.C., Antisocial behavior of adoptees and non adoptees: Prediction from early history and adolescent relationships, *Journal of Research on Adolescence*, 2006, 16 (1), σ. 105–131.

⁶⁵¹ Lansford J.E., Johnson S.M., Berlin L.J., Dodge K.A., Bates J.E., Pettit G.S., Early Physical Abuse and Later Violent Delinquency: A Prospective Longitudinal Study, *Child Maltreatment*, 2007, 12 (3), σ. 233–245

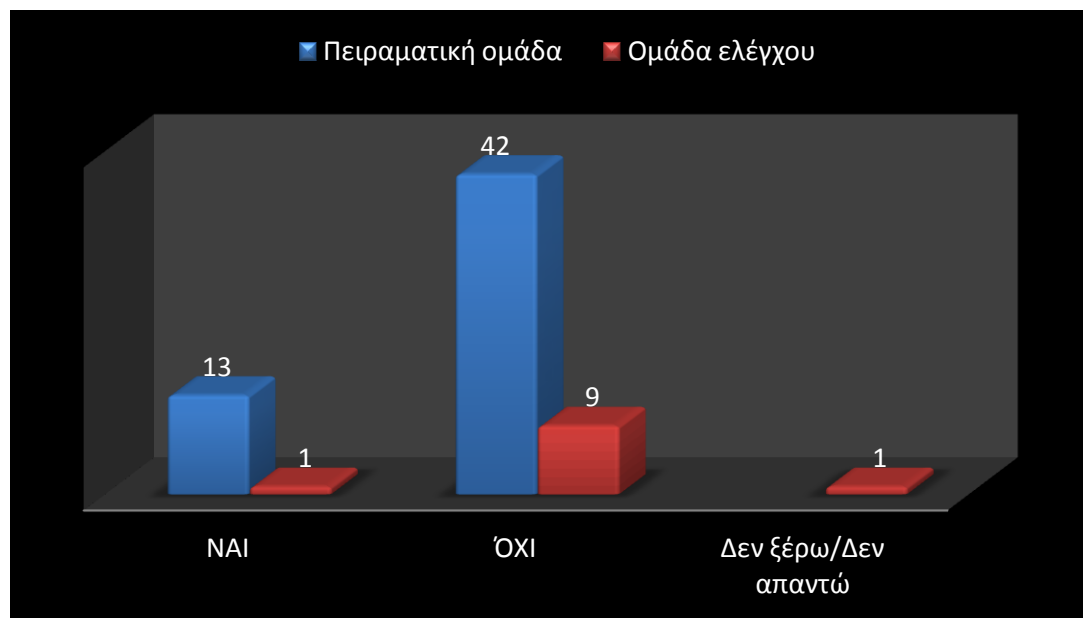
⁶⁵² Hirschi T., ό.π.

⁶⁵³ Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης, υπό το πρίσμα της Αναπτυξιακής Ψυχολογίας, οι γονείς στο πλαίσιο άσκησης του γονεϊκού ελέγχου αποτελούν πρότυπα συμπεριφοράς για τα παιδιά. Μάλιστα, διαμέσου της εξαρτημένης μάθησης ο γονέας μπορεί να διαμορφώσει χωρίς κανέναν περιορισμό την προσωπικότητα του παιδιού. Η ταύτιση με το γονεϊκό πρότυπο συμπεριφοράς διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην εκμάθηση της παραβατικής δράσης. Βλ. Watson J.B., *Behaviorism*, N.Y., 1924, 1970, (rev. ed.), Gerwitz R., *Mechanisms of Social learning: Some roles of stimulation and behavior in early human development*, Goslin D. A. (ed.), *Handbook of Socialization Theory and Research*, Rand McNally, Chicago, 1969, σ. 58-59, Σπινέλλη Κ. Δ., 2005, ό.π., σ. 222-225.

⁶⁵⁴ Bandura A., Walters R. H., *Adolescent aggression*, Ronald Press, N.Y., 1959.

(3) Ιστορικό παραβατικότητας στην οικογένεια - συσχέτιση ποινικού στιγματισμού των ανηλίκων με ποινική εμπλοκή γονέων

Διάγραμμα 15: Παραβατική συμπεριφορά μέλους της οικογένειας

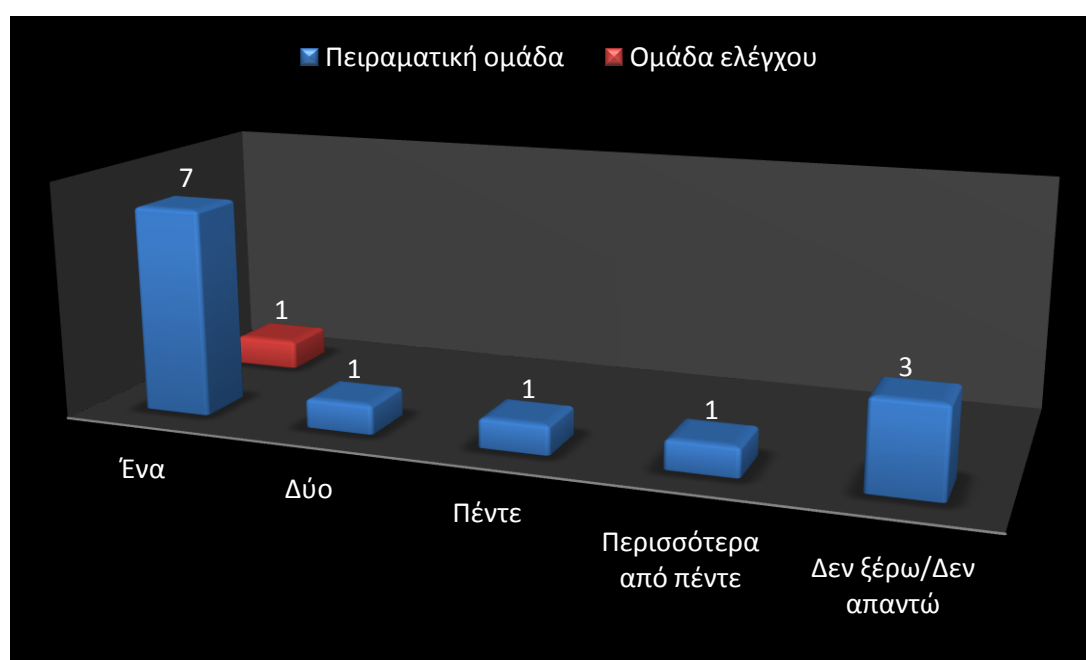
Σε ερώτηση που απευθύνουμε σχετικά με την ύπαρξη οικογενειακού μέλους με ιστορικό παραβατικής συμπεριφοράς και εμπλοκής στο ποινικό σύστημα, από το σύνολο της πειραματικής ομάδας, 42 άτομα (76,4%) μας απάντησαν αρνητικά και 13 άτομα (23,6%) έδωσαν θετική απάντηση. Σε μία περίπτωση η ερώτηση δεν απευθύνθηκε στον ερωτώμενο δεδομένου ότι επρόκειτο για άτομο το οποίο δεν διαβίωσε ποτέ σε οικογενειακό περιβάλλον. Από το σύνολο της ομάδας ελέγχου μόνο 1 άτομο (8,3%) δήλωσε ότι υπήρχε μέλος του οικογενειακού του περιβάλλοντος, το οποίο είχε εμπλακεί σε παραβατική δράση.

Όσον αφορά στην πειραματική ομάδα, από τα 13 άτομα που μας απάντησαν θετικά ως προς την ύπαρξη τέτοιας περίπτωσης εντός του οικογενειακού τους περιβάλλοντος, 7 άτομα (53,85%) έκαναν λόγο για ένα μέλος, 1 άτομο (7,69%) δήλωσε ότι δύο μέλη της οικογένειάς του είχαν εμπλακεί σε παραβατική δραστηριότητα, 1 άτομο (7,69%) ανέφερε πέντε οικογενειακά μέλη και 1 άτομο (7,69%) δήλωσε ότι τα εμπλεκόμενα σε παραβατική δραστηριότητα μέλη της οικογένειάς του ξεπερνούσαν τα πέντε. Τέλος, σε τρεις περιπτώσεις (23,08%) η

⁶⁵⁵ Sutherland E.G., *The professional thief by a professional thief*, Chicago, 1937, Sutherland E.G., Cressey D.R., *Criminology*, Philadelphia, N.Y., Toronto, 1974.

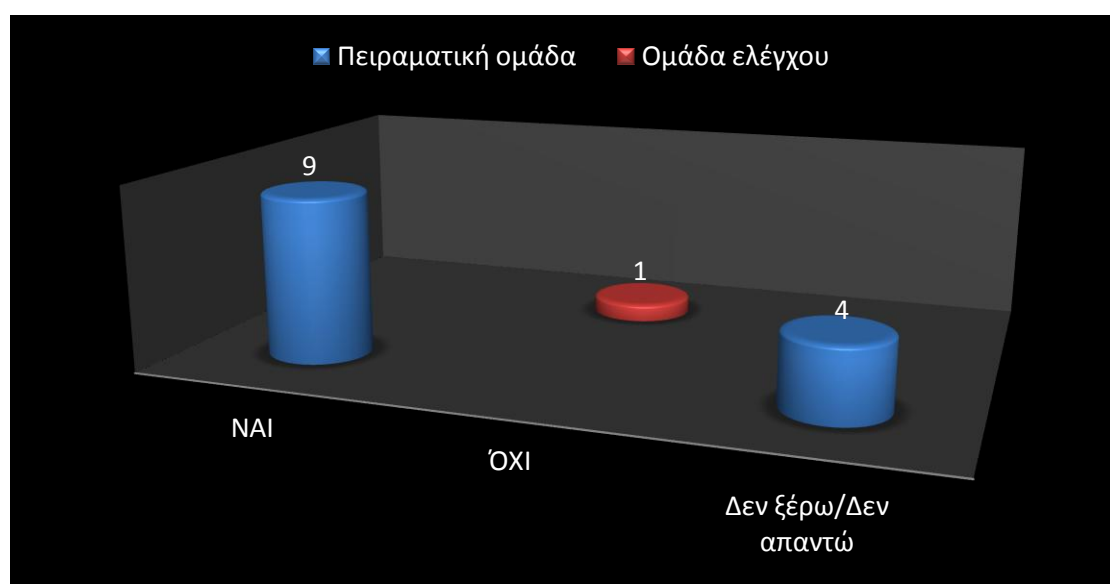
απάντηση που δόθηκε ήταν «Δεν ξέρω/Δεν απαντώ». Από την ομάδα ελέγχου 1 άτομο, το οποίο ανέφερε ότι υπήρχε οικογενειακό μέλος, το οποίο είχε εμπλακεί σε παραβατική δράση, έκανε λόγο για ένα μέλος. Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι σε όλες τις περιπτώσεις, στις οποίες δηλώθηκε εμπλοκή ενός ή περισσότερων οικογενειακών μελών σε παραβατική δράση, η παραβατική συμπεριφορά αφορούσε το πρόσωπο τουλάχιστον του ενός γονέα ενώ στις περιπτώσεις που τα πρόσωπα ήταν περισσότερα του ενός, εμπλοκή σε παραβατική δράση και ποινική εμπλοκή εμφάνιζαν εκτός από το γονέα ή τους γονείς και τα αδέρφια των ερωτώμενων.

Διάγραμμα 16: Αριθμός εμπλεκόμενων σε παραβατική δράση μελών της οικογένειας

Σχετικά με την ύπαρξη ποινικής καταδίκης μέλους του οικογενειακού περιβάλλοντος, το οποίο είχε εμπλακεί σε παραβατική δράση, από την πειραματική ομάδα 9 άτομα (69,23%) μας απάντησαν θετικά και 4 άτομα (30,77%) δήλωσαν πως δεν ήξεραν ή δεν επιθυμούσαν να απαντήσουν. Όσον αφορά στην ομάδα ελέγχου και στη μία περίπτωση, στην οποία αναφέρθηκε περιστατικό εμπλοκής οικογενειακού μέλους σε παραβατική συμπεριφορά, το μέλος αυτό δεν είχε καταδικαστεί από ποινικό δικαστήριο.

Διάγραμμα 17: Ποινική καταδίκη μέλους της οικογένειας

Οι Gluecks (1950) διαπίστωσαν ότι οι παραβατικοί ανήλικοι παρουσιάζονταν να έχουν εγκληματία πατέρα σε ποσοστό υπερδιπλάσιο (66,2%) από τους μη παραβατικούς (32%) και στην περίπτωση της μητέρας τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν 44,8% και 15% αντίστοιχα.⁶⁵⁶ Μάλιστα, τα δεδομένα της έρευνάς τους κατέδειξαν ότι η παραβατική συμπεριφορά τόσο της μητέρας όσο και του πατέρα παρουσίαζαν την πιο σημαντική αρνητική επίδραση στις γονεϊκές πρακτικές άσκησης πειθαρχίας και επιτήρησης.⁶⁵⁷ Σε έρευνα του ο Fergusson (1952) διαπίστωσε ότι τα αγόρια με πατέρα, ο οποίος είχε ποινικό μητρώο, παρουσίαζαν διπλάσιες πιθανότητες να εκδηλώσουν παραβατική συμπεριφορά σε σχέση με τους υπόλοιπους ενώ τα αγόρια, των οποίων τα αδέλφια είχαν εκδηλώσει εγκληματική συμπεριφορά, παρουσίαζαν τριπλάσιες πιθανότητες να εγκληματήσουν.⁶⁵⁸ Οι Baker και Mednick (1984) διαπίστωσαν ότι άνδρες μεταξύ 18-23 ετών με πατέρες, οι οποίοι είχαν ποινικό μητρώο, παρουσίαζαν μεγαλύτερη πιθανότητα να έχουν διαπράξει κάποιο έγκλημα βίας σε αντίθεση με όσους συνομηλίκους τους είχαν πατέρες χωρίς παραβατική συμπεριφορά.⁶⁵⁹ Ο Farrington (1989) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι αγόρια, των

⁶⁵⁶ Glueck S., Glueck E., ό.π., σ. 101.

⁶⁵⁷ Laub J.H., Sampson R.J., ό.π., σ. 372.

⁶⁵⁸ Ζαραφονίτου Χ., ό.π., σ. 126 και Ferguson T., *The young delinquent in his social setting*, Oxford University Press, London, 1952.

⁶⁵⁹ Baker R.L.A., Mednick B.R., *Influences on Human Development: A Longitudinal Perspective*, Kluwer-Nijhoff, Boston, MA, 1984.

οποίων οι πατέρες είχαν συλληφθεί, όταν εκείνα βρίσκονταν σε ηλικία κάτω των 10 ετών, εμφάνιζαν αυξημένες πιθανότητες να εκδηλώσουν βίαιη παραβατική συμπεριφορά σε σχέση με όσα αγόρια δεν είχαν πατέρα εμπλεκόμενο στο σύστημα απονομή ποινικής δικαιοσύνης.⁶⁶⁰ Οι Loeber και Stouthamer-Loeber (1986) αναφέρουν ότι ανήλικοι, οι οποίοι διαπράττουν σοβαρά ποινικά αδικήματα έχουν περισσότερες πιθανότητες να έχουν διαβιώσει με γονείς, οι οποίοι έχουν ιστορικό βίαιης παραβατικής δράσης ενώ επισημαίνουν ότι η γονεϊκή παραβατικότητα συνήθως συνυπάρχει με αναποτελεσματικές και ακατάλληλες πρακτικές ανατροφής των παιδιών.⁶⁶¹ Οι Laub και Sampson (1988) επισημαίνουν ότι η γονεϊκή εγκληματικότητα επηρεάζει τις γονεϊκές πρακτικές πειθαρχίας, την επιτήρηση και το συναισθηματικό δεσμό γονέα-παιδιού με αποτέλεσμα να αυξάνει τις πιθανότητες για εκδήλωση παραβατικής δράσης. Στο θεωρητικό πλαίσιο του κοινωνικού ελέγχου που παρουσίασαν η γονεϊκή εγκληματικότητα επιδρά στην παραβατική συμπεριφορά των αγοριών διαμέσου της διατάραξης του ασκούμενου γονεϊκού ελέγχου. Αναφέρουν: *«γονείς οι οποίοι διαπράττουν ποινικά αδικήματα συνήθως καταφεύγουν στην άσκηση ασταθών και σκληρών πρακτικών πειθαρχίας ή είναι “χαλαροί” στην επιβολή πειθαρχίας των παιδιών τους. Η επιτήρηση που ασκούν είναι ανεπαρκής ή ανύπαρκτη και ο δεσμός γονέα-παιδιού είναι ασθενής[.....]Η παραβατική συμπεριφορά τόσο της μητέρας όσο και του πατέρα διαταράσσουν σε σημαντικό βαθμό τις οικογενειακές πρακτικές γονεϊκού ελέγχου, γεγονός το οποίο αυξάνει τις πιθανότητες για εκδήλωση*

⁶⁶⁰ Farrington, D. P., ό.π.

⁶⁶¹ Οι Loeber και Stouthamer-Loeber (1986) αναφέρουν τέσσερα παραδείγματα οικογενειακής λειτουργίας: (α) το παράδειγμα της παραμέλησης (neglect paradigm) το οποίο σχετίζεται με την εμπλοκή γονέα - παιδιού αλλά και με την επιτήρηση, (β) το παράδειγμα της σύγκρουσης (conflict paradigm) το οποίο αναφέρεται στις γονεϊκές πρακτικές επιβολής πειθαρχίας και στην αποξένωση γονέα-παιδιού, (γ) το παράδειγμα που σχετίζεται με τις γονεϊκές παρεκκλίνουσες συμπεριφορές και στάσεις (deviant behaviors and attitudes paradigm) και το οποίο επικεντρώνεται στη γονεϊκή παραβατικότητα και στις παρεκκλίνουσες συμπεριφορές εντός του πλαισίου των γονεϊκών σχέσεων και (δ) το παράδειγμα της «διάσπασης» (disruption paradigm) το οποίο αφορά στις συζυγικές συγκρούσεις και την απουσία του γονέα ή των γονέων από το οικογενειακό περιβάλλον. Οι ίδιοι σε μια μετα-ανάλυση προηγούμενων εμπειρικών μελετών κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι και τα τέσσερα παραδείγματα σχετίζονταν με τη νεανική παραβατικότητα, επιθετικότητα καθώς και με άλλα προβλήματα συμπεριφοράς των ανήλικων παραβατών. Βλ. Loeber R., Stouthamer –Loeber M., Family factors as correlates and predictors of juvenile conduct problems and delinquency, Michael Tonry & Norval Morris (eds.), Crime and Justice: An annual review of Research, Vol. 7, University of Chicago Press, Chicago, 1986, σ. 29-40, Laub J.H., Sampson R.J., ό.π., σ. 362.

παραβατικής συμπεριφοράς.»⁶⁶²Τη σύνδεση μεταξύ γονεϊκής εγκληματικότητας και νεανικής παραβατικότητας καταδεικνύουν και οι έρευνες των McCord, McCord και Zola (1959),⁶⁶³ Robins και Lewis (1966),⁶⁶⁴ Johnson (1967),⁶⁶⁵ West και Farrington (1973, 1975),⁶⁶⁶ Knight και West (1977),⁶⁶⁷ Osborn και West (1979),⁶⁶⁸ West (1982),⁶⁶⁹ Baker και Mednick (1984),⁶⁷⁰ Farrington (1989),⁶⁷¹ Widom (1989),⁶⁷² και Sampson και Laub (1993).⁶⁷³

Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί και η σύνδεση της παραβατικότητας των αδερφών ενός ανηλίκου με την νεανική παραβατικότητα. Έρευνες έχουν καταδείξει πολύ ισχυρή ομοιότητα στην εγκληματική συμπεριφορά αδερφών κατά την περίοδο της ανηλικότητας.⁶⁷⁴ Έχουν, επίσης, καταδείξει ότι οι ανήλικοι

⁶⁶² Laub J.H., Sampson R.J., ό.π. σ. 367 και 375. Βλ. επίσης Patterson G.R., DeBaryshe B.D., Ramsey E., ό.π., Patterson G.R., Reid J.B., Dishion T.J., Antisocial boys, Eugene, Castalia, Oreg., 1992.

⁶⁶³ McCord W., McCord J., Zola I., ό.π.

⁶⁶⁴ Robins L., Lewis R.G., The role of antisocial family in school completion and delinquency: A three generation study, Sociological Quarterly, 1966, 7, σ. 500-514.

⁶⁶⁵ Johnson G., Delinquent boys, their parents and grandparents, Copenhagen, Munksgaard, 1967.

⁶⁶⁶ West D.J., Farrington D.P., ό.π.

⁶⁶⁷ Knight B.J., West D.J., Criminality and welfare dependency in two generations, Medicine, Science and the Law, 1977, 17 (1), σ. 64-67.

⁶⁶⁸ Osborn S.G., West D.J., Conviction records of fathers and sons compared, British Journal of Criminology, 1979, 19 (2), σ. 120-133.

⁶⁶⁹ West D.J., Delinquency: Its roots, careers and prospects, Keinemann, London, 1982.

⁶⁷⁰ Baker R.L.A., Mednick B.R., ό.π.

⁶⁷¹ Farrington D.P., ό.π.

⁶⁷² Widom C.S., Does violence beget violence? A critical examination of the literature, Psychological Bulletin, 1989, 106 (1), σ. 3-28.

⁶⁷³ Sampson R.J., Laub J.H., 1993, ό.π., σ. 76 επ.

⁶⁷⁴ Brook J.S., Whiteman M., Gordon A.S., Brook D.W., The role of older brothers in younger brothers' drug use viewed in the context of parent and peer influences, The Journal of Genetic Psychology, 1990, 151(1), σ. 59-75, Rowe D.C., Gulley B.L., Sibling effects on substance use and delinquency, Criminology, 1992, 30(2), σ. 217-234, Lauritsen J.L., Sibling resemblance in juvenile delinquency: Findings from the National Youth Survey, Criminology, 1993, 31 (3), σ. 387-409, Brownfield D., Sorenson A.M., Sibship size and sibling delinquency, Deviant Behavior: An Interdisciplinary Journal, 1994, 15 (1), σ. 45-61, Conger R.D., Rueter M.A. , Siblings, parents, and peers: A longitudinal study of social influences in adolescent risk for alcohol use and abuse, G.H. Brody (ed.), Sibling relationships: Their causes and consequences, Ablex Publishing, Norwood, NJ 1996, Rowe D.C., Linver M.R., Rodgers J.L., Delinquency and IQ: Using siblings to find sources of

παραβάτες παρουσιάζουν περισσότερες πιθανότητες να έχουν αδέρφια με παραβατική συμπεριφορά σε σύγκριση με ανήλικους μη παραβάτες.⁶⁷⁵ Αξίζει να σημειωθεί ότι οι Farrington και συν. (1996) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ένα 10% των Λονδρέζικων οικογενειών ήταν υπεύθυνο για το 64% των ποινικών καταδικών ενήλικων αρρένων που συμμετείχαν στην μακροχρόνια έρευνα «Cambridge Study in Delinquent Development», ενώ το ίδιο ποσοστό οικογενειών ευθυνόταν για το 76% όλων των αυτομολογουμένων αξιοποιώνων πράξεων, για το 94% όλων των κακουργηματικών κλοπών καθώς και για το 100% των διαπραχθεισών ληστειών.⁶⁷⁶ Τα αδέρφια δεδομένης της μακροχρόνιας και στενής σχέσης που τα χαρακτηρίζει δύνανται συνήθως να επηρεάζουν το ένα τη συμπεριφορά του άλλου λειτουργώντας σαν πρότυπα συνομηλίκων με παρεκκλίνουσα συμπεριφορά.⁶⁷⁷ Κατ' αρχάς, τα μεγαλύτερα σε ηλικία αδέρφια, τα οποία εμπλέκονται σε παραβατική δράση, δύνανται να αποτελέσουν ένα ελκυστικό πρότυπο συμπεριφοράς για τα μικρότερα σε ηλικία αδέρφια ιδίως κατά την ηλικιακή περίοδο από τα 10 έως 14 έτη, κατά την οποία οι ανήλικοι συνήθως αρχίζουν να πειραματίζονται με την παραβατική

variation, G.H. Brody (ed.), *Sibling relationships: Their causes and consequences* (147–172), Ablex Publishing, Norwood, NJ, 1996, Farrington D.P., Jolliffe D., Loeber R., Stouthamer-Loeber M., Kalb, L.M., *The concentration of offenders in families, and family criminality in the prediction of boys' delinquency*, *Journal of Adolescence*, 2001, 24 (5), σ. 579–596.

⁶⁷⁵ Jones M.B., Offord D.R., Abrams, N., *Brothers, sisters, and antisocial behaviour*, *British Journal of Psychiatry*, 1980, 136, σ. 139–145, Kruttschnitt C., Ward D., Sheble M.A., *Abuse-resistant youth: Some factors that may inhibit violent criminal behavior*, *Social Forces*, 1987, 66 (2), σ. 501–519, Farrington D.P., Barnes G.C., Lambert S., *The concentration of offending in families*, *Legal and Criminological Psychology*, 1996, 1(1), σ. 47–63, Farrington D.P., Jolliffe D., Loeber R., Stouthamer-Loeber M., Kalb, L. M., *ό.π.*

⁶⁷⁶ Farrington D.P., Barnes G.C., Lambert S., *ό.π.*, και Lauritsen J.L., *ό.π.*

⁶⁷⁷ Robins, L.N., *Deviant children grown up*, The Williams and Wilkins Company, Baltimore, MD, 1966, Dunn, J., *Sibling relationships in early childhood*, *Child Development*, 1983, 54 (4), σ. 787–811, Sampson R.J., Laub J.H., 1993, *ό.π.*, σ. 100 -122, Slomkowski C., Rende R., Conger K. J., Simons R. L., Conger R., *Sisters, brothers, and delinquency: Evaluating social influence during early and middle adolescence*, *Child Development*, 2001, 72 (1), σ. 271– 283, Waddell J., Pepler D., Moore T., *Observations of sibling interactions in violent families*, *Journal of Community Psychology*, 2001, 29 (3), σ. 241–258.

δράση.⁶⁷⁸ Επίσης, πολλοί ανήλικοι αντιμετωπίζουν την εμπλοκή σε παραβατική δράση σαν έναν τρόπο αναγνώρισης και απόκτησης δημοφιλίας ανάμεσα στους συνομηλίκους τους, ειδικά στην περίπτωση που μεγαλύτερος αδερφός ή αδερφή έχουν καταστεί δημοφιλείς με αυτόν τον τρόπο. Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης (Bandura 1969, 1973) τα μικρότερα αδέρφια τείνουν να μιμούνται τη συμπεριφορά των μεγαλύτερων σε ηλικία αδερφών εάν διαπιστώνουν ότι μέσω μιας τέτοιας συμπεριφοράς είναι δυνατόν να επιτευχθεί ένας επιθυμούμενος στόχος όπως είναι λ.χ. η δημοφιλία στην παρέες.⁶⁷⁹ Επίσης, μελέτες αναφορικά με τη σημαντικότητα του αδερφού ή της αδερφής με παραβατική συμπεριφορά, ως προτύπου συμπεριφοράς για τα μικρότερα, συνήθως, σε ηλικία αδέρφια επισημαίνουν ότι παράγοντες, όπως κοινά δημογραφικά χαρακτηριστικά, εμπειρίες και προσλαμβάνουσες από το οικογενειακό περιβάλλον, δύνανται να διαδραματίσουν βαρύνοντα ρόλο.⁶⁸⁰ Οι Fagan και Najman (2003) αναφέρουν ότι οι περισσότερες μελέτες σχετικά με τη σύνδεση της εγκληματικής δράσης των αδερφών με τη νεανική παραβατικότητα χαρακτηρίζονται από πολλούς μεθοδολογικούς περιορισμούς ενώ

⁶⁷⁸ Farrington D.P., Developmental and life-course criminology: Key theoretical and empirical issues – The 2002 Sutherland award address, *Criminology*, 2003, 41(2), σ. 221–255, Rowe D.C, Farrington D.P., The familial transmission of criminal convictions, *Criminology*, 1997, 35 (1), σ. 177–201.

⁶⁷⁹ Bandura A., Social learning of moral judgments, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1969, 11(3), σ. 275–279, Bandura A., *Aggression: A social learning analysis*, Prentice-Hall, Oxford, England: 1973. Βλ. επίσης Craine J.L., Tanaka T.A., Nishina A., Conger K.J., *Understanding Adolescent Delinquency: The Role of Older Siblings' Delinquency and Popularity with Peers*, Merrill Palmer Q (Wayne State University Press), 2009, 55(4), σ. 436–453, Patterson G.R., *Siblings: Fellow travelers in coercive family process*, Blanchard Robert J., Blanchard, D. Caroline (eds.), *Advances in the Study of Aggression*, Vol. 1, Academic Press Orlando, FL, 1984, σ. 173–215.

⁶⁸⁰ Wilkinson K., Stitt B.G., Erickson M.L., *Siblings and delinquent behavior: An exploratory study of a neglected family variable*, *Criminology*, 1982, 20 (2), σ. 223–239, Brook J.S., Whiteman M., Gordon A.S., Brook D.W., ό.π., Rowe D.C., Britt C.L., *Developmental explanations of delinquent behavior among siblings: Common factor vs. transmission effects*, *Journal of Quantitative Criminology*, 1991, 7 (4), σ. 315–332, Bank L., Patterson G.R., Reid J.B., *Negative sibling interaction patterns as predictors of later adjustment problems in adolescent and young adult males*, G.H. Brody (ed.), *Sibling relationships: Their causes and consequences* (197–230), Ablex Publishing, Norwood, NJ, 1996, Boyle M.H., Sanford M., Szatmari P., Merikangas K., Offord D.R., *Familial influences on substance use by adolescents and young adults*, *Canadian Journal of Public Health*, 2001, 92 (3), σ. 206–209, McGue M., Sharma A., Benson P., *Parent and sibling influences on alcohol use and misuse: Evidence from a US adoption cohort*, *Journal of Studies on Alcohol*, 1996, 57(1), σ. 8–18.

συνήθως δεν λαμβάνουν υπόψη τους και άλλες οικογενειακές μεταβλητές, οι οποίες δύνανται να επιδρούν καταλυτικά στη διερευνώμενη διμεταβλητή σύνδεση.⁶⁸¹ Οι ίδιοι σε έρευνά τους εντόπισαν ισχυρή σχέση μεταξύ της παραβατικότητας μεγαλύτερων και μικρότερων σε ηλικία αδερφών, η οποία παρέμεινε σταθερή ακόμα και όταν ελήφθησαν υπόψη άλλες οικογενειακές μεταβλητές όπως λ.χ. γονεϊκή εγκληματικότητα, ενδοοικογενειακή βία, οικονομικό status οικογένειας, επικοινωνία γονέων-παιδιού κ.λ.π. καθώς και μεταβλητές όπως η πρώιμη επιθετική συμπεριφορά, η οποία συνδέεται συνήθως με τη νεανική παραβατικότητα.⁶⁸² Επίσης, στη μελέτη τους κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η διμεταβλητή σύνδεση ήταν πιο ισχυρή μεταξύ αρρένων αδερφών, αν και εντοπίστηκε σημαντική σχέση και για τις περιπτώσεις αδερφών διαφορετικού φύλου,⁶⁸³ αλλά και στις περιπτώσεις όπου παρατηρούνταν γονεϊκή εγκληματικότητα και μονογονεϊκή οικογενειακή δομή.⁶⁸⁴

Με αφορμή την ερευνητική υπόθεση ότι άτομα, τα οποία προέρχονται από οικογενειακό περιβάλλον με παραβατικούς και εμπλεκόμενους στο ποινικό σύστημα γονείς, παρουσιάζουν περισσότερες πιθανότητες να αισθανθούν ποινικά στιγματισμένα κατά την ανηλικότητα και αφού διαπιστώσαμε ότι πράγματι τα άτομα της πειραματικής ομάδας είχαν σε μεγαλύτερο ποσοστό οικογενειακό ιστορικό γονεϊκής παραβατικότητας και ποινικής εμπλοκής σε σύγκριση με τα άτομα της ομάδας ελέγχου, καταφύγαμε σε συσχέτιση των απαντήσεων που δόθηκαν στο εσωτερικό της πειραματικής ομάδας στο ερώτημα περί ποινικού στιγματισμού κατά την ανηλικότητα με τη συχνότητα εμφάνισης περιπτώσεων οικογενειακού ιστορικού

⁶⁸¹ Fagan A.A., Najman J. M., Sibling Influences on Adolescent Delinquent Behaviour: An Australian Longitudinal Study, *Journal of Adolescence*, 2003, 26 (5), σ. 546-558,

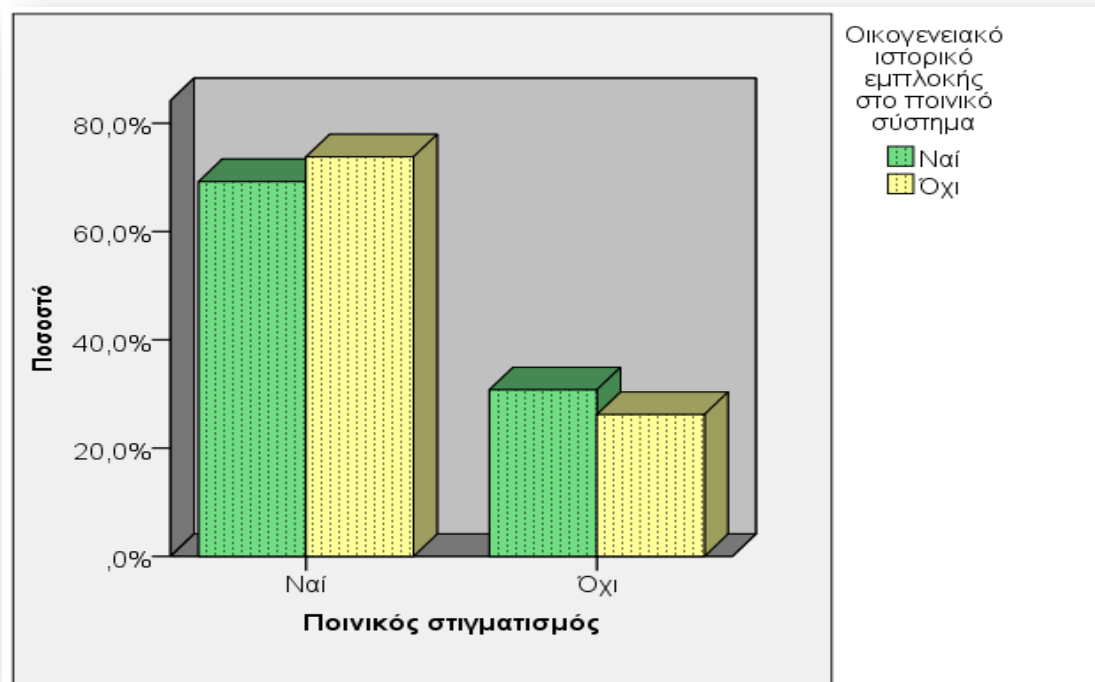
⁶⁸² Hawkins J.D., Herrenkohl T.I., Farrington D.P., Brewer D., Catalano R.F., Harachi T.W., Cothorn L., Predictors of youth violence, Washington, Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, DC: US, 2000, Lipsey M.W., Derzon J.H., ό.π., Loeber R., Dishion T., ό.π., Wiebush R.G., Baird C., Kinsberg B., Onok D., Risk assessment and classification for serious, violent and chronic juvenile offenders, J.C. Howell, B. Krisberg, J.D. Hawkins, & J.J. Wilson (eds.), *Serious, violent and chronic juvenile offenders: A sourcebook* (171–212), Thousand Oaks, Sage Publications, CA, 1995.

⁶⁸³ Jones M.B., Offord D.R., Abrams N., ό.π., Rowe D.C., Gulley B.L., ό.π., Boyle M.H., Sanford M., Szatmari P., Merikangas K., Offord D.R., ό.π.

⁶⁸⁴ Fagan A.A., Najman J.M., ό.π.

παραβατικότητας και ποινικών εμπλοκών.⁶⁸⁵ Από το σύνολο των 56 ατόμων, και όπως θα παρουσιάσουμε αναλυτικά σε επόμενη ενότητα της παρούσας, 41 άτομα (73,2%) δήλωσαν ότι κατά την εμπλοκή τους στο ποινικό σύστημα την περίοδο της ανηλικότητας είχαν αισθανθεί να τους αποδίδεται η «ταμπέλα» του παρεκκλίνοντος από φορείς του ποινικού μηχανισμού, ενώ 15 άτομα (26,8%) έδωσαν αρνητική απάντηση στο σχετικό ερώτημα. Επίσης, όπως έχουμε ήδη αναφέρει 42 άτομα (76,4%) δήλωσαν ότι δεν είχαν γονέα ή γονείς με ιστορικό παραβατικής συμπεριφοράς και ποινικής εμπλοκής, ενώ 13 άτομα (23,6%) ανέφεραν ότι διαβίωναν με γονέα ή γονείς, οι οποίοι είχαν ιστορικό ποινικής εμπλοκής.

Διάγραμμα 18: Συσχέτιση ποινικού στιγματισμού κατά την ανηλικότητα με οικογενειακό ιστορικό ποινικής εμπλοκής

Όπως παρατηρούμε στο διάγραμμα η αρνητική απάντηση στο ερώτημα περί ποινικού στιγματισμού αντιστοιχεί σε θετική απάντηση αναφορικά με την ύπαρξη οικογενειακού ιστορικού ποινικής εμπλοκής, ενώ το αντίστροφο ισχύει για τη θετική απάντηση στο ίδιο ερώτημα. Συνεπώς, μολονότι τα ποινικώς εμπλεκόμενα κατά την

⁶⁸⁵ Δεν συμπεριλάβαμε την περίπτωση 1 ατόμου το οποίο δεν διαβίωσε σε οικογενειακό περιβάλλον, κατά την ανηλικότητα.

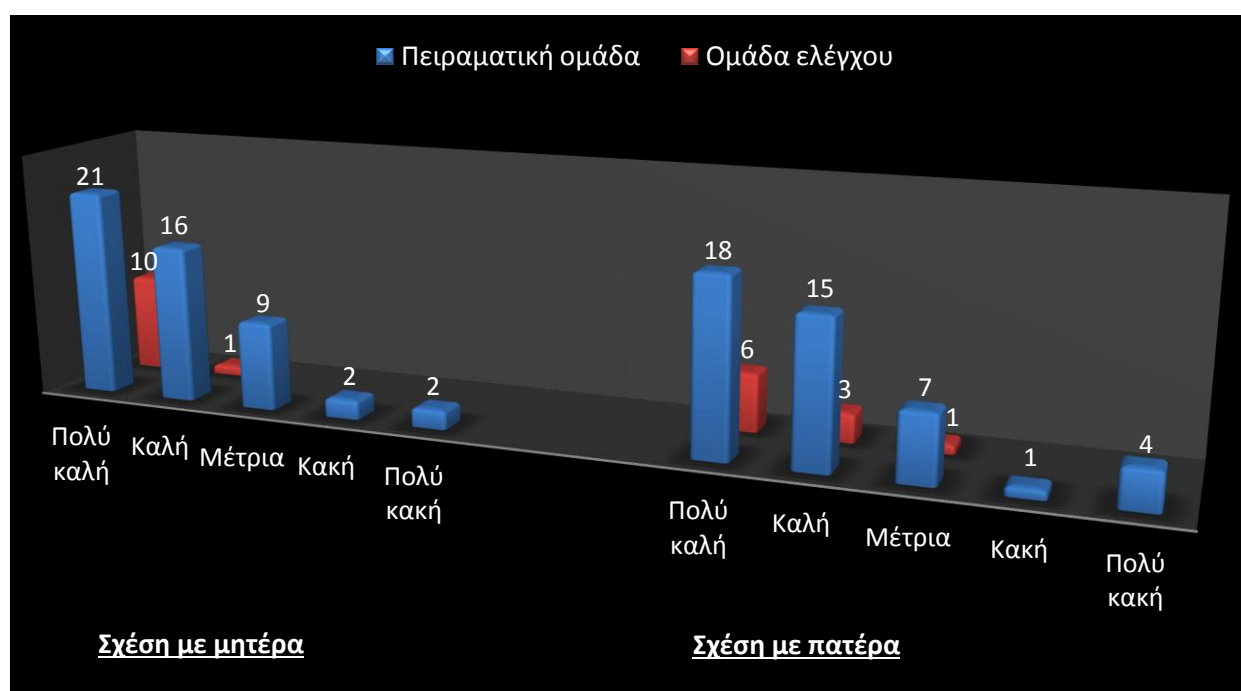
ανηλικότητα άτομα παρουσιάζουν σε μεγαλύτερο ποσοστό ιστορικό γονεϊκής παραβατικότητας και ποινικής εμπλοκής σε σχέση με τα άτομα της ομάδας ελέγχου, εντούτοις, με βάση την απεικόνιση του παραπάνω διαγράμματος, άτομα με γονείς που παρουσιάζουν ιστορικό παραβατικότητας και ποινικής εμπλοκής φαίνεται να μην δηλώνουν σε μεγαλύτερο ποσοστό ποινικά στιγματισμένα κατά την ανηλικότητα σε σύγκριση με εκείνα τα άτομα, τα οποία δεν παρουσιάζουν οικογενειακό ιστορικό ποινικής εμπλοκής. Ωστόσο, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι το παραπάνω διάγραμμα απεικονίζει μια απλή συσχέτιση δύο μεταβλητών και σε καμία περίπτωση αιτιώδη σχέση ενώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο συντελεστής Phi (ϕ) για την εξεταζόμενη συσχέτιση ήταν -0,044 (αρνητική ή αντίστροφη συσχέτιση) με αποτέλεσμα η ένταση της προκύπτουσας διμεταβλητής σύνδεσης να είναι ιδιαίτερος αδύναμη.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι από το σύνολο των 13 ατόμων, τα οποία δήλωσαν ότι είχαν οικογενειακό ιστορικό εγκληματικής συμπεριφοράς, 9 άτομα απάντησαν θετικά στο ερώτημα περί ποινικού στιγματισμού και 4 άτομα έδωσαν αρνητική απάντηση.

(4) Σχέσεις γονέων με ανήλικο

Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων με τα άτομα της πειραματικής ομάδας ζητήσαμε από τους συμμετέχοντες να μας περιγράψουν την ποιότητα της σχέσης τους με τους γονείς (θετούς ή φυσικούς) ή με τους κηδεμόνες τους, κατά την περίοδο της ανηλικότητάς τους είτε διαβίωναν μαζί τους είτε διαβίωσαν για ορισμένο χρονικό διάστημα. Το ίδιο ερώτημα συμπεριλάβαμε και στα ερωτηματολόγια που διανείμαμε στα άτομα της ομάδας ελέγχου.

Διάγραμμα 18: Σχέσεις με μητέρα και πατέρα

Όπως παρατηρούμε από το παραπάνω διάγραμμα και όσον αφορά στα άτομα της πειραματικής ομάδας και στη σχέση με τη μητέρα τους, 51 άτομα (91,1%) μας απάντησαν ότι διατηρούσαν σχέση μαζί της κατά την ανηλικότητα, ή για ορισμένη χρονική περίοδο κατά την ανηλικότητα, ενώ 5 άτομα (8,9%) δήλωσαν ότι δεν διατηρούσαν καμία σχέση είτε γιατί δεν τη γνώρισαν ποτέ (λόγω εγκατάλειψης ή θανάτου) και διαβίωναν με άλλα μέλη της οικογένειάς τους είτε γιατί διαβίωναν από μικρή ηλικία σε ορφανοτροφείο. Από τα 51 άτομα, 50 άτομα απάντησαν σχετικά με την ποιότητα της σχέσης με τη μητέρα τους, ενώ 1 άτομο επέλεξε την απάντηση «Δεν ξέρω/Δεν απαντώ». Για τα 50 άτομα οι απαντήσεις κυμάνθηκαν ως εξής: 21 άτομα (42%) ανέφεραν ότι η σχέση με τη μητέρα τους ήταν πολύ καλή, 16 άτομα (32%) χαρακτήρισαν τη σχέση τους ως καλή, 9 άτομα (18%) ως μέτρια, 2 άτομα (4%) ως κακή και 2 άτομα (4%) ως πολύ κακή.

Σχετικά με τη σχέση που διατηρούσαν οι ερωτώμενοι της πειραματικής ομάδας με τον πατέρα τους κατά την περίοδο της ανηλικότητας ή για ορισμένο χρονικό διάστημα κατά την ανηλικότητα, 49 άτομα (87,5%) δήλωσαν ότι διατηρούσαν σχέση με τον πατέρα τους κατά την ανηλικότητα ή για ορισμένη χρονική περίοδο κατά την ανηλικότητα, ενώ 7 άτομα (12,5%) δεν διατηρούσαν καμία επαφή (λόγω εγκατάλειψης ή θανάτου). Από τα 49 άτομα, τα οποία διατηρούσαν

σχέση με τον πατέρα τους, 4 άτομα δεν απάντησαν σχετικά με την ποιότητα της σχέσης αυτής, επιλέγοντας την απάντηση «Δεν ξέρω/Δεν απαντώ». Για τα 45 άτομα που μας απάντησαν σχετικά με την ποιότητα της σχέσης τα ποσοστά κυμάνθηκαν ως εξής: σε ποσοστό 40% (18 άτομα) η σχέση χαρακτηρίστηκε ως πολύ καλή, σε ποσοστό 33,3% (15 άτομα) χαρακτηρίστηκε ως καλή, σε ποσοστό 15,6% (7 άτομα) ως μέτρια, σε ποσοστό 2,2% (1 άτομο) ως κακή και τέλος, ένα ποσοστό της τάξεως του 8,9% (4 άτομα) περιέγραψε τη σχέση ως πολύ κακή.

Στην περίπτωση των ατόμων της ομάδας ελέγχου, 10 άτομα (83,3%) έκαναν λόγο για πολύ καλή σχέση με τη μητέρα τους κατά την ανηλικότητα και 1 άτομο (8,3%) τη χαρακτήρισε καλή. Στην περίπτωση 1 ατόμου η ερώτηση δεν απευθύνθηκε γιατί δεν διαβίωσε ποτέ σε οικογενειακό περιβάλλον. Όσον αφορά στη σχέση με τον πατέρα, 10 άτομα (83,3%) δήλωσαν ότι διατηρούσαν σχέση ως ανήλικοι με τους γονείς τους ενώ στην περίπτωση 2 ατόμων (16,7%) η ερώτηση δεν τα αφορούσε γιατί στη μία περίπτωση ο ερωτώμενος δεν είχε σχέση με τον πατέρα του και στην άλλη περίπτωση δεν διαβίωσε ποτέ σε οικογενειακό περιβάλλον. Από τα 10 άτομα, 6 άτομα (60%) έκαναν λόγο για πολύ καλή σχέση με τον πατέρα τους, 3 άτομα (30%) για καλή σχέση και 1 άτομο (10%) χαρακτήρισε τη σχέση με τον πατέρα του μέτρια.

Σε αυτό το σημείο κρίνεται σκόπιμο να αναφέρουμε ότι από το σύνολο των ατόμων της πειραματικής ομάδας που χαρακτήρισαν τη σχέση με τους γονείς τους καλή ή πολύ καλή, στην πλειονότητα των περιπτώσεων είτε δηλώθηκε ότι δεν υπήρχε κάποιου είδους δυσλειτουργία στο οικογενειακό τους περιβάλλον είτε ότι η δυσλειτουργία αυτή περιοριζόταν σε βαριά ασθένεια ή θάνατο γονέα ή άλλου οικογενειακού μέλους. Επίσης, από το σύνολο των ατόμων, τα οποία χαρακτήρισαν τη σχέση τους με τους γονείς μέτρια (9 άτομα αναφορικά με τη μητέρα και 7 άτομα αναφορικά με τον πατέρα), στην περίπτωση 2 ατόμων δεν υπήρχε κανενός είδους δυσλειτουργία στο οικογενειακό περιβάλλον, ενώ οι υπόλοιποι ερωτώμενοι αναφέρθηκαν κυρίως σε διαταραγμένες σχέσεις γονέων ή γονέα και κηδεμόνος ή διαζύγιο καθώς και σε περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας. Τέλος, από τις 4 περιπτώσεις ατόμων της πειραματικής ομάδας, τα οποία δήλωσαν ότι η σχέση με τη μητέρα τους κατά την ανηλικότητα ήταν κακή ή πολύ κακή, σε μία περίπτωση ο ερωτώμενος είχε κάνει λόγο για ενδοοικογενειακή βία εντός του περιβάλλοντος, στο οποίο διαβίωνε, σε μία περίπτωση έγινε λόγος για ενδοοικογενειακή βία, διαταραγμένες γονεϊκές σχέσεις και ύπαρξη αλκοολικού και ψυχικά ασθενή γονέα και

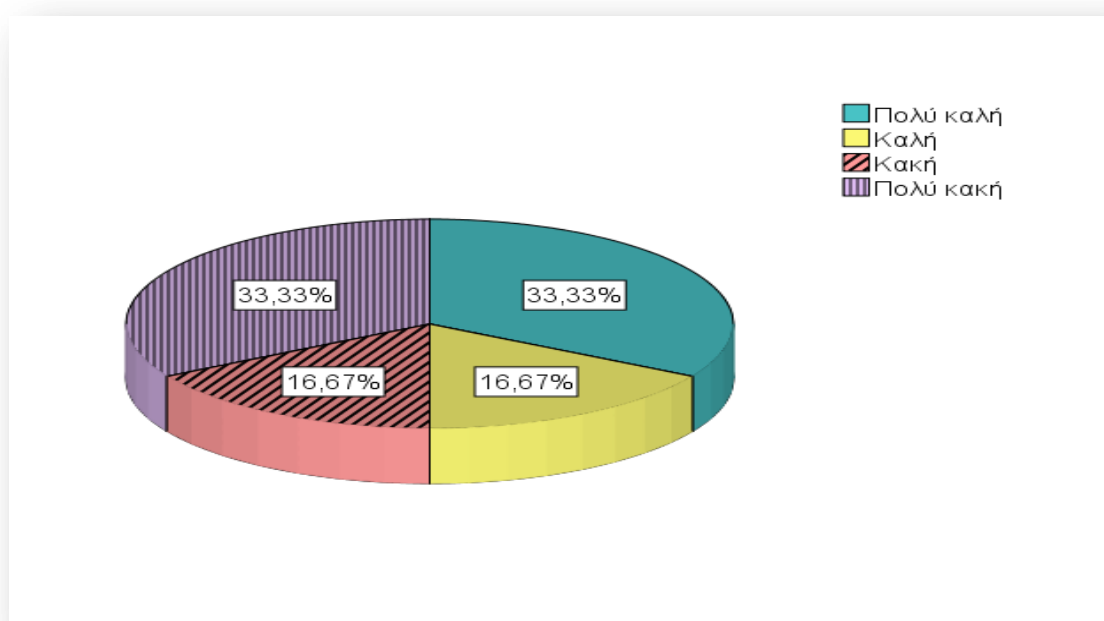
σε δύο περιπτώσεις τα άτομα δήλωσαν ότι είτε είχαν περιστασιακή σχέση με τη μητέρα (εν προκειμένω ο ερωτώμενος από την ηλικία των 5 ετών και έπειτα διαβίωνε σε ίδρυμα) είτε ότι είχαν υποστεί παραμέληση από τη μητέρα. Όσον αφορά στη σχέση με τον πατέρα και από τα 5 άτομα που τη χαρακτήρισαν ως πολύ κακή ή κακή, σε τρεις περιπτώσεις αναφέρθηκε η ύπαρξη ενδοοικογενειακής βίας εντός του οικογενειακού περιβάλλοντος, σε μία περίπτωση αναφέρθηκε ενδοοικογενειακή βία, διαταραγμένες γονεϊκές σχέσεις και ύπαρξη αλκοολικού και ψυχικά ασθενή γονέα και σε μία περίπτωση η σχέση με τον πατέρα ήταν εντελώς περιστασιακή δεδομένου ότι ο ερωτώμενος από την ηλικία των 5 ετών και έπειτα διαβίωνε σε ίδρυμα. Συνεπώς, στις συγκεκριμένες περιπτώσεις η οικογενειακή δυσλειτουργία και ειδικά η ενδοοικογενειακή βία ή παραμέληση συνυπήρχε με την κακή ή πολύ κακή ποιότητα των σχέσεων γονέα-παιδιού, γεγονός το οποίο συνάδει και με όσα έχουν ήδη αναφερθεί παραπάνω σε σχέση με την επίδραση της ενδοοικογενειακής βίας σε κάθε της μορφή αλλά και της κάθε είδους οικογενειακής δυσλειτουργίας στη σχέση γονέα-παιδιού. Παράλληλα, 3 από τα 4 άτομα που χαρακτήρισαν τη σχέση με τη μητέρα τους κακή ή πολύ κακή έκαναν λόγο για ύπαρξη γονεϊκής παραβατικότητας και το ίδιο συνέβη με τα ίδια 3 από τα 5 άτομα, τα οποία δήλωσαν ότι η σχέση με τον πατέρα τους ήταν κακή ή πολύ κακή. Από τα 3 άτομα, σε δύο περιπτώσεις η γονεϊκή παραβατικότητα αφορούσε μόνο τον πατέρα ενώ σε μία περίπτωση αφορούσε και τους δύο γονείς. Όπως έχουμε αναφέρει σε προηγούμενο σημείο, σύμφωνα με μελέτες οι γονείς ανήλικων παραβατών, οι οποίοι παρουσιάζουν ιστορικό παραβατικότητας, έχουν την τάση να μην είναι στοργικοί με τα παιδιά τους και ως εκ τούτου να μην υφίσταται ισχυρός συναισθηματικός δεσμός γονέα-παιδιού.⁶⁸⁶ Επίσης, στην περίπτωση των ατόμων της ομάδας ελέγχου, από τα οποία κανένα δεν έκανε λόγο για κακή ή πολύ κακή ποιότητα σχέσης με τους γονείς του, αλλά αντίθετα για καλή ή πολύ καλή σχέση, θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι κανένα άτομο δεν είχε δηλώσει την ύπαρξη κάποιας οικογενειακής δυσλειτουργίας κατά την περίοδο της ανηλικότητας. Ωστόσο, στη μία περίπτωση που η σχέση με τον πατέρα χαρακτηρίστηκε μέτρια, ο ερωτώμενος είχε κάνει λόγο για ύπαρξη γονεϊκής παραβατικότητας. Από τα παραπάνω δεδομένα καθίσταται εμφανές ότι τα

⁶⁸⁶ Laub J.H., Sampson R.J., 1988, ό.π., Sampson R. J., Laub J.H., 1993, ό.π., Loeber R., Stouthamer – Loeber M., 1986, ό.π., Patterson G., DeBaryshe B., Ramsey E., 1989, ό.π., Patterson G. R., Reid J. B., Dishion T.J., 1992, ό.π., Kobayashi J., Sales B.D., Becker J.V., Figueredo A.J., Kaplan M.S., ό.π.

εμπλεκόμενα κατά την ανηλικότητα στο ποινικό σύστημα άτομα παρουσίαζαν σε μεγαλύτερο βαθμό μέτριας ή κακής ή πολύ κακής ποιότητας σχέση με τα γονεϊκά πρόσωπα σε αντίθεση με τα άτομα της ομάδας ελέγχου καθώς και ότι η κακή ή πολύ κακή ποιοτική σχέση γονέα – παιδιού συνυπήρχε, σε όλες τις περιπτώσεις με ένα ήδη επιβαρυνόμενο από άλλους παράγοντες οικογενειακό περιβάλλον.

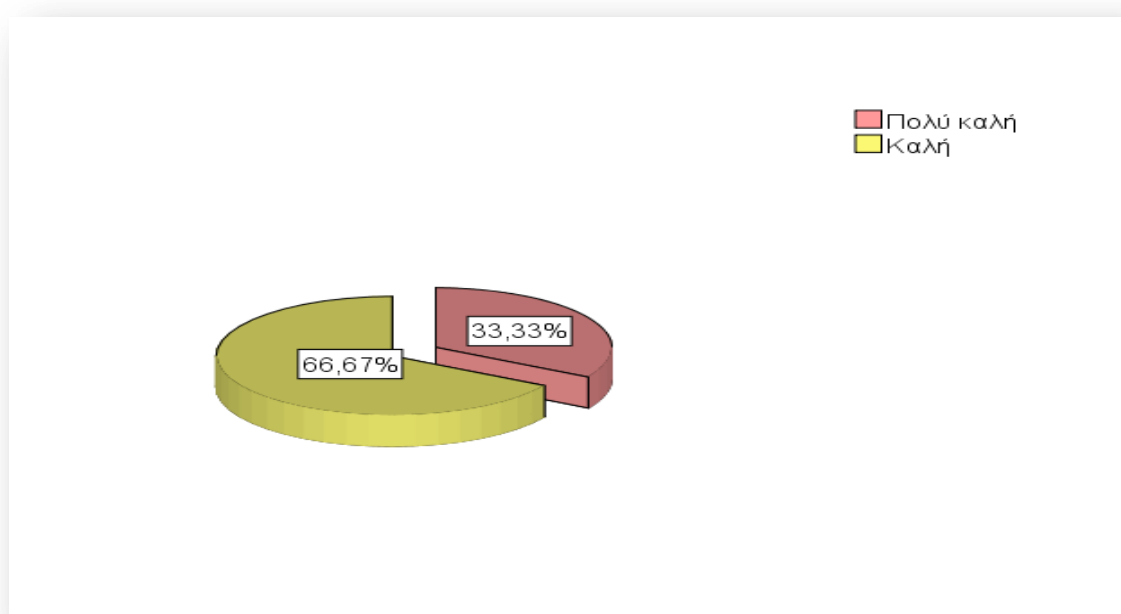
Επίσης, στην πειραματική ομάδα υπήρξαν 6 περιπτώσεις ατόμων (10,7%) τα οποία διαβίωναν, κατά την ανηλικότητα ή για ορισμένο χρονικό διάστημα κατά την ανηλικότητα, με έναν φυσικό γονέα και κηδεμόνα (πατριό ή μητριά). Από το σύνολο των 6 περιπτώσεων, 2 ερωτώμενοι (33,33%) χαρακτήρισαν τη σχέση τους με τον κηδεμόνα ως πολύ καλή, 1 ερωτώμενος (16,67%) τη χαρακτήρισε ως καλή, 1 ερωτώμενος (16,67%) περιέγραψε τη σχέση ως κακή ενώ σε 2 περιπτώσεις (33,33%) οι ερωτώμενοι μας απάντησαν ότι τη σχέση που διατηρούσαν με τον κηδεμόνα τους θα τη χαρακτήριζαν ως πολύ κακή. Και στις 3 περιπτώσεις, στις οποίες η σχέση χαρακτηρίστηκε κακή ή πολύ κακή, οι ερωτώμενοι ανέφεραν την άσκηση ενδοοικογενειακής βίας από τον πατριό, ενώ από τις 3 περιπτώσεις στις οποίες η σχέση χαρακτηρίστηκε καλή ή πολύ καλή στις 2 δεν δηλώθηκε κανενός είδους οικογενειακή δυσλειτουργία ενώ σε 1 περίπτωση δυσλειτουργία περιοριζόταν στις διαταραγμένες σχέσεις των φυσικών γονέων.

Διάγραμμα 19: Σχέση με κηδεμόνα –πειραματική ομάδα

Τέλος, όπως παρατηρούμε στο επόμενο διάγραμμα, από το σύνολο των 56 ατόμων της πειραματικής ομάδας, στην περίπτωση 3 ατόμων (5,4%) οι ερωτώμενοι, κατά την ανηλικότητα ή για ορισμένο χρονικό διάστημα κατά την ανηλικότητα, διαβίωσαν με παππούδες ή άλλους συγγενείς. Από τις περιπτώσεις αυτές 1 άτομο (33,33%) ανέφερε ότι η σχέση του με τους παππούδες ή τους συγγενείς ήταν πολύ καλή και 2 άτομα (66,67%) την χαρακτήρισαν ως καλή. Όσον αφορά στα άτομα της ομάδας ελέγχου, κανένας ερωτώμενος δεν ανέφερε διαβίωση με κηδεμόνα ή άλλον συγγενή κατά την ανηλικότητα.

Διάγραμμα 20: Σχέση με παππούδες ή άλλους συγγενείς-πειραματική ομάδα

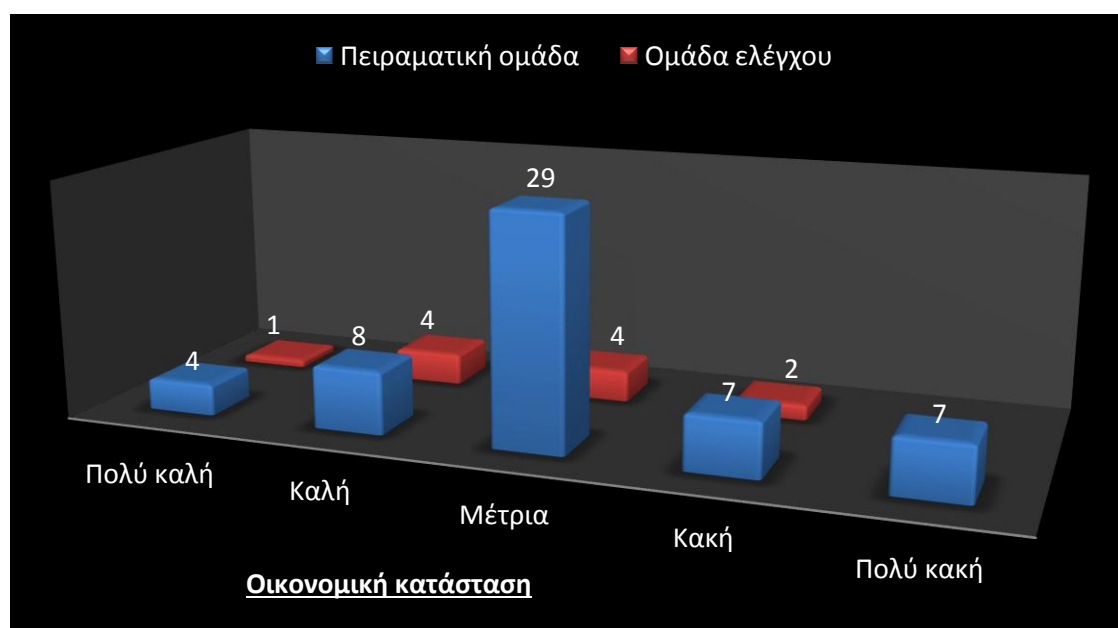

(5) Οικονομική κατάσταση οικογένειας και μορφωτικό επίπεδο γονέων ή κηδεμόνων ή άλλων προσώπων με τα οποία διαβίωσε ο ανήλικος - συσχέτιση κοινωνικοοικονομικού status με ποινική εμπλοκή κατά την ανηλικότητα

Από το σύνολο των ερωτώμενων της πειραματικής ομάδας, 55 άτομα (98,2%) διαβίωσαν, κατά την ανηλικότητα ή έστω για ορισμένη χρονική περίοδο κατά την ανηλικότητα, σε οικογενειακό περιβάλλον, ενώ 1 άτομο (1,8%) μας απάντησε ότι διαβίωσε αποκλειστικά σε ορφανοτροφείο για ορισμένο χρονικό διάστημα και έπειτα μόνο του. Όσον αφορά στην οικονομική κατάσταση της οικογένειας, 4 άτομα (7,3%) τη χαρακτήρισαν ως πολύ καλή, 8 άτομα τη χαρακτήρισαν ως καλή (14,5%), 29 άτομα (52,7%) την περιέγραψαν ως μέτρια, 7 άτομα (12,7%) ως κακή και 7 άτομα (12,7%) ως πολύ κακή.

Στην περίπτωση των ατόμων της ομάδας ελέγχου 11 άτομα (91,7%) διαβίωναν κατά την ανηλικότητα σε οικογενειακό περιβάλλον ενώ 1 άτομο (8,3%) διαβίωσε αποκλειστικά σε ίδρυμα. Από το σύνολο των 11 ατόμων, 1 άτομο (9,1%) δήλωσε ότι το οικονομικό επίπεδο της οικογένειάς του ήταν πολύ καλό, 4 άτομα (36,4%) χαρακτήρισαν την οικονομική κατάσταση της οικογένειάς τους καλή και 4 άτομα (36,4%) μέτρια ενώ 2 άτομα (18,2%) δήλωσαν πως η οικονομική κατάσταση της οικογένειας στην οποία διαβίωναν ήταν κακή. Τα παραπάνω αποτελέσματα απεικονίζονται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

Διάγραμμα 21: Οικονομική κατάσταση οικογένειας καταγωγής

Όσον αφορά στο μορφωτικό επίπεδο της μητέρας των ατόμων της πειραματικής ομάδας από τα ερευνητικά μας δεδομένα προέκυψε ότι 51 άτομα (91,1%) διαβίωναν, κατά την ανηλικότητα ή διαβίωσαν για ορισμένο χρονικό διάστημα, ως ανήλικοι, με φυσική ή θετή μητέρα, ενώ 5 άτομα (8,9%) δεν είχαν καμία επαφή με φυσική μητέρα, είτε γιατί δεν την γνώρισαν ποτέ (λόγω εγκατάλειψης ή θανάτου) και διαβίωναν με άλλα μέλη της οικογένειάς τους είτε γιατί διαβίωναν από μικρή ηλικία σε ορφανοτροφείο. Από το σύνολο των 51 ατόμων όταν ερωτήθηκαν για το μορφωτικό επίπεδο της φυσικής τους μητέρας 2 άτομα μας δήλωσαν είτε ότι δεν ήξεραν είτε ότι δεν ήθελαν να απαντήσουν. Από τα 49 άτομα τα οποία απάντησαν σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας τους οι απαντήσεις κυμάνθηκαν ως εξής: 19 άτομα (38,8%) δήλωσαν ότι η μητέρα τους ήταν

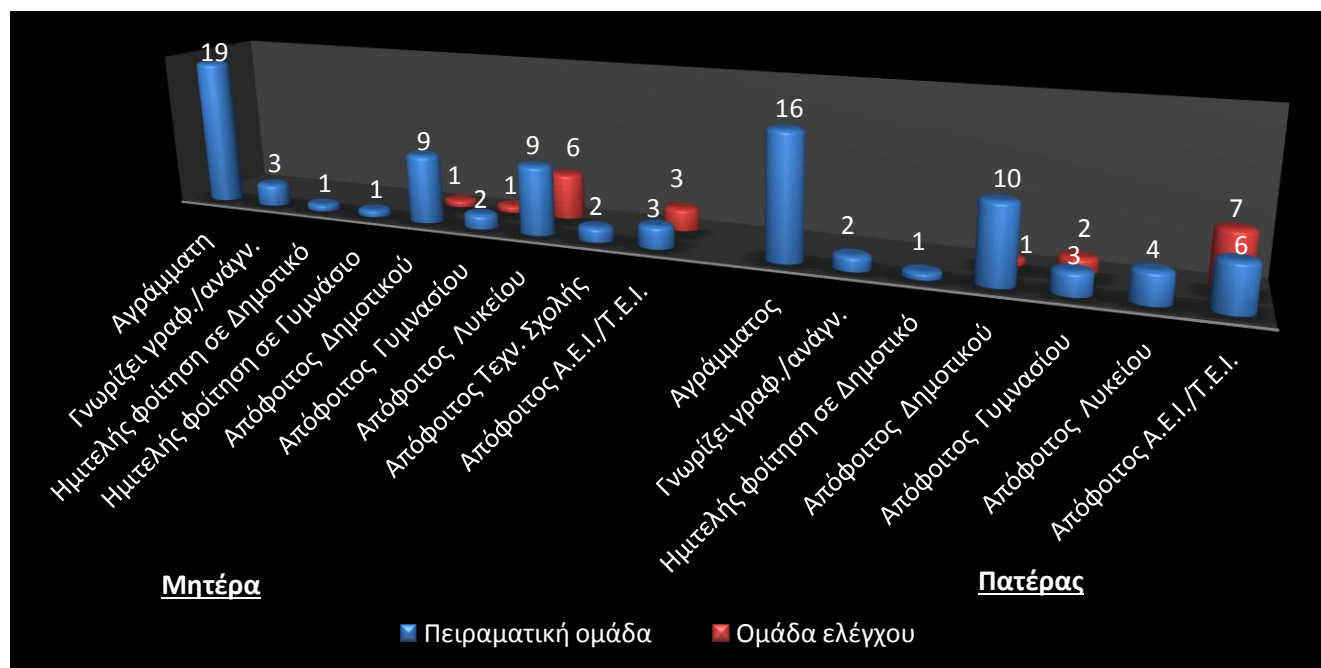
αγράμματη ενώ 3 άτομα (6,1%) ανέφεραν ότι γνώριζε γραφή και ανάγνωση. Στην περίπτωση 9 ατόμων (18,4%) η μητέρα αναφέρθηκε ως απόφοιτη Δημοτικού, στην περίπτωση 2 ατόμων (4,1%) ως απόφοιτη Γυμνασίου ενώ 9 άτομα (18,4%) δήλωσαν ότι η μητέρα τους ήταν απόφοιτη Λυκείου. Επίσης, 2 άτομα (4,1%) ανέφεραν ότι η μητέρα τους ήταν απόφοιτη τεχνικής σχολής, 3 άτομα (6,1%) ότι ήταν απόφοιτη Α.Ε.Ι/Τ.Ε.Ι., 1 άτομο (2%) ότι δεν είχε ολοκληρώσει τη φοίτηση στο Δημοτικό και 1 άτομο (2%) ότι δεν είχε ολοκληρώσει τη φοίτηση στο γυμνάσιο.

Αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα των ατόμων της πειραματικής ομάδας, 49 άτομα (87,5%), όπως έχει ήδη αναφερθεί, διαβίωναν κατά την ανηλικότητα ή για ορισμένο χρονικό διάστημα κατά την ανηλικότητα με το φυσικό ή θετό τους πατέρα, ενώ 7 άτομα (12,5%) δεν διατηρούσαν καμία επαφή είτε γιατί δεν τον γνώρισαν ποτέ (λόγω εγκατάλειψης ή θανάτου) και διαβίωναν με άλλα μέλη της οικογένειάς τους είτε γιατί διαβίωναν από μικρή ηλικία σε ορφανοτροφείο. Από το σύνολο των 49 ατόμων 7 άτομα απάντησαν ότι δεν ήξεραν ή δεν ήθελαν να απαντήσουν στο σχετικό ερώτημα. Από τα 42 άτομα, τα οποία απάντησαν σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα,, οι απαντήσεις κυμάνθηκαν ως εξής: 16 άτομα (38,1%) ανέφεραν ότι ο πατέρας τους ήταν αγράμματος ενώ 2 άτομα (4,8%) ότι γνώριζε γραφή και ανάγνωση. Ως απόφοιτος Δημοτικού αναφέρθηκε ο πατέρας στην περίπτωση 10 ατόμων (23,8%), ως απόφοιτος Γυμνασίου στην περίπτωση 3 ατόμων (7,1%) και ως απόφοιτος Λυκείου στην περίπτωση 4 ατόμων (9,5%). Τέλος, 6 άτομα (14,3%) δήλωσαν ότι ο πατέρας τους ήταν απόφοιτος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ενώ 1 άτομο (2,4%) ανέφερε ότι ο πατέρας του φοίτησε στο Δημοτικό χωρίς ωστόσο να ολοκληρώσει τη φοίτηση.

Όσον αφορά στην ομάδα ελέγχου και το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας, 11 άτομα (91,7%) δήλωσαν ότι διαβίωναν με τη μητέρα τους κατά την ανηλικότητα ενώ 1 άτομο (8,3%) διαβίωνε σε ίδρυμα. Από το σύνολο των 11 ατόμων, 1 άτομο (9,1%) ανέφερε ότι η μητέρα του ήταν απόφοιτος Δημοτικού, 1 άτομο (9,1%) ότι ήταν απόφοιτος Γυμνασίου, 6 άτομα (54,5%) δήλωσαν ότι ήταν απόφοιτος Λυκείου και τέλος, 3 άτομα (27,3%) ανέφεραν ότι η μητέρα τους είχε ολοκληρώσει την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα, 10 άτομα (83,3%) δήλωσαν ότι διαβίωναν με πατέρα κατά την ανηλικότητα ενώ από τα 2 άτομα (16,7%) που δεν διαβίωναν με πατέρα, 1 άτομο διαβίωσε σε μονογονεϊκή οικογένεια και 1 άτομο σε ίδρυμα. Από το σύνολο των 10 ατόμων, 1 άτομο (10%) δήλωσε ότι ο πατέρας του ήταν απόφοιτος Δημοτικού, 2 άτομα (20%) ανέφεραν ότι

ήταν απόφοιτος Γυμνασίου και στην περίπτωση 7 ατόμων (70%) ο πατέρας ήταν απόφοιτος Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι. Από τα παραπάνω αποτελέσματα προκύπτει ότι οι γονείς των ατόμων της ομάδας ελέγχου ήταν σε μεγαλύτερο ποσοστό υψηλότερου μορφωτικού επιπέδου σε σχέση με τους γονείς των ατόμων της πειραματικής ομάδας. Τα αποτελέσματα απεικονίζονται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

Διάγραμμα 22: Μορφωτικό επίπεδο γονέων

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι από το συνολικό δείγμα των 56 ατόμων της πειραματικής ομάδας, σε 6 περιπτώσεις παρατηρήθηκε διαβίωση του ανηλίκου κατά την ανηλικότητα με φυσικό γονέα και κηδεμόνα (πατριό ή μητριά). Από τα 6 άτομα, που διαβίωσαν ή διαβίωναν για ορισμένο χρονικό διάστημα με κηδεμόνα, 3 άτομα δήλωσαν είτε ότι δεν γνώριζαν το μορφωτικό επίπεδο του κηδεμόνα είτε ότι δεν ήθελαν να απαντήσουν. Από το σύνολο των υπόλοιπων 3 ατόμων, σε 2 περιπτώσεις (66,7%) ο κηδεμόνας χαρακτηρίστηκε ως αγράμματος και σε 1 περίπτωση (33,33%) ως απόφοιτος Γυμνασίου. Τέλος, από το σύνολο των ερωτώμενων της πειραματικής ομάδας, στην περίπτωση 3 ατόμων αναφέρθηκε ότι διαβίωναν, κατά την ανηλικότητα ή για ορισμένο χρονικό διάστημα κατά την ανηλικότητα, με παππούδες ή άλλους συγγενείς. Και στις 3 περιπτώσεις οι ερωτώμενοι απάντησαν ότι είτε δεν γνώριζαν το μορφωτικό επίπεδο των παππούδων ή συγγενών είτε δεν ήθελαν να απαντήσουν.

Το οικονομικό και κοινωνικό status μιας οικογένειας βασίζεται σε διάφορες παραμέτρους όπως είναι το οικογενειακό εισόδημα, η οικονομική εξάρτηση ή μη από κοινωνικές υπηρεσίες, το μορφωτικό επίπεδο και το είδος του επαγγέλματος των γονέων καθώς και το είδος γεωγραφικής περιοχής (συνοικίας) που διαμένει η οικογένεια.⁶⁸⁷ Όπως διαπιστώσαμε από τα αποτελέσματα της έρευνας το κοινωνικό και οικονομικό status των οικογενειών, στις οποίες διαβίωσαν ως ανήλικοι οι ερωτώμενοι της πειραματικής ομάδας ήταν χαμηλό, αν λάβουμε υπόψη ως δείκτη το μορφωτικό επίπεδο των γονέων.⁶⁸⁸ Όσον αφορά στην οικονομική κατάσταση της οικογένειας, αν και στην πλειονότητα των περιπτώσεων της πειραματικής ομάδας χαρακτηρίστηκε μέτρια, δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις όπου χαρακτηρίστηκε κακή ή πολύ κακή και μάλιστα αξίζει να σημειωθεί ότι χαρακτηρίστηκε ως τέτοια σε μεγαλύτερο ποσοστό από το ποσοστό των απαντήσεων που τη χαρακτήριζαν καλή ή πολύ καλή. Αντίθετα στην ομάδα ελέγχου οι γονείς φαίνεται να έχουν σε μεγαλύτερο ποσοστό μέσο⁶⁸⁹ ή υψηλό⁶⁹⁰ μορφωτικό επίπεδο ενώ η οικονομική κατάσταση της οικογένειας χαρακτηρίζεται στην πλειονότητα των περιπτώσεων καλή ή μέτρια.

Αρκετά ερευνητικά πορίσματα συνδέουν το χαμηλό κοινωνικό και οικονομικό status της οικογένειας με την εγκληματική συμπεριφορά μολονότι σε ορισμένες μελέτες τα αποτελέσματα είναι είτε μεικτής φύσεως είτε δεν εντοπίζουν την ακριβή κατεύθυνση της σύνδεσης των δύο μεταβλητών.⁶⁹¹ Οι Glueck (1950) στην έρευνά

⁶⁸⁷ Sampson R.J., Laub J.H., 1993, ό.π., σ. 72, Etim E.T., Egodi A.U., Family socio-economic status and delinquency among senior secondary school students in Calabar South, Cross River State, Nigeria, American International Journal Of Contemporary Research, 2013, 3 (4), σ. 83-88, Glueck S., Glueck E., 1950, ό.π., Regolli R., Hewitt J., Delinquency in Society: A child – centered approach, Mc Graw – Hill Inc, 1991, σ. 323, Ling M.O, The Relationship between family socioeconomic status and lifestyle among youth in Hong Kong, Discovery – SS Student E-Journal, 2013, 2, σ. 135-168.

⁶⁸⁸ Στην κατηγορία χαμηλό μορφωτικό επίπεδο υπαγάγαμε όλες εκείνες τις περιπτώσεις μη φοίτησης στην πρωτοβάθμια ή δευτεροβάθμια εκπαίδευση ή μη ολοκλήρωσης της φοίτησης αυτής.

⁶⁸⁹ Στο μέσο μορφωτικό επίπεδο περιλαμβάνουμε όλες τις περιπτώσεις ολοκλήρωσης της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

⁶⁹⁰ Στο υψηλό μορφωτικό επίπεδο περιλαμβάνουμε όλες τις περιπτώσεις ολοκλήρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

⁶⁹¹ Defoe I.N., Farrington D.P., Loeber R., Disentangling the relationship between delinquency and hyperactivity, low achievement, depression, and low socioeconomic status: Analysis of repeated longitudinal data, Journal of Criminal Justice, 2013, 41(1), σ. 100–107, Carney T., Myers B.J., Louw J., Lombard C., Flisher A.J., The Relationship between substance use and delinquency among high-school students in Cape Town, South Africa, Journal of Adolescence, 2013, 1(1), σ. 1–9, Le T.N.,

τους κατηγοριοποίησαν τις οικογένειες από τις οποίες προέρχονταν οι 500 ανήλικοι παραβάτες και οι 500 ανήλικοι μη παραβάτες ως οικονομικά εξαρτημένες από κοινωνικές υπηρεσίες, ως οριακά ανεξάρτητες και τέλος, ως οικονομικά ανεξάρτητες. Με βάση τα δεδομένα της μελέτης τους η πλειονότητα των δύο ομάδων τοποθετούνταν στη μεσαία οικονομική κατάσταση, αυτή της οριακής οικονομικής εξάρτησης. Ωστόσο, στην κατηγορία των οικογενειών, οι οποίες στηρίζονταν στην οικονομική βοήθεια των κοινωνικών υπηρεσιών το ποσοστό των ανήλικων παραβατών ήταν μεγαλύτερο από το αντίστοιχο ποσοστό των μη παραβατών (28% έναντι 12%). Σύμφωνα με το πόρισμα της μελέτης τους το χαμηλό οικονομικό επίπεδο μιας οικογένειας δύναται να επηρεάσει την ψυχρόσυνθεση του παιδιού και κατά συνέπεια τη συμπεριφορά του.⁶⁹² Σε έρευνα των West και Farrington (1973) διαπιστώθηκε ότι οι ανήλικοι παραβάτες προέρχονται συνήθως από πολυμελείς οικογένειες με χαμηλό εισόδημα.⁶⁹³ Οι Defoe, Farrington και Loeber (2013) και Le και Stockdale (2011) αναφέρουν ότι το κοινωνικό και οικονομικό status παρουσιάζει μια αρνητική σχέση με την παραβατική συμπεριφορά.⁶⁹⁴ Ωστόσο, σε έρευνα των Legleye και συν. (2010) υποστηρίχθηκε ότι με την εγκληματική συμπεριφορά συνδέεται όχι μόνο το χαμηλό αλλά και το υψηλό κοινωνικό και οικονομικό status.⁶⁹⁵ Παράλληλα, μέσα από μια πλειάδα ερευνητικών αποτελεσμάτων έχει καταδειχθεί ότι η επίδραση του κοινωνικοοικονομικού status στην εγκληματική συμπεριφορά δεν είναι ανεξάρτητη από τη δράση των υπόλοιπων οικογενειακών μεταβλητών.⁶⁹⁶

Stockdale G., The Influence of school demographic factors and perceived student discrimination on delinquency trajectory in adolescence, *Journal of Adolescent Health*, 2011, 49(3), σ. 407–413.

⁶⁹² Glueck S., Glueck E., 1950, ό.π., Ζαραφώνιτου X., ό.π., σ. 106-107.

⁶⁹³ West D.J., Farrington D.P., ό.π., σ. 26-32 και Ζαραφώνιτου X., ό.π., σ. 108-109 και 124-125.

⁶⁹⁴ Defoe I.N., Farrington D.P., Loeber R., ό.π., Le T.N., Stockdale G., ό.π.

⁶⁹⁵ Legleye S., Beck F., Khlat M., Peretti-Watel P., Chau, N., The Influence of socioeconomic status on cannabis use among French adolescents, *Journal of Adolescent Health*, 2010, 50(3), σ. 395–402. Βλ. επίσης και Özbay Ö., Class and self-reported juvenile delinquency: Evidence from Turkey, *Journal of Criminal Justice*, 2006, 34(2), σ. 237–249 όπου το χαμηλό κοινωνικό και οικονομικό status συνδέεται με μικρότερες πιθανότητες εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς.

⁶⁹⁶ Ζαραφώνιτου X., ό.π., σ. 109, Φαρσεδάκης I., 2005, ό.π., σ. 95-97, Veenstra R., Lindenberg S., Tinga F., Ormel J., Truancy in late elementary and early secondary education: The influence of social bonds and self control— The TRAILS Study, *International Journal of Behavioral Development*, 2010, 34(3), σ. 302–310, Ling M.O., ό.π., Uçanok Z., Güre A., Perceived economic strain and psychological well being: The mediational role of parental relations in Turkish early adolescents, *Journal of Early*

Σε προηγούμενο σημείο της παρούσας έχει γίνει εκτενής αναφορά σε έρευνες τα πορίσματα, των οποίων καταδεικνύουν την επίδραση της κοινωνικής και οικονομικής τάξης των ανήλικων παραβατών στην απόφαση των φορέων του ποινικού συστήματος για τη σύλληψη, άσκηση ποινικής δίωξης, παραπομπή τους στη δικαιοσύνη και επιβολή ποινής.⁶⁹⁷ Αυτές οι έρευνες δημιουργούν τον εύλογο προβληματισμό αν τελικά η σχέση του κοινωνικού και οικονομικού status με τη νεανική παραβατικότητα είναι πραγματική ή αποτέλεσμα των μηχανισμών επιλογής και καταγραφής της εγκληματικότητας.⁶⁹⁸ Ο Cicourel (1968) σε έρευνά του υποστηρίζει ότι επειδή η αστυνομία θεωρεί ότι ο γονεϊκός έλεγχος που ασκείται από γονείς που παρουσιάζουν χαμηλό κοινωνικό και οικονομικό status είναι ανεπαρκής και αναποτελεσματικός, για αυτό το λόγο κρίνει ότι ανήλικοι παραβάτες προερχόμενοι από τέτοιου είδους οικογενειακές δομές θα πρέπει να υποβάλλονται σε δικαστική επίβλεψη.⁶⁹⁹ Σε παρόμοια αποτελέσματα κατέληξε και ο Goldman (1963), ο οποίος αναφέρει ότι η συντριπτική πλειονότητα των αστυνομικών θεωρεί ότι η νεανική παραβατικότητα οφείλεται σε ανεπαρκείς οικογενειακές δομές και συνθήκες διαβίωσης. Κατά συνέπεια, τα αστυνομικά όργανα παρουσιάζουν την τάση να μην συλλαμβάνουν και παραπέμπουν άτομα από ευυπόληπτες οικογένειες των μεσαίων και υψηλών κοινωνικών στρωμάτων αλλά άτομα από τα χαμηλότερα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα καθώς και από υποβαθμισμένα από άποψη δομικών και λειτουργικών χαρακτηριστικών οικογενειακά περιβάλλοντα.⁷⁰⁰

Σύμφωνα με τα δεδομένα της έρευνάς μας θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι ενδεχομένως να υφίσταται μια διαδικασία επιλογής από τους φορείς

Adolescence, 2012, 1(1), σ. 1–27, Noyori-Corbett C., Moon S.S., Multifaceted reality of juvenile delinquency: An empirical analysis of structural theories and literature, Child and Adolescent Social Work Journal, 2010, 27(2), σ. 245–268.

⁶⁹⁷ Βλ. ενδεικτικά Lemert E., 1951, ό.π., σ. 311, Thornberry T.P., 1973, ό.π., Piliavin I., Briar S., 1964, ό.π., Sessar K., 19779, ό.π., Tapia M. 2010, ό.π., Tapia M., Gang membership and race as risk factors for juvenile arrest, Journal of Research in Crime and Delinquency, 2011, 48(3), σ. 364–395, Irwin J., 1985, ό.π., σ. 18–41, Brownfield D., Sorenson A.M., Thomson K.M., 2001, ό.π.

⁶⁹⁸ Ζαραφωνίτου Χ., ό.π., σ. 109, 173 επ., και 236 επ.

⁶⁹⁹ Cicourel A.V., Kitsuse J. I., The social organization of the high school and deviant adolescent careers, E. Ryubington & M. Weinberg (eds.), Deviance: The interactionist perspective, MacMillan: N.Y., 1968, σ. 124–135.

⁷⁰⁰ Goldman N., 1963, ό.π. Βλ. επίσης Inderbitzin M., Bates K., Gainey R., Deviance and Social Control: A Sociological Perspective, SAGE Publications, California, 2013.

του ποινικού μηχανισμού ατόμων προς διοχέτευση στο ποινικό σύστημα με κριτήριο το κοινωνικό ή οικονομικό status δεδομένης της διαφορετικότητας των δύο υπό σύγκριση ομάδων όσον αφορά στο μορφωτικό επίπεδο των γονέων και την οικονομική κατάσταση της οικογένειας σε συνδυασμό με τη μεσολάβηση ή μη ποινικής εμπλοκής. Παράλληλα με τα παραπάνω αποτελέσματα προχωρήσαμε σε συσχέτιση μεταβλητών στο εσωτερικό της πειραματικής ομάδας. Συγκεκριμένα, συσχετίσαμε την οικονομική κατάσταση της οικογένειας, στην οποία διαβίωναν τα άτομα της πειραματικής ομάδας κατά την ανηλικότητα ή διαβίωσαν για ορισμένο διάστημα κατά την ανηλικότητα με τον αριθμό εμπλοκών τους στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα.⁷⁰¹ Κατ' αρχάς, συγκρίναμε τις μέσες τιμές αριθμού ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα ανάμεσα σε εκείνους που δήλωσαν ότι η οικονομική κατάσταση της οικογένειάς τους ήταν πολύ καλή ή καλή, εκείνους που μας δήλωσαν ότι ήταν μέτρια και εκείνους που μας δήλωσαν ότι ήταν πολύ κακή ή κακή. Έχουμε ήδη αναφέρει ότι από το σύνολο των 56 ατόμων, 12 άτομα ανέφεραν ότι διαβίωναν κατά την ανηλικότητα ή για ορισμένο χρονικό διάστημα κατά την ανηλικότητα σε οικογενειακό περιβάλλον με πολύ καλή ή καλή οικονομική κατάσταση, 29 άτομα δήλωσαν ότι η οικονομική κατάσταση της οικογένειάς τους ήταν μέτρια και 14 άτομα έκαναν λόγο για κακή ή πολύ κακή οικονομική κατάσταση. Δεν συμπεριλάβαμε την περίπτωση 1 ατόμου, το οποίο γεννήθηκε και μεγάλωσε σε ορφανοτροφείο. Στην περίπτωση των 12 ατόμων ο μέσος όρος ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα ήταν 4,83 με τυπική απόκλιση 4,91 και τυπικό σφάλμα 1,41, στην περίπτωση των 29 ατόμων ο μέσος όρος ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα ήταν 6,86 με τυπική απόκλιση 6,85 και τυπικό σφάλμα 1,27 ενώ στην τελευταία ομάδα των 14 ατόμων η μέση τιμή για τον αριθμό των ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα ήταν 5,71 με τυπική απόκλιση 6,48 και τυπικό σφάλμα 1,73. Αφαιρώντας 1 ακραία τιμή από την ομάδα των 12 ατόμων,⁷⁰² 2 ακραίες τιμές από την ομάδα των 29 ατόμων⁷⁰³ και 1 ακραία τιμή από την ομάδα των 14 ατόμων⁷⁰⁴ τα αποτελέσματα είχαν ως εξής: στην περίπτωση των ατόμων που διαβίωναν σε οικογενειακό περιβάλλον καλού ή πολύ

⁷⁰¹ Με τον όρο εμπλοκή στο ποινικό σύστημα εννοούμε τη σύλληψη ανεξαρτήτως άσκησης ποινικής δίωξης ή παραπομπής σε ποινική δίκη και επιβολής μέτρου ή ποινής.

⁷⁰² Αφαιρέσαμε την περίπτωση ενός ατόμου με 18 εμπλοκές στο ποινικό σύστημα.

⁷⁰³ Αφαιρέσαμε μία περίπτωση ατόμου με 22 εμπλοκές και μία περίπτωση ατόμου με 29 εμπλοκές στο ποινικό σύστημα.

⁷⁰⁴ Αφαιρέσαμε την περίπτωση ενός ατόμου με 26 εμπλοκές στο ποινικό σύστημα.

καλού οικονομικού επιπέδου, ο μέσος όρος ποινικών εμπλοκών ήταν 3,6 με τυπική απόκλιση 2,76 και με τυπικό σφάλμα 0,83, στην περίπτωση των ατόμων που διαβίωναν σε οικογενειακό περιβάλλον μέτριου οικονομικού επιπέδου, ο μέσος όρος ποινικών εμπλοκών ήταν 5,48 με τυπική απόκλιση 4,57 και τυπικό σφάλμα 0,88 ενώ στην τελευταία ομάδα ατόμων, τα οποία διαβίωναν σε οικογένειες με χαμηλό οικονομικό επίπεδο, ο μέσος όρος ποινικών εμπλοκών ήταν 4,15 με τυπική απόκλιση 2,94 και τυπικό σφάλμα 0,81. Από τα παραπάνω δεδομένα προκύπτει ότι το μεγαλύτερο μέσο όρο ποινικών εμπλοκών παρουσίαζαν άτομα, τα οποία προέρχονταν από οικογενειακό περιβάλλον με μέτρια οικονομική κατάσταση. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι άτομα που προέρχονταν από οικογενειακό περιβάλλον πολύ καλού ή καλού οικονομικού επιπέδου παρουσίαζαν ελάχιστα μικρότερη διαφορά από το μέσο όρο ποινικών εμπλοκών των ατόμων που διαβίωναν σε οικογένειες με κακή ή πολύ κακή οικονομική κατάσταση. Επίσης, ελέγξαμε τη σχέση ανάμεσα στον αριθμό των ποινικών εμπλοκών των ατόμων της πειραματικής ομάδας κατά την ανηλικότητα και στο μορφωτικό επίπεδο των γονέων τους, προκειμένου να διαπιστώσουμε εάν τα άτομα, των οποίων οι γονείς παρουσίαζαν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και ως εκ τούτου ανήκαν σε χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, γίνονταν πιο συχνά υποκείμενα ποινικής παρέμβασης κατά την ανηλικότητα. Όσον αφορά στο μορφωτικό επίπεδο της φυσικής ή θετής μητέρας, στην περίπτωση 35 ατόμων αυτό ήταν χαμηλό, στην περίπτωση 11 ατόμων το μορφωτικό επίπεδο ήταν μέσο και μόνο στην περίπτωση 3 ατόμων το μορφωτικό επίπεδο ήταν υψηλό.⁷⁰⁵ Συγκρίνοντας τους μέσους όρους εμπλοκών στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα, διαπιστώνουμε ότι στην ομάδα των 35 ατόμων, των οποίων η μητέρα παρουσίαζε χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, ο μέσος όρος εμπλοκών ήταν 5,89 με τυπική απόκλιση 6,09 και τυπικό σφάλμα 1,03, στην ομάδα των 11 ατόμων, των οποίων η μητέρα είχε ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ο μέσος όρος εμπλοκών ήταν 4,91 με τυπική απόκλιση 4,63 και τυπικό σφάλμα 1,39 ενώ στην περίπτωση των 3 ατόμων, των οποίων η

⁷⁰⁵ Στην κατηγορία του χαμηλού μορφωτικού επιπέδου έχουν υπαχθεί οι περιπτώσεις, στις οποίες η μητέρα ήταν είτε αγράμματη είτε γνώριζε απλά γραφή και ανάγνωση είτε ήταν απόφοιτος Δημοτικού ή Γυμνασίου είτε είχε φοιτήσει στο Δημοτικό ή Γυμνάσιο χωρίς ωστόσο να έχει ολοκληρώσει τη φοίτηση. Στην κατηγορία του μέσου μορφωτικού επιπέδου έχουμε συμπεριλάβει τις περιπτώσεις, στις οποίες η μητέρα ήταν είτε απόφοιτος Λυκείου είτε απόφοιτος Τεχνικής Σχολής κατόπιν αποφοίτησης από το Λύκειο. Τέλος, στην κατηγορία του υψηλού μορφωτικού επιπέδου περιλαμβάνονται οι περιπτώσεις κατά τις οποίες η μητέρα ήταν απόφοιτος Α.Ε.Ι. ή Τ.Ε.Ι.

μητέρα ήταν απόφοιτος Α.Ε.Ι. ή Τ.Ε.Ι, ο μέσος όρος εμπλοκών ήταν 8,0 με τυπική απόκλιση 5,29 και τυπικό σφάλμα 3,05. Επειδή προέκυψαν αυξημένες τυπικές αποκλίσεις στις δύο πρώτες ομάδες, επιλέξαμε να αφαιρέσουμε 2 ακραίες τιμές από την πρώτη ομάδα και 1 ακραία τιμή από την δεύτερη ομάδα.⁷⁰⁶ Όσον αφορά στην τρίτη ομάδα, λόγω του πολύ μικρού μεγέθους της, δεν θεωρήθηκε πρόσφορη η αφαίρεση οποιασδήποτε τιμής. Τα αποτελέσματα σχετικά με το μέσο όρο ποινικών εμπλοκών για τις δύο ομάδες είχαν ως εξής: για την πρώτη ομάδα (33 άτομα) ο μέσος όρος εμπλοκών ήταν 4,70 με τυπική απόκλιση 3,63 και τυπικό σφάλμα 0,63, για τη δεύτερη ομάδα (10 άτομα) ο μέσος όρος εμπλοκών ήταν 3,60 με τυπική απόκλιση 1,71 και τυπικό σφάλμα 0,54. Συνεπώς, η πρώτη ομάδα ατόμων, των οποίων η μητέρα παρουσίαζε χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, είχε μεγαλύτερο μέσο όρο εμπλοκών από τη δεύτερη ομάδα ατόμων, των οποίων η μητέρα είχε ολοκληρώσει τη φοίτηση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Το συγκεκριμένο αποτέλεσμα προκύπτει τόσο στην περίπτωση υπολογισμού των μέσων όρων διατηρώντας τις ακραίες τιμές όσο και στην περίπτωση υπολογισμού κατόπιν αφαίρεσής τους. Εντούτοις, το μεγαλύτερο μέσο όρο ποινικών εμπλοκών παρουσίαζε η τρίτη ομάδα ατόμων, των οποίων η μητέρα ήταν απόφοιτος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης κάτι το οποίο θα μπορούσε να οφείλεται στο εξαιρετικά μικρό μέγεθος της ομάδας.

Όσον αφορά στο μορφωτικό επίπεδο του φυσικού ή θετού πατέρα, στην περίπτωση 32 ατόμων ήταν χαμηλό, στην περίπτωση 4 ατόμων ήταν μέσο και τέλος, στην περίπτωση 6 ατόμων ο φυσικός ή θετός πατέρας είχε υψηλό μορφωτικό επίπεδο.⁷⁰⁷ Για την ομάδα των 32 ατόμων ο μέσος όρος εμπλοκών στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα ήταν 5,91 με τυπική απόκλιση 6,82 και τυπικό σφάλμα 1,20, για την ομάδα των 4 ατόμων ο μέσος όρος εμπλοκών ήταν 7,75 με τυπική απόκλιση 7,27 και τυπικό σφάλμα 3,63 ενώ στην τελευταία ομάδα των 6

⁷⁰⁶ Από την ομάδα των 35 ατόμων αφαιρέσαμε τις περιπτώσεις 1 ατόμου με 22 εμπλοκές και 1 ατόμου με 29 εμπλοκές, ενώ από την ομάδα των 11 ατόμων αφαιρέσαμε την περίπτωση 1 ατόμου με 18 εμπλοκές.

⁷⁰⁷ Στην κατηγορία του χαμηλού μορφωτικού επιπέδου έχουν υπαχθεί οι περιπτώσεις, στις οποίες ο πατέρας ήταν είτε αγράμματος είτε γνώριζε γραφή και ανάγνωση είτε ήταν απόφοιτος Δημοτικού ή Γυμνασίου είτε είχε φοιτήσει στο Δημοτικό χωρίς να έχει ολοκληρώσει τη φοίτηση. Στην κατηγορία του μέσου μορφωτικού επιπέδου εντάχθηκαν οι περιπτώσεις στις οποίες ο πατέρας ήταν απόφοιτος Λυκείου ενώ στην κατηγορία του υψηλού μορφωτικού επιπέδου υπαγάγαμε τις περιπτώσεις στις οποίες ο πατέρας ήταν απόφοιτος Α.Ε.Ι. ή Τ.Ε.Ι.

ατόμων η μέση τιμή εμπλοκών ήταν 7,0 με τυπική απόκλιση 7,64 και τυπικό σφάλμα 3,12. Κατόπιν, αφαιρέσαμε από την ομάδα των 32 ατόμων 2 ακραίες τιμές, από την ομάδα των 4 ατόμων 1 ακραία τιμή και από την τελευταία ομάδα των 6 ατόμων 1 ακραία τιμή.⁷⁰⁸ Υπολογίζοντας τους μέσους όρους ποινικών εμπλοκών διαπιστώσαμε ότι για την πρώτη ομάδα (30 άτομα), στην οποία αντιστοιχούσε το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο του πατέρα, ο μέσος όρος εμπλοκών ήταν 4,47 με τυπική απόκλιση 3,91 και τυπικό σφάλμα 0,71. Όσον αφορά στη δεύτερη ομάδα (3 άτομα) στην οποία αντιστοιχούσε το μέσο μορφωτικό επίπεδο του πατέρα, ο μέσος όρος εμπλοκών ήταν 4,33 με τυπική απόκλιση 3,05 και τυπικό σφάλμα 1,76, ενώ στην περίπτωση της τρίτης ομάδας (5 άτομα), στην οποία αντιστοιχούσε το υψηλό μορφωτικό επίπεδο του πατέρα, ο μέσος όρος εμπλοκών ήταν 4,00 με τυπική απόκλιση 2,34 και τυπικό σφάλμα 1,04. Λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα των μέσων όρων έχοντας αφαιρέσει τις ακραίες τιμές, παρατηρούμε ότι όσο αυξάνει το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα, και ως εκ τούτου και το κοινωνικοοικονομικό status, μειώνεται ο μέσος όρος συλλήψεων κατά την ανηλικότητα. Ωστόσο, πρόκειται για μικρές διαφορές.

2.3. Παραβατική συμπεριφορά και εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης

2.3.1. Παραβατική συμπεριφορά χωρίς εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης: Σύγκριση πειραματικής ομάδας και ομάδας ελέγχου

Σε ερώτηση σχετικά με τη διάπραξη αξιοποιώνων πράξεων για τις οποίες δεν μεσολάβησε ποτέ εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, η συντριπτική πλειονότητα των ερωτώμενων της πειραματικής ομάδας απάντησε ότι έχει παρουσιάσει στο παρελθόν κάποια παραβατική συμπεριφορά για την οποία ουδέποτε συνελήφθη. Συγκεκριμένα 52 άτομα (92,9%) απάντησαν θετικά στο ερώτημα και 4 άτομα (7,1%) έδωσαν αρνητική απάντηση. Όσον αφορά στην ομάδα

⁷⁰⁸ Από την ομάδα των 32 ατόμων αφαιρέσαμε την περίπτωση 1 ατόμου με 26 εμπλοκές και την περίπτωση 1 ατόμου με 29 εμπλοκές. Από την ομάδα των 4 ατόμων αφαιρέσαμε την περίπτωση 1 ατόμου με 18 εμπλοκές. Τέλος, από την ομάδα των 6 ατόμων αφαιρέσαμε την περίπτωση 1 ατόμου με 22 εμπλοκές στο ποινικό σύστημα.

ελέγχου και τα 12 άτομα από τα οποία αποτελείται παρουσίαζαν εμπλοκή στην παραβατικότητα χωρίς ωστόσο να έχουν ποτέ συλληφθεί.

Διάγραμμα 23: Διάπραξη ποινικού αδικήματος περισσότερες από μία φορές στο παρελθόν χωρίς εμπλοκή στο ποινικό σύστημα

Όπως παρατηρούμε από το παραπάνω διάγραμμα, από το σύνολο των 52 ατόμων της πειραματικής ομάδας που απάντησαν ότι έχουν εκδηλώσει παραβατική συμπεριφορά κατά το παρελθόν και για την οποία δεν ενεπλάκησαν στο ποινικό σύστημα, 51 άτομα (98,1%) δήλωσαν πως κάτι τέτοιο έχει λάβει χώρα περισσότερες από μία φορές, ενώ 1 άτομο (1,9%) ανέφερε ότι έχει διαπράξει μία φορά ποινικό αδίκημα, για το οποίο δεν συνελήφθη. Από το σύνολο των ατόμων της ομάδας ελέγχου, 8 άτομα (66,7) ανέφεραν πως είχαν εμπλακεί σε παραβατική δράση περισσότερες από μία φορές, ενώ 4 άτομα (33,3%) δήλωσαν ότι είχαν διαπράξει αξιόποινη πράξη μόνο μία φορά.

Σχετικά με την ηλικία τέλεσης του πρώτου ποινικού αδικήματος χωρίς εμπλοκή στο ποινικό σύστημα για τα άτομα της πειραματικής ομάδας, η μέση τιμή της μεταβλητής υπολογίστηκε στα 12,13 έτη με τυπική απόκλιση 2,48. Αντίθετα, για τα άτομα της ομάδας ελέγχου ο μέσος όρος της μεταβλητής υπολογίστηκε στα 14,9 έτη με τυπική απόκλιση 2,9. Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφέρουμε ότι αν υπολογίσουμε για τα άτομα της πειραματικής ομάδας το μέσο όρο ηλικίας τέλεσης του πρώτου ποινικού αδικήματος ανεξαρτήτως ποινικής εμπλοκής ή μη, διαπιστώνουμε ότι είναι ελάχιστα μεγαλύτερος από το μέσο όρο τέλεσης της πρώτης αξιόποινης πράξης για την οποία δεν ακολούθησε ποινική εμπλοκή. Ειδικότερα, η μέση τιμή της συγκεκριμένης μεταβλητής υπολογίστηκε στα 12,34 έτη με τυπική

απόκλιση 2,48.⁷⁰⁹ Συνεπώς, τα άτομα της πειραματικής ομάδας φαίνεται να ξεκινούν την παραβατική δράση κατά μέσο όρο περίπου 3 έτη νωρίτερα από τα άτομα της ομάδας ελέγχου.

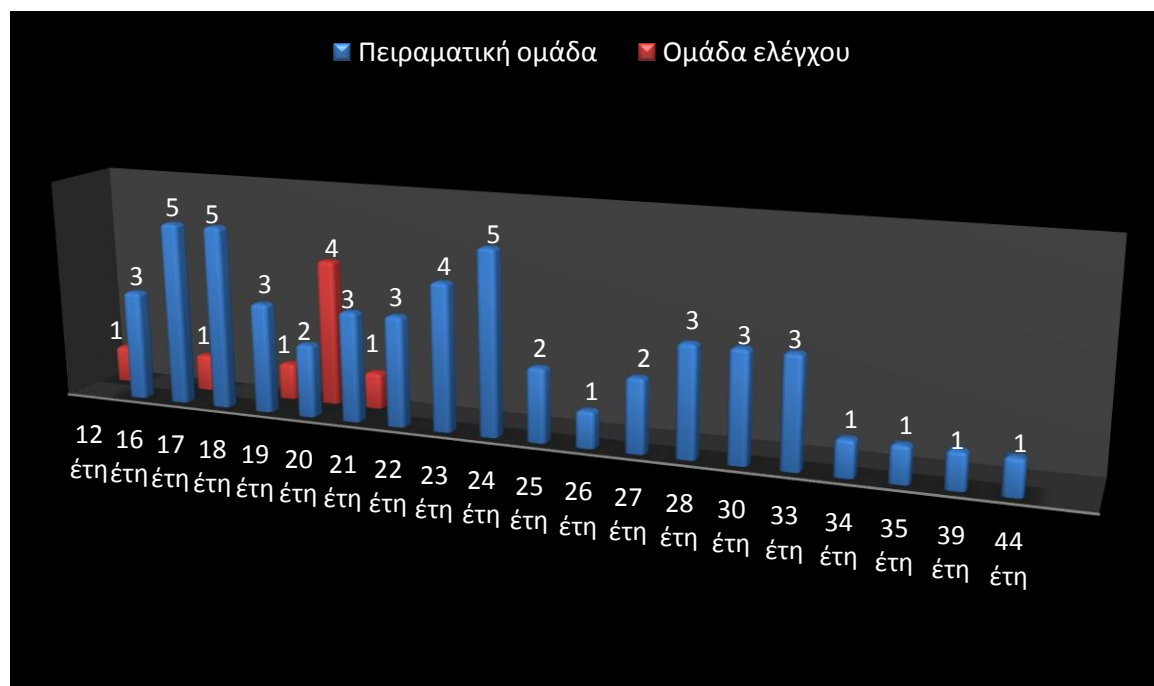
Διάγραμμα 24: Ηλικία τέλεσης 1^{ου} ποινικού αδικήματος χωρίς εμπλοκή στο ποινικό σύστημα

Από το παραπάνω διάγραμμα προκύπτει ότι 2 άτομα (3,8%) τέλεσαν το πρώτο ποινικό αδίκημα στην ηλικία των 7 ετών, 4 άτομα (7,7%) στην ηλικία των 8 ετών, 2 άτομα (3,8%) στην ηλικία των 9 ετών, 6 άτομα (11,5%) στην ηλικία των 10 ετών, 5 άτομα (9,6%) ανέφεραν ως ηλικία τέλεσης τα 11 έτη, 6 άτομα (11,5%) τα 12 έτη, 7 άτομα (13,5%) τα 13 έτη, 9 άτομα (17,3%) τα 14 έτη, 7 άτομα (13,5%) τα 15 έτη και 4 άτομα (7,7%) ανέφεραν ως ηλικία τέλεσης τα 16 έτη. Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι η συχνότερη σε απάντηση ηλικία είναι εκείνη των 14 ετών και οι αμέσως επόμενες σε συχνότητα ηλικίες είναι των 13 και 15 ετών. Όσον αφορά στα άτομα της ομάδας ελέγχου, 2 άτομα (16,7%) ανέφεραν ως ηλικία τέλεσης του πρώτου ποινικού αδικήματος τα 10 έτη, 1 άτομο (8,3%) τα 11 έτη, 1 άτομο (8,3%) τα 14 έτη, 2 άτομα (16,7%) τα 16 έτη και 6 άτομα (50%) τα 17 έτη.

⁷⁰⁹ Όσο μεγαλύτερη είναι η τυπική απόκλιση, τόσο περισσότερο διασπαρμένες είναι οι τιμές γύρω από τη μέση τιμή και τόσο λιγότερο η μέση τιμή λειτουργεί ως το σημείο στο οποίο συγκεντρώνονται οι τιμές της μεταβλητής και το αντίστροφο. Όσο μικρότερη είναι η τυπική απόκλιση, τόσο περισσότερο αντιπροσωπευτική είναι η μέση τιμή ως δείκτης κεντρικής τάσης. Βλ. Μπεχράκης Θ., Στατιστική για τις επιστήμες του ανθρώπου και της κοινωνίας: Μέθοδοι και παραδείγματα, ό.π., σ. 34-37.

Διάγραμμα 25: Ηλικία τέλεσης τελευταίου ποινικού αδικήματος χωρίς εμπλοκή στο ποινικό σύστημα

Σχετικά με την ηλικία τέλεσης του τελευταίου ποινικού αδικήματος για το οποίο δεν υπήρξε ποινική εμπλοκή και για τα άτομα της πειραματικής ομάδας τα αποτελέσματα, όπως προκύπτει από το παραπάνω διάγραμμα, κυμάνθηκαν ως εξής: 3 άτομα (5,9%) απάντησαν τα 16 έτη, 5 άτομα (9,8%) τα 17 έτη, 5 άτομα (9,8%) τα 18 έτη, 3 άτομα (5,9%) τα 19 έτη, 2 άτομα (3,9%) τα 20 έτη, 3 άτομα (5,9%) τα 21 έτη, 3 άτομα (5,9%) τα 22 έτη, 4 άτομα (7,8%) τα 23 έτη, 5 άτομα (9,8%) τα 24 έτη, 2 άτομα (3,9%) τα 25 έτη, 1 άτομο (2%) τα 26 έτη, 2 άτομα (3,9%) τα 27 έτη, 3 άτομα (5,9%) τα 28 έτη, 3 άτομα (5,9%) τα 30 έτη, 3 άτομα (5,9%) τα 33, 1 άτομο (2%) τα 34, 1 άτομο (2%) τα 35 έτη, 1 άτομο (2%) τα 39 έτη και 1 άτομο (2%) τα 44 έτη. Η μέση τιμή της ηλικίας τέλεσης του τελευταίου ποινικού αδικήματος για το οποίο δεν υπήρξε εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης είναι τα 23,84 έτη με τυπική απόκλιση 6,37. Προκειμένου για τα άτομα της ομάδας ελέγχου τα αποτελέσματα είχαν ως εξής: 1 άτομο (12,5%) ανέφερε ως ηλικία τέλεσης του τελευταίου ποινικού αδικήματος τα 12 έτη, 1 άτομο (12,5%) τα 17 έτη, 1 άτομο (12,5%) τα 19 έτη, 4 άτομα (50%) τα 20 έτη και τέλος, 1 άτομο (12,5%) τα 21 έτη. Η μέση τιμή της μεταβλητής υπολογίστηκε στα 18,63 έτη με τυπική απόκλιση 2,92.

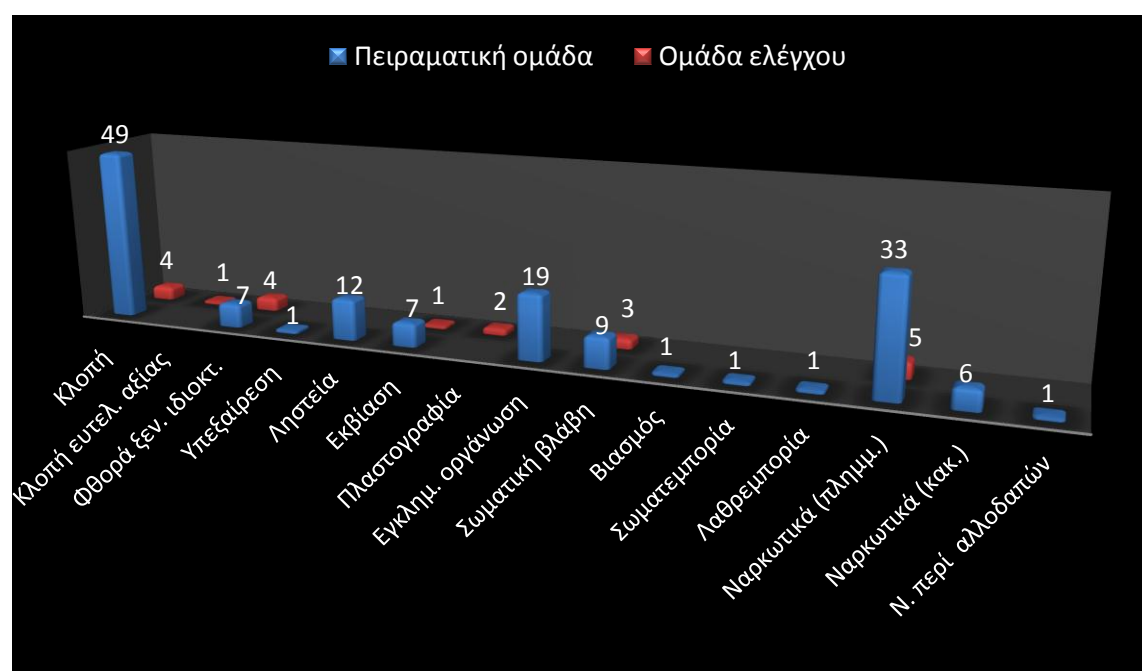
Επίσης, όσον αφορά στο είδος των ποινικών αδικημάτων τα οποία τελέστηκαν και για τα οποία δεν έλαβε χώρα εμπλοκή στο ποινικό σύστημα τα δεδομένα μας

κατέδειξαν βαρύτερης μορφής παραβατική δράση για τα άτομα της πειραματικής ομάδας σε σύγκριση με τα άτομα της ομάδας ελέγχου. Ειδικότερα και όσον αφορά στην πειραματική ομάδα το ποινικό αδίκημα της κλοπής αναφέρθηκε σε ποσοστό 33,3% επί του συνόλου των απαντήσεων και σε ποσοστό 94,2% επί του συνόλου των ατόμων (49 άτομα). Το ποινικό αδίκημα της ληστείας αναφέρθηκε σε ποσοστό 8,2% επί του συνόλου των απαντήσεων και σε ποσοστό 23,1% επί του συνόλου των περιπτώσεων (12 άτομα). Οι αξιόποινες πράξεις της φθοράς ξένης ιδιοκτησίας και της εκβίασης εμφανίσθηκαν σε ποσοστό 4,8% επί του συνόλου των απαντήσεων και 13% επί του συνόλου των περιπτώσεων η κάθε μία αντίστοιχα (7 άτομα για την κάθε κατηγορία). Σε ποσοστό 12,9% εμφανίζεται το ποινικό αδίκημα της σύστασης και συμμορίας ή εγκληματικής οργάνωσης, ενώ το ίδιο ποινικό αδίκημα εμφανίζεται σε ποσοστό 36,5% επί του συνόλου των περιπτώσεων (19 άτομα). Η πλημμεληματική παράβαση διατάξεως του Ν. περί Ναρκωτικών εμφανίζεται σε ποσοστό 22,4% επί του συνόλου των απαντήσεων και σε ποσοστό 63,5% επί του συνόλου των περιπτώσεων (33 άτομα) ενώ η κακουργηματική παράβαση διατάξεως του Ν. περί Ναρκωτικών εμφανίζεται σε ένα πολύ μικρό ποσοστό της τάξεως του 4,1% επί του συνόλου των απαντήσεων και σε ποσοστό 11,5% επί του συνόλου των περιπτώσεων (6 άτομα). Το ποινικό αδίκημα της σωματικής βλάβης δηλώθηκε σε ποσοστό 6,1% επί του συνόλου των απαντήσεων και σε ποσοστό 17,3% επί του συνόλου των ερωτώμενων (9 άτομα). Τέλος, εγκλήματα όπως η υπεξαίρεση, η σωματεμπορία, ο βιασμός, η λαθρεμπορία και η παράβαση διατάξεως του Ν. περί Εισόδου και Διαμονής Αλλοδαπών στην Ελληνική Επικράτεια εμφανίζονται σε ποσοστό 0,7% επί του συνόλου των απαντήσεων και 1,9% επί του συνόλου των περιπτώσεων το κάθε ένα αντίστοιχα (1 άτομο για την κάθε κατηγορία). Αναφορικά με την ομάδα ελέγχου το είδος των ποινικών αδικημάτων κυμάνθηκε ως εξής: 4 άτομα ανέφεραν το ποινικό αδίκημα της κλοπής (20% επί των απαντήσεων και 33,3% επί των συμμετεχόντων), 1 άτομο ανέφερε το ποινικό αδίκημα της κλοπής ευτελούς αξίας (5% επί των απαντήσεων και 8,3% επί των συμμετεχόντων) και 4 άτομα ανέφεραν το αδίκημα της φθοράς ξένης ιδιοκτησίας (20% επί των απαντήσεων και 33,3% επί των συμμετεχόντων). Επίσης, στην περίπτωση 1 ατόμου αναφέρθηκε το αδίκημα της εκβίασης (5% επί των απαντήσεων και 8,3% επί των συμμετεχόντων), στην περίπτωση 2 ατόμων το αδίκημα της πλαστογραφίας (10% επί των απαντήσεων και 16,7% επί των συμμετεχόντων), ενώ παράλληλα 5 άτομα έκαναν λόγο για πλημμεληματικές παραβάσεις του Ν. περί Ναρκωτικών (25% επί των απαντήσεων

και 41,7% επί των συμμετεχόντων) και 3 άτομα ανέφεραν το αδίκημα της σωματικής βλάβης (15% επί των απαντήσεων και 25% επί των συμμετεχόντων). Από τα δεδομένα μας καθίσταται σαφές ότι στην περίπτωση της πειραματικής ομάδας τα αδικήματα της κλοπής, των πλημμεληματικών παραβάσεων του Ν. περί Ναρκωτικών, της σύστασης και συμμορίας ή εγκληματικής οργάνωσης, της ληστείας και της σωματικής βλάβης εμφανίζονται με τη μεγαλύτερη συχνότητα. Στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου με μεγαλύτερη συχνότητα εμφανίσθηκαν τα αδικήματα των πλημμεληματικών παραβάσεων του Ν. περί Ναρκωτικών, της κλοπής καθώς και της φθοράς ξένης ιδιοκτησίας. Όπως προκύπτει και από το διάγραμμα που ακολουθεί η πειραματική ομάδα παρουσιάζει σοβαρότερης μορφής παραβατική συμπεριφορά με εγκλήματα βίας κατά προσώπων όπως αυτά της ληστείας, του βιασμού, της εκβίασης και της σωματικής βλάβης ενώ αντίθετα στην περίπτωση των ατόμων της ομάδας ελέγχου από τα εγκλήματα βίας κατά προσώπων αναφέρθηκε μόνο το αδίκημα της σωματικής βλάβης και της εκβίασης. Επίσης, τα άτομα της πειραματικής ομάδας έκαναν λόγο για εγκλήματα όπως αυτά της εγκληματικής οργάνωσης, της εμπορίας ναρκωτικών, της σωματεμπορίας και της λαθρεμπορίας, τα οποία, ωστόσο, λείπουν παντελώς από τις απαντήσεις που δόθηκαν από τα άτομα της ομάδας ελέγχου. Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η ένταξη των ατόμων της πειραματικής ομάδας στην παραβατικότητα είναι πολύ μεγαλύτερη σε σχέση με την ένταξη των ατόμων της ομάδας ελέγχου γεγονός που θα μπορούσε να δικαιολογήσει και την περαιτέρω εμπλοκή τους στο ποινικό σύστημα. Όπως άλλωστε θα αναφερθεί αναλυτικά παρακάτω και η παραβατική δράση για την οποία τα άτομα της πειραματικής ομάδας ενεπλάκησαν στο ποινικό σύστημα είναι βαρύτερης μορφής σε σχέση με την καταγραφείσα παραβατικότητα της ομάδας ελέγχου. Άλλωστε στην πλειονότητα των ερευνών σχετικά με τα κριτήρια σύλληψης, παραπομπής σε δίκη και επιβολής ποινής η βαρύτητα της παραβατικής δράσης είναι ένας από τους καθοριστικούς παράγοντες που διαδραματίζουν ρόλο στην κίνηση της ποινικής διαδικασίας.⁷¹⁰

⁷¹⁰ Η Ζαραφονίτου αναφέρει ότι τα κριτήρια διαμόρφωσης της αστυνομικής απόφασης για παραπομπή ή όχι στην ποινική δικαιοσύνη είναι δύο ειδών : (α) κριτήρια σχετικά με ατομικά χαρακτηριστικά όπως η ηλικία, το φύλο, η εθνική προέλευση καθώς και το κοινωνικό και οικονομικό status και (β) κριτήρια σχετικά με την αξιόποινη πράξη (βαρύτητα αξιόποινης πράξης, ποινικό μητρώο). Βλ. Ζαραφονίτου Χ., ό.π., σ. 236 επ., Wellford C., ό.π., Hohenstein W.F., ό.π., Sampson R.J., 1986, ό.π., Black D.J., Reiss A.J., ό.π., Terry R., ό.π., Ferdinand T., Luchterhand E.G., ό.π., Williams J.R., Gold M., ό.π., Bell D.J.,

Διάγραμμα 26: Είδος ποινικών αδικημάτων

2.3.2 Εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης: Πειραματική ομάδα

Όσον αφορά στην εμπλοκή των ατόμων της πειραματικής ομάδας στο ποινικό σύστημα θα πρέπει να αναφέρουμε ότι τα ερευνητικά μας δεδομένα χωρίζονται σε 4 κατηγορίες: (α) σε δεδομένα που αφορούν στην κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας εμπλοκή των ερωτώμενων στο ποινικό σύστημα, (β) σε δεδομένα που αφορούν στην εμπλοκή των ερωτώμενων στο ποινικό σύστημα σε προγενέστερο της διεξαγωγής της έρευνας χρόνο και τα οποία σχετίζονται με την χρονική περίοδο της ενηλικότητας (σε όσες περιπτώσεις πρόκειται για ενήλικα άτομα), (γ) σε δεδομένα που αφορούν στην εμπλοκή των ερωτώμενων στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης αποκλειστικά κατά την περίοδο της ανηλικότητας και τέλος, (δ) σε δεδομένα που σχετίζονται με τη συνολική εμπλοκή των ερωτώμενων στο ποινικό σύστημα τόσο κατά την ανηλικότητα όσο και κατά την ενηλικότητα. Σχετικά με τα παραπάνω δεδομένα θα πρέπει να αναφέρουμε ότι αυτά προέκυψαν περισσότερο μέσα από τον ενδεδειγμένο έλεγχο των καταδικαστικών αποφάσεων και των ποινικών μητρώων και λιγότερο από το υλικό των συνεντεύξεων και αυτό γιατί κατά τη

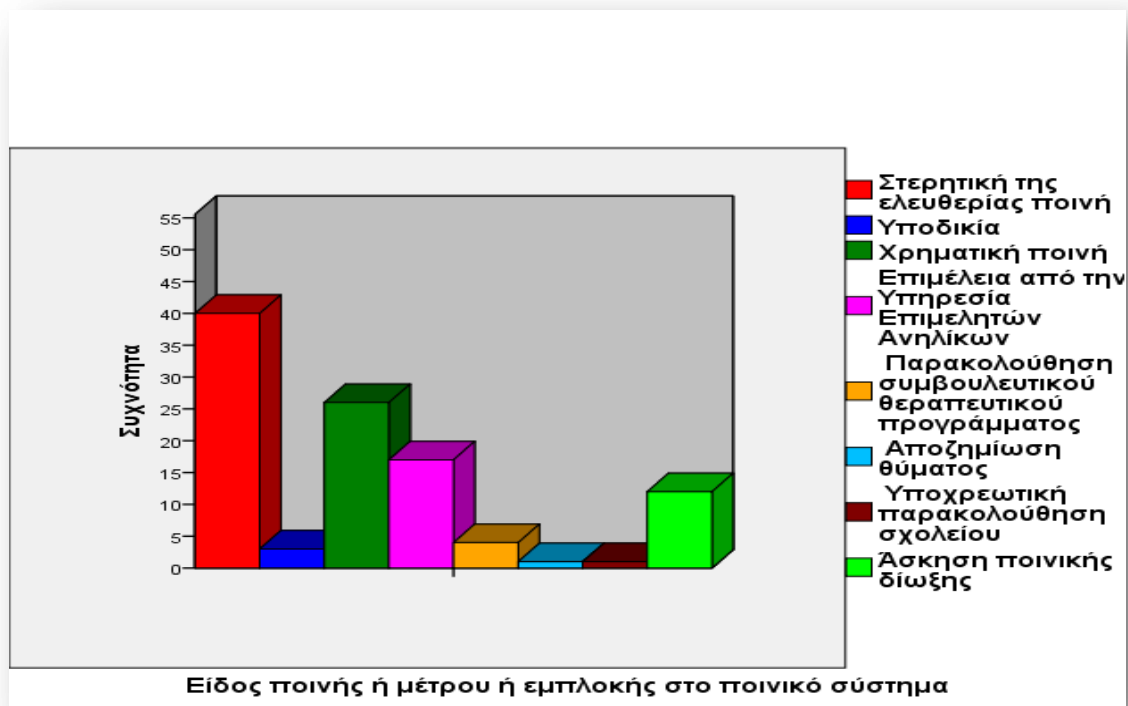
Lang K., ό.π., McEachern A., Bauzer R., Factors related to dispositions of juvenile police contacts, Klein & Myerhoff, Juvenile gangs in context, Prentice Hall, N.Y., 1967, σ. 148-161.

διεξαγωγή των συνεντεύξεων, ιδίως στις περιπτώσεις κρατουμένων οι οποίοι εξέτιαν περισσότερες από μία ποινές και για πλείονα ποινικά αδικήματα, οι ερωτώμενοι συνήθως έδιναν τις ζητούμενες πληροφορίες μόνο κατά προσέγγιση.

2.3.2.1. Εμπλοκή της πειραματικής ομάδας στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας

Σχετικά με τις εκτιμώμενες ποινές και τα μέτρα, στα οποία υποβάλλονταν τα άτομα της πειραματικής ομάδας, τα αποτελέσματα από τη μελέτη των δικογραφιών και των ποινικών μητρώων κατέδειξαν ότι 40 άτομα εξέτιαν στερητική της ελευθερίας ποινή (38,5% επί των απαντήσεων και 71,4% επί των συμμετεχόντων), 3 άτομα κρατούνταν προσωρινά δυνάμει εντάλματος προσωρινής κράτησης εκτίοντας παράλληλα ποινή στερητική της ελευθερίας (2,9% επί των απαντήσεων και 5,4% επί των συμμετεχόντων), σε 26 άτομα είχε επιβληθεί, παράλληλα με τη στερητική της ελευθερίας ποινή, χρηματική ποινή (25% επί των απαντήσεων και 46,4% επί των συμμετεχόντων), σε 16 άτομα είχε επιβληθεί το αναμορφωτικό μέτρο της επιμέλειας από την υπηρεσία επιμελητών ανηλίκων (16,3% επί των απαντήσεων και 30,4% επί των συμμετεχόντων), σε 4 άτομα είχε επιβληθεί θεραπευτικό μέτρο, παράλληλα με το μέτρο της επιμέλειας (3,8% επί των απαντήσεων και 7,1% επί των συμμετεχόντων), σε 1 άτομο (1% επί των απαντήσεων και 1,8% επί των συμμετεχόντων) είχε επιβληθεί το αναμορφωτικό μέτρο αποζημίωσης του θύματος, παράλληλα με το μέτρο της επιμέλειας επιμελητών ανηλίκων, και σε 1 άτομο (1% επί των απαντήσεων και 1,8% επί των συμμετεχόντων) είχε επιβληθεί πρόσθετο αναμορφωτικό μέτρο. Επίσης, σε βάρος 12 ατόμων (11,5% επί των απαντήσεων και 21,4% επί των συμμετεχόντων) είχε ασκηθεί ποινική δίωξη για ορισμένο/-α ποινικό/-α αδίκημα/-τα χωρίς ωστόσο να έχει περατωθεί είτε η ποινική διαδικασία είτε η ακροαματική διαδικασία, και χωρίς να τους έχει επιβληθεί το δικονομικό μέτρο της προσωρινής κράτησης. Τα παραπάνω αποτελέσματα απεικονίζονται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

Διάγραμμα 27: Είδος εκτιόμενης ποινής / μέτρου ή εμπλοκής στο ποινικό σύστημα

Διάγραμμα 28: Κατανομή αριθμού δικαστικών αποφάσεων δυνάμει των οποίων εκτίονται οι στερητικές της ελευθερίας ποινές και τα μέτρα επιμέλειας

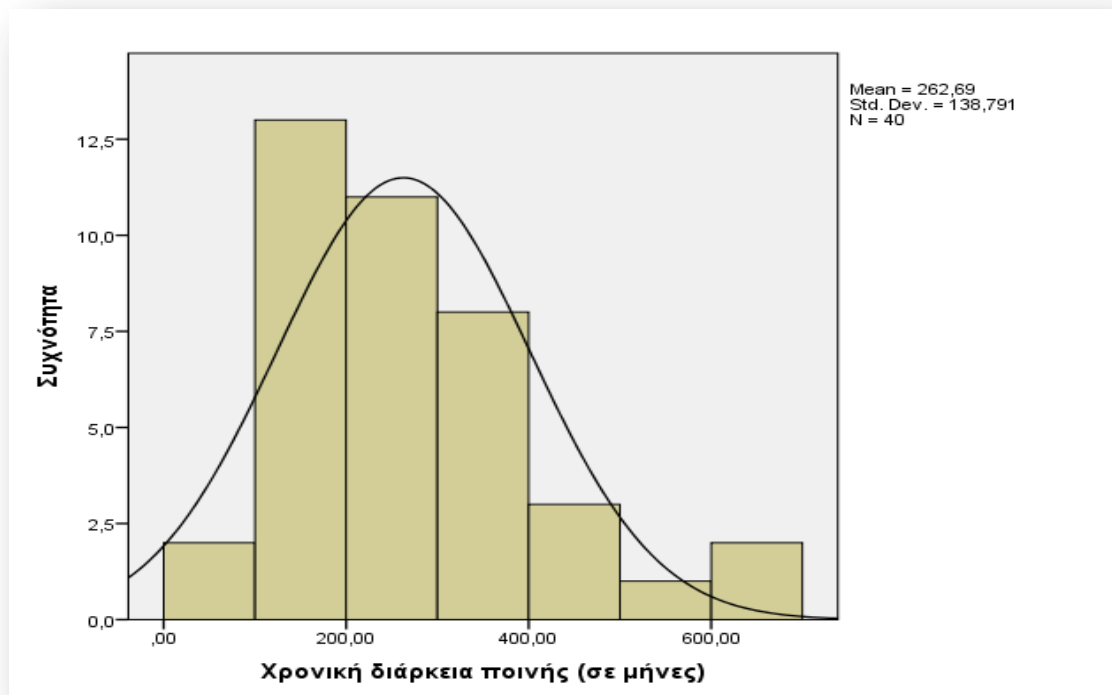
Όπως παρατηρούμε στο παραπάνω διάγραμμα από το σύνολο των 56 ατόμων του δείγματος, 40 άτομα εξέτιαν ποινή στερητική της ελευθερίας. Από το σύνολο των 40 ατόμων, 6 άτομα (15%) κρατούνταν δυνάμει 1 καταδικαστικής απόφασης, 6 άτομα (15%) κρατούνταν δυνάμει 2 καταδικαστικών αποφάσεων, 2 άτομα (5%) δυνάμει 3 καταδικαστικών αποφάσεων, 4 άτομα (10%) δήλωσαν ότι κρατούνταν δυνάμει 4 καταδικαστικών αποφάσεων και άλλα 4 άτομα (10%) δυνάμει 5 αποφάσεων, 3 άτομα (7,5%) απάντησαν ότι κρατούνταν δυνάμει 6 αποφάσεων, 3 άτομα (7,5%) δήλωσαν ότι κρατούνταν δυνάμει 12 αποφάσεων και άλλα 2 άτομα (5%) δυνάμει 14 καταδικαστικών αποφάσεων. Τέλος για 7, 8, 9, 11, 13, 16, 22, 23, 28, και 30 καταδικαστικές αποφάσεις αντίστοιχα κρατούνταν 10 άτομα (2,5% για κάθε περίπτωση). Η μέση τιμή του αριθμού καταδικαστικών αποφάσεων ήταν 7,73 με τυπική απόκλιση 7,5.

Όσον αφορά στον αριθμό των δικαστικών αποφάσεων, δυνάμει των οποίων από το συνολικό δείγμα των 56 ατόμων τα 16 άτομα υποβάλλονταν κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας σε επιμέλεια από την υπηρεσία επιμελητών ανηλίκων, 7 άτομα (43,8%) κρατούνταν δυνάμει 1 δικαστικής απόφασης, 6 άτομα (37,5%) δυνάμει 2 δικαστικών αποφάσεων, 1 άτομο (6,3%) δυνάμει 3 δικαστικών αποφάσεων και 2 άτομα (12,5%) δυνάμει 4 δικαστικών αποφάσεων. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν 1,88 με τυπική απόκλιση 1,02.

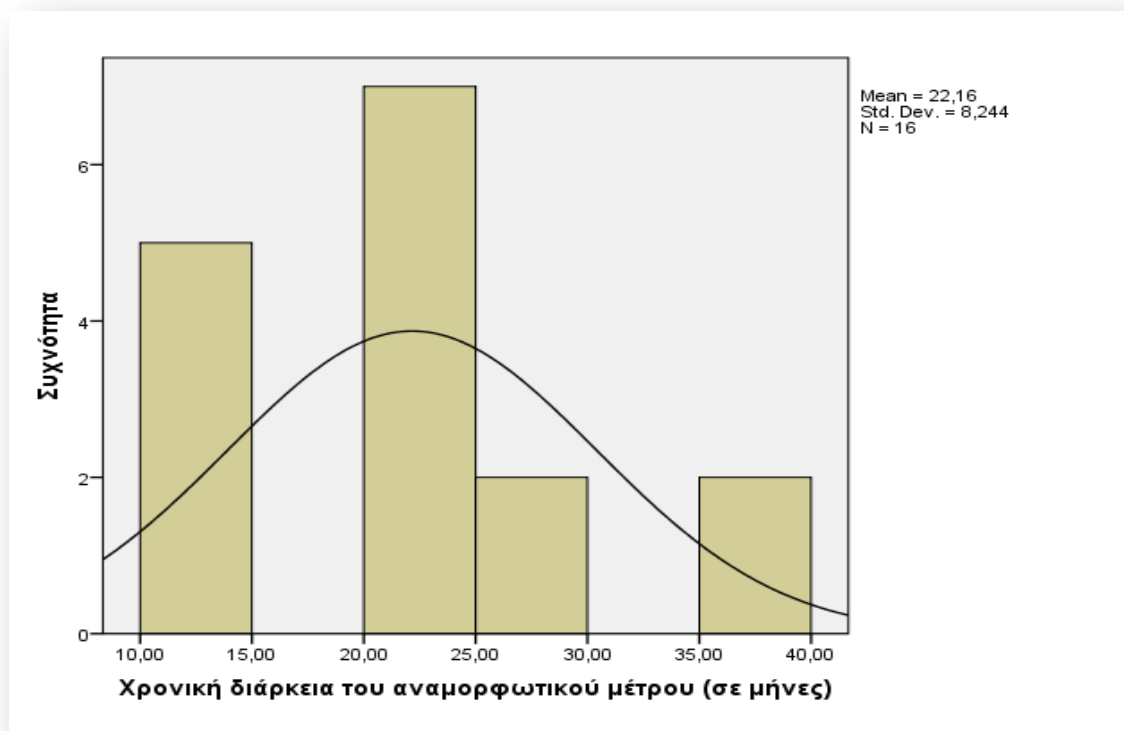
Αναφορικά με τη χρονική διάρκεια (σε μήνες) της εκτιμώμενης στερητικής της ελευθερίας ποινής, σε μήνες, η οποία είχε επιβληθεί είτε δυνάμει μίας είτε περισσότερων καταδικαστικών αποφάσεων, κυμάνθηκε από 64 έως και 616,2 μήνες και η μέση τιμή αυτής ήταν οι 262,69 μήνες με τυπική απόκλιση 138,79.

Παράλληλα, η χρονική διάρκεια (σε μήνες) των επιβληθέντων αναμορφωτικών μέτρων επιμέλειας από την υπηρεσία επιμελητών ανηλίκων, δυνάμει μίας ή περισσότερων δικαστικών αποφάσεων, κυμάνθηκε από 12 έως 38,06 μήνες και παρουσίασε μέση τιμή τους 22,16 μήνες με τυπική απόκλιση 8,24. Τα παραπάνω αποτελέσματα απεικονίζονται στα διαγράμματα που ακολουθούν.

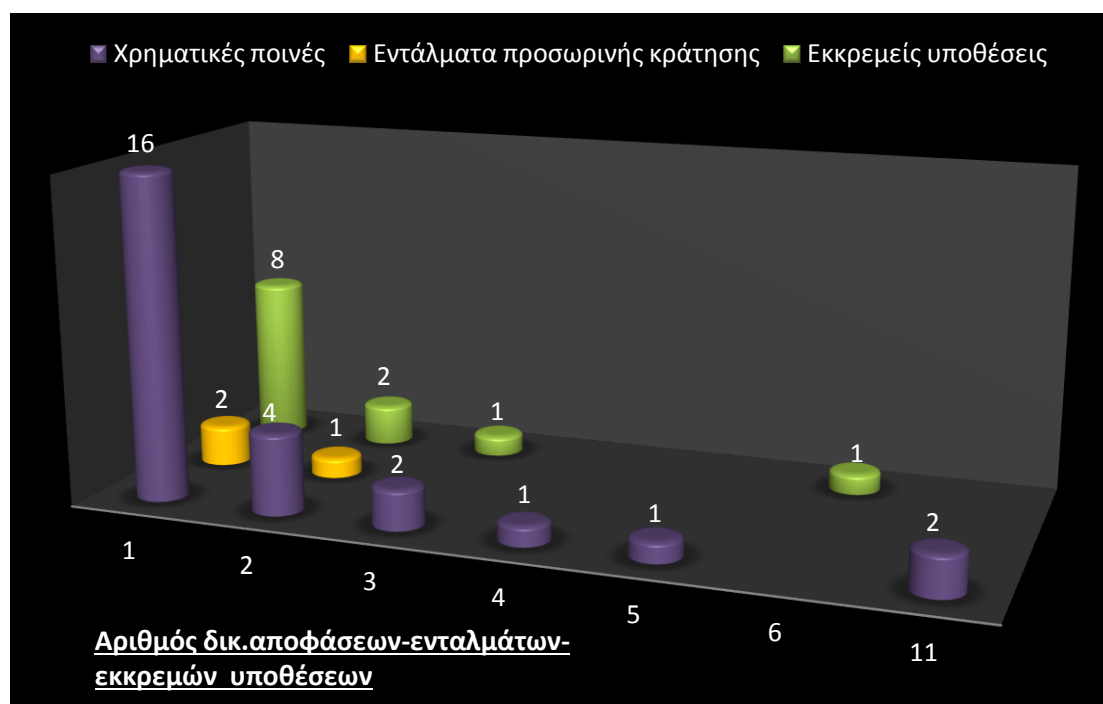
Διάγραμμα 29: Χρονική διάρκεια της εκτιμώμενης στερητικής της ελευθερίας ποινής

Διάγραμμα 30: Χρονική διάρκεια του αναμορφωτικού μέτρου της επιμέλειας από την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων

Διάγραμμα 31: Αριθμός δικαστικών αποφάσεων δυνάμει των οποίων έχει επιβληθεί χρηματική ποινή, ενταλμάτων προσωρινής κράτησης δυνάμει των οποίων έχει επιβληθεί προσωρινή κράτηση και εκκρεμών ποινικών υποθέσεων χωρίς υποδικία

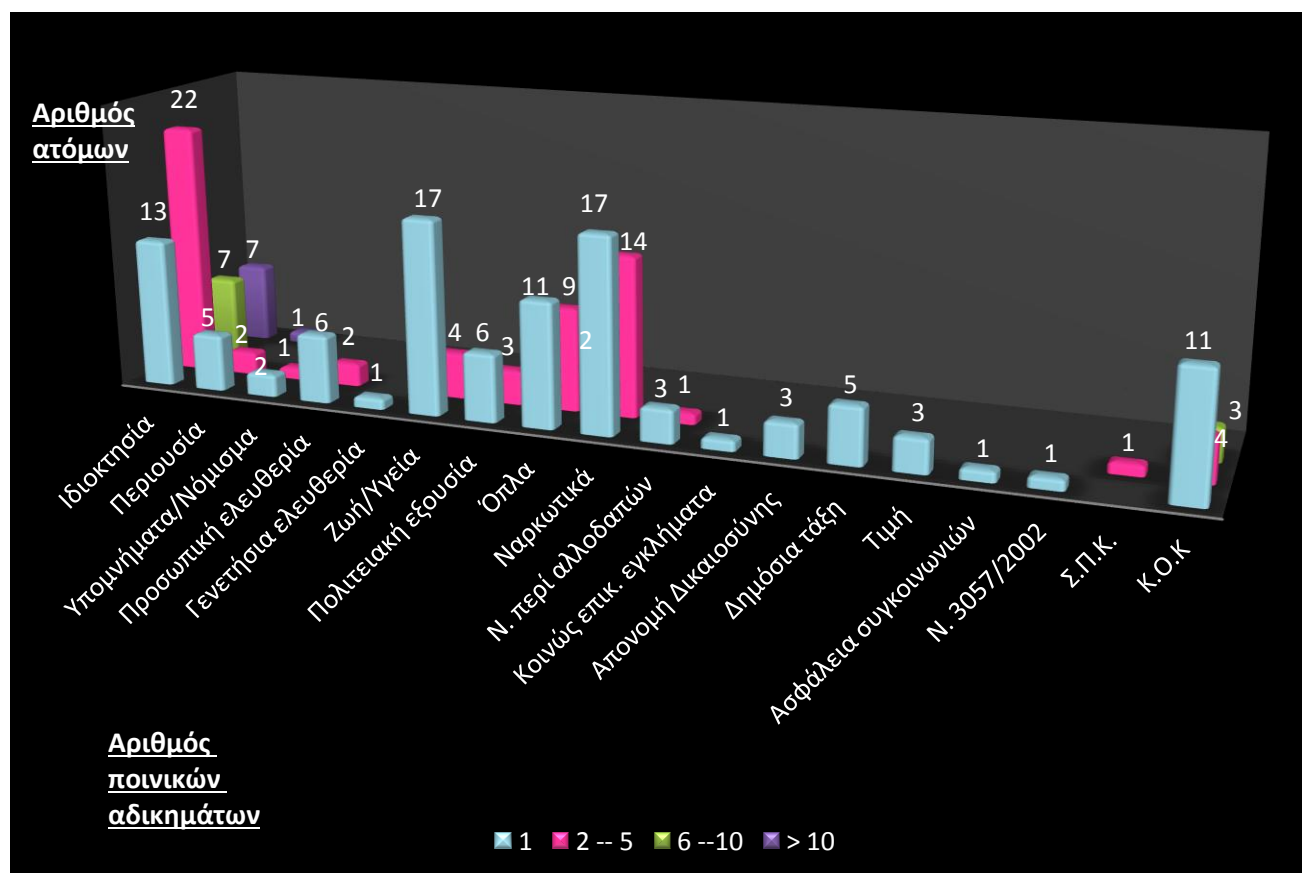
Όπως παρατηρούμε στο παραπάνω διάγραμμα ο αριθμός των καταδικαστικών αποφάσεων, δυνάμει των οποίων επιβλήθηκε χρηματική ποινή στους 26 από τους 56 ερωτώμενους της πειραματικής ομάδας κατανεμήθηκε ως εξής: σε 16 άτομα (61,5%) επιβλήθηκε χρηματική ποινή δυνάμει 1 καταδικαστικής απόφασης, σε 4 άτομα (15,4%) επιβλήθηκε χρηματική ποινή δυνάμει 2 καταδικαστικών αποφάσεων, σε 2 άτομα (7,7%) επιβλήθηκε χρηματική ποινή δυνάμει 3 καταδικαστικών αποφάσεων ενώ σε 2 άτομα (7,7%) είχε επιβληθεί δυνάμει 11 καταδικαστικών αποφάσεων. Επίσης, σε 1 άτομο (3,8%) είχε επιβληθεί χρηματική ποινή δυνάμει 4 καταδικαστικών αποφάσεων και σε 1 άτομο (3,8%) δυνάμει 5 καταδικαστικών αποφάσεων, ενώ η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν 2,35 με τυπική απόκλιση 2,76. Όπως έχει ήδη αναφερθεί σε προηγούμενο σημείο, κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας, από το σύνολο των 56 ερωτώμενων 3 άτομα βρίσκονταν σε καθεστώς προσωρινής κράτησης εκτίοντας παράλληλα και ποινή στερητική της ελευθερίας. Από το σύνολο των 3 ατόμων, 2 άτομα κρατούνταν δυνάμει 1 εντάλματος προσωρινής κράτησης και 1 άτομο δυνάμει 2 ενταλμάτων προσωρινής κράτησης ενώ η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν 1,33 με τυπική απόκλιση 0,580. Σύμφωνα με το

παραπάνω διάγραμμα σε 12 περιπτώσεις διαπιστώσαμε εκκρεμείς, κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας, ποινικές υποθέσεις σε βάρος ερωτώμενων του δείγματος, για τις οποίες οι εμπλεκόμενοι δεν κρατούνταν προσωρινά. Από τις 12 περιπτώσεις, σε βάρος 8 ατόμων (66,7%) εκκρεμούσε 1 ποινική υπόθεση, σε βάρος 2 ατόμων (16,7%) εκκρεμούσαν 2 ποινικές υποθέσεις, σε βάρος 1 ατόμου (8,3%) είχε ασκηθεί ποινική δίωξη για 3 ποινικές υποθέσεις και σε βάρος 1 ατόμου (8,3%) είχαν σχηματισθεί 6 ποινικές δικογραφίες. Η μέση τιμή για την παραπάνω μεταβλητή ήταν 1,75 και η τυπική απόκλιση 1,49.

Όσον αφορά στο είδος και τον αριθμό των ποινικών αδικημάτων για τα οποία οι ερωτώμενοι της πειραματικής ομάδας κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας είτε εξέτιαν ποινή στερητική της ελευθερίας είτε υποβάλλονταν στο αναμορφωτικό μέτρο επιμέλειας, επιλέξαμε να μην καταγράψουμε τα λεπτομερή στοιχεία σχετικά με το κάθε ποινικό αδίκημα όπως λ.χ. το είδος του (τετελεσμένο ή σε απόπειρα), τη μορφή του (βασικό ή διακεκριμένο ή προνομιούχο), τη συμμετοχή του ατόμου (αυτουργία ή συνέργεια), τον αριθμό των εγκληματικών προσβολών (κατ' εξακολούθηση, κατά συρροή ή ένα έγκλημα μόνο) καθώς και το είδος των εγκληματικών προσβολών (κατ' επάγγελμα ή κατά συνήθεια) αλλά να παραθέσουμε μόνο γενικά στοιχεία σχετικά με τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των τελεσθεισών αξιοποιώνων πράξεων για λόγους που αφορούσαν στην ευκολία ομαδοποίησης των ποινικών αδικημάτων καθώς ο όγκος των σχετικών πληροφοριών που συλλέξαμε υπήρξε ιδιαίτερος μεγάλος, γεγονός, που καθιστούσε αναγκαία την όσο το δυνατόν πιο συμπυκνωμένη ανάλυσή τους. Στο διάγραμμα που ακολουθεί απεικονίζεται το είδος των ποινικών αδικημάτων με βασικό κριτήριο διάκρισης το προσβαλλόμενο έννομο αγαθό ενώ ο αριθμός των ποινικών αδικημάτων παρουσιάζεται ανά κατηγορίες⁷¹¹ με σκοπό την καλύτερη και πιο συνθετική απεικόνιση των δεδομένων. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η κατανομή του είδους των ποινικών αδικημάτων σε ποσοστά.

⁷¹¹ Ο αριθμός των διαπραττόμενων ποινικών αδικημάτων ανά ερωτώμενο απεικονίζεται σε 4 κατηγορίες: (α) έως 1 ποινικό αδίκημα, (β) 2-5 ποινικά αδικήματα, (γ) 6-10 ποινικά αδικήματα και (δ) πάνω από 10 ποινικά αδικήματα. Ως αριθμός ποινικών αδικημάτων λαμβάνεται υπόψη ο αριθμός των αναγραφόμενων στις δικαστικές αποφάσεις ή στα ποινικά μητρώα και λοιπά έγγραφα των δικογραφιών ή ατομικών φακέλων ποινικών αδικημάτων χωρίς να λαμβάνεται υπόψη λ.χ. ο αριθμός των εγκληματικών προσβολών. Η επιλογή αυτή έγινε σε μια προσπάθεια συνθετικής παρουσίασης τους είδους των διαπραχθέντων ποινικών αδικημάτων.

Διάγραμμα 32: Συχνότητα και είδος ποινικών αδικημάτων

Όπως παρατηρούμε στο διάγραμμα, 13 άτομα (23,2% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 26,5% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) εξέτιαν ποινή στερητική της ελευθερίας ή υποβάλλονταν σε αναμορφωτικό μέτρο για 1 ποινικό αδίκημα κατά της ιδιοκτησίας, 22 άτομα (39,3% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 44,9% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας, 7 άτομα (12,5% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 14,3% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 6-10 ποινικά αδικήματα και 7 άτομα (12,5% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 14,3% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για πάνω από 10 ποινικά αδικήματα αυτού του είδους.⁷¹² Όσον αφορά στα ποινικά αδικήματα κατά της περιουσίας,⁷¹³ 5 άτομα (8,9% επί του συνόλου των

⁷¹² Τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας περιλαμβάνουν τα ποινικά αδικήματα της κλοπής, ληστείας, υπεξαίρεσης και φθοράς ξένης ιδιοκτησίας (άρθρα 372, 374, 375, 380, 382, Π.Κ.).

⁷¹³ Στα εγκλήματα κατά της περιουσίας υπαγάγαμε την εκβίαση, απάτη, αποδοχή και διάθεση προϊόντων εγκλήματος ενώ επιλέξαμε να συμπεριλάβουμε και το ποινικό αδίκημα της έκδοσης ακάλυπτης επιταγής λόγω της προσβολής της περιουσίας του κομιστή καθώς και της φοροδιαφυγής,

ερωτώμενων και 62,5% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) εξέτιαν ποινή ή υποβάλλονταν σε αναμορφωτικό μέτρο για 1 τέτοιο ποινικό αδίκημα, 2 άτομα (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 25% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά αδικήματα αυτού του είδους και 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 12,5% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για πάνω από 10 ποινικά αδικήματα αυτού του είδους. Παράλληλα, 2 άτομα (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 66,7% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) εξέτιαν ποινή ή υποβάλλονταν σε αναμορφωτικό μέτρο για 1 ποινικό αδίκημα κατά των υπομνημάτων ή του νομίσματος ενώ 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 33,3% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά αδικήματα αυτού του είδους.⁷¹⁴ Σχετικά με το έννομο αγαθό της προσωπικής ελευθερίας, 6 άτομα (10,7% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 75% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) εξέτιαν ποινή ή υποβάλλονταν σε αναμορφωτικό μέτρο για 1 ποινικό αδίκημα και 2 άτομα (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 25% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά αδικήματα αυτού του είδους.⁷¹⁵ Επίσης, 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) εξέτιε ποινή ή υποβαλλόταν σε αναμορφωτικό μέτρο για 1 ποινικό αδίκημα κατά της γενετήσιας ελευθερίας,⁷¹⁶ 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 1 κοινώς επικίνδυνο έγκλημα,⁷¹⁷ 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 1 αδίκημα κατά της ασφάλειας των συγκοινωνιών,⁷¹⁸ 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 1 παράβαση του Ν. 3057/2002⁷¹⁹ και 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων

λόγω της οικονομικής του φύσης (άρθρα 385, 386, 394, Π.Κ., αρ. 79 παρ. 1 Ν. 5960/1933, Ν. 2523/1997).

⁷¹⁴ Η συγκεκριμένη κατηγορία ποινικών αδικημάτων περιλαμβάνει την πλαστογραφία, την υπεξαγωγή εγγράφου και την παραχάραξη (άρθρα 216, 222 και 207 Π.Κ.).

⁷¹⁵ Στην κατηγορία των εγκλημάτων κατά της προσωπικής ελευθερίας έχουμε υπαγάγει τις αξιόποινες πράξεις της αρπαγής, παράνομης κατακράτησης, παράνομης βίας, απειλής και διατάραξης της οικιακής ειρήνης (άρθρα 322, 325, 330, 333 και 334 Π.Κ.).

⁷¹⁶ Βιασμός (336 Π.Κ.).

⁷¹⁷ Εμπρησμός (264 Π.Κ.).

⁷¹⁸ Διατάραξη της ασφάλειας των συγκοινωνιών (290 Π.Κ.).

⁷¹⁹ Ο Ν. 3057/2002 αφορά ζητήματα που άπτονται της αθλητικής νομοθεσίας.

και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 παραβάσεις του Σ.Π.Κ.⁷²⁰ Όσον αφορά στα εγκλήματα κατά της ζωής ή υγείας 17 άτομα (30,4% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 81% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) εξέτιαν ποινή ή υποβάλλονταν σε αναμορφωτικό μέτρο για 1 ποινικό αδίκημα αυτού του είδους και 4 άτομα (7,1% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 19% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά αδικήματα.⁷²¹ Επίσης, 6 άτομα (10,7% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 66,7% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) εξέτιαν ποινή για 1 ποινικό αδίκημα κατά της πολιτειακής εξουσίας, 3 άτομα (5,4% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 33,3% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά αδικήματα αυτού του είδους,⁷²² 3 άτομα (5,4% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 1 ποινικό αδίκημα κατά της απονομής δικαιοσύνης,⁷²³ 5 άτομα (8,9% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί των έγκυρων απαντήσεων) για 1 ποινικό αδίκημα κατά της δημόσιας τάξης⁷²⁴ και 3 άτομα (5,4% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 1 ποινικό αδίκημα κατά της τιμής.⁷²⁵ Αναφορικά με την κατηγορία των ποινικών αδικημάτων, των σχετικών με τα όπλα, 11 άτομα (19,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 50% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) εξέτιαν ποινή ή υποβάλλονταν σε αναμορφωτικό μέτρο για 1 τέτοιο ποινικό αδίκημα, 9 άτομα (16,1% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 40,9% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά αδικήματα και 2 άτομα (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 9,1% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 6-10 ποινικά αδικήματα αυτού του είδους.⁷²⁶ Όσον αφορά στις παραβάσεις του Ν. περί Ναρκωτικών, 17 άτομα (30,4%

⁷²⁰ Λιποταξία (33 Σ.Π.Κ.).

⁷²¹ Στα εγκλήματα κατά της ζωής και της υγείας κατατάξαμε την ανθρωποκτονία εκ προθέσεως και τις σωματικές βλάβες αντίστοιχα (άρθρα 299, 308, 309, 310 και 311 Π.Κ.).

⁷²² Στα εγκλήματα κατά της πολιτειακής εξουσίας συμπεριλάβαμε τα αδικήματα της αντίστασης, απείθειας, απόπειρας ελευθέρωσης κρατουμένου, απόδρασης κρατουμένου και αντιποίησης (άρθρα 167, 169, 172, 173, 175, Π.Κ.).

⁷²³ Ψευδής ανώμοτη κατάθεση (225 Π.Κ.).

⁷²⁴ Εγκληματική οργάνωση/σύσταση και συμμορία (187Π.Κ.).

⁷²⁵ Εξύβριση (361 Π.Κ.).

⁷²⁶ Στην κατηγορία των ποινικών αδικημάτων σχετικά με τα όπλα, συμπεριλάβαμε τις εξής αξιόποινες πράξεις: οπλοκατοχή, οπλοφορία, οπλοχρησία, άσκοποι πυροβολισμοί και κατοχή-εισαγωγή όπλων σε

επί του συνόλου των ερωτώμενων και 54,8% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) εξέτιαν ποινή ή υποβάλλονταν σε αναμορφωτικό μέτρο για 1 τέτοια παράβαση και 14 άτομα (25% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 45,2% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 παραβάσεις,⁷²⁷ ενώ σχετικά με τις παραβάσεις του Ν. περί Εισόδου και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια, 3 άτομα (5,4% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 75% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) εξέτιαν ποινή ή υποβάλλονταν σε αναμορφωτικό μέτρο για 1 τέτοια παράβαση και 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 25% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 παραβάσεις αυτού του είδους.⁷²⁸ Τέλος, 11 άτομα (19,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 61,1% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) εξέτιαν ποινή ή υποβάλλονταν σε αναμορφωτικό μέτρο για 1 παράβαση Κ.Ο.Κ., 4 άτομα (7,1% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 22,2% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2 -5 παραβάσεις Κ.Ο.Κ. και 3 άτομα (5,4% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 16,7% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 6-10 παραβάσεις Κ.Ο.Κ.⁷²⁹

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι 2 άτομα (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 66,67% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) εξέτιαν στερητικής της ελευθερίας ποινή δυνάμει 1 καταδικαστικής απόφασης αρμοδιότητας Μονομελούς και Τριμελούς Πλημμελειοδικείου αντίστοιχα, με ελλιπή στοιχεία σχετικά με το είδος του ποινικού αδικήματος και 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 33,33% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) κρατούνταν δυνάμει 2 αποφάσεων αρμοδιότητας Τριμελούς Πλημμελειοδικείου χωρίς περαιτέρω στοιχεία σχετικά με το είδος του ποινικού αδικήματος.

Όσον αφορά στο είδος και στον αριθμό των ποινικών αδικημάτων, για τα οποία οι ερωτώμενοι μας δήλωσαν ότι κρατούνταν δυνάμει εντάλματος προσωρινής κράτησης, στην περίπτωση επιβολής της δυνάμει ενός εντάλματος, διαπιστώσαμε ότι 2 άτομα κρατούνταν για αδίκημα κατά της ιδιοκτησίας,⁷³⁰ ενώ στην περίπτωση

φυλακή (Ν. 2168/93 σχετικά με όπλα. πυρομαχικά, εκρηκτικές ύλες, εκρηκτικούς μηχανισμούς και άλλες διατάξεις).

⁷²⁷ Ν. 1729/1987, Ν. 3459/2006 (Κ.Ν.Ν), Ν. 4139/2013.

⁷²⁸ Ν. 2190/2001, Ν. 3386/2005.

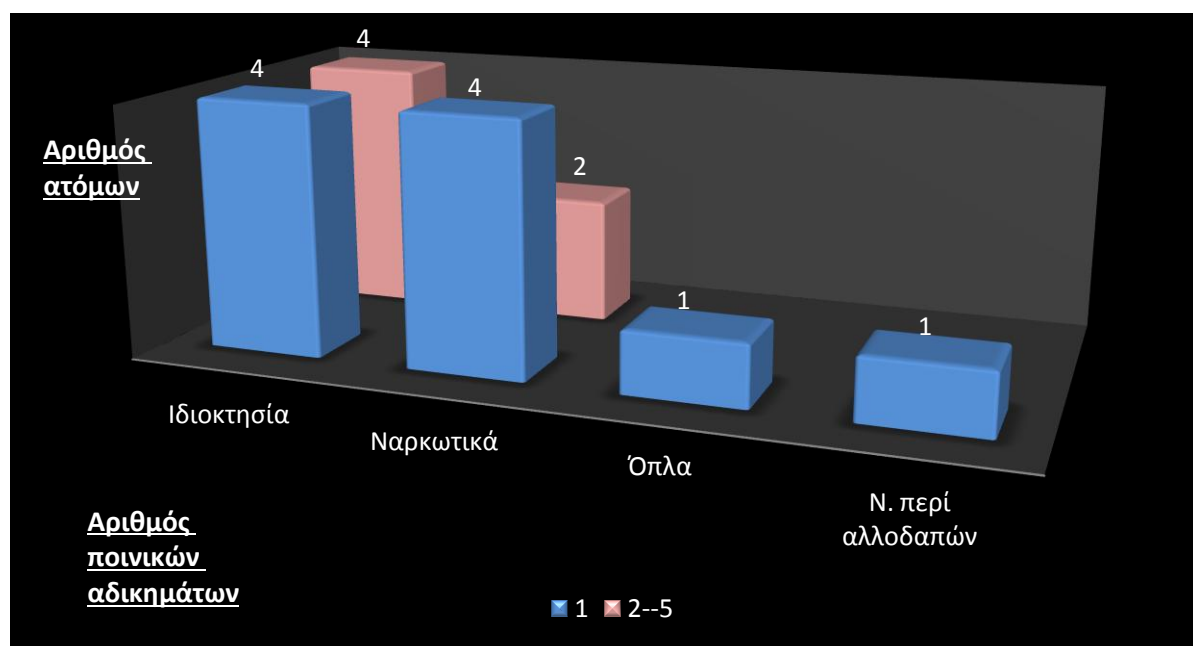
⁷²⁹ Στην πλειονότητα των περιπτώσεων επρόκειτο για πλημμεληματικές παραβάσεις του Κ.Ο.Κ.

⁷³⁰ Διακεκριμένη κλοπή και ληστεία αντίστοιχα (374 και 380 Π.Κ.).

επιβολής της δυνάμει περισσότερων του ενός ενταλμάτων, 1 άτομο μας δήλωσε ότι κρατούνταν για 2 παραβάσεις διατάξεως του Ν. περί Ναρκωτικών σε βαθμό κακουργήματος.

Από το συνολικό δείγμα των ερωτώμενων υπήρξαν 12 περιπτώσεις ατόμων που δήλωσαν ότι εκκρεμούσαν σε βάρος τους ποινικές κατηγορίες, για τις οποίες είχε ασκηθεί ποινική δίωξη χωρίς να τους έχει επιβληθεί προσωρινή κράτηση και χωρίς να έχει περατωθεί κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας η ποινική διαδικασία είτε με την έκδοση δικαστικού βουλεύματος είτε με την έκδοση δικαστικής απόφασης. Το είδος και η συχνότητα των ποινικών αδικημάτων απεικονίζονται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

Διάγραμμα 33: Συχνότητα και είδος ποινικών αδικημάτων

Όπως παρατηρούμε στο παραπάνω διάγραμμα, σε βάρος 4 ατόμων (7,1% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 50% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) είχε ασκηθεί ποινική δίωξη για 1 αδίκημα κατά της ιδιοκτησίας και σε βάρος 4 ατόμων (7,1% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 50% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά αδικήματα αυτού του είδους. Επίσης, σε βάρος 4 ατόμων (7,1% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 66,7% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) εκκρεμούσαν ποινικές κατηγορίες για 1 παράβαση του Ν. περί Ναρκωτικών ενώ σε βάρος 2 ατόμων (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 33,3% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 παραβάσεις του ίδιου

νόμου. Τέλος, σε βάρος 1 ατόμου (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων) εκκρεμούσε ποινική δίωξη για 1 ποινικό αδίκημα σχετικό με τη νομοθεσία περί όπλων⁷³¹ και σε βάρος 1 ατόμου (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων) για 1 παράβαση του Ν. περί Εισόδου και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια.

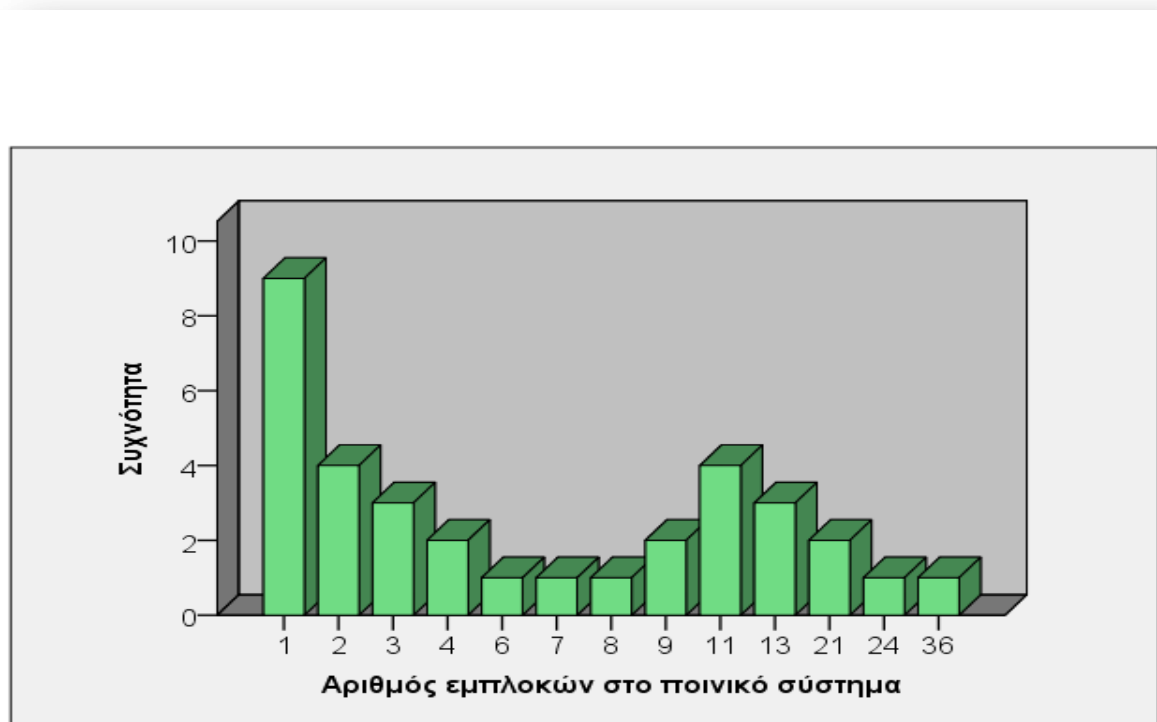
2.3.2.2. Εμπλοκή πειραματικής ομάδας στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης για πράξεις τελεσθείσες στο παρελθόν κατά την περίοδο της ενηλικότητας

Από το σύνολο των δεδομένων, που συλλέξαμε κυρίως μέσα από τη μελέτη των δικογραφιών και των ποινικών μητρώων των ερωτώμενων, προκύπτει ότι 34 άτομα (60,71%) από το συνολικό δείγμα δήλωσαν ότι είχαν εμπλακεί κατά το παρελθόν στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα και για τις οποίες κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας είτε είχαν ήδη εκτίσει είτε δεν εξέτιαν για άλλους λόγους (λ.χ. αναστολή εκτέλεσης ποινής ή μετατροπή στερητικής της ελευθερίας ποινής σε χρηματική) την ποινή που τους είχε επιβληθεί είτε είχαν αθωωθεί είτε είχαν απλά συλληφθεί και αφεθεί ελεύθεροι. Επίσης, 20 άτομα (35,71%) μας απάντησαν ότι δεν είχαν καμία τέτοια εμπλοκή και 2 άτομα (3,57%) ήταν ανήλικα κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας, οπότε η ερώτηση σχετικά με την προηγούμενη εμπλοκή στο ποινικό σύστημα για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα δεν τους απευθύνθηκε.

Όπως παρατηρούμε στο διάγραμμα που ακολουθεί και όσον αφορά στον αριθμό των εμπλοκών στο ποινικό σύστημα για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα, άλλες από αυτές για τις οποίες οι ερωτώμενοι εξέτιαν στερητική της ελευθερίας ποινή κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας, τα αποτελέσματα είχαν ως εξής: 9 άτομα (26,5%) ενεπλάκησαν 1 φορά, 4 άτομα (11,8%) 2 φορές, 3 άτομα (8,8%) 3 φορές, 2 άτομα (5,9%) 4 φορές, 1 άτομο (2,9%) 6 φορές, 1 άτομο (2,9%) 7 φορές, 1 άτομο (2,9%) 8 φορές, 2 άτομα (5,9%) 9 φορές, 4 άτομα (11,8%) 11 φορές, 3 άτομα (8,8%) 13 φορές, 2 άτομα (5,9%) 21 φορές, 1 άτομο (2,9%) 24 φορές και 1 άτομο (2,9%) 36 φορές. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν 7,59 με τυπική απόκλιση 8,13.

⁷³¹ Επρόκειτο για παράνομη οπλοφορία (Ν. 2168/93).

Διάγραμμα 34: Αριθμός εμπλοκών στο ποινικό σύστημα κατά το παρελθόν για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα.

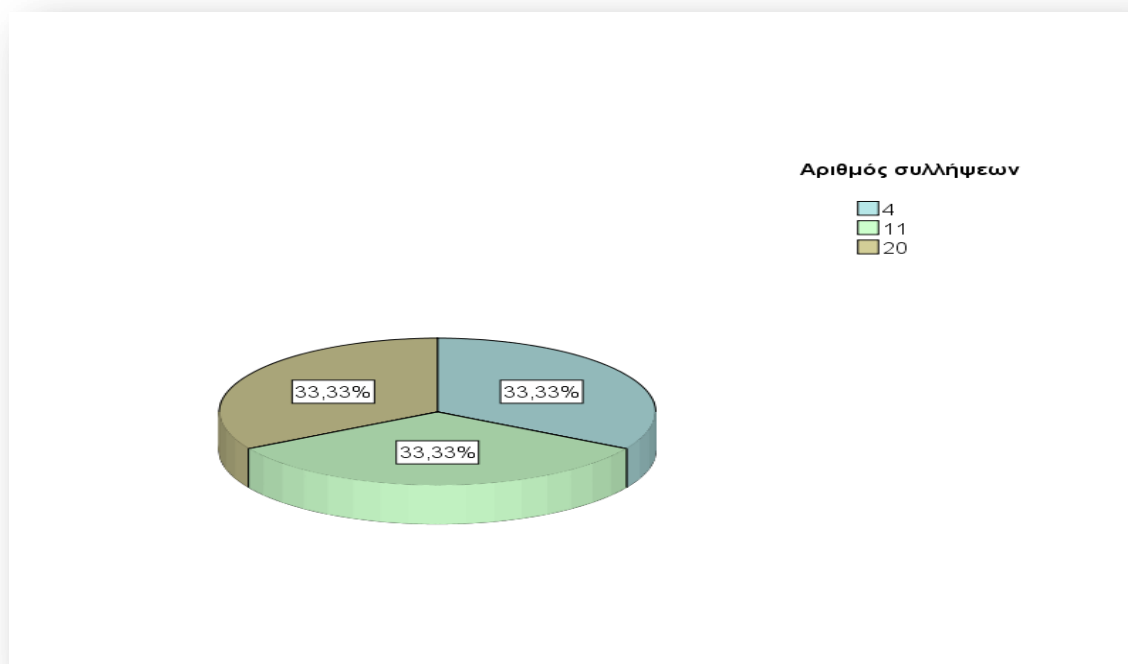

2.3.2.2.1. Σύλληψη από την αστυνομία χωρίς περαιτέρω άσκηση ποινικής δίωξης για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα

Από τα 34 άτομα, τα οποία δήλωσαν ότι είχαν εμπλοκή στο ποινικό σύστημα κατά το παρελθόν για αξιόποινες πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα, 3 άτομα (5,4%) συνελήφθησαν χωρίς περαιτέρω άσκηση ποινικής δίωξης. Συγκεκριμένα, 1 άτομο (33,3%) συνελήφθη 4 φορές από την αστυνομία χωρίς περαιτέρω άσκηση ποινικής δίωξης, 1 άτομο (33,3%) συνελήφθη 11 φορές, και 1 άτομο (33,3%) συνελήφθη 20 φορές. Όσον αφορά στο νομικό λόγο της σύλληψης αναφέρουμε ότι από τα 3 άτομα, που μας δήλωσαν ότι είχαν συλληφθεί και έπειτα αφέθησαν ελεύθερα, 2 άτομα (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 66,67% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) συνελήφθησαν για πλημμεληματικές παραβάσεις διατάξεων του Ν. περί Ναρκωτικών και 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 33,3% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για παραβάσεις

διατάξεων του Ν. περί Εισόδου και παραμονής υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια.

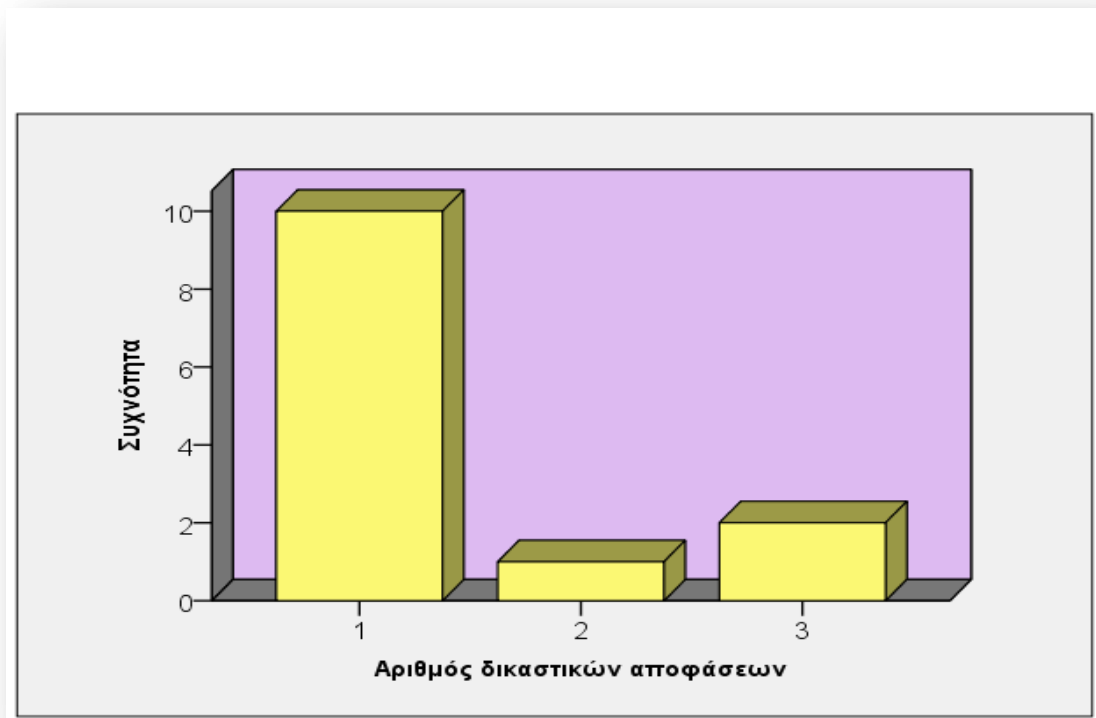
Διάγραμμα 35: Αριθμός συλλήψεων χωρίς περαιτέρω εμπλοκή στην ποινική διαδικασία

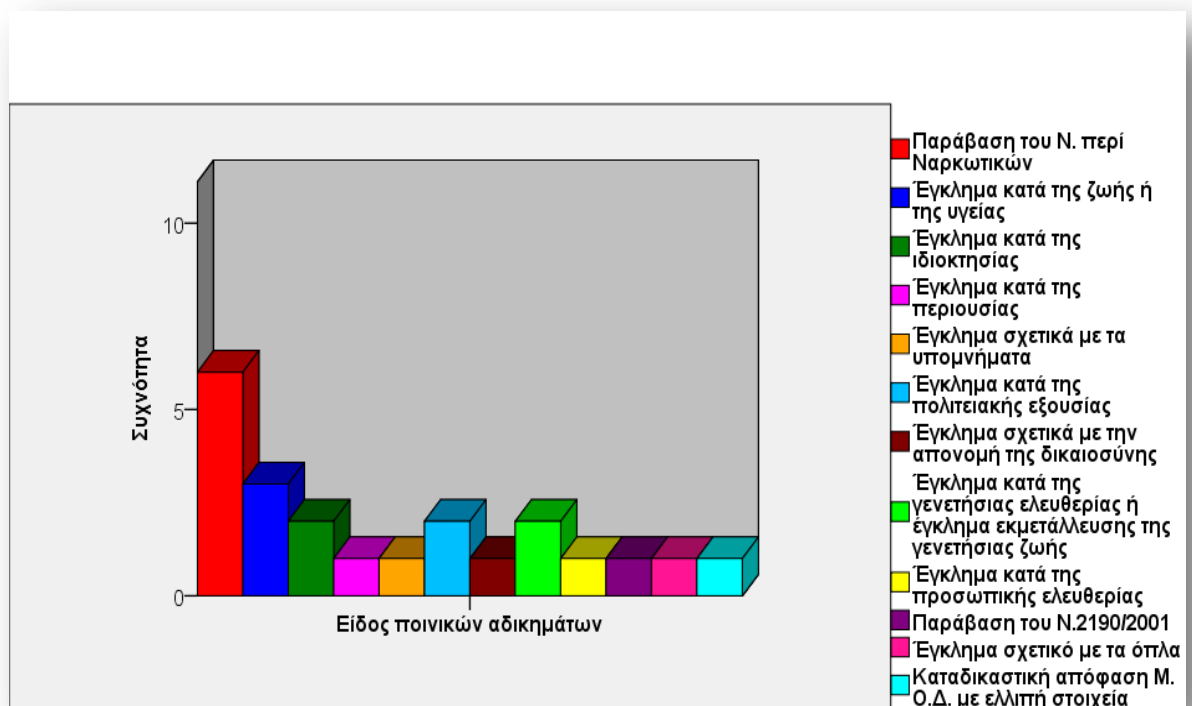
2.3.2.2.2. Αθώωση ή οριστική παύση ποινικής δίωξης ή κήρυξη ποινικής δίωξης ως απαράδεκτης για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα

Από το σύνολο των 34 ατόμων που δήλωσαν ότι είχαν εμπλοκή στο ποινικό σύστημα κατά το παρελθόν για αξιόποινες πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα, 13 άτομα (23,2%) αθωώθηκαν ή παύθηκε οριστικά ή κηρύχθηκε ως απαράδεκτη η ασκηθείσα σε βάρος τους ποινική δίωξη. Ειδικότερα, 10 άτομα (76,9%) είχαν αθωωθεί ή είχε παύσει οριστικά ή είχε κηρυχθεί απαράδεκτη η ασκηθείσα σε βάρος τους ποινική δίωξη 1 φορά, για 1 άτομο (7,7%) κάτι τέτοιο έλαβε χώρα 2 φορές και για 2 άτομα (15,4%) 3 φορές.

Διάγραμμα 36: Αριθμός δικαστικών αποφάσεων ή βουλευμάτων που αθωώνουν ή παύουν οριστικά ή κηρύσσουν απαράδεκτη την ασκηθείσα ποινική δίωξη

Διάγραμμα 37: Είδος ποινικών αδικημάτων

Όπως παρατηρούμε στο παραπάνω διάγραμμα οι σχετιζόμενες με το νόμο περί ναρκωτικών παραβάσεις εμφανίζονται με τη μεγαλύτερη συχνότητα με ποσοστό 27,3% επί των απαντήσεων και 46,2% επί των συμμετεχόντων (6 άτομα).⁷³² Τα εγκλήματα κατά της ζωής ή της υγείας εμφανίζονται σε ποσοστό 13,6% επί των απαντήσεων και 23,1% επί των συμμετεχόντων (3 άτομα).⁷³³ Κατηγορίες εγκλημάτων όπως αυτά κατά της ιδιοκτησίας, κατά της πολιτειακής εξουσίας και κατά της γενετήσιας ελευθερίας ή εγκλήματα εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής παρουσιάζονται με ίδια ποσοστά 9,1% επί των απαντήσεων και 15,4% επί των συμμετεχόντων (2 άτομα για κάθε κατηγορία).⁷³⁴ Τέλος, εγκλήματα κατά της περιουσίας και της προσωπικής ελευθερίας, εγκλήματα σχετικά με τα υπομνήματα και την απονομή δικαιοσύνης, παραβάσεις του ν. 2190/2001 καθώς και του νόμου περί όπλων εμφανίζονται με την ίδια συχνότητα, δηλαδή σε ποσοστό 4,5% επί των απαντήσεων και 7,7% επί των συμμετεχόντων (1 άτομο για κάθε κατηγορία),⁷³⁵ ενώ στην περίπτωση 1 ατόμου εκδόθηκε αθωωτική απόφαση Μ.Ο.Δ. για κακούργημα χωρίς περαιτέρω στοιχεία σχετικά με το είδος της εγκληματικής συμπεριφορά για την οποία αθωώθηκε.

⁷³² Επρόκειτο τόσο για κακουργηματικές όσο και για πλημμεληματικές παραβάσεις του Ν. περί Ναρκωτικών.

⁷³³ Στην κατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε τα εγκλήματα της ανθρωποκτονίας εκ προθέσεως (299 παρ.1 Π.Κ.) και της απλής σωματικής βλάβης (308 Π.Κ.).

⁷³⁴ Στα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας υπαγάγαμε την αξιόποινη πράξη της κλοπής και της υπεξαίρεσης (374 και 375 Π.Κ.), στα εγκλήματα κατά της πολιτειακής εξουσίας εντάξαμε το ποινικό αδίκημα της απόδρασης κρατουμένου (173 Π.Κ.) ενώ στα εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας ή οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής συμπεριλάβαμε τα ποινικά αδικήματα του βιασμού και της αποπλάνησης παιδιών (336 και 339 Π.Κ.).

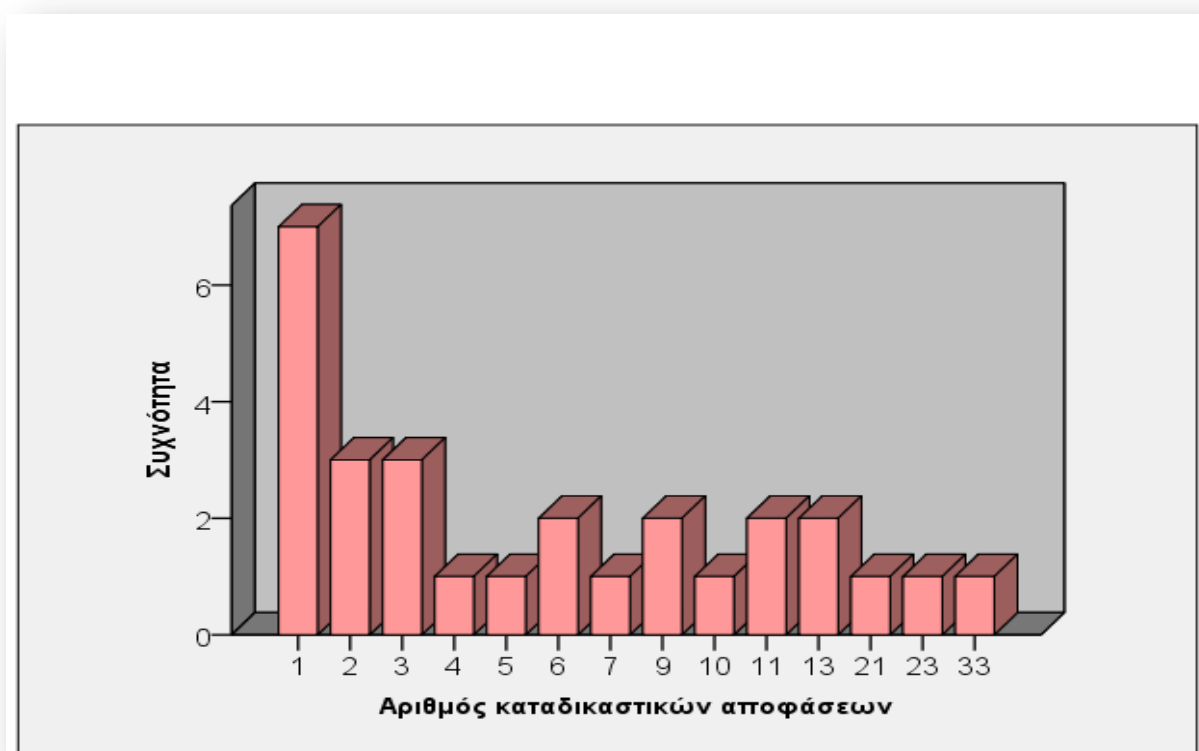
⁷³⁵ Στα εγκλήματα κατά της περιουσίας υπαγάγαμε την αξιόποινη πράξη της απάτης (386 Π.Κ.) ενώ στα εγκλήματα κατά της προσωπικής ελευθερίας εντάξαμε το ποινικό αδίκημα της ακούσιας απαγωγής (327 Π.Κ.). Στην κατηγορία των ποινικών αδικημάτων σχετικά με τα υπομνήματα υπαγάγαμε τα ποινικά αδικήματα της πλαστογραφίας πιστοποιητικών (217 Π.Κ.) και της υπεξαγωγής εγγράφων (222 Π.Κ.) ενώ στην κατηγορία των εγκλημάτων σχετικά με την απονομή δικαιοσύνης εντάξαμε την αξιόποινη πράξη της ψευδούς ανώμοτης κατάθεσης (225 Π.Κ.). Στην περίπτωση της παράβασης του ν. 2190/2001 (ν. περί Εισόδου και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια) επρόκειτο για την παράβαση του άρθρου 53 παρ. 1 και 6 ενώ στην περίπτωση της παράβασης του νόμου περί όπλων επρόκειτο για το αδίκημα της παράνομης οπλοχρησίας (αρ. 14 Ν. 2168/1993).

2.3.2.2.3 Καταδίκη σε ποινή στερητική της ελευθερίας για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα

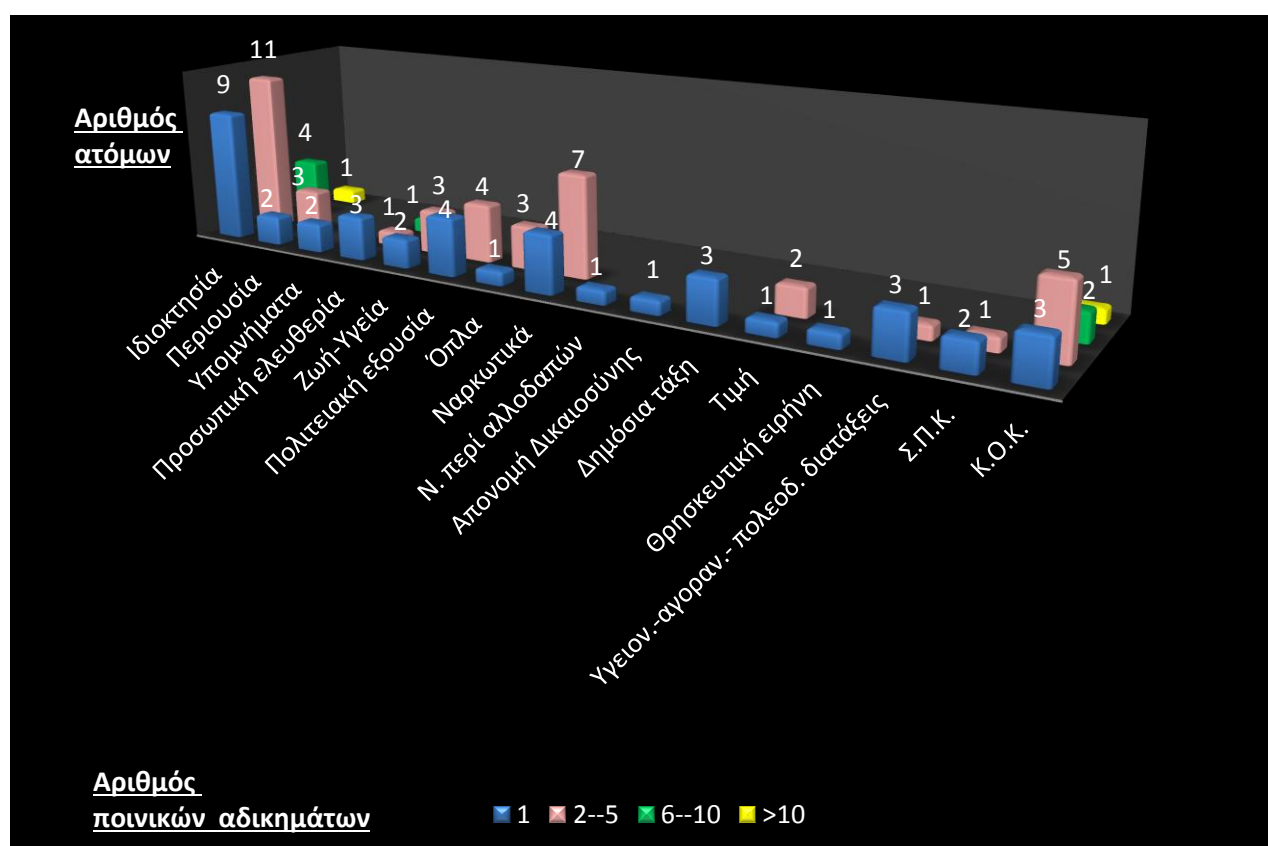
Από το σύνολο των 34 ατόμων τα οποία είχαν κάποιου είδους εμπλοκή στο ποινικό σύστημα στο παρελθόν για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα, άλλες από αυτές, για τις οποίες κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας εξέτιαν ποινή, 28 άτομα (50%) είχαν καταδικασθεί για κάποιο ποινικό αδίκημα τελεσθέν στο παρελθόν κατά την ενηλικότητα.

Από το διάγραμμα, που ακολουθεί, παρατηρούμε ότι από τα 28 άτομα, 7 άτομα (25%) είχαν καταδικασθεί 1 φορά, 3 άτομα (10,7%) είχαν καταδικασθεί 2 φορές, 3 άτομα (10,7%) 3 φορές, 1 άτομο (3,6%) 4 φορές, 1 άτομο (3,6%) 5 φορές, 2 άτομα (7,1%) 6 φορές, 1 άτομο (3,6%) 7 φορές, 2 άτομα (7,1%) 9 φορές, 1 άτομο (3,6%) 10 φορές, 2 άτομα (7,1%) 11 φορές, 2 άτομα (7,1%) 13 φορές, 1 άτομο (3,6%) 21 φορές, 1 άτομο (3,6%) 23 φορές και 1 άτομο (3,6%) 33 φορές.

Διάγραμμα 38: Αριθμός καταδικαστικών αποφάσεων για πράξεις τελεσθείσες στο παρελθόν κατά την ενηλικότητα

Διάγραμμα 39: Είδος και συχνότητα ποινικών αδικημάτων

Όσον αφορά στο είδος και τη συχνότητα των διαπραχθέντων ποινικών αδικημάτων τα αποτελέσματα κυμάνθηκαν ως εξής: από το σύνολο των 28 ατόμων, τα οποία είχαν καταδικασθεί στο παρελθόν και κατά την ενηλικότητα για κάποιο ποινικό αδίκημα, το οποίο διέπραξαν κατά την ενηλικότητα, 25 άτομα είχαν καταδικασθεί για ποινικά αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας. Από το σύνολο των 25 ατόμων, 9 άτομα (16,1% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 36% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) είχαν καταδικασθεί για 1 ποινικό αδίκημα κατά της ιδιοκτησίας, 11 άτομα (19,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 44% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά αδικήματα, 4 άτομα (7,1% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 16% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 6-10 ποινικά αδικήματα και τέλος, 1 άτομο (1,8 επί του συνόλου των ερωτώμενων και 4% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για πάνω από 10 ποινικά αδικήματα αυτού του είδους.⁷³⁶ Επίσης, 5 άτομα είχαν καταδικασθεί για

⁷³⁶ Στα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας εντάξαμε το αδίκημα της κλοπής και της διακεκριμένης κλοπής (372 και 374 Π.Κ.), το αδίκημα της υπεξαίρεσης (375 Π.Κ.), το αδίκημα της ληστείας και

ποινικά αδικήματα κατά της περιουσίας. Ειδικότερα, 2 άτομα (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 40% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) είχαν καταδικασθεί για 1 ποινικό αδίκημα κατά της περιουσίας και 3 άτομα (5,4% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 60% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά αδικήματα αυτού του είδους.⁷³⁷ Όσον αφορά στα αδικήματα κατά της προσωπικής ελευθερίας 3 άτομα (5,4% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 60% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) είχαν καταδικασθεί για 1 ποινικό αδίκημα κατά της προσωπικής ελευθερίας, 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 20% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά αδικήματα και 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 20% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 6-10 ποινικά αδικήματα αυτού του είδους.⁷³⁸ Παράλληλα, 5 άτομα είχαν καταδικασθεί για αξιόποινες πράξεις κατά της ζωής ή υγείας. Ειδικότερα, 2 άτομα (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 40% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) είχαν καταδικασθεί για 1 πράξη κατά της ζωής ή υγείας και 3 άτομα (5,4% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 60% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 πράξεις αυτού του είδους.⁷³⁹ Αναφορικά με τα ποινικά αδικήματα κατά της πολιτειακής εξουσίας, 4 άτομα (7,1% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 50% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) καταδικάστηκαν για 1 ποινικό αδίκημα και 4 άτομα (7,1% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 50% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά

ληστρικής κλοπής (380 παρ. 1, 2 και 3 Π.Κ.) και τέλος, τα αδικήματα της φθοράς ξένης ιδιοκτησίας καθώς και της διακεκριμένης φθοράς ξένης ιδιοκτησίας (381 και 382 Π.Κ.).

⁷³⁷ Στην κατηγορία των εγκλημάτων κατά της περιουσίας υπαγάγαμε τα ποινικά αδικήματα της εκβίασης (385 Π.Κ.), της απάτης και απάτης ευτελούς αξίας (386 και 387 Π.Κ.), της δόλιας αποδοχής παροχών (392 Π.Κ.), της έκδοσης ακάλυπτης επιταγής (αρ. 79 Ν. 5960/33) καθώς και την παράβαση διατάξεως του Ν. περί χρεών στο Δημόσιο.

⁷³⁸ Στην κατηγορία των εγκλημάτων κατά της προσωπικής ελευθερίας υπαγάγαμε το αδίκημα της αρπαγής (322 Π.Κ.), της παράνομης παρακράτησης (325 Π.Κ.), της παράνομης βίας (330 Π.Κ.) καθώς και το αδίκημα της απειλής (333 Π.Κ.).

⁷³⁹ Στα εγκλήματα κατά της ζωής συμπεριλάβαμε το ποινικό αδίκημα της ανθρωποκτονίας εκ προθέσεως (299 Π.Κ.) ενώ στα εγκλήματα κατά της υγείας εντάξαμε τα αδικήματα της απλής και όλως ελαφράς σωματικής βλάβης (308 Π.Κ.), της απρόκλητης σωματικής βλάβης (308Α Π.Κ.), της επικίνδυνης σωματικής βλάβης (309 Π.Κ.) και της θανατηφόρας σωματικής βλάβης (311 Π.Κ.).

αδικήματα αυτού του είδους.⁷⁴⁰ Σχετικά με τις παραβάσεις της νομοθεσίας περί όπλων, 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 25% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) καταδικάστηκε για 1 τέτοια παράβαση ενώ 3 άτομα (5,4% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 75% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 παραβάσεις αυτού του είδους.⁷⁴¹ Επίσης, 4 άτομα (7,1% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 36,4% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) καταδικάστηκαν για 1 παράβαση του Ν. περί Ναρκωτικών ενώ 7 άτομα (12,5% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 63,6% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 παραβάσεις του ίδιου νόμου.⁷⁴² Όσον αφορά στα εγκλήματα κατά της τιμής, 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 33,3% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) καταδικάστηκε για 1 ποινικό αδίκημα αυτής της κατηγορίας και 2 άτομα (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 66,7% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά αδικήματα αυτού του είδους.⁷⁴³ Επίσης, 3 άτομα (5,4% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 75% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) καταδικάστηκαν για 1 υγειονομική ή αγορανομική ή πολεοδομική παράβαση και 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 25% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 τέτοιες παραβάσεις.⁷⁴⁴ Επιπρόσθετα, 3 άτομα (5,4% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 27,3% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) καταδικάστηκαν για 1 παράβαση Κ.Ο.Κ., 5 άτομα (8,9% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 45,5% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 παραβάσεις Κ.Ο.Κ., 2 άτομα (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 18,2% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 6-10 παραβάσεις Κ.Ο.Κ. και 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 9,1% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για πάνω από 10 παραβάσεις Κ.Ο.Κ.⁷⁴⁵ Επίσης, 3 άτομα (5,4% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του

⁷⁴⁰ Στα εγκλήματα κατά της πολιτειακής εξουσίας εντάξαμε τα αδικήματα της αντίστασης (167 Π.Κ.), της στάσης (170 Π.Κ.), της απόδρασης κρατουμένου (173 Π.Κ.) και της αντιποίησης (175 Π.Κ.).

⁷⁴¹ Στα εγκλήματα τα σχετικά με το νόμο περί όπλων υπαγάγαμε τις αξιόποινες πράξεις της παράνομης οπλοκατοχής, οπλοφορίας και οπλοχρησίας (αρ. 7, 10 και 14 Ν. 2168/93).

⁷⁴² Βλ. Ν. 3459/2006 (Κ.Ν.Ν.), Ν. 1729/1987.

⁷⁴³ Στην συγκεκριμένη κατηγορία εγκλημάτων εντάξαμε τα ποινικά αδικήματα της εξύβρισης (361 Π.Κ.) και της απρόκλητης έμπρακτης εξύβρισης (361Α Π.Κ.).

⁷⁴⁴ Στη συγκεκριμένη κατηγορία παραβάσεων υπαγάγαμε τους Ν. 8577/1983, Ν. 1436/1984, Ν.2194/1994, Α.Ν. 2520/1940 και Ν. 1337/1983.

⁷⁴⁵ Ν. 2696/1999, Ν.2963/2001 και Ν. 3542/2007.

συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) καταδικάστηκαν για 1 ποινικό αδίκημα κατά της δημόσιας τάξης,⁷⁴⁶ 2 άτομα (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) καταδικάστηκαν για 1 ποινικό αδίκημα κατά των υπομνημάτων,⁷⁴⁷ 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) καταδικάστηκε για 1 ποινικό αδίκημα σχετικά με την απονομή δικαιοσύνης,⁷⁴⁸ 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) καταδικάστηκε για 1 ποινικό αδίκημα κατά της θρησκευτικής ειρήνης⁷⁴⁹ και 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) καταδικάστηκε για 1 παράβαση του Ν. περί Εισόδου και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια.⁷⁵⁰ Τέλος, 2 άτομα (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 66,7% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) καταδικάστηκαν για 1 ποινικό αδίκημα του Σ.Π.Κ. και 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 33,3% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά αδικήματα του Σ.Π.Κ.⁷⁵¹

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφερθεί ότι σε βάρος 4 ατόμων (7,1% επί του συνόλου των ερωτώμενων) είχε εκδοθεί 1 καταδικαστική απόφαση χωρίς περαιτέρω στοιχεία σχετικά με το είδος της εγκληματικής συμπεριφοράς, σε βάρος 2 ατόμων (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων) είχαν εκδοθεί 2 καταδικαστικές αποφάσεις, σε βάρος 1 ατόμου (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων) είχαν εκδοθεί 5 καταδικαστικές αποφάσεις και σε βάρος 1 ατόμου (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων) 8 καταδικαστικές αποφάσεις.⁷⁵²

⁷⁴⁶ Επρόκειτο για 2 αδικήματα σύστασης και συμμορίας (παλαιό άρ.187 και νέο αρ. 187 παρ. 5 Π.Κ.) και 1 αδίκημα διατάραξης συνεδριάσεων (197 Π.Κ.).

⁷⁴⁷ Επρόκειτο για 1 πράξη πλαστογραφίας μετά χρήσεως (216 Π.Κ.) και 1 πράξη πλαστογραφίας πιστοποιητικών (217 Π.Κ.).

⁷⁴⁸ Ψευδής ανώμοτη κατάθεση (225 Π.Κ.).

⁷⁴⁹ Κακόβουλη βλασφημία (198 Π.Κ.).

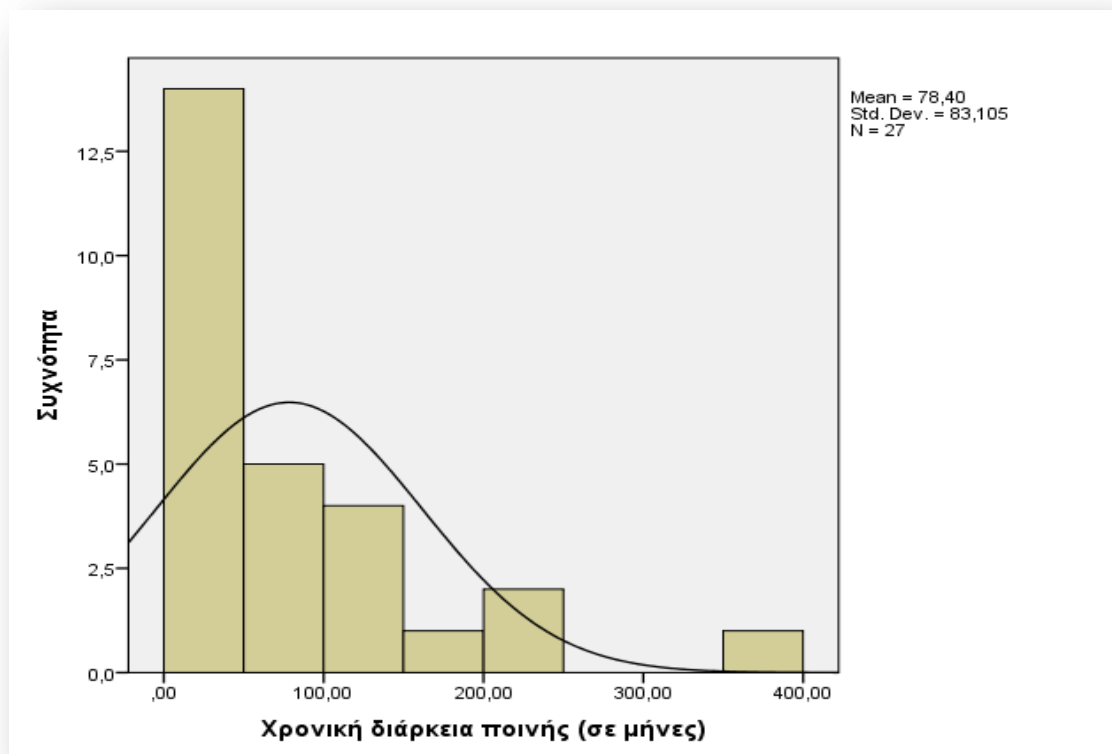
⁷⁵⁰ Ν. 2190/2001, Ν.3386/2005.

⁷⁵¹ Λιποταξία (33 Σ.Π.Κ.).

⁷⁵² Από το σύνολο των 21 καταγεγραμμένων καταδικαστικών αποφάσεων με ελλιπή στοιχεία ως προς τα ποινικά αδικήματα, 19 αποφάσεις είχαν εκδοθεί από Τριμελές Πλημμελειοδικείο, 1 απόφαση είχε εκδοθεί από Τριμελές Εφετείο Κακουρηγμάτων και 1 απόφαση είχε εκδοθεί από Πενταμελές Εφετείο Κακουρηγμάτων.

Σχετικά με το συνολικό ύψος των ποινών (χρονική διάρκεια σε μήνες) που επιβλήθηκαν για τα ποινικά αδικήματα, τα οποία τέλεσαν οι ερωτώμενοι στο παρελθόν κατά την ενηλικότητα, και για τα οποία καταδικάσθηκαν και είτε είχαν εκτίσει είτε είχαν εξαγοράσει (λόγω μετατροπής της σε χρηματική ποινή ή πρόστιμο)⁷⁵³ είτε δεν εξέτιαν για άλλους λόγους (λ.χ. αναστολή ποινής) την επιβληθείσα στερητική της ελευθερίας ποινή κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας, η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν 78,4 μήνες με τυπική απόκλιση 83,11. Η κατανομή της μεταβλητής απεικονίζεται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

Διάγραμμα 40: Κατανομή χρονικής διάρκειας (σε μήνες) εκτιθείσας ποινής ή μη εκτιόμενης κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας

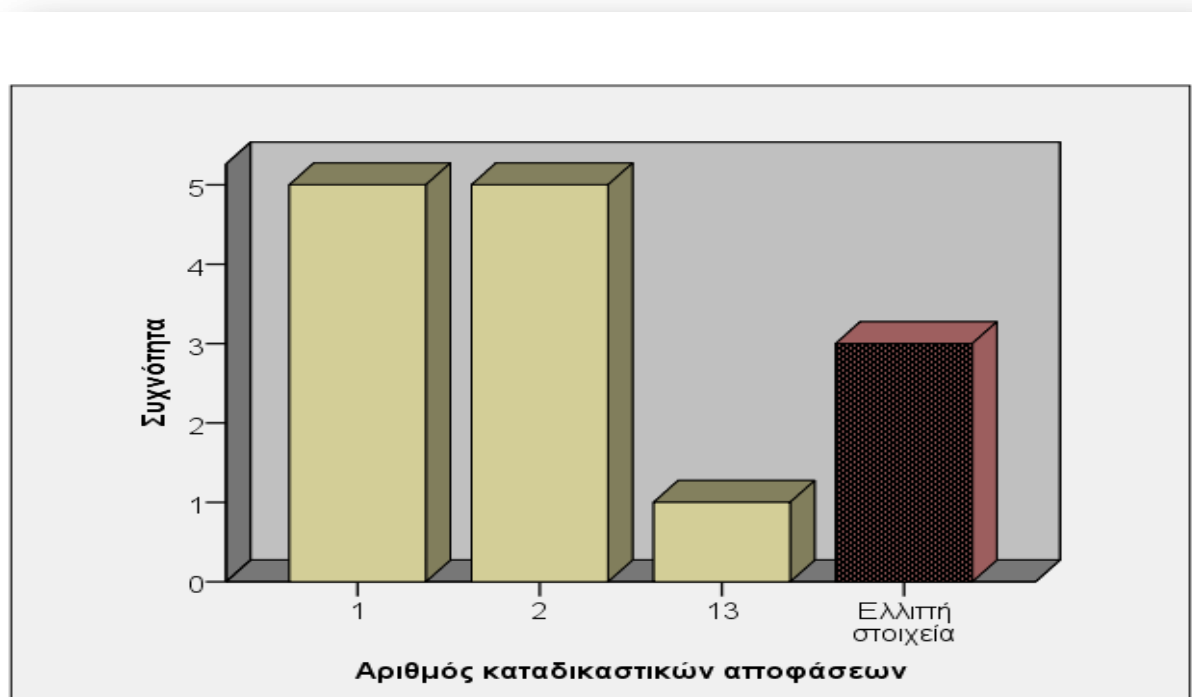

⁷⁵³ Σύμφωνα με το άρθρο 82 παρ. 9 Π.Κ. η περιοριστική της ελευθερίας ποινή, που μετατράπηκε σε χρηματική ή πρόστιμο ή σε παροχή κοινωφελούς εργασίας, διατηρεί το χαρακτήρα της περιοριστικής της ελευθερίας ποινής και μετά τη μερική ή ολική απότιση της ποινής στην οποία έχει μετατραπεί.

2.3.2.2.4. Καταδίκη σε χρηματική ποινή ή πρόστιμο για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα

Εκτός από την καταγραφή των καταδικαστικών αποφάσεων σε ποινές στερητικές της ελευθερίας για πράξεις τελεσθείσες στο παρελθόν κατά την ενηλικότητα, άλλες από αυτές για τις οποίες εξέτιαν ποινή οι ερωτώμενοι κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας, καταγράψαμε και το σύνολο των καταδικαστικών αποφάσεων σε χρηματική ποινή ή πρόστιμο για ποινικά αδικήματα τελεσθέντα στο παρελθόν και κατά την ενηλικότητα και για τα οποία επιβλήθηκαν οι ως άνω αναφερόμενες στερητικές της ελευθερίας ποινές. Από το σύνολο των 28 ατόμων που καταδικάσθηκαν στο παρελθόν για ποινικά αδικήματα τελεσθέντα κατά την ενηλικότητα, 14 άτομα (25% επί του συνόλου των ερωτώμενων) είχαν καταδικασθεί παράλληλα και σε χρηματική ποινή ή πρόστιμο, τα οποία κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας είχαν αποτίσει.

Διάγραμμα 41: Αριθμός καταδικαστικών αποφάσεων σε χρηματική ποινή ή πρόστιμο για πράξεις τελεσθείσες στο παρελθόν και κατά την ενηλικότητα

Από το παραπάνω διάγραμμα διαπιστώνουμε ότι 5 άτομα (8,9 επί του συνόλου των ερωτώμενων και 35,7% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) καταδικάστηκαν σε χρηματική ποινή ή πρόστιμο 1 φορά, 5 άτομα (8,9% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 35,7% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) καταδικάστηκαν 2 φορές και 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 7,1% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) καταδικάστηκε 13 φορές. Επίσης 3 άτομα (5,4 επί του συνόλου των ερωτώμενων και 21,4% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) είχαν καταδικασθεί σε χρηματική ποινή ή πρόστιμο αλλά δυνάμει αγνώστου αριθμού δικαστικών αποφάσεων (λ.χ. περίπτωση συγχωνευτικής απόφασης η οποία δεν αναφέρει τις συγχωνευόμενες αποφάσεις).

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει, επίσης, να αναφέρουμε ότι από το σύνολο των 28 ατόμων (50% επί του συνόλου των ερωτώμενων) που είχαν καταδικασθεί στο παρελθόν για πράξεις τελεσθείσες κατά την ανηλικότητα, 3 άτομα (10,7%) είχαν καταδικασθεί δυνάμει 1 δικαστικής απόφασης Τριμελούς πλημμελειοδικείου με ελλιπή στοιχεία ως προς το είδος της επιβληθείσας ποινής, 1 άτομο (3,6%) δυνάμει 2 δικαστικών αποφάσεων και 1 άτομο (3,6%) δυνάμει 7 δικαστικών αποφάσεων με ελλιπή στοιχεία ως προς το είδος της επιβληθείσας ποινής. Τέλος, στην περίπτωση των υπόλοιπων 23 ατόμων (82,1%) δεν εντοπίστηκαν αποφάσεις με ελλιπή στοιχεία ως προς το είδος της επιβληθείσας ποινής.

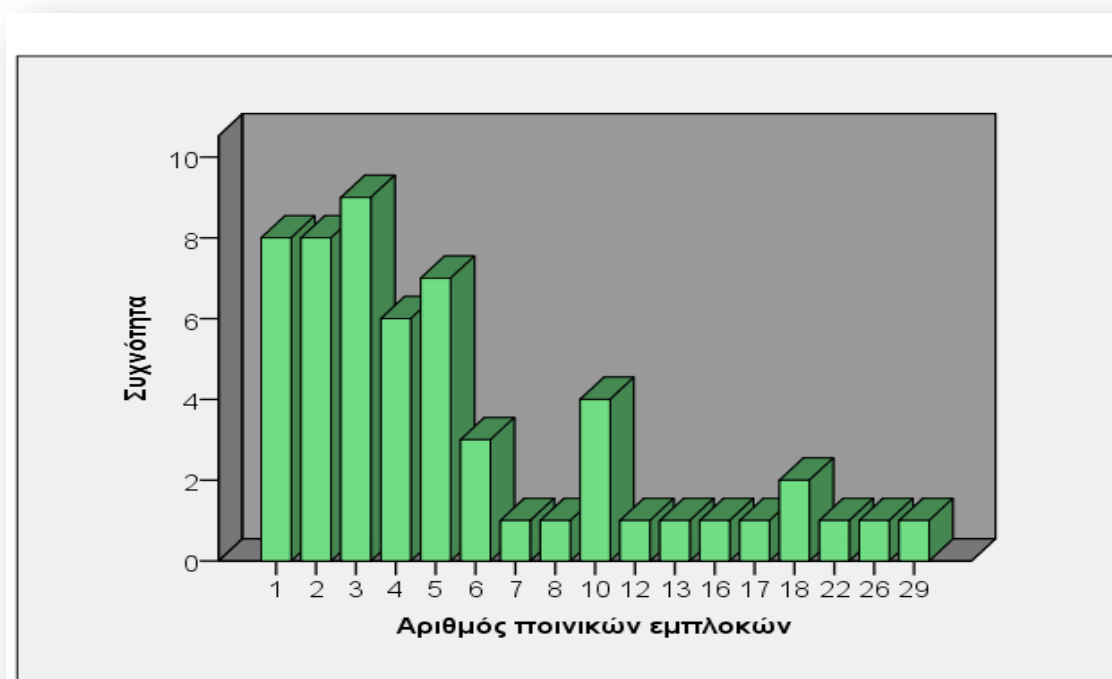
2.3.2.3. Εμπλοκή της πειραματικής ομάδας στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης για πράξεις τελεσθείσες κατά την ανηλικότητα

Σε μια πρώτη φάση εξετάσαμε το σύνολο των ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα, είτε επρόκειτο για απλή σύλληψη του ερωτώμενου χωρίς περαιτέρω εμπλοκή στο ποινικό σύστημα είτε για παραπομπή στο Δικαστήριο Ανηλίκων και έκδοση δικαστικής απόφασης δυνάμει της οποίας επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή ή αθωωτικής απόφασης είτε για άσκηση ποινικής δίωξης χωρίς να έχει περατωθεί η ποινική προδικασία ή να έχει λάβει χώρα η εκδίκαση της υπόθεσης κατά την ακροαματική διαδικασία.

Στο διάγραμμα που ακολουθεί διαπιστώνουμε ότι: 8 άτομα (14,3%) ενεπλάκησαν 1 φορά, 8 άτομα (14,3%) ενεπλάκησαν 2 φορές, 9 άτομα (16,1%) ενεπλάκησαν 3 φορές, 6 άτομα (10,7%) ενεπλάκησαν 4 φορές, 7 άτομα (12,5%) ενεπλάκησαν 5 φορές, 3 άτομα (5,4%) ενεπλάκησαν 6 φορές, 1 άτομο (1,8%)

ενεπλάκη 7 φορές και άλλο 1 άτομο (1,8%) 8 φορές, 4 άτομα (7,1%) ενεπλάκησαν 10 φορές, 1 άτομο (1,8%) ενεπλάκη 12 φορές και άλλο 1 άτομο (1,8%) 13 φορές, 1 άτομο (1,8%) ενεπλάκη 16 φορές και 1 ακόμη άτομο (1,8%) 17 φορές, 2 άτομα (3,6%) ενεπλάκησαν 18 φορές, 1 άτομο (1,8%) ενεπλάκη 22 φορές, 1 άτομο (1,8%) ενεπλάκη 26 φορές και τέλος, 1 άτομο (1,8%) ενεπλάκη 29 φορές. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν 6,32 με τυπική απόκλιση 6,44.⁷⁵⁴

Διάγραμμα 42: Αριθμός εμπλοκών στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα

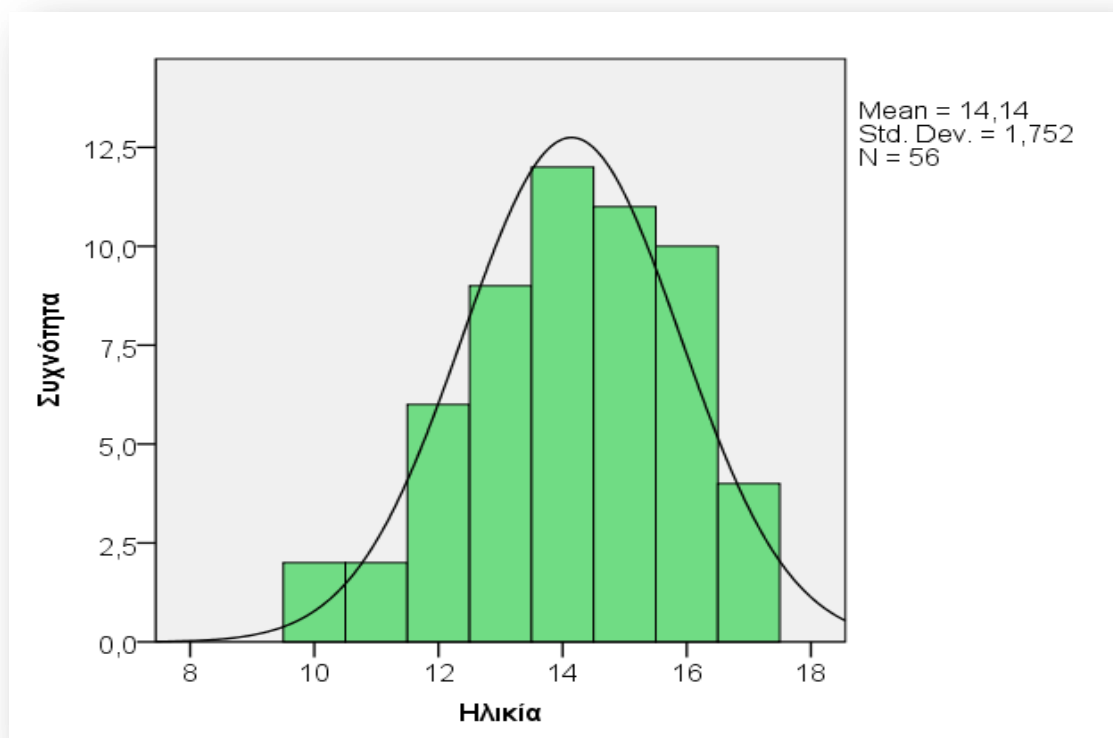

Όσον αφορά στην ηλικία της πρώτης εμπλοκής κατά την ανηλικότητα στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, όπως παρατηρούμε στο διάγραμμα που ακολουθεί, 2 άτομα (3,6%) ενεπλάκησαν για πρώτη φορά σε ηλικία 10 ετών, 2 άτομα (3,6%) ενεπλάκησαν σε ηλικία 11 ετών, 6 άτομα (10,7%) ενεπλάκησαν σε ηλικία 12 ετών, 9 άτομα (16,1%) ενεπλάκησαν σε ηλικία 13 ετών, 12 άτομα (21,4%) ενεπλάκησαν σε ηλικία 14 ετών, 11 άτομα (19,6%) ενεπλάκησαν σε ηλικία 15 ετών, 10 άτομα (17,9%) ενεπλάκησαν σε ηλικία 16 ετών και 4 άτομα (7,1%) ενεπλάκησαν

⁷⁵⁴ Η μέση τιμή λόγω της ύπαρξης ακραίων τιμών της μεταβλητής παρουσιάζει ιδιαίτερα μεγάλη τυπική απόκλιση και ως εκ τούτου δεν μπορούμε να πούμε ότι αποτελεί το σημείο συγκέντρωσης των ατόμων του δείγματος.

σε ηλικία 17 ετών. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν 14,14 έτη με μικρή τυπική απόκλιση 1,75.

Διάγραμμα 43: Κατανομή ηλικίας ερωτώμενων κατά την πρώτη εμπλοκή στο ποινικό σύστημα

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι η μέση τιμή ηλικίας τέλεσης του πρώτου ποινικού αδικήματος για τα άτομα της πειραματικής ομάδας ανεξαρτήτως ποινικής εμπλοκής υπολογίστηκε περίπου στα 12 έτη.⁷⁵⁵ Με άλλα λόγια, τα άτομα της πειραματικής ομάδας φαίνεται να ξεκινούν την παραβατική δράση κατά μέσο όρο 2 έτη πριν την πρώτη τους σύλληψη. Στην κοορτική μελέτη των Wolfgang, Figlio και Sellin (1972) η μέση τιμή για την ηλικία πρώτης σύλληψης τοποθετήθηκε στα 14,4 έτη.⁷⁵⁶ Ωστόσο σε έρευνα του Max Plank διαπιστώθηκε ότι ένα ποσοστό μεγαλύτερο του 40% από τους άρρενες του δείγματος είχαν την πρώτη τους επαφή με

⁷⁵⁵ Βλ. παραπάνω σ. 273-274.

⁷⁵⁶ Wolfgang M. E., Figlio R. M., Sellin T. H., ό.π.

την αστυνομία πριν την ηλικία των 14 ετών.⁷⁵⁷ Στην περίπτωση της πειραματικής ομάδας από το σύνολο των 56 ατόμων, 19 άτομα (34% επί του συνόλου των ερωτώμενων) είχαν την πρώτη τους σύλληψη σε ηλικία μικρότερη των 14 ετών. Επίσης, ο Wolfgang (1974) σε μεταγενέστερη έρευνά του σε 567 άτομα από την αρχική ηλικιακή σειρά της Φιλαδέλφειας διαπίστωσε ότι όσοι είχαν εμπλακεί στην εγκληματική δράση ως ανήλικοι είχαν τετραπλάσιες πιθανότητες να συλληφθούν ως ενήλικες σε αντίθεση με εκείνους που δεν είχαν τέτοιου είδους εμπλοκή.⁷⁵⁸

Στη συνέχεια αναλύεται η εμπλοκή των ερωτώμενων κατά την ανηλικότητα σε όλες τις πιθανές της εκφάνσεις προκειμένου να καταδειχθούν τα ποσοτικά (αριθμός εμπλοκών) αλλά και ποιοτικά χαρακτηριστικά (είδος εμπλοκής ανάλογα με το στάδιο της ποινικής διαδικασίας στο οποίο αναφέρεται η εμπλοκή) της επαφής του ατόμου με το ποινικό σύστημα, τα οποία συμβάλλουν καταλυτικά στη διαμόρφωση όλων εκείνων των απαραίτητων προϋποθέσεων για την ευόδωση της ποινικής στιγματιστικής διαδικασίας του παρεκκλίνοντος ανηλίκου.

2.3.2.3.1. Σύλληψη από την αστυνομία χωρίς περαιτέρω άσκηση ποινικής δίωξης για πράξεις τελεσθείσες κατά την ανηλικότητα

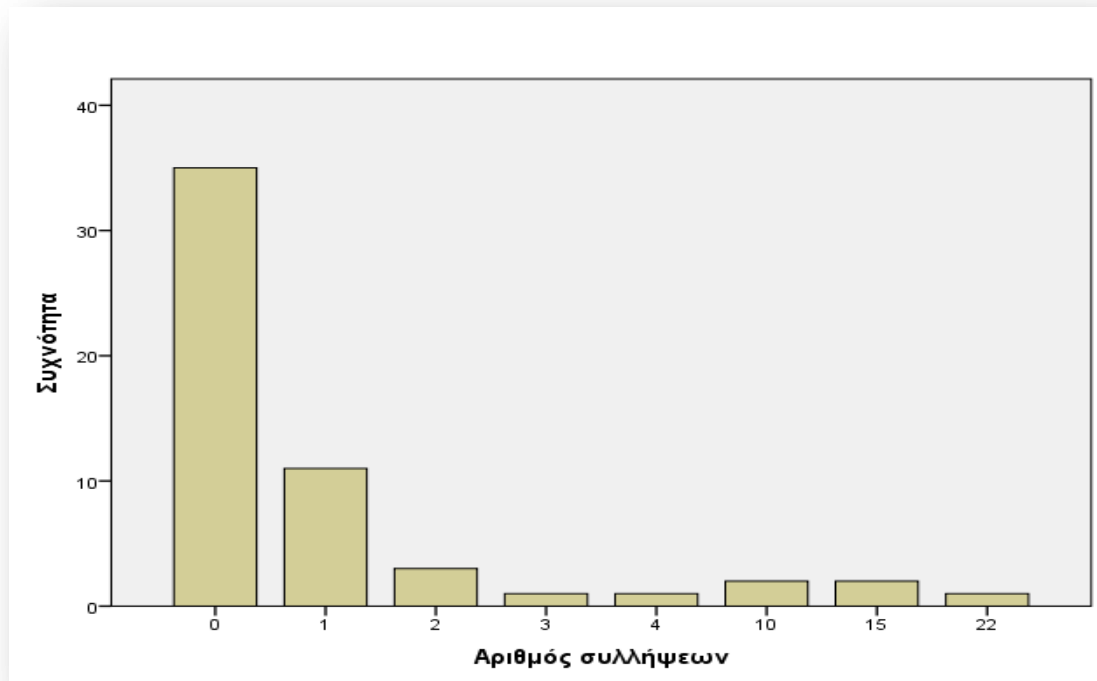
Όσον αφορά στην εμπλοκή των ερωτώμενων στο ποινικό σύστημα, η οποία εξαντλείται στην απλή σύλληψή τους, χωρίς περαιτέρω διείσδυση στον ποινικό μηχανισμό, από το παρακάτω διάγραμμα διαπιστώνουμε ότι 35 άτομα (62,5%) κατά την ανηλικότητα δεν είχαν καμία σύλληψη, για την οποία δεν ακολούθησε περαιτέρω εμπλοκή στο ποινικό σύστημα (λ.χ. διενέργεια προκαταρκτικής εξέτασης ή άσκηση ποινικής δίωξης για το διαπραχθέν ποινικό αδίκημα). Ωστόσο 11 άτομα (19,6%) είχαν συλληφθεί και αφεθεί ελεύθερα 1 φορά, 3 άτομα (5,4%) 2 φορές, 1 άτομο (1,8%) 3 φορές, 1 άτομο (1,8%) 4 φορές, 2 άτομα (3,6%) 10 φορές, 2 άτομα (3,6%)

⁷⁵⁷ Ζαραφωνίτου Χ., ό.π., σ. 90-94, Schneider G., Sutterer P., Karger T., Cohort study on the development of police- recorded criminality and criminal sanctioning, Part I & II, Crime and Criminal Justice, 1988, σ. 72-88 και 89-114.

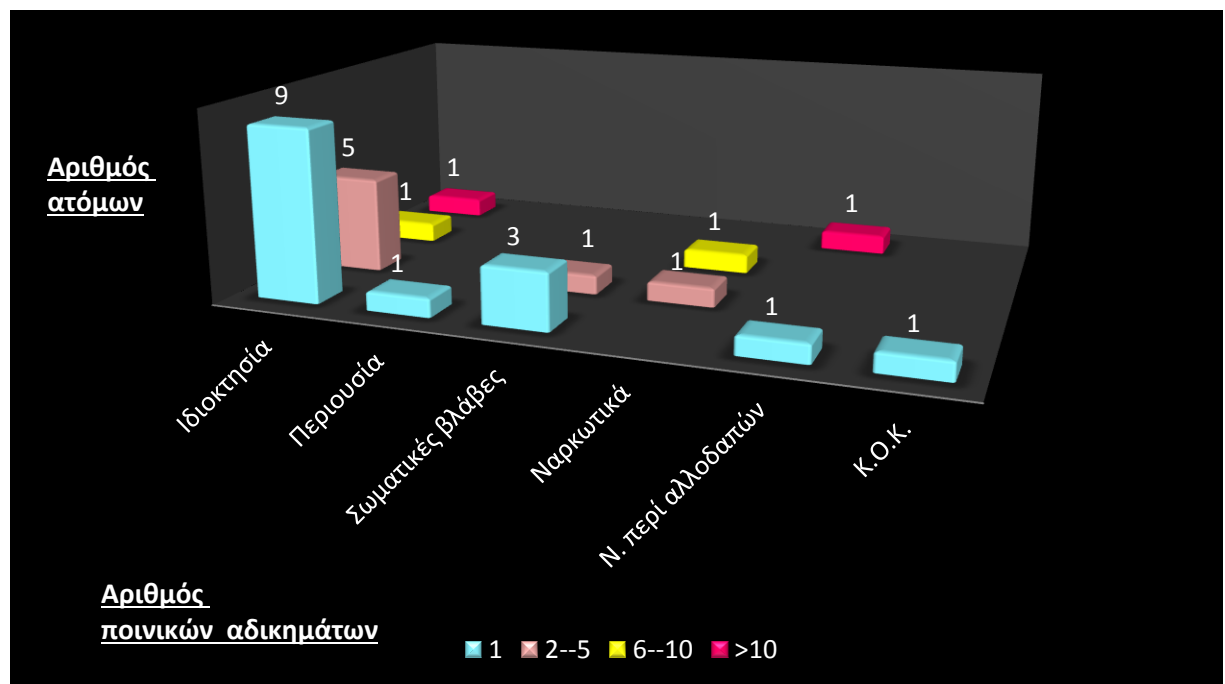
⁷⁵⁸ Wolfgang M., Crime in a birth cohort, R.HOOD, Criminology and Public Policy Essays in Honor of Sir L. Radzinovitz, The Free Press, New York, 1974, 79-92, Sampson R.J., Laub J.H., 1993, ό.π., σ. 123 επ.

15 φορές και 1 άτομο (1,8%) 22 φορές. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν 1,71 με μεγάλη τυπική απόκλιση 4,30.

Διάγραμμα 44: Αριθμός συλλήψεων κατά την ανηλικότητα χωρίς εμπλοκή σε περαιτέρω στάδια της ποινικής διαδικασίας

Διάγραμμα 45: Συχνότητα και είδος ποινικών αδικημάτων

Στο παραπάνω διάγραμμα παρατηρούμε ότι 9 άτομα (16,1% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 56,3% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) είχαν συλληφθεί για 1 ποινικό αδίκημα κατά της ιδιοκτησίας, 5 άτομα (8,9% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 31,3% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά αδικήματα, 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 6,3% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 6-10 ποινικά αδικήματα και 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 6,3% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για πάνω από 10 ποινικά αδικήματα αυτού του είδους.⁷⁵⁹ Επίσης, 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) είχε συλληφθεί για 1 ποινικό αδίκημα κατά της περιουσίας⁷⁶⁰ και 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 1 παράβαση Κ.Ο.Κ.⁷⁶¹ Επίσης, 3 άτομα (5,4% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 75% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) είχαν συλληφθεί για 1 ποινικό αδίκημα σχετικά με σωματικές βλάβες και 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 25% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά αδικήματα αυτού του είδους.⁷⁶² Παράλληλα, 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 50% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) είχε συλληφθεί για 2-5 πλημμεληματικές παραβάσεις του Ν. περί Ναρκωτικών και 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 50% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 6-10 πλημμεληματικές παραβάσεις του ίδιου νόμου.⁷⁶³ Τέλος, 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 50% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) είχε συλληφθεί για 1 παράβαση της νομοθεσίας περί Εισόδου και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια και 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 50% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για πάνω από 10 τέτοιες παραβάσεις.⁷⁶⁴

⁷⁵⁹ Στην κατηγορία των εγκλημάτων κατά της ιδιοκτησίας συμπεριλάβαμε τα αδικήματα της κλοπής (372 Π.Κ.) και της φθοράς ξένης ιδιοκτησίας (381 Π.Κ.).

⁷⁶⁰ Εκβίαση (385 Π.Κ.).

⁷⁶¹ Ν. 2696/1999, Ν.2963/2001 και Ν. 3542/2007.

⁷⁶² Εν προκειμένω υπαγάγαμε την περίπτωση της απλής σωματικής βλάβης (308 Π.Κ.).

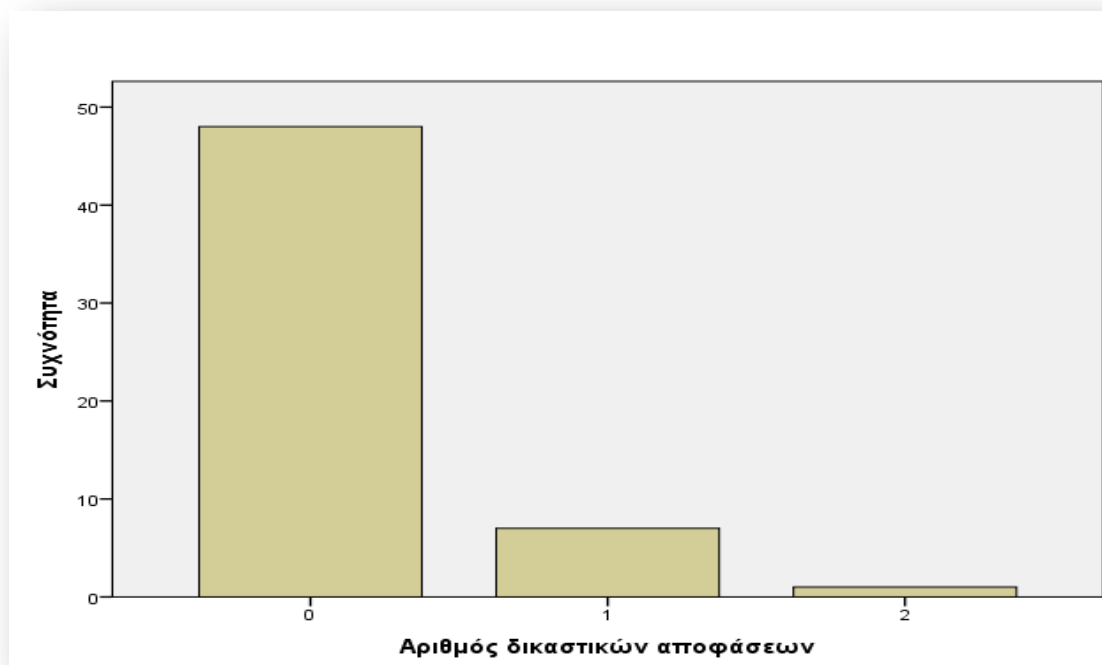
⁷⁶³ Ν. 1729/1987, Ν. 3459/2006 (Κ.Ν.Ν), Ν. 4139/2013.

⁷⁶⁴ Ν. 2190/2001, Ν. 3386/2005.

2.3.2.3.2. Αθώωση ή οριστική παύση ποινικής δίωξης ή κήρυξη ποινικής δίωξης ως απαράδεκτης για πράξεις τελεσθείσες κατά την ανηλικότητα

Εκτός από τις περιπτώσεις της απλής σύλληψης χωρίς περαιτέρω εμπλοκή στον ποινικό μηχανισμό καταγράψαμε και τις περιπτώσεις, στις οποίες έλαβε χώρα σύλληψη, ασκήθηκε ποινική δίωξη και στη συνέχεια είτε στο στάδιο της προδικασίας είτε της κύριας διαδικασίας εκδόθηκε απαλλακτικό βούλευμα ή αθωωτική απόφαση αντίστοιχα ή παύθηκε οριστικά ή κηρύχθηκε απαράδεκτη η ασκηθείσα ποινική δίωξη.

Διάγραμμα 46: Αριθμός δικαστικών αποφάσεων ή βουλευμάτων που αθωώνουν ή παύουν οριστικά ή κηρύσσουν ως απαράδεκτη την ασκηθείσα ποινική δίωξη

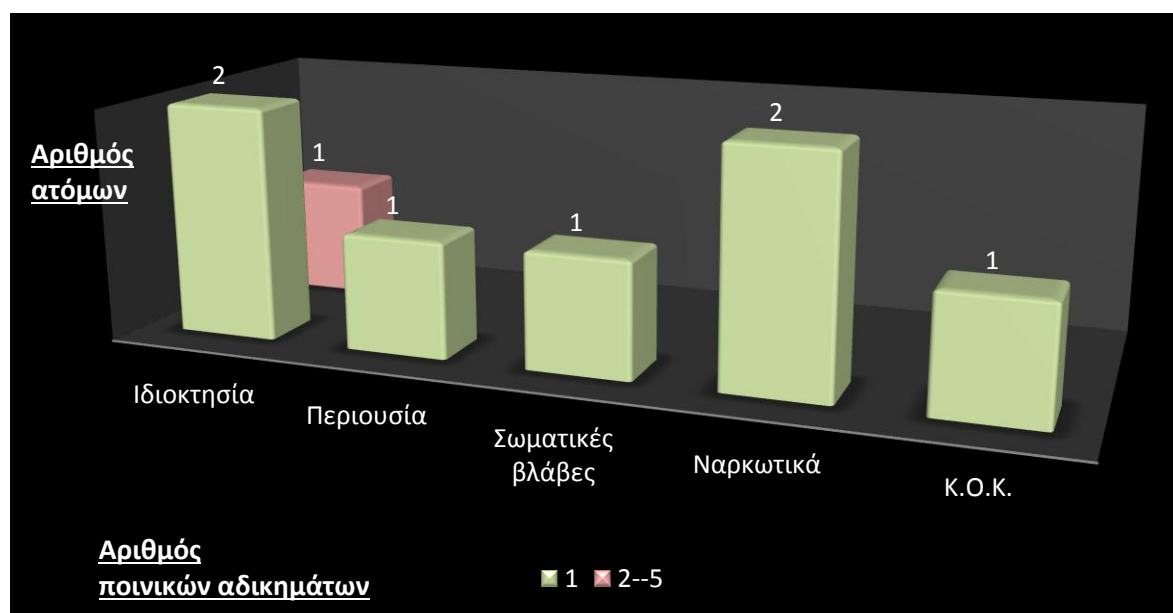

Από το σύνολο των 56 ατόμων του δείγματός μας, 8 άτομα (14,3% επί του συνόλου των ερωτώμενων) είχαν αθωωθεί ή είχε παύσει οριστικά ή είχε κηρυχθεί απαράδεκτη η σε βάρος τους ασκηθείσα ποινική δίωξη. Από τα 8 άτομα, 7 άτομα (12,5%) είχαν αθωωθεί ή είχε παύσει οριστικά ή είχε κηρυχθεί απαράδεκτη η σε βάρος τους ασκηθείσα ποινική δίωξη 1 φορά ενώ στην περίπτωση 1 ατόμου (1,8%) κάτι τέτοιο έλαβε χώρα 2 φορές. Τέλος, 48 άτομα (85,7% επί του συνόλου των ερωτώμενων) δεν παρουσίαζαν κατά την ανηλικότητα καμία δικαστική απόφαση ή βούλευμα που να αθώνει ή να παύει οριστικά ή να κηρύσσει ως απαράδεκτη την ασκηθείσα ποινική δίωξη.

Αξίζει επίσης να αναφερθεί το αν η αθώωση ή η οριστική παύση ή η κήρυξη ως απαράδεκτης της ποινικής δίωξης έλαβε χώρα κατά την ποινική προδικασία ή κατά την ακροαματική διαδικασία διότι τα διαφορετικά στάδια της ποινικής διαδικασίας καθορίζουν το βαθμό διείσδυσης του ατόμου στον ποινικό μηχανισμό και ως εκ τούτου το ενδεχόμενο του ποινικού στιγματισμού του ακόμα και αν η δικαστική κρίση έχει απαλλακτικό χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, από τα 8 άτομα, 3 άτομα (37,5%) αθώωθηκαν ή παύθηκε οριστικά ή κηρύχθηκε απαράδεκτη η ασκηθείσα σε βάρος τους ποινική δίωξη κατά την ποινική προδικασία ενώ 5 (62,5%) άτομα έφτασαν έως και την αίθουσα του Δικαστηρίου Ανηλίκων.

Επίσης, για τις περιπτώσεις εκείνες, όπου η αθώωση ή η οριστική παύση ή η κήρυξη ως απαράδεκτης της ποινικής δίωξης έλαβε χώρα κατά την ακροαματική διαδικασία, ελέγξαμε σε ποιο βαθμό εκδικάσθηκε η υπόθεση γιατί ακόμα και τα επιμέρους στάδια της ακροαματικής διαδικασίας απεικονίζουν διαφορετικό βαθμό εμπλοκής του ατόμου στον ποινικό μηχανισμό. Από τα δεδομένα προέκυψε ότι για τα 5 άτομα, τα οποία είχαν αθωωθεί ή είχε παύσει οριστικά ή είχε κηρυχθεί απαράδεκτη η σε βάρος τους ασκηθείσα ποινική δίωξη κατά την ακροαματική διαδικασία, η εκδίκαση των υποθέσεων έγινε σε πρώτο βαθμό.

Διάγραμμα 47: Συχνότητα και είδος ποινικών αδικημάτων

Όσον αφορά στο είδος και στη συχνότητα των αδικημάτων, για τα οποία επήλθε η αθώωση ή παύθηκε οριστικά ή κηρύχθηκε ως απαράδεκτη η ασκηθείσα ποινική δίωξη τα αποτελέσματα απεικονίζονται στο παραπάνω διάγραμμα.

Ειδικότερα, 2 άτομα (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 66,7% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) αθώωθηκαν ή παύθηκε οριστικά ή κηρύχθηκε απαράδεκτη η σε βάρος τους ασκηθείσα ποινική δίωξη για 1 ποινικό αδίκημα κατά της ιδιοκτησίας ενώ 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 33,3% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά αδικήματα αυτού του είδους.⁷⁶⁵ Επίσης, 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) αθώωθηκε ή παύθηκε οριστικά ή κηρύχθηκε απαράδεκτη η σε βάρος του ασκηθείσα ποινική δίωξη για 1 ποινικό αδίκημα κατά της περιουσίας,⁷⁶⁶ 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 1 ποινικό αδίκημα σχετικό με σωματικές βλάβες,⁷⁶⁷ 2 άτομα (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 1 πλημμεληματική παράβαση του Ν. περί Ναρκωτικών⁷⁶⁸ και τέλος, 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 1 παράβαση Κ.Ο.Κ.⁷⁶⁹

2.3.2.3.3. Επιβολή μέτρου ή ποινής κατά την ανηλικότητα

Όσον αφορά στην επιβολή αναμορφωτικού ή θεραπευτικού μέτρου ή ποινής περιορισμού σε κατάσταση κράτησης νέων ή κάποιας άλλης ποινής στερητικής της ελευθερίας (περιπτώσεις, οι οποίες υπάγονταν σε προγενέστερο νομοθετικό πλαίσιο σχετικά με τα ηλικιακά όρια της ανηλικότητας),⁷⁷⁰ 42 άτομα (75%) μας απάντησαν ότι τους είχε επιβληθεί κατά την ανηλικότητα κάποιο μέτρο ή ποινή ενώ 14 (25%) άτομα απάντησαν αρνητικά.

⁷⁶⁵ Επρόκειτο για τα αδικήματα της ληστείας (380 Π.Κ.), της κλοπής (372 Π.Κ.) και της κλοπής ευτελούς αξίας (377 Π.Κ.).

⁷⁶⁶ Επρόκειτο για το αδίκημα της αποδοχής και διάθεσης προϊόντων εγκλήματος (394 Π.Κ.).

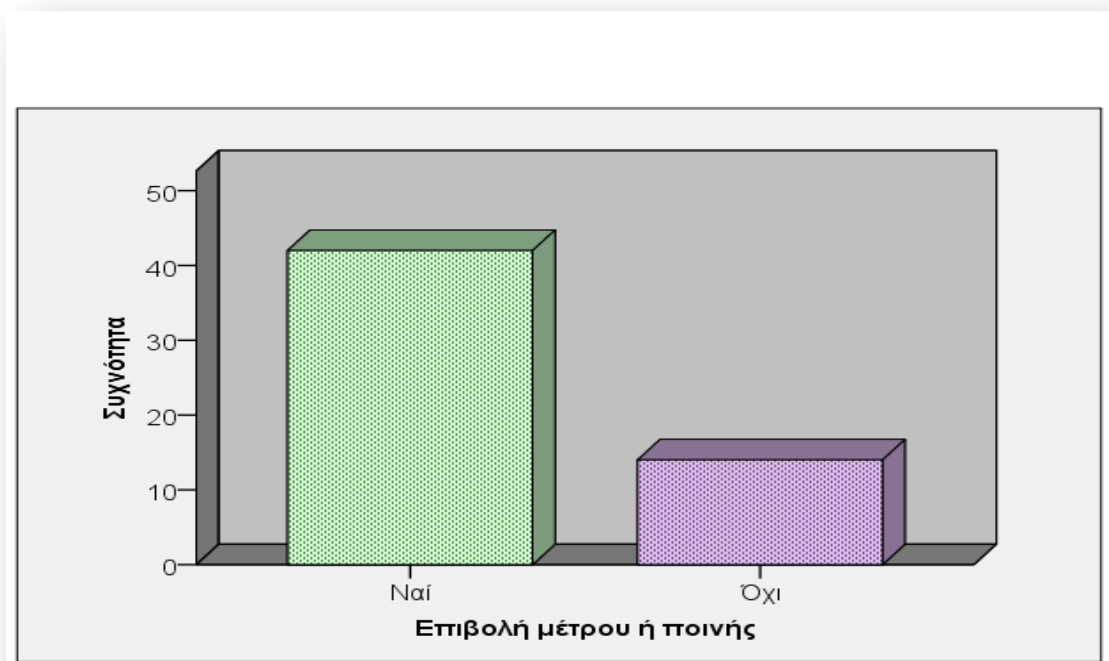
⁷⁶⁷ Επρόκειτο για απλή σωματική βλάβη (308 Π.Κ.).

⁷⁶⁸ Ν. 1729/1987, Ν. 3459/2006 (Κ.Ν.Ν), Ν. 4139/2013.

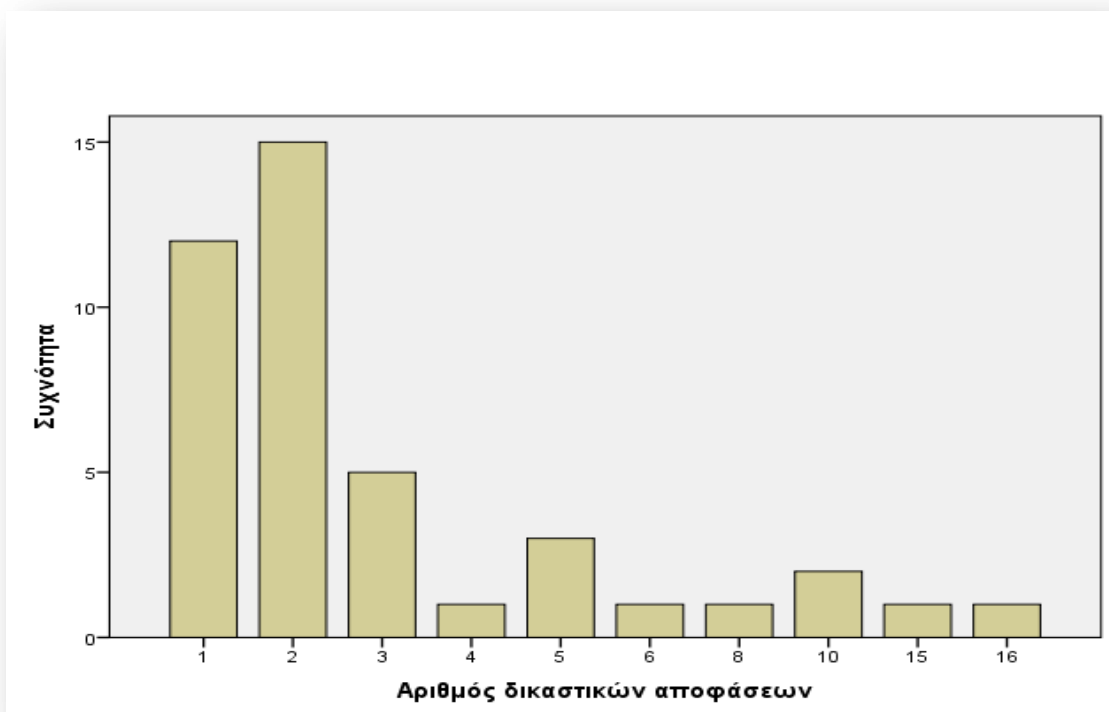
⁷⁶⁹ Ν. 2696/1999, Ν.2963/2001 και Ν. 3542/2007.

⁷⁷⁰ Ο Ν. 3189/2003 αύξησε τα ηλικιακά όρια της ανηλικότητας από το κατώτατο όριο των 7 ετών στα 8 έτη και το ανώτατο όριο των 17 ετών στα 18 έτη (121 Π.Κ.). Καθόρισε τα ηλικιακά όρια των ποινικώς ανεύθυνων ανηλίκων από το 8^ο έτος συμπληρωμένο έως και το 13^ο συμπληρωμένο (126 Π.Κ.) ενώ παράλληλα αύξησε το όριο για τους ανήλικους ποινικά υπεύθυνους από το 12^ο έτος στο 13^ο συμπληρωμένο (127 Π.Κ.). Για το σύνολο των τροποποιήσεων που επέφερε ο Ν. 3189/2003 στο πεδίο της ποινικής αντιμετώπισης της παραβατικότητας των ανηλίκων βλ. Κουράκης Ν.Ε, Δίκαιο παραβατικών ανηλίκων, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σ. 267 επ.

Διάγραμμα 48: Επιβολή μέτρου ή ποινής κατά την ανηλικότητα

Διάγραμμα 49: Αριθμός επιβληθέντων μέτρων ή ποινών συνολικά κατά την ανηλικότητα για πράξεις τελεσθείσες κατά την ανηλικότητα

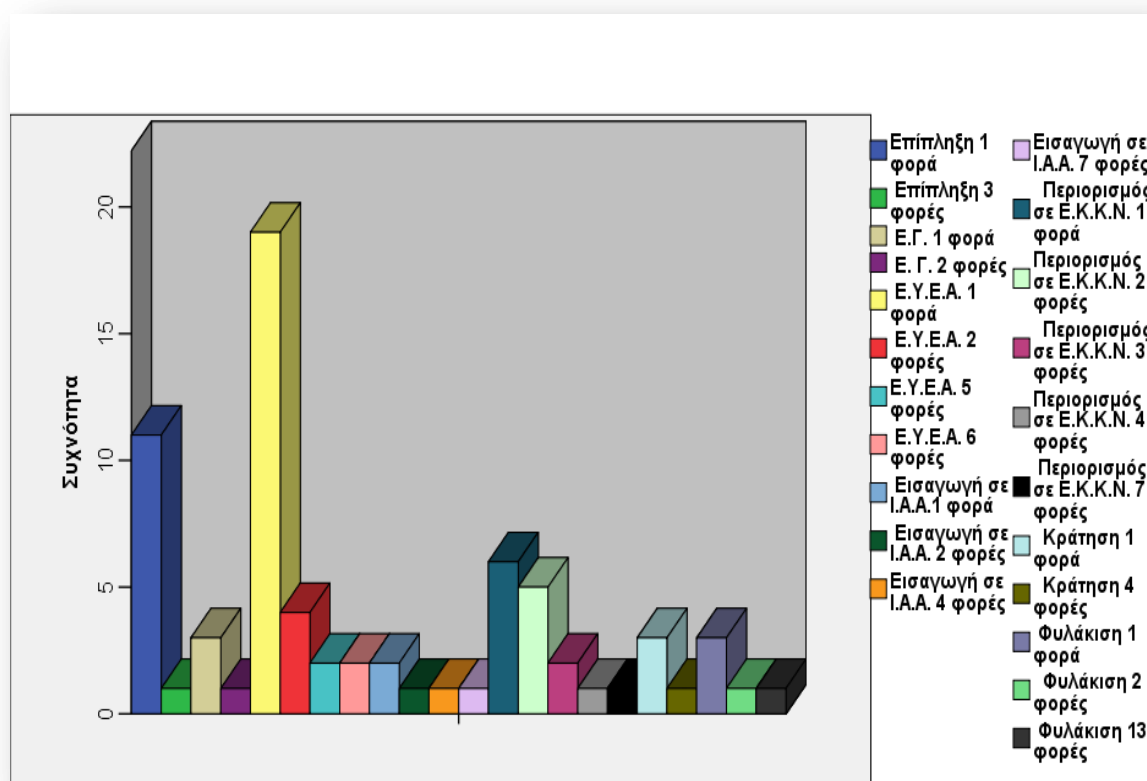

Εξετάζοντας το σύνολο των μέτρων ή ποινών που επιβλήθηκαν κατά την ανηλικότητα στα 42 άτομα, που απάντησαν θετικά στο ερώτημα περί επιβολής

μέτρου ή ποινής κατά την ανηλικότητα, διαπιστώσαμε ότι επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή σε 12 άτομα (28,6%) 1 φορά, σε 15 άτομα (35,7%) 2 φορές, σε 5 άτομα (11,9) 3 φορές, σε 1 άτομο (2,4%) 4 φορές, σε 3 άτομα (7,1%) 5 φορές, σε 1 άτομο (2,4%) 6 φορές, σε 1 άτομο (2,4%) 8 φορές, σε 2 άτομα (4,8%) 10 φορές, σε 1 άτομο (2,4%) 15 φορές και σε 1 άτομο (2,4%) 16 φορές. Η μέση τιμή της μεταβλητής υπολογίστηκε στα 3,36 με τυπική απόκλιση 3,54, γεγονός που μάλλον οφείλεται στις ακραίες τιμές που παρουσιάζει η μεταβλητή.⁷⁷¹

Η συχνότητα επιβολής και το είδος των μέτρων και των ποινών απεικονίζονται στο παρακάτω διάγραμμα.

Διάγραμμα 50: Συχνότητα επιβολής και είδος μέτρων και ποινών

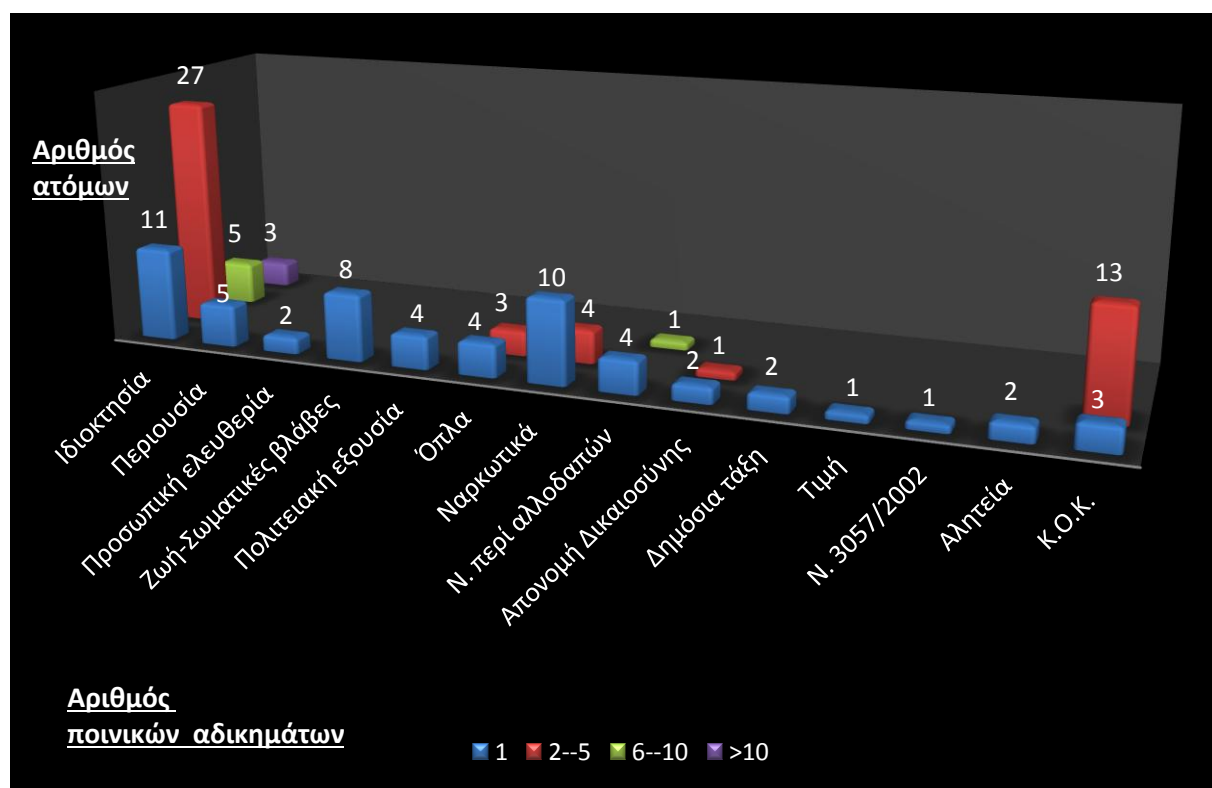
Όπως παρατηρούμε σε 11 άτομα (15,3% επί των απαντήσεων και 26,2% επί των συμμετεχόντων) είχε επιβληθεί το μέτρο της επίπληξης 1 φορά ενώ σε 1 άτομο

⁷⁷¹ Για τον υπολογισμό του συνόλου των επιβληθέντων μέτρων ή ποινών, κατά την ανηλικότητα, υπολογίσαμε μέτρα ή ποινές, τα οποία είτε έχουν ήδη εκτιθεί είτε εκτίονταν κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας, προκειμένου να έχουμε μια συνολική εικόνα για την εμπλοκή των ερωτώμενων κατά την ανηλικότητα.

(1,4% επί των απαντήσεων και 2, 4% επί των συμμετεχόντων) είχε επιβληθεί 3 φορές. Σε 3 άτομα (4,2% επί των απαντήσεων και 7,1% επί των συμμετεχόντων) είχε επιβληθεί το μέτρο της επιμέλειας γονέων 1 φορά και σε 1 άτομο (1,4% επί των απαντήσεων και 2,4% επί των συμμετεχόντων) είχε επιβληθεί 2 φορές. Το μέτρο της ανάθεσης της επιμέλειας σε επιμελητή ανηλίκων είχε επιβληθεί σε 19 άτομα (26,4% επί των απαντήσεων και 45,2% επί των συμμετεχόντων) 1 φορά, σε 4 άτομα (5,6% επί των απαντήσεων και 9,5% επί των συμμετεχόντων) 2 φορές, σε 2 άτομα (2,8% επί των απαντήσεων και 4,8% επί των συμμετεχόντων) 5 φορές και σε 2 άτομα (2,8% επί των απαντήσεων και 4,8% επί των συμμετεχόντων) 6 φορές. Σε 2 άτομα (2,8% επί των απαντήσεων και 4,8% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε το μέτρο της εισαγωγής σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων 1 φορά, σε 1 άτομο (1,4% επί των απαντήσεων και 2,4% επί των συμμετεχόντων) 2 φορές, σε 1 άτομο (1,4% επί των απαντήσεων και 2,4% επί των συμμετεχόντων) 4 φορές και σε 1 άτομο (1,4% επί των απαντήσεων και 2,4% επί των συμμετεχόντων) 7 φορές. Όσον αφορά στο μέτρο περιορισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, επιβλήθηκε σε 6 άτομα (8,3% επί των απαντήσεων και 14,3% επί των συμμετεχόντων) 1 φορά, σε 5 άτομα (6,9% επί των απαντήσεων και 11,9% επί των συμμετεχόντων) 2 φορές, σε 2 άτομα (2,8% επί των απαντήσεων και 4,8% επί των συμμετεχόντων) 3 φορές, σε 1 άτομο (1,4% επί των απαντήσεων και 2,4% επί των συμμετεχόντων) 4 φορές και σε 1 άτομο (1,4% επί των απαντήσεων και 2,4% επί των συμμετεχόντων) 7 φορές. Στην περίπτωση 3 ατόμων (4,2% επί των απαντήσεων και 7,1% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε ποινή κράτησης 1 φορά και στην περίπτωση 1 ατόμου (1,4% επί των απαντήσεων και 2,4% επί των συμμετεχόντων) 4 φορές. Τέλος, σε 3 άτομα (4,2% επί των απαντήσεων και 7,1% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε ποινή φυλάκισης 1 φορά, σε 1 άτομο (1,4% επί των απαντήσεων και 2,4% επί των συμμετεχόντων) 2 φορές και σε 1 άτομο (1,4% επί των απαντήσεων και 2,4% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε ποινή φυλάκισης 13 φορές.⁷⁷²

⁷⁷² Όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, σε ορισμένες περιπτώσεις η τέλεση ποινικών αδικημάτων από άτομα του δείγματος κατά την ανηλικότητα έλαβε χώρα σε χρόνο προγενέστερο του Ν. 3389/2003, και ως εκ τούτου, κρίναμε ορθό να συμπεριλάβουμε στις ποινικές κυρώσεις, που επιβλήθηκαν κατά την ανηλικότητα, και ποινές στερητικές της ελευθερίας, οι οποίες είχαν επιβληθεί σε άτομα που είχαν συμπληρώσει τα 17 έτη κατά το χρόνο τέλεσης της αξιόποινης πράξης και για αυτό η ποινική τους μεταχείριση εξέπιπτε του πεδίου εφαρμογής του δικαίου ανηλίκων ενώ σύμφωνα με το ισχύον κατά τη

Διάγραμμα 51: Συχνότητα και είδος διαπραχθέντων ποινικών αδικημάτων κατά την ανηλικότητα για τα οποία επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή είτε κατά την ανηλικότητα είτε κατά την ενηλικότητα

Αναφορικά με το είδος των διαπραχθέντων ποινικών αδικημάτων κατά την ανηλικότητα, για τα οποία επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή είτε κατά την ανηλικότητα είτε κατά την ενηλικότητα (το διάγραμμα 51 αναφέρεται όχι μόνο στις περιπτώσεις των 42 ατόμων, στα οποία επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή κατά την ανηλικότητα αλλά και στις περιπτώσεις των ατόμων, τα οποία διέπραξαν ποινικό αδίκημα κατά την ανηλικότητα αλλά η επιβολή μέτρου ή ποινής έλαβε χώρα κατά την ενηλικότητα, όπως αναλυτικά θα αναφέρουμε σε επόμενη ενότητα)⁷⁷³ τα αποτελέσματα κυμάνθηκαν ως εξής: σε 11 άτομα (19,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 23,9% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή για 1 ποινικό αδίκημα κατά της ιδιοκτησίας, σε 27 άτομα (48,2% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 58,7% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά αδικήματα, σε 5 άτομα (8,9% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 10,9% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 6-10 ποινικά αδικήματα και σε 3 άτομα (5,4% επί του συνόλου των

διεξαγωγή της έρευνάς μας νομικό πλαίσιο τα άτομα αυτά θα έπρεπε κατά το χρόνο τέλεσης της αξιόποινης πράξης να θεωρούνται ανήλικα.

⁷⁷³ Το διάγραμμα απεικονίζει τις περιπτώσεις 50 ατόμων.

ερωτώμενων και 6,5% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για πάνω από 10 ποινικά αδικήματα αυτού του είδους.⁷⁷⁴ Παράλληλα, σε 5 άτομα (8,9% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή για 1 ποινικό αδίκημα κατά της περιουσίας,⁷⁷⁵ σε 2 άτομα (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 1 ποινικό αδίκημα κατά της προσωπικής ελευθερίας,⁷⁷⁶ σε 8 άτομα (14,3% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 1 ποινικό αδίκημα κατά της ζωής ή σχετικό με σωματικές βλάβες⁷⁷⁷ και σε 4 άτομα (7,1% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 1 ποινικό αδίκημα κατά της πολιτειακής εξουσίας.⁷⁷⁸ Όσον αφορά στα ποινικά αδικήματα σχετικά με τη νομοθεσία περί όπλων, σε 4 άτομα (7,1% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 57,1% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή για 1 τέτοιο ποινικό αδίκημα ενώ σε 3 άτομα (5,4% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 42,9% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά αδικήματα αυτού του είδους.⁷⁷⁹ Σχετικά με τις παραβάσεις του Ν. περί Ναρκωτικών σε 10 άτομα (17,9% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 71,4% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή για 1 παράβαση ενώ σε 4 άτομα (7,1% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 28,6% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 παραβάσεις του ίδιου νόμου.⁷⁸⁰ Επίσης, σε 4 άτομα (7,1% επί του συνόλου των

⁷⁷⁴ Στα αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας συμπεριλάβαμε την κλοπή, τη διακεκριμένη κλοπή, τη ληστεία καθώς τη ληστρική κλοπή, τη φθορά ξένης ιδιοκτησίας και τις διακεκριμένες περιπτώσεις φθοράς (372, 374, 380, 380 παρ.3, 381, 382 Π.Κ.).

⁷⁷⁵ Στα αδικήματα κατά της περιουσίας υπαγάγαμε το αδίκημα της εκβίασης, της αποδοχής και διάθεσης προϊόντων εγκλήματος καθώς και της αποφυγής πληρωμής εισιτηρίου (385, 391 και 394 Π.Κ.).

⁷⁷⁶ Στα αδικήματα κατά της προσωπικής ελευθερίας υπαγάγαμε το αδίκημα της παράνομης κατακράτησης καθώς και της απειλής (325 και 333 Π.Κ.).

⁷⁷⁷ Στα αδικήματα κατά της ζωής ή τα σχετικά με τις σωματικές βλάβες συμπεριλάβαμε την ανθρωποκτονία εκ προθέσεως, την απλή σωματική βλάβη, την απρόκλητη σωματική βλάβη καθώς και την επικίνδυνη σωματική βλάβη (299 παρ.1, 308, 308^Α, 309 Π.Κ.).

⁷⁷⁸ Στις προσβολές κατά της πολιτειακής εξουσίας συμπεριλάβαμε την αντίσταση και την απόδραση κρατουμένου (167 και 173 Π.Κ.).

⁷⁷⁹ Επρόκειτο για τα ποινικά αδικήματα της οπλοκατοχής, οπλοφορίας και οπλοχρησίας (αρ. 5, 6, 9 Ν. 495/1976).

⁷⁸⁰ Ν. 1729/1987, Ν. 3459/2006 (Κ.Ν.Ν), Ν. 4139/2013.

ερωτώμενων και 80% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή για 1 παράβαση του Ν. περί Εισόδου και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια ενώ σε 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 20% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 6-10 παραβάσεις αυτού του είδους.⁷⁸¹ Αναφορικά με τα εγκλήματα κατά της απονομής της δικαιοσύνης, σε 2 άτομα (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 66,7% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή για 1 ποινικό αδίκημα και σε 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 33,3% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 ποινικά αδικήματα αυτού του είδους.⁷⁸² Επίσης, σε 2 άτομα (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή για 1 ποινικό αδίκημα κατά της δημόσιας τάξης,⁷⁸³ σε 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 1 ποινικό αδίκημα κατά της τιμής,⁷⁸⁴ σε 1 άτομο (1,8% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 1 παράβαση του Ν.3057/2002,⁷⁸⁵ σε 2 άτομα (3,6% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 100% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 1 ποινικό αδίκημα σχετικό με την αλητεία⁷⁸⁶ και τέλος, σε 3 άτομα (5,4% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 18,8% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 1 παράβαση Κ.Ο.Κ και σε 13 άτομα (23,2% επί του συνόλου των ερωτώμενων και 81,3% επί του συνόλου των έγκυρων απαντήσεων) για 2-5 παραβάσεις Κ.Ο.Κ.⁷⁸⁷

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι τα αποτελέσματα σχετικά με το είδος των διαπραχθέντων κατά την ανηλικότητα ποινικών αδικημάτων, για τα οποία έλαβε χώρα ποινική εμπλοκή και ειδικότερα επιβολή μέτρου ή ποινής καθιστούν σαφή το βαθμό ένταξης της πειραματικής ομάδας στην παραβατικότητα, ήδη από την περίοδο της ανηλικότητας, σε αντίθεση με την ηπιότερης μορφής

⁷⁸¹ Ν. 1975/1991, Ν. 2190/2001, Ν. 3386/2005.

⁷⁸² Επρόκειτο για τα αδικήματα της ψευδούς ανώμοτης κατάθεσης και της ψευδούς καταμήνυσης (225 και 229 Π.Κ.).

⁷⁸³ Στα εγκλήματα κατά της δημόσιας τάξης υπαγάγαμε το ποινικό αδίκημα της σύστασης και συμμορίας ή εγκληματικής οργάνωσης (187 Π.Κ.).

⁷⁸⁴ Επρόκειτο για το αδίκημα της εξύβρισης (361 Π.Κ.).

⁷⁸⁵ Επρόκειτο για αθλητική νομοθεσία.

⁷⁸⁶ Το αδίκημα της αλητείας (408 Π.Κ.) καταργήθηκε με το αρ.1 παρ. 12β' του Ν. 2207/1994.

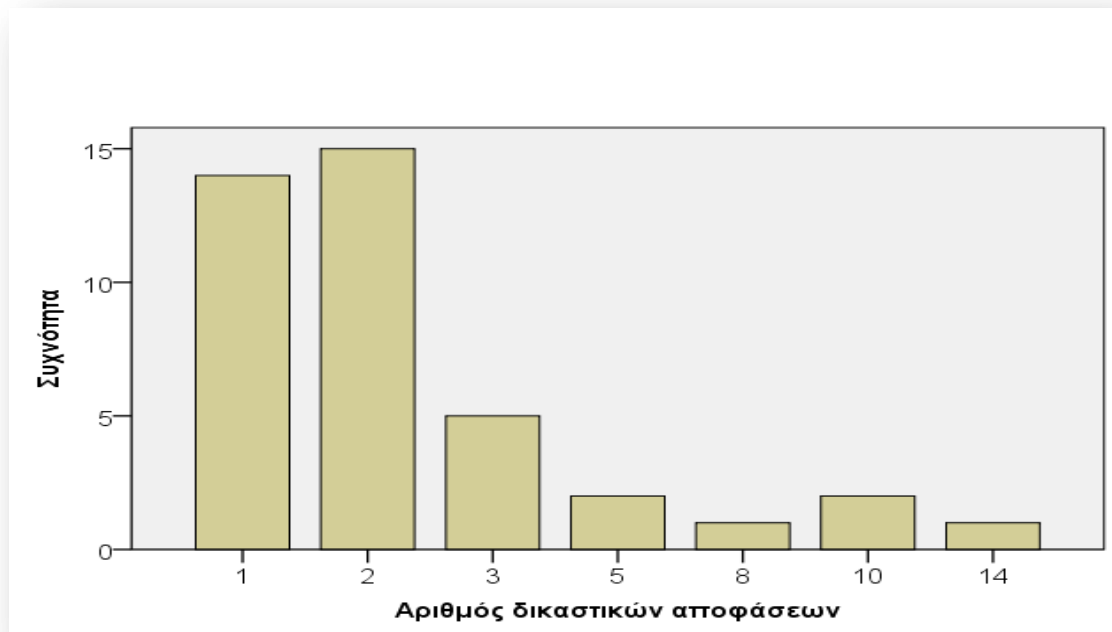
⁷⁸⁷ Ν. 2696/1999, Ν.2963/2001 και Ν. 3542/2007.

παραβατική δράση των ατόμων της ομάδας ελέγχου. Η βαριά παραβατικότητα των ατόμων της πειραματικής ομάδας προκύπτει επίσης και από τα δεδομένα της έρευνας σχετικά με το είδος των διαπραχθέντων κατά την ανηλικότητα ποινικών αδικημάτων, για τα οποία έλαβε χώρα ποινική εμπλοκή. Το γεγονός αυτό συνάδει με την άποψη ότι καταλυτικό ρόλο στην απόφαση των φορέων του ποινικού μηχανισμού για τη σύλληψη, άσκηση ποινικής δίωξης, παραπομπή σε δίκη και επιβολή ποινής, διαδραματίζει η βαρύτητα της αξιόποινης πράξης και το ποινικό μητρώο.⁷⁸⁸

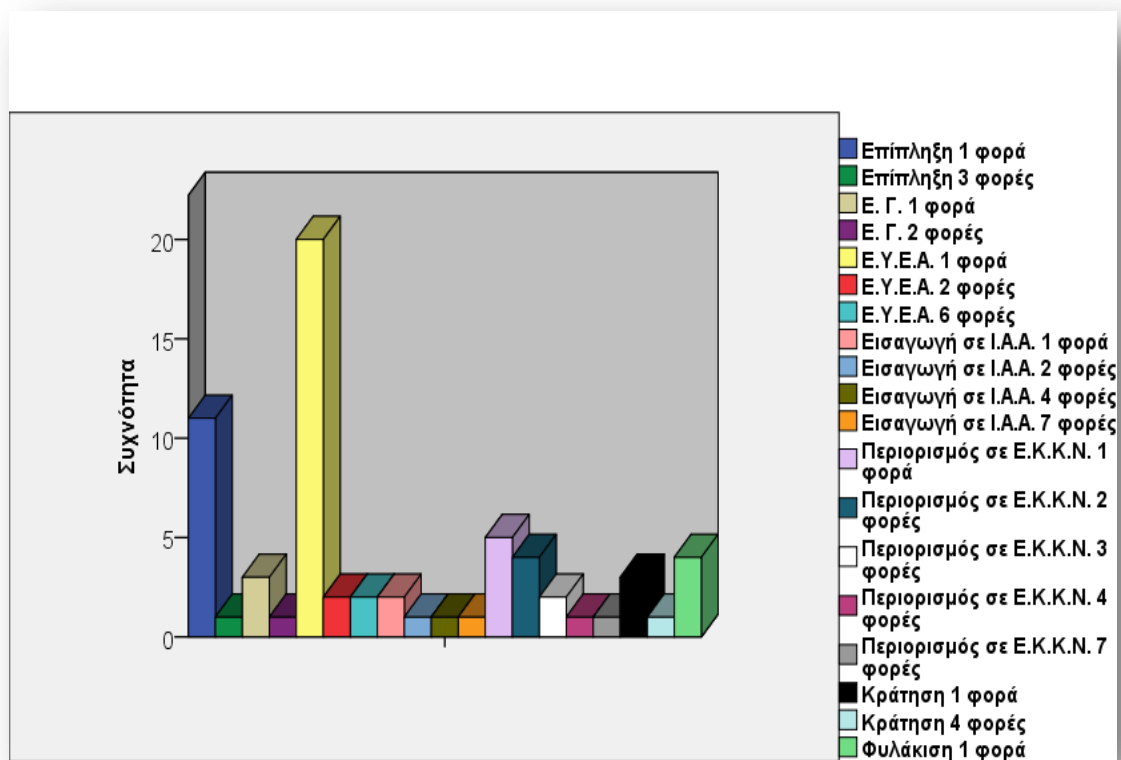
Τα παραπάνω δεδομένα σχετικά με τον αριθμό και το είδος των επιβληθεισών ποινικών κυρώσεων (και αναφορικά με το είδος των διαπραχθέντων ποινικών αδικημάτων) συμπεριλαμβάνουν, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, και μέτρα ή ποινές, τα οποία εκτίονταν κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας, προκειμένου να απεικονίσουμε με πληρότητα το σύνολο των εμπλοκών των ερωτώμενων κατά την ανηλικότητα, οι οποίες κατέληξαν στην επιβολή μέτρου ή ποινής. Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε το σύνολο των επιβληθέντων κατά την ανηλικότητα μέτρων ή ποινών και τη χρονική διάρκεια αυτών, μη συμπεριλαμβανομένων των εκτιόμενων κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας, αφού για τα εκτιόμενα κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας μέτρα ή ποινές έχει γίνει εκτενής αναφορά σε προηγούμενη ενότητα, έτσι ώστε να αποφευχθεί ο εις διπλούν υπολογισμός τους. Ειδικότερα, από το σύνολο των ερωτώμενων, 42 άτομα (75%) μας απάντησαν ότι τους είχε επιβληθεί κατά την ανηλικότητα κάποιο μέτρο ή ποινή. Αν εξαιρέσουμε τις περιπτώσεις επιβολής κατά την ανηλικότητα μέτρου ή ποινής, τα οποία εκτίονταν κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας, και υπολογίσουμε το σύνολο των επιβληθέντων, ανά ερωτώμενο, μέτρων ή ποινών, τα οποία επιβλήθηκαν κατά την ανηλικότητα αλλά δεν εκτίονταν κατά το χρόνο διενέργειας της έρευνας, προκύπτει ένα σύνολο 40 ατόμων. Ειδικότερα, σε 14 άτομα (35%) επιβλήθηκε κάποιο μέτρο ή ποινή 1 φορά, σε 15 άτομα (37,5%) 2 φορές, σε 5 άτομα (12,5%) 3 φορές, σε 2 άτομα (5%) 5 φορές, σε 1 άτομο (2,5%) 8 φορές, σε 2 άτομα (5%) 10 φορές και σε 1 άτομο (2,5%) 14 φορές. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν 2,78 με αυξημένη τυπική απόκλιση 2,87

⁷⁸⁸ Ζαραφωνίτου Χ., ό.π., σ. 236 επ., Wellford C., ό.π., Hohenstein W.F., ό.π., Sampson R.J., 1986, ό.π., Black D.J., Reiss A. J., ό.π., Terry R., ό.π., Ferdinand T., Luchterhand E.G., ό.π., Williams J.R., Gold M., ό.π., Bell D.J., Lang K., ό.π., McEachern A., Bauzer R., Factors related to dispositions of juvenile police contacts, Klein & Myerhoff, Juvenile gangs in context, Prentice Hall, N.Y., 1967, σ. 148-161.

Διάγραμμα 52: Αριθμός επιβληθέντων κατά την ανηλικότητα μέτρων ή ποινών, μη συμπεριλαμβανομένων των εκτιόμενων κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας

Διάγραμμα 53: Συχνότητα επιβολής και είδος μέτρων ή ποινών

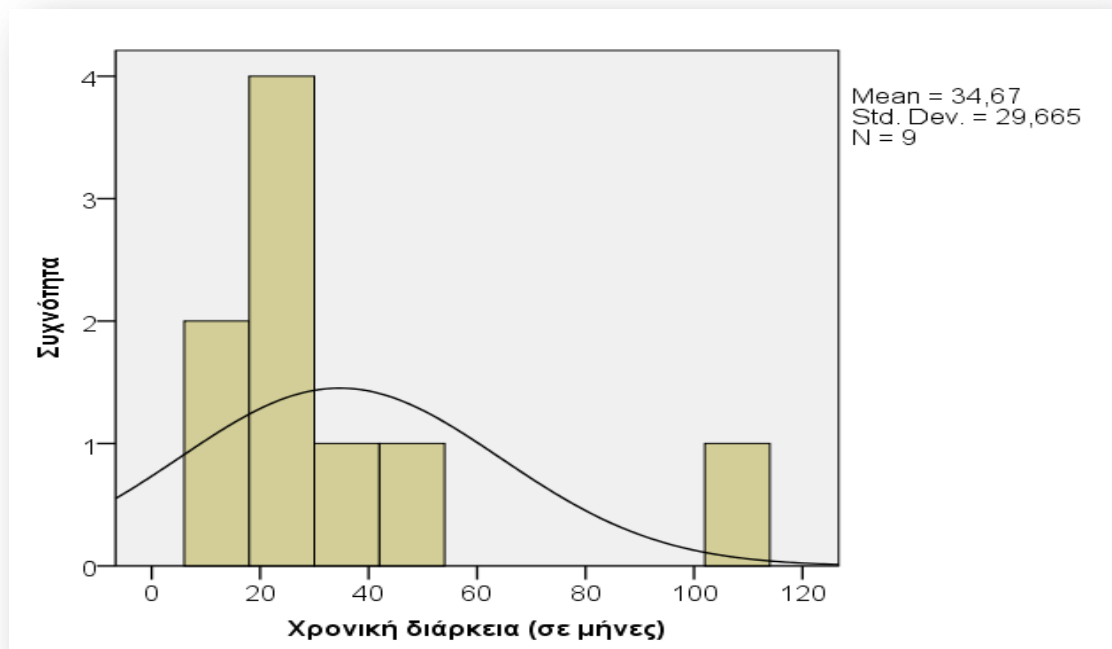

Από το παραπάνω διάγραμμα διαπιστώνουμε ότι σε 11 άτομα (16,7% επί των απαντήσεων και 27,5% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε το μέτρο της επίπληξης 1 φορά ενώ σε 1 άτομο (1,5% επί των απαντήσεων και 2,5% επί των συμμετεχόντων) 3 φορές. Το μέτρο της επιμέλειας γονέων επιβλήθηκε σε 3 άτομα (4,5% επί των απαντήσεων και 7,5% επί των συμμετεχόντων) 1 φορά και σε 1 άτομο (1,5% επί των απαντήσεων και 2,5% επί των συμμετεχόντων) 2 φορές. Όσον αφορά στο μέτρο της επιμέλειας επιμελητή ανηλίκων, επιβλήθηκε σε 20 άτομα (30,3% επί των απαντήσεων και 50% επί των συμμετεχόντων) 1 φορά, σε 2 άτομα (3% επί των απαντήσεων και 5% επί των συμμετεχόντων) 2 φορές και τέλος, σε 2 άτομα (3% επί των απαντήσεων και 5% επί των συμμετεχόντων) 6 φορές. Το μέτρο εισαγωγής σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων επιβλήθηκε σε 2 άτομα (3% επί των απαντήσεων και 5% επί των συμμετεχόντων) 1 φορά, σε 1 άτομο (1,5% επί των απαντήσεων και 2,5% επί των συμμετεχόντων) 2 φορές, σε 1 άτομο (1,5% επί των απαντήσεων και 2,5% επί των συμμετεχόντων) 4 φορές και σε 1 άτομο (1,5% επί των απαντήσεων και 2,5% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε 7 φορές. Ο περιορισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων επιβλήθηκε σε 5 άτομα (7,6% επί των απαντήσεων και 12,5% επί των συμμετεχόντων) 1 φορά, σε 4 άτομα (6,1% επί των απαντήσεων και 10% επί των συμμετεχόντων) 2 φορές, σε 2 άτομα (3% επί των απαντήσεων και 5% επί των συμμετεχόντων) 3 φορές, σε 1 άτομο (1,5% επί των απαντήσεων και 2,5% επί των συμμετεχόντων) 4 φορές και σε 1 άτομο (1,5% επί των απαντήσεων και 2,5% επί των συμμετεχόντων) 7 φορές. Η ποινή κράτησης επιβλήθηκε σε 3 άτομα (4,5% επί των απαντήσεων και 7,5% επί των συμμετεχόντων) 1 φορά ενώ σε 1 άτομο (1,5% επί των απαντήσεων και 2,5% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε 4 φορές. Τέλος, η ποινή φυλάκισης επιβλήθηκε σε 4 άτομα (6,1% επί των απαντήσεων και 10% επί των συμμετεχόντων) 1 φορά.

Σχετικά με τη χρονική διάρκεια του μέτρου ή των μέτρων της ανάθεσης επιμέλειας στην υπηρεσία επιμελητών ανηλίκων, μη συμπεριλαμβανόμενων των επιβληθέντων κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας, πρέπει να σημειώσουμε ότι σε 15 περιπτώσεις τα στοιχεία που είχαμε στη διάθεσή μας ήταν ελλιπή (λ.χ. υπήρχε ο αριθμός της δικαστικής απόφασης καταχωρημένος στο ποινικό μητρώο του ερωτώμενου αλλά χωρίς περαιτέρω στοιχεία σχετικά με τη χρονική διάρκεια του μέτρου ή οι πληροφορίες σχετικά με την επιβολή ενός τέτοιου μέτρου προέρχονταν αποκλειστικά από τα λεγόμενα των ερωτώμενων κατά τη διεξαγωγή της συνέντευξης

χωρίς να υπάρχει η δυνατότητα για άντληση επιπλέον πληροφοριών λόγω άγνοιας ή κενού μνήμης των ερωτώμενων).⁷⁸⁹ Στα υπόλοιπα 9 άτομα, η συνολική διάρκεια του μέτρου ή των μέτρων της επιμέλειας από επιμελητή ανηλίκων, που επιβλήθηκαν, ήταν 12 μήνες στην περίπτωση 2 ατόμων (22,2%), 24 μήνες στην περίπτωση 4 ατόμων (44,4%), 36 και 48 μήνες αντίστοιχα στην περίπτωση 2 ατόμων (11,11% για κάθε περίπτωση) και 108 μήνες στην περίπτωση 1 ατόμου (11,11%). Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν 34,67 μήνες με τυπική απόκλιση 29,66. Τα αποτελέσματα απεικονίζονται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

Διάγραμμα 54: Χρονική διάρκεια μέτρου επιμέλειας επιμελητών ανηλίκων

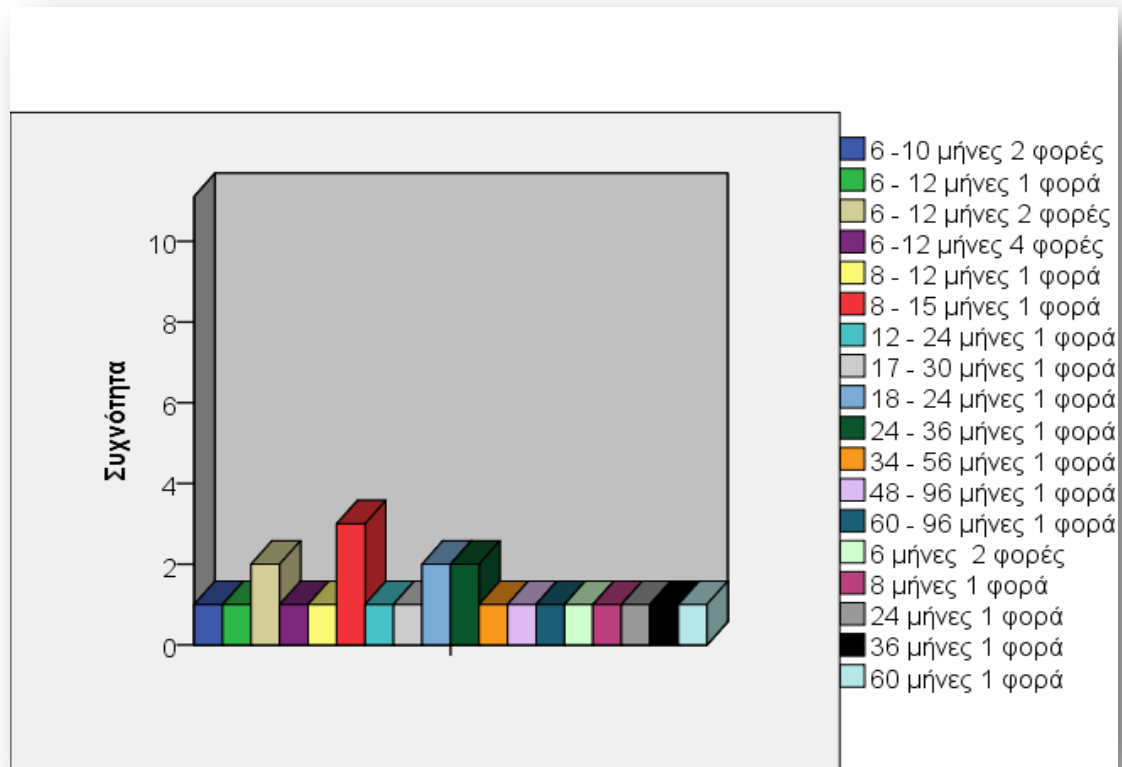
Από το διάγραμμα που ακολουθεί διαπιστώνουμε ότι στις 13 περιπτώσεις, στις οποίες επιβλήθηκε περιορισμός σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων (μη συμπεριλαμβανομένων των τυχόν εκτιόμενων κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας), η χρονική διάρκεια του περιορισμού κυμάνθηκε ως εξής: σε 1 άτομο (4,3% επί των απαντήσεων και 7,7% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε περιορισμός 2 φορές με χρονική διάρκεια 6-10 μήνες, σε 1 άτομο (4,3% επί των απαντήσεων και

⁷⁸⁹ Η χρονική διάρκεια του μέτρου της ανάθεσης της επιμέλειας του ανηλίκου στην υπηρεσία επιμελητών ανηλίκων κυμαίνεται συνήθως από 1 έως 3 έτη.

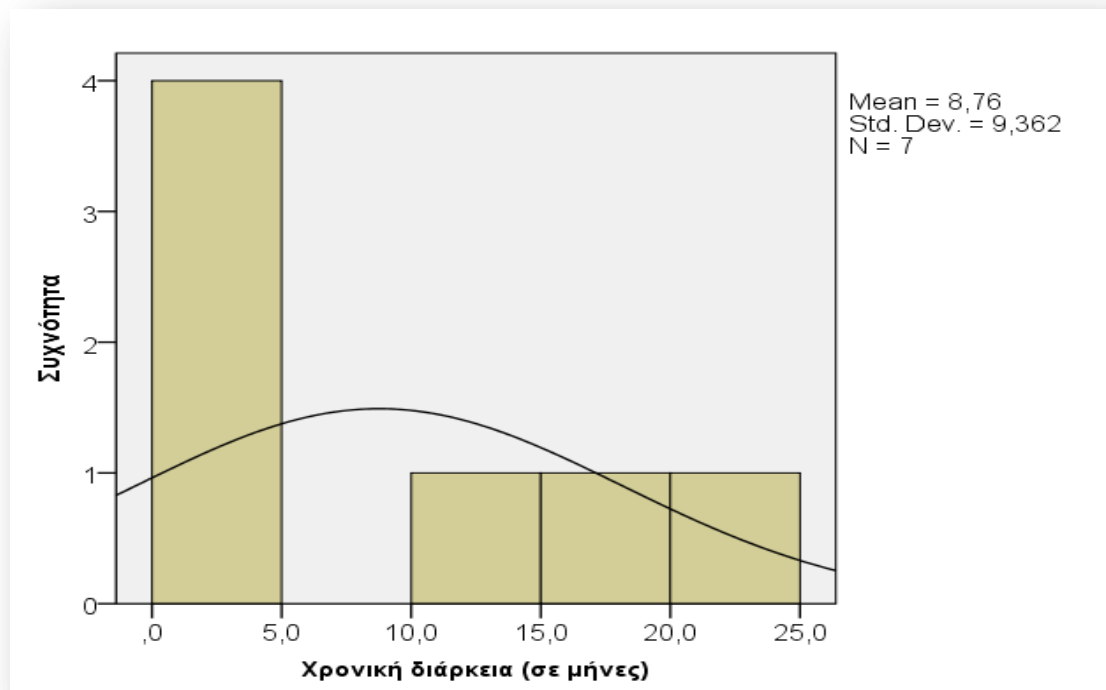
7,7% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε 1 φορά με διάρκεια 6-12 μήνες, σε 2 άτομα (8,7% επί των απαντήσεων και 15,4% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε 2 φορές με διάρκεια 6-12 μήνες, σε 1 άτομο (4,3% επί των απαντήσεων και 7,7% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε 4 φορές με διάρκεια 6-12 μήνες, σε 1 άτομο (4,3% επί των απαντήσεων και 7,7% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε 1 φορά με διάρκεια 8-12 μήνες, σε 3 άτομα (13% επί των απαντήσεων και 23,1% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε 1 φορά με διάρκεια 8-15 μήνες, σε 1 άτομο (4,3% επί των απαντήσεων και 7,7% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε 1 φορά με διάρκεια 12-24 μήνες, σε 1 άτομο (4,3% επί των απαντήσεων και 7,7% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε 1 φορά με διάρκεια 17-30 μήνες, σε 2 άτομα (8,7% επί των απαντήσεων και 15,4% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε 1 φορά με διάρκεια 18-24 μήνες, σε 2 άτομα (8,7% επί των απαντήσεων και 15,4% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε 1 φορά με διάρκεια 24-36 μήνες, σε 1 άτομο (4,3% επί των απαντήσεων και 7,7% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε 1 φορά με διάρκεια 34-56 μήνες, σε 1 άτομο (4,3% επί των απαντήσεων και 7,7% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε 1 φορά με διάρκεια 48-96 μήνες, σε 1 άτομο (4,3% επί των απαντήσεων και 7,7% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε 1 φορά με διάρκεια 60-96 μήνες, σε 1 άτομο (4,3% επί των απαντήσεων και 7,7% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε 2 φορές με διάρκεια 6 μήνες και τέλος, σε 4 άτομα (4,3% επί των απαντήσεων και 7,7% επί των συμμετεχόντων για κάθε περίπτωση) επιβλήθηκε 1 φορά και με διάρκεια 8, 24, 36 και 60 μήνες αντίστοιχα.⁷⁹⁰

⁷⁹⁰ Σύμφωνα με το Ν.3189/2003 στην απόφαση του δικαστηρίου θα πρέπει να ορίζεται επακριβώς ο χρόνος παραμονής του ανηλίκου στο σωφρονιστικό κατάστημα (127 παρ.2 Π.Κ.). Για πράξεις τελεσθείσες σε χρόνο προγενέστερο του Ν. 3189/2003 το δικαστήριο όφειλε να ορίζει μόνο το ελάχιστο και μέγιστο όριο παραμονής του ανηλίκου στο σωφρονιστικό κατάστημα.

Διάγραμμα 55: Χρονική διάρκεια περιορισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων

Διάγραμμα 56: Χρονική διάρκεια ποινών κράτησης και φυλάκισης

Στο παραπάνω διάγραμμα απεικονίζεται το ύψος της επιβληθείσας ποινής κράτησης και φυλάκισης για περιπτώσεις τέλεσης αξιόποινης πράξης κατά την ανηλικότητα αλλά σε χρόνο προγενέστερο του Ν.3189/2003. Με άλλα λόγια, πρόκειται για τις περιπτώσεις εκείνες στις οποίες ο ερωτώμενος διέπραξε ορισμένη αξιόποινη πράξη, έχοντας συμπληρώσει το 17^ο έτος της ηλικίας του αλλά όχι το 18^ο, και μολονότι, σύμφωνα με το ισχύον νομικό πλαίσιο θεωρείται ανήλικος, εντούτοις, βάσει του προγενέστερου νομικού πλαισίου θεωρούνταν ενήλικος. Όπως παρατηρούμε από το σύνολο των 7 ατόμων, στα οποία επιβλήθηκε ποινή στερητικής της ελευθερίας (κράτηση ή/και φυλάκιση), στην περίπτωση 1 ατόμου (14,3%) η χρονική διάρκεια της ποινής ήταν 0,6 μήνες, στην περίπτωση 1 ατόμου (14,3%) ήταν 1 μήνας, στην περίπτωση 1 ατόμου (14,3%) ήταν 2,1 μήνες και στην περίπτωση 1 ατόμου (14,3%) ήταν 3,6 μήνες. Τέλος, στην περίπτωση 3 ατόμων (14,3% για κάθε περίπτωση) η χρονική διάρκεια της επιβληθείσας στερητικής της ελευθερίας ποινής ήταν 12, 18 και 24 μήνες αντίστοιχα.

2.3.2.3.4. Εισαγωγή σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων ή περιορισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων ή εγκλεισμός σε σωφρονιστικό κατάστημα

Προκειμένου να ερευνήσουμε διεξοδικά το βαθμό εμπλοκής των ατόμων της πειραματικής ομάδας στο ποινικό σύστημα κατά την περίοδο της ανηλικότητας, εξετάσαμε τις περιπτώσεις εισαγωγής σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων ή περιορισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων ή εγκλεισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα, δυνάμει του προγενέστερου νομικού πλαισίου σχετικά με τα ηλικιακά όρια της ανηλικότητας.

Ειδικότερα, από το σύνολο των 5 ατόμων στα οποία είχε επιβληθεί το μέτρο της εισαγωγής σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων, στην περίπτωση 4 ατόμων (80%) εκτελέσθηκε η απόφαση και εισήχθησαν στο ίδρυμα. Όσον αφορά στην ηλικία, κατά την οποία εισήχθησαν στο ίδρυμα αγωγής ανηλίκων αναφέρουμε ότι 3 άτομα (75%) εισήχθησαν σε ηλικία 13 ετών και 1 άτομο (25%) σε ηλικία 14 ετών. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν τα 13,25 έτη με τυπική απόκλιση 0,5. Το χρονικό διάστημα παραμονής των 4 ατόμων στο ίδρυμα αγωγής ανηλίκων ήταν 2 μήνες, 3 μήνες, 7 μήνες και 36 μήνες για τον κάθε έναν αντίστοιχα. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν

12 μήνες με ιδιαίτερα μεγάλη τυπική απόκλιση 16,15 ενδεχομένως λόγω της ακραίας τιμής των 36 μηνών.

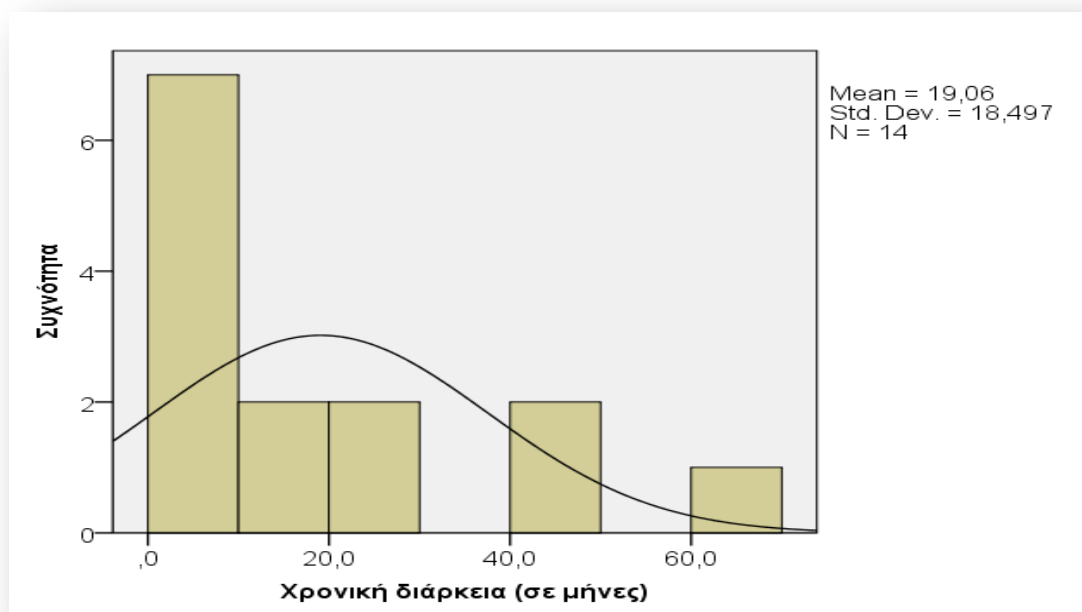
Από το σύνολο των 21 ατόμων στα οποία επιβλήθηκε ποινή περιορισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων ή ποινή κράτησης ή φυλάκισης μη συμπεριλαμβανόμενων των εκτιόμενων, 15 άτομα (71,4%) εισήχθησαν, κατά την ανηλικότητα, είτε σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων είτε σε σωφρονιστικό κατάστημα. Όσον αφορά στην ηλικία εισαγωγής σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων ή σε σωφρονιστικό κατάστημα, 1 άτομο (6,7%) εισήχθη σε ηλικία 13 ετών, 2 άτομα (13,3%) σε ηλικία 14 ετών, 2 άτομα (13,3%) σε ηλικία 15 ετών, 4 άτομα (26,7%) σε ηλικία 16 ετών, και 6 άτομα (40%) σε ηλικία 17 ετών. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν τα 15,8 έτη με τυπική απόκλιση 1,32. Από το σύνολο των 15 ατόμων που εισήχθησαν κατά την ανηλικότητα σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων ή σε σωφρονιστικό κατάστημα, 11 άτομα (73,3%) εισήχθησαν 1 φορά, 3 άτομα (20%) εισήχθησαν 2 φορές και 1 άτομο (6,7%) εισήχθη 3 φορές. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν 1,33 με τυπική απόκλιση 0,62. Παράλληλα, όσον αφορά στη διάρκεια παραμονής στο ειδικό κατάστημα κράτησης ή σε άλλο σωφρονιστικό κατάστημα, για τα 14 άτομα η διάρκεια παραμονής κυμάνθηκε από 3 έως 60 μήνες ενώ για 1 άτομο δεν μπορέσαμε να εξακριβώσουμε τον ακριβή χρόνο παραμονής του. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν 19,06 έτη με ιδιαίτερα αυξημένη τυπική απόκλιση 18,49. Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί ότι σε έρευνα των Κουράκη και Μηλιώνη (1995), η οποία διεξήχθη σε δείγμα 156 ανήλικων κρατουμένων των σωφρονιστικών καταστημάτων Κορυδαλλού και Κασσαβέτειας και η οποία συνοδεύτηκε από επαναληπτική έρευνα διαπιστώθηκε ότι ένα μεγάλο ποσοστό των ανήλικων παραβατών του δείγματος είχαν σχηματίσει ποινικό μητρώο ήδη από την ηλικία κατά μέσο όρο των 14,3 ετών ενώ είχαν ήδη εισαχθεί είτε σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων είτε σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων είτε και στα δύο.⁷⁹¹

⁷⁹¹ Κουράκης Ν.Ε., Μηλιώνη Φ., Έρευνα στις ελληνικές φυλακές: Τα σωφρονιστικά καταστήματα ανηλίκων Κορυδαλλού και Κασσαβέτειας, Σάκουλας, Αθήνα –Κομοτηνή, 1995, Πανάγου Ν., Ταβουλάρη Μ., Τσόλκας Σ., Έρευνα για την κρατούσα κατάσταση και βελτίωση στα ιδρύματα αγωγής ανηλίκων και στο σωφρονιστικό κατάστημα Κορυδαλλού, Αφιέρωμα στη μνήμη του Η. Δασκαλάκη, Αθήνα, 1991, σ. 495-541, Ζαραφωνίτου Χ., ό.π., σ. 215-220.

Διάγραμμα 57: Αριθμός εισαγωγών σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων ή άλλο σωφρονιστικό κατάστημα

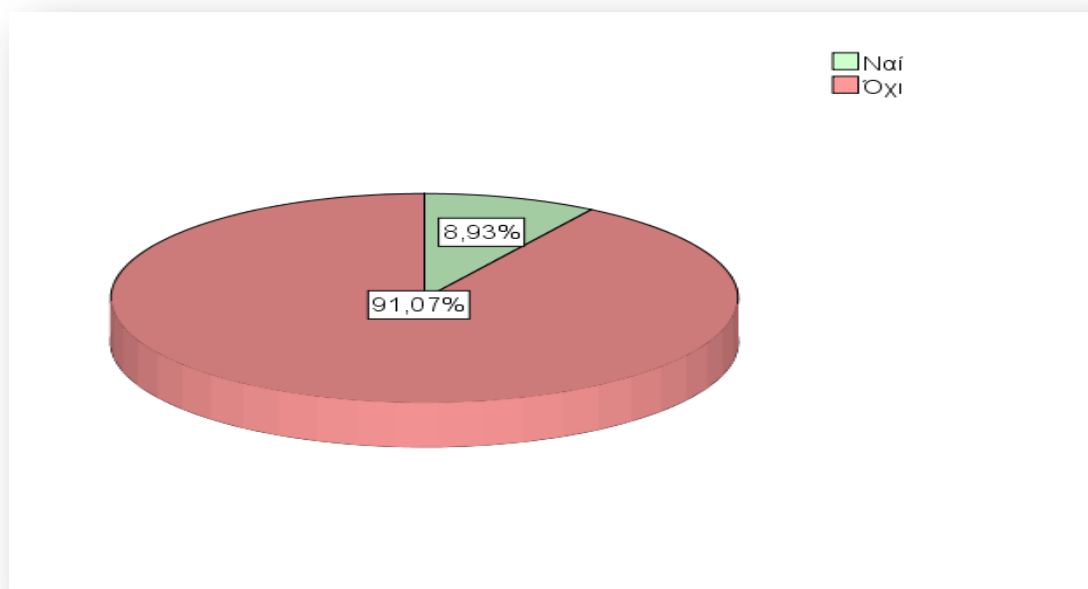
Διάγραμμα 58: Χρονική διάρκεια παραμονής (σε μήνες) σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων ή άλλο σωφρονιστικό κατάστημα

Παράλληλα, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι εξετάσαμε και τις περιπτώσεις προσωρινής κράτησης των ερωτώμενων κατά την ανηλικότητα. Στο διάγραμμα που

ακολουθεί παρατηρούμε ότι από το σύνολο των 56 ατόμων του δείγματος, 5 άτομα (8,93%) κρατήθηκαν προσωρινά κατά την περίοδο της ανηλικότητας.

Διάγραμμα 59: Προσωρινή κράτηση κατά την ανηλικότητα

Από το σύνολο των 5 ατόμων, 2 άτομα (40%) κρατήθηκαν προσωρινά σε ηλικία 16 ετών και 3 άτομα (60%) σε ηλικία 17 ετών. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν τα 16,6 έτη με τυπική απόκλιση 0,54. Παράλληλα, και στα 5 άτομα, επιβλήθηκε προσωρινή κράτηση κατά την ανηλικότητα 1 φορά. Όσον αφορά στη χρονική διάρκεια της προσωρινής κράτησης παρατηρούμε ότι 1 άτομο (25%) παρέμεινε προσωρινά κρατούμενο για 2 μήνες, 1 άτομο (25%) για 6 μήνες, 1 άτομο (25%) για 10 μήνες και 1 άτομο (25%) για 12 μήνες. Στην περίπτωση 1 ατόμου τα στοιχεία που είχαμε στη διάθεσή μας σχετικά με τη διάρκεια της προσωρινής του κράτησης υπήρξαν ελλιπή. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν 7,5 μήνες με τυπική απόκλιση 4,43.

2.3.2.3.5. Διάπραξη ποινικού αδικήματος κατά την ανηλικότητα και εκδίκαση της υπόθεσης κατά την ενηλικότητα

Προτού ολοκληρώσουμε την ανάλυση των δεδομένων μας σχετικά με την εμπλοκή των ερωτώμενων στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης κατά την ανηλικότητα κρίνεται σκόπιμο να αναφέρουμε όλες τις περιπτώσεις, κατά τις οποίες ο

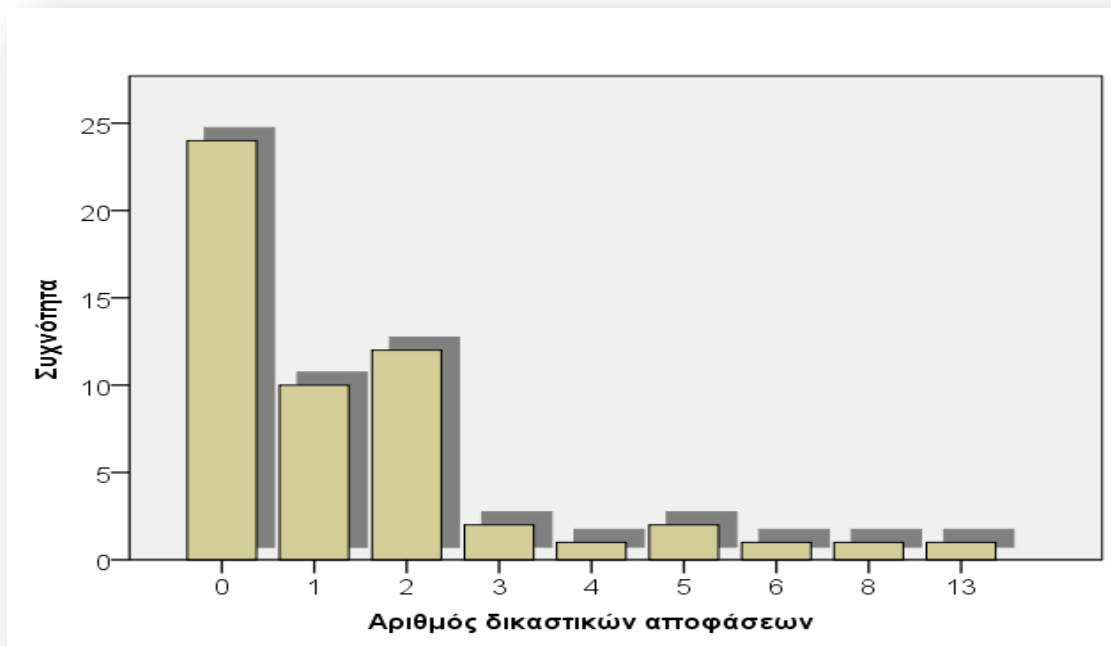
ερωτώμενος, αν και διέπραξε ορισμένο ποινικό αδίκημα ως ανήλικος, για το οποίο του ασκήθηκε ποινική δίωξη και παραπέμφθηκε σε δίκη, εντούτοις, η εκδίκαση της υπόθεσής του (είτε ως πρωτοείσακτη είτε κατόπιν μίας ή περισσότερων αναβολών) εκδικάσθηκε κατά την ενηλικότητα.

2.3.2.3.5.1. Διάπραξη ποινικού αδικήματος κατά την ανηλικότητα και επιβολή μέτρου ή ποινής κατά την ενηλικότητα

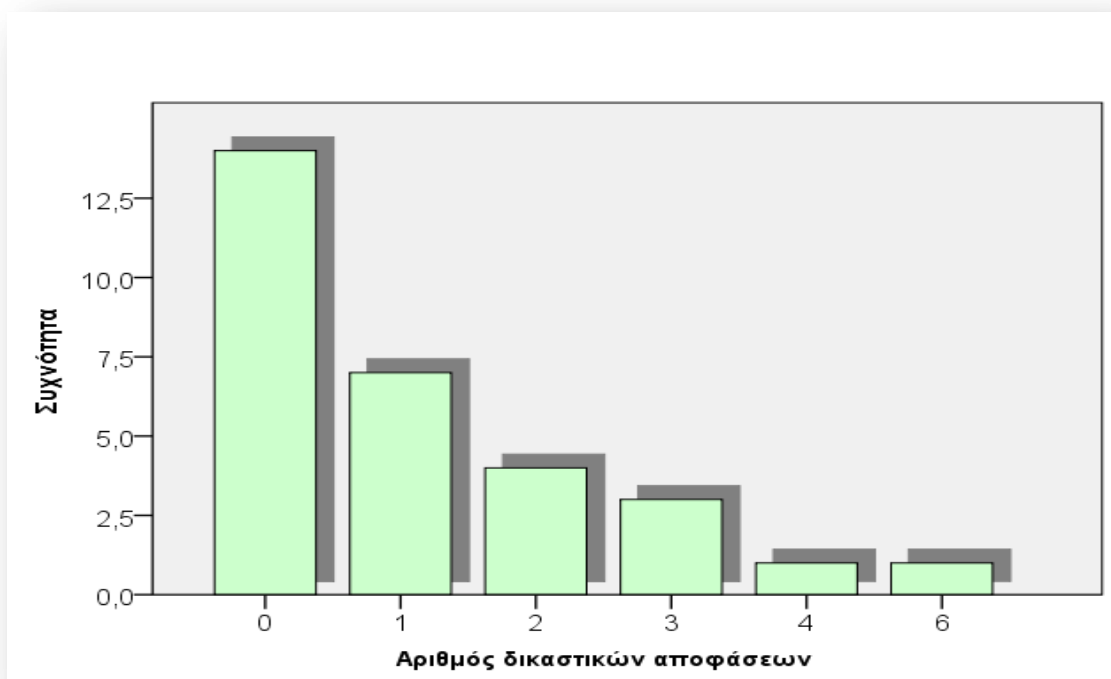
Αν εξετάσουμε το σύνολο των περιπτώσεων κατά τις οποίες οι ερωτώμενοι διέπραξαν ορισμένη αξιόποινη πράξη κατά την ανηλικότητα και παραπέμφθηκαν προκειμένου να δικασθούν κατά την ενηλικότητα, και για την οποία τους επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή, συμπεριλαμβανομένων των εκτιόμενων κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας μέτρων ή ποινών, τα αποτελέσματα που προκύπτουν έχουν ως εξής: 10 άτομα (18,5%) δικάστηκαν και τους επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή κατά την ενηλικότητα για πράξη που διέπραξαν κατά την ανηλικότητα 1 φορά, 12 άτομα (22,2%) 2 φορές, 2 άτομα (3,7%) 3 φορές, 1 άτομο (1,9%) 4 φορές, 2 άτομα (3,7%) 5 φορές, 1 άτομο (1,9%) 6 φορές, 1 άτομο (1,9%) 8 φορές και 1 άτομο (1,9%) 13 φορές. Επίσης δύο άτομα επειδή κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας ήταν ανήλικα δεν συμπεριλήφθηκαν στα παραπάνω ποσοστά.

Αν εξαιρέσουμε τις περιπτώσεις των εκτιόμενων κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας μέτρων ή ποινών, για αξιόποινες πράξεις τελεσθείσες κατά την ανηλικότητα, για τις οποίες η εκδίκαση έλαβε χώρα κατά την ενηλικότητα, παρατηρούμε ότι από το σύνολο των 30 ατόμων σε 16 άτομα επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή και ειδικότερα: 7 άτομα (23,3%) δικάστηκαν και τους επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή κατά την ενηλικότητα για πράξη τελεσθείσα κατά την ανηλικότητα 1 φορά, 4 άτομα (13,3%) 2 φορές, 3 άτομα (10%) 3 φορές, 1 άτομο (3,3%) 4 φορές και 1 άτομο (3,3%) 6 φορές. Τα παραπάνω αποτελέσματα απεικονίζονται στα διαγράμματα που ακολουθούν.

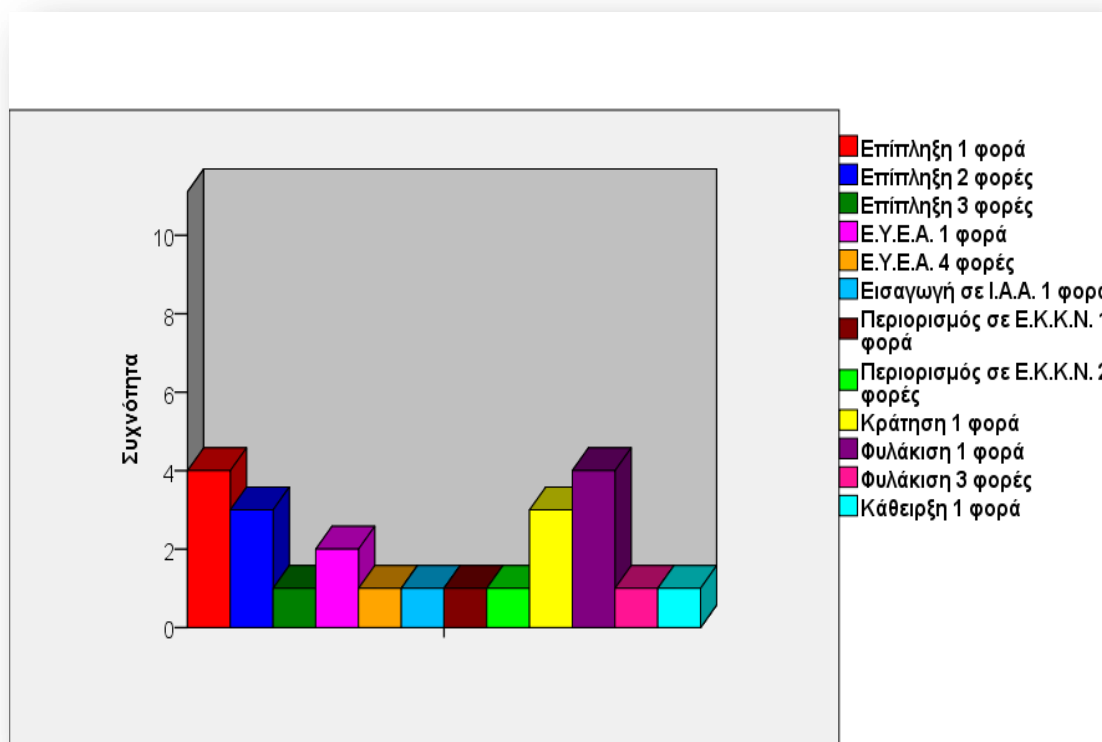
Διάγραμμα 60: Εκδίκαση και επιβολή μέτρου ή ποινής κατά την ενηλικότητα για πράξη τελεσθείσα κατά την ανηλικότητα

Διάγραμμα 61: Εκδίκαση και επιβολή μέτρου ή ποινής κατά την ενηλικότητα για πράξη τελεσθείσα κατά την ανηλικότητα μη συμπεριλαμβανομένων των εκτιόμενων μέτρων ή ποινών

Διάγραμμα 62: Συχνότητα επιβολής και είδος μέτρων ή ποινών

Στο παραπάνω διάγραμμα απεικονίζονται οι ποινές και τα μέτρα που επιβλήθηκαν, η συχνότητα επιβολής τους, καθώς και η χρονική διάρκεια ή το ύψος αυτών.⁷⁹² Αναλυτικότερα τα αποτελέσματα κυμάνθηκαν ως εξής: σε 4 άτομα (17,4% επί των απαντήσεων και 25% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε το μέτρο της επίπληξης 1 φορά, σε 3 άτομα (13% επί των απαντήσεων και 18,8% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε 2 φορές και σε 1 άτομο (4,3% επί των απαντήσεων και 6,2% επί των συμμετεχόντων) επιβλήθηκε 3 φορές. Όσον αφορά στο μέτρο της ανάθεσης επιμέλειας σε επιμελητή ανηλίκων, επιβλήθηκε 1 φορά σε 2 άτομα (8,7% επί των απαντήσεων και 12,5% επί των συμμετεχόντων) και 4 φορές σε 1 άτομο

⁷⁹² Όσον αφορά στα επιβληθέντα μέτρα ή ποινές για τις αξιόποινες πράξεις, οι οποίες τελέσθηκαν από τους ερωτώμενους κατά την ανηλικότητα, αλλά η εκδίκαση των υποθέσεών τους έλαβε χώρα κατά την ενηλικότητα, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι στο άρθρο 130 παρ.1 εδ. β' Π.Κ. ορίζεται ότι αν το δικαστήριο κρίνει ότι η επιβολή αναμορφωτικών ή θεραπευτικών μέτρων δεν είναι επαρκής και ότι ο περιορισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, μολονότι αναγκαίος, δεν είναι πλέον σκόπιμος, μπορεί να επιβάλει στον ενήλικο την ποινή που προβλέπεται για την πράξη που τελέσθηκε, ελαττωμένη, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 83 Π.Κ.

(4,3% επί των απαντήσεων και 6,2% επί των συμμετεχόντων). Το μέτρο της εισαγωγής σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων επιβλήθηκε σε 1 άτομο (4,3% επί των απαντήσεων και 6,2% επί των συμμετεχόντων) 1 φορά. Ο περιορισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης επιβλήθηκε σε 1 άτομο (4,3% επί των απαντήσεων και 6,2% επί των συμμετεχόντων) 1 φορά και σε 1 άτομο (4,3% επί των απαντήσεων και 6,2% επί των συμμετεχόντων) 2 φορές. Τέλος, η ποινή κράτησης επιβλήθηκε σε 3 άτομα (13% επί των απαντήσεων και 18,8% επί των συμμετεχόντων) 1 φορά, η ποινή φυλάκισης σε 4 άτομα (17,4% επί των απαντήσεων και 25% επί των συμμετεχόντων) 1 φορά και σε 1 άτομο (4,3% επί των απαντήσεων και 6,2% επί των συμμετεχόντων) 3 φορές ενώ η ποινή κάθειρξης επιβλήθηκε σε 1 άτομο (4,3% επί των απαντήσεων και 6,2% επί των συμμετεχόντων) 1 φορά.

Όσον αφορά στη χρονική διάρκεια των αναμορφωτικών μέτρων της ανάθεσης της επιμέλειας στην υπηρεσία επιμελητών ανηλίκων αλλά και της εισαγωγής σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων τα δεδομένα μας υπήρξαν ελλιπή καθώς δεν είχαμε πρόσβαση στα σώματα των αντίστοιχων δικαστικών αποφάσεων παρά μόνο στα ποινικά μητρώα των ερωτώμενων, στα οποία δεν γινόταν μνεία σχετικά με την χρονική διάρκεια των μέτρων. Ωστόσο, η διάρκεια του περιορισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων κυμάνθηκε από 6 έως 12 μήνες. Ειδικότερα σε 1 άτομο επιβλήθηκε περιορισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων 1 φορά με διάρκεια 6 έως 12 μήνες (50% επί του συνόλου των απαντήσεων και 50% επί του συνόλου των συμμετεχόντων) και σε 1 άτομο επιβλήθηκε 2 φορές με διάρκεια 6 μήνες (50% επί του συνόλου των απαντήσεων και 50% επί του συνόλου των συμμετεχόντων). Επίσης, στην περίπτωση των 6 ατόμων, στα οποία επιβλήθηκε ποινή κράτησης ή φυλάκισης, η χρονική διάρκεια αυτής ήταν 0,5, 0,6, 10,96, 22, 23 και 28 μήνες αντίστοιχα. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν 14,18 μήνες με τυπική απόκλιση 11,93. Όσον αφορά στην επιβληθείσα σε 1 άτομο ποινή κάθειρξης τα δεδομένα ως προς το ύψος της ποινής υπήρξαν ελλιπή.

2.3.2.3.5.2. Διάπραξη ποινικού αδικήματος κατά την ανηλικότητα και αθώωση ή οριστική παύση ή κήρυξη της ποινικής δίωξης ως απαράδεκτης κατά την ενηλικότητα

Σε αυτή την υποενότητα αναλύονται οι περιπτώσεις εκείνες, στις οποίες τα άτομα της πειραματικής ομάδας, αν και διέπραξαν ορισμένη αξιόποινη πράξη κατά την ανηλικότητα, αθώωθηκαν ή παύθηκε οριστικά ή κηρύχθηκε απαράδεκτη η σε βάρος τους ασκηθείσα ποινική δίωξη κατά την ενηλικότητα. Από το σύνολο των 54 ερωτώμενων (2 άτομα ήταν ανήλικα κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας), 3 άτομα (5,6%) αθώωθηκαν ή έπαυσε οριστικά ή κηρύχθηκε απαράδεκτη η σε βάρος τους ασκηθείσα ποινική δίωξη 1 φορά κατά την ενηλικότητα για αξιόποινη πράξη, την οποία διέπραξαν, κατά την ανηλικότητα.

Όσον αφορά στο είδος των ποινικών αδικημάτων για τα οποία επήλθε η αθώωση ή η οριστική παύση ή η κήρυξη της ποινικής δίωξης ως απαράδεκτης, όπως παρατηρούμε στο παρακάτω διάγραμμα, στην περίπτωση 1 ατόμου επρόκειτο για 1 ποινικό αδίκημα κατά της ζωής (16,7% επί του συνόλου των απαντήσεων και 33,3% επί του συνόλου των συμμετεχόντων),⁷⁹³ στην περίπτωση 1 ατόμου για 1 παράβαση σχετικά με τη νομοθεσία περί όπλων (16,7% επί του συνόλου των απαντήσεων και 33,3% επί του συνόλου των συμμετεχόντων),⁷⁹⁴ στην περίπτωση 1 ατόμου επρόκειτο για 1 ποινικό αδίκημα κατά της ιδιοκτησίας (16,7% επί του συνόλου των απαντήσεων και 33,3% επί του συνόλου των συμμετεχόντων),⁷⁹⁵ και στην περίπτωση 1 ατόμου για 1 ποινικό αδίκημα κατά της πολιτειακής εξουσίας (16,7% επί του συνόλου των απαντήσεων και 33,3% επί του συνόλου των συμμετεχόντων).⁷⁹⁶ Τέλος, 2 άτομα αθώωθηκαν ή έπαυσε οριστικά ή κηρύχθηκε απαράδεκτη η σε βάρος τους ασκηθείσα ποινική δίωξη για 1 παράβαση Κ.Ο.Κ (33,3% επί του συνόλου των απαντήσεων και 66,7% επί του συνόλου των συμμετεχόντων).⁷⁹⁷

⁷⁹³ Ανθρωποκτονία (299 Π.Κ.).

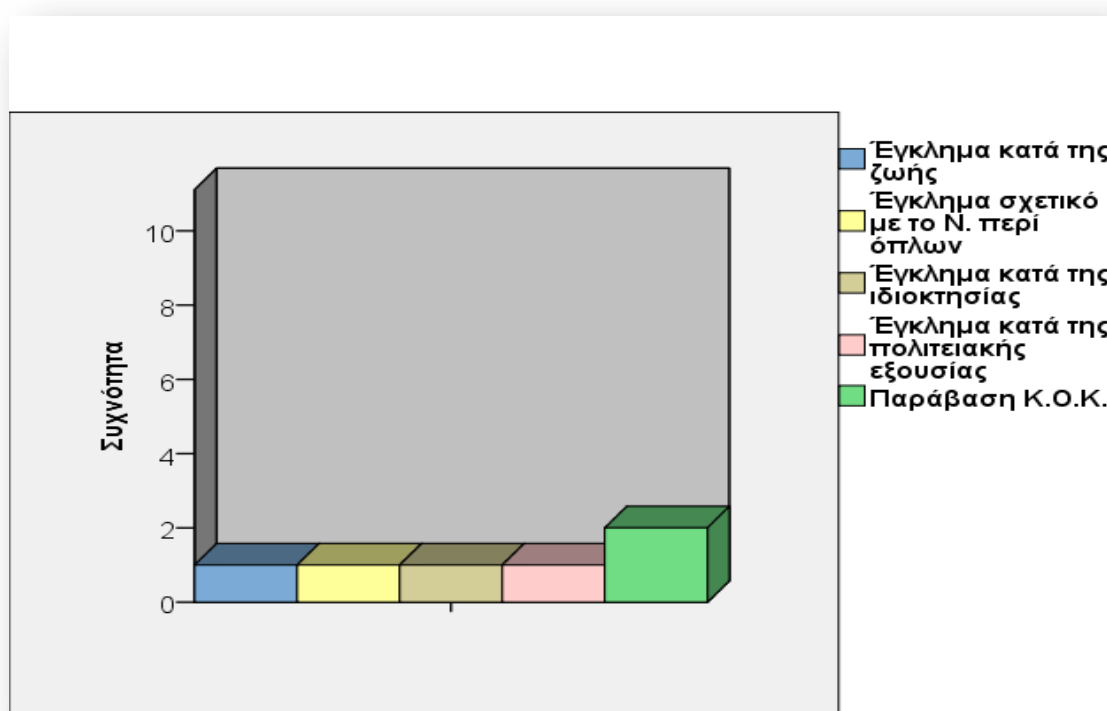
⁷⁹⁴ Παράνομη οπλοφορία (αρ. 10 Ν.2168/1993).

⁷⁹⁵ Κλοπή (372 Π.Κ.)

⁷⁹⁶ Αντίσταση (167 Π.Κ.).

⁷⁹⁷ Ν. 2696/1999, Ν. 2963/2001, Ν. 3542/2007.

Διάγραμμα 63: Είδος ποινικών αδικημάτων

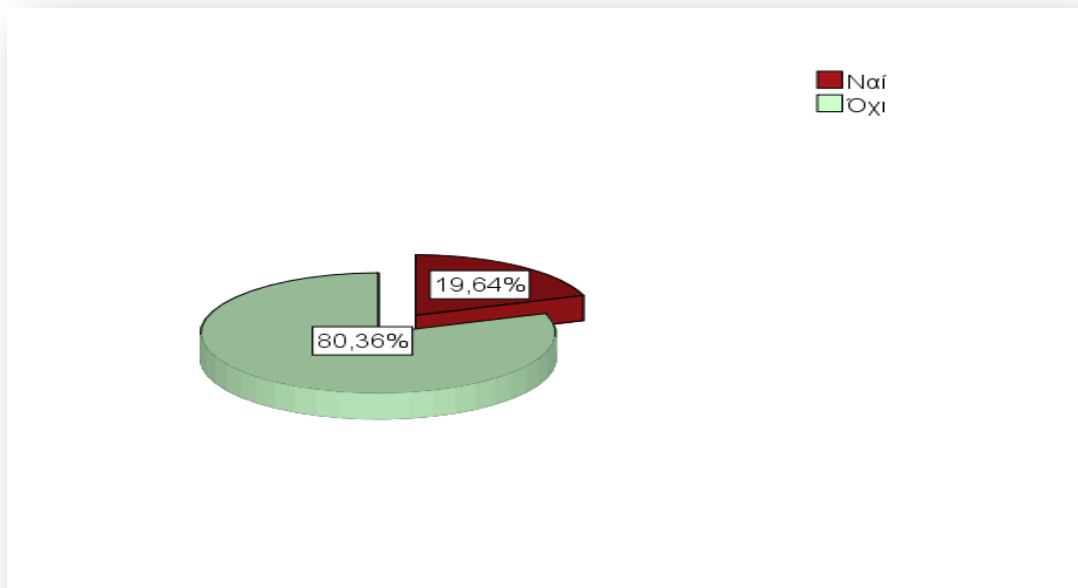

2.3.2.3.6. Διάπραξη ποινικού αδικήματος κατά την ανηλικότητα για το οποίο εκκρεμεί η εκδίκαση της υπόθεσης

Σε προηγούμενη ενότητα της έρευνας αναφέραμε ότι από το σύνολο των 56 ατόμων του δείγματος, 12 άτομα είχαν διαπράξει ορισμένο ποινικό αδίκημα για το οποίο εκκρεμούσε κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας η εκδίκαση της υπόθεσης και για το οποίο δεν βρίσκονταν σε καθεστώς προσωρινής κράτησης. Από το σύνολο των 12 ατόμων, 11 άτομα είχαν διαπράξει το ποινικό αδίκημα κατά την ανηλικότητα.

Ειδικότερα, όπως παρατηρούμε στο διάγραμμα που ακολουθεί, 11 άτομα (19,64%) είχαν διαπράξει κατά την ανηλικότητα ορισμένο ποινικό αδίκημα για το οποίο εκκρεμούσε κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας η εκδίκαση της υπόθεσης τους, ενώ 45 άτομα (80,36%) δεν είχαν τέτοιου είδους εμπλοκής στο ποινικό σύστημα.

Διάγραμμα 64: Εκκρεμής ποινική υπόθεση για αδίκημα που διεπράχθη κατά την ανηλικότητα

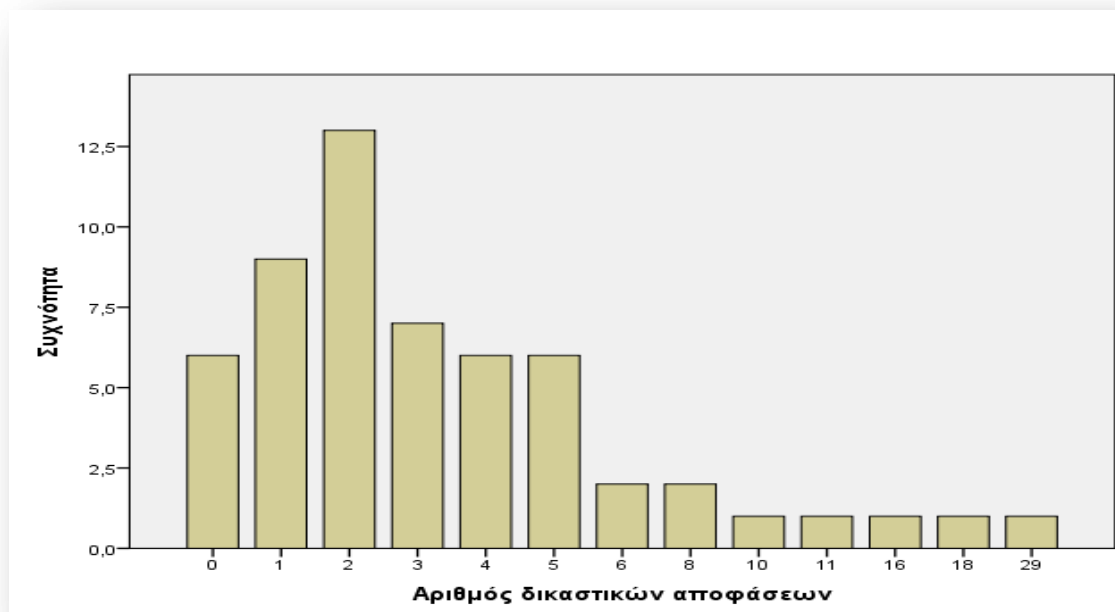

2.3.3. Συνολική εμπλοκή της πειραματικής ομάδας στο ποινικό σύστημα τόσο κατά την ανηλικότητα όσο και κατά την ενηλικότητα

Όπως έχει ήδη αναλυθεί, σε προηγούμενη ενότητα της παρούσας μελέτης, η μέση τιμή για το σύνολο των εμπλοκών των ερωτώμενων στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα ήταν 6,32 με τυπική απόκλιση 6,44, ενώ η μέση τιμή για το σύνολο των επιβληθέντων κατά την ανηλικότητα μέτρων ή ποινών ήταν 3,36 με τυπική απόκλιση 3,54. Όσον αφορά στο σύνολο των επιβληθέντων είτε κατά την ανηλικότητα είτε κατά την ενηλικότητα μέτρων ή ποινών για πράξεις τελεσθείσες κατά την ανηλικότητα, τα αποτελέσματα απεικονίζονται στο παρακάτω διάγραμμα.⁷⁹⁸

⁷⁹⁸ Κάθε επιβληθέν μέτρο ή ποινή αντιστοιχεί και σε μία δικαστική απόφαση και άρα σε μία εμπλοκή στο ποινικό σύστημα.

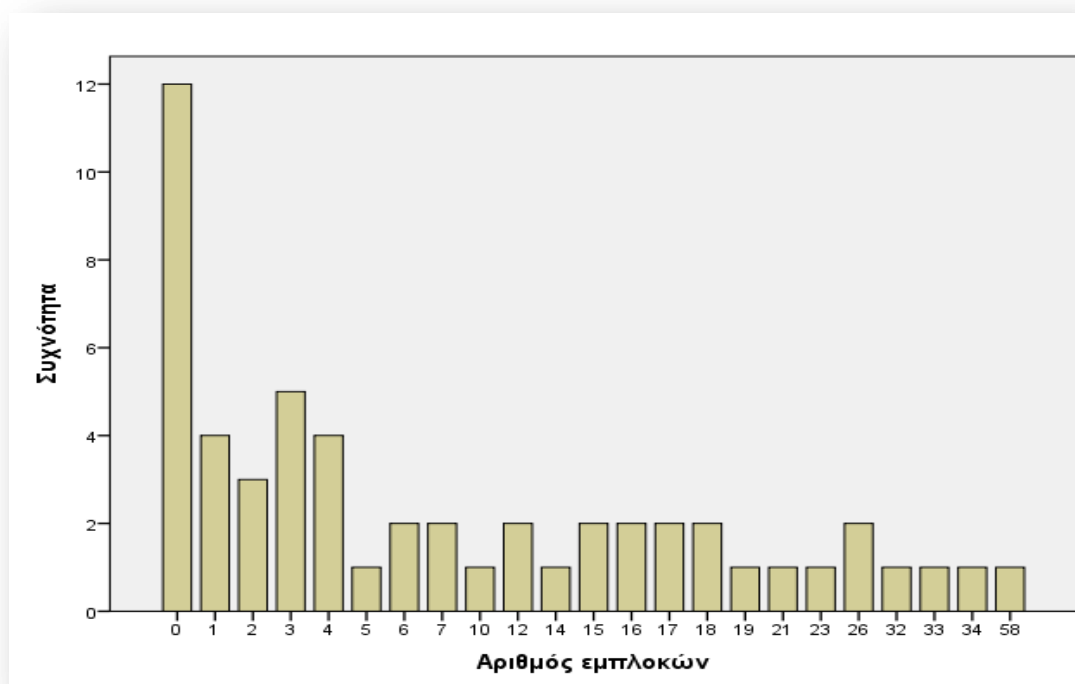
Διάγραμμα 65: Σύνολο επιβληθέντων κατά την ανηλικότητα ή ενηλικότητα μέτρων ή ποινών, ανά ερωτώμενο, για πράξεις τελεσθείσες κατά την ανηλικότητα

Όπως παρατηρούμε, σε 9 άτομα (16,1%) επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή 1 φορά, σε 13 άτομα (23,2%) επιβλήθηκε 2 φορές, σε 7 άτομα (12,5%) 3 φορές, σε 6 άτομα (10,7%) 4 φορές, σε 6 άτομα (10,7%) 5 φορές, σε 2 άτομα (3,6%) 6 φορές, σε 2 άτομα (3,6%) 8 φορές και σε 5 άτομα (1,8% για κάθε περίπτωση) επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή 10, 11, 16, 18 και 29 φορές αντίστοιχα. Τέλος, σε 6 άτομα (10,7) δεν επιβλήθηκε κανένα μέτρο ή ποινή για πράξη τελεσθείσα κατά την ανηλικότητα. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν 3,96 με ιδιαίτερα αυξημένη τυπική απόκλιση 4,92 λόγω των ακραίων τιμών που παρουσιάζει η μεταβλητή.

Το σύνολο των ποινικών εμπλοκών της πειραματικής ομάδας κατά την ενηλικότητα (με τον όρο εμπλοκή εννοούμε είτε την απλή σύλληψη χωρίς περαιτέρω διείσδυση στο ποινικό σύστημα με άσκηση ποινικής δίωξης είτε την εμπλοκή που οδήγησε σε έκδοση καταδικαστικής ή αθωωτικής απόφασης ή βουλεύματος είτε την άσκηση ποινικής δίωξης χωρίς ωστόσο να έχει περατωθεί η ποινική διαδικασία ή να έχει λάβει χώρα η εκδίκαση της υπόθεσης στο ακροατήριο και για την οποία ο ερωτώμενος είτε βρίσκεται είτε δεν βρίσκεται σε καθεστώς προσωρινής κράτησης) τόσο κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας όσο και σε χρόνο προγενέστερο αυτής, απεικονίζεται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

Διάγραμμα 66: Σύνολο ποινικών εμπλοκών ανά ερωτώμενο κατά την ενηλικότητα

Σύμφωνα με το διάγραμμα, 42 άτομα (75%) είχαν κάποια εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης κατά την ενηλικότητα, ενώ 12 άτομα (21,4%) δεν είχαν καμία εμπλοκή και 2 άτομα (3,6%) ήταν ανήλικα κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας. Ειδικότερα, 4 άτομα (7,4%) ενεπλάκησαν 1 φορά, 3 άτομα (5,6%) 2 φορές, 5 άτομα (9,3%) 3 φορές, 4 άτομα (7,4%) 4 φορές, 1 άτομο (1,9%) 5 φορές, 2 άτομα (3,7%) 6 φορές, 2 άτομα (3,7%) 7 φορές, 1 άτομο (1,9%) 10 φορές, 2 άτομα (3,7%) 12 φορές, 1 άτομο (1,9%) 14 φορές, 2 άτομα (3,7%) 15 φορές, 2 άτομα (3,7%) 16 φορές, 2 άτομα (3,7%) 17 φορές, 2 άτομα (3,7%) 18 φορές, 1 άτομο (1,9%) 19 φορές, 1 άτομο (1,9%) 21 φορές, 1 άτομο (1,9%) 23 φορές, 2 άτομα (3,7%) 26 φορές, 1 άτομο (1,9%) 32 φορές, 1 άτομο (1,9%) 33 φορές, 1 άτομο (1,9%) 34 φορές και 1 άτομο (1,9%) ενεπλάκη 58 φορές στο ποινικό σύστημα. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν 9,70 με τυπική απόκλιση 11,75.

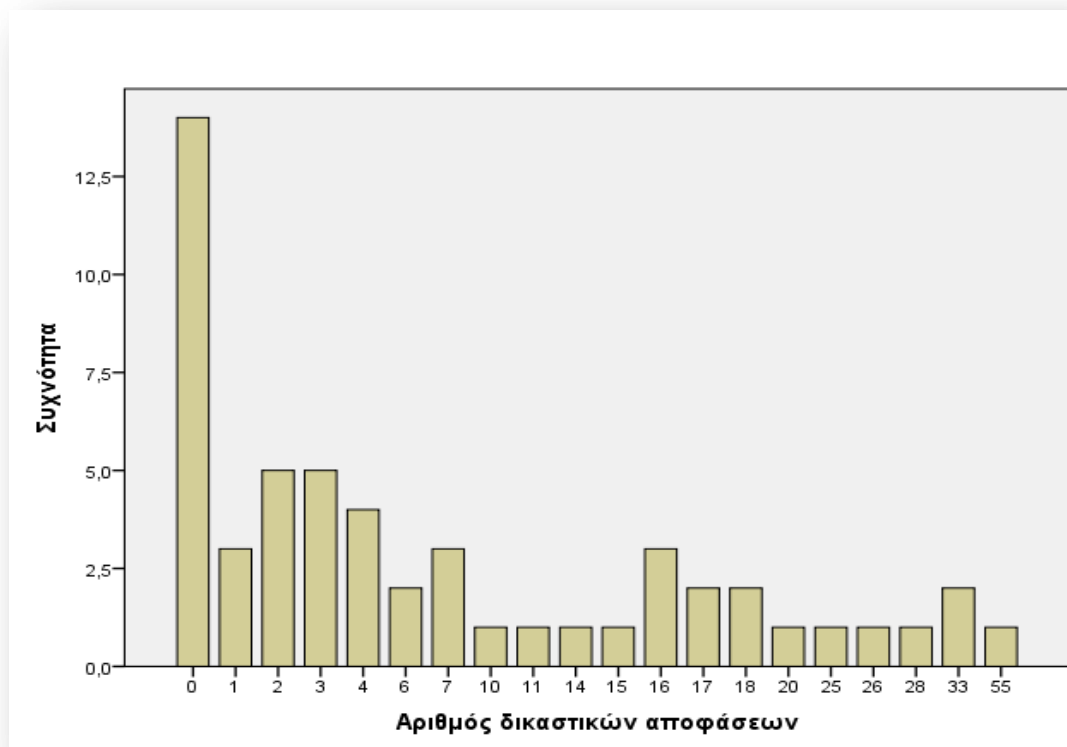
Επειδή η παραπάνω κατανομή των ποσοστών αφορά ένα ανομοιογενές ως προς την ηλικία σύνολο, υπολογίσαμε το μέσο όρο ποινικών εμπλοκών κατά την ενηλικότητα ανά ηλικιακή ομάδα. Να σημειώσουμε ότι δεν συμπεριλάβαμε δύο περιπτώσεις ανήλικων κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας ατόμων καθώς και μία περίπτωση ατόμου ηλικίας 53 ετών ως ακραία και μεμονωμένη περίπτωση. Για την ηλικιακή ομάδα των 18-21 ετών (15 άτομα) ο μέσος όρος ποινικών εμπλοκών κατά

την ενηλικίότητα ήταν 0,2 με τυπική απόκλιση 0,41, για την ηλικιακή ομάδα 25-30 ετών (20 άτομα) ο μέσος όρος ποινικών εμπλοκών ήταν 9,95 με τυπική απόκλιση 8,87, για την ομάδα 31-36 ετών (12 άτομα) ο μέσος όρος ήταν 13,92 με τυπική απόκλιση 11,25, και τέλος, για την ομάδα των 37-42 ετών (6 άτομα) ο μέσος όρος ποινικών εμπλοκών υπολογίστηκε στις 16,17 εμπλοκές με τυπική απόκλιση 7,49.

Όσον αφορά στο σύνολο των καταδικαστικών αποφάσεων ανά ερωτώμενο για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικίότητα, από το διάγραμμα που ακολουθεί παρατηρούμε ότι από το σύνολο των 56 ατόμων του δείγματος, 40 άτομα είχαν καταδικασθεί για πράξη τελεσθείσα κατά την ενηλικίότητα, 14 άτομα δεν είχαν καμία καταδικαστική απόφαση σε βάρος τους και 2 άτομα ήταν ανήλικα κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας. Αναλυτικότερα, 3 άτομα (5,6%) καταδικάστηκαν 1 φορά, 5 άτομα (9,3%) 2 φορές, 5 άτομα (9,3%) 3 φορές, 4 άτομα (7,4%) 4 φορές, 2 άτομα (3,7%) 6 φορές, 3 άτομα (5,6%) 7 φορές, 1 άτομο (1,9%) 10 φορές, 1 άτομο (1,9%) 11 φορές, 1 άτομο (1,9%) 14 φορές, 1 άτομο (1,9%) 15 φορές, 3 άτομα (5,6%) 16 φορές, 2 άτομα (2,7%) 17 φορές, 2 άτομα (3,7%) 18 φορές, 1 άτομο (1,9%) 20 φορές, 1 άτομο (1,9%) 25 φορές, 1 άτομο (1,9%) 26 φορές, 1 άτομο (1,9%) 28 φορές, 2 άτομα (3,7%) 33 φορές και 1 άτομο (1,9%) καταδικάστηκε 55 φορές. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν 8,61 με τη τιμή της τυπική απόκλισης να αγγίζει τα 11,21 κάτι που συνάδει με τη μεγάλη διασπορά των τιμών.

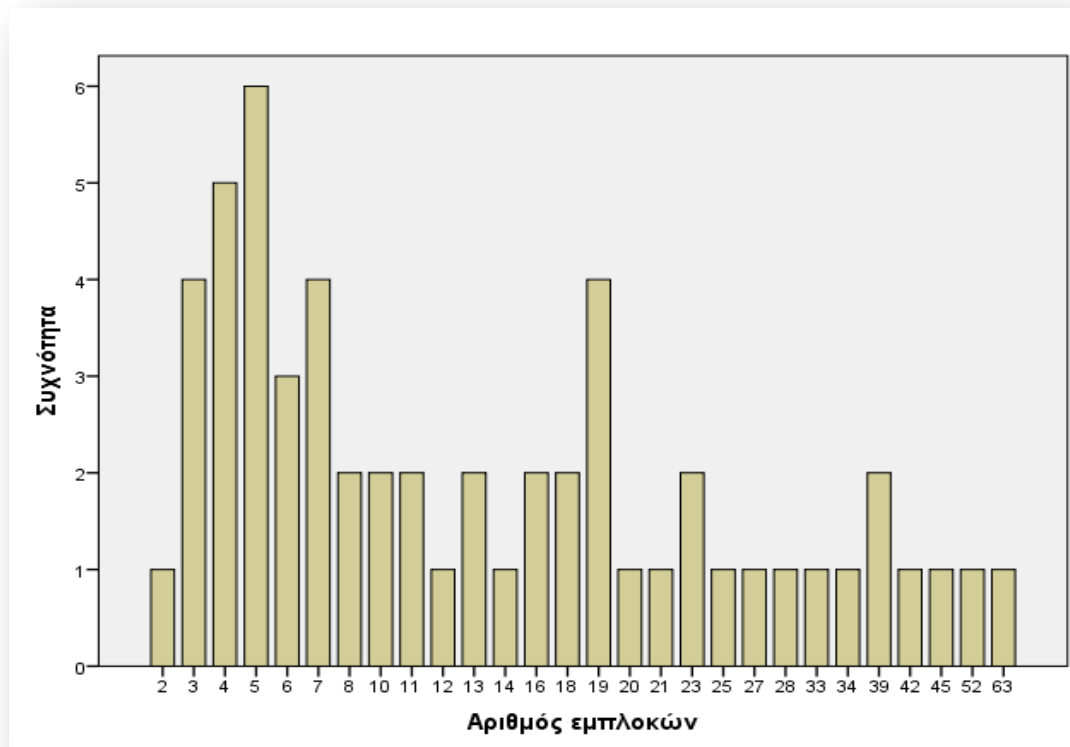
Επειδή και σε αυτή την περίπτωση πρόκειται για ανομοιογενές ηλικιακά σύνολο ατόμων καταφύγαμε στη χρήση των παραπάνω ηλικιακών ομάδων. Όσον αφορά στην ηλικιακή ομάδα 18-21 ετών (15 άτομα), η μέση τιμή για το σύνολο των καταδικαστικών αποφάσεων για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικίότητα ήταν 0,07 με τυπική απόκλιση 0,25, για την ηλικιακή ομάδα 25-30 ετών (20 άτομα), ο μέσος όρος καταδικαστικών αποφάσεων ανά ερωτώμενο ήταν 7,95 με τυπική απόκλιση 8,22, για την ηλικιακή ομάδα 31-36 ετών (12 άτομα) ο μέσος όρος ήταν 13 καταδικαστικές αποφάσεις με τυπική απόκλιση 11,05 ενώ για την ηλικιακή ομάδα 37-42 ετών (6 άτομα) ο μέσος όρος καταδικαστικών αποφάσεων υπολογίστηκε στις 15,67 αποφάσεις με τυπική απόκλιση 7,14.

Διάγραμμα 67: Σύνολο καταδικαστικών αποφάσεων ανά ερωτώμενο για πράξεις τελεσθείσες, κατά την ενηλικότητα

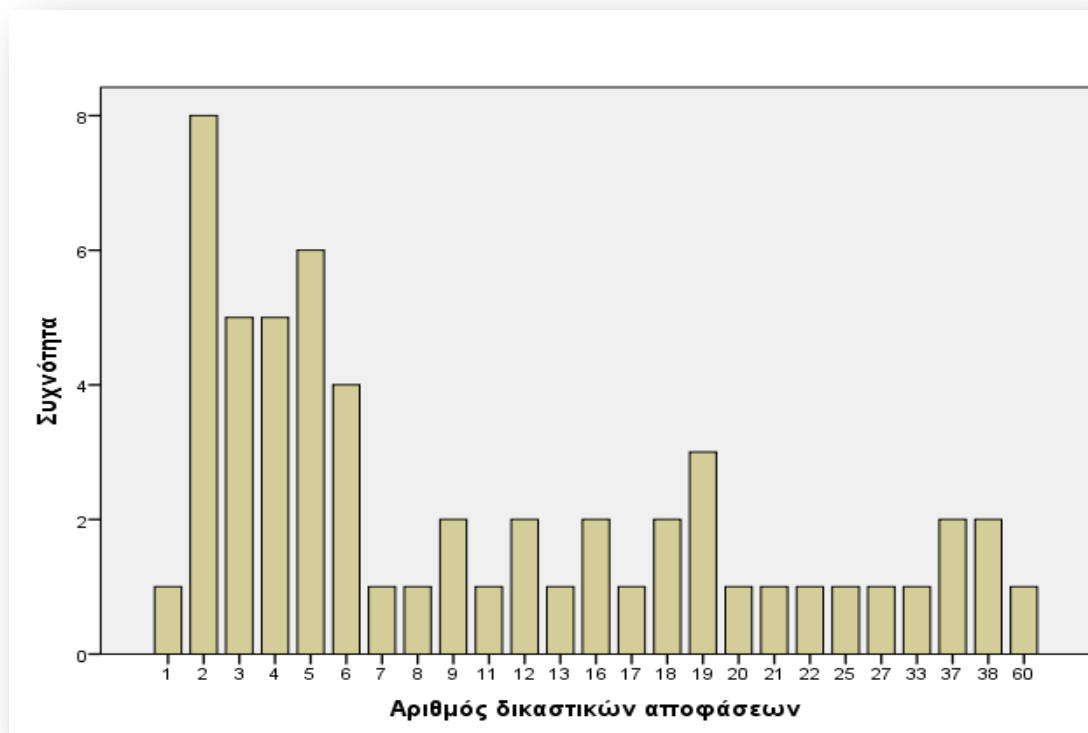
Στο επόμενο διάγραμμα απεικονίζεται η συνολική εμπλοκή των ερωτώμενων στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης τόσο κατά την ανηλικότητα όσο και κατά την ενηλικότητα. Όπως παρατηρούμε 1 άτομο (1,8%) ενεπλάκη 2 φορές, 4 άτομα (7,1%) 3 φορές, 5 άτομα (8,9%) 4 φορές, 6 άτομα (10,7%) 5 φορές, 3 άτομα (5,4%) 6 φορές, 4 άτομα (7,1%) 7 φορές, 2 άτομα (3,6%) 8 φορές, 2 άτομα (3,6%) 10 φορές, 2 άτομα (3,6%) 11 φορές, 1 άτομο (1,8%) 12 φορές, 2 άτομα (3,6%) 13 φορές, 1 άτομο (1,8%) 14 φορές, 2 άτομα (3,6%) 16 φορές, 2 άτομα (3,6%) 18 φορές, 4 άτομα (7,1%) 19 φορές, 1 άτομο (1,8%) 20 φορές, 1 άτομο (1,8%) 21 φορές, 2 άτομα (3,6%) 23 φορές, 1 άτομο (1,8%) 25 φορές, 1 άτομο (1,8%) 27 φορές, 1 άτομο (1,8%) 28 φορές, 1 άτομο (1,8%) 33 φορές, 1 άτομο (1,8%) 34 φορές, 2 άτομα (3,6%) 39 φορές, 1 άτομο (1,8%) 42 φορές, 1 άτομο (1,8%) 45 φορές, 1 άτομο (1,8%) 52 φορές και τέλος, 1 άτομο (1,8%) ενεπλάκη 63 φορές. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν 15,68 με αυξημένη τυπική απόκλιση 13,78 και ως εκ τούτου μεγάλη διασπορά των τιμών.

Διάγραμμα 68: Σύνολο εμπλοκών, ανά ερωτώμενο, κατά την ανηλικότητα και ενηλικότητα

Αναφορικά με το μέσο όρο ποινικών εμπλοκών ανά ηλικιακή ομάδα τα αποτελέσματα είχαν ως εξής: (α) για την ηλικιακή ομάδα 17-21 ετών (σε αυτή την περίπτωση συμπεριλάβαμε και τις δύο περιπτώσεις των ανήλικων κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας ατόμων και συνεπώς η ομάδα αποτελούνταν από 17 άτομα) ο μέσος όρος ποινικών εμπλοκών ήταν 7,47 με τυπική απόκλιση 4,66, (β) για την ηλικιακή ομάδα 25-30 ετών (20 άτομα) ο μέσος όρος ποινικών εμπλοκών ήταν 16,35 με τυπική απόκλιση 12,33, (γ) για την ηλικιακή ομάδα 31-36 ετών (12 άτομα) ο μέσος όρος υπολογίστηκε στις 19,67 εμπλοκές με τυπική απόκλιση 16,39 και (δ) για την ηλικιακή ομάδα 37-42 ετών (6 άτομα) ο μέσος όρος ποινικών εμπλοκών ήταν 20,83 με τυπική απόκλιση 10,06.

Διάγραμμα 69: Σύνολο δικαστικών αποφάσεων, οι οποίες επιβάλλουν μέτρα ή ποινές ανά ερωτώμενο για πράξεις τελεσθείσες κατά την ανηλικότητα και ενηλικότητα

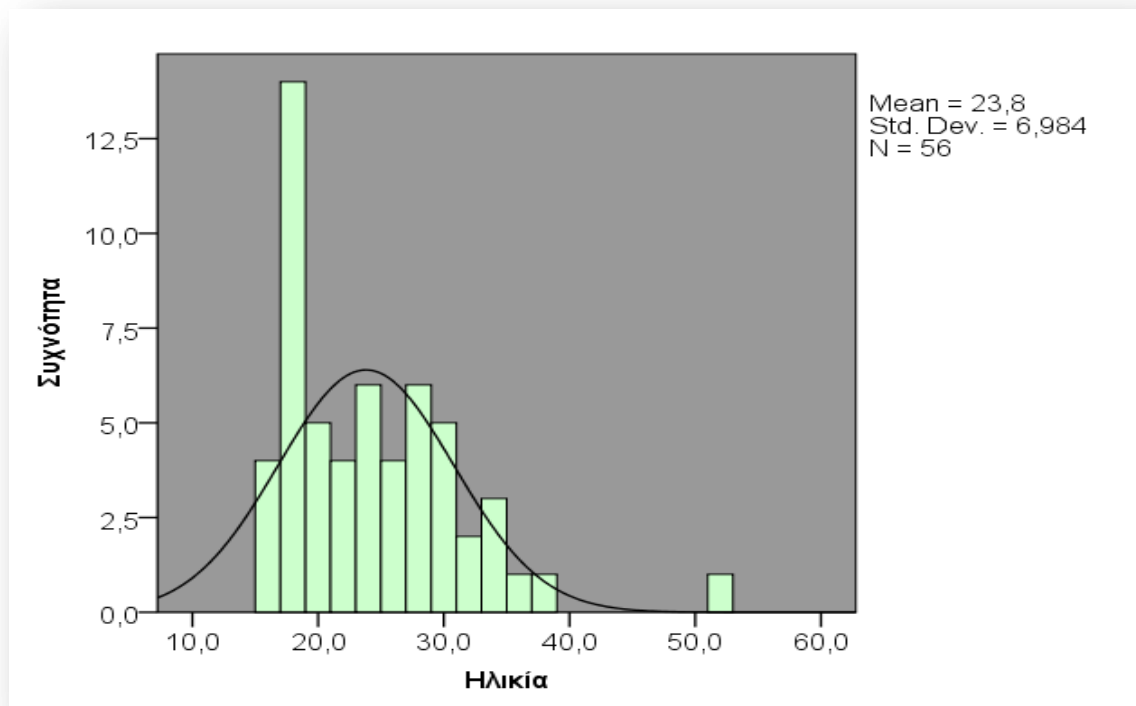
Τέλος, υπολογίσαμε το συνολικό αριθμό των δικαστικών αποφάσεων δυνάμει των οποίων επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή, και ο οποίος αναλογεί σε κάθε ερωτώμενο, για το σύνολο των πράξεων που τελέσθηκαν τόσο κατά την ανηλικότητα όσο και κατά την ενηλικότητα, δίνοντας έτσι μια ολοκληρωμένη εικόνα για το σύνολο των εμπλοκών ανά ερωτώμενο, οι οποίες κατέληξαν σε ακροαματική διαδικασία και στην επιβολή μέτρου ή ποινής και συνεπώς διαφοροποιούνται ποιοτικά από άλλου είδους εμπλοκές στο ποινικό σύστημα, λόγω του βαθμού διείσδυσης στον ποινικό μηχανισμό. Σύμφωνα με τις τιμές του παραπάνω διαγράμματος σε 1 άτομο (1,8%) αντιστοιχεί 1 δικαστική απόφαση, σε 8 άτομα (14,3%) αντιστοιχούν 2 δικαστικές αποφάσεις, σε 5 άτομα (8,9%) αντιστοιχούν 3 δικαστικές αποφάσεις, σε 5 άτομα (8,9%) αντιστοιχούν 4 δικαστικές αποφάσεις, σε 6 άτομα (10,7%) αντιστοιχούν 5 δικαστικές αποφάσεις, σε 4 άτομα (7,1%) αντιστοιχούν 6 δικαστικές αποφάσεις, σε 1 άτομο (1,8%) αντιστοιχούν 7 δικαστικές αποφάσεις, σε 1 άτομο (1,8%) αντιστοιχούν 8 δικαστικές αποφάσεις, σε 2 άτομα (3,6%) αντιστοιχούν 9 δικαστικές αποφάσεις, σε 1 άτομο (1,8%) αντιστοιχούν 11 δικαστικές αποφάσεις, σε 2 άτομα (3,6%) αντιστοιχούν 12 δικαστικές αποφάσεις, σε 1 άτομο (1,8%) αντιστοιχούν 13

δικαστικές αποφάσεις, σε 2 άτομα (3,6%) αντιστοιχούν 16 δικαστικές αποφάσεις, σε 1 άτομο (1,8%) αντιστοιχούν 17 δικαστικές αποφάσεις, σε 2 άτομα (3,6%) αντιστοιχούν 18 δικαστικές αποφάσεις, σε 3 άτομα (5,4%) αντιστοιχούν 19 δικαστικές αποφάσεις, σε 6 άτομα (1,8% × 6) αντιστοιχούν 20, 21, 22, 25, 27 και 33 δικαστικές αποφάσεις αντίστοιχα, σε 2 άτομα (3,6%) αντιστοιχούν 37 δικαστικές αποφάσεις, σε 2 άτομα (3,6%) αντιστοιχούν 38 δικαστικές αποφάσεις και σε 1 άτομο (1,8%) αντιστοιχούν 60 δικαστικές αποφάσεις. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν 12,27 με τυπική απόκλιση 12,36. Η μεγάλη διασπορά των τιμών προκύπτει άλλωστε και από το γεγονός ότι στο ραβδόγραμμα οι τιμές κινούνται κατά μήκος όλης της κλίμακας.

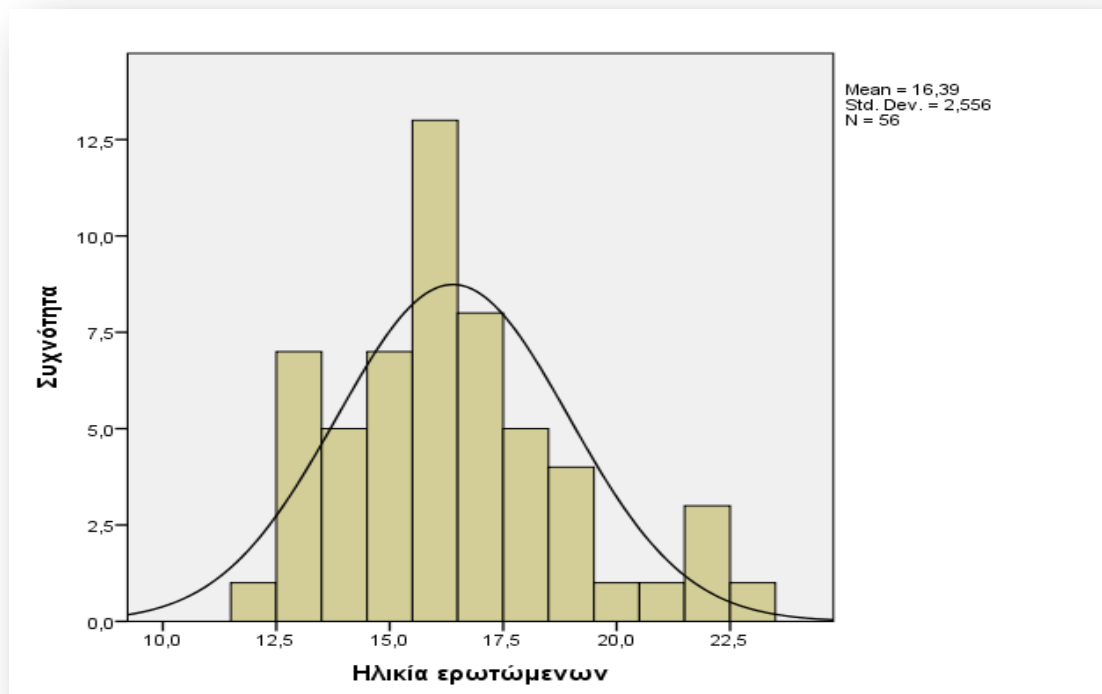
Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφέρουμε ότι αναφορικά με το μέσο όρο δικαστικών αποφάσεων ανά ηλικιακή ομάδα τα αποτελέσματα είχαν ως εξής: (α) για την ηλικιακή ομάδα 17-21 ετών (17 άτομα) ο μέσος όρος δικαστικών αποφάσεων ήταν 4,82 με τυπική απόκλιση 3,55, (β) για την ηλικιακή ομάδα 25-30 ετών (20 άτομα) ο μέσος όρος ήταν 12 δικαστικές αποφάσεις με τυπική απόκλιση 10,7, (γ) για την ηλικιακή ομάδα 31-36 ετών (12 άτομα) η μέση τιμή για το σύνολο των δικαστικών αποφάσεων ήταν 16,67 με τυπική απόκλιση 13,92 και (δ) για την ηλικιακή ομάδα 37-42 ετών (6 άτομα) ο μέσος όρος για το σύνολο των δικαστικών αποφάσεων ήταν 17,5 με τυπική απόκλιση 7,17.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι ο μέσος όρος για την ηλικία πρώτης σύλληψης ήταν τα 14,14 έτη (βλ. διάγραμμα 43). Όσον αφορά στο μέσο όρο για την ηλικία της τελευταίας σύλληψης αυτός υπολογίστηκε στα 23,80 έτη με τυπική απόκλιση 6,98. Αναλυτικά τα αποτελέσματα κυμάνθηκαν ως εξής: για 4 άτομα (7,1%) η ηλικία τελευταίας σύλληψης ήταν τα 16 έτη, για 9 άτομα (16,1%) τα 17 έτη, για 5 άτομα (8,9%) τα 18 έτη, για 2 άτομα (3,6%) τα 19 έτη, για 3 άτομα (3,6%) τα 20 έτη, για 3 άτομα (3,6%) τα 21 έτη, για 1 άτομο (1,8%) τα 22 έτη, για 3 άτομα (5,4%) τα 23 έτη, για 3 άτομα (5,4%) τα 24 έτη, για 1 άτομο (1,8%) τα 25 έτη, για 3 άτομα (5,4%) τα 26 έτη, για 6 άτομα (10,7%) τα 27 έτη, για 1 άτομο (1,8%) τα 29 έτη, για 4 άτομα (7,1%) τα 30 έτη, για 1 άτομο (1,8%) τα 31 έτη, για 1 άτομο (1,8%) τα 32 έτη, για 1 άτομο (1,8%) τα 33 έτη, για 2 άτομα (3,6%) τα 34 έτη, για 1 άτομο (1,8%) τα 35 έτη, για 1 άτομο (1,8%) τα 38 έτη και τέλος, για 1 άτομο (1,8%) τα 51 έτη.

Διάγραμμα 70: Ηλικία τελευταίας σύλληψης

Διάγραμμα 71: Ηλικία πρώτης επιβολής μέτρου ή ποινής

Τέλος, στο παραπάνω διάγραμμα απεικονίζεται η ηλικία, κατά την οποία επιβλήθηκε σε κάθε ερωτώμενο για πρώτη φορά (είτε κατά την ανηλικότητα είτε κατά την ενηλικότητα) ορισμένο μέτρο ή ποινή. Όπως παρατηρούμε 1 άτομο (1,8%) είχε λάβει για πρώτη φορά ορισμένο μέτρο ή ποινή στα 12 έτη, 7 άτομα (12,5%) στα 13 έτη, 5 άτομα (8,9%) στα 14 έτη, 7 άτομα (12,5%) στα 15 έτη, 13 άτομα (23,2%) στα 16 έτη, 8 άτομα (14,3%) στα 17 έτη, 5 άτομα (8,9%) στα 18 έτη, 4 άτομα (7,1%) στα 19 έτη, 1 άτομο (1,8%) στα 20 έτη, 1 άτομο (1,8%) στα 21 έτη, 3 άτομα (5,4%) στα 22 έτη και 1 άτομο (1,8%) στα 23 έτη. Η μέση τιμή της μεταβλητής ήταν τα 16,39 έτη με τυπική απόκλιση 2,55.

2.4. Συσχετίσεις μεταβλητών που αφορούν στην πειραματική ομάδα

2.4.1. Συσχέτιση ποινικής εμπλοκής κατά την ανηλικότητα με ποινική εμπλοκή κατά την ενηλικότητα

2.4.1.1. Συσχέτιση του συνόλου των ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα με το σύνολο των ποινικών εμπλοκών κατά την ενηλικότητα

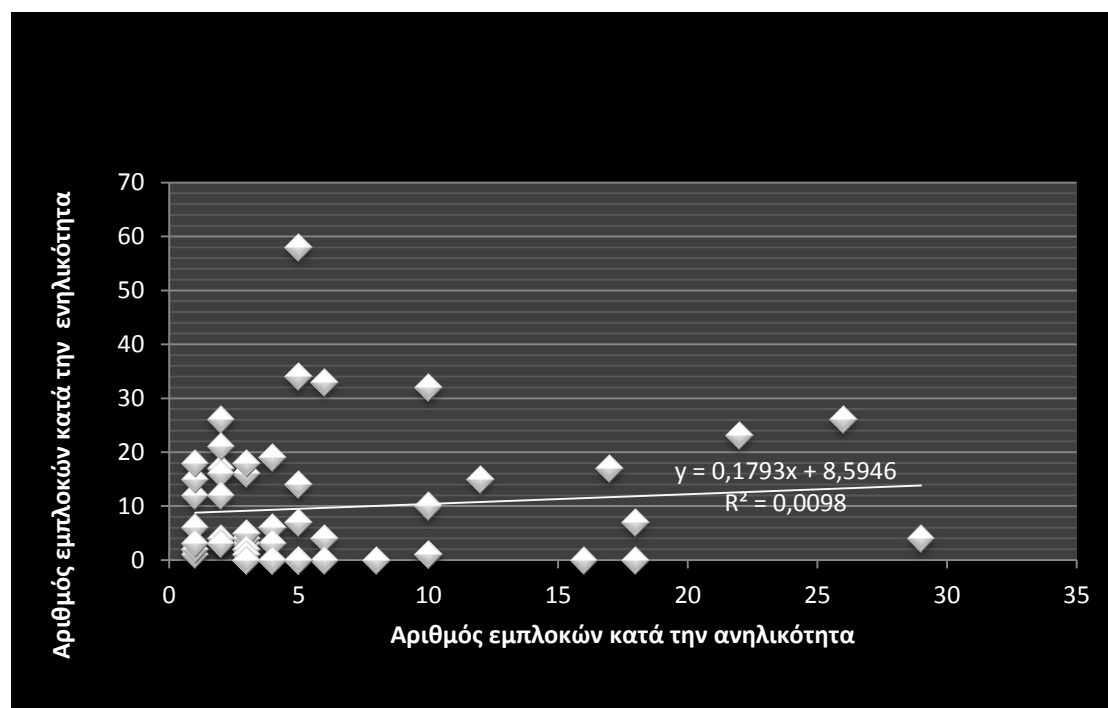
Θέλοντας να συσχετίσουμε τον αριθμό των εμπλοκών⁷⁹⁹ ανά ερωτώμενο στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα με τον αριθμό των ποινικών εμπλοκών ανά ερωτώμενο κατά την ενηλικότητα, καταφύγαμε στον έλεγχο για τυχόν γραμμική συσχέτιση μεταξύ των δύο ποσοτικών μεταβλητών. Προκειμένου να δούμε αν υπάρχει συσχέτιση (συμμεταβολή) μεταξύ των δύο ποσοτικών μεταβλητών κάναμε χρήση διαγράμματος σκεδασμού ή διασποράς.⁸⁰⁰ Από το σύνολο των 56 ατόμων

⁷⁹⁹ Με τον όρο ποινικές εμπλοκές εννοούμε τις συλλήψεις ανεξαρτήτως της άσκησης ή μη ποινικής δίωξης ή της καταδίκης ή αθώωσης του κατηγορουμένου είτε κατά την ποινική διαδικασία είτε κατά την ακροαματική διαδικασία.

⁸⁰⁰ Μπεχράκης Θ., ό.π., σ. 47 επ. Αν και κατά κανόνα στη γραμμική συσχέτιση οι ελεγχόμενες μεταβλητές θα πρέπει να είναι συνεχείς ποσοτικές, ωστόσο γίνεται χρήση των διαγραμμάτων σκεδασμού ή διασποράς και στην περίπτωση ασυνεχών ποσοτικών μεταβλητών. Η κατασκευή ενός διαγράμματος διασποράς θα πρέπει πάντα να προηγείται της ανάλυσης της συσχέτισης αφού από το διάγραμμα μπορεί να προκύψει ότι δεν υπάρχει σχέση (μεγάλη διασπορά σημείων) ή ότι υπάρχει καμπυλόγραμμη σχέση μεταξύ των μεταβλητών και ως εκ τούτου τα δεδομένα να μην είναι κατάλληλα για ανάλυση γραμμικής συσχέτισης. Βλ. Συμεωνάκη Μ., Στατιστική ανάλυση κοινωνικών δεδομένων με το SPSS 15.0, Εκδ. Σοφία, Θεσσαλονίκη, 2008, σ. 181.

αφαιρέσαμε τις περιπτώσεις 2 ατόμων, τα οποία κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας ήταν ανήλικοι. Όπως παρατηρούμε στο διάγραμμα σκεδασμού, που ακολουθεί, υπάρχει αρκετά μεγάλη διασπορά των σημείων και ως εκ τούτου δεν εντοπίζεται γραμμική συσχέτιση μεταξύ των δύο μεταβλητών. Η έλλειψη γραμμικής συσχέτισης προκύπτει και από τον υπολογισμό του συντελεστή συσχέτισης r του Pearson η τιμή του οποίου είναι +0,1(ασθενής θετική συσχέτιση).⁸⁰¹

Διάγραμμα 72: Συσχέτιση αριθμού ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα με αριθμό ποινικών εμπλοκών κατά την ενηλικότητα

Ωστόσο, δεδομένης της περιορισμένης σημαντικότητας του παραπάνω αποτελέσματος, λόγω της ηλικιακής ανομοιογένειας των ατόμων του δείγματος, χωρίσαμε το σύνολο των 54 ατόμων σε όσο το δυνατόν ομοιογενείς ηλικιακές ομάδες. Όπως διαπιστώνουμε, τα αποτελέσματα διαφοροποιούνται σημαντικά σε

⁸⁰¹ Για να ποσοτικοποιήσουμε μια συσχέτιση δηλαδή για να μετρήσουμε την έντασή της αριθμητικά, χρησιμοποιούμε τον συντελεστή συσχέτισης r του Pearson. Ο συντελεστής παίρνει τιμές μεταξύ του +1 και του -1. Ειδικότερα: $r = +1$ (τέλεια θετική συσχέτιση- όλα τα σημεία βρίσκονται σε μία ευθεία γραμμή με θετική κλίση), r μεταξύ 0 και 1 (θετική αλλά όχι τέλεια συσχέτιση), $r = 0$ (καμία συσχέτιση μεταξύ των δύο μεταβλητών), r μεταξύ -1 και 0 (αρνητική αλλά όχι τέλεια συσχέτιση) και $r = -1$ (τέλεια αρνητική συσχέτιση - όλα τα σημεία βρίσκονται σε μία ευθεία γραμμή με αρνητική κλίση). Βλ. Συμεωνάκη Μ., ό.π., σ. 182 και Τσαγρής Μ., Στατιστική με τη χρήση του πακέτου IBM SPSS 19, MSc in Statistics, Αθήνα –Nottingham, 2011, σ. 56.

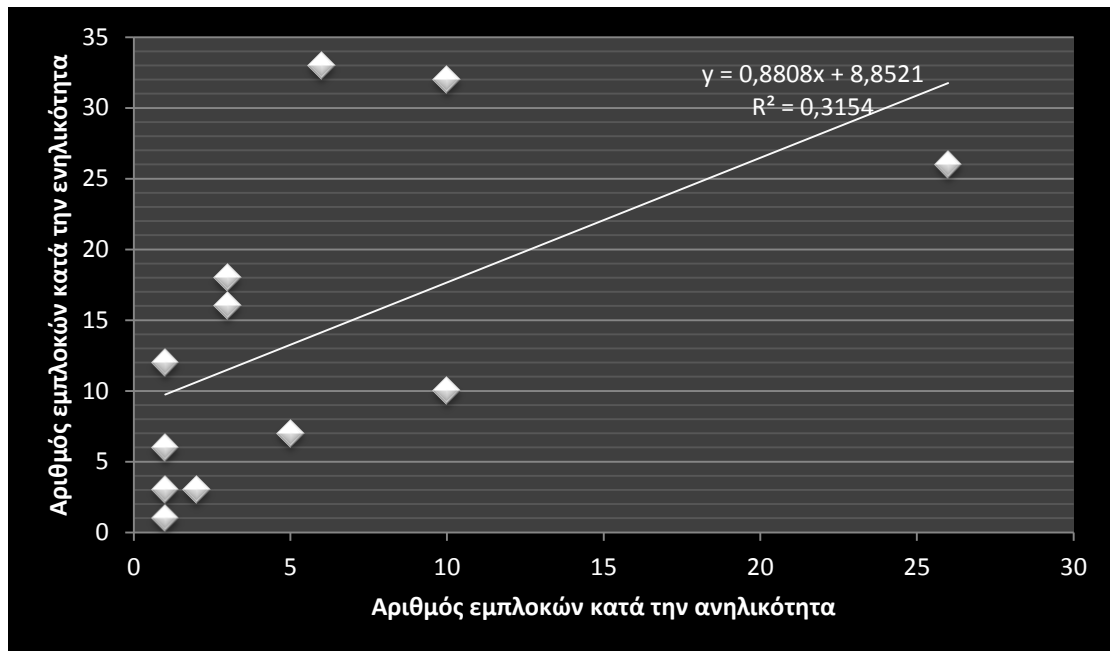
ορισμένες ηλικιακές ομάδες ή συνδυασμό ηλικιακών ομάδων.⁸⁰² Αναλυτικότερα για την ηλικιακή ομάδα 18-21 ετών (15 άτομα) ο συντελεστής r ισούται με +0,08 και άρα δεν εντοπίζεται γραμμική συσχέτιση. Για την ηλικιακή ομάδα 25-30 ετών (20 άτομα) η τιμή του συντελεστή r είναι +0,1 και δεν προκύπτει συσχέτιση των δύο μεταβλητών. Ωστόσο, για την ηλικιακή ομάδα 31-36 ετών (12 άτομα) η τιμή του συντελεστή συσχέτισης r είναι +0,6 κάτι που καθιστά τη συσχέτιση ανάμεσα στις δύο μεταβλητές σημαντική.⁸⁰³ Όσον αφορά στην ηλικιακή ομάδα 37-42 ετών (6 άτομα) η τιμή του συντελεστή r υπολογίσθηκε στα +0,08 και ως εκ τούτου δεν εντοπίζεται συμμεταβολή των μεταβλητών. Αν συνδυάσουμε τις ηλικιακές ομάδες 25-30 και 31-36 ετών παρατηρούμε ότι ο συντελεστής συσχέτισης r , που προκύπτει, είναι +0,3 (μέτρια συσχέτιση), εάν όμως αφαιρέσουμε 2 ακραίες τιμές⁸⁰⁴ ο συντελεστής r αυξάνεται στα +0,5 (σημαντική θετική συσχέτιση). Επίσης αν συνδυάσουμε τις ηλικιακές ομάδες 31-36 και 37-42 ετών η τιμή του συντελεστή συσχέτισης r , που προκύπτει, είναι +0,5 (σημαντική θετική συσχέτιση). Από τα παραπάνω δεδομένα και για ορισμένες ηλικιακές υποομάδες προκύπτουν ενδείξεις ότι όσες περισσότερες φορές εμπλακεί ένα άτομο στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα τόσο μεγαλύτερη η υποτροπή του κατά την ενηλικότητα. Σε αυτό το σημείο, ωστόσο, θα πρέπει να υπενθυμίσουμε και να έχουμε κατά νου, ότι δεδομένης της έλλειψης τυχαίου δείγματος τα αποτελέσματα δεν μπορούν να γενικευθούν και ως εκ τούτου αφορούν στο συγκεκριμένο δείγμα ατόμων. Παρόλα αυτά, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι μας παρέχουν μια πρώτη εικόνα για πιθανή συσχέτιση των μεταβλητών σε μεγαλύτερο πληθυσμό.

⁸⁰² Στη δημιουργία των ηλικιακών ομάδων δεν συμπεριλαμβάνουμε μία περίπτωση ατόμου με ηλικία, κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας τα 53 έτη, λόγω της ακραίας τιμής της μεταβλητής και του μεμονωμένου της περιπτώσεως.

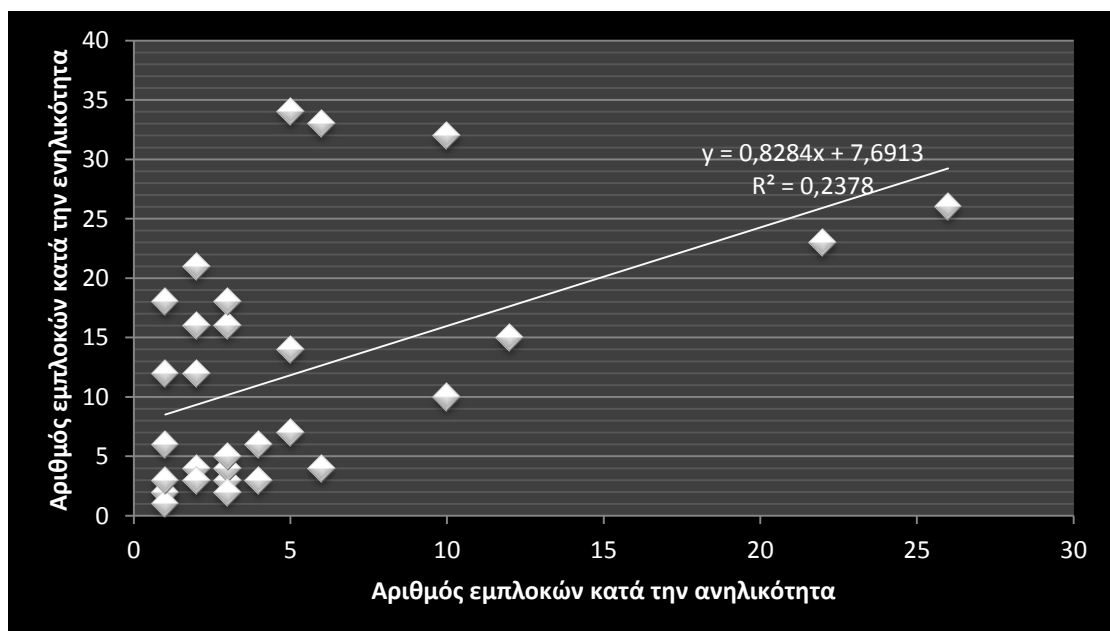
⁸⁰³ Όσο πιο κοντά είναι το r στο +1 ή στο -1, τόσο ισχυρότερη είναι η σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών. Τιμές κοντά στο μηδέν δείχνουν μια πολύ ασθενή σχέση. Αν η απόλυτη τιμή του r είναι: $0 < |r| < 0,2$ (ασθενής συσχέτιση), $0,2 \leq |r| < 0,4$ (μέτρια συσχέτιση), $0,4 \leq |r| < 0,7$ (σημαντική συσχέτιση) και $0,7 \leq |r| < 1$ (ισχυρή συσχέτιση). Βλ. Συμεωνάκη Μ., ό.π.

⁸⁰⁴ Μία περίπτωση ατόμου με 29 εμπλοκές κατά την ανηλικότητα και 4 εμπλοκές κατά την ενηλικότητα (ηλικίας 30 ετών), και μία περίπτωση ατόμου με 18 εμπλοκές κατά την ανηλικότητα και 7 εμπλοκές, κατά την ενηλικότητα (ηλικίας 26 ετών).

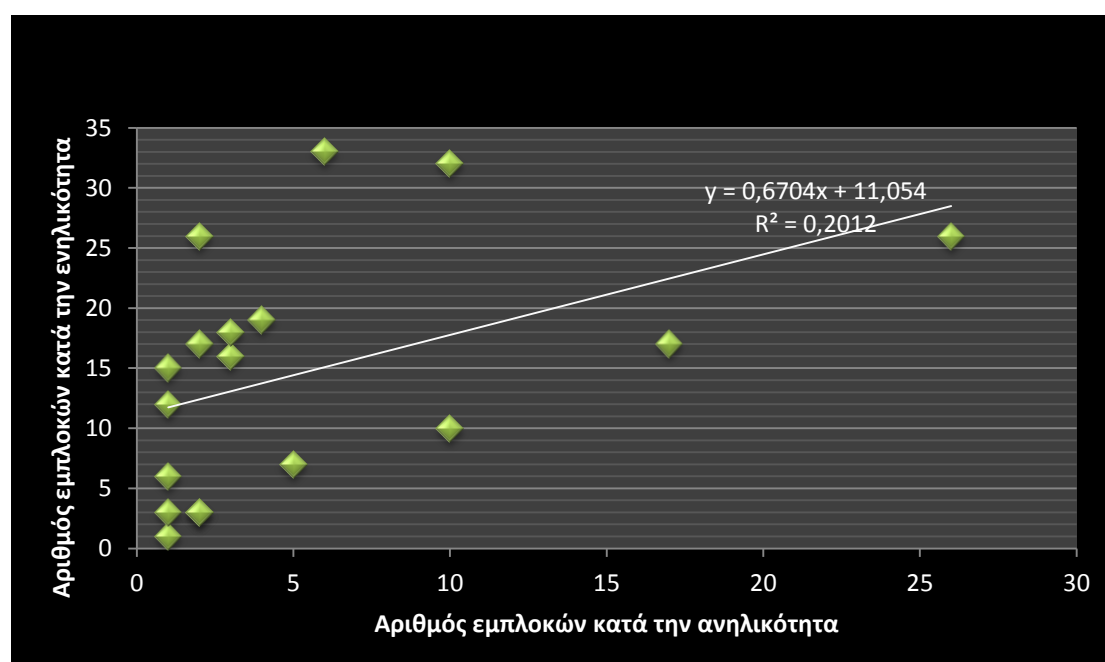
Διάγραμμα 73: Συσχέτιση αριθμού ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα με αριθμό ποινικών εμπλοκών κατά την ενηλικότητα για την ηλικιακή ομάδα 31-36 ετών

Διάγραμμα 74: Συσχέτιση αριθμού ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα με αριθμό ποινικών εμπλοκών κατά την ενηλικότητα για το συνδυασμό ηλικιακών ομάδων 25-30 και 31-36 ετών

Διάγραμμα 75: Συσχέτιση αριθμού ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα με αριθμό ποινικών εμπλοκών κατά την ενηλικότητα για το συνδυασμό ηλικιακών ομάδων 31-36 και 37-42 ετών

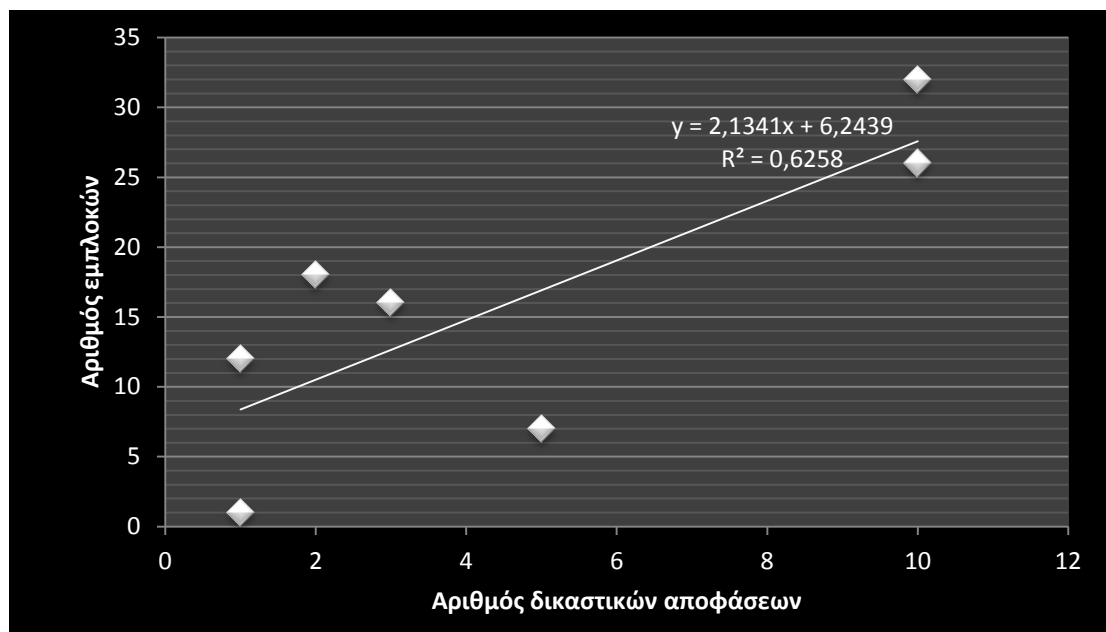

2.4.1.2 Συσχέτιση του συνόλου των δικαστικών αποφάσεων δυνάμει των οποίων επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή κατά την ανηλικότητα με το σύνολο των ποινικών εμπλοκών και καταδικαστικών αποφάσεων για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα

Συσχετίζοντας το σύνολο των δικαστικών αποφάσεων δυνάμει των οποίων επιβλήθηκε στα άτομα της πειραματικής ομάδας μέτρο ή ποινή κατά την ανηλικότητα με το σύνολο των ποινικών εμπλοκών κατά την ενηλικότητα, ο συντελεστής r ήταν $+0,1$ (θετική ασθενής συσχέτιση). Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ο αριθμός των ατόμων, για τα οποία ελέγχθηκε η συσχέτιση των δύο μεταβλητών ήταν συνολικά 39 αφού δεν συμπεριλήφθησαν εκείνες οι περιπτώσεις, στις οποίες δεν επιβλήθηκε κατά την ανηλικότητα ορισμένο μέτρο ή ποινή καθώς και δύο περιπτώσεις ανήλικων κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας ατόμων, αφού η μία εκ των δύο μεταβλητών αφορούσε στο σύνολο των εμπλοκών στο ποινικό σύστημα κατά την ενηλικότητα. Από το σύνολο των 39 ατόμων συγκροτήσαμε ομοιογενείς ηλικιακές ομάδες εντοπίζοντας την πιο ισχυρή συσχέτιση των δύο μεταβλητών στις ηλικιακές ομάδες 31-36 ετών και 37-42 ετών. Στην ηλικιακή ομάδα των 31-36 ετών (7 άτομα) εντοπίστηκε ισχυρή θετική συσχέτιση μεταξύ των δύο μεταβλητών με συντελεστή r

+0,8 (βλ. διάγραμμα 76).⁸⁰⁵ Επίσης, στην ηλικιακή ομάδα των 37-42 ετών (6 άτομα) ο συντελεστής συσχέτισης r ήταν +0,74 με αποτέλεσμα και σε αυτή την περίπτωση η σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών να είναι ισχυρή (βλ. διάγραμμα 77). Παράλληλα, αν συνδυάσουμε τις δύο προηγούμενες ηλικιακές ομάδες ο συντελεστής συσχέτισης μειώνεται ελαφρώς στα +0,62 καθιστώντας τη σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών σημαντική (βλ. διάγραμμα 78).⁸⁰⁶ Τα παραπάνω δεδομένα παρέχουν ενδείξεις ότι για ορισμένες ηλικιακές υποομάδες της πειραματικής ομάδας όσο περισσότερο και όσο πιο βαθιά εμπλακεί κάποιος στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα τόσο μεγαλύτερη υποτροπή θα παρουσιάσει κατά την ενηλικότητα.

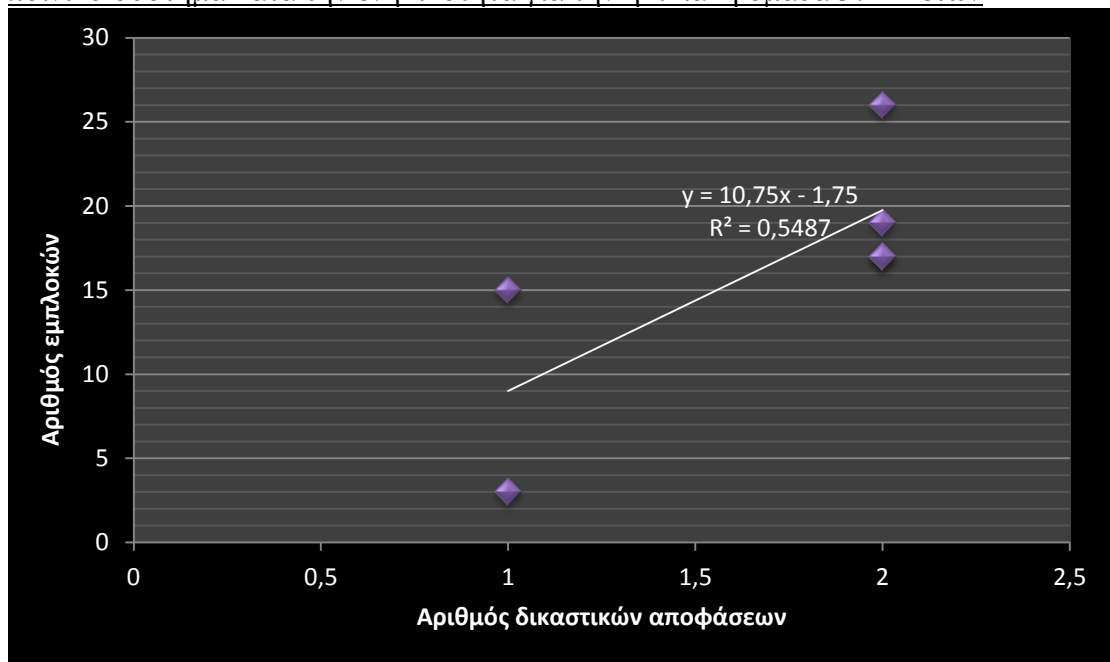
Διάγραμμα 76: Συσχέτιση αριθμού δικαστικών αποφάσεων δυνάμει των οποίων επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή κατά την ανηλικότητα με τον αριθμό εμπλοκών στο ποινικό σύστημα κατά την ενηλικότητα για την ηλικιακή ομάδα 31-36 ετών

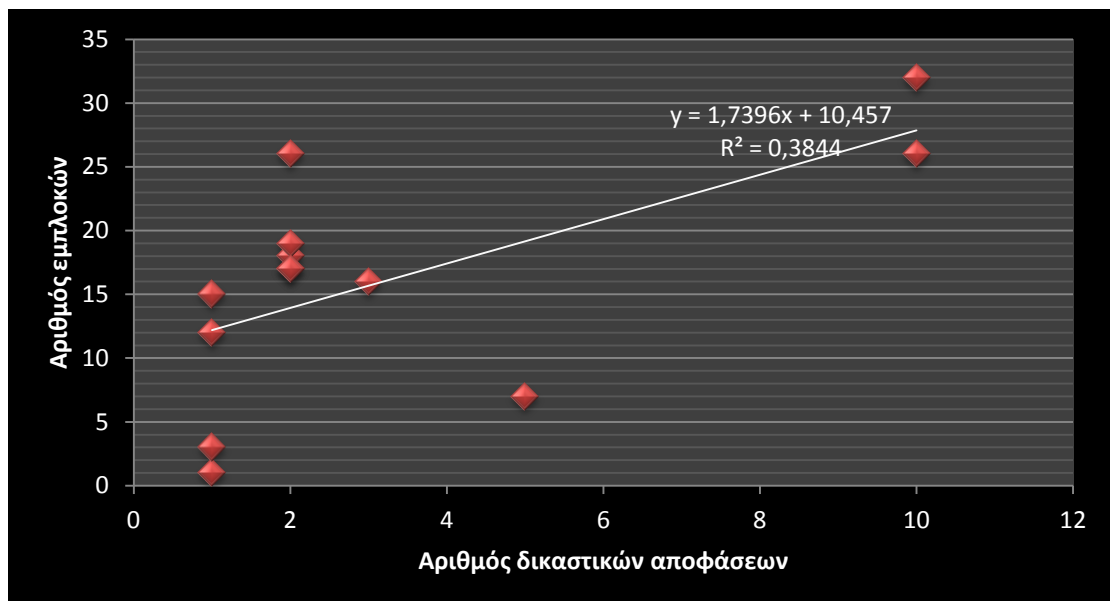
⁸⁰⁵ Η αντίστοιχη τιμή sig. ήταν 0,034 <0,05 (στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών). Ωστόσο στην προκειμένη περίπτωση, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, για λόγους σχετιζόμενους με την τυχαιότητα του δείγματος δεν μπορούμε να προβούμε σε πράξεις επαγωγικής στατιστικής ανάλυσης για τον αντίστοιχο ευρύτερο πληθυσμό.

⁸⁰⁶ Η αντίστοιχη τιμή sig. ήταν 0,024 <0,05 (στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών).

Διάγραμμα 77: Συσχέτιση αριθμού δικαστικών αποφάσεων δυνάμει των οποίων επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή κατά την ανηλικότητα με τον αριθμό εμπλοκών στο ποινικό σύστημα κατά την ενηλικότητα για την ηλικιακή ομάδα 37-42 ετών

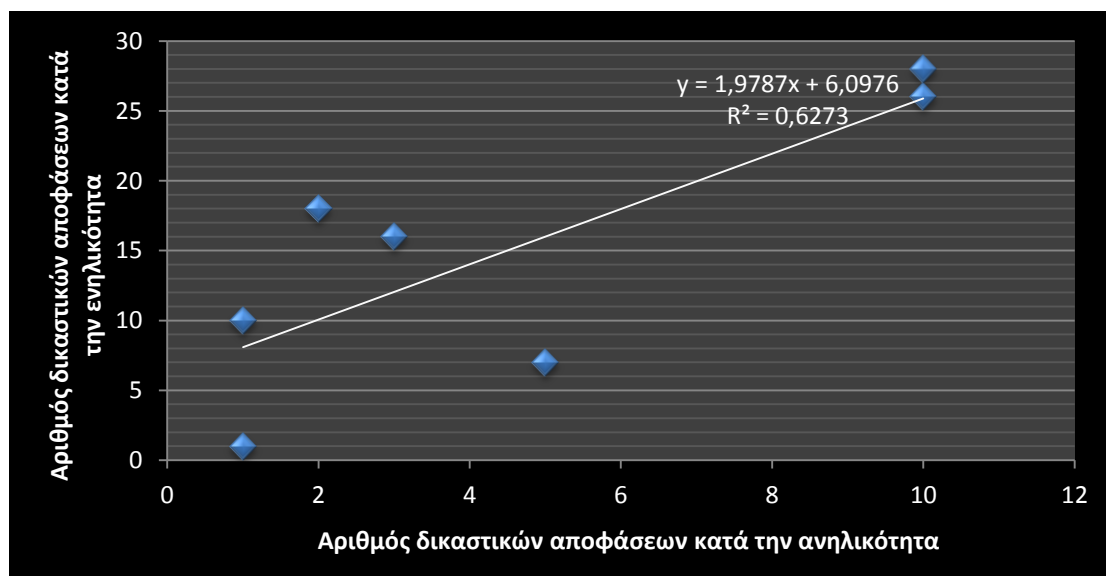

Διάγραμμα 78: Συσχέτιση αριθμού δικαστικών αποφάσεων δυνάμει των οποίων επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή κατά την ανηλικότητα με τον αριθμό εμπλοκών στο ποινικό σύστημα κατά την ενηλικότητα για το συνδυασμό των ηλικιακών ομάδων 31-36 και 37-42 ετών

Αν συσχετίσει κανείς τον αριθμό των δικαστικών αποφάσεων δυνάμει των οποίων επιβλήθηκε στα άτομα της πειραματικής ομάδας μέτρο ή ποινή κατά την ανηλικότητα με το σύνολο των καταδικαστικών αποφάσεων για πράξεις διαπραχθείσες κατά την ενηλικότητα, οι συντελεστές ανά ηλικιακή ομάδα είναι ίδιοι σε μέγεθος με τους προαναφερθέντες, με ελάχιστη απόκλιση, και μάλιστα για τις ίδιες ηλικιακές ομάδες. Συγκεκριμένα για την ηλικιακή ομάδα 31-36 ετών ο συντελεστής συσχέτισης r ήταν $+0,8$ (ισχυρή θετική συσχέτιση), για την ηλικιακή ομάδα 37-42 ετών ο συντελεστής r ήταν $+0,72$ (ισχυρή θετική συσχέτιση) και στην περίπτωση του συνδυασμού των δύο προηγούμενων ηλικιακών ομάδων ο συντελεστής r ήταν $+0,6$ (σημαντική θετική συσχέτιση).⁸⁰⁷ Από τα παραπάνω δεδομένα προκύπτουν και πάλι ενδείξεις ότι για ορισμένες ηλικιακές υποομάδες της πειραματικής ομάδας όσο μεγαλύτερη και βαθύτερη η εμπλοκή στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα τόσο μεγαλύτερη και η υποτροπή κατά την ενηλικότητα.⁸⁰⁸

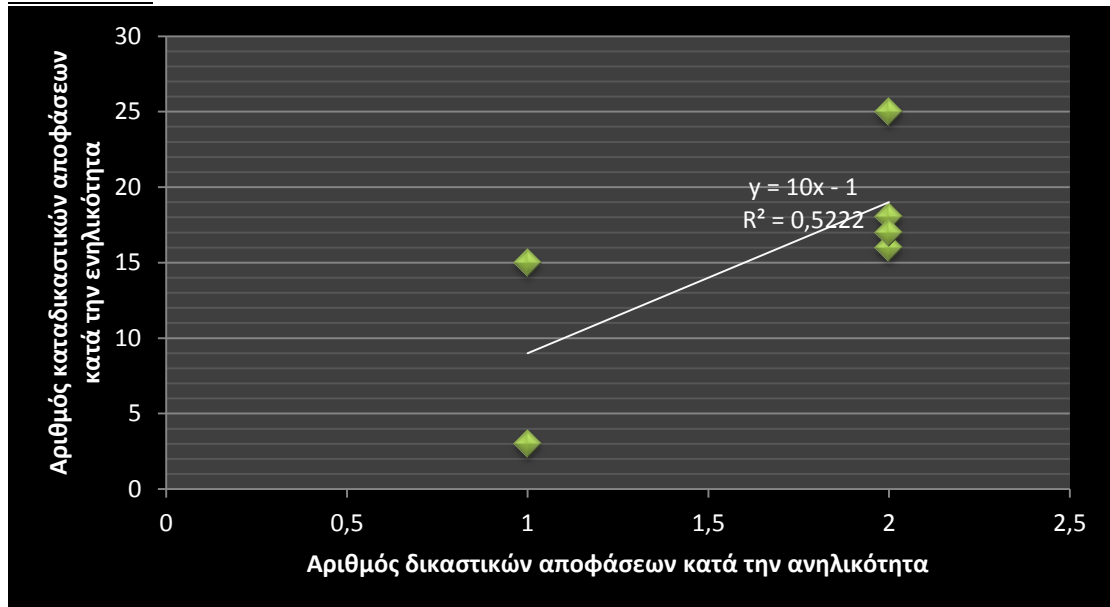
Διάγραμμα 79: Συσχέτιση αριθμού δικαστικών αποφάσεων δυνάμει των οποίων επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή κατά την ανηλικότητα με τον αριθμό καταδικαστικών αποφάσεων για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα για την ηλικιακή ομάδα 31-36 ετών

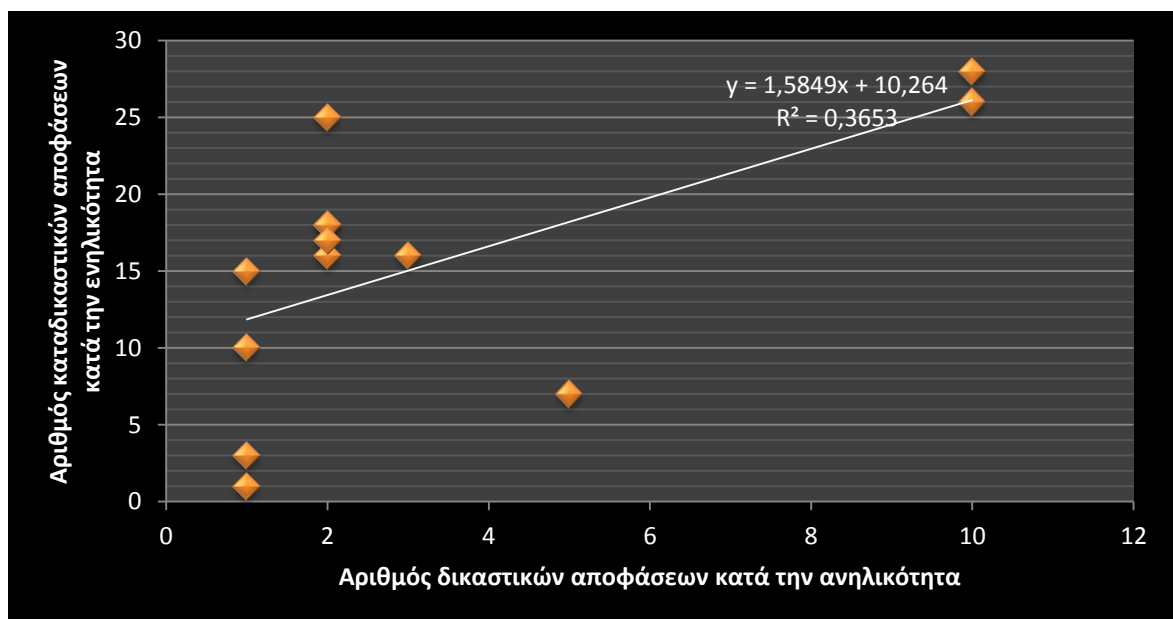
⁸⁰⁷ Η τιμή sig. ήταν $0,029 < 0,05$.

⁸⁰⁸ Wolfgang M., 1974, ό.π., Gold M., Williams J., 1969, ό.π., Gold M., 1970, ό.π., Haney W., Gold M., 1973, ό.π., Farrington D.P., 1977, ό.π.

Διάγραμμα 80: Συσχέτιση αριθμού δικαστικών αποφάσεων δυνάμει των οποίων επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή κατά την ανηλικότητα με τον αριθμό καταδικαστικών αποφάσεων για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα για την ηλικιακή ομάδα 37-42 ετών

Διάγραμμα 81: Συσχέτιση αριθμού δικαστικών αποφάσεων δυνάμει των οποίων επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή κατά την ανηλικότητα με τον αριθμό καταδικαστικών αποφάσεων για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα για το συνδυασμό των ηλικιακών ομάδων 31-36 και 37-42 ετών

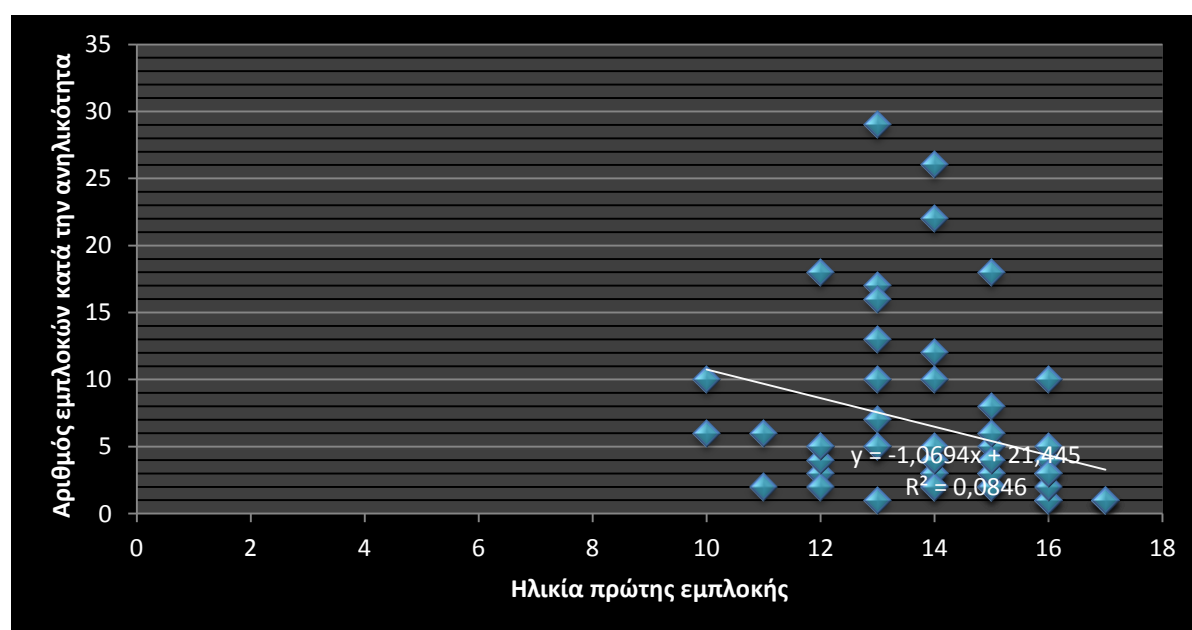

2.4.2. Συσχέτιση ηλικίας πρώτης ποινικής εμπλοκής με ποινική εμπλοκή κατά την ανηλικότητα και ενηλικότητα

2.4.2.1. Συσχέτιση ηλικίας πρώτης ποινικής εμπλοκής με τον αριθμό ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα

Συσχετίζοντας την ηλικία κατά την οποία ενεπλάκησαν οι ερωτώμενοι για πρώτη φορά στο ποινικό σύστημα με τον αριθμό των εμπλοκών στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα παρατηρούμε, όπως προκύπτει και από το παρακάτω διάγραμμα διασποράς, ότι ο συντελεστής συσχέτισης r είναι $-0,3$ (μέτρια αρνητική συσχέτιση).⁸⁰⁹

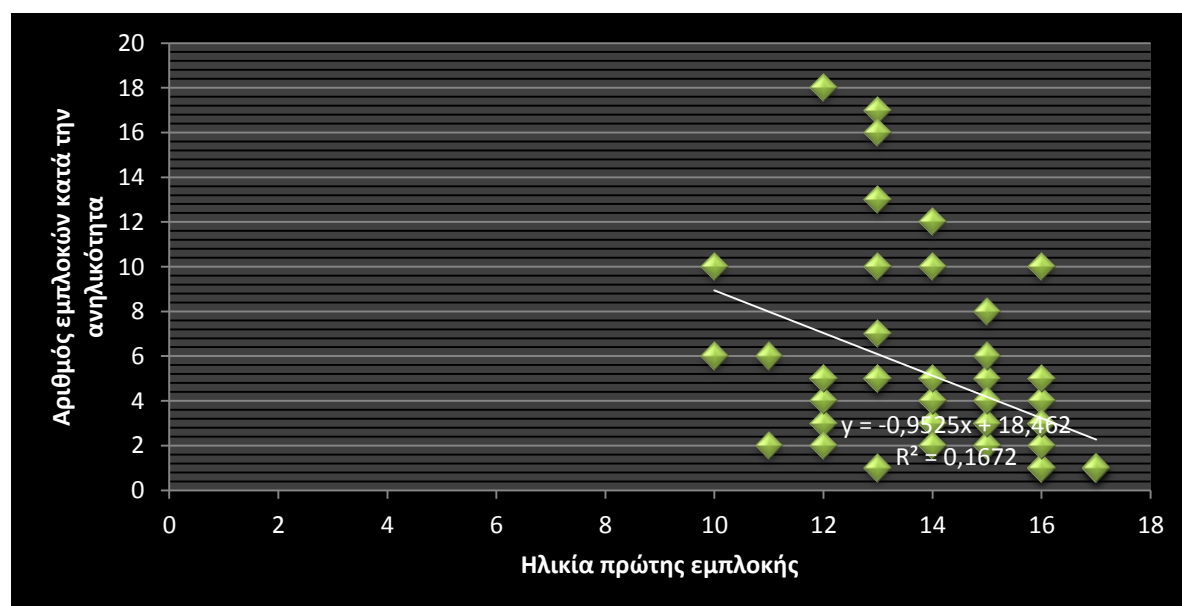
Διάγραμμα 82: Συσχέτιση ηλικίας πρώτης εμπλοκής στο ποινικό σύστημα με αριθμό ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα

⁸⁰⁹ Όταν το r είναι αρνητικό, έχουμε αρνητική γραμμική συσχέτιση, που σημαίνει ότι όταν τα άτομα έχουν υψηλές τιμές για τη μία μεταβλητή τείνουν να έχουν χαμηλές τιμές για την άλλη και το αντίστροφο. Θα πρέπει επίσης να υπογραμμίσουμε ότι αν και η συσχέτιση που προκύπτει είναι μέτρια, εντούτοις, η αντίστοιχη τιμή sig. είναι ίση με $0,030 < 0,050$ που σημαίνει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών αν και στην προκειμένη περίπτωση, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, για λόγους σχετιζόμενους με την τυχαιότητα του δείγματος δεν μπορούμε να προβούμε σε πράξεις επαγωγική στατιστικής.

Αν ωστόσο αφαιρέσουμε 4 περιπτώσεις ακραίων τιμών⁸¹⁰ ο συντελεστής συσχέτισης αυξάνεται στα -0,41 (σημαντική αρνητική συσχέτιση). Συνεπώς, για την πειραματική ομάδα η πρώιμη ποινική εμπλοκή φαίνεται να σχετίζεται με μεγαλύτερη υποτροπή κατά την ανηλικότητα.

Διάγραμμα 83: Συσχέτιση ηλικίας πρώτης εμπλοκής στο ποινικό σύστημα με αριθμό ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα χωρίς ακραίες τιμές

2.4.2.2. Συσχέτιση ηλικίας πρώτης ποινικής εμπλοκής με το σύνολο των ποινικών εμπλοκών τόσο κατά την ανηλικότητα όσο και κατά την ενηλικότητα

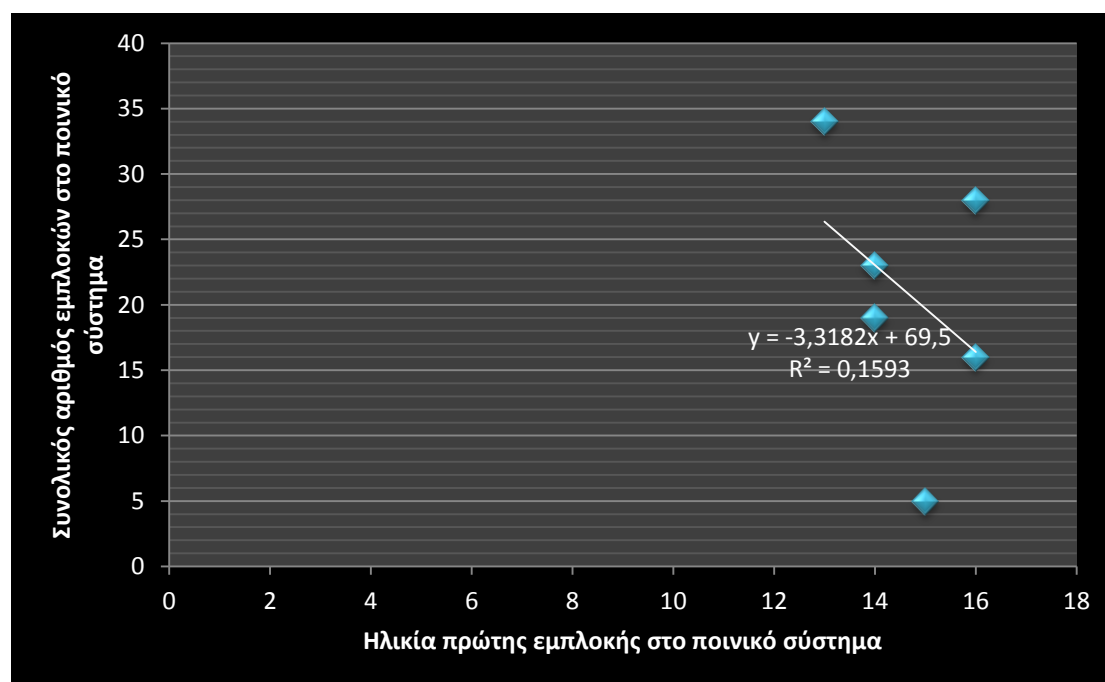
Συσχετίζοντας την ηλικία της πρώτης ποινικής εμπλοκής, ανά ερωτώμενο, στο ποινικό σύστημα με το συνολικό αριθμό των ποινικών εμπλοκών, ανά ερωτώμενο, έως το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας, δηλαδή, τόσο κατά την ανηλικότητα όσο και κατά την ενηλικότητα, το διάγραμμα διασποράς, όπως θα δούμε παρακάτω, μας παρουσιάζει χαμηλό συντελεστή συσχέτισης $r = 0,2$ (μέτρια αρνητική συσχέτιση).

⁸¹⁰ Μία περίπτωση ατόμου με ηλικία πρώτης εμπλοκής στο ποινικό σύστημα τα 14 έτη και με 22 εμπλοκές κατά την ανηλικότητα, μία περίπτωση ατόμου με ηλικία πρώτης εμπλοκής τα 14 έτη και με αριθμό 26 εμπλοκών κατά την ανηλικότητα, μία περίπτωση ατόμου με ηλικία πρώτης εμπλοκής τα 13,5 έτη και με 29 εμπλοκές κατά την ανηλικότητα και τέλος, μία περίπτωση ατόμου με ηλικία πρώτης εμπλοκής τα 15 έτη και με 18 εμπλοκές κατά την ανηλικότητα.

Ωστόσο, και εδώ θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας την ανομοιογένεια των ηλικιών όσον αφορά στις περιπτώσεις που παρουσιάζουν εμπλοκή στο ποινικό σύστημα και κατά την ενηλικότητα. Για αυτό το λόγο δημιουργήσαμε εκ νέου ηλικιακές υποομάδες, διατηρώντας τις δύο περιπτώσεις ατόμων, τα οποία κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας δεν είχαν ενηλικιωθεί, αφού εδώ μας ενδιαφέρει ο συνολικός αριθμός ποινικών εμπλοκών, ανεξαρτήτως αν έλαβαν χώρα κατά την ανηλικότητα ή κατά την ενηλικότητα ή και κατά τις δύο ηλικιακές περιόδους, και αφαιρώντας την περίπτωση ενός ατόμου ηλικίας 53 ετών ως ακραία τιμή και μεμονωμένη περίπτωση. Όσον αφορά στην ηλικιακή ομάδα 17-21 ετών ο συντελεστής συσχέτισης r ήταν $-0,01$ (σχεδόν μηδενική συσχέτιση) και άρα δεν εντοπίζεται γραμμική σχέση. Για τις ηλικιακές ομάδες 25-30 και 31-36 ετών ο συντελεστής r ήταν $-0,3$ (αρνητική μέτρια συσχέτιση) με αποτέλεσμα να μην μπορούμε και σε αυτήν την περίπτωση να κάνουμε λόγο για τέλεια συμμεταβολή των ποσοτικών μεταβλητών αφού ο συντελεστής συσχέτισης είναι χαμηλός. Ωστόσο, για την ηλικιακή ομάδα 37-42 ετών ο συντελεστής r ήταν $-0,4$ (αρνητική σημαντική συσχέτιση) με αποτέλεσμα η συσχέτιση των δύο μεταβλητών να προσεγγίζει τη γραμμική σχέση αλλά όχι σε υψηλό βαθμό. Θα πρέπει, επίσης, να τονίσουμε ότι ούτε στην περίπτωση συνδυασμού ηλικιακών ομάδων προέκυψε κάποια υψηλή θετική ή αρνητική γραμμική συσχέτιση μεταξύ των δύο μεταβλητών δεδομένου ότι τόσο στο συνδυασμό των ηλικιακών ομάδων 25-30 και 31-36 ετών όσο και στο συνδυασμό των ηλικιακών ομάδων 31-36 και 37-42 ο συντελεστής r που προέκυψε ήταν $-0,3$ (αρνητική μέτρια συσχέτιση). Συμπερασματικά θα μπορούσε κανείς να πει ότι για τα άτομα της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας (37-42 ετών) όσο πιο νωρίς έλαβε χώρα η ποινική εμπλοκή τόσο μεγαλύτερη η συνολική υποτροπή τους. Το αποτέλεσμα αυτό αν και περιορίζεται σε έναν μικρό αριθμό ατόμων θα μπορούσε να αποτελέσει μια ένδειξη για μελλοντική έρευνα αναφορικά με τη σχέση ανάμεσα στην πρώιμη ποινική εμπλοκή και την υποτροπή. Αυτό άλλωστε ενισχύεται και από τα αποτελέσματα, τα οποία εξαγάγαμε από τη συσχέτιση της ηλικίας πρώτης ποινικής εμπλοκής με το σύνολο των ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα (βλ. διάγραμμα 83).⁸¹¹ Στο διάγραμμα που ακολουθεί απεικονίζεται η συμμεταβολή των μεταβλητών για την ηλικιακή ομάδα 37-42 ετών, για την οποία προέκυψε αρνητική σημαντική συσχέτιση.

⁸¹¹ Wolfgang M., Figlio R., Sellin TH., 1972, ό.π.,

Διάγραμμα 84: Συσχέτιση ηλικίας πρώτης εμπλοκής στο ποινικό σύστημα και συνολικού αριθμού ποινικών εμπλοκών (σε ανηλικότητα και ενηλικότητα) για την ηλικιακή ομάδα 37-42 ετών

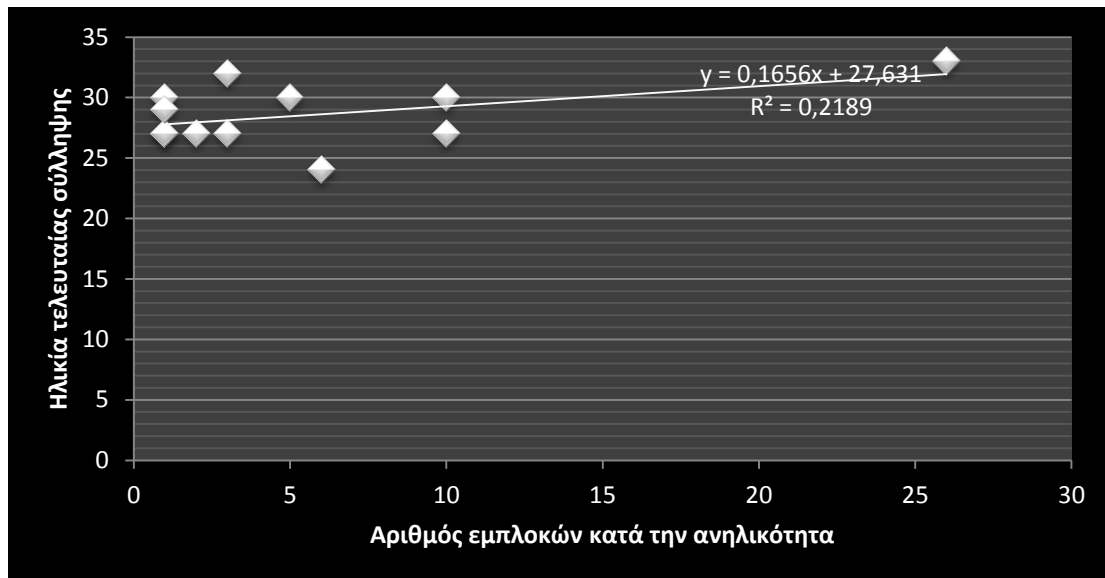

2.4.3. Συσχέτιση του συνόλου ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα με την ηλικία τελευταίας ποινικής εμπλοκής

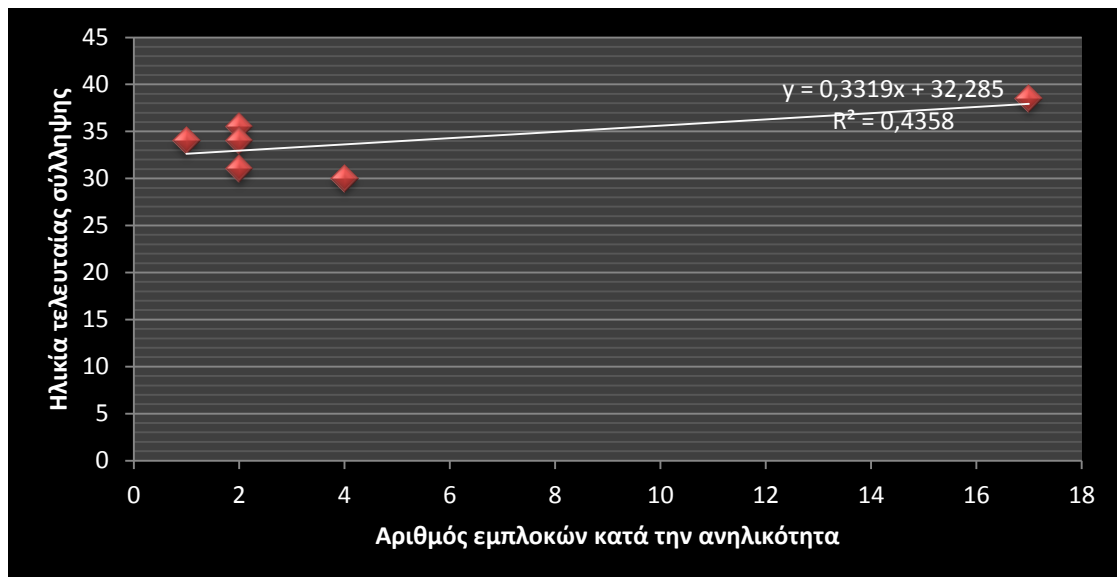
Θελήσαμε να συσχετίσουμε το συνολικό αριθμό εμπλοκών στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα με την ηλικία τελευταίας σύλληψης έτσι ώστε να δούμε κατά πόσο ένας αυξημένος αριθμός ποινικών εμπλοκών κατά την περίοδο της ανηλικότητας δύναται να σχετίζεται με μεγαλύτερο χρονικό εύρος εγκληματικής δράσης. Και σε αυτή την περίπτωση καταφύγαμε στη χρήση ηλικιακών υποομάδων, διατηρώντας τις δύο περιπτώσεις ανήλικων ατόμων του δείγματος και μη λαμβάνοντας υπόψη τη μεμονωμένη περίπτωση ενός ατόμου ηλικίας 53 ετών, δεδομένου ότι δεν κατέστη εφικτό να τον κατατάξουμε σε κάποια ηλικιακή ομάδα. Για την ηλικιακή ομάδα 17-21 ετών ο συντελεστής r ήταν +0,13 και ως εκ τούτου δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια γραμμική συσχέτιση ενώ και για την ηλικιακή ομάδα 25-30 ετών ο συντελεστής r ήταν +0,08 δηλαδή πολύ κοντά στη μηδενική τιμή. Ωστόσο, για τις ηλικιακές ομάδες 31-36 και 37-42 ετών οι συντελεστές r ήταν +0,5 (σημαντική θετική συσχέτιση) και +0,7 (ισχυρή θετική συσχέτιση) αντίστοιχα. Αν συνδυάσουμε τις ηλικιακές ομάδες 31-36 και 37-42 ετών ο συντελεστής συσχέτισης r μειώνεται στα

+0,31 (μέτρια θετική συσχέτιση). Οι παραπάνω σημαντικές ή ισχυρές συσχετίσεις απεικονίζονται στα διαγράμματα που ακολουθούν.

Διάγραμμα 85: Συσχέτιση αριθμού ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα με ηλικία τελευταίας σύλληψης για την ηλικιακή ομάδα 31-36 ετών

Διάγραμμα 86: Συσχέτιση αριθμού ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα με ηλικία τελευταίας σύλληψης για την ηλικιακή ομάδα 37-42

Από τα παραπάνω αποτελέσματα προκύπτει ότι για τα άτομα των ηλικιακών υποομάδων 31-36 και 37-42 ετών όσο μεγαλύτερος ο αριθμός των ποινικών τους

εμπλοκών κατά την ανηλικότητα τόσο μεγαλύτερο το χρονικό εύρος της εγκληματικής τους δράσης.

2.4.4. Συσχέτιση ηλικίας πρώτης και τελευταίας σύλληψης

Συγκρίνοντας την ηλικία πρώτης εμπλοκής στο ποινικό σύστημα με την ηλικία της τελευταίας εμπλοκής διαπιστώσαμε ότι δεν υπάρχει γραμμική συσχέτιση μεταξύ των δύο μεταβλητών ($r = 0,13$). Επειδή και στην προκειμένη περίπτωση πρόκειται για ανομοιογενές δείγμα όσον αφορά στις ηλικίες των συμμετεχόντων, δημιουργήσαμε εκ νέου ηλικιακές υποομάδες. Τα αποτελέσματα, ανά ηλικιακή ομάδα, ήταν τα εξής: για τα άτομα από 17-21 ετών (συμπεριλαμβάνονται οι δύο περιπτώσεις των ανήλικων κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας ατόμων) ο συντελεστής συσχέτισης r ήταν $+0,34$ (θετική μέτρια συσχέτιση), για την ηλικιακή ομάδα 25-30 ετών ο συντελεστής r ήταν $+0,22$ (θετική μέτρια συσχέτιση), για τα άτομα ηλικίας από 31 έως και 36 ετών ο συντελεστής r ήταν $+0,01$ (θετική ασθενής συσχέτιση) ενώ για την ηλικιακή ομάδα 37-42 ετών ο συντελεστής συσχέτισης r ήταν $- 0,33$ (αρνητική μέτρια συσχέτιση). Επιπλέον στην περίπτωση συνδυασμού ηλικιακών ομάδων δεν προέκυψε κάποια υψηλή θετική ή αρνητική γραμμική σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών. Μολονότι από τα δεδομένα της έρευνάς μας, όπως αναφέρουμε αναλυτικά σε προηγούμενο σημείο της παρούσας, προκύπτει ότι η πρώιμη ποινική εμπλοκή φαίνεται να σχετίζεται με μεγαλύτερη υποτροπή (αριθμός ποινικών εμπλοκών) κατά την ανηλικότητα αλλά και για ορισμένη ηλικιακή ομάδα με συνολική μεγαλύτερη υποτροπή (βλ. διαγράμματα 83 και 84), εντούτοις, τα παραπάνω αποτελέσματα δεν φαίνεται να συνάδουν με την υπόθεση ότι όσο πιο νωρίς εμπλακεί κάποιος στο ποινικό σύστημα τόσο μεγαλύτερο το χρονικό εύρος της εγκληματικής του δράσης.

2.4.5. Συσχέτιση εισαγωγής σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων ή ειδικό κατάστημα κράτησης νέων και υποτροπής

2.4.5.1. Συσχέτιση της εισαγωγής σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων ή ειδικό κατάστημα κράτησης νέων με την υποτροπή κατά την ανηλικότητα

Προκειμένου να διερευνήσουμε περαιτέρω τη σχέση ανάμεσα στο βαθμό διείσδυσης στο ποινικό σύστημα και στην υποτροπή κατά την ανηλικότητα, ελέγξαμε τον αριθμό ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα ανάμεσα σε εκείνους, που

είχαν εισαχθεί σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων ή είχαν εγκλεισθεί σε κατάστημα κράτησης νέων ή άλλο σωφρονιστικό κατάστημα και σε εκείνους, οι οποίοι δεν είχαν διεισδύσει σε τέτοιο βαθμό στο ποινικό σύστημα. Από το σύνολο των 56 ατόμων, 17 άτομα (30,4%) είχαν εισαχθεί σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων ή είχαν περιορισθεί σε κατάστημα κράτησης νέων ή άλλο σωφρονιστικό κατάστημα ενώ 39 άτομα (69,6%) δεν είχαν υποστεί ποινική μεταχείριση αυτού του είδους. Για την ομάδα των 17 ατόμων ο μέσος όρος εμπλοκών στο ποινικό σύστημα, κατά την ανηλικότητα, ήταν 8,00 με τυπική απόκλιση 7,67 και τυπικό σφάλμα 1,86. Για την ομάδα των 39 ατόμων ο μέσος όρος εμπλοκών ήταν 5,59 με τυπική απόκλιση 5,78 και τυπικό σφάλμα 0,92.⁸¹² Από τα παραπάνω αποτελέσματα καθίσταται σαφές ότι τα άτομα, τα οποία είχαν στερηθεί την προσωπική τους ελευθερία κατά την ανηλικότητα παρουσίαζαν μεγαλύτερο μέσο όρο ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα σε αντίθεση με όσους δεν εισήχθησαν σε ίδρυμα αγωγής ή σωφρονιστικό κατάστημα. Ωστόσο, η αδυναμία ακριβούς προσδιορισμού της χρονικής ακολουθίας των μεταβλητών δημιουργεί δυσκολία στην ερμηνεία του συγκεκριμένου αποτελέσματος καθώς σε 6 περιπτώσεις η εισαγωγή σε ίδρυμα ή σωφρονιστικό κατάστημα έλαβε χώρα σε ηλικία 13-14 ετών, σε 5 περιπτώσεις έλαβε χώρα σε ηλικία 15-16 ετών και σε 6 περιπτώσεις

⁸¹² Από τα δεδομένα της έρευνάς μας προέκυψε ότι σε 6 περιπτώσεις η εισαγωγή σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων ή σωφρονιστικό κατάστημα έλαβε χώρα σε ηλικία 13-14 ετών, σε 5 περιπτώσεις έλαβε χώρα σε ηλικία 15-16 ετών και σε 6 περιπτώσεις έλαβε χώρα στην ηλικία των 17 ετών. Όσον αφορά στα 6 άτομα, τα οποία εισήχθησαν σε ίδρυμα αγωγής ή σωφρονιστικό κατάστημα κατά την ηλικιακή περίοδο 13-14 ετών, σε 1 περίπτωση το άτομο εγκλείστηκε σε σωφρονιστικό κατάστημα όταν συνελήφθη για πρώτη φορά και παρέμεινε έγκλειστο έως τα 18 έτη, σε 1 περίπτωση το άτομο ενεπλάκη συνολικά 2 φορές στο ποινικό σύστημα για τις οποίες και υπεβλήθη σε περιορισμό σε σωφρονιστικό κατάστημα, σε 1 περίπτωση ατόμου μετά την πρώτη σύλληψη και εισαγωγή σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων ακολούθησαν συνολικά 16 εμπλοκές στο ποινικό σύστημα έως την ενηλικίωσή του ενώ σε 1 άλλη περίπτωση ακολούθησαν 9 εμπλοκές. Στην περίπτωση 1 ατόμου μετά την πρώτη σύλληψη και την εισαγωγή του σε ίδρυμα ακολούθησαν 4 εμπλοκές συνολικά κατά την ανηλικότητα ενώ στην περίπτωση 1 ακόμα ατόμου ακολούθησαν 4 εμπλοκές για 3 από τις οποίες εγκλείστηκε εκ νέου σε σωφρονιστικό κατάστημα. Όσον αφορά στις περιπτώσεις ατόμων τα οποία εισήχθησαν σε ίδρυμα ή περιορίστηκαν σε σωφρονιστικό κατάστημα κατά την ηλικιακή περίοδο 15-16 ετών, παρατηρήθηκαν εμπλοκές στο ποινικό σύστημα είτε πριν την εισαγωγή ή τον εγκλεισμό είτε μετά και έως την ενηλικίωση είτε και κατά τα δύο χρονικά διαστήματα. Τέλος, στην περίπτωση των ατόμων τα οποία εισήχθησαν σε ίδρυμα ή εγκλείστηκαν σε σωφρονιστικό κατάστημα σε ηλικία 17 ετών το σύνολο των εμπλοκών τους στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα αφορούσε το χρονικό διάστημα πριν τα 17 έτη.

έλαβε χώρα σε ηλικία 17 ετών. Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω ηλικιακές περιόδους μόνο για τις περιπτώσεις, στις οποίες η στέρηση της προσωπικής ελευθερίας έλαβε χώρα σε ηλικία 13-14 και 15-16 ετών και στις οποίες μετά την εισαγωγή ή τον εγκλεισμό ακολούθησαν εκ νέου ποινικές εμπλοκές κατά την περίοδο της ανηλικότητας (8 από τις 17 περιπτώσεις) θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ο περιορισμός σε ολοπαγές ίδρυμα και ο ποινικός στιγματισμός που συνεπάγεται ενδέχεται να αυξήσει τις πιθανότητες για υποτροπή κατά την ανηλικότητα.

2.4.5.2. Συσχέτιση της εισαγωγής σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων ή ειδικό κατάστημα κράτησης νέων με την υποτροπή κατά την ενηλικότητα

Στη συνέχεια συσχετίσαμε την εισαγωγή σε ίδρυμα αγωγής ή τον περιορισμό σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων ή άλλο σωφρονιστικό κατάστημα κατά την ανηλικότητα με τον αριθμό των εμπλοκών στο ποινικό σύστημα κατά την ενηλικότητα. Αφού χωρίσαμε τα άτομα της πειραματικής ομάδας σε ηλικιακές υποομάδες, προκειμένου η σύγκριση να αφορά ομοιογενή σύνολα ατόμων, προχωρήσαμε σε σύγκριση μέσων τιμών ανά ηλικιακή ομάδα με κριτήριο την εισαγωγή σε ίδρυμα ή τον περιορισμό σε σωφρονιστικό κατάστημα ή όχι. Όσον αφορά στην ηλικιακή ομάδα 25-30 ετών 5 άτομα είχαν εισαχθεί σε ίδρυμα ή σωφρονιστικό κατάστημα ενώ η μέση τιμή των εμπλοκών τους στο ποινικό σύστημα, κατά την ενηλικότητα ήταν 16 με τυπική απόκλιση 12,02 και τυπικό σφάλμα 5,37. Από την ίδια ηλικιακή ομάδα 15 άτομα τα οποία δεν είχαν εισαχθεί σε ίδρυμα ή σωφρονιστικό κατάστημα παρουσίασαν μέση τιμή εμπλοκών 7,93 με τυπικό σφάλμα 1,79 και τυπική απόκλιση 6,93. Όσον αφορά στην ηλικιακή ομάδα 31-36 ετών 5 άτομα, σε βάρος των οποίων είχε εκτελεσθεί το μέτρο της εισαγωγής σε ίδρυμα ή του περιορισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα, παρουσίασαν μέση τιμή ποινικών εμπλοκών κατά την ενηλικότητα 14,8 με τυπικό σφάλμα 5,28 και τυπική απόκλιση 11,81. Επίσης, 7 άτομα της ίδια ηλικιακής ομάδας, τα οποία δεν είχαν εισαχθεί σε ίδρυμα ή σωφρονιστικό κατάστημα, παρουσίασαν μέση τιμή εμπλοκών 13,29 με τυπικό σφάλμα 4,43 και τυπική απόκλιση 11,74. Στην περίπτωση της ηλικιακής ομάδας των 37-42 ετών, 3 άτομα, τα οποία είχαν εισαχθεί σε ίδρυμα ή σωφρονιστικό κατάστημα, παρουσίασαν μέση τιμή ποινικών εμπλοκών κατά την ενηλικότητα 20 με τυπικό σφάλμα 3,00 και τυπική απόκλιση 5,19, ενώ 3 άτομα, τα οποία δεν είχαν στερηθεί την προσωπική τους ελευθερία κατά την ανηλικότητα, εμφάνισαν μέση τιμή

εμπλοκών 12,33 με τυπικό σφάλμα 4,80 και τυπική απόκλιση 8,32. Τέλος, όσον αφορά στην ηλικιακή ομάδα 18-21 ετών, η μέση τιμή του αριθμού εμπλοκών κατά την ενηλικότητα για 3 άτομα, τα οποία δήλωσαν ότι είχαν εισαχθεί σε ίδρυμα ή σωφρονιστικό κατάστημα, κατά την ανηλικότητα ήταν 0 ενώ για 12 άτομα τα οποία δεν είχαν εισαχθεί σε ίδρυμα ή εγκλεισθεί σε σωφρονιστικό κατάστημα, η μέση τιμή ήταν 0,17 με τυπικό σφάλμα 0,11 και τυπική απόκλιση 0,38.⁸¹³ Συνεπώς από τα παραπάνω δεδομένα προκύπτει ότι τα άτομα των ηλικιακών ομάδων 25-30, 31-36 και 37-42 ετών, τα οποία υπέστησαν περιορισμό της προσωπικής τους ελευθερίας κατά την ανηλικότητα, παρουσίαζαν μεγαλύτερο μέσο όρο ποινικών εμπλοκών και άρα μεγαλύτερη υποτροπή κατά την ενηλικότητα σε αντίθεση με όσους δεν υπέστησαν περιορισμό της προσωπικής τους ελευθερίας.⁸¹⁴

⁸¹³ Δεν συμπεριλάβαμε μία περίπτωση ατόμου με 58 εμπλοκές στο ποινικό σύστημα κατά την ενηλικότητα, το οποίο είχε εισαχθεί κατά την ανηλικότητα σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων ή περιορισθεί σε κατάστημα κράτησης νέων ή άλλο σωφρονιστικό κατάστημα, λόγω αδυναμίας ένταξής του σε ορισμένη ηλικιακή ομάδα, γεγονός το οποίο οφειλόταν στην ακραία τιμή του στην μεταβλητή ηλικία (53 ετών). Επίσης, δεν συμπεριλάβαμε 2 περιπτώσεις ατόμων, τα οποία κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας, ήταν ανήλικα.

⁸¹⁴ Στην έρευνα του Giudicelli-Delaye (1983) προέκυψε ότι οι περισσότεροι υπότροποι του δείγματος είχαν υποστεί ως ανήλικοι στέρηση της προσωπικής τους ελευθερίας. Κατέληξε μάλιστα στο συμπέρασμα ότι ο περιορισμός της προσωπικής ελευθερίας σε πρώιμη ηλικία προδιαθέτει για την εκδήλωση υποτροπής. Βλ. Giudicelli-Delaye G., *Le récidivisme dans le département de la Vienne, Le Récidivisme*, PUF, Paris, 1983, σ. 91-101 και Ζαραφονίτου Χ., ό.π., σ. 229-232. Βλ. επίσης Δασκαλάκης Η., Ανδρίτσου Α., Παπαδοπούλου Π., Παππάς Π., Περαντζάκη Ι., Τσάμπαρη Δ., Απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1983, σ. 248, Gosselin M., *Influence de la longueur de l'incarcération sur la récidive*, Univ. de Montréal, 1970, *La Criminologie Empirique* au Québec, 1985.

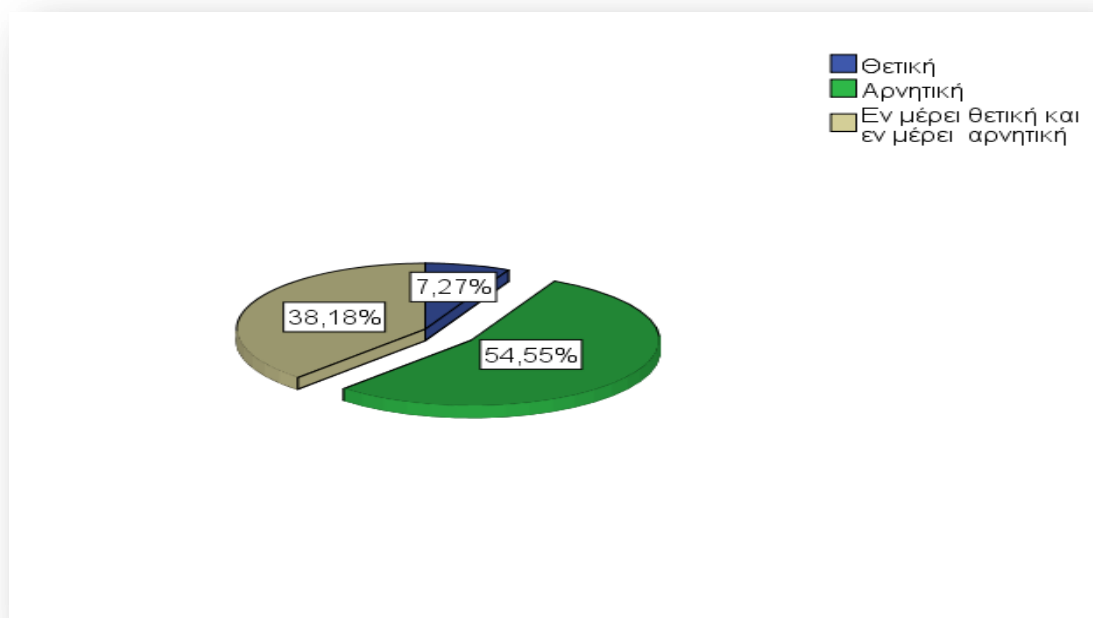
2.5. Ποινική στιγματιστική διαδικασία κατά την ανηλικότητα και δευτερογενής παρέκκλιση

2.5.1. Επαφή με τους φορείς του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης κατά την ανηλικότητα, ποινικός στιγματισμός και υποτροπή (πειραματική ομάδα)

2.5.1.1. Παρατηρήσεις πειραματικής ομάδας σχετικά με τη συμπεριφορά των φορέων του ποινικού συστήματος

Η πρώτη ερώτηση που απευθύνθηκε στα άτομα της πειραματικής ομάδας σχετιζόταν με το αν θα ήθελαν να κάνουν κάποια παρατήρηση, είτε θετική είτε αρνητική, η οποία να αφορά στη συμπεριφορά των φορέων του ποινικού συστήματος απέναντί τους κατά την εμπλοκή τους στον ποινικό μηχανισμό την περίοδο της ανηλικότητας. Από το σύνολο των 56 ατόμων, 55 άτομα (98,2%) δήλωσαν ότι θα ήθελαν να κάνουν κάποια παρατήρηση, ενώ 1 άτομο (1,8%) δήλωσε ότι δεν θα ήθελε να κάνει καμία τέτοια παρατήρηση.

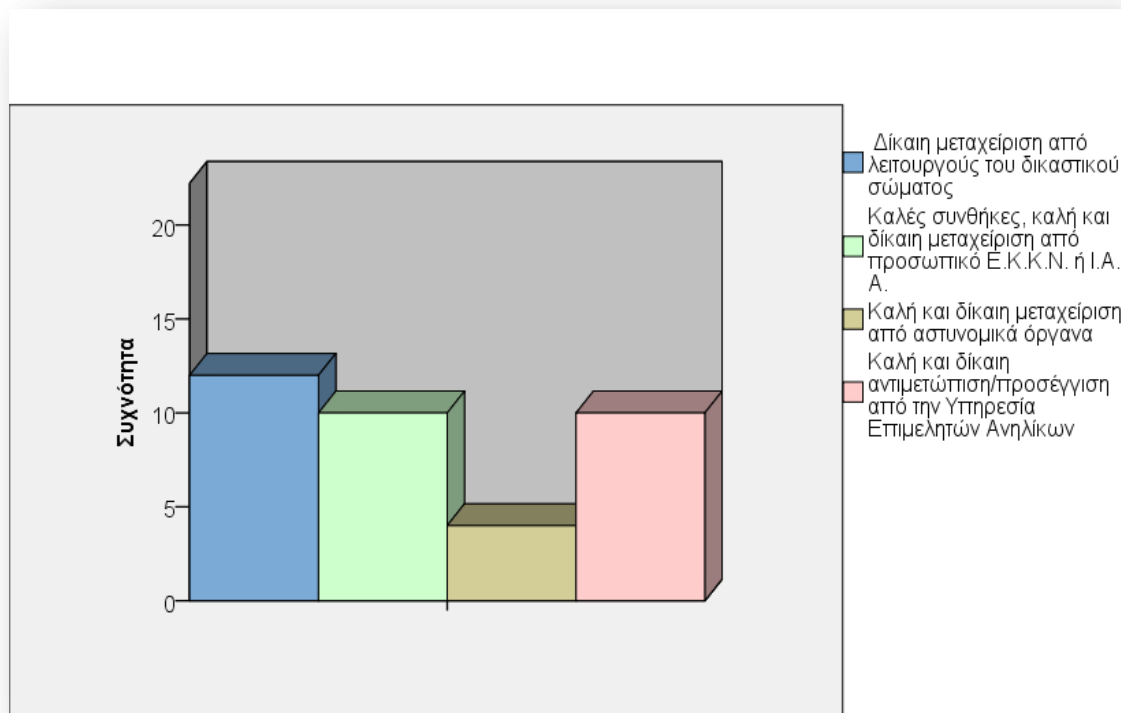
Διάγραμμα 87: Είδος παρατήρησης

Όπως διαπιστώνουμε, από το παραπάνω διάγραμμα η κατανομή των απαντήσεων σχετικά με το θετικό ή αρνητικό περιεχόμενο της παρατήρησης είχε ως

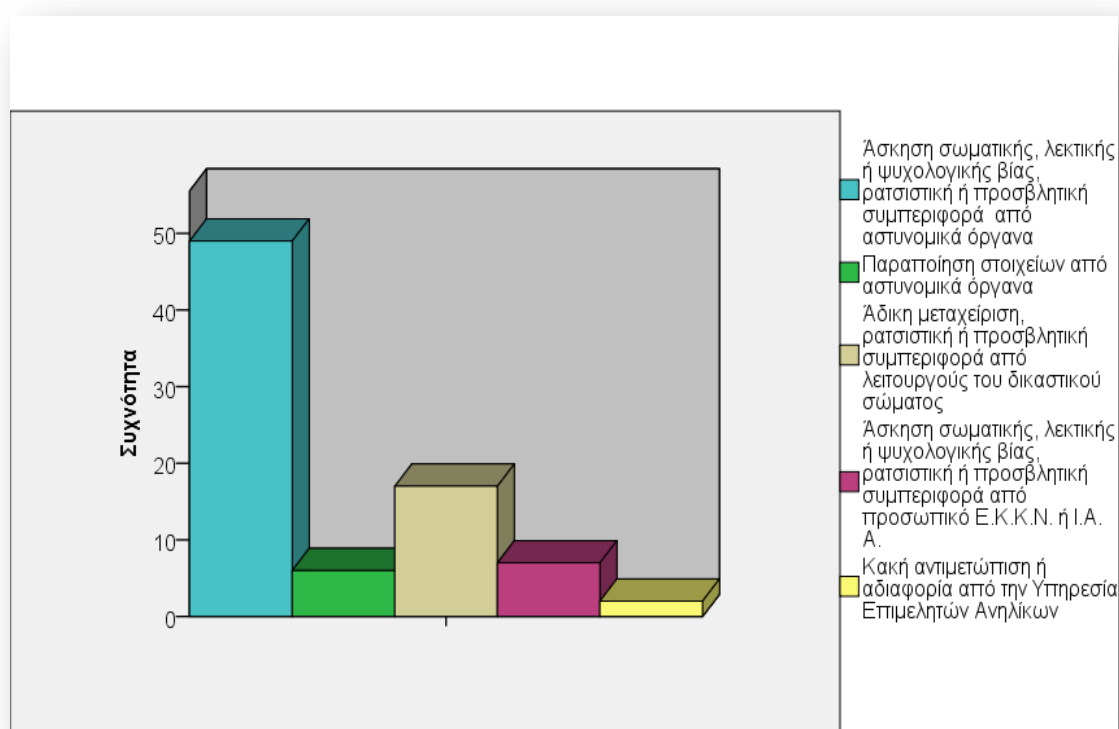
εξής: 4 άτομα (7,3%) δήλωσαν ότι η παρατήρησή τους ήταν θετική, 30 άτομα (54,5%) ότι ήταν αρνητική και 21 άτομα (38,2%) ότι η παρατήρησή τους είχε τόσο θετικό όσο και αρνητικό περιεχόμενο.

Διάγραμμα 88: Θετικές παρατηρήσεις

Όσον αφορά στις θετικές παρατηρήσεις, οι οποίες έγιναν συνολικά από 25 άτομα, 12 άτομα (33,3% επί των απαντήσεων και 48% επί των συμμετεχόντων) έκαναν λόγο για δίκαιη μεταχείριση από τους δικαστικούς λειτουργούς, 10 άτομα (27,8% επί των απαντήσεων και 40% επί των συμμετεχόντων) έκαναν λόγο για καλές συνθήκες και δίκαιη μεταχείριση από το προσωπικό καταστήματος κράτησης νέων ή ιδρύματος αγωγής ανηλίκων, 4 άτομα (11,1% επί των απαντήσεων και 16% επί των συμμετεχόντων) μας δήλωσαν ότι η μεταχείρισή τους από τα αστυνομικά όργανα ήταν καλή και δίκαιη και 10 άτομα (27,8% επί των απαντήσεων και 40% επί των συμμετεχόντων) χαρακτήρισαν την αντιμετώπισή τους από την υπηρεσία επιμελητών ανηλίκων ως καλή και δίκαιη.

Διάγραμμα 89: Αρνητικές παρατηρήσεις

Αναφορικά με τις αρνητικές παρατηρήσεις, οι οποίες έγιναν από τη συντριπτική πλειονότητα της πειραματικής ομάδας (51 άτομα), 49 άτομα (60,5% επί των απαντήσεων και 96,1% επί των συμμετεχόντων) ανέφεραν την άσκηση σωματικής ή λεκτικής ή ψυχολογικής βίας ή τη ρατσιστική ή προσβλητική συμπεριφορά από αστυνομικά όργανα, 6 άτομα (7,4% επί των απαντήσεων και 11,8% επί των συμμετεχόντων) έκαναν λόγο για παραποίηση αποδεικτικών στοιχείων από αστυνομικά όργανα, 17 άτομα (21% επί των απαντήσεων και 33,3% επί των συμμετεχόντων) έκαναν λόγο για άδικη μεταχείριση ή ρατσιστική ή προσβλητική συμπεριφορά από εκπροσώπους της δικαστικής εξουσίας, 7 άτομα (8,6% επί των απαντήσεων και 13,7% επί των συμμετεχόντων) ανέφεραν την άσκηση σωματικής, ή λεκτικής ή ψυχολογικής βίας ή τη ρατσιστική ή προσβλητική συμπεριφορά από το προσωπικό καταστήματος κράτησης νέων ή ιδρύματος αγωγής ανηλίκων και 2 άτομα (2,5% επί των απαντήσεων και 3,9% επί των συμμετεχόντων) ανέφεραν κακή αντιμετώπιση ή αδιαφορία από την υπηρεσία επιμελητών ανηλίκων.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί ότι οι Hazel, Hagell και Brazier (2002)⁸¹⁵ διερεύνησαν τη γνώμη ανήλικων παραβατών σχετικά με τις συμπεριφορές των φορέων του ποινικού συστήματος απέναντί τους καθώς και σχετικά με την εμπειρία της ποινικής εμπλοκής στο σύνολό της. Ειδικότερα και όσον αφορά στην επαφή με την αστυνομία από την πλειονότητα των ανήλικων παραβατών αναφέρθηκε αδικαιολόγητη προκατάληψη σε βάρος τους.⁸¹⁶ Επίσης, η στάση της αστυνομίας απέναντι στους ανήλικους παραβάτες χαρακτηρίστηκε ως αρνητική με ελάχιστες εξαιρέσεις. Αναλυτικότερα, έγινε λόγος για κατάχρηση βίας και εξουσίας (χρήση αδικαιολόγητης βίας και εξευτελιστικές συμπεριφορές) καθώς και συμπαγνία των αστυνομικών σε βάρος των ανήλικων παραβατών. Παράλληλα, τα άτομα του δείγματος ανέφεραν ότι στην πλειονότητα των περιπτώσεων κατά τη σύλληψη και την προσαγωγή τους σε αστυνομικό τμήμα δεν ήταν σε θέση να γνωρίζουν τι ακριβώς συνέβαινε ενώ δεν είχαν τη δυνατότητα άσκησης των νόμιμων δικαιωμάτων τους. Τέλος, υποστήριξαν ότι η απομόνωση στα αστυνομικά κελιά ήταν παρατεταμένη ενώ κατά την ανάκρισή τους από τα αστυνομικά όργανα συνήθως υφίσταντο λεκτική, σωματική και ψυχολογική βία.⁸¹⁷ Όσον αφορά στην εμπειρία της ποινικής δίκης, στην πλειονότητα των περιπτώσεων οι ανήλικοι ανέφεραν το αίσθημα της περιθωριοποίησης και της απομόνωσης από τη διαδικασία και την αδυναμία να παρέμβουν και να καθορίσουν στο βαθμό του εφικτού την εξέλιξη της ποινικής διαδικασίας. Επίσης, ανέφεραν αδυναμία κατανόησης της γλώσσας των δικαστικών λειτουργών καθώς και της νομικής διαδικασίας γενικότερα ενώ χαρακτήρισαν μια τέτοια διαδικασία ως εκφοβιστική με σκοπό τη χειραγώγησή τους στην επιθυμητή από τους φορείς του συστήματος κατεύθυνση.⁸¹⁸

⁸¹⁵ Hazel N., Hagell A., Brazier L., Young offenders' perceptions of their experiences in the criminal justice system, Policy Research Bureau, End of Award Report to the ESRC, 2002.

⁸¹⁶ Anderson S., Kinsey R., Loader I., Smith C., Cautionary tales: A study of young people and crime in Edinburgh, Edinburgh: Centre for Criminology, University of Edinburgh, 1990, Smith D., Young people and the police, Leicester: The National Youth Bureau, 1976.

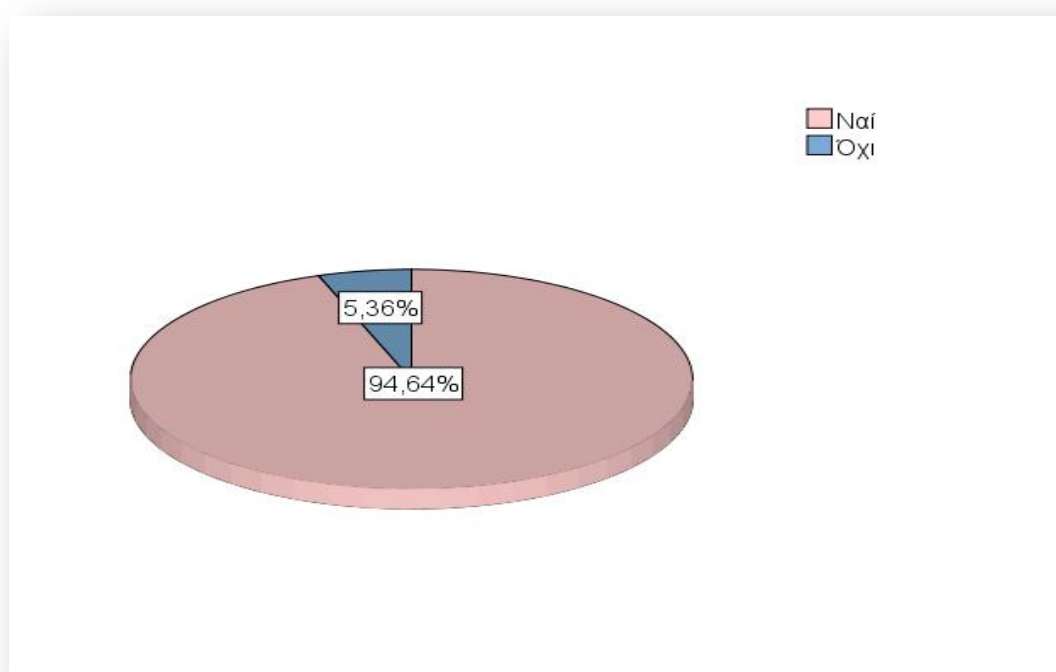
⁸¹⁷ Hazel N., Hagell A., Brazier L., ό.π., σ. 12 επ., και Hurst Y. G., Frank J., How kids view cops: The nature of juvenile attitudes towards the police, Journal of Criminal Justice, 2000, 28, σ. 189-202, Rogowski S., Young offenders: their experience of offending and the youth justice system, Youth and Policy, 2000, 70, σ. 52-70, Tisseyre C., The image and attitude of young people towards the police, International Child Welfare Review, No. 30-31, 1976, σ. 94-105.

⁸¹⁸ Hazel N., Hagell A., Brazier L., ό.π., σ. 13 επ.,

2.5.1.2. Κοινωνική θέαση και παραβίαση ιδιωτικότητας από τους φορείς του ποινικού συστήματος

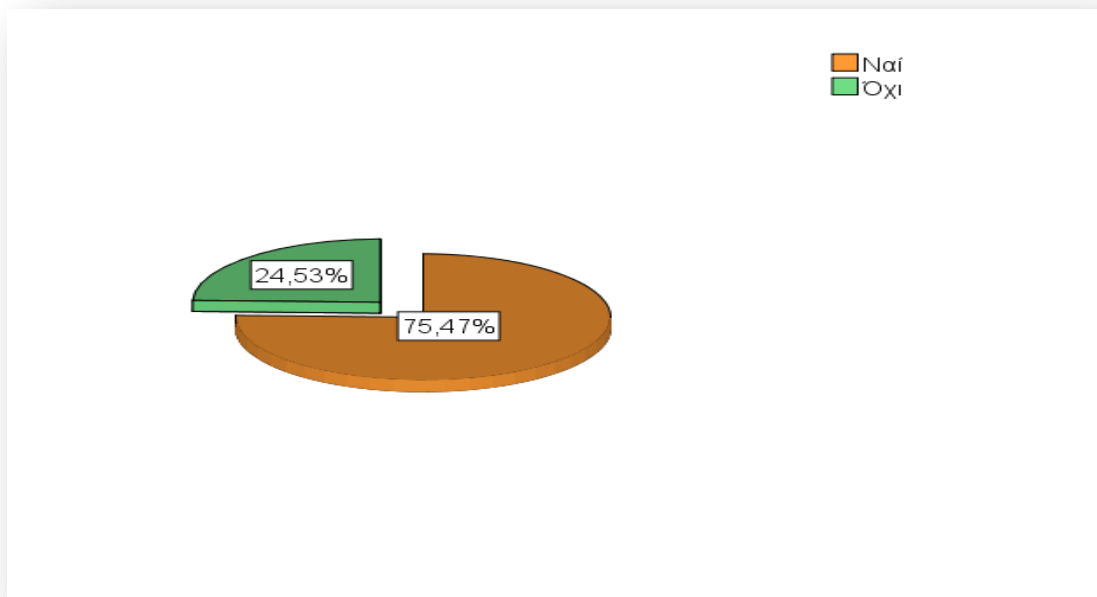
Σε ερώτηση σχετικά με το κατά πόσο εθεάθησαν οι ερωτώμενοι από τρίτους, κατά τα επιμέρους στάδια της ποινικής τους εμπλοκής, την περίοδο της ανηλικότητας, 53 άτομα (94,64%) μας έδωσαν θετική απάντηση και 3 άτομα (5,36%) αρνητική.

Διάγραμμα 90: Θέαση από κοινωνικό ακροατήριο

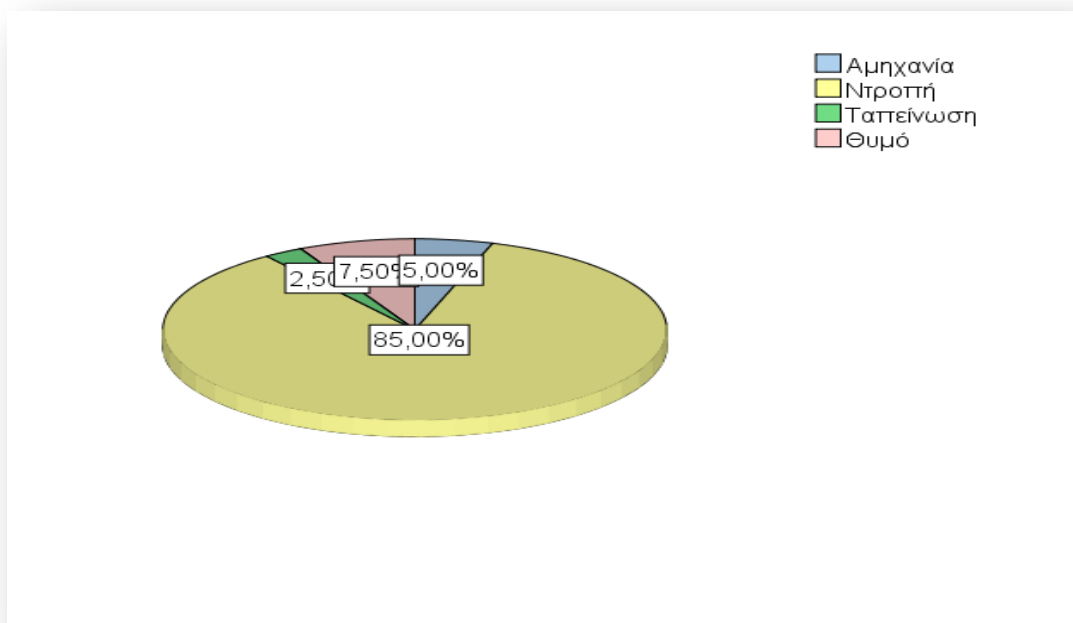

Από τα 53 άτομα, 40 άτομα (75,47%) δήλωσαν ότι η θέαση από τρίτους κατά την εμπλοκή τους στον ποινικό μηχανισμό τους προκαλούσε κάποιου είδους ενόχληση ενώ 13 άτομα (24,53%) απάντησαν ότι δεν τους απασχολούσε καθόλου το γεγονός αυτό. Από το σύνολο των 40 ατόμων, 2 άτομα (5%) δήλωσαν ότι η κοινωνική θέαση κατά την εμπλοκή τους στο ποινικό σύστημα τους προκαλούσε αμηχανία, 34 άτομα (85%) απάντησαν ότι αισθανόντουσαν ντροπή, 1 άτομο (2,5%) έκανε λόγο για αίσθημα ταπείνωσης και 3 άτομα (7,5%) ανέφεραν το αίσθημα του θυμού.

Διάγραμμα 91: Αίσθημα ενόχλησης από την κοινωνική θέαση

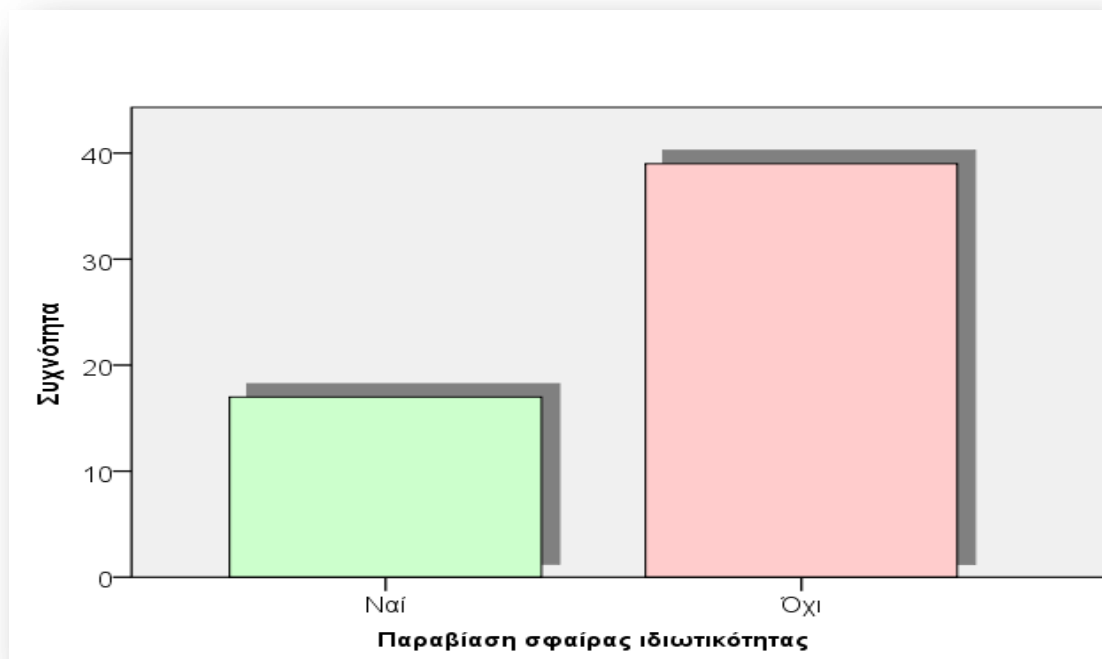

Διάγραμμα 92: Είδος ενόχλησης

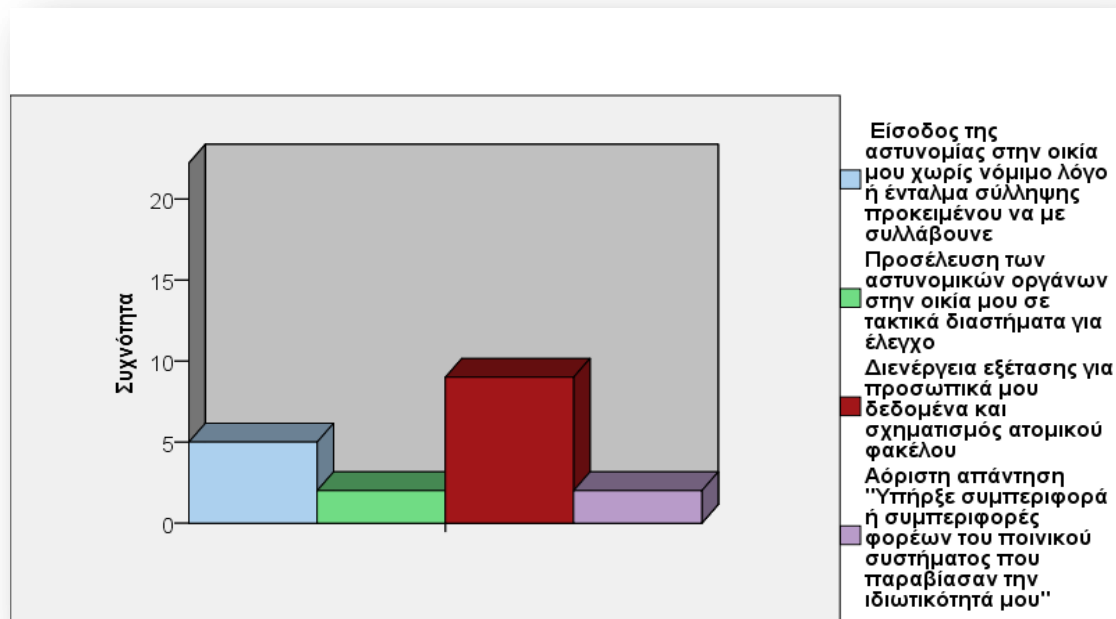
Σε ερώτηση σχετικά με το αν υπήρξε συμπεριφορά φορέα του ποινικού συστήματος, η οποία παραβίαζε τη σφαίρα της ιδιωτικότητας των ερωτώμενων, 17 άτομα (30,4%) μας απάντησαν θετικά και 39 άτομα (69,6%) έδωσαν αρνητική απάντηση. Η κατανομή των απαντήσεων απεικονίζεται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

Διάγραμμα 93: Παραβίαση σφαίρας ιδιωτικότητας

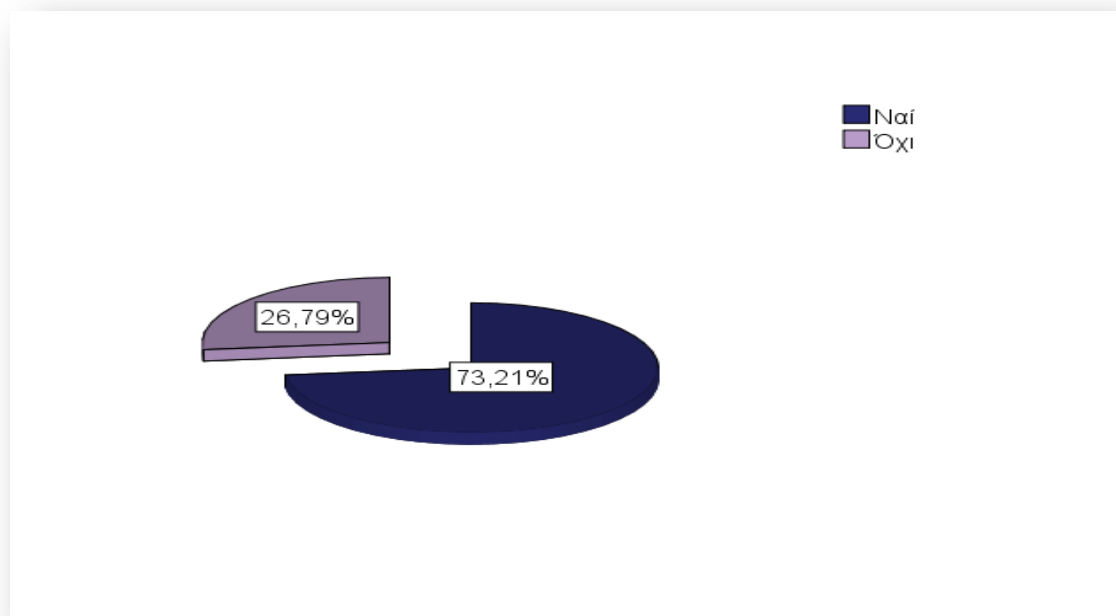
Από το σύνολο των 17 ατόμων, τα οποία μας δήλωσαν ότι αντιμετώπισαν συμπεριφορά από φορέα του ποινικού συστήματος, η οποία τα έκανε να αισθανθούν ότι παραβιάζεται η σφαίρα της ιδιωτικότητάς τους, 5 άτομα (27,8% επί των απαντήσεων και 29,4% επί των συμμετεχόντων) ανέφεραν, ως τέτοια συμπεριφορά, την είσοδο αστυνομικών οργάνων στον τόπο κατοικίας τους προκειμένου να διενεργήσουν σύλληψη χωρίς ένταλμα σύλληψης, 2 άτομα (11,1% επί των απαντήσεων και 11,8% επί των συμμετεχόντων) έκαναν λόγο για προσέλευση αστυνομικών οργάνων στον τόπο κατοικίας τους ανά τακτά χρονικά διαστήματα με σκοπό τη διενέργεια ελέγχου, 9 άτομα (50% επί των απαντήσεων και 52,9% επί των συμμετεχόντων) ανέφεραν τη διενέργεια εξέτασης σχετικά με προσωπικά δεδομένα και το σχηματισμό ατομικού φακέλου από την υπηρεσία επιμελητών ανηλίκων καθώς και τη γνώση των στοιχείων του φακέλου από άλλους φορείς του ποινικού συστήματος και 2 άτομα (11,1% επί των απαντήσεων και 11,8% επί των συμμετεχόντων) δεν διευκρίνισαν το είδος της συμπεριφοράς. Τα παραπάνω αποτελέσματα απεικονίζονται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

Διάγραμμα 94: Είδος συμπεριφοράς των φορέων του ποινικού συστήματος

2.5.1.3. Ποινικός στιγματισμός και υποτροπή

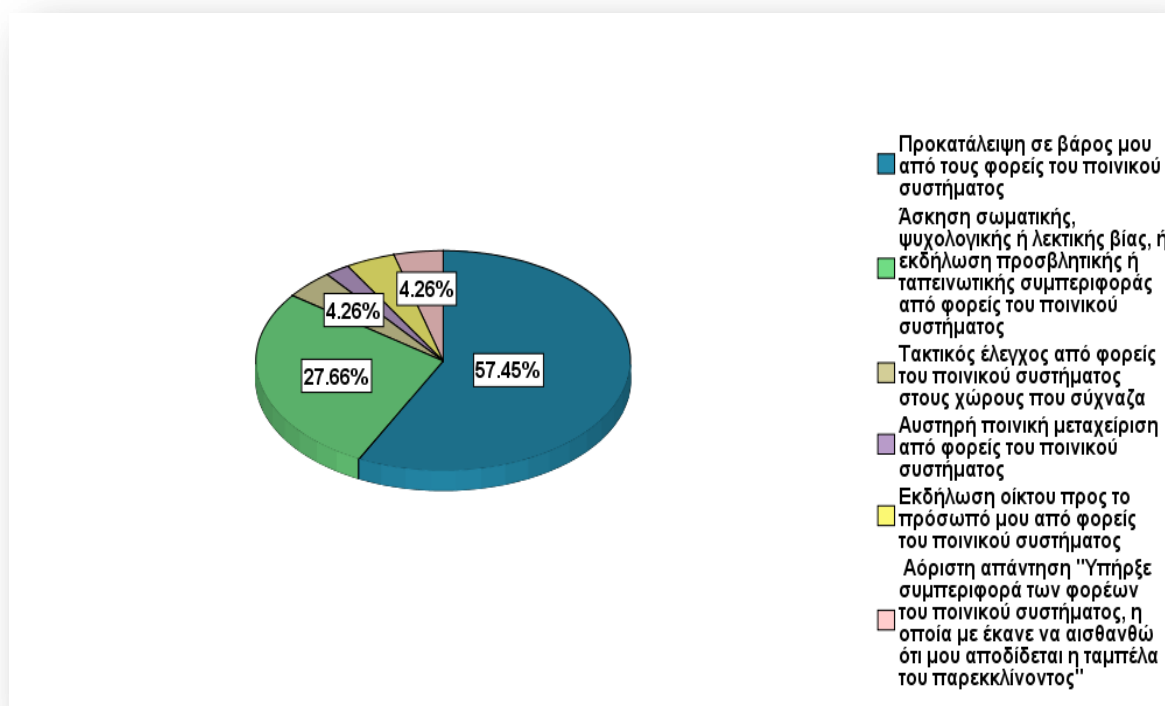
Διάγραμμα 95: Στιγματιστική συμπεριφορά φορέα του ποινικού συστήματος

Όπως παρατηρούμε στο παραπάνω διάγραμμα, από το σύνολο των 56 ατόμων του δείγματος, 41 ερωτώμενοι (73,21%) δήλωσαν ότι αντιμετώπισαν συμπεριφορά

φορέα του ποινικού συστήματος, η οποία τους έκανε να αισθανθούν ότι τους αποδίδεται η ταμπέλα του παρεκκλίνοντος, ενώ 15 άτομα (26,79%) απάντησαν πως ουδέποτε αντιμετώπισαν τέτοια συμπεριφορά.

Διάγραμμα 96: Είδος στιγματιστικής συμπεριφοράς φορέων του ποινικού συστήματος

Όπως προκύπτει από το παραπάνω διάγραμμα, από το σύνολο των 41 ερωτώμενων που δήλωσαν ότι αντιμετώπισαν κατά την εμπλοκή τους στο ποινικό σύστημα συμπεριφορά φορέα του ποινικού συστήματος, η οποία τους έκανε να αισθανθούν ότι τους αποδίδεται η ταμπέλα του παρεκκλίνοντος, 27 άτομα (57,4% επί των απαντήσεων και 65,9% επί των συμμετεχόντων) έκαναν λόγο για προκατάληψη σε βάρος τους από τους φορείς του ποινικού συστήματος ως προς τις εκάστοτε αποδιδόμενες στο πρόσωπό τους κατηγορίες, 13 άτομα (27,7% επί των απαντήσεων και 31,7% επί των συμμετεχόντων) ανέφεραν την άσκηση σωματικής, ψυχολογικής ή λεκτικής βίας, ή εκδήλωση προσβλητικής ή ταπεινωτικής συμπεριφοράς προς το πρόσωπό τους από φορείς του ποινικού συστήματος, 2 άτομα (4,3% επί των απαντήσεων και 4,9% επί των συμμετεχόντων) έκαναν λόγο για τακτικό έλεγχο σχετικά με το πρόσωπό τους από φορείς του ποινικού συστήματος στους χώρους που συχνάζαν και λήψη πληροφοριών για εκείνους από το φιλικό τους περιβάλλον, 1

άτομο (2,1% επί των απαντήσεων και 2,4% επί των συμμετεχόντων) ανέφερε την επιβολή σε βάρος του πολύ αυστηρής ποινής σε σχέση με την ποινική κατηγορία που του αποδιδόταν, 2 άτομα (4,3% επί των απαντήσεων και 4,9% επί των συμμετεχόντων) έκαναν λόγο για εκδήλωση οίκτου προς το πρόσωπό τους από φορείς του ποινικού συστήματος και 2 άτομα (4,3% επί των απαντήσεων και 4,9% επί των συμμετεχόντων) δεν διευκρίνισαν το είδος της συμπεριφοράς η οποία τους έκανε να αισθανθούν ότι τους αποδίδεται η ταμπέλα του παρεκκλίνοντος.

2.5.1.3.1. Συσχέτιση του αριθμού των ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα με τον ποινικό στιγματισμό κατά την ανηλικότητα

Στη συνέχεια συσχέτισαμε τον αριθμό εμπλοκών (αριθμός συλλήψεων ανεξάρτητα από την άσκηση ή μη ποινικής δίωξης ή την αθώωση ή την επιβολή μέτρου ή ποινής) κατά την ανηλικότητα στο ποινικό σύστημα, ανά ερωτώμενο, με τον ποινικό στιγματισμό κατά την ανηλικότητα. Αρχικά, διαπιστώσαμε ότι 41 άτομα, τα οποία μας είχαν δηλώσει ότι κατά την ανηλικότητα αισθάνθηκαν να τους αποδίδεται η ταμπέλα του παρεκκλίνοντος από τους φορείς του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης, παρουσίασαν μέση τιμή αριθμού ποινικών εμπλοκών 6,41 με τυπική απόκλιση 6,01 και τυπικό σφάλμα 0,94, ενώ 15 άτομα, τα οποία δεν είχαν αισθανθεί στιγματισμένα ως παρεκκλίνοντα από τους φορείς του ποινικού συστήματος κατά την ανηλικότητα, παρουσίασαν ελάχιστα μικρότερη μέση τιμή αριθμού εμπλοκών 6,07 με τυπική απόκλιση 7,72 και τυπικό σφάλμα 1,99. Ωστόσο, επειδή η τυπική απόκλιση και στις δύο ομάδες είναι ιδιαίτερος αυξημένη επιλέξαμε να αφαιρέσουμε δύο ακραίες τιμές και από τις δύο ομάδες.⁸¹⁹ Συνεπώς, 39 άτομα, τα οποία δήλωσαν στιγματισμένα κατά την ανηλικότητα από φορείς του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης, προέκυψε ότι είχαν μέσο όρο ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα 5,51 με τυπική απόκλιση 4,55 και τυπικό σφάλμα 0,73, ενώ 13 άτομα, τα οποία δεν δήλωσαν στιγματισμένα από φορείς του ποινικού συστήματος κατά την ανηλικότητα, παρουσίασαν μικρότερο μέσο όρο ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα και συγκεκριμένα 3,38 με τυπική απόκλιση 2,47 και τυπικό σφάλμα 0,68.

⁸¹⁹ Από την πρώτη ομάδα των 41 ατόμων αφαιρέσαμε μία περίπτωση με 22 εμπλοκές κατά την ανηλικότητα και μία περίπτωση με 26 εμπλοκές. Από τη δεύτερη ομάδα των 15 ατόμων αφαιρέσαμε μία περίπτωση με 18 εμπλοκές κατά την ανηλικότητα και μία περίπτωση με 29 εμπλοκές.

Συγκρίνοντας, λοιπόν, το μέσο όρο των ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα, ανάμεσα σε εκείνους που απάντησαν θετικά στο ερώτημα περί ποινικού στιγματισμού και σε εκείνους που απάντησαν αρνητικά, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι τα άτομα που δήλωσαν ότι είχαν αισθανθεί να στιγματίζονται από φορείς του ποινικού μηχανισμού κατά την ανηλικότητα παρουσίαζαν μεγαλύτερο αριθμό εμπλοκών στο ποινικό σύστημα κατά την ίδια περίοδο σε σχέση με εκείνα τα άτομα, τα οποία δεν δήλωσαν κάτι τέτοιο. Ωστόσο, στην προκειμένη περίπτωση πρόκειται για απλή συσχέτιση μεταξύ δύο μεταβλητών και σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για αιτιώδη σχέση ενώ θα πρέπει επίσης, να σημειώσουμε, ότι από τη συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων δεν κατέστη εφικτή η εξακρίβωση του χρονικού σημείου κατά την ανηλικότητα, κατά το οποίο το άτομο αισθάνθηκε ποινικά στιγματισμένο έτσι ώστε να είμαστε σε θέση να πούμε μετά από πόσες εμπλοκές στο ποινικό σύστημα επήλθε ο ποινικός στιγματισμός και ποια ακριβώς είναι η κατεύθυνση της σχέσης ανάμεσα στις δύο μεταβλητές και αυτό γιατί στην πλειονότητά τους τα άτομα είτε δεν ενθυμούνταν είτε ενθυμούνταν αλλά δεν προέκυπταν με σαφήνεια από τα λεγόμενά τους ή τα έγγραφα των δικογραφιών, οι ακριβείς χρόνοι των ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα. Ως εκ τούτου, δεδομένης της αδυναμίας προσδιορισμού της χρονικής ακολουθίας των μεταβλητών η ανωτέρω απλή συσχέτιση θα μπορούσε να αναγνωσθεί με δύο τρόπους: είτε ότι ο ποινικός στιγματισμός κατά την ανηλικότητα σχετίζεται με μεγαλύτερη υποτροπή είτε ότι όσο περισσότερες επαφές έχει κάποιος με το ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα τόσο περισσότερες οι πιθανότητες να αισθανθεί ποινικά στιγματισμένος.

2.5.1.3.2. Συσχέτιση του αριθμού των ποινικών εμπλοκών κατά την ενηλικότητα με τον ποινικό στιγματισμό κατά την ανηλικότητα

Προκειμένου να διερευνήσουμε το κατά πόσο οι ερωτώμενοι, οι οποίοι μας δήλωσαν ότι είχαν υποστεί ποινικό στιγματισμό κατά την ανηλικότητα είχαν αυξημένο αριθμό ποινικών εμπλοκών κατά την ενηλικότητα σε σύγκριση με εκείνους που μας έδωσαν αρνητική απάντηση στο ερώτημα περί ποινικού στιγματισμού,

χωρίσαμε το δείγμα μας σε ηλικιακές ομάδες.⁸²⁰ Για την ηλικιακή ομάδα 18-21 ετών προέκυψε μια ομάδα 12 ατόμων τα οποία είχαν απαντήσει θετικά στο ερώτημα σχετικά με τον ποινικό στιγματισμό και 3 άτομα τα οποία μας είχαν δώσει αρνητική απάντηση. Στην περίπτωση των 12 ατόμων ο μέσος όρος ποινικών εμπλοκών τους κατά την ενηλικίωση ήταν 0,25 με τυπική απόκλιση 0,45 και τυπικό σφάλμα 0,13, ενώ για τα 3 άτομα η μέση τιμή ήταν 0. Για την ηλικιακή ομάδα 25-30 ετών προέκυψε μια ομάδα 15 ατόμων τα οποία είχαν απαντήσει θετικά στο ερώτημα σχετικά με τον ποινικό στιγματισμό και 5 άτομα τα οποία είχαν δηλώσει ότι δεν υπέστησαν ποινικό στιγματισμό όταν ήταν ανήλικοι. Η μέση τιμή αριθμού εμπλοκών για την πρώτη ομάδα ήταν 12,07 με τυπική απόκλιση 9,29 και τυπικό σφάλμα 2,40, ενώ για τα 5 άτομα που απάντησαν αρνητικά στο ερώτημα περί ποινικού στιγματισμού ο μέσος όρος ποινικών εμπλοκών ήταν 3,60 με τυπική απόκλιση 2,07 και τυπικό σφάλμα 0,93. Στην περίπτωση της ηλικιακής ομάδας 31-36 ετών, 7 άτομα απάντησαν ότι είχαν υποστεί ποινικό στιγματισμό κατά την ανηλικότητα ενώ 5 άτομα είχαν δώσει αρνητική απάντηση. Στην περίπτωση των 7 ατόμων ο μέσος όρος εμπλοκών κατά την ενηλικίωση ήταν 13,57 με τυπική απόκλιση 7,02 και τυπικό σφάλμα 2,65, ενώ για τα 5 άτομα η μέση τιμή ήταν 14,4 με τυπική απόκλιση 16,54 και τυπικό σφάλμα 7,40. Τέλος, όσον αφορά στην ηλικιακή ομάδα 37-42 ετών, 4 άτομα δήλωσαν ότι είχαν αισθανθεί να τους αποδίδεται η ταμπέλα του παρεκκλίνοντος από φορείς του ποινικού συστήματος και 2 άτομα δήλωσαν ότι δεν είχαν υποστεί ποινικό στιγματισμό. Για τα 4 άτομα ο μέσος όρος εμπλοκών ήταν 15,25 με τυπική απόκλιση 9,46 και τυπικό σφάλμα 4,73 ενώ στην περίπτωση των 2 ατόμων η μέση τιμή ήταν 18 εμπλοκές με τυπική απόκλιση 1,41.

Συνεπώς, η συσχέτιση ανάμεσα στον ποινικό στιγματισμό κατά την ανηλικότητα και τον αριθμό των εμπλοκών στο ποινικό σύστημα κατά την ενηλικίωση μέσω της σύγκρισης των μέσων όρων ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα ανάμεσα σε εκείνους που δήλωσαν ότι υπέστησαν ποινικό στιγματισμό κατά την ανηλικότητα και σε εκείνους που απάντησαν αρνητικά στο σχετικό ερώτημα, κατέδειξε ότι μόνο στην ηλικιακή ομάδα 25-30 ετών τα άτομα που υπέστησαν ποινικό στιγματισμό παρουσίαζαν μεγαλύτερο αριθμό ποινικών εμπλοκών

⁸²⁰ Δεν συμπεριλάβαμε 2 περιπτώσεις ατόμων, τα οποία, κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας, δεν είχαν ενηλικιωθεί, καθώς και μία περίπτωση ατόμου ηλικίας 53 ετών (με 58 εμπλοκές στο ποινικό σύστημα, κατά την ανηλικότητα) ως ακραία και μεμονωμένη τιμή.

και ως εκ τούτου μεγαλύτερη υποτροπή κατά την ενηλικότητα σε σχέση με εκείνα τα άτομα της ίδιας ηλικιακής ομάδας που δεν δήλωσαν ποινικά στιγματισμένα.

2.5.1.3.3. Συσχέτιση του αριθμού των δικαστικών αποφάσεων δυνάμει των οποίων επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή κατά την ανηλικότητα με τον ποινικό στιγματισμό κατά την ανηλικότητα

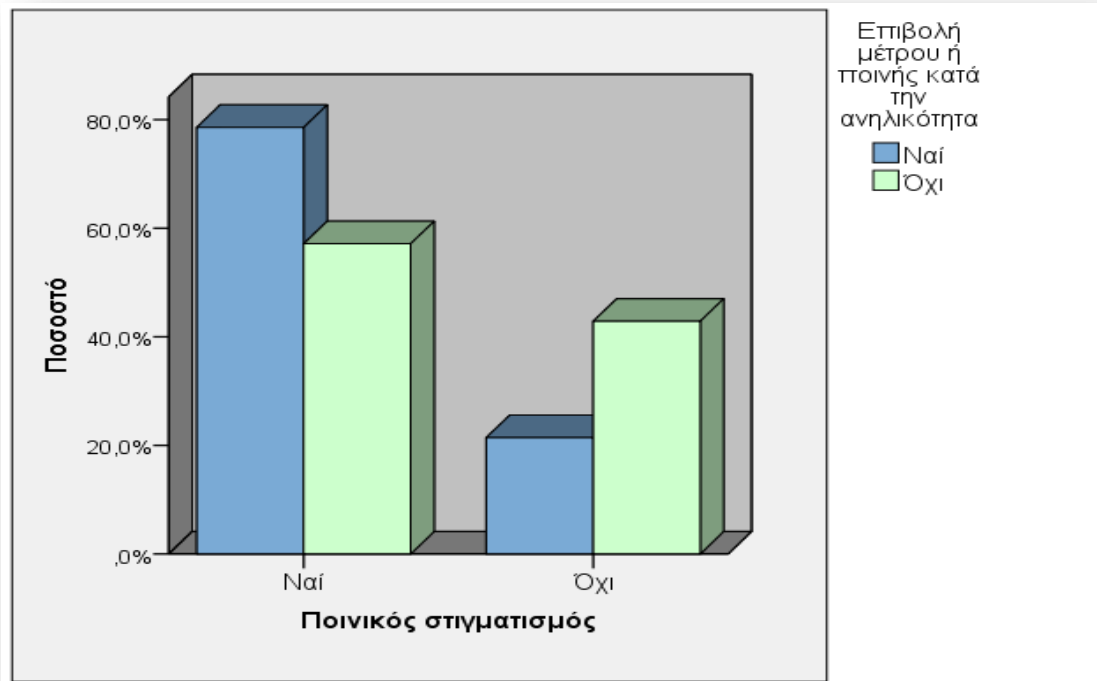
Όσον αφορά πιθανή συσχέτιση του ποινικού στιγματισμού κατά την ανηλικότητα, με το σύνολο των δικαστικών αποφάσεων δυνάμει των οποίων επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή κατά την ανηλικότητα, 41 ερωτώμενοι, οι οποίοι μας δήλωσαν ότι είχαν αισθανθεί στιγματισμένοι κατά την ανηλικότητα από φορείς του ποινικού συστήματος, παρουσίασαν μέσο όρο αριθμού δικαστικών αποφάσεων 2,22 με τυπική απόκλιση 2,19 και τυπικό σφάλμα 0,34, ενώ 15 άτομα, τα οποία μας απάντησαν αρνητικά στο ερώτημα περί ποινικού στιγματισμού, παρουσίασαν μέσο όρο αριθμού δικαστικών αποφάσεων 3,33 με τυπική απόκλιση 5,54 και τυπικό σφάλμα 1,43. Αν αφαιρέσουμε από την ομάδα των 15 ερωτώμενων 2 περιπτώσεις ατόμων με ακραίες τιμές τότε τα αποτελέσματα της σύγκρισης των δύο μέσων τιμών αλλάζουν.⁸²¹ Η μέση τιμή για τα 41 άτομα τα οποία απάντησαν θετικά στο ερώτημα περί ποινικού στιγματισμού παραμένει ως έχει, ενώ τα 13 άτομα, που μας απάντησαν αρνητικά, φαίνεται να παρουσιάζουν ελάχιστα μικρότερη μέση τιμή αριθμού δικαστικών αποφάσεων 1,46 με τυπική απόκλιση 2,69 και τυπικό σφάλμα 0,75. Ωστόσο, και σε αυτή την περίπτωση δεν κατέστη εφικτός ο προσδιορισμός της χρονικής ακολουθίας των μεταβλητών.

Στο επόμενο διάγραμμα απεικονίζεται η συσχέτιση ανάμεσα στον ποινικό στιγματισμό και την επιβολή μέτρου ή ποινής κατά την ανηλικότητα. Όπως παρατηρούμε, η θετική απάντηση στην ερώτηση σχετικά με την επιβολή μέτρου ή ποινής φαίνεται να σχετίζεται με θετική απάντηση στο ερώτημα περί ποινικού στιγματισμού ενώ η αρνητική απάντηση στο ίδιο ερώτημα τείνει να σχετίζεται με αρνητική απάντηση στην ερώτηση περί επιβολής μέτρου ή ποινής. Όσον αφορά στον συντελεστή Phi (ϕ) που φανερώνει την ένταση της διμεταβλητής σύνδεσης υπολογίστηκε στα

⁸²¹ Αφαιρέσαμε μία περίπτωση ατόμου με 16 δικαστικές αποφάσεις δυνάμει των οποίων είχαν επιβληθεί μέτρα ή ποινές και μία περίπτωση ατόμου με 15 δικαστικές αποφάσεις αντίστοιχα.

+ 0,21 γεγονός που δηλώνει ασθενή ένταση της συσχέτισης.⁸²² Η αδυναμία ακριβούς προσδιορισμού της χρονικής ακολουθίας των μεταβλητών παρουσιάζεται και εδώ ως πρόβλημα παρόλο που η επιβολή μέτρου ή ποινής κατά την ανηλικότητα φαίνεται να σχετίζεται με τον ποινικό στιγματισμό.

Διάγραμμα 97: Συσχέτιση ποινικού στιγματισμού και επιβολής μέτρου ή ποινής κατά την ανηλικότητα

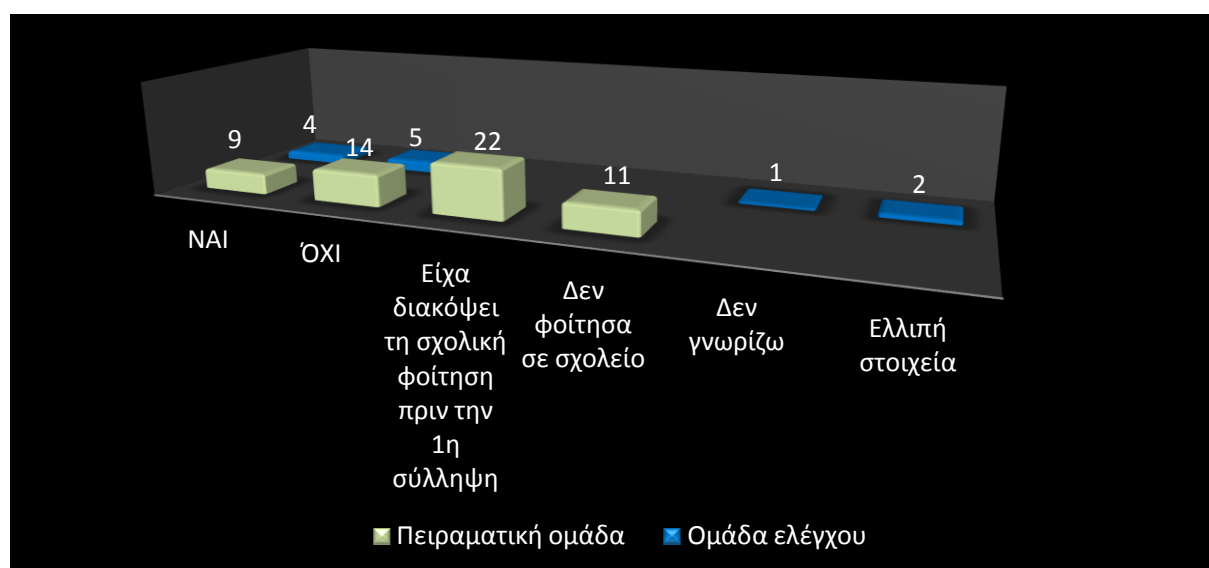
⁸²² Η Κυριαζή αναφέρει σχετικά με τα μέτρα σύνδεσης: «Το μέτρο σύνδεσης αντιπροσωπεύει την ισχύ της σύνδεσης, ενώ το επίπεδο σημαντικότητας εκφράζει την πιθανότητα να μην ισχύει η σύνδεση αυτή στον πληθυσμό, όσο ισχυρή ή αδύνατη και αν είναι στο δείγμα». Βλ. Κυριαζή Ν. ό.π., σ. 200. Όταν έχουμε δύο μεταβλητές με δύο κατηγορίες η καθεμιά, δηλαδή πίνακα 2×2 τότε χρησιμοποιούμε τον συντελεστή μέτρησης Phi coefficient (φ).

2.5.2. Επίδραση της εμπλοκής στο ποινικό σύστημα για την πειραματική ομάδα και της εμπλοκής στην παραβατικότητα για την ομάδα ελέγχου την περίοδο της ανηλικότητας στις σχέσεις με το σχολικό, εργασιακό, οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον

2.5.2.1. Επίδραση της ποινικής εμπλοκής (πειραματική ομάδα) και της εμπλοκής σε παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου) κατά την ανηλικότητα στις σχέσεις με το σχολικό περιβάλλον

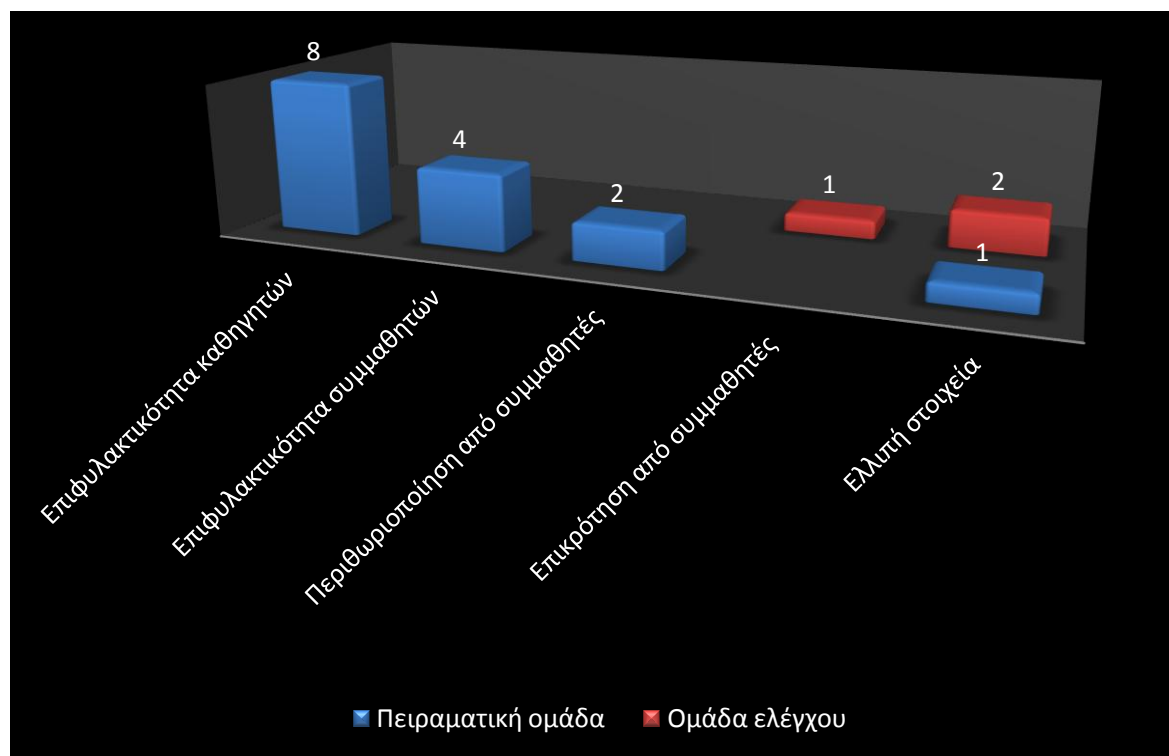
Σε ερώτηση σχετικά με το αν το σχολικό περιβάλλον των ερωτώμενων της πειραματικής ομάδας γνώριζε την εμπλοκή τους στο ποινικό σύστημα, 9 άτομα (16,07%) απάντησαν θετικά, 14 άτομα (25%) απάντησαν αρνητικά, 22 άτομα (39,29%) δήλωσαν ότι είχαν ήδη σταματήσει το σχολείο όταν ενεπλάκησαν για πρώτη φορά στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης και 11 άτομα (19,64%) δεν είχαν φοιτήσει καθόλου σε σχολείο. Όσον αφορά στην ομάδα ελέγχου και τη γνώση του σχολικού περιβάλλοντος σχετικά με την εμπλοκή τους σε παραβατική δράση τα αποτελέσματα κυμάνθηκαν ως εξής: 4 άτομα (33,3%) δήλωσαν ότι το σχολικό τους περιβάλλον γνώριζε, 5 άτομα (41,7%) ότι δεν είχε γνώση, 1 άτομο (8,3%) ανέφερε ότι δεν γνώριζε αν το σχολικό του περιβάλλον είχε γνώση σχετικά με την παραβατική του συμπεριφορά και τέλος, στην περίπτωση 2 ατόμων (16,7%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

Διάγραμμα 98: Γνώση του σχολικού περιβάλλοντος σχετικά με την ποινική εμπλοκή (πειραματική ομάδα) ή την παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου)

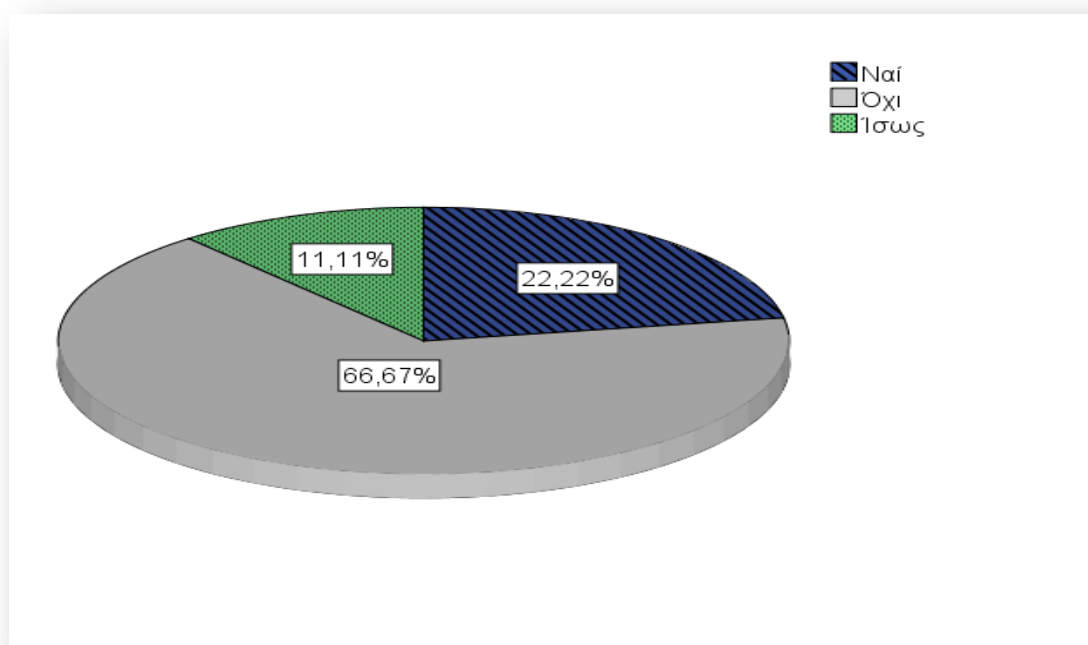
Όσον αφορά στην πειραματική ομάδα και τα 9 άτομα, τα οποία ανέφεραν ότι το σχολικό τους περιβάλλον γνώριζε την ποινική τους εμπλοκή δήλωσαν ότι η σχέση τους με το περιβάλλον αυτό επηρεάστηκε από το γεγονός της εμπλοκής τους στο ποινικό σύστημα. Ειδικότερα, 8 άτομα (53,3% επί των απαντήσεων και 88,9 επί των συμμετεχόντων) έκαναν λόγο για επιφυλακτική στάση του διδακτικού προσωπικού, 4 άτομα (26,7% επί των απαντήσεων και 44,4% επί των συμμετεχόντων) έκαναν λόγο για επιφυλακτική στάση των συμμαθητών, 2 άτομα (13,3% επί των απαντήσεων και 22,2% επί των συμμετεχόντων) ανέφεραν την περιθωριοποίησή τους από τον κύκλο των συμμαθητών και 1 άτομο (6,7% επί των απαντήσεων και 11,1% επί των συμμετεχόντων) δεν διευκρίνισε τον τρόπο με τον οποίο επηρεάστηκε η σχέση του με το σχολικό περιβάλλον. Στην ομάδα ελέγχου και αναφορικά με τα 4 άτομα, τα οποία δήλωσαν ότι το σχολικό τους περιβάλλον γνώριζε την εμπλοκή τους σε παραβατικές πράξεις, μόνο στην περίπτωση 1 ατόμου (33,3%) αναφέρθηκε ότι η σχέση του με το σχολικό περιβάλλον επηρεάστηκε από την προηγούμενη εμπλοκή του σε παραβατική δράση και ότι η επίδραση αυτή, η οποία χαρακτηρίστηκε θετική, περιορίστηκε στη σχέση του με τους συμμαθητές ενώ στην περίπτωση 2 ατόμων (66,7%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

Διάγραμμα 99: Επίδραση της ποινικής εμπλοκής (πειραματική ομάδα) ή παραβατικότητας (ομάδα ελέγχου) στις σχέσεις με το σχολικό περιβάλλον

Από το σύνολο των 9 ατόμων της πειραματικής ομάδας, 2 άτομα (22,22%) δήλωσαν ότι εγκατέλειψαν το σχολείο λόγω της επίδρασης που είχε η εμπλοκή τους στο ποινικό σύστημα στις σχέσεις τους με το σχολικό περιβάλλον, 6 άτομα (66,67%) δήλωσαν ότι δεν εγκατέλειψαν για αυτό το λόγο το σχολείο και 1 άτομο (11,11%) απάντησε ότι ίσως και να εγκατέλειψε το σχολείο για λόγους που σχετίζονταν με την επίδραση που είχε η ποινική του εμπλοκή στις σχέσεις του με τους συμμαθητές και τους καθηγητές.

Διάγραμμα 100: Εγκατάλειψη σχολείου λόγω της επίδρασης της εμπλοκής στο ποινικό σύστημα στις σχέσεις με το σχολικό περιβάλλον (πειραματική ομάδα)

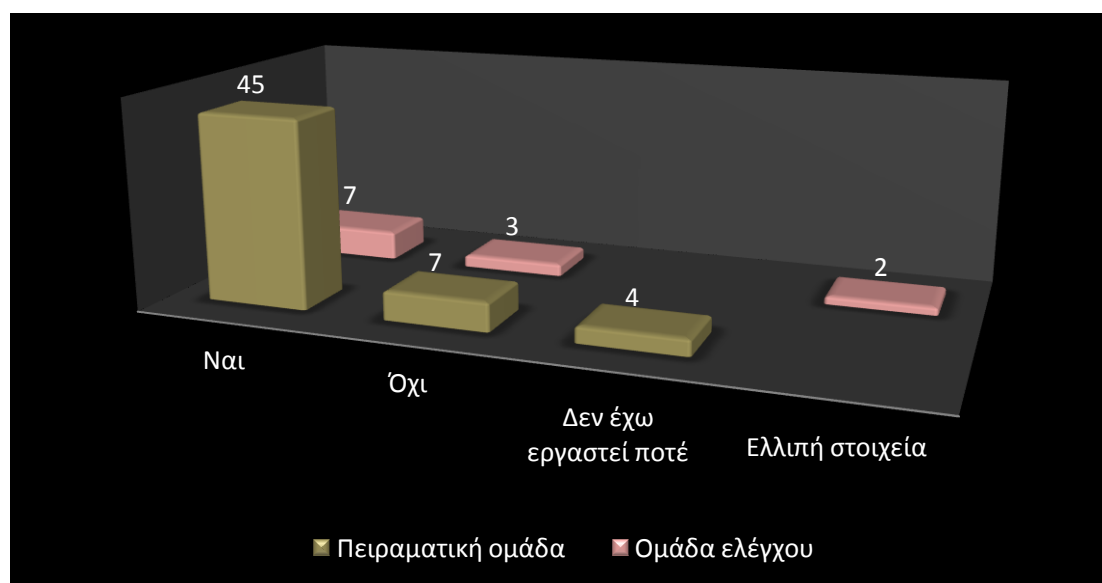
Συνεπώς, αν και τα παραπάνω αποτελέσματα αφορούν ένα μικρό αριθμό ατόμων τόσο της πειραματικής ομάδας όσο και της ομάδας ελέγχου, ωστόσο, αξίζει να υπογραμμίσουμε ότι στην περίπτωση της πειραματικής ομάδας και συγκεκριμένα στην περίπτωση των ατόμων εκείνων των οποίων το σχολικό περιβάλλον γνώριζε την εμπλοκή τους στον ποινικό μηχανισμό, η εμπλοκή αυτή επέφερε αρνητικές συνέπειες στις σχέσεις των εμπλεκόμενων με το σχολικό τους περιβάλλον ενώ στην περίπτωση

της ομάδας ελέγχου η εμπλοκή σε παραβατικές πράξεις δεν είχε αντίστοιχες συνέπειες.⁸²³

2.5.2.2. Επίδραση της ποινικής εμπλοκής (πειραματική ομάδα) και της εμπλοκής σε παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου) κατά την ανηλικότητα στο εργασιακό περιβάλλον

Σε ερώτηση σχετικά με το αν οι ερωτώμενοι της πειραματικής ομάδας εργάζονταν κατά την ανηλικότητα, 45 άτομα (80,4%) απάντησαν θετικά, 7 άτομα (12,5%) αρνητικά και 4 άτομα (7,1%) είχαν δηλώσει σε προηγούμενη ερώτηση ότι δεν είχαν εργαστεί ποτέ. Αναφορικά με τα άτομα της ομάδας ελέγχου 7 άτομα (58,3%) δήλωσαν ότι εργάζονταν κατά την ανηλικότητα, 3 άτομα (25%) ανέφεραν ότι δεν εργάζονταν και τέλος, στην περίπτωση 2 ατόμων (16,7%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

Διάγραμμα 101: Εργασία κατά την ανηλικότητα

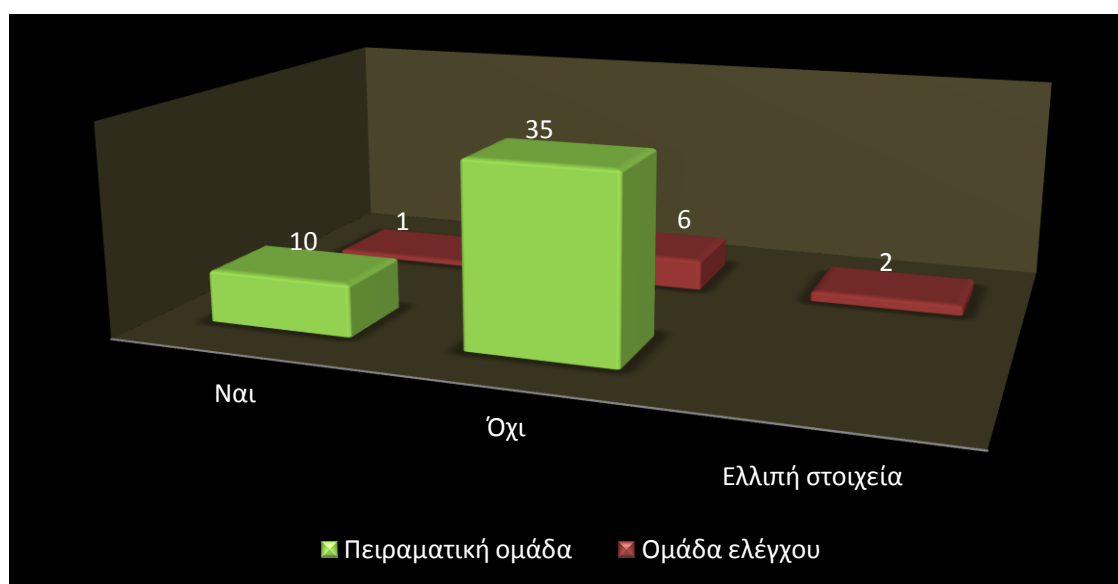

Από το σύνολο των 45 ατόμων της πειραματικής ομάδας που δήλωσαν ότι εργάζονταν κατά την ανηλικότητα, 10 άτομα (22,22%) δήλωσαν ότι αντιμετώπισαν δυσκολίες στην ανεύρεση εργασίας λόγω της προηγούμενης εμπλοκής τους στο ποινικό σύστημα, ενώ 35 άτομα (77,78%) δήλωσαν πως δεν αντιμετώπισαν ποτέ

⁸²³ Sampson R.J., Laub J. H., 1997, ό.π., Hagan J., 1991, ό.π., Hjalmarsson R., 2008, ό.π., Sweeten G., 2006, ό.π., Bernburg J.G., Krohn M.D., 2003, ό.π.

τέτοιου είδους προβλήματα κατά την προσπάθειά τους να εργαστούν. Όσον αφορά στην ομάδα ελέγχου, από το σύνολο των 7 ατόμων, τα οποία είχαν δηλώσει ότι εργάζονταν κατά την ανηλικότητα, 6 άτομα (66,7%) ανέφεραν ότι δεν αντιμετώπισαν καμία δυσκολία στην ανεύρεση εργασίας λόγω της εμπλοκής τους στην παραβατικότητα, 1 άτομο (11,1%) ανέφερε ότι αντιμετώπισε δυσκολία λόγω της προηγούμενης εμπλοκής του σε αξιόποινες πράξεις και τέλος, στην περίπτωση 2 ατόμων (22,2%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

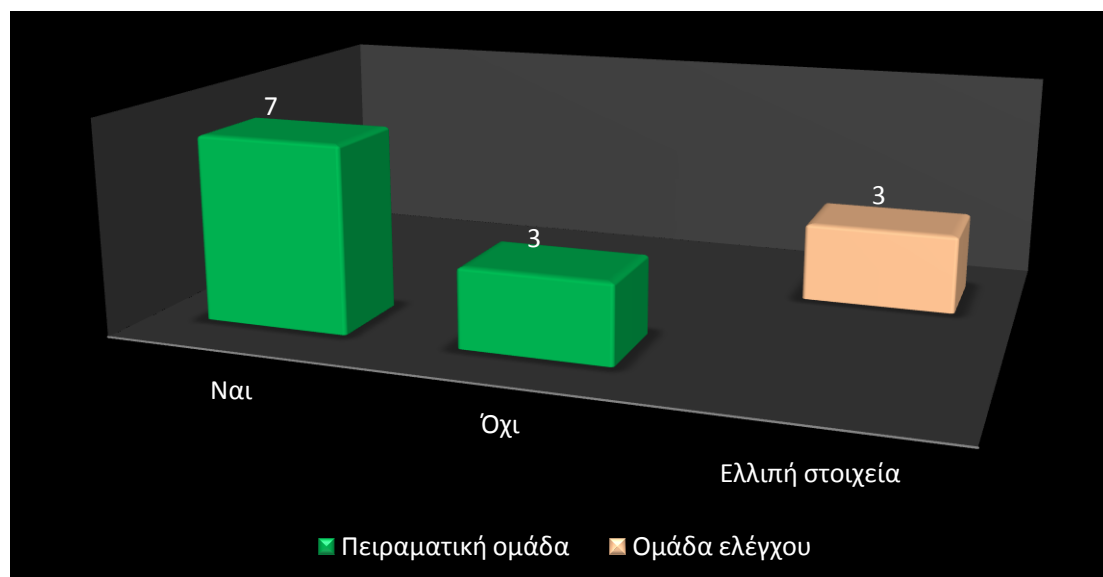
Διάγραμμα 102: Δυσκολία στην ανεύρεση εργασίας λόγω της ποινική εμπλοκής (πειραματική ομάδα) ή της εμπλοκής σε παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου)

Παράλληλα, από τα 35 άτομα της πειραματικής ομάδας, τα οποία δήλωσαν ότι δεν αντιμετώπισαν δυσκολία στην ανεύρεση εργασίας κατά την ανηλικότητα λόγω της ποινικής τους εμπλοκής, 28 άτομα (80%) δήλωσαν ότι εργάζονταν σε κάποιον εργοδότη και 7 άτομα (20%) ότι εργάζονταν σε οικογενειακή επιχείρηση. Από το σύνολο των 28 ατόμων, τα οποία εργάζονταν κατά την ανηλικότητα σε εργοδότη και δεν αντιμετώπισαν ποτέ πρόβλημα στην ανεύρεση εργασίας λόγω της προηγούμενης εμπλοκής τους στο ποινικό σύστημα, 5 άτομα (17,86%) δήλωσαν ότι ο εργοδότης γνώριζε την ποινική τους εμπλοκή, 17 άτομα (60,71%) δήλωσαν ότι ο εργοδότης δεν γνώριζε ενώ 6 άτομα (21,43%) απάντησαν είτε ότι δεν ήξεραν είτε ότι δεν ήθελαν να απαντήσουν.

Από το σύνολο των 10 ατόμων της πειραματικής ομάδας, τα οποία εργάζονταν κατά την ανηλικότητα και απάντησαν θετικά στην ερώτηση αναφορικά με το εάν αντιμετώπιζαν δυσκολία στην ανεύρεση εργασίας λόγω της προηγούμενης εμπλοκής τους στο ποινικό σύστημα, 7 άτομα (70%) δήλωσαν ότι η αδυναμία ανεύρεσης εργασίας έπαιξε ρόλο στην εκ νέου διάπραξη αξιόποινης πράξης, ενώ 3 άτομα (30%) έδωσαν αρνητική απάντηση. Όσον αφορά στην ομάδα ελέγχου και στην περίπτωση του 1 ατόμου που δήλωσε ότι η εμπλοκή του σε παραβατική δράση του προκαλούσε προβλήματα στην ανεύρεση εργασίας τα στοιχεία ήταν ελλιπή όπως επίσης ελλιπή ήταν και σε άλλες 2 περιπτώσεις.

Διάγραμμα 103: Αδυναμία ανεύρεσης εργασίας και υποτροπή κατά την ανηλικότητα

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι και τα 7 άτομα της πειραματικής ομάδας δήλωσαν ότι η εκ νέου διάπραξη εγκληματικής πράξης λόγω αδυναμίας εύρεσης εργασίας έγινε για οικονομικούς λόγους.

Από τα παραπάνω αποτελέσματα προκύπτει ότι ένα μικρό ποσοστό από το σύνολο της πειραματικής ομάδας αντιμετώπισε προβλήματα κατά την ανεύρεση εργασίας λόγω της προηγούμενης ποινικής εμπλοκής, ωστόσο, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι η αντιμετώπιση ή μη δυσκολιών στην επαγγελματική αποκατάσταση λόγω προηγούμενης εμπλοκής στο ποινικό σύστημα τελεί σε συνάρτηση με το είδος και τη φύση της εργασίας καθώς και με τη γνώση ή την άγνοια του εργοδότη σχετικά με την ύπαρξη ποινικού μητρώου του υποψήφιου εργαζόμενου. Τα άτομα της πειραματικής ομάδας, τα οποία ανέφεραν την ύπαρξη κωλυμάτων κατά την ανεύρεση εργασίας

λόγω ποινικού μητρώου, στην πλειονότητά τους υποστήριξαν ότι η αδυναμία ανεύρεσης εργασίας έπαιξε ρόλο στην εκ νέου διάπραξη αξιόποινης πράξης, γεγονός το οποίο απέδωσαν στην έλλειψη οικονομικών μέσων. Αντίθετα, στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου, μόνο 1 άτομο από το σύνολο των 7 ατόμων που δήλωσαν ότι εργάζονταν κατά την ανηλικότητα, δήλωσε ότι αντιμετώπισε δυσκολία στην ανεύρεση εργασίας λόγω της εμπλοκής του σε παραβατική συμπεριφορά.⁸²⁴

2.5.2.3. Επίδραση της ποινικής εμπλοκής (πειραματική ομάδα) και της εμπλοκής σε παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου) κατά την ανηλικότητα στο οικογενειακό περιβάλλον

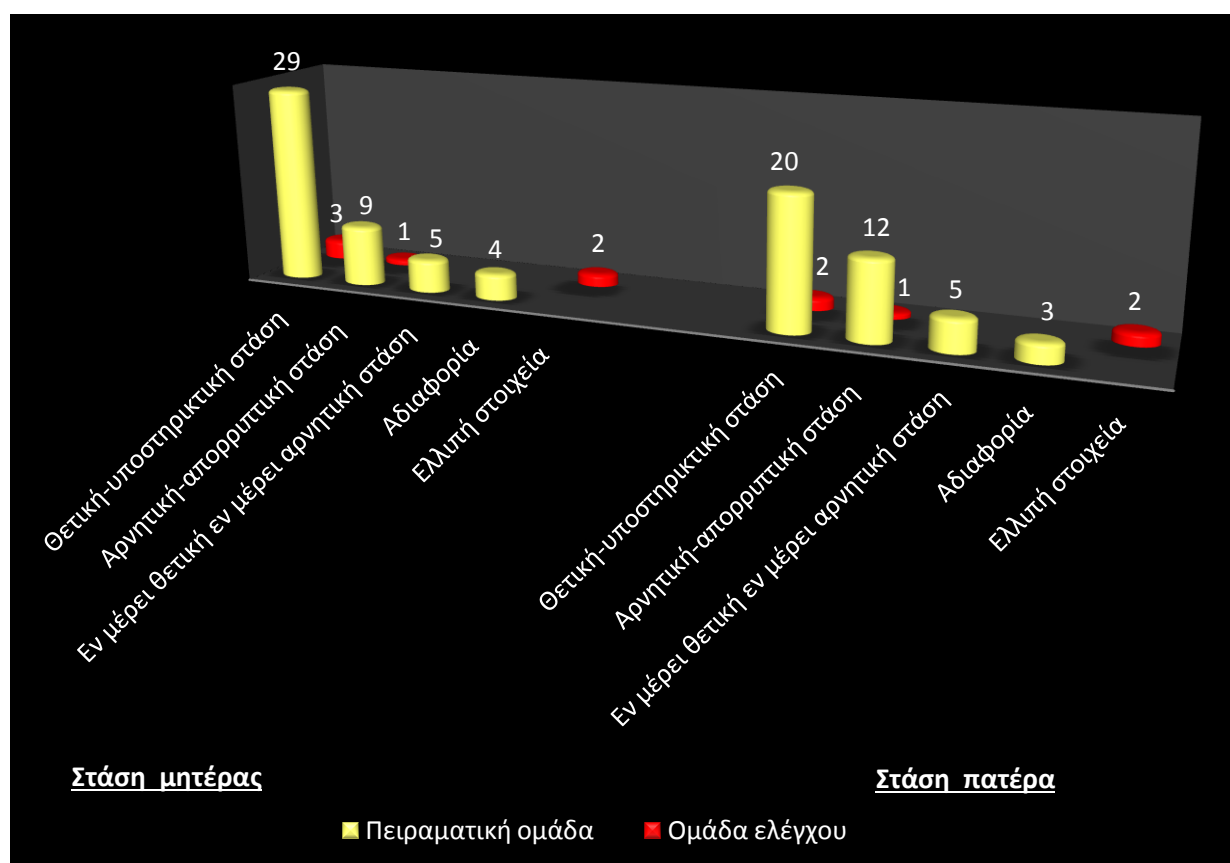
Όσον αφορά στην επίδραση που επέφερε η εμπλοκή στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα στις σχέσεις των ερωτώμενων με το οικογενειακό τους περιβάλλον, θα πρέπει, κατ' αρχάς, να αναφέρουμε ότι από το σύνολο των 56 ατόμων της πειραματικής ομάδας, 51 άτομα (91,1%) δήλωσαν ότι το οικογενειακό τους περιβάλλον γνώριζε την εμπλοκή τους στο ποινικό σύστημα, ενώ σε 5 άτομα (8,9%) δεν απευθύνθηκε η συγκεκριμένη ερώτηση γιατί κατά το διάστημα της εμπλοκής τους στο ποινικό σύστημα δεν διαβίωναν σε οικογενειακό περιβάλλον αλλά σε ίδρυμα ή ορφανοτροφείο χωρίς να διατηρούν καμία επαφή με άλλα μέλη της οικογένειάς τους. Αναφορικά με την ομάδα ελέγχου, 4 άτομα (33,3%) ανέφεραν ότι το οικογενειακό τους περιβάλλον γνώριζε την παραβατική τους συμπεριφορά, 5 άτομα (41,7%) ότι δεν γνώριζε, στην περίπτωση 2 ατόμων (16,7%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή και στην περίπτωση 1 ατόμου (8,3%) η ερώτηση δεν το αφορούσε γιατί κατά την ανηλικότητα διαβίωσε σε ίδρυμα.

Στις περιπτώσεις εκείνες, κατά τις οποίες οι ερωτώμενοι της πειραματικής ομάδας διαβίωναν κατά το χρόνο της ποινικής τους εμπλοκής με τη μητέρα τους, η κατανομή των απαντήσεων σχετικά με την αντίδρασή της στο γεγονός της εμπλοκής στο ποινικό σύστημα έχει ως εξής: 29 άτομα (61,7%) δήλωσαν ότι επέδειξε απέναντί τους θετική στάση, ενδιαφέρον και στήριξη, 9 άτομα (19,1%) απάντησαν ότι η στάση

⁸²⁴ Σχετικά με την επίδραση του ποινικού στιγματισμού στην επαγγελματική αποκατάσταση και κατ' επέκταση στην υποτροπή βλ. Sampson R.J., Laub J. H., 1997, ό.π., Hagan J., 1991, ό.π., Bernburg J.G., Krohn M.D., 2003, ό.π., Schwartz R.D., Skolnick J.H., ό.π., Buikhuisen W., Dijksterhuis F., 1971, ό.π., Boshier R., Johnson D., 1974, ό.π., Li S., 1999, ό.π.

της μητέρας υπήρξε αρνητική ή απορριπτική, 5 άτομα (10,6%) δήλωσαν ότι η στάση της υπήρξε εν μέρει θετική και εν μέρει αρνητική και 4 άτομα (8,5%) παρουσίασαν τη μητέρα τους ως αδιάφορη απέναντι στο γεγονός της ποινικής τους εμπλοκής. Όσον αφορά στην ομάδα ελέγχου, 3 άτομα (50%) ανέφεραν ότι η αντίδραση της μητέρας τους στην παραβατικότητά τους ήταν θετική και υποστηρικτική και 1 άτομο (16,7%) έκανε λόγο για αρνητική ή απορριπτική στάση. Τέλος, στην περίπτωση 2 ατόμων (33,3%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή. Όσον αφορά στην πειραματική ομάδα και στην αντίδραση του πατέρα απέναντι στο γεγονός της ποινικής εμπλοκής τα αποτελέσματα κυμάνθηκαν ως εξής: 20 άτομα (50%) δήλωσαν ότι η στάση του πατέρα σχετικά με το ζήτημα της εμπλοκής τους στο ποινικό σύστημα υπήρξε θετική ή υποστηρικτική, 12 άτομα (30%) ανέφεραν ότι η στάση του ήταν αρνητική ή απορριπτική, 5 άτομα (12,5%) τη χαρακτήρισαν εν μέρει θετική και εν μέρει αρνητική και 3 άτομα (7,5%) τη χαρακτήρισαν ως αδιάφορη. Στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου 2 άτομα (40%) ανέφεραν ότι η στάση του πατέρα τους σχετικά με το ζήτημα της παραβατικής τους συμπεριφοράς ήταν θετική, 1 άτομο (20%) έκανε λόγο για αρνητική στάση ενώ στην περίπτωση 2 ατόμων (40%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

Διάγραμμα 104: Αντίδραση γονέων στην ποινική εμπλοκή (πειραματική ομάδα) ή την παραβατική συμπεριφορά (ομάδα ελέγχου)

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφέρουμε ότι κατά το χρόνο της ποινικής εμπλοκής της πειραματικής ομάδας κατά την ανηλικότητα ορισμένα άτομα διαβίωναν είτε και με κηδεμόνα είτε με παππούδες ή άλλους συγγενείς. Ειδικότερα και όσον αφορά στις περιπτώσεις, στις οποίες διαβίωναν και με κηδεμόνα, η στάση του σχετικά με το ζήτημα της ποινικής εμπλοκής τους χαρακτηρίστηκε ως θετική ή υποστηρικτική από 3 άτομα (60%) ενώ στην περίπτωση 2 ατόμων (40%) έγινε λόγος για αρνητική ή απορριπτική στάση. Τέλος, από το σύνολο των 56 ατόμων, 1 άτομο (1,8%), το οποίο διαβίωνε κατά την ανηλικότητα με παππούδες, χαρακτήρισε την στάση τους, απέναντι στο ζήτημα της εμπλοκής του στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, ως θετική ή υποστηρικτική και 1 άτομο (1,8%), το οποίο διαβίωνε ως ανήλικο με συγγενείς, έκανε, επίσης, λόγο για θετική ή υποστηρικτική αντιμετώπιση.⁸²⁵

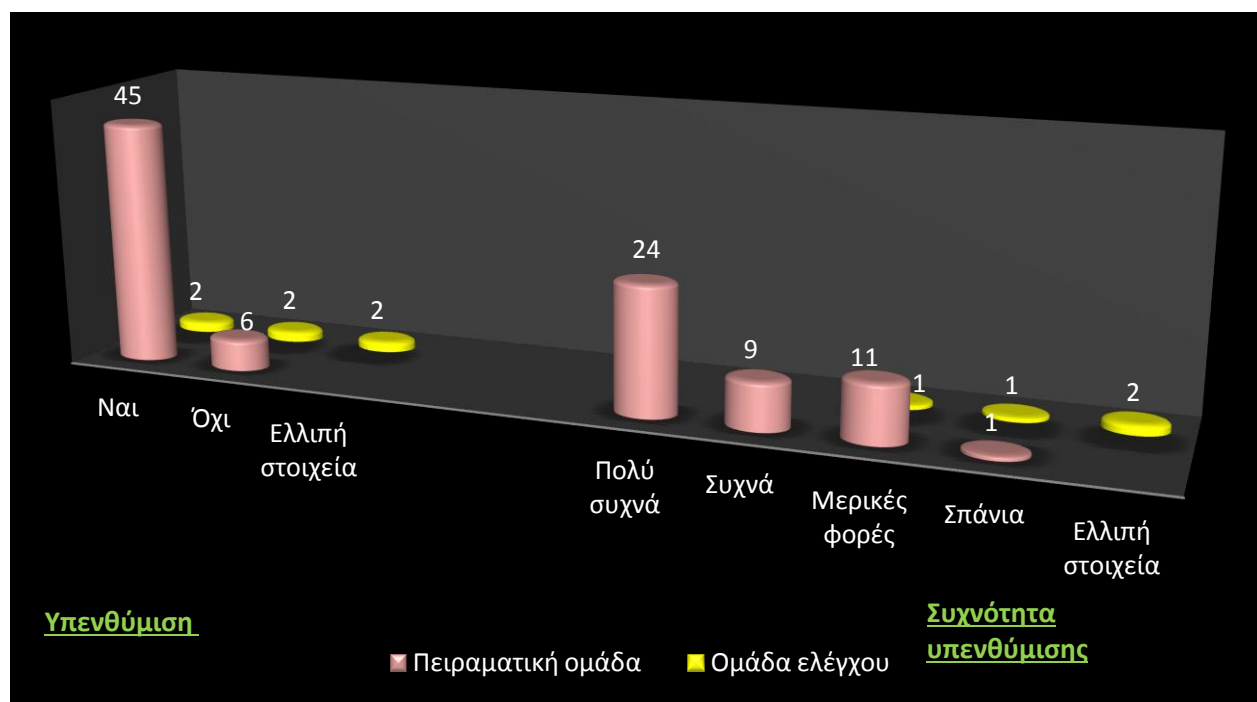
Σε ερώτηση σχετικά με το κατά πόσο το οικογενειακό περιβάλλον υπενθύμιζε στους ερωτώμενους τόσο της πειραματικής ομάδας όσο και της ομάδας ελέγχου, με οποιονδήποτε τρόπο, την ποινική τους εμπλοκή ή την εμπλοκή τους σε παραβατική δράση αντίστοιχα, η κατανομή των απαντήσεων είχε ως εξής: (α) όσον αφορά στην πειραματική ομάδα 45 άτομα (88,2%) απάντησαν θετικά και 6 άτομα (11,8%) έδωσαν αρνητική απάντηση. Σε 5 άτομα δεν απευθύνθηκε η συγκεκριμένη ερώτηση γιατί κατά το διάστημα της εμπλοκής τους στο ποινικό σύστημα δεν διαβίωναν σε οικογενειακό περιβάλλον αλλά σε ίδρυμα ή ορφανοτροφείο χωρίς να διατηρούν καμία επαφή με άλλα μέλη της οικογένειάς τους και (β) όσον αφορά στην ομάδα ελέγχου 2 άτομα (33,3%) απάντησαν θετικά και 2 άτομα (33,3%) απάντησαν αρνητικά. Τέλος, στην περίπτωση 2 ατόμων (33,3%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

Όσον αφορά στη συχνότητα, με την οποία γινόταν η υπενθύμιση από το οικογενειακό περιβάλλον στους ερωτώμενους της ποινικής εμπλοκής (πειραματική ομάδα) ή της εμπλοκής σε παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου) αντίστοιχα οι απαντήσεις κυμάνθηκαν ως εξής: (α) Από τα 45 άτομα της πειραματικής ομάδας 24 άτομα (53,3%) απάντησαν «Πολύ συχνά», 9 άτομα (20%) απάντησαν «Συχνά», 11 άτομα (24,4%) απάντησαν «Μερικές φορές» και 1 άτομο (2,2%) απάντησε «Σπάνια» και (β) από τα 4 άτομα της ομάδας ελέγχου 1 άτομο (25%) απάντησε «Μερικές

⁸²⁵ Ένα άτομο, καθ' όλη την περίοδο της ανηλικότητας και της εμπλοκής του στο ποινικό σύστημα ή για ορισμένο διάστημα κατά την ανηλικότητα και κατά την εμπλοκή, θα μπορούσε να διαβιώνει με περισσότερα από ένα από τα παραπάνω πρόσωπα.

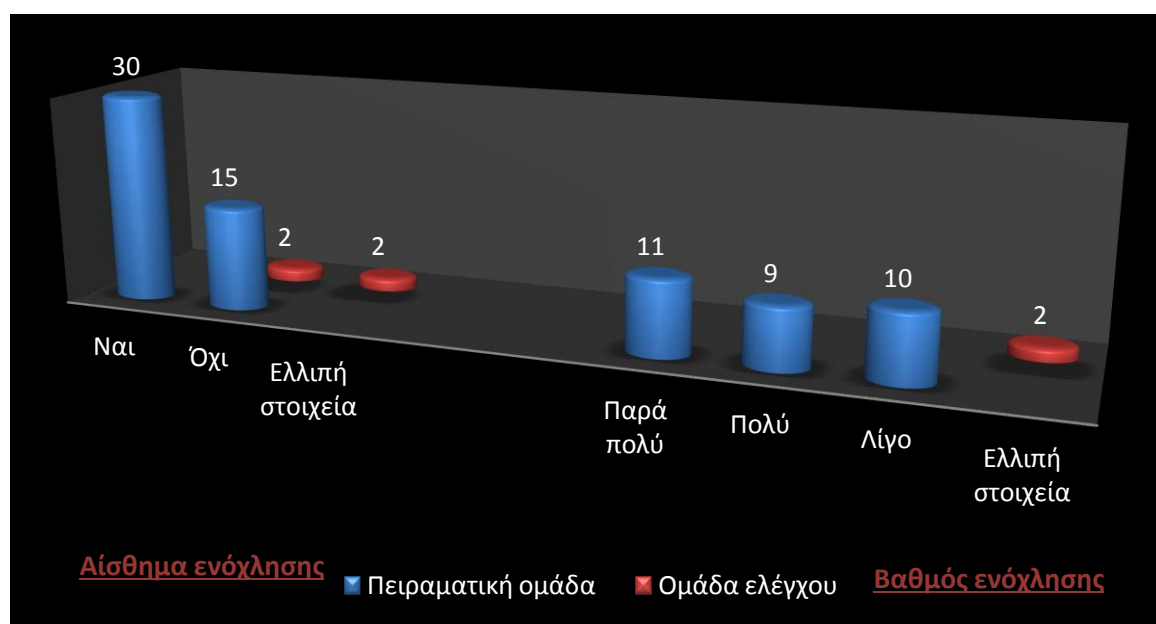
φορές», 1 άτομο «Σπάνια» (25%) ενώ στην περίπτωση 2 ατόμων (50%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

Διάγραμμα 105: Υπενθύμιση από το οικογενειακό περιβάλλον στους ερωτώμενους της ποινικής εμπλοκής (πειραματική ομάδα) ή της παραβατικής τους συμπεριφοράς (ομάδα ελέγχου) και συχνότητα υπενθύμισης

Όπως παρατηρούμε, στο διάγραμμα που ακολουθεί, 30 άτομα (66,7%) δήλωσαν ότι η υπενθύμιση της εμπλοκής τους στο ποινικό σύστημα από το οικογενειακό τους περιβάλλον τους προκαλούσε ενόχληση, ενώ 15 άτομα (33,3%) δήλωσαν πως δεν τους ενοχλούσε καθόλου. Στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου 2 άτομα (50%) δήλωσαν ότι η υπενθύμιση από το οικογενειακό τους περιβάλλον σχετικά με την εμπλοκή τους σε αξιόποινες πράξεις δεν τους προκαλούσε καμία ενόχληση ενώ στην περίπτωση 2 ατόμων (50%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή. Στην περίπτωση της πειραματικής ομάδας και αναφορικά με τα 30 άτομα, τα οποία δήλωσαν ότι τους ενοχλούσε η υπενθύμιση από το οικογενειακό τους περιβάλλον σχετικά με το γεγονός της εμπλοκής τους στο ποινικό σύστημα, 11 άτομα (36,7%) ανέφεραν ότι τους ενοχλούσε πάρα πολύ, 9 άτομα (30%) ότι τους ενοχλούσε πολύ και 10 άτομα (33,3%) απάντησαν ότι τους ενοχλούσε λίγο. Όσον αφορά στην ομάδα ελέγχου και στην περίπτωση 2 ατόμων τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

Διάγραμμα 106: Αίσθημα ενόχλησης και βαθμός ενόχλησης

Αν και στην πλειονότητα των απαντήσεων που δόθηκαν από την πειραματική ομάδα σχετικά με την αντίδραση του οικογενειακού περιβάλλοντος στο ζήτημα της ποινική εμπλοκής των ερωτώμενων κατά την ανηλικότητα, προέκυψε θετική ή υποστηρικτική στάση τόσο των γονέων όσο και των κηδεμόνων ή λοιπών συγγενών, εντούτοις, σε μεγάλο ποσοστό η στάση των γονέων καταγράφηκε ως αρνητική, εν μέρει αρνητική και αδιάφορη. Παράλληλα, το μεγαλύτερο ποσοστό των ατόμων που δήλωσαν ότι το οικογενειακό τους περιβάλλον γνώριζε την επαφή τους με το ποινικό σύστημα, ανέφερε ότι τα μέλη της οικογένειάς τους προέβαιναν σε υπενθύμιση της εμπλοκής αυτής γεγονός το οποίο τους προκαλούσε ενόχληση. Από τα παραπάνω αποτελέσματα καθίσταται σαφές ότι η ποινική εμπλοκή του ατόμου επιδρά αρνητικά στις σχέσεις του με το οικογενειακό περιβάλλον ιδίως με τους γονείς.⁸²⁶ Αντίθετα στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου, όπου η αντίδραση από το οικογενειακό περιβάλλον δεν αφορούσε ποινική εμπλοκή αλλά την εμπλοκή σε παραβατική δράση, αν και τα δεδομένα μας περιορίστηκαν σε ένα πολύ μικρό αριθμό ατόμων, τα αποτελέσματα φαίνεται να είναι αντίθετα από εκείνα της πειραματικής ομάδας.

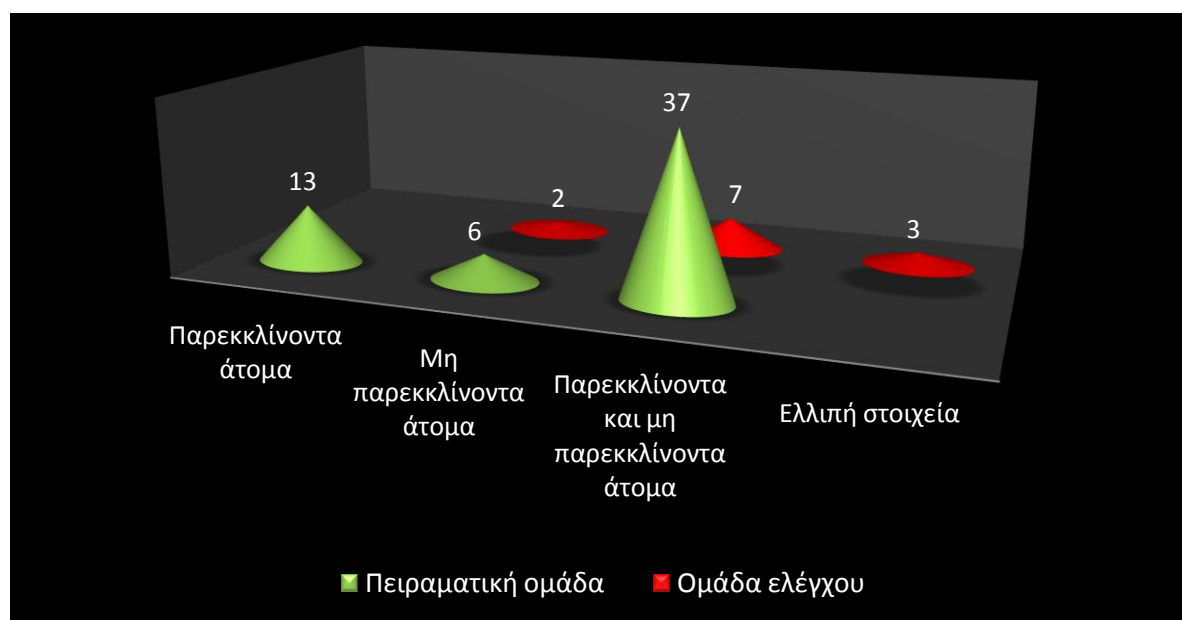
⁸²⁶ Σχετικά με την αρνητική επίδραση της ποινικής εμπλοκής στις σχέσεις γονέων και ανηλίκου βλ. Matsueda R., 1992, ό.π., Heimer K., Matsueda R., 1994, ό.π., Stewart E.A., Simons R.L., Conger R.D., Scaramella V.L., 2002, ό.π., Stewart E.A., Simons R.L., Conger R.D., 2000, ό.π., Κατσιγαράκη Ε., ό.π., σ. 184-187.

2.5.2.4. Επίδραση της ποινικής εμπλοκής (πειραματική ομάδα) και της εμπλοκής σε παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου) κατά την ανηλικότητα στο φιλικό περιβάλλον

2.5.2.4.1. Είδος φιλικών συναναστροφών έως την πρώτη ποινική εμπλοκή (πειραματική ομάδα) ή την πρώτη εμπλοκή σε παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου) και η αντίδραση των φίλων απέναντι στην εμπλοκή αυτή.

Προκειμένου να απεικονίσουμε την επίδραση της εμπλοκής των ατόμων της πειραματικής ομάδας στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα στο φιλικό τους περιβάλλον, αρχικά διερευνήσαμε το είδος των κοινωνικών συναναστροφών που είχαν οι ερωτώμενοι έως την πρώτη ποινική εμπλοκή. Το ίδιο κάναμε και στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου στην περίπτωση της οποίας διερευνήσαμε την επίδραση της εμπλοκής των ατόμων σε παραβατική δράση στο φιλικό τους περιβάλλον και ως εκ τούτου ελέγξαμε το είδος των φιλικών τους συναναστροφών έως την τέλεση της πρώτης αξιόποινης πράξης.

Διάγραμμα 107: Είδος φιλικών συναναστροφών έως την πρώτη εμπλοκή στο ποινικό σύστημα (πειραματική ομάδα) ή έως την πρώτη εμπλοκή σε παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου)

Όπως παρατηρούμε στο παραπάνω διάγραμμα και όσον αφορά στην πειραματική ομάδα 13 άτομα (23,21%) δήλωσαν ότι συναναστρέφονταν μόνο παρεκκλίνοντα άτομα, 6 άτομα (10,71%) είχαν ως φίλους μη παρεκκλίνοντα άτομα

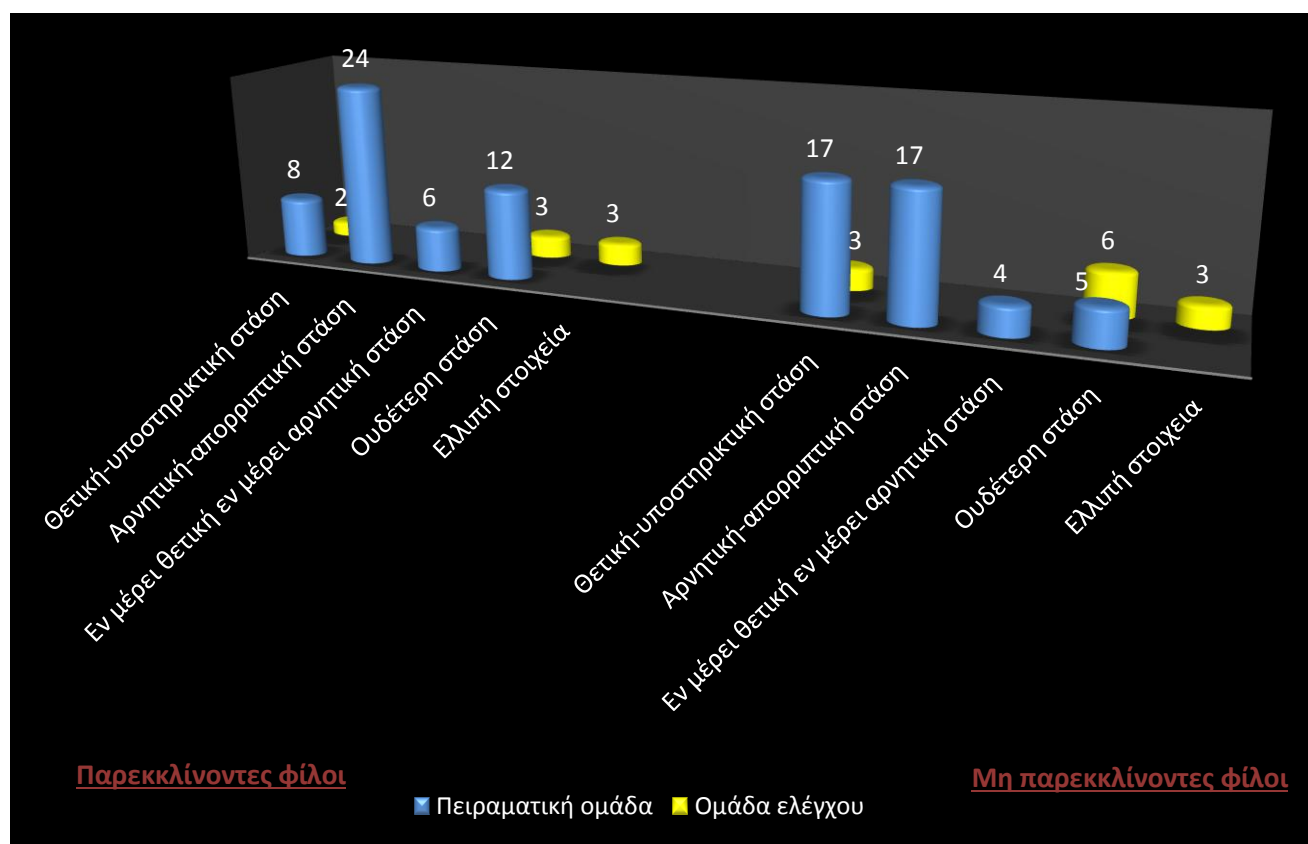
και 37 άτομα (66,07%) συναναστρέφονταν τόσο με παρεκκλίνοντα όσο και με μη παρεκκλίνοντα άτομα. Στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου, 2 άτομα (16,7%) δήλωσαν ότι οι φίλοι που είχαν έως την πρώτη τους εμπλοκή σε παραβατική συμπεριφορά ήταν μη παρεκκλίνοντες, 7 άτομα (58,3%) έκαναν λόγο τόσο για παρεκκλίνοντες όσο και για μη παρεκκλίνοντες φίλους και τέλος, στην περίπτωση 3 ατόμων (25%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

Το σύνολο των 50 ατόμων της πειραματικής ομάδας, τα οποία συναναστρέφονταν μόνο με παρεκκλίνοντα ή και με παρεκκλίνοντα άτομα δήλωσαν ότι οι παρεκκλίνοντες φίλοι γνώριζαν την εμπλοκή τους στο ποινικό σύστημα. Όσον αφορά στην ομάδα ελέγχου, 5 άτομα (50%) δήλωσαν ότι οι παρεκκλίνοντες φίλοι γνώριζαν την εμπλοκή τους σε αξιόποινες πράξεις, 2 άτομα (20%) ότι δεν γνώριζαν ενώ στην περίπτωση 3 ατόμων (30%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

Επίσης, το σύνολο των 43 ατόμων της πειραματικής ομάδας που δήλωσαν ότι έως και την πρώτη τους εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης συναναστρέφονταν με μη παρεκκλίνοντα ή και με μη παρεκκλίνοντα άτομα, ανέφεραν ότι οι μη παρεκκλίνοντες φίλοι τους γνώριζαν το γεγονός της ποινικής τους εμπλοκής. Όσον αφορά στην ομάδα ελέγχου το σύνολο των 9 ατόμων (75%), τα οποία δήλωσαν ότι έως την τέλεση της πρώτης αξιόποινης πράξης συναναστρέφονταν με μη παρεκκλίνοντα ή και με μη παρεκκλίνοντα άτομα, ανέφεραν ότι οι μη παρεκκλίνοντες φίλοι γνώριζαν το γεγονός της εμπλοκής τους σε παραβατικές πράξεις, ενώ στην περίπτωση 3 ατόμων (25%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

Στο διάγραμμα που ακολουθεί απεικονίζονται οι απαντήσεις που δόθηκαν σχετικά με τη στάση που κράτησαν τόσο οι παρεκκλίνοντες όσο και οι μη παρεκκλίνοντες φίλοι αναφορικά με το γεγονός της ποινικής εμπλοκής προκειμένου για την πειραματική ομάδα και της εμπλοκής σε αξιόποινες πράξεις προκειμένου για την ομάδα ελέγχου.

Διάγραμμα 108: Αντίδραση παρεκκλινόντων και μη παρεκκλινόντων φίλων στην ποινική εμπλοκή (πειραματική ομάδα) ή στην εμπλοκή σε παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου)

Όπως παρατηρούμε στο διάγραμμα και όσον αφορά στην πειραματική ομάδα και στην αντίδραση των παρεκκλινόντων φίλων, 8 άτομα (16%) δήλωσαν πως εισέπραξαν θετική αντιμετώπιση ή στήριξη από τους παρεκκλινόντες φίλους, 24 άτομα (48%) δήλωσαν πως η στάση των παρεκκλινόντων φίλων υπήρξε αρνητική ή απορριπτική, 12 άτομα (24%) έκαναν λόγο για ουδέτερη στάση και τέλος, 6 άτομα (12%) απάντησαν ότι κάποιοι από τους παρεκκλινόντες φίλους επέδειξαν θετική στάση απέναντί τους και κάποιοι επέδειξαν αρνητική ή απορριπτική στάση. Στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου, 2 άτομα (25%) έκαναν λόγο για θετική στάση των παρεκκλινόντων φίλων τους, 3 άτομα (37,5%) για ουδέτερη στάση ενώ στην περίπτωση 3 ατόμων (37,5%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

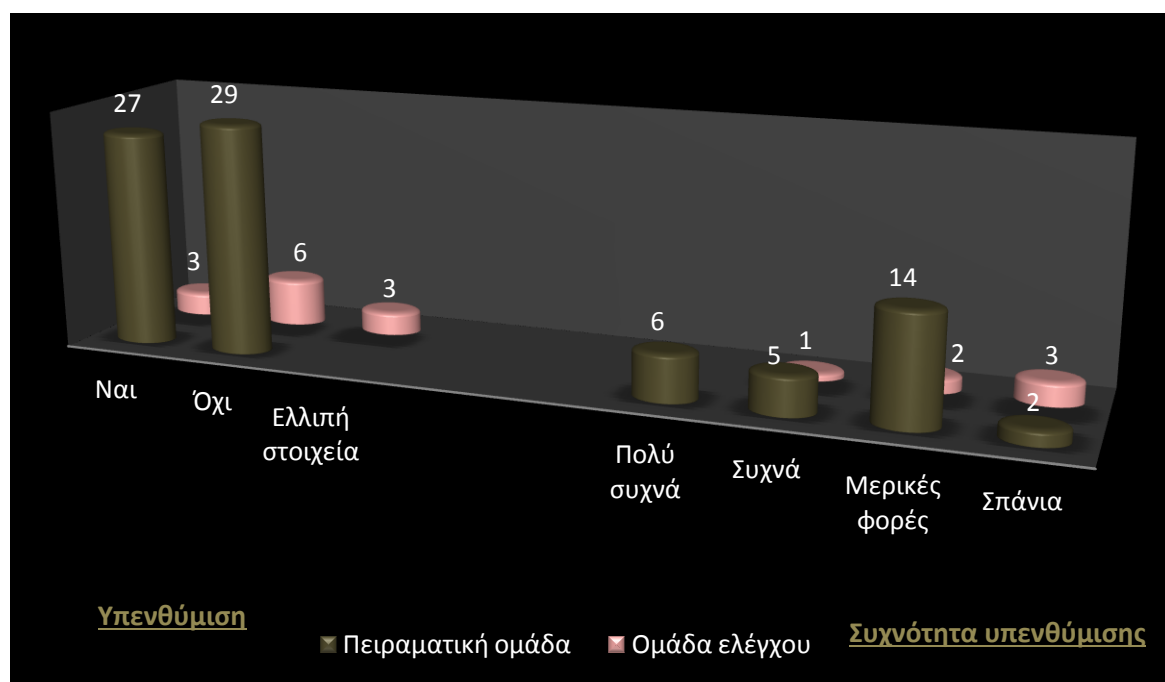
Αναφορικά με τη στάση των μη παρεκκλινόντων φίλων στην περίπτωση της πειραματικής ομάδας η κατανομή των απαντήσεων είχε ως εξής: από το σύνολο των 43 ατόμων, 17 άτομα (39,53%) δήλωσαν πως οι μη παρεκκλινόντες φίλοι τους επέδειξαν θετική στάση ή τους αντιμετώπισαν υποστηρικτικά, 17 άτομα (39,53%)

ανέφεραν ότι οι μη παρεκκλίνοντες φίλοι τους αντιμετώπισαν με αρνητικό ή απορριπτικό τρόπο, 5 άτομα (11,63%) έκαναν λόγο για ουδέτερη στάση και τέλος, 4 άτομα (9,3%) απάντησαν ότι ορισμένοι από τους μη παρεκκλίνοντες φίλους επέδειξαν θετική ή υποστηρικτική στάση και ορισμένοι επέδειξαν αρνητική ή απορριπτική στάση. Όσον αφορά στην ομάδα ελέγχου 3 άτομα (25%) έκαναν λόγο για θετική ή υποστηρικτική στάση, 6 άτομα (50%) για ουδέτερη στάση ενώ στην περίπτωση 3 ατόμων (25%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

Σε αυτό το σημείο και αναφορικά με την πειραματική ομάδα αξίζει να σημειωθεί ότι 27 άτομα (48,21%) δήλωσαν ότι το φιλικό τους περιβάλλον τους υπενθύμιζε με οποιονδήποτε τρόπο την εμπλοκή τους στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, ενώ 29 άτομα (51,79%) δήλωσαν ότι κάτι τέτοιο δεν συνέβη ποτέ. Στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου, 3 άτομα (25%) ανέφεραν ότι το φιλικό τους περιβάλλον τους υπενθύμιζε την εμπλοκή τους σε παραβατική δράση, 6 άτομα (50%) ανέφεραν ότι οι φίλοι δεν τους υπενθύμιζαν ποτέ την παραβατική τους συμπεριφορά, ενώ στην περίπτωση 3 ατόμων (25%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

Επίσης, από τα 27 άτομα της πειραματικής ομάδας που δήλωσαν ότι το φιλικό τους περιβάλλον τους υπενθύμιζε την εμπλοκή τους στο ποινικό σύστημα, 6 άτομα (22,22%) υποστήριξαν πως κάτι τέτοιο λάμβανε χώρα πολύ συχνά, 5 άτομα (18,52%) απάντησαν ότι η υπενθύμιση ήταν συχνή, 14 άτομα (51,85%) ανέφεραν ότι η υπενθύμιση από το φιλικό περιβάλλον γινόταν μερικές φορές και 2 άτομα (7,41%) ότι κάτι τέτοιο γινόταν σπάνια. Στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου 1 άτομο (16,7%) δήλωσε ότι το φιλικό του περιβάλλον του υπενθύμιζε την εμπλοκή του σε αξιόποινες πράξεις συχνά, 2 άτομα (33,3%) ανέφεραν ότι κάτι τέτοιο λάμβανε χώρα μερικές φορές ενώ στην περίπτωση 3 ατόμων (50%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή. Τα παραπάνω δεδομένα απεικονίζονται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

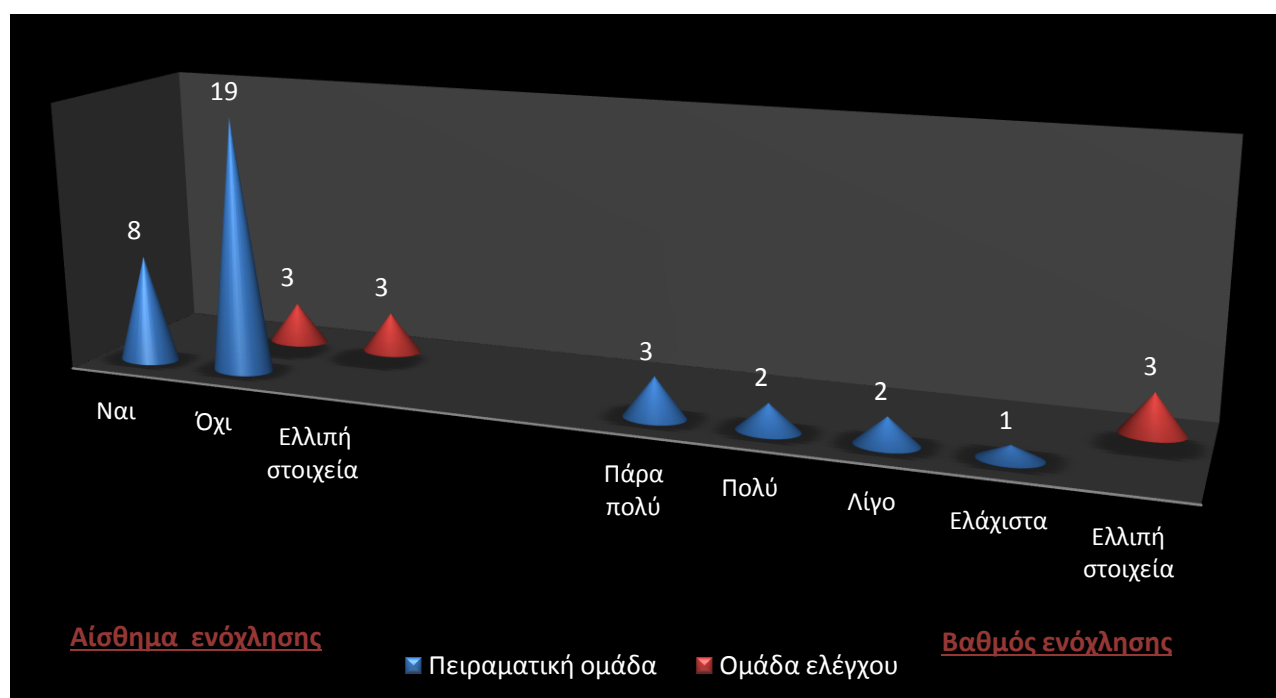
Διάγραμμα 109: Υπενθύμιση από το φιλικό περιβάλλον στους ερωτώμενους της ποινικής εμπλοκής (πειραματική ομάδα) ή της παραβατικής τους συμπεριφοράς (ομάδα ελέγχου) και συχνότητα υπενθύμισης

Επίσης, από το σύνολο των 27 ατόμων της πειραματικής ομάδας, 8 άτομα (29,63%) δήλωσαν πως η αναφορά στην εμπλοκή τους στο ποινικό σύστημα από το φιλικό τους περιβάλλον, τους δημιουργούσε αίσθημα ενόχλησης, ενώ 19 άτομα (70,37%) απάντησαν ότι δεν ενοχλούνταν καθόλου από την αναφορά αυτή. Στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου, 3 άτομα (50%) ανέφεραν ότι δεν ενοχλούνταν καθόλου από την υπενθύμιση της εμπλοκής τους σε αξιόποινες πράξεις από το φιλικό τους περιβάλλον, ενώ στην περίπτωση 3 ατόμων (50%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

Επιπρόσθετα, από το σύνολο των 8 ατόμων της πειραματικής ομάδας που δήλωσαν ότι η υπενθύμιση από το φιλικό τους περιβάλλον της εμπλοκής τους στο ποινικό σύστημα τους προκαλούσε ενόχληση, 3 άτομα (37,5%) δήλωσαν ότι κάτι τέτοιο τους ενοχλούσε πάρα πολύ, 2 άτομα (25%) ότι τους ενοχλούσε πολύ, 2 άτομα (25%) ότι τους ενοχλούσε λίγο και 1 άτομο (12,5%) ότι το ενοχλούσε ελάχιστα. Όσον αφορά στην ομάδα ελέγχου στην περίπτωση 3 ατόμων τα στοιχεία ήταν ελλιπή. Τα παραπάνω αποτελέσματα απεικονίζονται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

Διάγραμμα 110: Αίσθημα ενόχλησης και βαθμός ενόχλησης

Από τα παραπάνω αποτελέσματα καθίσταται σαφές ότι στην πλειονότητά τους τόσο τα άτομα της πειραματικής ομάδας όσο και εκείνα της ομάδας ελέγχου κατά την περίοδο πριν την πρώτη ποινική εμπλοκή (πειραματική ομάδα) ή την πρώτη εμπλοκή σε παραβατική συμπεριφορά (ομάδα ελέγχου) είχαν συναναστροφές με παρεκκλίνοντες φίλους. Ειδικότερα, στην πλειονότητα των περιπτώσεων οι φιλικές συναναστροφές τους ήταν τόσο με παρεκκλίνοντα όσο και με μη παρεκκλίνοντα άτομα ενώ στην περίπτωση μόνο της πειραματικής ομάδας ένα ποσοστό περίπου της τάξης του 24% συναναστρεφόταν αποκλειστικά με παρεκκλίνοντες φίλους. Παράλληλα, τα άτομα της ομάδας ελέγχου φαίνεται να συναναστρέφονταν σε μεγαλύτερο ποσοστό αποκλειστικά με μη παρεκκλίνοντες φίλους σε σχέση με τα άτομα της πειραματικής ομάδας (16,7% έναντι 10,71%). Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να υπογραμμίσουμε, όπως έχουμε ήδη αναφέρει σε προηγούμενο σημείο, ότι πλειάδα ερευνών⁸²⁷ έχουν συνδέσει τη νεανική παραβατικότητα με τη συναναστροφή με

⁸²⁷ Akers R.L., Krohn M. K., Lonza-Kaduce L., Radosevich M., Social learning and deviant behavior: A specific test of a general theory, American Sociological Review, 1979, 44, σ. 636-655, Elliott D.S., Huizinga D., Ageton S.S., Explaining delinquency and drug use, Sage, Beverly Hills, CA, 1985, Elliott D.S., Huizinga D., Menard S., Multiple problem youth: delinquency, drug use, and mental health problems, Springer-Verlag, N.Y., 1989, Elliott D. S., Voss H., Delinquency and drop out, D.C.

παραβατικούς συνομηλίκους (delinquent peers) μολονότι υπάρχει διχογνωμία ως προς τον τρόπο με τον οποίο συνδέονται οι δύο μεταβλητές.⁸²⁸ Σύμφωνα μάλιστα με

Heath, Lexington, MA, 1974, Elliott D., Menard S., Delinquent friends and delinquent behavior: Temporal and developmental patterns, The Institute of Behavioral Science, University of Colorado, CO, 1991, Elliott D., Menard S., 1996, ό.π., Erickson M.L., Empey L.T., Class position, peers and delinquency, Sociology and Social Research, 1965, 49, σ. 268-282, Hardt R. H., Peterson S.J., Arrests of self and friends as indicators of delinquency involvement, Journal of Research in Crime and Delinquency, 1968, 5, σ. 44-51, Kandel D.B., Adolescent marijuana use: role of parents and peers, Science, 1973, 181, σ. 1067-1070, Kandel D.B., Homophily, selection, and socialization in adolescent friendships, American Journal of Sociology, 1978, 84, σ. 427-436, Krohn M.D., An investigation of the effect of parental and peer associations on marijuana use: an empirical test of the differential association theory, M. Riedel & Thornberry T.P. (eds.), Crime and Delinquency: Dimensions of Deviance (75-87), Praeger, N.Y., 1974, Matsueda R.L., Testing control theory and differential association: A causal modeling approach, American Sociological Review, 1982, 47, σ. 489-504, Matsueda R.L., Anderson K., The dynamics of delinquent peers and delinquent behavior. Criminology, 1998, 36 (21), σ. 269-299, Reiss A. J. Jr., Rhodes A.L., An empirical test of differential association theory, Journal of Research in Crime and Delinquency, 1964, 1, σ. 13-17, Short J.F., Differential association and delinquency, Social Problems, 1957, σ. 233-239, Patterson G. R, Dishion T.J, Yoerger K., Adolescent growth in new forms of problem behavior: Macro and micro-peer dynamics, Prevention Science, 2000, 1, σ. 3-13.

⁸²⁸ Σύμφωνα με μια άποψη η παραβατική συμπεριφορά και η συναναστροφή με παρεκκλίνοντα άτομα συνιστούν διαφορετικά εργαλεία μέτρησης του ίδιου πράγματος. Βλ. Gottfredson M., Hirschi T., The methodological adequacy of longitudinal research in crime and delinquency, Criminology, 1987, 25(3), σ. 597, Loeber R., Review of explaining delinquency and drug use by D.S. Elliott, Huizinga and S.S. Aegeton, Aggressive Behavior, 1987, 13, σ. 97-99, West D. J., Review of explaining delinquency and drug use by D.S. Elliott, D. Huizinga, S.S. Aegeton, Journal of Adolescence, 1985, 8, σ. 376-377, Farrington D.P., Review of explaining delinquency and drug use by D.S. Elliott, D. Huizinga, S.S. Aegeton, British Journal of Addiction, 1986b, 81, σ. 433. Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής εκμάθησης η συναναστροφή με παρεκκλίνοντες φίλους προηγείται της παραβατικής συμπεριφοράς και οδηγεί στην εκδήλωσή της. Βλ. Akers R.L., Deviant behavior: A social learning approach, Wadsworth, Belmont, CA, 1985, Burgess R. L., Akers R. L., A differential association-reinforcement theory of criminal behavior, Social Problems, 1966, 14(2), σ. 128-147, Sutherland E. H., 1947, ό.π. Κατά την άποψη των υποστηρικτών της θεωρίας του κοινωνικού ελέγχου η εγκληματική συμπεριφορά προηγείται της συναναστροφής με παρεκκλίνοντες άλλους και οδηγεί σε αυτή. Βλ. Glueck S., Glueck E., 1950, ό.π., Hirschi T., 1969, ό.π. Τέλος, σύμφωνα με την άποψη του Thornberry (interactional perspective) η εγκληματική συμπεριφορά και οι παρεκκλίνοντες φίλοι συνιστούν δύο μεταβλητές που αλληλοεπηρεάζονται. Η κάθε μία αποτελεί συγχρόνως και αιτία και αιτιατό. Βλ. Thornberry T.P., Toward an interactional theory of delinquency, Criminology, 1987, 25, σ. 863-891 και Thornberry

έρευνες οι παρέες των ανήλικων παραβατών τείνουν συνήθως να είναι μεικτές απαρτιζόμενες τόσο από παρεκκλίνοντα όσο και από μη παρεκκλίνοντα άτομα.⁸²⁹

Όσον αφορά στην επίδραση της ποινικής εμπλοκής στις σχέσεις της πειραματικής ομάδας με το φιλικό περιβάλλον, τα δεδομένα μας κατέδειξαν, αν και σε διαφορετικό βαθμό, αρνητική επίδραση τόσο στην περίπτωση των παρεκκλινόντων φίλων όσο και στην περίπτωση των μη παρεκκλινόντων φίλων. Στην περίπτωση των παρεκκλινόντων φίλων, η αρνητική στάση κυμάνθηκε σε μεγαλύτερα ποσοστά σε σχέση με την περίπτωση των μη παρεκκλινόντων φίλων, στην οποία τόσο η θετική όσο και η αρνητική στάση αντιστοιχούσαν στα ίδια ποσοστά. Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε ότι σε μεγαλύτερο ποσοστό δηλώθηκε ουδέτερη στάση απέναντι στην ποινική εμπλοκή από παρεκκλίνοντες φίλους σε σχέση με το αντίστοιχο ποσοστό στην περίπτωση των μη παρεκκλινόντων φίλων. Αναφορικά με την ομάδα ελέγχου και την αντίδραση των παρεκκλινόντων φίλων στην εμπλοκή των ερωτώμενων σε παραβατική συμπεριφορά, αναφέρθηκαν σε παρόμοια περίπου ποσοστά τόσο η θετική όσο και η ουδέτερη στάση. Ως προς την αντίδραση των μη παρεκκλινόντων φίλων, σε μεγαλύτερο ποσοστό αναφέρθηκε η ουδέτερη στάση και σε μικρότερο ποσοστό η θετική ή υποστηρικτική αντίδραση. Συνεπώς, σε αντίθεση με τις απαντήσεις που λάβαμε από τα άτομα της πειραματικής ομάδας, στην προκειμένη περίπτωση δεν δηλώθηκε καμία απάντηση για αρνητική ή απορριπτική στάση φίλων. Με βάση, λοιπόν, τα παραπάνω αποτελέσματα, δεν φαίνεται η παραβατική δράση αυτή καθαυτή να επιδρά αρνητικά στις φιλικές σχέσεις των ανήλικων παραβατών με άλλα άτομα, σε αντίθεση με την ποινική εμπλοκή η οποία, όπως κατέδειξαν οι απαντήσεις των ατόμων της πειραματικής ομάδας, δύναται να επιφέρει αρνητικές συνέπειες στις σχέσεις του εμπλεκόμενου με το φιλικό του περιβάλλον.

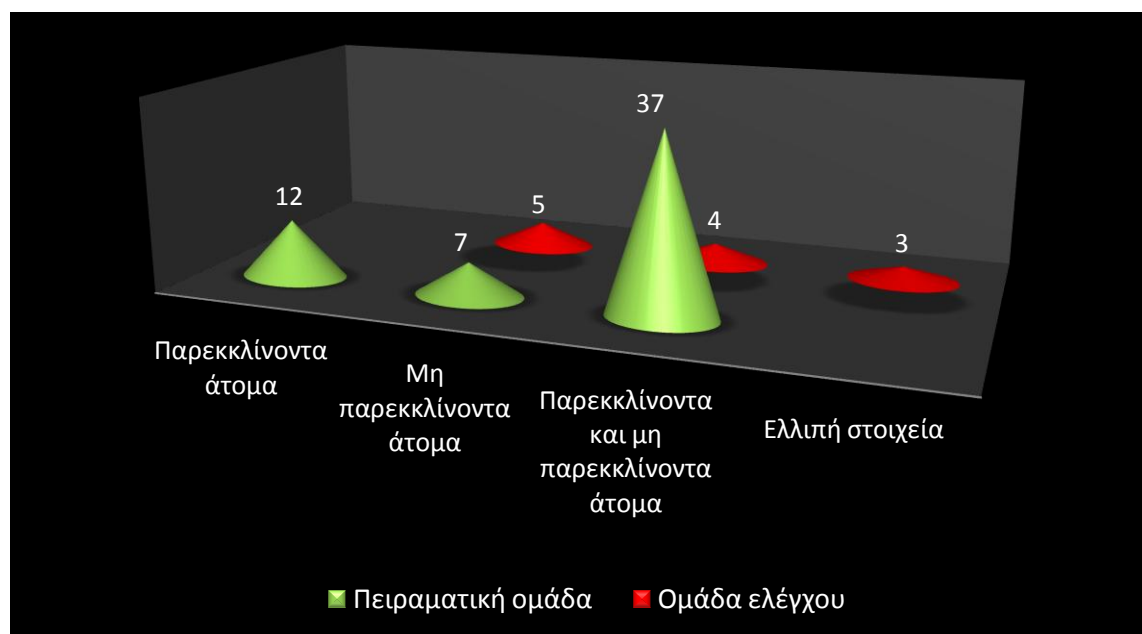
T.P., Lizotte A.J., Krohn M.D., Farnworth M., Jang S.J., Delinquent peers, beliefs and delinquent behavior: A longitudinal test of interactional theory, *Criminology*, 1994, 32, σ. 47-84.

⁸²⁹ Elliott D., Huizinga D., Menard, S., ό.π., Haynie D. L., Friendship Networks and Delinquency: The Relative nature of peer delinquency, *Journal of Quantitative Criminology*, 2002, 18 (2), σ. 99-134, Sutherland E. H., ό.π.

2.5.2.4.2. Είδος φιλικών συναναστροφών μετά την πρώτη ποινική εμπλοκή (πειραματική ομάδα) ή την πρώτη εμπλοκή σε παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου) και ποινικός στιγματισμός

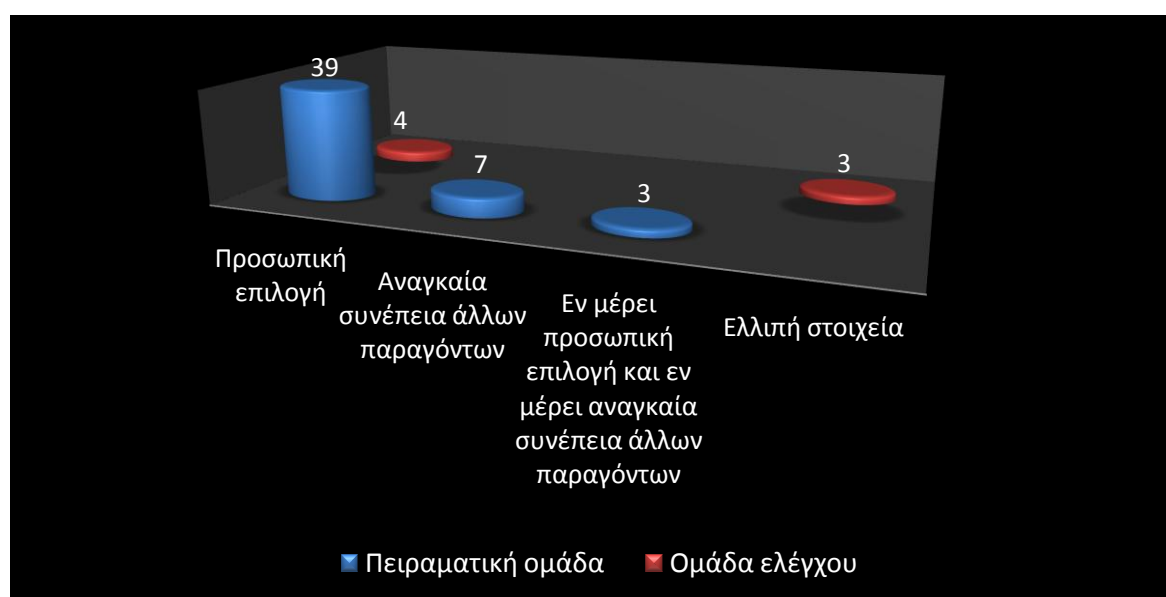
Σχετικά με το είδος των φιλικών συναναστροφών μετά την πρώτη ποινική εμπλοκή και έπειτα προκειμένου για την πειραματική ομάδα και μετά την πρώτη εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς προκειμένου για την ομάδα ελέγχου τα αποτελέσματα κυμάνθηκαν ως εξής: (α) αναφορικά με την πειραματική ομάδα οι φιλικές συναναστροφές που διατηρούσαν οι ερωτώμενοι μετά την ποινική τους εμπλοκή και έπειτα, ήταν για 12 ερωτώμενους (21,43%) μόνο με παρεκκλίνοντα άτομα, για 7 ερωτώμενους (12,5%) μόνο με μη παρεκκλίνοντα άτομα και τέλος, για 37 ερωτώμενους (66,07%) ήταν τόσο με παρεκκλίνοντα όσο και με μη παρεκκλίνοντα άτομα και (β) όσον αφορά στην ομάδα ελέγχου μετά την εμπλοκή τους σε παραβατική δράση, 5 άτομα (41,7%) συναναστρέφονταν μόνο με μη παρεκκλίνοντες φίλους (μεγαλύτερο ποσοστό σε σύγκριση με το αντίστοιχο ποσοστό 12,5% της πειραματικής ομάδας), 4 άτομα (33,3%) τόσο με παρεκκλίνοντες όσο και με μη παρεκκλίνοντες και τέλος, στην περίπτωση 3 ατόμων (25%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή. Σε καμία περίπτωση δεν δηλώθηκε συναναστροφή μόνο με παρεκκλίνοντα άτομα (αντίστοιχο ποσοστό πειραματικής ομάδας 21,43%).

Διάγραμμα 111: Είδος Φιλικών συναναστροφών μετά την πρώτη εμπλοκή στο ποινικό σύστημα (πειραματική ομάδα) ή μετά την πρώτη εμπλοκή σε παραβατική συμπεριφορά (ομάδα ελέγχου)

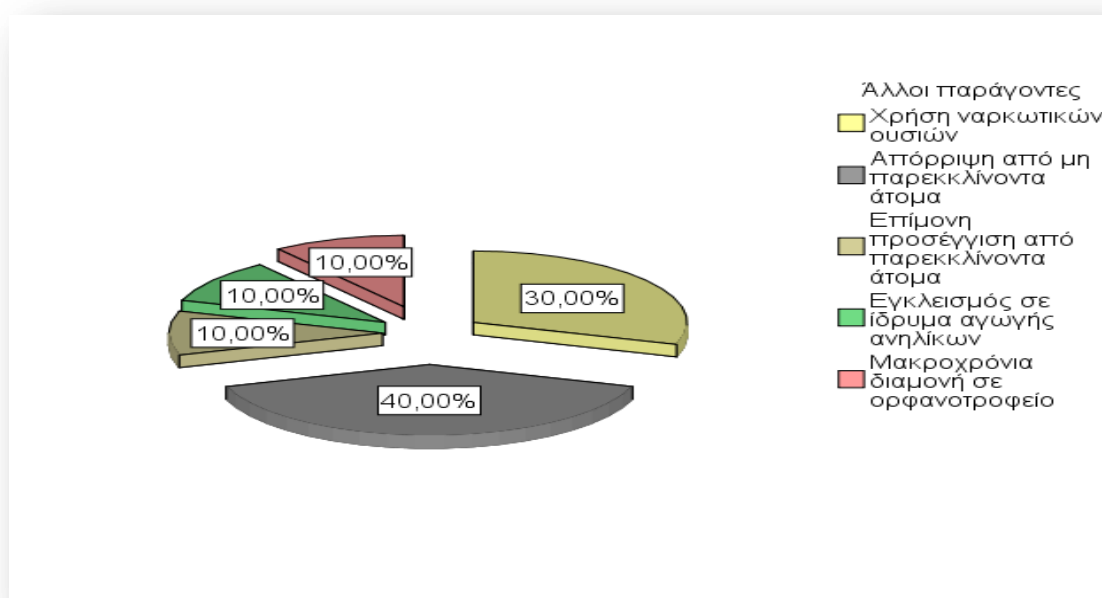
Στις περιπτώσεις, στις οποίες οι ερωτώμενοι δήλωσαν ότι από την πρώτη εμπλοκή τους στο ποινικό σύστημα και έπειτα (πειραματική ομάδα) ή την πρώτη τους εμπλοκή σε παραβατική δράση και έπειτα (ομάδα ελέγχου), συναναστρέφονταν με παρεκκλίνοντα ή και με παρεκκλίνοντα άτομα, απευθύναμε ερώτημα σχετικά με το κατά πόσο μια τέτοια συναναστροφή υπήρξε προϊόν δικής τους επιλογής ή αναγκαία συνέπεια άλλων παραγόντων. Από τα 49 άτομα της πειραματικής ομάδας που είχαν δηλώσει ότι μετά την πρώτη εμπλοκή και έπειτα συναναστρέφονταν με παρεκκλίνοντες ή και με παρεκκλίνοντες φίλους, 39 άτομα (79,59%) έκαναν λόγο για προσωπική επιλογή, 7 άτομα (14,29%) υποστήριξαν ότι η συναναστροφή τους με παρεκκλίνοντες ή και με παρεκκλίνοντες φίλους αποτέλεσε αναγκαία συνέπεια άλλων παραγόντων και 3 άτομα (6,12%) έκαναν λόγο για εν μέρει προσωπική επιλογή και εν μέρει αναγκαία συνέπεια άλλων παραγόντων. Επίσης, τα 4 άτομα (57,1%) της ομάδας ελέγχου, τα οποία ανέφεραν ότι μετά την πρώτη τους εμπλοκή σε παραβατική δράση συναναστρέφονταν και με παρεκκλίνοντες φίλους δήλωσαν ότι αυτή η συναναστροφή ήταν προσωπική τους επιλογή, ενώ στην περίπτωση 3 ατόμων (42,9%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι στην πλειονότητα των περιπτώσεων, όσον αφορά και στις δύο ομάδες ερωτώμενων, η συναναστροφή με ή και με παρεκκλίνοντα άτομα αποτελούσε προσωπική επιλογή και όχι αναγκαία συνέπεια άλλων παραγόντων όπως λ.χ. του αποκλεισμού τους από κύκλους μη παραβατικών φίλων.

Διάγραμμα 112: Αιτιολόγηση της συναναστροφής με παρεκκλίνοντα άτομα μετά την πρώτη ποινική εμπλοκή (πειραματική ομάδα) ή την πρώτη εμπλοκή σε παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου)

Από το σύνολο των 10 ατόμων της πειραματικής ομάδας, που δήλωσαν ότι η συναναστροφή τους με ή και με παρεκκλίνοντα άτομα, μετά την πρώτη εμπλοκή στο ποινικό σύστημα και έπειτα, ήταν αναγκαία ή εν μέρει αναγκαία συνέπεια άλλων παραγόντων, 3 άτομα (30%) δήλωσαν ότι ο άλλος παράγοντας ήταν η χρήση ναρκωτικών ουσιών, 4 άτομα (40%) έκαναν λόγο για απόρριψη από κύκλους μη παρεκκλινόντων ατόμων, 1 άτομο (10%) ανέφερε την επίμονη προσέγγιση από παρεκκλίνοντα άτομα, 1 άτομο (10%) ανέφερε ως άλλο παράγοντα τον εγκλεισμό του σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων και 1 άτομο (10%) την μακροχρόνια διαμονή του σε ορφανοτροφείο.

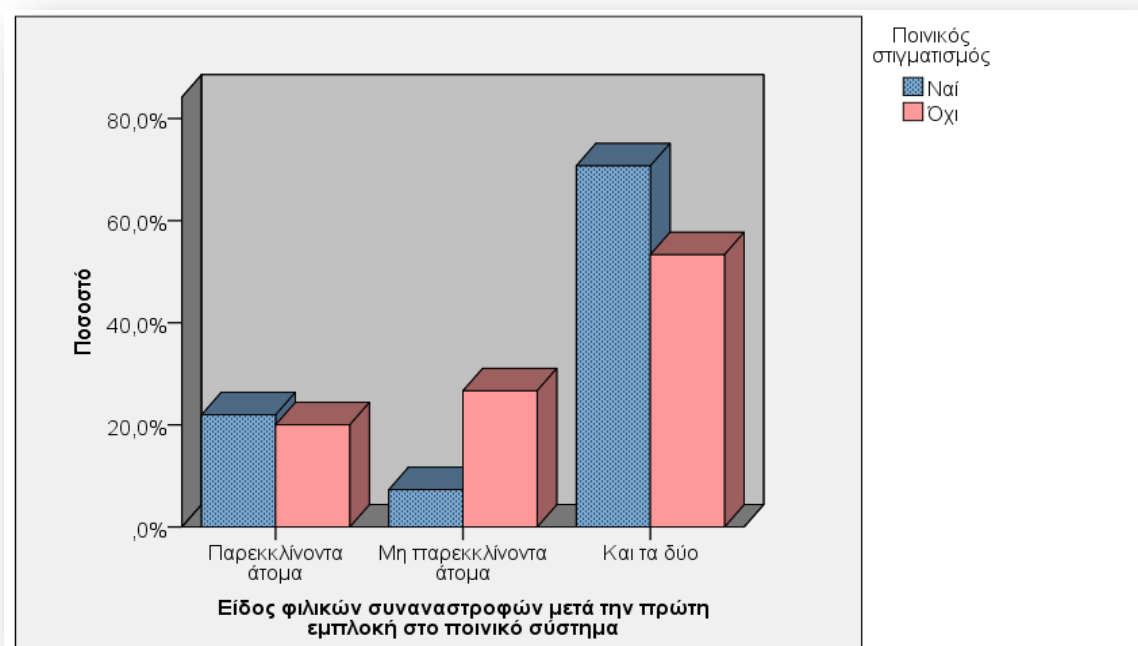
Διάγραμμα 113: Άλλοι παράγοντες που οδήγησαν στην συναναστροφή με παρεκκλίνοντα άτομα (πειραματική ομάδα)

Το επόμενο διάγραμμα απεικονίζει τη σχέση ανάμεσα στον ποινικό στιγματισμό κατά την ανηλικότητα και το είδος των φιλικών συναναστροφών των ερωτώμενων της πειραματικής ομάδας μετά την πρώτη τους ποινική εμπλοκή και έπειτα. Όπως παρατηρούμε στο διάγραμμα, η θετική απάντηση στο ερώτημα περί ποινικού στιγματισμού φαίνεται να αντιστοιχεί σε φιλικές συναναστροφές τόσο με παρεκκλίνοντα όσο και με μη παρεκκλίνοντα άτομα ενώ η αρνητική απάντηση στο ίδιο ερώτημα φαίνεται να αντιστοιχεί σε φιλικές συναναστροφές με μη παρεκκλίνοντα άτομα. Με άλλα λόγια, τα άτομα που δήλωσαν ότι δεν αισθάνθηκαν ποινικά στιγματισμένα φαίνεται να απαντούν σε μεγαλύτερο ποσοστό ότι οι φιλικές τους συναναστροφές μετά την ποινική εμπλοκή ήταν με μη παραβατικούς φίλους ενώ

τα άτομα εκείνα που δήλωσαν ότι υπέστησαν ποινικό στιγματισμό φαίνεται να απαντούν πιο συχνά ότι οι φιλικές τους συναναστροφές ήταν και με παρεκκλίνοντες φίλους.⁸³⁰ Ωστόσο, ο παραπάνω συσχετισμός των δύο μεταβλητών συνιστά απλή συσχέτιση και σε καμία περίπτωση αιτιώδη σχέση ενώ ο συντελεστής Cramer's V ήταν +0,261(θετική συσχέτιση) γεγονός που μας δείχνει ότι η ένταση της διμεταβλητής σύνδεσης είναι ασθενής.⁸³¹ Αν και δεν κατέστη εφικτό να προσδιορισθεί η ακριβής χρονική ακολουθία των μεταβλητών, εντούτοις, η εν λόγω απλή συσχέτιση θα μπορούσε να συνηγορήσει στην υπόθεση ότι η ποινική εμπλοκή και ο ποινικός στιγματισμός ενισχύουν την επιλογή φιλικών συναναστροφών με παρεκκλίνοντα άτομα.

Διάγραμμα 114: Συσχέτιση ποινικού στιγματισμού κατά την ανηλικότητα με το είδος φιλικών συναναστροφών μετά την πρώτη εμπλοκή στο ποινικό σύστημα και έπειτα (πειραματική ομάδα)

⁸³⁰ Όσον αφορά στη σχέση ανάμεσα στην ποινική εμπλοκή και τον ποινικό στιγματισμό και την απόρριψη του εμπλεκόμενου ανήλικου παραβάτη από τους κύκλους μη παραβατικών συνομηλίκων ή φίλων καθώς και τις συνέπειες μιας τέτοιας απόρριψης βλ. Dodge K.A., ό.π., Bernburg J.G., ό.π., Zhang L., ό.π., Zhang L., Messner S. F., ό.π., Becker H., ό.π., Johnson L.M., Simons R.L., Conger R.D., ό.π., Matsueda R., ό.π., Heimer K., Matsueda R., ό.π., Bernburg J.G., Krohn M.D., Rivera C.J., ό.π., Wiley A.S., Slocum L.A., Esbensen F., ό.π.

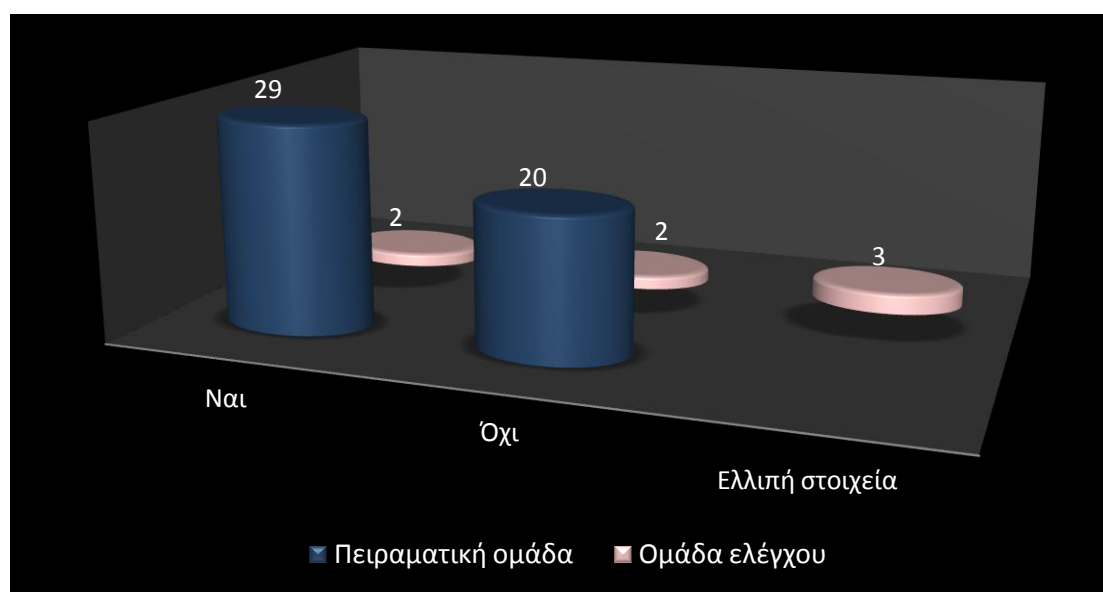
⁸³¹ Στην περίπτωση που έχουμε πίνακα διασταύρωσης μεγαλύτερο από 2×2 χρησιμοποιούμε αντί του συντελεστή phi (φ) τον αντίστοιχο συντελεστή V του Cramer. Βλ. Κυριαζή Ν., ό.π., σ. 186.

2.5.2.4.3. Χαρακτηριστικά διαπροσωπικής σχέσης με παρεκκλίνοντες φίλους μετά την πρώτη ποινική εμπλοκή (πειραματική ομάδα) ή την πρώτη εμπλοκή σε παραβατική δράση (ομάδα ελέγχου).

(1) Κοινά σημεία ή σημεία ταύτισης με παρεκκλίνοντες φίλους

Από τα 49 άτομα της πειραματικής ομάδας, τα οποία δήλωσαν ότι από την πρώτη εμπλοκή στο ποινικό σύστημα και έπειτα διατηρούσαν φιλικές σχέσεις με ή και με παρεκκλίνοντα άτομα, 29 ερωτώμενοι (59,2%) δήλωσαν ότι εντόπιζαν κοινά σημεία ή σημεία ταύτισης με τα παρεκκλίνοντα άτομα, ενώ 20 ερωτώμενοι (40,8%) υποστήριξαν ότι δεν υπήρχε κανέναν κοινό σημείο ή σημείο ταύτισης ανάμεσα σε εκείνους και τους παρεκκλίνοντες φίλους. Στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου 2 άτομα (28,6%) ανέφεραν ότι είχαν κοινά σημεία με παρεκκλίνοντες φίλους, 2 άτομα (28,6%) ότι δεν είχαν κανένα κοινό σημείο και τέλος, στην περίπτωση 3 ατόμων (42,8%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

Διάγραμμα 115: Κοινά σημεία ή σημεία ταύτισης με παρεκκλίνοντες φίλους

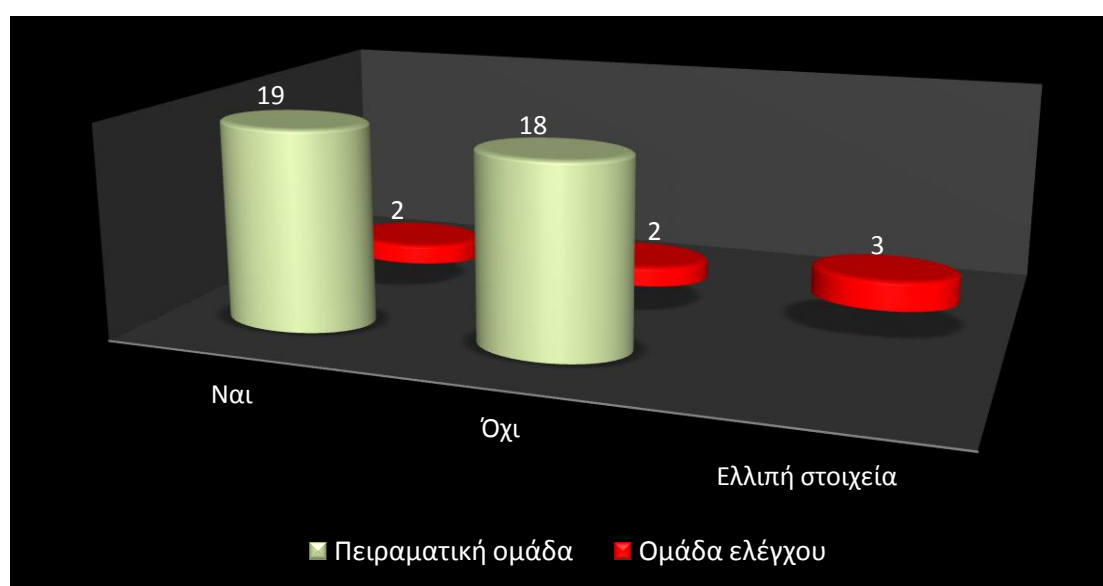

(2) Κώδικας επικοινωνίας με παρεκκλίνοντα άτομα

Από τους 37 ερωτώμενους της πειραματικής ομάδας, οι οποίοι δήλωσαν ότι από την πρώτη εμπλοκή στο ποινικό σύστημα και έπειτα συναναστρέφονταν τόσο με παρεκκλίνοντα όσο και με μη παρεκκλίνοντα άτομα, 19 ερωτώμενοι (51,4%) απάντησαν ότι είχαν αναπτύξει καλύτερο κώδικα επικοινωνίας με τα παρεκκλίνοντα

άτομα σε σχέση με τα μη παρεκκλίνοντα άτομα, ενώ 18 άτομα (48,6%) υποστήριξαν ότι δεν επικοινωνούσαν καλύτερα με τους παρεκκλίνοντες φίλους σε σύγκριση με τους μη παρεκκλίνοντες. Όσον αφορά στην ομάδα ελέγχου, 2 άτομα (28,6%) απάντησαν ότι είχαν καλύτερο κώδικα επικοινωνίας με τους παρεκκλίνοντες φίλους, 2 άτομα (28,6%) ανέφεραν ότι δεν επικοινωνούσαν καλύτερα με τους παρεκκλίνοντες φίλους σε σύγκριση με τους μη παρεκκλίνοντες και τέλος, στην περίπτωση 3 ατόμων (42,9%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

Διάγραμμα 116: Καλύτερος κώδικας επικοινωνίας με παρεκκλίνοντες φίλους

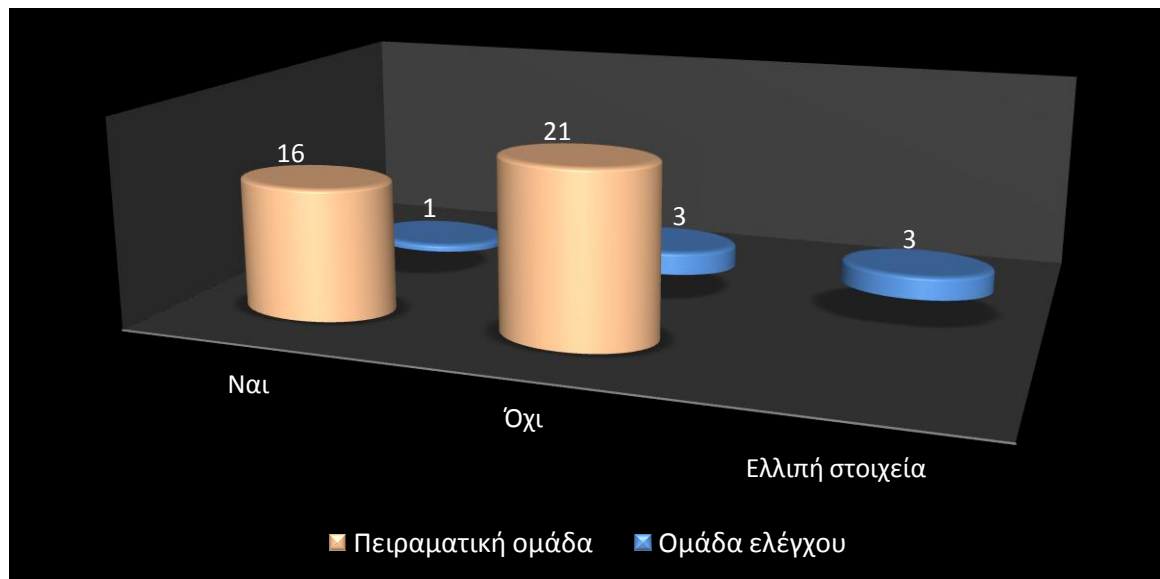

(3) Βαθμός σεβασμού ή εκτίμησης από τους παρεκκλίνοντες φίλους

Απευθυνόμενοι και πάλι στους 37 ερωτώμενους της πειραματικής ομάδας, οι οποίοι είχαν δηλώσει ότι μετά την πρώτη εμπλοκή τους στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης και έπειτα διατηρούσαν φιλικές σχέσεις τόσο με παρεκκλίνοντα όσο και με μη παρεκκλίνοντα άτομα, υποβάλαμε το ερώτημα κατά πόσο ένιωθαν ότι τα παρεκκλίνοντα άτομα τους σέβονταν ή τους εκτιμούσαν περισσότερο από τα μη παρεκκλίνοντα. Οι απαντήσεις που λάβαμε έχουν ως εξής: 16 άτομα (43,2%) απάντησαν θετικά και 21 άτομα (56,8%) έδωσαν αρνητική απάντηση. Στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου, 1 άτομο (14,3%) δήλωσε ότι οι παρεκκλίνοντες φίλοι του τον σέβονταν ή εκτιμούσαν περισσότερο από τους μη παρεκκλίνοντες, 3 άτομα (42,9%) δήλωσαν ότι δεν συνέβαινε κάτι τέτοιο, ενώ στην περίπτωση 3 ατόμων

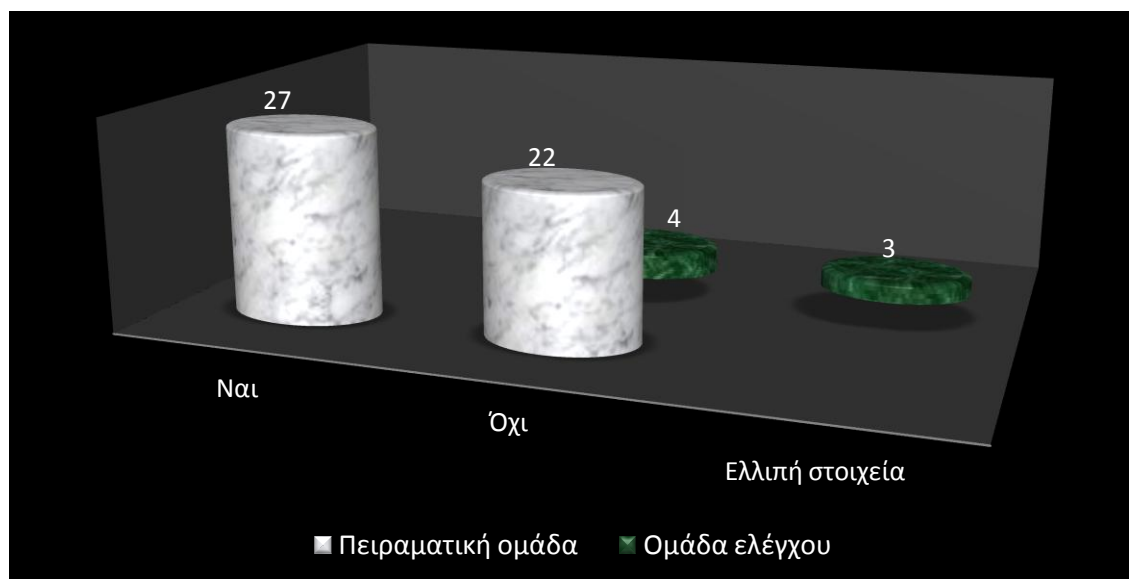
(42,9%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή. Τα αποτελέσματα απεικονίζονται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

Διάγραμμα 117: Επίδειξη σεβασμού και εκτίμησης από παρεκκλίνοντα άτομα

(4) Αίσθημα στιγματισμού κατά τη συναναστροφή με παρεκκλίνοντα άτομα

Διάγραμμα 118: Αίσθημα στιγματισμού κατά τη συναναστροφή με παρεκκλίνοντα άτομα

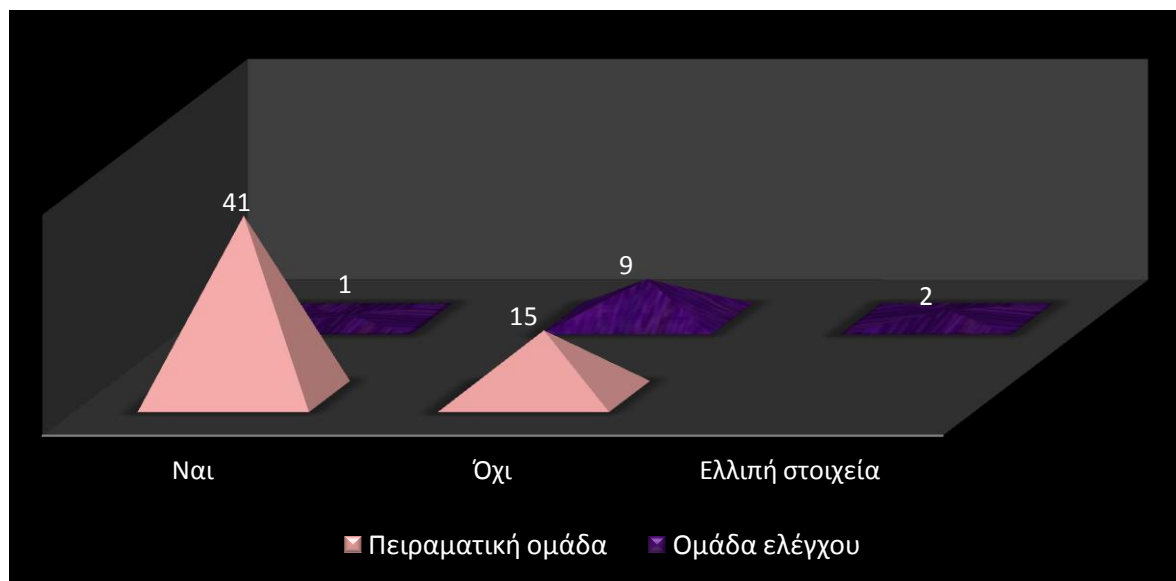

Όπως παρατηρούμε στο παραπάνω διάγραμμα, από το σύνολο των 49 ερωτώμενων της πειραματικής ομάδας, οι οποίοι δήλωσαν ότι από την πρώτη ποινική εμπλοκή και έπειτα σχετίζονταν φιλικά με ή και με παρεκκλίνοντα άτομα, 27 ερωτώμενοι (55,1%) ανέφεραν ότι κατά τη συναναστροφή τους με παρεκκλίνοντες φίλους ένιωθαν να φέρουν το στίγμα του παρεκκλίνοντος, ενώ 22 ερωτώμενοι (44,9%) υποστήριξαν ότι ποτέ δεν αισθάνθηκαν στιγματισμένοι ως αποκλίνοντες κατά τη συναναστροφή τους με παρεκκλίνοντα άτομα. Αναφορικά με την ομάδα ελέγχου 4 ερωτώμενοι (57,1%) δήλωσαν ότι ουδέποτε αισθάνθηκαν να φέρουν το στίγμα του παραβάτη κατά τη συναναστροφή τους με παρεκκλίνοντα άτομα ενώ στην περίπτωση 3 ατόμων (42,9%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

2.5.2.4.4. Ποινικός στιγματισμός (πειραματική ομάδα) και στιγματισμός (ομάδα ελέγχου) κατά την ανηλικότητα

Σε ερώτηση σχετικά με το κατά πόσο οι ερωτώμενοι της ομάδας ελέγχου, οι οποίοι είχαν εμπλακεί σε παραβατική συμπεριφορά στο παρελθόν και κατά την ανηλικότητα αισθάνθηκαν να τους αποδίδεται η ταμπέλα του παρεκκλίνοντος κατά την ανηλικότητα οι απαντήσεις που λάβαμε ήταν στην συντριπτική τους πλειονότητα αρνητικές. Ειδικότερα, 1 άτομο (8,3%) απάντησε θετικά και 9 άτομα (75%) έδωσαν αρνητική απάντηση. Στην περίπτωση 2 ατόμων (16,7%) τα στοιχεία υπήρξαν ελλιπή. Σε αυτό το σημείο θα ήταν χρήσιμο να υπενθυμίσουμε ότι τα αντίστοιχα ποσοστά για την πειραματική ομάδα και αναφορικά με τον ποινικό στιγματισμό κατά την ανηλικότητα ήταν 73,21% (41 άτομα) για όσους απάντησαν ότι είχαν αισθανθεί να τους αποδίδεται η ταμπέλα του παρεκκλίνοντος από φορείς του ποινικού μηχανισμού και 26,79% (15 άτομα) για όσους ανέφεραν ότι δεν αισθάνθηκαν ποινικά στιγματισμένοι. Από τα παραπάνω αποτελέσματα διαπιστώνουμε ότι ο στιγματισμός από φορείς του ποινικού μηχανισμού στην πειραματική ομάδα εμφανίζεται σε πολύ μεγαλύτερο ποσοστό σε σύγκριση με το στιγματισμό από φορείς εκτός του ποινικού συστήματος στην ομάδα ελέγχου (73,21% έναντι 8,3%). Τα αποτελέσματα απεικονίζονται στο διάγραμμα που ακολουθεί. Επίσης αξίζει να σημειωθεί ότι στην περίπτωση του 1 ατόμου (33,3%) από την ομάδα ελέγχου, το οποίο δήλωσε ότι κατά την ανηλικότητα αισθάνθηκε να του αποδίδεται η ταμπέλα του παρεκκλίνοντος, ο στιγματισμός προήλθε από το εργασιακό του περιβάλλον. Τέλος, στην περίπτωση 2 ατόμων (66,7%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

Διάγραμμα 119: Ποινικός στιγματισμός (πειραματική ομάδα) και στιγματισμός (ομάδα ελέγχου) κατά την ανηλικότητα

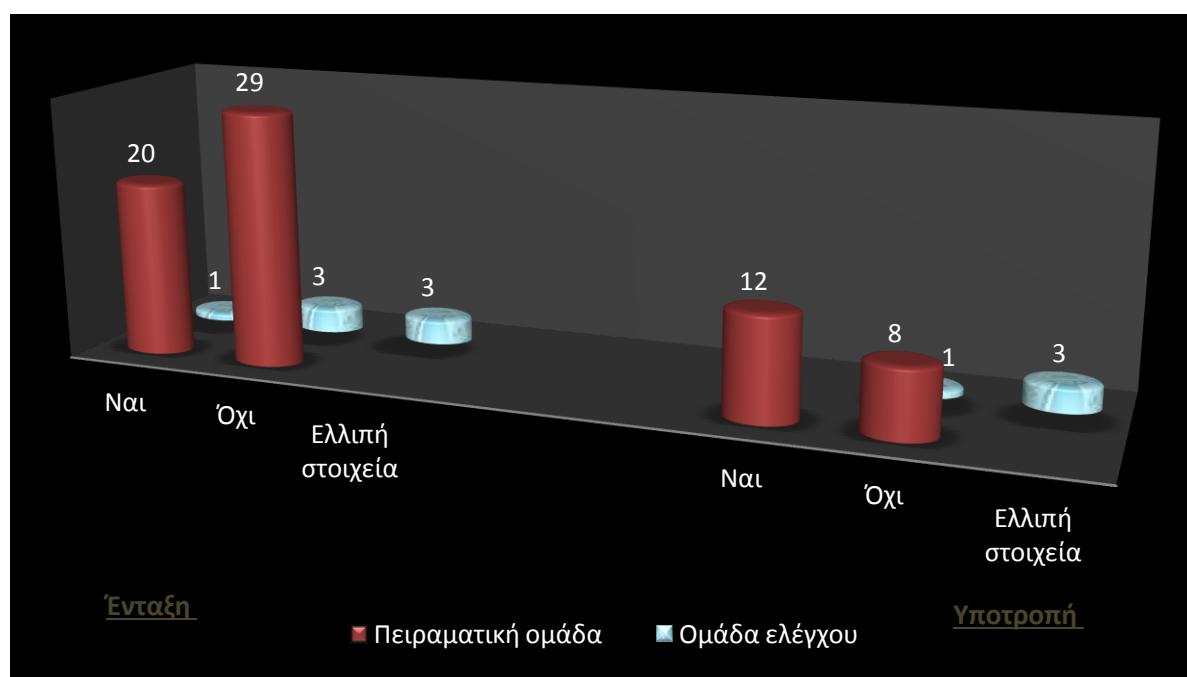
2.5.2.4.5. Ένταξη σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα και υποτροπή

Προκειμένου να διερευνήσουμε το κατά πόσο η συναναστροφή με παρεκκλίνοντα άτομα μετά την πρώτη ποινική εμπλοκή προκειμένου για την πειραματική ομάδα και μετά την πρώτη εμπλοκή σε παραβατική δράση για την ομάδα ελέγχου οδήγησε κάποια στιγμή τους ερωτώμενους σε οργανωμένη από κοινού με άλλα παρεκκλίνοντα άτομα εγκληματική δραστηριότητα, τους υποβάλαμε ερώτημα σχετικά με το αν υπήρξαν μέλη οργανωμένης εγκληματικής ομάδας ή συμμορίας ως αποτέλεσμα της συναναστροφής τους με παρεκκλίνοντα άτομα. Οι απαντήσεις που λάβαμε όσον αφορά στην πειραματική ομάδα είχαν ως εξής: 20 άτομα (40,8%) εντάχθηκαν κάποια στιγμή σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα, ενώ 29 άτομα (59,2%) δήλωσαν πως ουδέποτε υπήρξαν μέλη συμμορίας. Αναφορικά με την ομάδα ελέγχου 1 άτομο (14,3%) ανέφερε ότι εντάχθηκε σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα, 3 άτομα (42,9%) ότι δεν υπήρξαν μέλη ποτέ μιας τέτοιας ομάδας ενώ στην περίπτωση 3 ατόμων (42,9%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

Από το σύνολο των 20 ερωτώμενων της πειραματικής ομάδας που δήλωσαν ότι υπήρξαν μέλη οργανωμένης εγκληματικής ομάδας, 12 άτομα (60%) υποστήριξαν ότι το γεγονός αυτό έπαιξε σημαντικό ρόλο στην υποτροπή τους ενώ 8 άτομα (40%)

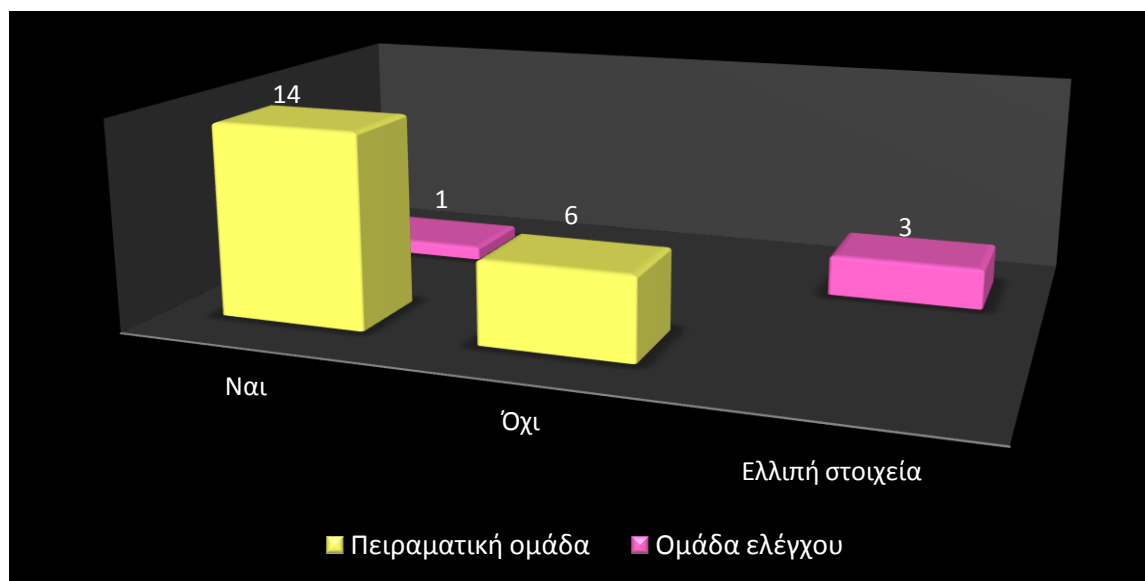
δήλωσαν ότι η συμμετοχή τους σε μια τέτοια ομάδα δεν επηρέασε καθόλου την απόφασή τους να συνεχίσουν την παραβατική δραστηριότητα. Όσον αφορά στην ομάδα ελέγχου και το 1 άτομο (25%), το οποίο δήλωσε ότι εντάχθηκε σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα, μας ανέφερε ότι η ένταξη αυτή δεν έπαιξε κανένα ρόλο στην υποτροπή του. Στην περίπτωση 3 ατόμων (75%) τα στοιχεία υπήρξαν ελλιπή.

Διάγραμμα 120: Ένταξη σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα και υποτροπή λόγω της ένταξης

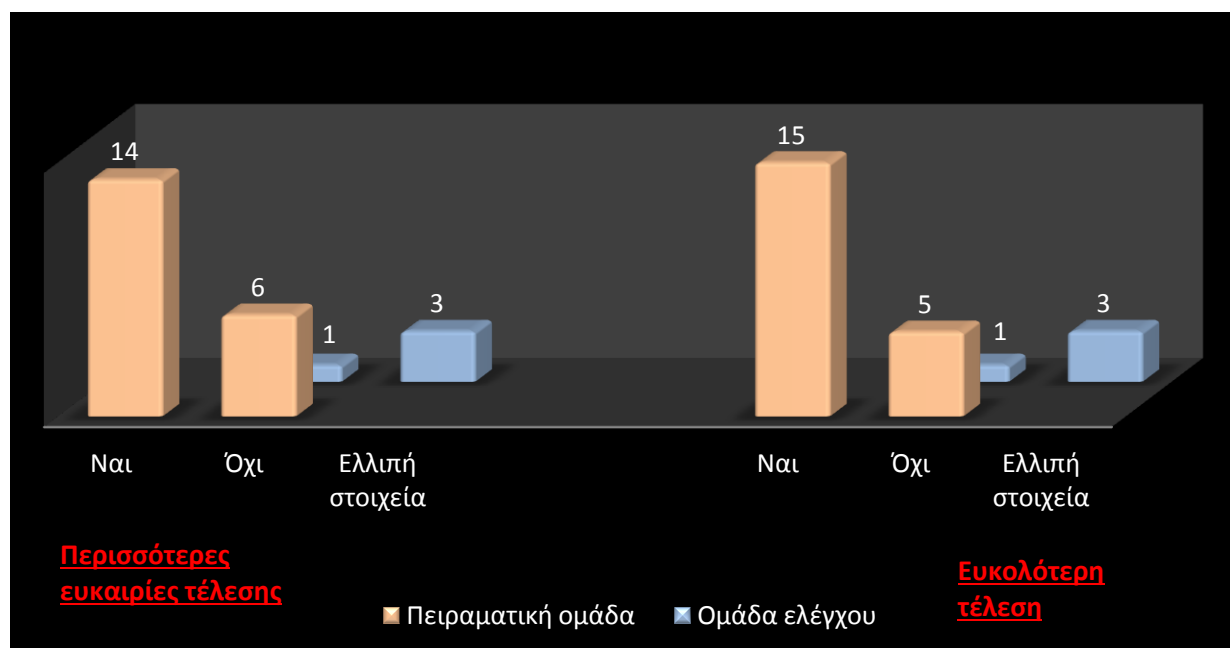
Όπως παρατηρούμε στο διάγραμμα που ακολουθεί, από το σύνολο των 20 ερωτώμενων της πειραματικής ομάδας, οι οποίοι δήλωσαν ότι εντάχθηκαν κάποια στιγμή σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα ή συμμορία, 14 άτομα (70%) ανέφεραν ότι η ομάδα αυτή παρουσίαζε ως «φυσιολογική» την παραβατική δράση των μελών της, ενώ 6 άτομα (30%) ανέφεραν ότι ουδέποτε αντιλήφθηκαν να παρουσιάζεται ως «φυσιολογική» η οργανωμένη εγκληματική δράση της ομάδας. Στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου, 1 άτομο (25%) δήλωσε πως η ομάδα, στην οποία είχε ενταχθεί παρουσίαζε ως «φυσιολογική» τη συμπεριφορά των μελών της και στην περίπτωση 3 ατόμων (75%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

Διάγραμμα 121: Παρουσίαση ως «φυσιολογικής» της παρεκκλίνουσας δράσης από την οργανωμένη εγκληματική ομάδα

Τα δύο τελευταία ερωτήματα, τα οποία υποβάλαμε στους ερωτώμενους και των δύο ομάδων, οι οποίοι δήλωσαν ότι εντάχθηκαν κάποια στιγμή σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα ή συμμορία, σχετίζονταν με το ζήτημα των ευκαιριών διάπραξης και ευχέρειας τέλεσης αξιοποιώνων πράξεων στα πλαίσια οργανωμένης εγκληματικής δράσης. Όσον αφορά στις ευκαιρίες διάπραξης αξιοποιώνων πράξεων και την πειραματική ομάδα, 14 άτομα (70%) υποστήριξαν ότι οι ευκαιρίες διάπραξης είναι περισσότερες σε σχέση με τις ευκαιρίες που έχει ένα άτομο στο πλαίσιο της ατομικής παραβατικής δράσης, ενώ 6 άτομα (30%) είχαν αντίθετη άποψη. Σχετικά με το ζήτημα της ευχέρειας στην τέλεση εγκληματικών πράξεων, 15 άτομα (75%) δήλωσαν ότι η συμμετοχή σε οργανωμένη εγκληματική δράση συνεπάγεται μεγαλύτερη ευκολία στη διάπραξη εγκλημάτων σε σύγκριση με την ατομική εγκληματική δράση, ενώ 5 άτομα (25%) υποστήριξαν ότι η δράση στο πλαίσιο μιας οργανωμένης εγκληματικής ομάδας δεν καθιστά απαραίτητα πιο εύκολη την διάπραξη ποινικών αδικημάτων. Στην περίπτωση της ομάδα ελέγχου, το 1 άτομο (25%), το οποίο εντάχθηκε σε συμμορία ανέφερε ότι στο πλαίσιο της οργανωμένης από κοινού εγκληματικής δράσης ούτε οι ευκαιρίες για διάπραξη αξιοποιώνων πράξεων ήταν περισσότερες αλλά ούτε και η διάπραξη αυτή καθαυτήν τέτοιων πράξεων ήταν πιο εύκολη. Τέλος, στην περίπτωση 3 ατόμων (75%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή.

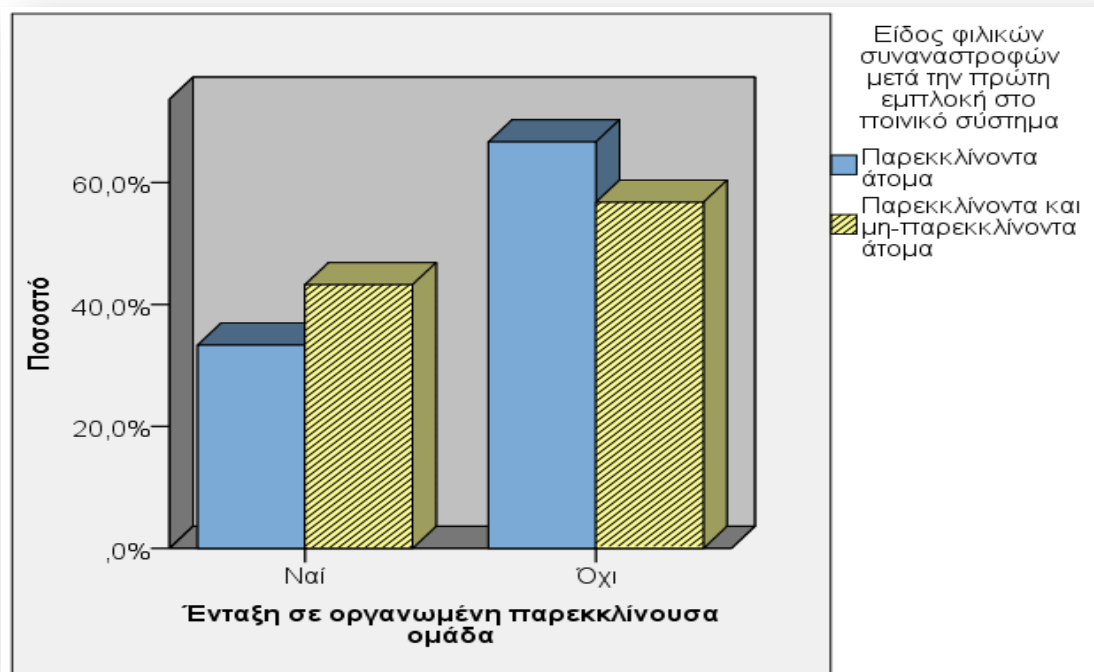
Διάγραμμα 122: Περισσότερες ευκαιρίες και ευκολότερη διάπραξη αξιοποιώνων πράξεων στα πλαίσια οργανωμένης εγκληματικής δράσης

Το παρακάτω διάγραμμα απεικονίζει τη συσχέτιση ανάμεσα στο είδος των φιλικών συναναστροφών (με παρεκκλίνοντα ή και με παρεκκλίνοντα άτομα)⁸³² των ερωτώμενων της πειραματικής ομάδας, μετά την πρώτη εμπλοκή στο ποινικό σύστημα και έπειτα, και την ένταξη ή μη σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα είτε κατά την ανηλικότητα είτε κατά την ενηλικότητα. Όπως παρατηρούμε η θετική απάντηση στο ερώτημα περί ένταξης σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα αντιστοιχεί σε φιλική συναναστροφή τόσο με παρεκκλίνοντα όσο και με μη παρεκκλίνοντα άτομα, ενώ η αρνητική απάντηση στο ίδιο ερώτημα φαίνεται να αντιστοιχεί σε φιλική συναναστροφή αποκλειστικά με παρεκκλίνοντα άτομα. Και σε αυτή την περίπτωση εντοπίζεται το πρόβλημα της αδυναμίας ακριβούς προσδιορισμού της χρονικής ακολουθίας των μεταβλητών. Η τιμή του συντελεστή phi (ϕ) ήταν -0.087 (αρνητική ή αντίστροφη συσχέτιση), δηλαδή κοντά στο μηδέν με αποτέλεσμα η παραπάνω διμεταβλητή σύνδεση να εμφανίζεται ιδιαιτέρως ασθενής.

⁸³² Δεν περιλαμβάνονται οι περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες οι ερωτώμενοι μετά την πρώτη εμπλοκή στο ποινικό σύστημα συναναστρέφονταν μόνο με μη παρεκκλίνοντα άτομα.

Διάγραμμα 123: Συσχέτιση είδους φιλικών συναναστροφών μετά την πρώτη ποινική εμπλοκή και έπειτα με την ένταξη ή μη σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα (πειραματική ομάδα)

Από τα παραπάνω δεδομένα διαπιστώνουμε ότι τα εμπλεκόμενα στο ποινικό σύστημα άτομα (πειραματική ομάδα) αποτελούσαν μέλη οργανωμένης εγκληματικής ομάδας σε πολύ μεγαλύτερο ποσοστό σε σύγκριση με τα άτομα, τα οποία δεν είχαν ποινική εμπλοκή. Συσχετίζοντας, ωστόσο, το είδος των φιλικών συναναστροφών, στο εσωτερικό της πειραματικής ομάδας, με την ένταξη ή μη σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα, διαπιστώσαμε ότι η συναναστροφή τόσο με παραβατικά όσο και με μη παραβατικά άτομα αντιστοιχούσε σε ένταξη σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα, ενώ η μη ένταξη αντιστοιχούσε σε συναναστροφή αποκλειστικά με παρεκκλίνοντα άτομα, παρέχοντας εν μέρει ενδείξεις για τη σύνδεση της συναναστροφής με παρεκκλίνοντα άτομα με τη συμμετοχή σε οργανωμένη εγκληματική δράση.

Έρευνες έχουν καταδείξει ότι άτομα, τα οποία είναι μέλη οργανωμένων εγκληματικών ομάδων ή συμμοριών (gangs) συνήθως εμπλέκονται σε βαριάς μορφής βίαιη εγκληματική δράση.⁸³³ Αν και ορισμένοι ερευνητές θεωρούν την εμπειρία της

⁸³³ Spergel I.A., Street Gang Work: Theory and practice, Reading, MA: Addison Wesley Publishing Co, 1966, Spergel I. A., Violent gangs in Chicago: In search of social policy, Social Service Review,

1984, 58 (2), σ. 199-226, Spergel I.A., *Youth gangs: Continuity and change*, Norval Morris and Michael Tonry (Eds), *Crime and Justice: A Review of Research*, Vol. 12, University of Chicago Press, Chicago, 1990, Spergel, I.A., *The Youth gang problem: A community approach*, Oxford University Press, N. Y., 1995, Klein M.W., *Street gangs and street workers*, Englewood Cliffs, Prentice Hall, N.J., 1971, Klein, M.W., *The American street gang*, Oxford University Press, N.Y., 1995a, Klein, M.W., Maxson C.L., Miller J., *The modern gang reader*, Roxbury Publishing, Los Angeles, 1995, Klein M. W., Maxson C.L., *Street gang violence*, Marvin E. Wolfgang & Neil Weiner, (Eds.), *Violent Crime, Violent Criminals*, Newbury Park, Sage Publications, CA, 1989, Klein M.W., Maxson C.L., *Gang structures, crime patterns, and police responses: A summary report*, Rockville, MD: National Criminal Justice reference Service, 2001, Moore J.W., *Homeboys: Gangs, drugs and prison in the Barrios of Los Angeles*, Temple University Press, Philadelphia, 1978, Moore J.W., *Going down to the Barrio: Homeboys and homegirls in change*, Temple, Philadelphia, 1991, Moore J.W., Vigil J.D., Garcia R., *Residence and territoriality in gangs*, *Journal of Social Problems*, 1983, 31(2), σ. 182-194, Vigil J.D., *Barrio gangs: Street life and identity in Southern California*, University of Texas Press, Austin, 1988, Vigil J.D., *Cholos and gangs: Culture change and street youth in Los Angeles*, *Gangs in America*, C. Ronald Huff (ed.), 116–28, Newbury Park, Sage Publications, CA, 1990, Vigil J.D., *Urban violence and street gangs*, *Annual Review of Anthropology*, 2003, 32, σ. 225-42, Taylor Carl. S., *Gang imperialism*, *Gangs in America*, C. Ronald Huff (ed.), Newbury Park, Sage Publications, CA, 1990b, Short J.F.Jr., Strodbeck L.F., *Group process and gang delinquency*, University of Chicago Press, Chicago, 1965, Short J.F. Jr., Rivera R., Marshall H., *Adult - adolescent relations and gang delinquency*, *Pacific Sociological Review*, 1964, 7 (2), σ. 59-65, Short J.F.Jr., *Youth, gangs and society: Micro and macrosociological processes*, *Sociological Quarterly*, 1974, 15, σ, 3-19, Short J.F. Jr., *Exploring integration of theoretical levels of explanation: Notes on gang delinquency*, 243-59 in *Theoretical Integration in the Study of Deviance and Crime: Problems and Prospects*, edited by Marvin D. Krohn, Steven F. Messner, and Allen E. Liska, State University of New York, N.Y., 1989, Hagedorn J., *People and Folks: Gangs, crime, and the Underclass in a Rustbelt City*, 2nd Ed., Lake View Press, Chicago, 1998, Hagedorn J., *Back in the field again: Gang research in the nineties*, C.R. Huff (Ed.), *Gangs in America* (240-262), Thousand Oaks, Sage Publications, CA, 1990, Huff C.R., *Comparing the criminal behavior of youth gangs and at-risk youth*, Washington DC: National Institute of Justice, 1998, Huff C.R., *Youth gangs and public policy*, *Crime and Delinquency*, 1989, 35(4), σ. 524-537, Huff C.R., *Gangs in America*, Newbury Park, Sage Publications, CA, 1990, Huff C.R., *Gangs in America* (3rd ed.), Thousand Oaks, Sage Publications, CA, 2002, Decker S., Winkle B.V., *Life in the gang*, Cambridge, Cambridge University Press, England, 1996, Horowitz R., *Honor and the American Dream*, Rutgers University Press, New Brunswick, 1983, Horowitz R., *Sociological perspectives on gangs: Conflicting, definitions and concepts*, C. Ronald Huff (Ed.), *Gangs in America*, Newbury Park, Sage Publications Inc., CA, 1990, Fagan J., *The social organization of drug use and drug dealing among urban gangs*, *Criminology*, 1989, 27(4), σ. 663-67, Fagan, J., *Social processes of delinquency and drug use among urban gangs*, C. R. Huff (Ed.), *Gangs in America* (183-222), Thousand Oaks, Sage Publications, CA, 1990, Fagan, J., *Gangs, drugs, and neighborhood change*, C.R. Huff (2nd Ed.), *Gangs in America* (39-74), Thousand Oaks, Sage Publications, CA, 1996, Tracy P., *An analysis of the*

συμμετοχής σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα ή συμμορία «ποιοτικά διαφορετική»⁸³⁴ από εκείνη της απλής συναναστροφής με παρεκκλίνοντες φίλους ή συνομηλίκους, εντούτοις, οι περισσότερες μελέτες δεν τις διαχωρίζουν. Ωστόσο, στην περίπτωση δύο σημαντικών μακροχρόνιων ερευνών μελετήθηκε η επίδραση της συμμετοχής σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς ανεξάρτητα από την επίδραση της συναναστροφής με παρεκκλίνοντες φίλους ή συνομηλίκους παρουσιάζοντας ενδιαφέροντα ευρήματα. Συγκεκριμένα, η μια εκ των δύο ερευνών με τίτλο «The Seattle Social Development Project»,⁸³⁵ η οποία στηρίχθηκε σε ένα θεωρητικό μοντέλο, που συνδύαζε τις θεωρίες του διαφορικού συγχρωτισμού, της κοινωνικής εκμάθησης και του κοινωνικού ελέγχου έθετε την εξής ερευνητική υπόθεση: η κοινωνικοποίηση του ατόμου διαμορφώνεται με βάση τις ίδιες διαδικασίες είτε παράγει σύννομη είτε αντικοινωνική συμπεριφορά. Η εκδήλωση σύννομης ή παραβατικής συμπεριφοράς εξαρτάται από το βαθμό συναναστροφής με παραβατικούς ή μη παραβατικούς άλλους, τις δεξιότητες που απαιτούνται, το κόστος και το όφελος που συνεπάγεται η συναναστροφή καθώς και το βαθμό στον οποίο ο ανήλικος θα αναπτύξει δεσμό με παραβατικά ή μη παραβατικά άτομα. Σύμφωνα με τα πορίσματα της εν λόγω έρευνας τα επίπεδα παραβατικότητας για ανηλίκους χωρίς παραβατικούς φίλους ήταν τα χαμηλότερα σε σχέση με τα ποσοστά για ανηλίκους με παραβατικούς φίλους, ενώ στην περίπτωση ανηλίκων μελών οργανωμένης εγκληματικής ομάδας παρατηρήθηκαν τα υψηλότερα ποσοστά παραβατικής συμπεριφοράς. Παράλληλα, η συμμετοχή σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα φάνηκε να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς ακόμα και αν λαμβάνονταν υπόψη μεταβλητές όπως η

incidence and seriousness of self-reported delinquency and crime, Ph.D. diss., University of Pennsylvania, 1978, Esbensen F. A., Winfree L.T. Jr., He N., Taylor T.J., Youth gangs and definitional issues: When Is a gang a gang, and why does it matter?, *Crime and Delinquency*, 2001, 47 (1), σ. 105-130. Επίσης σχετικά με τις θεωρίες για τις υποπολιτισμικές ομάδες καθώς και σχετικά με την ένταξη του στιγματιζόμενου παρεκκλίνοντος ατόμου σε οργανωμένη παρεκκλίνουσα ομάδα στο πλαίσιο διαμόρφωσης της εγκληματικής του σταδιοδρομίας βλ. ό.π., σ. 164-167.

⁸³⁴ Βλ. Moore J.W., 1991, ό.π., σ. 132 και Klein M. W., 1995, ό.π., σ. 197.

⁸³⁵ Catalano R.F., Hawkins J.D., ό.π., Battin S. R., Hill K. G., Abbott R. D., Catalano R. F., Hawkins J. D., The contribution of gang membership to delinquency beyond delinquent peers, *Criminology*, 1998, 36 (1), σ. 93-115, Battin S.R., Thornberry T.P., Hawkins J.D., Krohn M.D., Gang membership, delinquent peers and delinquent behavior, *Juvenile Justice Bulletin*, U.S. Department of Justice, O.J.J.D.P., 1998.

συναναστροφή με παρεκκλίνοντες άλλους ή η προηγούμενη εμπλοκή σε παραβατική δράση. Όσον αφορά στη δεύτερη έρευνα με τίτλο «Rochester Youth Development Study», η οποία στηριζόταν στη θεωρία της αλληλεπίδρασης⁸³⁶ καθώς και στη θεωρία των κοινωνικών δικτύων⁸³⁷ εντοπίστηκαν παρόμοια αποτελέσματα. Ειδικότερα, ανήλικοι, οι οποίοι ήταν μέλη συμμοριών είχαν τα υψηλότερα ποσοστά εγκληματικής συμπεριφοράς ενώ η συμμετοχή σε συμμορία διευκόλυνε την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς ανεξάρτητα από την επίδραση της συναναστροφής με παρεκκλίνοντες συνομηλίκους στη συμπεριφορά αυτή καθώς και ανεξάρτητα από άλλες μεταβλητές όπως το κοινωνικό status, η γονεϊκή επιτήρηση, ο δεσμός με το σχολείο και το προηγούμενο ιστορικό παραβατικότητας.⁸³⁸

2.5.2.5. Λόγοι εμπλοκής στην παραβατική δράση και επάνοδος στη νομιμότητα

2.5.2.5.1. Λόγοι εμπλοκής σε παραβατικότητα

Ολοκληρώνοντας τη συνέντευξη με τα άτομα της πειραματικής ομάδας, τους υποβάλαμε μια σειρά από ερωτήματα σχετιζόμενα με τους πιθανούς γενεσιουργούς, κατά την άποψή τους, λόγους εκδήλωσης της παραβατικής τους συμπεριφοράς καθώς και με την επιθυμία τους για επάνοδο στη νομιμότητα ή κοινωνική επανένταξη. Παράλληλα, σχετικά με το ζήτημα της κοινωνικής επανένταξης ζητήσαμε να μας διευκρινίσουν ποια θα έπρεπε, κατά τη γνώμη τους, να είναι η συνδρομή της πολιτείας στην προσπάθειά τους για επάνοδο στη συμβατική ζωή. Τα ίδια ερωτήματα συμπεριλάβαμε και στα ερωτηματολόγια που διανείμαμε στα άτομα της ομάδας ελέγχου.

⁸³⁶ Thornberry T.P., 1987, ό.π.

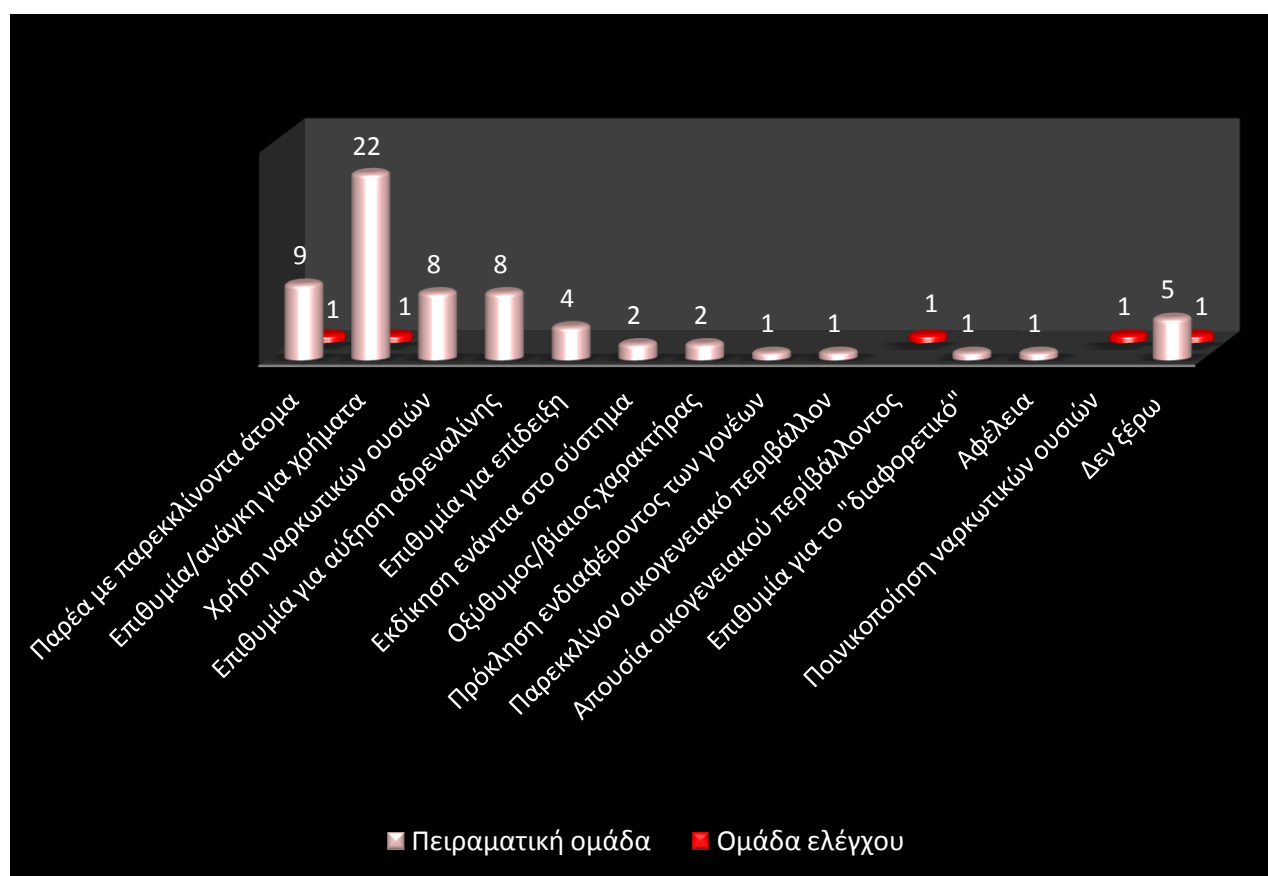
⁸³⁷ Krohn M.D., The web of conformity: A network approach to the explanation of delinquent behavior, Social Problems, 1986, 33(6), σ. 581–593.

⁸³⁸ Thornberry T.P., Membership in youth gangs and involvement in serious and violent offending, Serious & Violent Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful Interventions, edited by R. Loeber and D.P. Farrington, Thousand Oaks, Sage Publications, Inc, CA, 1998, Krohn M.D., Thornberry T.P., (eds.) In press, Gangs and other law violating groups, Gang Membership and Delinquency: Street Gangs in Developmental Perspective, Report Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.

Όσον αφορά στην πειραματική ομάδα οι απαντήσεις σχετικά με τους λόγους εμπλοκής των ατόμων σε παραβατική δράση κυμάνθηκαν ως εξής: 9 άτομα (14,06% επί των απαντήσεων και 18,4% επί των συμμετεχόντων) θεώρησαν ως αιτία εμπλοκής τους σε παραβατική δράση την συναναστροφή τους με παρεκκλίνοντα άτομα, 22 άτομα (34,38% επί των απαντήσεων και 44,9% επί των συμμετεχόντων) ανέφεραν την ανάγκη ή επιθυμία για εξεύρεση χρημάτων, 8 άτομα (12,5% επί των απαντήσεων και 16,3% επί των συμμετεχόντων) θεωρούσαν ως αιτία της εμπλοκής τους στην παραβατικότητα την εξάρτησή τους από ναρκωτικές ουσίες, 8 άτομα (12,5% επί των απαντήσεων και 16,3% επί των συμμετεχόντων) υποστήριξαν ότι τους άρεσε η παράνομη δράση γιατί τους αύξανε τα επίπεδα της αδρεναλίνης, 4 άτομα (6,25% επί των απαντήσεων και 8,2% επί των συμμετεχόντων) έκαναν λόγο για την επιθυμία τους να επιδειχθούν μέσα από την παρεκκλίνουσα δράση, 2 άτομα (3,13% επί των απαντήσεων και 4,1% επί των συμμετεχόντων) μας δήλωσαν ότι με την εγκληματική τους δράση στόχευαν στην εκδίκηση ενάντια στους φορείς του συστήματος, 2 άτομα (3,13% επί των απαντήσεων και 4,1% επί των συμμετεχόντων) θεώρησαν ως αιτία εμπλοκής τους σε αξιόποινες πράξεις τον οξύθυμο και βίαιο χαρακτήρα τους, 1 άτομο (1,56% επί των απαντήσεων και 2% επί των συμμετεχόντων) απάντησε ότι μέσω της εμπλοκής του στην παραβατική δράση επιδίωκε να κεντρίσει το ενδιαφέρον του οικογενειακού του περιβάλλοντος, 1 άτομο (1,56% επί των απαντήσεων και 2% επί των συμμετεχόντων) αιτιολόγησε τη συμμετοχή σε εγκληματικές πράξεις ως αποτέλεσμα της διαβίωσής του σε παρεκκλίνον οικογενειακό περιβάλλον, 1 άτομο (1,56% επί των απαντήσεων και 2% επί των συμμετεχόντων) υποστήριξε ότι ενεπλάκη σε παραβατικές πράξεις γιατί ήθελε να δοκιμάσει κάτι «διαφορετικό», 1 άτομο (1,56% επί των απαντήσεων και 2% επί των συμμετεχόντων) απέδωσε την εμπλοκή του στην παραβατικότητα σε αφέλεια και τέλος 5 άτομα (7,81% επί των απαντήσεων και 10,2% επί των συμμετεχόντων) απάντησαν ότι δεν ήξεραν για ποιο λόγο ενεπλάκησαν εξ αρχής σε παρεκκλίνουσα δράση. Αναφορικά με την ομάδα ελέγχου από το σύνολο των 12 ατόμων, μόνο 3 άτομα (25%) απάντησαν επί της ουσίας, ενώ τα υπόλοιπα 9 (75%) παρέλειψαν να δώσουν απάντηση. Ειδικότερα, 1 άτομο (20% επί των απαντήσεων και 33,3% επί των συμμετεχόντων) δήλωσε ότι ενεπλάκη σε παραβατικές πράξεις λόγω έλλειψης οικονομικών μέσων, 1 άτομο (20% επί των απαντήσεων και 33,3% επί των συμμετεχόντων) ανέφερε ότι ο λόγος εμπλοκής του σε παραβατική συμπεριφορά ήταν η απουσία οικογενειακού περιβάλλοντος, 1 άτομο (20% επί των απαντήσεων

και 33,3% επί των συμμετεχόντων) έκανε λόγο για συναναστροφή με παραβατικά άτομα και τέλος, 1 άτομο (20% επί των απαντήσεων και 33,3% επί των συμμετεχόντων) επικαλέστηκε την ποινικοποίηση της χρήσης ναρκωτικών ουσιών. ενώ 1 άτομο (20% επί των απαντήσεων και 33,3% επί των συμμετεχόντων) δήλωσε πως δεν γνώριζε το λόγο για τον οποίο ενεπλάκη σε αξιόποινη συμπεριφορά.

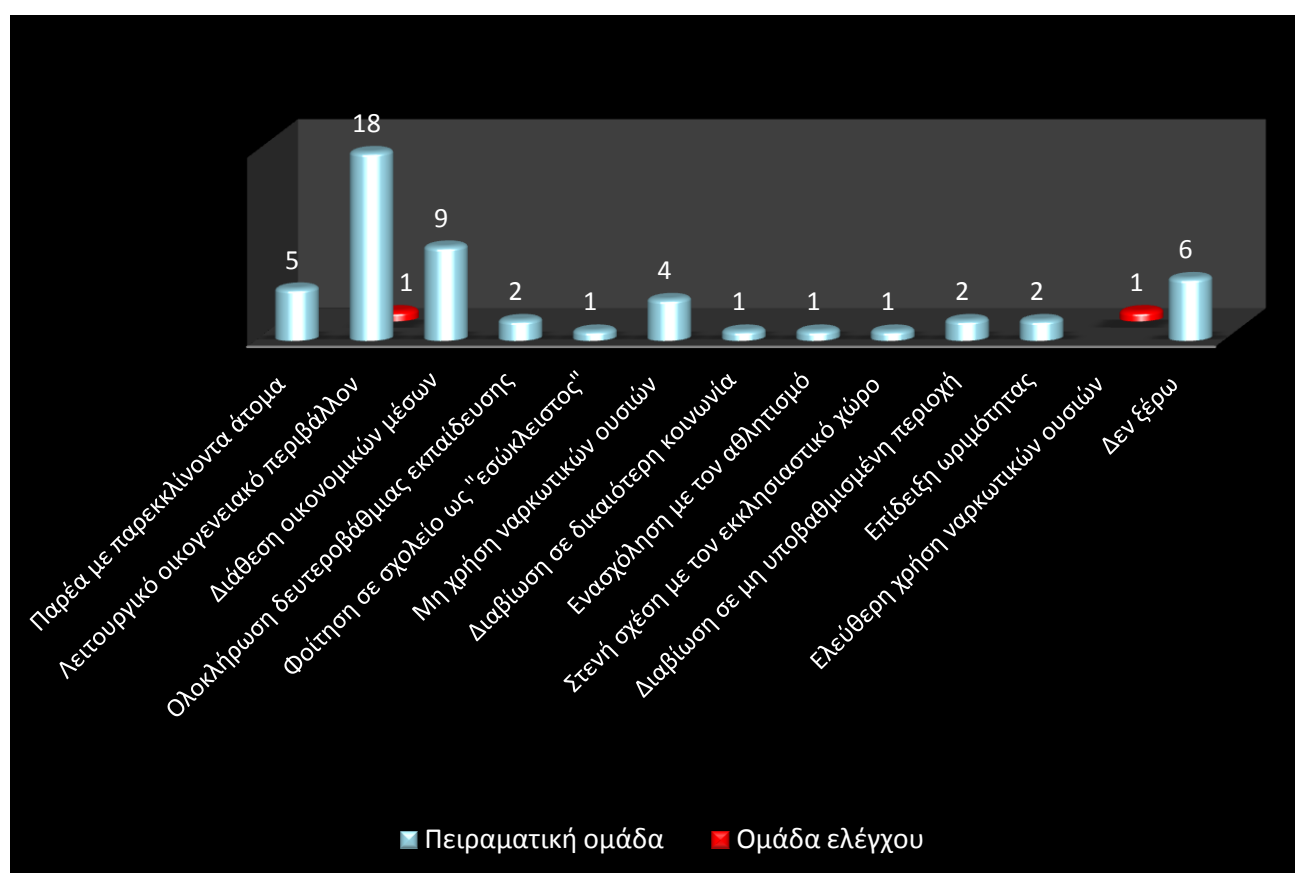
Διάγραμμα 124: Λόγοι εμπλοκής σε παραβατική δράση (πειραματική και ομάδα ελέγχου)

Επαναδιατυπώνοντας το παραπάνω ερώτημα με διαφορετικό τρόπο, υποβάλλοντας, δηλαδή, την ερώτηση σχετικά με το υπό ποιές συνθήκες δεν θα είχαν εμπλακεί οι ερωτώμενοι σε παραβατικές δραστηριότητες, οι απαντήσεις που λάβαμε από τα άτομα της πειραματικής ομάδας είχαν ως εξής: 5 άτομα (9,62% επί των απαντήσεων και 10,6% επί των συμμετεχόντων) υποστήριξαν πως αν είχαν επιλέξει άλλες παρέες δεν θα είχαν εμπλακεί σε παραβατικές πράξεις, 18 άτομα (34,62% επί των απαντήσεων και 38,3% επί των συμμετεχόντων) ανέφεραν ότι αν είχαν διαβιώσει κατά την ανηλικότητα σε λειτουργικό οικογενειακό περιβάλλον θα είχαν αποφύγει

την εμπλοκή στην παραβατικότητα, 9 άτομα (17,31% επί των απαντήσεων και 19,1% επί των συμμετεχόντων) δήλωσαν ότι αν διέθεταν χρήματα δεν θα διέπρατταν αξιόποινες πράξεις, 2 άτομα (3,85% επί των απαντήσεων και 4,3% επί των συμμετεχόντων) απάντησαν ότι αν είχαν αποφοιτήσει από το σχολείο δεν θα είχαν εμπλακεί σε αξιόποινες πράξεις, 4 άτομα (7,69% επί των απαντήσεων και 8,5% επί των συμμετεχόντων) υποστήριξαν ότι αν δεν έκαναν χρήση ναρκωτικών ουσιών δεν θα προέβαιναν σε παρανομίες, 1 άτομο (1,92% επί των απαντήσεων και 2,1% επί των συμμετεχόντων) δήλωσε ότι αν είχε φοιτήσει σε σχολείο ως εσώκλειστος μαθητής θα είχε αποφύγει την εμπλοκή στην παραβατικότητα, 1 άτομο (1,92% επί των απαντήσεων και 2,1% επί των συμμετεχόντων) υποστήριξε ότι αν διαβίωνε σε μια πιο δίκαιη κοινωνία δεν θα κατέφευγε στην παρανομία, 1 άτομο (1,92% επί των απαντήσεων και 2,1% επί των συμμετεχόντων) παρουσίασε ως πιθανό αποτρεπτικό της εμπλοκής τους στην παραβατικότητα παράγοντα τον αθλητισμό, 1 άτομο (1,92% επί των απαντήσεων και 2,1% επί των συμμετεχόντων) ανέφερε ότι αν διατηρούσε στενή σχέση με τον εκκλησιαστικό χώρο και τα θεία δεν θα κατέφευγε σε έκνομες πράξεις, 2 άτομα (3,85% επί των απαντήσεων και 4,3% επί των συμμετεχόντων) απάντησαν ότι δεν θα είχαν εμπλακεί σε παράνομες δραστηριότητες αν δεν είχαν διαβιώσει σε κοινωνικά υποβαθμισμένη γειτονιά, 2 άτομα (3,85% επί των απαντήσεων και 4,3% επί των συμμετεχόντων) υποστήριξαν ότι αν διέθεταν κατά το χρόνο εμπλοκής τους στην παραβατικότητα την ώριμη σκέψη που διέθεταν κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας, θα είχε αποφευχθεί η συμμετοχή τους σε αξιόποινες πράξεις και τέλος, 6 άτομα (11,54% επί των απαντήσεων και 12,8% επί των συμμετεχόντων) απάντησαν ότι δεν ήξεραν υπό ποιές συνθήκες δεν θα είχαν εμπλακεί σε παρεκκλίνουσα δράση. Αναφορικά με τα άτομα της ομάδας ελέγχου οι απαντήσεις που λάβαμε ήταν από 2 ερωτώμενους (16,7%), ενώ 10 άτομα (83,3%) παρέλειψαν να απαντήσουν. Συγκεκριμένα, 1 άτομο επικαλέστηκε τη διαβίωση κατά την ανηλικότητα σε λειτουργικό οικογενειακό περιβάλλον, ενώ 1 άτομο έκανε λόγο για αποποινικοποίηση των ναρκωτικών ουσιών. Τα παραπάνω αποτελέσματα απεικονίζονται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

Διάγραμμα 125: Συνθήκες μη εμπλοκής (πειραματική και ομάδα ελέγχου)

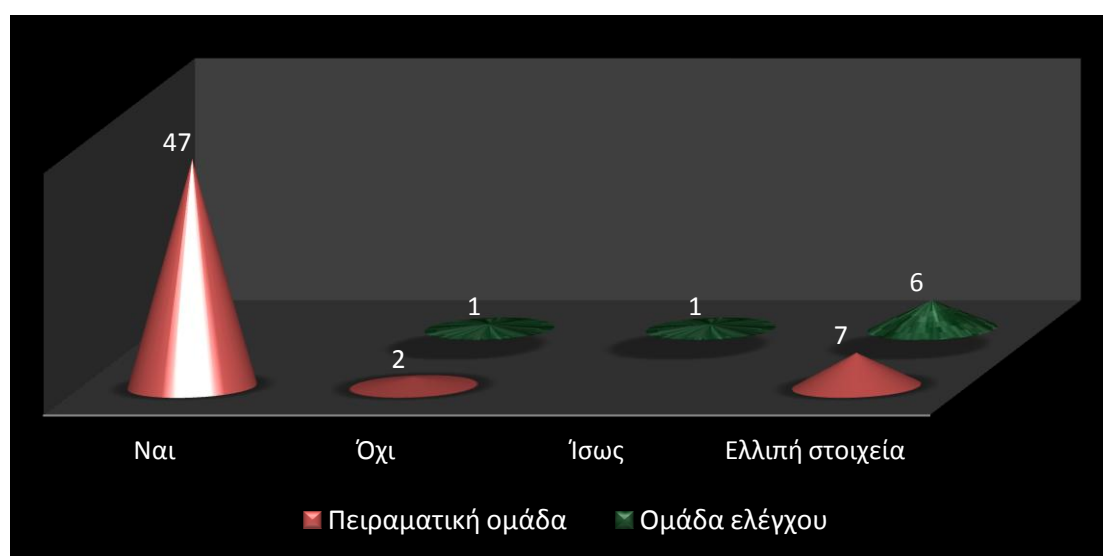
Συνεπώς, όσον αφορά στους λόγους εμπλοκής στην παραβατική δράση τόσο των ατόμων της πειραματικής ομάδας όσο και των ατόμων της ομάδας ελέγχου τα αποτελέσματα είχαν ως εξής: (α) στην περίπτωση της πειραματικής ομάδας οι πιο συχνά αναφερόμενοι λόγοι εμπλοκής ήταν η επιθυμία ή ανάγκη για χρήματα, η συναναστροφή με άλλα παρεκκλίνοντα άτομα, η χρήση ναρκωτικών ουσιών και η επιθυμία για αύξηση της αδρεναλίνης. Επίσης, στην ερώτηση σχετικά με το υπό ποιες συνθήκες θα είχε αποφευχθεί η εμπλοκή τους σε παραβατική δράση οι πιο συχνές απαντήσεις που δόθηκαν αναφέρονταν στη διαβίωση σε λειτουργικό οικογενειακό περιβάλλον, στην κατοχή οικονομικών μέσων, στη συναναστροφή με μη παρεκκλίνοντα άτομα καθώς και στη μη χρήση ναρκωτικών ουσιών και (β) στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου 3 άτομα απάντησαν επί της ουσίας, ενώ οι απαντήσεις ισοκατανεμήθηκαν ανάμεσα στην επιθυμία ή ανάγκη για χρήματα, στη συναναστροφή με παρεκκλίνοντα άτομα, στην απουσία οικογενειακού περιβάλλοντος καθώς και στην ποινικοποίηση της χρήσης ναρκωτικών ουσιών. Στο ερώτημα σχετικά με τις συνθήκες, υπό τις οποίες δεν θα είχε λάβει χώρα εμπλοκή σε αξιόποινες πράξεις, επί της ουσίας απάντησαν 2 άτομα, αναφέροντας τη διαβίωση σε λειτουργικό οικογενειακό περιβάλλον και την αποποινικοποίηση της χρήσης

ναρκωτικών ουσιών. Συμπερασματικά θα έλεγε κανείς ότι οι οικονομικοί λόγοι, η συναναστροφή με παρεκκλίνοντες, η χρήση ναρκωτικών ουσιών και η απουσία ή η δυσλειτουργία οικογενειακού περιβάλλοντος παρουσιάζονται ως οι πιο συχνά αναφερόμενοι λόγοι εμπλοκής σε παραβατικότητα και από τις δύο ομάδες.

2.5.2.5.2 Κοινωνική επανένταξη (πειραματική ομάδα) ή επάνοδος στη νομιμότητα (πειραματική ομάδα και ομάδα ελέγχου)

Από το σύνολο των 56 ατόμων της πειραματικής ομάδας, 47 άτομα (83,93%) δήλωσαν ότι επιθυμούσαν την επάνοδο στη νομιμότητα ή κοινωνική επανένταξη, 2 άτομα (3,57%) απάντησαν ότι δεν είχαν τέτοια επιθυμία και για 7 άτομα (12,5%) τα στοιχεία ως προς αυτό το ερώτημα ήταν ελλιπή. Αναφορικά με την ομάδα ελέγχου αξίζει να σημειωθεί ότι από το σύνολο των 12 ατόμων, 2 άτομα (16,7%) δήλωσαν ότι κατά το χρόνο διεξαγωγής της έρευνας διέπρατταν αξιόποινες πράξεις, 4 άτομα (33,3%) απάντησαν αρνητικά και στην περίπτωση 6 ατόμων (50%) τα στοιχεία ήταν ελλιπή. Από τα 2 άτομα, 1 άτομο δήλωσε ότι δεν επιθυμεί την επάνοδο στην νομιμότητα, 1 άτομο ανέφερε ότι ίσως και να επιθυμεί την επάνοδο στη νομιμότητα, ενώ στην περίπτωση 6 ατόμων τα στοιχεία ήταν ελλιπή. Στην περίπτωση του 1 ατόμου, το οποίο μας απάντησε αρνητικά στο ερώτημα περί επιθυμίας επανόδου στη νομιμότητα απευθύναμε ερώτημα σχετικά με το κατά πόσο θεωρεί πιθανή ή εφικτή την επάνοδο στη νομιμότητα και λάβαμε ως απάντηση ότι ίσως και να είναι πιθανή ή εφικτή στο μέλλον.

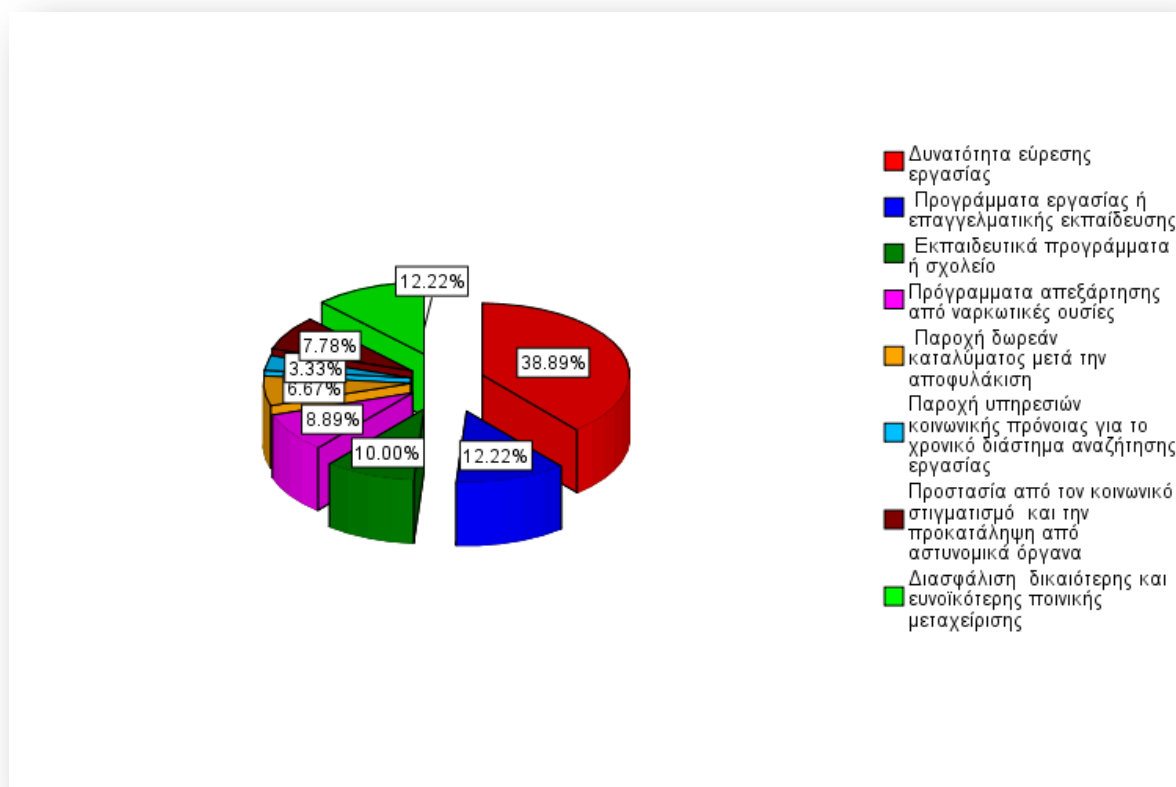
Διάγραμμα 126: Επιθυμία για κοινωνική επανένταξη ή επάνοδο στη νομιμότητα

2.5.2.5.3. Συνδρομή της πολιτείας στην επάνοδο στη νομιμότητα ή κοινωνική επανένταξη (πειραματική ομάδα)

Σε ερώτηση σχετικά με την επιθυμία των ερωτώμενων της πειραματικής ομάδας για συνδρομή της πολιτείας στην απόπειρά τους για επάνοδο στη νομιμότητα και κοινωνική επανένταξη, από τους 47 ερωτώμενους που δήλωσαν ότι επιθυμούν την επάνοδο στη νομιμότητα, οι 42 (89,36%) υποστήριξαν ότι θα ήθελαν η πολιτεία να τους συνδράμει στην προσπάθεια αυτή και 5 άτομα (10,64%) δήλωσαν ότι δεν θα επιθυμούσαν μια τέτοια συνδρομή.

Διάγραμμα 127: Είδος συνδρομής της πολιτείας στην επάνοδο στη νομιμότητα

Όσον αφορά στο είδος της επιθυμητής από τα άτομα της πειραματικής ομάδας συνδρομής της πολιτείας στην προσπάθειά τους να επανενταχθούν κοινωνικά ή να επανέλθουν στη νομιμότητα, σύμφωνα με το παραπάνω διάγραμμα, 35 άτομα (38,89% επί των απαντήσεων και 83,3% επί των συμμετεχόντων) δήλωσαν ότι θα ήθελαν να τους παρέχεται η δυνατότητα για εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση ή μετά την απεμπλοκή τους από το ποινικό σύστημα, 11 άτομα (12,22% επί των απαντήσεων και 26,2% επί των συμμετεχόντων) έκαναν λόγο για ανάγκη λειτουργίας προγραμμάτων εργασίας ή επαγγελματικής εκπαίδευσης εντός του πλαισίου

λειτουργίας των σωφρονιστικών καταστημάτων ή του γενικότερου πλαισίου εφαρμογής της σωφρονιστικής πολιτικής, 9 άτομα (10% επί των απαντήσεων και 21,4% επί των συμμετεχόντων) θα επιθυμούσαν τη λειτουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων ή σχολείου εντός του πλαισίου λειτουργίας των σωφρονιστικών καταστημάτων ή του γενικότερου πλαισίου εφαρμογής της σωφρονιστικής πολιτικής, 8 άτομα (8,89% επί των απαντήσεων και 19% επί των συμμετεχόντων) ανέφεραν την αναγκαιότητα λειτουργίας προγραμμάτων απεξάρτησης εντός του πλαισίου λειτουργίας των σωφρονιστικών καταστημάτων ή του γενικότερου πλαισίου εφαρμογής της σωφρονιστικής πολιτικής, 6 άτομα (6,67% επί των απαντήσεων και 14,3% επί των συμμετεχόντων) απάντησαν ότι θα ήθελαν να τους παρασχεθεί δωρεάν κατάλυμα μετά την αποφυλάκισή τους, 3 άτομα (3,33% επί των απαντήσεων και 7,1% επί των συμμετεχόντων) υποστήριξαν ότι θα επιθυμούσαν την δωρεάν παροχή υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας για το χρονικό διάστημα αναζήτησης εργασίας, 7 άτομα (7,78% επί των απαντήσεων και 16,7% επί των συμμετεχόντων) έκαναν λόγο για την αναγκαιότητα της προστασίας τους από τον κοινωνικό στιγματισμό και την προκατάληψη σε βάρος τους από τα αστυνομικά όργανα και τέλος, 11 άτομα (12,22% επί των απαντήσεων και 26,2% επί των συμμετεχόντων) δήλωσαν ότι θα επιθυμούσαν ευνοϊκότερη και δικαιότερη ποινική μεταχείριση.

Συμπερασματικά, όσον αφορά στη συνδρομή της πολιτείας στην προσπάθεια επανένταξης ή επανόδου στη νομιμότητα των ατόμων της πειραματικής ομάδας, οι ερωτηθέντες ανέφεραν σε μεγαλύτερο ποσοστό την παροχή δυνατότητας εύρεσης εργασίας μετά την αποφυλάκιση, την ευνοϊκή και ήπια ποινική μεταχείριση, τη λειτουργία προγραμμάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης ή εργασίας, εκπαιδευτικών προγραμμάτων ή σχολείου καθώς και προγραμμάτων απεξάρτησης εντός του πλαισίου των σωφρονιστικών καταστημάτων ή εντός του γενικότερου πλαισίου εφαρμογής της σωφρονιστικής πολιτικής. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφερθεί ότι ανάμεσα στις απαντήσεις που δόθηκαν ορισμένα άτομα ανέφεραν την αναγκαιότητα της προστασίας των αποφυλακιζόμενων ατόμων από τον κοινωνικό στιγματισμό καθώς και από την προκατάληψη σε βάρος τους από φορείς του ποινικού συστήματος.

2.6. Γενικά συμπεράσματα

Προτού προβούμε στην ανάλυση των βασικών συμπερασμάτων της παρούσας έρευνας, κρίνεται σκόπιμο να υπενθυμίσουμε ότι τα συμπεράσματά μας στηρίζονται σε αποτελέσματα, τα οποία προέκυψαν στο πλαίσιο χρήσης περιγραφικής στατιστικής ανάλυσης, αφού λόγω αντικειμενικών περιορισμών που αφορούσαν στο δείγμα μας, δεν κατέστη εφικτή η εφαρμογή επαγωγικής στατιστικής. Συνεπώς, τα αποτελέσματα έχουν περιγραφικό χαρακτήρα, αφορούν στο συγκεκριμένο δείγμα και δεν δύνανται να γενικευθούν στον ευρύτερο πληθυσμό.

Όσον αφορά στα γενικά χαρακτηριστικά των δύο υπό σύγκριση ομάδων διαπιστώσαμε ότι τα άτομα, τα οποία ενεπλάκησαν στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα ήταν χαμηλού κοινωνικού και οικονομικού επιπέδου (χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, επαγγέλματα περιορισμένης εισοδηματικής εμβέλειας, χρήση ναρκωτικών ουσιών, χαμηλό μορφωτικό επίπεδο γονέων) και προέρχονταν από επιβαρυνμένα και δυσλειτουργικά οικογενειακά περιβάλλοντα («διασπασμένη» οικογενειακή δομή, ενδοοικογενειακή βία, διαταραγμένες σχέσεις γονέων, γονεϊκή παραβατικότητα κ.λπ.) σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τα άτομα, τα οποία είχαν μεν εκδηλώσει παραβατική συμπεριφορά, ωστόσο δεν είχαν ποτέ εμπλακεί στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης. Τα αποτελέσματα αυτά θα μπορούσαν να συνηγορήσουν τόσο στη σύνδεση των οικογενειακών μεταβλητών με τη νεανική παραβατικότητα όσο και στη θέση, σύμφωνα με την οποία η σχέση του κοινωνικού και οικονομικού status αλλά και του επιβαρυνμένου οικογενειακού περιβάλλοντος με την παραβατική συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα των μηχανισμών επιλογής και καταγραφής της εγκληματικότητας. Η τελευταία αυτή άποψη θα μπορούσε να ενισχυθεί και από το γεγονός ότι στο εσωτερικό της πειραματικής ομάδας και συσχετίζοντας τον αριθμό των ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα με το μορφωτικό επίπεδο των γονέων διαπιστώσαμε ότι όσο αυξάνεται το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα μειώνεται ο αριθμός των ποινικών εμπλοκών. Τέλος, όσον αφορά στη συσχέτιση, στο εσωτερικό της πειραματικής ομάδας, του ποινικού στιγματισμού με τη γονεϊκή παραβατικότητα δεν φάνηκε να προκύπτει ότι ο ποινικός στιγματισμός κατά την ανηλικότητα είναι πιο συχνός σε άτομα, των οποίων οι γονείς παρουσίαζαν παραβατική συμπεριφορά και ποινική εμπλοκή.

Τα εμπλεκόμενα στο ποινικό σύστημα άτομα φάνηκε να ξεκινούν την παραβατική τους δράση 3 έτη νωρίτερα από τα άτομα της ομάδας ελέγχου ενώ

παράλληλα παρουσίασαν βαρύτερης μορφής παραβατικότητα. Πράγματι, η παραβατική δράση της πειραματικής ομάδας παρουσίαζε μια ευρεία γκάμα ποινικών αδικημάτων τόσο ελαφριάς όσο και βαριάς μορφής ανεξαρτήτως ποινικής εμπλοκής σε σύγκριση με το είδος της παραβατικής δράσης των ατόμων της ομάδας ελέγχου. Το είδος της παραβατικής δράσης των εμπλεκόμενων στο ποινικό σύστημα ατόμων καταδεικνύει υψηλό βαθμό ένταξης στην παραβατικότητα, ήδη από την περίοδο της ανηλικότητας, σε αντίθεση με τα μη εμπλεκόμενα άτομα καθώς και το ενδεχόμενο η βαρύτητα του ποινικού αδικήματος αλλά και το ποινικό μητρώο να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην επιλογή των φορέων του ποινικού μηχανισμού για την κίνηση της ποινικής διαδικασίας. Παράλληλα, ο υψηλός βαθμός ένταξης της πειραματικής ομάδας στην παραβατικότητα, ήδη από την περίοδο της ανηλικότητας, θα μπορούσε να συνδεθεί με το ιδιαιτέρως επιβαρυνμένο και δυσλειτουργικό οικογενειακό περιβάλλον, το οποίο παρουσίαζαν σε μεγάλο βαθμό τα άτομα της ομάδας αυτής, συνηγορώντας στη σύνδεση των οικογενειακών μεταβλητών και της νεανικής παραβατικότητας. Οι πιο συχνά απαντώμενες κατηγορίες ποινικών αδικημάτων στην περίπτωση της πειραματικής ομάδας ήταν ποινικά αδικήματα κατά τις ιδιοκτησίας (στην πλειονότητα κλοπές), κατά της ζωής ή σωματικές βλάβες, παραβάσεις σχετικά με το νόμο περί όπλων καθώς και παραβάσεις σχετικές με το νόμο περί ναρκωτικών ενώ στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου τα συνηθέστερα ποινικά αδικήματα ήταν επίσης κατά της ιδιοκτησίας καθώς και πλημμεληματικές παραβάσεις σχετικές με τη νομοθεσία περί ναρκωτικών.

Αναφορικά με την ηλικία πρώτης σύλληψης των ατόμων της πειραματικής ομάδας, αυτή υπολογίστηκε περίπου στα 14 έτη, ενώ η ηλικία τέλεσης του πρώτου ποινικού αδικήματος ήταν 2 έτη νωρίτερα, δηλαδή, περίπου στα 12 έτη. Ωστόσο ένα μεγάλο ποσοστό των ατόμων της πειραματικής ομάδας (34%) συνελήφθη για πρώτη φορά σε ηλικία μικρότερη των 14 ετών. Η ηλικία πρώτης επιβολής μέτρου ή ποινής υπολογίστηκε περίπου στα 16 έτη όπως και η ηλικία εγκλεισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων ή άλλο σωφρονιστικό κατάστημα ενώ η ηλικία εισαγωγής για πρώτη φορά σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων ήταν τα 13 έτη. Τέλος, ο μέσος όρος ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα ήταν περίπου 6 εμπλοκές ενώ ο μέσος όρος δικαστικών αποφάσεων, δυνάμει των οποίων επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή ήταν περίπου 3.

Συσχετίζοντας στο εσωτερικό της πειραματικής ομάδας το σύνολο των ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα με το σύνολο των ποινικών εμπλοκών κατά την ενηλικότητα προέκυψε ότι για τις περισσότερες ηλικιακές υποομάδες όσες περισσότερες φορές εμπλακεί ένα άτομο στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα τόσο μεγαλύτερη η υποτροπή του κατά την ενηλικότητα. Παρόμοια αποτελέσματα προέκυψαν για συγκεκριμένες ηλικιακές υποομάδες και από τη συσχέτιση ανάμεσα στο σύνολο των δικαστικών αποφάσεων δυνάμει των οποίων επιβλήθηκε μέτρο ή ποινή κατά την ανηλικότητα και στο σύνολο τόσο των ποινικών εμπλοκών όσο και των καταδικαστικών αποφάσεων για πράξεις τελεσθείσες κατά την ενηλικότητα. Συνεπώς, για ορισμένες ηλικιακές υποομάδες των εμπλεκόμενων στο ποινικό σύστημα ατόμων, προέκυψαν ενδείξεις ότι όσο περισσότερο και όσο πιο βαθιά διεισδύσει κανείς στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα τόσο μεγαλύτερη υποτροπή θα παρουσιάσει κατά την ενηλικότητα.

Επίσης, συσχετίζοντας την ηλικία πρώτης ποινικής εμπλοκής με τον αριθμό των ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα, προέκυψε ότι η πρώτη ποινική εμπλοκή σχετίζεται με μεγαλύτερη υποτροπή κατά την ανηλικότητα. Παράλληλα, συσχετίζοντας την ηλικία πρώτης ποινικής εμπλοκής με το σύνολο των ποινικών εμπλοκών τόσο κατά την ανηλικότητα όσο και κατά την ενηλικότητα διαπιστώσαμε ότι υπήρχε αρνητική αντίστροφη σχέση σε μία μόνο ηλικιακή υποομάδα. Το εύρημα αυτό, ωστόσο, θα μπορούσε να αποτελέσει σημείο για περαιτέρω έρευνα αναφορικά με τη σχέση ανάμεσα στην πρώτη ποινική εμπλοκή και την υποτροπή λαμβανομένου υπόψη και του προηγούμενου αποτελέσματος αναφορικά με την πρώτη ποινική εμπλοκή και την υποτροπή κατά την ανηλικότητα.

Όσον αφορά στο σύνολο των ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα και το χρονικό εύρος της εγκληματικής δράσης καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι για ορισμένες ηλικιακές υποομάδες διαπιστώθηκε συμμεταβλητότητα των δύο μεταβλητών. Με άλλα λόγια για συγκεκριμένες ηλικιακές υποομάδες όσες περισσότερες φορές ενεπλάκη κάποιος στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα τόσο μεγαλύτερο το χρονικό εύρος της εγκληματικής του δράσης. Ωστόσο, η συσχέτιση ανάμεσα στην ηλικία πρώτης και τελευταίας σύλληψης δεν επιβεβαίωσε μια αντίστοιχη συμμεταβλητότητα.

Αναφορικά με τη σχέση ανάμεσα στη στέρηση της προσωπικής ελευθερίας κατά την ανηλικότητα και την υποτροπή, διαπιστώσαμε ότι τα άτομα, τα οποία είχαν εισαχθεί σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων ή σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων ή άλλο σωφρονιστικό κατάστημα κατά την ανηλικότητα παρουσίαζαν μεγαλύτερο μέσο όρο ποινικών εμπλοκών κατά την ίδια περίοδο σε αντίθεση με εκείνα τα άτομα της πειραματικής ομάδας, τα οποία δεν στερήθηκαν την προσωπική τους ελευθερία. Ωστόσο, το αποτέλεσμα αυτό μπορεί να γίνει δεκτό μόνο για ορισμένο αριθμό ατόμων, τα οποία παρουσίασαν υποτροπή κατά την ανηλικότητα και μετά την εισαγωγή σε ίδρυμα ή τον εγκλεισμό σε σωφρονιστικό κατάστημα. Παράλληλα, τα ίδια αποτελέσματα προέκυψαν για τις περισσότερες ηλικιακές υποομάδες στην περίπτωση της συσχέτισης της στέρησης της προσωπικής ελευθερίας κατά την ανηλικότητα με το σύνολο των ποινικών εμπλοκών κατά την ενηλικότητα χωρίς ωστόσο, να ισχύει στην περίπτωση αυτή ο περιορισμός περί χρονικής ακολουθίας των μεταβλητών. Από τις παραπάνω συσχετίσεις θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι για ορισμένες ηλικιακές υποομάδες του δείγματος προκύπτουν ενδείξεις ότι όσο πιο βαθιά εμπλακεί κανείς στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης κατά την ανηλικότητα τόσο μεγαλύτερη υποτροπή θα παρουσιάσει.

Όσον αφορά στην επαφή των ατόμων της πειραματικής ομάδας με τον ποινικό μηχανισμό, στη συντριπτική τους πλειονότητα διατύπωσαν αρνητικά σχόλια σχετικά με τη συμπεριφορά των φορέων του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης απέναντί τους με συχνότερες αναφορές εκείνες που σχετίζονταν με την άσκηση σωματικής, ψυχολογικής ή λεκτικής βίας και ρατσιστικής ή προσβλητικής συμπεριφοράς από την αστυνομία σε βάρος τους καθώς και με την επίδειξη άδικης, ρατσιστικής ή προσβλητικής συμπεριφοράς από δικαστικούς λειτουργούς. Επίσης, στην πλειονότητά τους δήλωσαν ότι η θέαση από τρίτους κατά την ποινική τους εμπλοκή τους δημιουργούσε αίσθημα ενόχλησης και μάλιστα το μεγαλύτερο ποσοστό εξ αυτών έκανε λόγο για αίσθημα ντροπής. Παράλληλα, στην πλειονότητά τους τα άτομα της πειραματικής ομάδας δήλωσαν στιγματισμένα ως παρεκκλίνοντα κατά την ανηλικότητα από φορείς του ποινικού συστήματος με συχνότερες στιγματιστικές συμπεριφορές εκείνες της προκατάληψης σε βάρος τους καθώς και της άσκησης σωματικής, λεκτικής ή ψυχολογικής βίας και προσβλητικής ή ταπεινωτικής συμπεριφοράς. Μάλιστα, τα μη εμπλεκόμενα στο ποινικό σύστημα άτομα της ομάδας ελέγχου δεν δήλωσαν στιγματισμένα ως παρεκκλίνοντα από τρίτους ή άλλους φορείς,

εκτός από μία περίπτωση, γεγονός που καταδεικνύει την αυξημένη πιθανότητα να στιγματισθεί ένα άτομο ως παρεκκλίνον κατά την ποινική εμπλοκή. Επίσης, από το συσχετισμό, στο εσωτερικό της πειραματικής ομάδας, του αριθμού ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα με τον ποινικό στιγματισμό διαπιστώσαμε ότι τα άτομα που είχαν δηλώσει ότι υπέστησαν ποινικό στιγματισμό κατά την ανηλικότητα παρουσίαζαν μεγαλύτερη υποτροπή κατά την ίδια περίοδο σε αντίθεση με τα άτομα που δεν υπέστησαν ποινικό στιγματισμό. Το παραπάνω αποτέλεσμα, λόγω της αδυναμίας προσδιορισμού της χρονικής ακολουθίας των μεταβλητών, θα μπορούσε να αναγνωσθεί σε δύο κατευθύνσεις: είτε ότι όσο περισσότερο εμπλακεί ένα άτομο στο ποινικό σύστημα κατά την ανηλικότητα τόσο περισσότερες οι πιθανότητες να αισθανθεί ποινικά στιγματισμένο είτε ότι ο ποινικός στιγματισμός κατά την ανηλικότητα συνεπάγεται μεγαλύτερη υποτροπή κατά την ίδια περίοδο. Ωστόσο, η συσχέτιση του αριθμού ποινικών εμπλοκών κατά την ανηλικότητα με τη μεταβλητή του ποινικού στιγματισμού κατέδειξε ότι στην περίπτωση μόνο μίας ηλικιακής υποομάδας τα άτομα, τα οποία δήλωσαν ποινικά στιγματισμένα κατά την ανηλικότητα παρουσίασαν μεγαλύτερη ποινική εμπλοκή κατά την ανηλικότητα σε σχέση με τα άτομα που δεν υπέστησαν ποινικό στιγματισμό. Παράλληλα, η συσχέτιση ανάμεσα στον ποινικό στιγματισμό και την επιβολή μέτρου ή ποινής κατά την ανηλικότητα κατέδειξε ότι η επιβολή μέτρου ή ποινής έτεινε να σχετίζεται με τον ποινικό στιγματισμό, μολοντί και σε αυτή την περίπτωση η συσχέτιση λαμβάνεται υπόψη υπό τον περιορισμό της αδυναμίας προσδιορισμού της χρονικής ακολουθίας των δύο μεταβλητών. Συμπερασματικά, θα έλεγε κανείς ότι από τα παραπάνω αποτελέσματα φαίνεται να προκύπτουν σε κάποιο βαθμό ενδείξεις ότι όσο περισσότερο και όσο πιο βαθιά εμπλακεί στον ποινικό μηχανισμό ο ανήλικος παραβάτης τόσο περισσότερες οι πιθανότητες να αισθανθεί ποινικά στιγματισμένος.

Επίσης, σχετικά με την επίδραση της ποινικής εμπλοκής κατά την ανηλικότητα στις σχέσεις των εμπλεκόμενων ατόμων με το σχολικό περιβάλλον, τα δεδομένα μας κατέδειξαν αρνητικές συνέπειες για την πειραματική ομάδα σε όσες περιπτώσεις το σχολικό περιβάλλον γνώριζε το γεγονός της ποινικής εμπλοκής, χωρίς ωστόσο οι συνέπειες αυτές στην πλειονότητα των περιπτώσεων να οδηγούν σε εγκατάλειψη του σχολείου. Τα ίδια αποτελέσματα προέκυψαν για ορισμένα από τα εμπλεκόμενα στο ποινικό σύστημα άτομα σχετικά με την επίδραση της ποινικής τους εμπλοκής κατά την ανηλικότητα στις σχέσεις τους με το εργασιακό περιβάλλον. Σε

αυτή την περίπτωση, ωστόσο, θα πρέπει κανείς να λάβει υπόψη τόσο το είδος της εργασίας όσο και τον παράγοντα της γνώσης ή άγνοιας από τη μεριά του εργοδότη σχετικά με την ύπαρξη ποινικού μητρώου και αυτό γιατί σε αρκετές περιπτώσεις οι εργοδότες δεν γνώριζαν για την ποινική εμπλοκή ενώ σε κάποιες άλλες τα άτομα δήλωσαν ότι εργάζονταν σε οικογενειακή επιχείρηση. Τέλος, στην πλειονότητά τους τα άτομα της πειραματικής ομάδας, τα οποία ανέφεραν δυσκολία στην ανεύρεση εργασίας κατά την ανηλικότητα λόγω ποινικού μητρώου, δήλωσαν ότι το γεγονός αυτό συντέλεσε στην υποτροπή τους κατά την ίδια περίοδο. Αντίστοιχα αποτελέσματα δεν εντοπίστηκαν στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου σχετικά με την επίδραση της παραβατικότητας αυτής καθαυτήν στο σχολικό ή εργασιακό περιβάλλον των ατόμων. Επιπρόσθετα, από τα δεδομένα μας προέκυψε ότι η επαφή με το ποινικό σύστημα δύναται να έχει αρνητικές συνέπειες στις σχέσεις των ποινικά εμπλεκόμενων ατόμων τόσο με το οικογενειακό όσο και με το φιλικό τους περιβάλλον. Αντίθετα στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου αρνητικές συνέπειες από το γεγονός της παραβατικότητας αυτής καθαυτήν στις σχέσεις με το οικογενειακό περιβάλλον εντοπίστηκαν σε πολύ μικρότερο βαθμό ενώ στις σχέσεις με το φιλικό περιβάλλον δεν αναφέρθηκαν καθόλου τέτοιου είδους συνέπειες.

Όσον αφορά στο είδος των φιλικών συναναστροφών των ατόμων τόσο της πειραματικής όσο και της ομάδας ελέγχου, πριν την πρώτη ποινική εμπλοκή ή την πρώτη εμπλοκή σε παραβατική δράση αντίστοιχα, ήταν στην πλειονότητά τους συναναστροφές τόσο με παρεκκλίνοντες όσο και με μη παρεκκλίνοντες φίλους. Ωστόσο, στην περίπτωση των ποινικά εμπλεκόμενων ατόμων παρατηρήθηκε σε ορισμένο ποσοστό και συναναστροφή αποκλειστικά με παρεκκλίνοντα άτομα κάτι που δεν εντοπίστηκε στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου. Επίσης, τα άτομα της ομάδας ελέγχου συναναστρέφονταν αποκλειστικά με μη παρεκκλίνοντα άτομα σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τα άτομα της πειραματικής ομάδας. Τα παραπάνω αποτελέσματα συνάδουν με πορίσματα ερευνών, σύμφωνα με τα οποία οι συναναστροφές των ανήλικων παραβατών τείνουν να απαρτίζονται από ή και από παρεκκλίνοντα άτομα και τα οποία συνδέουν τη νεανική παραβατικότητα με τις φιλικές συναναστροφές με άλλους ανήλικους παραβάτες.

Κατά την περίοδο μετά την πρώτη ποινική εμπλοκή προκειμένου για την πειραματική ομάδα ή μετά την πρώτη εμπλοκή σε παραβατική δράση προκειμένου για την ομάδα ελέγχου, στη μεν πρώτη περίπτωση τα εμπλεκόμενα στο ποινικό

σύστημα άτομα συνέχιζαν να συναναστρέφονται στην πλειονότητά τους τόσο με παρεκκλίνοντα όσο και με μη παρεκκλίνοντα άτομα ενώ στην περίπτωση της ομάδας ελέγχου παρατηρήθηκε σε μεγαλύτερο ποσοστό συναναστροφή αποκλειστικά με μη παρεκκλίνοντα άτομα. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων και στις δύο ομάδες όπου δηλώθηκε συναναστροφή με ή και με παρεκκλίνοντα άτομα αυτό ήταν απόρροια προσωπικής επιλογής. Παράλληλα, αξίζει να επισημάνουμε ότι από τη συσχέτιση στο εσωτερικό της πειραματικής ομάδας ανάμεσα στον ποινικό στιγματισμό κατά την ανηλικότητα και στο είδος των φιλικών συναναστροφών μετά την πρώτη ποινική εμπλοκή προέκυψε σχέση ανάμεσα στον ποινικό στιγματισμό και τη συναναστροφή με παρεκκλίνοντα άτομα. Τέλος, τα εμπλεκόμενα στο ποινικό σύστημα άτομα αποτελούσαν μέλη οργανωμένης εγκληματικής ομάδας σε πολύ μεγαλύτερο ποσοστό σε σύγκριση με τα άτομα, τα οποία δεν είχαν τέτοια εμπλοκή. Το αποτέλεσμα αυτό θα μπορούσε να συνδεθεί και με το γεγονός του υψηλότερου βαθμού ένταξης της πειραματικής ομάδας στην παραβατικότητα σε αντίθεση με την ομάδα ελέγχου. Ωστόσο, από το συσχετισμό στο εσωτερικό της πειραματικής ομάδας, του είδους των φιλικών συναναστροφών μετά την πρώτη ποινική εμπλοκή με την ένταξη σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα φαίνεται η ένταξη σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα να σχετίζεται εν μέρει με τη συναναστροφή με παρεκκλίνοντα άτομα. Επίσης, σύμφωνα με την πλειονότητα των απαντήσεων της πειραματικής ομάδας η ένταξη σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα καθιστά πιο εύκολη τη συνέχιση της παραβατικής δράσης και παρέχει περισσότερες ευκαιρίες για κάτι τέτοιο, αυξάνοντας έτσι τις πιθανότητες για υποτροπή. Αντίστοιχα αποτελέσματα δεν προέκυψαν από την ομάδα ελέγχου.

Όσον αφορά στους λόγους εμπλοκής στην παραβατική δράση οι οικονομικοί λόγοι, η συναναστροφή με παρεκκλίνοντες, η χρήση ναρκωτικών ουσιών και η απουσία ή η δυσλειτουργία οικογενειακού περιβάλλοντος παρουσιάζονται ως οι πιο συχνά αναφερόμενοι λόγοι εμπλοκής σε παραβατικότητα και από τις δύο ομάδες. Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί ότι αναφορικά με το ενδεχόμενο κοινωνικής επανένταξης ή επανόδου στη νομιμότητα των ατόμων της πειραματικής ομάδας, η πλειονότητα απάντησε θετικά και έκανε λόγο για την αναγκαιότητα συνδρομής από την πλευρά της πολιτείας στην προσπάθεια αυτή. Τέλος, σχετικά με το είδος της επιθυμητής συνδρομής οι ερωτηθέντες ανέφεραν σε μεγαλύτερο ποσοστό την παροχή δυνατότητας εύρεσης εργασίας μετά την αποφυλάκιση, την ευνοϊκή και ήπια ποινική

μεταχείριση, τη λειτουργία προγραμμάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης ή εργασίας, εκπαιδευτικών προγραμμάτων ή σχολείου καθώς και προγραμμάτων απεξάρτησης εντός του πλαισίου των σωφρονιστικών καταστημάτων ή εντός του γενικότερου πλαισίου εφαρμογής της σωφρονιστικής πολιτικής.

Αν και η παρούσα μελέτη δεν είχε σκοπό τον εντοπισμό αιτιωδών σχέσεων αλλά ούτε και τη γενίκευση των εξαγόμενων συμπερασμάτων στον ευρύτερο πληθυσμό, εντούτοις, από τα παραπάνω ερευνητικά δεδομένα, καθίσταται σαφές ότι σε επίπεδο περιγραφικής στατιστικής ανάλυσης προκύπτουν ορισμένες ενδείξεις οι οποίες συνάδουν με την αρνητική επίδραση που ενδέχεται να επιφέρει η εμπλοκή στο ποινικό σύστημα και κατ' επέκταση ο ποινικός στιγματισμός κατά την ανηλικότητα στην εξελικτική πορεία της παραβατικότητας του ανηλίκου. Παράλληλα, αναδείχθηκε και η σημασία εγκληματογόνων παραγόντων όπως λ.χ. οικογενειακές μεταβλητές, κοινωνικό και οικονομικό status, είδος φιλικών συναναστροφών, ένταξη σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα κ.λ.π., τους οποίους μια ολοκληρωμένη θεωρία θα πρέπει να λαμβάνει από κοινού υπόψη με τους παράγοντες εγκληματοποίησης.

2.7. Προτάσεις αντεγκληματικής πολιτικής

Η αντεγκληματική πολιτική συνίσταται σε ένα σύστημα βασικών αρχών και κατευθύνσεων που διέπουν τη λήψη από την Πολιτεία μέτρων, τα οποία υποδεικνύονται μέσα από την εγκληματολογική θεωρία,⁸³⁹ για την πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου του εγκλήματος. Τα μέτρα που επιλέγονται από τους φορείς άσκησης κοινωνικού ελέγχου στο πλαίσιο χάραξης αντεγκληματικής πολιτικής έχουν ως στόχο είτε την ανάπτυξη στο άτομο κοινωνικών αναστολών είτε τη διαμόρφωση συνθηκών που παρεμποδίζουν ή αποκλείουν την εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς.⁸⁴⁰

Ο τυπικός κοινωνικός έλεγχος παρεμβαίνει εκεί όπου οι μηχανισμοί άτυπου κοινωνικού ελέγχου έχουν αποτύχει (οικογένεια, φίλοι, σχολείο). Κατά τον Φαρσεδάκη ο τυπικός κοινωνικός έλεγχος περιλαμβάνει αντιδράσεις ελέγχου της παραβατικότητας σε πρωτογενές, δευτερογενές και τριτογενές επίπεδο.⁸⁴¹ Στην πρώτη περίπτωση οι μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου επικεντρώνονται στο σύνολο των ανηλίκων, οι οποίοι βρίσκονται σε κίνδυνο (μη εξατομικευμένες περιπτώσεις)⁸⁴² ενώ στη δεύτερη περίπτωση η παρέμβαση των μηχανισμών αφορά ανηλίκους, οι οποίοι κινδυνεύουν βάσιμα να εκδηλώσουν παραβατική συμπεριφορά λόγω της κατάστασης στην οποία διαβιούν (εξατομικευμένες περιπτώσεις).⁸⁴³ Τέλος, στο επίπεδο της τριτογενούς παρέμβασης οι ανήλικοι που υφίστανται τον κοινωνικό

⁸³⁹ Θα πρέπει ωστόσο να αναφέρουμε ότι τα μέτρα, τα οποία λαμβάνονται στο πλαίσιο άσκησης αντεγκληματικής πολιτικής δεν υποδεικνύονται μόνο μέσα από την επιστήμη της εγκληματολογίας αλλά και από άλλους συναφείς επιστημονικούς κλάδους όπως λ.χ. το ουσιαστικό ποινικό δίκαιο, το δικονομικό ποινικό δίκαιο, την ανακριτική κ.λ.π.

⁸⁴⁰ Αλεξιάδης Σ., ό.π., σ. 405-407.

⁸⁴¹ Βλ. Φαρσεδάκης Ι., 2005, ό.π., σ. 124 επ.

⁸⁴² Στο πλαίσιο της πρωτογενούς παρέμβασης λαμβάνονται γενικά μέτρα αρωγής της νεότητας σε επίπεδο κοινωνικής και οικογενειακής πολιτικής καθώς και σε επίπεδο ειδικής πολιτικής για ανηλίκους, δηλαδή, έξω από το ποινικό σύστημα. Βλ. Φαρσεδάκης Ι., 2005, ό.π., σ. 125 και 137-140.

⁸⁴³ Στο επίπεδο της δευτερογενούς παρέμβασης περιλαμβάνονται όλα εκείνα τα μέτρα αρωγής και προστασίας ανηλίκων, οι οποίοι κινδυνεύουν βάσιμα να εκδηλώσουν παραβατική συμπεριφορά λόγω λ.χ. δυσμενών συνθηκών διαβίωσης, διαλυμένης οικογενειακής δομής κ.λ.π., καθώς και ορισμένες σχετικές ρυθμίσεις στον ποινικό κώδικα. Βλ. Φαρσεδάκης Ι., 2005, ό.π., σ. 125 και 141 επ.

έλεγχου έχουν ήδη διαπράξει παραβατικές πράξεις.⁸⁴⁴ Οι πιθανότητες πρόληψης και αντιμετώπισης της νεανικής παραβατικότητας μειώνονται όσο απομακρύνεται κανείς από το πρωτογενές επίπεδο παρέμβασης. Το γεγονός αυτό καθιστά σαφή τη βαρύνουσα σημασία της πρόληψης.⁸⁴⁵ Ωστόσο, προκειμένου να χαραχθεί μια αποτελεσματική στρατηγική πρόληψης στα δύο πρώτα επίπεδα παρέμβασης, θα πρέπει οι φορείς άσκησης του επίσημου κοινωνικού ελέγχου να θέσουν ως βάση του σχεδίου παρέμβασής τους τους παράγοντες εκείνους που προκαλούν ή ενισχύουν την παραβατικότητα. Κάτι τέτοιο ωστόσο είναι εξαιρετικά δύσκολο, καθώς δεν υφίσταται μια κοινά αποδεκτή θεωρία σχετικά με τους εγκληματογόνους παράγοντες.⁸⁴⁶ Ωστόσο, η γνώση που αποκτάται από την εγκληματολογική έρευνα σχετικά με την εγκληματικότητα, το έγκλημα, το δράστη και το θύμα, θα πρέπει να αξιοποιείται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο από τους φορείς άσκησης κοινωνικού ελέγχου στη χάραξη αντεγκληματικής πολιτικής.⁸⁴⁷

Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί ότι η θεωρία της ετικέτας έφερε στο προσκήνιο ένα θεμελιώδες ερώτημα άμεσα συνυφασμένο με το βαθμό αποτελεσματικότητας των μηχανισμών άσκησης του τυπικού κοινωνικού ελέγχου στο πεδίο πρόληψης και αντιμετώπισης της νεανικής παραβατικότητας. Το ερώτημα αυτό, το οποίο αποτελεί ακόμα και σήμερα αντικείμενο επιστημονικής έριδας συνίσταται στην επιλογή ανάμεσα στην παρέμβαση (intervention) ή μη-παρέμβαση (radical non intervention) στο πλαίσιο άσκησης αντεγκληματικής πολιτικής. Τις

⁸⁴⁴ Στην περίπτωση της τριτογενούς παρέμβασης ο κοινωνικός έλεγχος περιλαμβάνει μέτρα κοινωνικής επανένταξης του ανήλικου παραβάτη καθώς και πρόληψης της υποτροπής του. Βλ. Φαρσεδάκης Ι., 2005, ό.π., σ. 125 και 141 επ.

⁸⁴⁵ Beccaria C., Περί εγκλημάτων και ποινών (1764), μτφ Κοραή Α., Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1988, σ. 148. Βέβαια η πλήρης εφαρμογή της πρόληψης στην πράξη χαρακτηρίζεται από πολλούς ως ουτοπία. Βλ. Rupperecht R., New Dimensions of criminality and crime prevention in the context of development: Challenges for the future, F. R. Germany, Federal Ministry of Justice, Prevention of Crime and Treatment of Offenders, Bonn, 1985, σ. 19.

⁸⁴⁶ Empey L.T., American delinquency: its meaning and construction, Homewood, The Dorsey Press, Illinois, 1978, Hawkins J. D., Pastor P. A., Bell M., Morrison S., A typology of cause-focused strategies of delinquency prevention, Reports of the National Juvenile Justice Assessment Centers, U.S. Department of Justice, 1980, Farrington D.P., The explanation and prevention of youthful offending, Delinquency and crime: Current Theories, J.D. Hawkins (ed.), Cambridge Criminology Series, 1996, σ. 68-148

⁸⁴⁷ Αλεξιάδης Σ. 1989, ό.π., σ. 403.

τελευταίες δεκαετίες παρατηρήθηκε η τάση συγκερασμού του προνοιακού (welfare model)⁸⁴⁸ με το δικαιοκτικό πρότυπο (justice model)⁸⁴⁹ ενώ παράλληλα αναδείχθηκε η αναγκαιότητα στήριξης των σχεδιασμών αντεγκληματικής πολιτικής σε ερευνητικά πορίσματα με πολυεπιστημονικό χαρακτήρα (evidence based policy).⁸⁵⁰ Η νέα αυτή προσέγγιση στο Δίκαιο των Ανηλίκων αποτυπώθηκε σε σημαντικά διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα όπως: στους Κανόνες του Πεκίνου, στη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, στη Σύσταση (87) 20 από 17/9/1987 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης καθώς και στη Σύσταση 2003 (20) της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης.⁸⁵¹ Η προσπάθεια ωστόσο σχεδιασμού μιας αντεγκληματικής πολιτικής με βασικό άξονα την εύρεση της χρυσής τομής ανάμεσα στην ικανοποίηση των αναγκών του ανήλικου παραβάτη και στην αναγκαιότητα αποτελεσματικής αντιμετώπισης του εγκληματικού φαινομένου δεν έχει αποφέρει καρπούς. Σε αυτό συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό και η αδυναμία των εμπειρικών μελετών στο πεδίο διερεύνησης της επίδρασης των μηχανισμών άσκησης ποινικού ελέγχου στην υποτροπή να παρουσιάσουν αξιόπιστα και αδιαμφισβήτητα αποτελέσματα.

Θα πρέπει επίσης να αναφέρουμε ότι το κίνημα του καταργητισμού ή της ριζικής μη παρέμβασης (abolitionismus –radical non intervention) προέκυψε ως απότοκος των θεωρητικών διεργασιών, οι οποίες έλαβαν χώρα στο πλαίσιο μελέτης των στιγματιστικών συνεπειών της ποινής σε ανήλικους παραβάτες ενώ οι βασικές κατευθύνσεις της καταργητικής πρότασης αποτυπώθηκαν για πρώτη φορά στο έργο του Edwin Schur το 1973.⁸⁵² Η προσπάθεια κατάργησης των στερητικών της

⁸⁴⁸ Κουράκης Ν.Ε., 2004, ό.π., σ. 228-242.

⁸⁴⁹ Κουράκης Ν.Ε., 2004, ό.π., σ. 242-251.

⁸⁵⁰ McAra L., McVie S., Youth Justice?: The impact of system contact on patterns of desistance from offending, *European Journal of Criminology*, 2007, 4 (3), σ. 315-345, Muncie J., Goldson B., *Comparative Youth Justice*, Sage, London, 2006, Hope T., Pretend it works: evidence and governance in the evaluation of the reducing burglary initiative, *Criminal Justice*, 2004, 4, σ. 287–308, Black N., Evidence based policy: proceed with care, *British Journal of Medicine*, 2001, 323 (7307), σ. 275-279. Βλ. επίσης αρ. 5 της Σύστασης 2003(20) της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για νέους τρόπους μεταχείρισης της νεανικής παραβατικότητας και για το ρόλο της Δικαιοσύνης των Ανηλίκων.

⁸⁵¹ Κουράκης Ν.Ε., 2004, ό.π., σ. 253-254.

⁸⁵² Schur E., *Radical non-intervention*, Englewood Cliffs, Prentice Hall, N.J., 1973. Βλ. επίσης Mathiesen T., *The politics of abolition*, London, 1974, Hulsman L., *Une perspective abolitionniste du*

ελευθερίας ποινών περιελάμβανε και απόπειρες μείωσής τους ή αντικατάστασής τους με εναλλακτικές κυρώσεις.⁸⁵³ Ωστόσο, μετά τη δεκαετία του 1980 οι θιασώτες του κινήματος της ριζικής μη παρέμβασης επικέντρωσαν το ενδιαφέρον τους στις δυνατότητες εκτροπής από το ποινικό σύστημα και τις διάφορες μορφές αποκλιμάκωσης της ποινικής καταστολής καθώς και εφαρμογής εναλλακτικών εξωιδρυματικών μέτρων με σκοπό την αποφυγή των αρνητικών συνεπειών της ποινικής εμπλοκής.⁸⁵⁴ Μέσα σε αυτό το κλίμα άρχισε να παρατηρείται και μια τάση αποδικαστικοποίησης στον τομέα της παραβατικότητας των ανηλίκων και ενίσχυσης του ρόλου των κοινωνικών υπηρεσιών. Βασικός σκοπός της αποδικαστικοποίησης ήταν η αποφυγή του ποινικού στιγματισμού και κατά συνέπεια η πρόληψη της υποτροπής αλλά και η μείωση του κόστους που συνεπάγεται η άσκηση του ποινικού ελέγχου μέσω της δικαστικής οδού.⁸⁵⁵ Στην κατεύθυνση αυτή αναπτύχθηκαν οι λεγόμενες κατά παρέκκλιση διαδικασίες και τα εναλλακτικά μέτρα έκτισης ποινών (diversion, deinstitutionalization, decarceration).⁸⁵⁶ Οι κατά παρέκκλιση διαδικασίες αποσκοπούν στην εκτροπή του ανήλικου παραβάτη από την ποινική οδό κυρίως σε

système de justice pénale et un schéma d'approche des situations problématiques, Ch. Debuyst, *Dangerosité et justice pénale, Ambiguïté d'une pratique*, Genève, 1981, Plack A., *Plädoyer für die Abschaffung des Strafrechts*, I. Aufl., München, 1974.

⁸⁵³ Η κίνηση του καταργητισμού εκδηλώθηκε τη δεκαετία του 1970 σε χώρες όπως η Σουηδία, η Νορβηγία και η Φιλανδία. Βλ. Χάιδου Α, *Το σωφρονιστικό σύστημα: ζητήματα θεωρίας και πρακτικής*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2002, σ. 92 επ.

⁸⁵⁴ Χάιδου Α., 2002, ό.π., σ. 94.

⁸⁵⁵ Ζαραφωνίτου Χ., ό.π., σ. 212-213, 249-250 και Palmer T., Lewis R., *An evaluation of juvenile diversion*, Cambridge, Mass, 1980. Βλ. επίσης σχετικά με τις αρνητικές συνέπειες της ποινικής παρέμβασης στην πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων τις έρευνες των Tracy P.E., Kempf – Leonard K., *Continuity and discontinuity in criminal careers*, Plenum, N.Y., 1996 και Huizinga D., Schumann K., Ehret B., Elliot A., *The Effects of juvenile justice processing on subsequent delinquent and criminal behaviour: A cross-national study*, DC, Final Report to the National Institute of Justice, Washington, 2003.

⁸⁵⁶ Η σημασία της έννοιας της κατά παρέκκλισης διαδικασίας στην ξένη βιβλιογραφία παραμένει ρευστή. Ο Κουράκης αναφέρει σχετικά με το εννοιολογικό περιεχόμενο της κατά παρέκκλιση διαδικασίας: *«Αναφέρεται κυρίως στην ευχέρεια που παρέχεται από την έννομη τάξη στα κρατικά όργανα, αλλά και σε άλλους εξωποινικούς φορείς να αναζητήσουν ουσιαστικούς τρόπους για την ενίσχυση των δεσμών του δράστη με την κοινωνία και για την επίλυση του προβλήματος που συνδέεται με την εκδήλωση της συγκεκριμένης προβληματικής συμπεριφοράς»*. Βλ. Κουράκης Ν. Ε., 1991, ό.π., σ. 127. Βλ. επίσης Vass A.A., *Alternatives to Prison*, Sage, London, 1990 και Rutherford A., *Prisons and the Process of Justice*, Oxford University Press, Oxford, 1986.

περιπτώσεις τέλεσης μικρής ή μεσαίας βαρύτητας ποινικών αδικημάτων.⁸⁵⁷ Συνήθως συνδέονται και με την επιβολή εξωιδρυματικών μέτρων ή μέτρων κοινοτικού χαρακτήρα λ.χ. πρόστιμο, κοινωφελής εργασία ή αποζημίωση στο πλαίσιο εφαρμογής της λεγόμενης αποκαταστατικής δικαιοσύνης.⁸⁵⁸ Η επιλογή τέτοιων μέτρων ενδυναμώνει τους δεσμούς του ανήλικου παραβάτη με την κοινότητα και έχει ως σκοπό την αποφυγή του ποινικού στιγματισμού.⁸⁵⁹ Η λογική των κατά παρέκκλιση διαδικασιών και των συναφών με αυτές μέτρων εδράζεται στην πεποίθηση ότι η απεμπλοκή του ανήλικου παραβάτη από τους μηχανισμούς άσκησης ποινικού ελέγχου δύναται να έχει μόνο ευεργετικά αποτελέσματα για την κοινωνική του προσαρμογή και την πρόληψη της υποτροπής. Εντούτοις, οι διεξαχθείσες στο πεδίο αυτό εμπειρικές μελέτες έχουν καταδείξει, όπως έχει άλλωστε αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο της παρούσας, αντικρουόμενα αποτελέσματα.⁸⁶⁰ Για αυτόν

⁸⁵⁷ Bynum J.E., Thompson W. E., *Juvenile delinquency: A sociological approach*, 3rd ed., Needham Heights, Allyn & Bacon, MA, 1996, σ. 430.

⁸⁵⁸ Κουράκης Ν.Ε., *Ποινική Καταστολή*, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1997.

⁸⁵⁹ Θα πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι μέτρα κοινοτικού χαρακτήρα (community penalties) δύνανται να επιβληθούν και από το ποινικό δικαστήριο προκειμένου να αποφευχθούν οι αρνητικές συνέπειες μιας στερητικής της ελευθερίας ποινής. Τέτοιου είδους μέτρα κοινοτικού χαρακτήρα έχουν κατά καιρούς λάβει παρεμφερείς ονομασίες όπως: “alternative to custody”, “non custodial measures”, “community care programs”, “community based alternatives” και “intermediate treatment”. Βλ. Bottoms A., Gelsthorpe L., Rex S., *Community penalties: Change and challenges*, Willan Publishing, Cambridge Criminal Justice Series, 2001, σ. 1-19.

⁸⁶⁰ Σχετικά με τη μείωση της υποτροπής κατόπιν εφαρμογής προγραμμάτων στηριζόμενων σε κατά παρέκκλιση διαδικασία (diversion programs) βλ. Pogrebin M.R., Poole E.D., Regoli R.M., *Constructing and implementing a model juvenile diversion program*, Youth and Society, 1984, 15 (3), σ. 305-324, Davidson W. S. II, Redner R., Admur R., Mitchell C., *Alternative treatments for troubled youth: The case of diversion from the justice system*, Plenum Press, N.Y., 1990, McAra L., McVie S., ό.π. και Dryfoos J., *Adolescents at risk: Prevalence and prevention*, Oxford University Press, N.Y., 1990. Όσον αφορά σε έρευνες οι οποίες κατέδειξαν υψηλότερα επίπεδα υποτροπής ή καμία επίδραση στα επίπεδα της υποτροπής κατόπιν εφαρμογής κατά παρέκκλιση διαδικασιών βλ. Lincoln S.B., *Juvenile referral and recidivism*, in *Back on the street: Diversion of juvenile offenders*, ed. by R.M. Carter & Klein M.W., Englewood Cliffs, Prentice-Hall, N.J., 1976, Elliott D.S., Dunford F.W., Knowles B., *Diversion: A study of alternative processing practices: An overview of initial study findings*, Boulder CO, Behavioral Research Institute, 1978 και Lipsey M.W., Cordray D.S., Berger D.E., *Evaluation of a juvenile diversion program: Using multiple lines of evidence*, Evaluation Review, 1981, 5 (3), σ. 283-306. Ο Φαρσεδάκης τονίζει ότι η εξωδικαστική παρέμβαση και η μεγαλύτερη ανάμειξη της κοινότητας στην αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας ενέχει τον κίνδυνο

ακριβώς το λόγο κρίνεται σκόπιμη η διεξαγωγή στο μέλλον εμπειρικών μελετών στο πεδίο διερεύνησης της σχέσης του ποινικού στιγματισμού και της υποτροπής σε μια όσο το δυνατόν πιο κοινά αποδεκτή βάση μεθοδολογικού σχεδιασμού και αυτό γιατί ζητήματα όπως οι διαφορετικοί εργαλειακοί ορισμοί του ποινικού στιγματισμού και της υποτροπής, οι οποίοι έχουν κατά καιρούς χρησιμοποιηθεί, οι διαφορετικές στρατηγικές μεθοδολογίας της έρευνας καθώς και οι διαφορετικές τεχνικές στατιστικής ανάλυσης έχουν οδηγήσει τους ερευνητές σε αντικρουόμενα πορίσματα καθιστώντας μάλιστα ανέφικτη τόσο τη σύγκριση των εν λόγω πορισμάτων όσο και την εξαγωγή ενός αξιόπιστου προγνωστικού πλαισίου σχετικά με την υποτροπή. Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, έχει παρατηρηθεί μια τάση ενίσχυσης της αντεγκληματικής πολιτικής προς την κατεύθυνση της διασφάλισης της δημόσιας ασφάλειας και όχι της κοινωνικής επανένταξης των παραβατών. Στην Ελλάδα μάλιστα δεν παρατηρείται ουσιαστική στροφή προς εναλλακτικούς τρόπους ποινικής αντιμετώπισης της παραβατικότητας. Ωστόσο, είναι παρήγορο ότι στο πλαίσιο εφαρμογής του Δικαίου Ανηλίκων, τα Ελληνικά Δικαστήρια καταφεύγουν με φειδώ στην επιβολή μέτρων, όπως είναι η εισαγωγή σε ίδρυμα αγωγής ανηλίκων ή ο περιορισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων.⁸⁶¹ Σε κάθε περίπτωση αυτό το οποίο θα πρέπει να αποτελεί κάθε φορά βασικό γνώμονα στη λήψη πρωτοβουλιών και αποφάσεων για τη χάραξη αντεγκληματικής πολιτικής στο πεδίο της νεανικής παραβατικότητας είναι ότι ο ανήλικος παραβάτης αποτελεί μια οντότητα εύπλαστη, με αναπτυσσόμενη προσωπικότητα και με δυνατότητες αλλαγής και κοινωνικής επανένταξης. Η επίτευξη της κοινωνικής επανένταξης συνεπάγεται και πρόληψη της υποτροπής για το επανεντασσόμενο άτομο. Έχοντας κατά νου το παραπάνω, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι στο βαθμό που το εκάστοτε σύστημα απονομής δικαιοσύνης αφαιρεί από έναν ανήλικο παραβάτη τη δυνατότητα να αλλάξει και να

αύξησης του ασκούμενου κοινωνικού ελέγχου (αυξάνεται ο αριθμός των ελεγχόμενων συμπεριφορών και προσώπων) καθώς και της παράκαμψης των δικονομικών εγγυήσεων. Βλ. Φαρσεδάκης Ι., ό.π., σ. 156-157.

⁸⁶¹ Σταθουλοπούλου Ε., Μηλιώνη Φ., Κουράκης Ν.Ε., Νεαροί κρατούμενοι μετά την αποφυλάκισή τους, Ποινικός Λόγος, 2004, σ. 2895-2912. Αναφορικά με το θεσμικό πλαίσιο αντιμετώπισης των ανήλικων παραβατών βλ. Χάιδου Α., Το θεωρητικό και θεσμικό πλαίσιο του κοινωνικού ελέγχου των ανηλίκων, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1989, Κουράκης Ν. Ε., 2004, ό.π., Κουράκης Ν. Ε., 1997, ό.π., Φαρσεδάκης Ι., 2005, ό.π., Πιτσελά Α., Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 2002, και Πιτσελά Α., Δίκαιο Ανηλίκων: Κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 2001.

ενσωματωθεί κοινωνικά, τότε σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να θεωρήσουμε ότι αποδίδει δικαιοσύνη προς τη σωστή κατεύθυνση και ότι αντιμετωπίζει με αποτελεσματικότητα το φαινόμενο της νεανικής παραβατικότητας.

Επίλογος

Σκοπός της παρούσας μελέτης δεν ήταν να προσφέρει γενικές εξηγήσεις και προβλέψεις σχετικά με το φαινόμενο της νεανικής παραβατικότητας. Αντίθετα θα έλεγε κανείς ότι παρουσιάζει περισσότερο περιγραφικό και χρηστικό χαρακτήρα για την ανάπτυξη γόνιμου διαλόγου γύρω από ζητήματα όπως αυτό του ποινικού στιγματισμού και της υποτροπής αλλά και για τη διατύπωση σκέψεων και προβληματισμών για περαιτέρω έρευνα και μελέτη. Τα αποτελέσματα της έρευνάς μας αν και δεν δύνανται να γενικευθούν στον ευρύτερο πληθυσμό, εντούτοις παρέχουν τη δυνατότητα μιας πρώτης εικόνας σχετικά με την πολυεπίπεδη επίδραση της ποινικής εμπλοκής στην ενίσχυση της παραβατικής συμπεριφοράς ενώ παράλληλα αναδεικνύουν και το ρόλο διαφόρων εγκληματογόνων παραγόντων. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι μια άρτια και ορθολογική αντεγκληματική πολιτική οφείλει να λαμβάνει υπόψη της τόσο το δράστη και το θύμα όσο και την κοινωνία ενώ σε κάθε περίπτωση το ζήτημα της ποινικής παρέμβασης ή της ριζικής μη παρέμβασης στο πεδίο χάραξης μιας τέτοιας πολιτικής παραμένει ενεργό. Αυτό που πρέπει να καταστεί σαφές στους φορείς χάραξης αντεγκληματικών στρατηγικών όσον αφορά στους ανήλικους παραβάτες είναι ότι πρόκειται για άτομα τα οποία έχουν ανάγκη και μπορούν να επενδύσουν σε ένα καλύτερο μέλλον. Πρόκειται για παραβάτες «εν τω γίνεσθαι», οι οποίοι έχουν πολλά περιθώρια επαναφοράς και ενσωμάτωσης στην κοινωνία. Σε μια τέτοια προσπάθεια δεν έχουν θέση στιγματιστικές και αχρηστευτικές πολιτικές αλλά μια πολιτική πολυμορφική και πολυεπίπεδη, η οποία να αποσκοπεί στην αποδοκιμασία της εγκληματικής συμπεριφοράς αλλά όχι του ίδιου του ανήλικου δράστη, στη συμφιλίωσή του με την κοινότητα καθώς και στην προαγωγή ενός κλίματος αμοιβαίας εμπιστοσύνης συγχρόνως όμως να στοχεύει και στη διαμόρφωση όλων εκείνων των απαιτούμενων συνθηκών για την πρόληψη της υποτροπής. Οι ανήλικοι παραβάτες έχουν ανάγκη την προοπτική ενός καλύτερου μέλλοντος και όχι το στίγμα και την περιθωριοποίηση, ενώ η αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση του φαινομένου της παραβατικότητας στο σύνολό της, όπως έχει ήδη αναφερθεί, προκύπτει κυρίως μέσα από την πρόληψη. Ο Beccaria άλλωστε έλεγε ότι *«είναι χρησιμότερο να προλαμβάνουμε τα εγκλήματα παρά να τα τιμωρούμε»*. Η

επένδυση στην πρόληψη και όχι στην καταστολή σε συνδυασμό με την εφαρμογή λιγότερο αχρηστευτικών και στιγματιστικών πολιτικών, στις περιπτώσεις όπου κρίνεται αναγκαία η παρέμβαση του ποινικού συστήματος, ίσως να έθετε σε καταλληλότερες βάσεις τη χάραξη και εφαρμογή των αντεγκληματικών πρακτικών στο πεδίο της νεανικής παραβατικότητας.

Παράρτημα Ι

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

(1)Υπηκοότητα:

(2)Ηλικία:

(3)Ποινικό αδίκημα ή αδικήματα για το οποίο/α βρίσκεσαι στη φυλακή:

(4)Ποιο είναι το μορφωτικό σου επίπεδο: (α) Δεν γνωρίζω γραφή και ανάγνωση ☐

(β)Γνωρίζω γραφή και ανάγνωση ☐ (γ) Δημοτικό ☐ (δ) Γυμνάσιο ☐ (ε) Λύκειο ☐

(στ) Τεχνική Σχολή ☐ (ζ) ΑΕΙ/ΤΕΙ ☐ (η) Ελλιπής φοίτηση σε Δημοτικό ☐ (θ)Ελλιπής

φοίτηση σε Γυμνάσιο ☐ (ι)Ελλιπής φοίτηση σε Λύκειο ☐ (κ)Ελλιπής φοίτηση σε Τεχνική

Σχολή ☐ (λ)Ελλιπής φοίτηση σε Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι. ☐

(5)Ποία ήταν η απασχόλησή σου πριν εγκλειστείς στη φυλακή;

α)Ιδιωτικός υπάλληλος ☐

(β)Δημόσιος υπάλληλος ☐

(γ)Ελεύθερος επαγγελματίας ☐

(δ)Δεν εργαζόμουν ☐

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ

(6) Μεγάλωσες με:

(α) Φυσικούς γονείς ☐ (β)Με έναν φυσικό γονέα ☐

(γ)Με έναν φυσικό γονέα και έναν θετό γονέα ☐

(δ) Θετούς γονείς ☐ (ε) Παππούδες ή άλλους συγγενείς ☐

(ζ)Μεγάλωσα σε ίδρυμα ☐ (η) Άλλο ☐

(7) Υπήρχε κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα στο οικογενειακό σου περιβάλλον;

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐ ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ ☐

Αν ΝΑΙ τι είδους;

- (α) Διαταραγμένες σχέσεις γονέων ☐ (β) Διαζύγιο γονέων ☐
 (γ) Ψυχική ασθένεια γονέα ☐ (δ) Βαριά σωματική ασθένεια γονέα ☐
 (ε) Θάνατος γονέα ☐ (στ) Αλκοολικός γονέας ☐
 (ζ) Τοξικομανής γονέας ☐ (η) Ενδοοικογενειακή βία ☐
 (θ) Άλλο ☐

(8) Υπήρχε-υπάρχει άτομο στην οικογένειά σου που να έχει διαπράξει κάποια αξιόποινη πράξη;

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐ ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ ☐

Αν ΝΑΙ ποια μέλη από την οικογένειά σου;

Αν ΝΑΙ έχει ή έχουν καταδικαστεί;

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐ ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ ☐

(9) Διατηρείς σχέση με τη φυσική σου μητέρα;

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

Αν ΝΑΙ πώς θα περιέγραφες τη σχέση σου μαζί της κατά την ανηλικότητα;

Πολύ καλή ☐ Καλή ☐ Μέτρια ☐ Κακή ☐ Πολύ κακή ☐

(10) Έχεις θετή μητέρα;

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

Αν ΝΑΙ διατηρείς σχέση μαζί της;

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

Αν ΝΑΙ πώς θα περιέγραφες τη σχέση σου μαζί της κατά την ανηλικότητα;

Πολύ καλή ☐ Καλή ☐ Μέτρια ☐ Κακή ☐ Πολύ κακή ☐

(11) Διατηρείς σχέση με το φυσικό σου πατέρα;

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

Αν ΝΑΙ πώς θα περιέγραφες τη σχέση σου μαζί του κατά την ανηλικότητα;

Πολύ καλή ☐ Καλή ☐ Μέτρια ☐ Κακή ☐ Πολύ κακή ☐

(12) Έχεις θετό πατέρα;

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

Αν ΝΑΙ διατηρείς σχέση μαζί του;

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

Αν ΝΑΙ πώς θα περιέγραφες τη σχέση σου μαζί του κατά την ανηλικότητα;

Πολύ καλή ☐ Καλή ☐ Μέτρια ☐ Κακή ☐ Πολύ κακή ☐

(13) Πώς θα περιέγραφες την οικονομική κατάσταση της οικογένειά σου;

Πολύ καλή ☐ Καλή ☐ Μέτρια ☐ Κακή ☐ Πολύ κακή ☐

(14) Ποιο είναι το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας σου;

(α) Δεν γνωρίζει γραφή και ανάγνωση ☐ (β) Γνωρίζει γραφή και ανάγνωση ☐ (γ) Δημοτικό ☐ (δ) Γυμνάσιο ☐ (ε) Λύκειο ☐ (στ) Τεχνική Σχολή ☐ (ζ) Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι. ☐ (η) Ελλιπής φοίτηση σε Δημοτικό ☐ (θ) Ελλιπής φοίτηση σε Γυμνάσιο ☐ (ι) Ελλιπής φοίτηση σε Λύκειο ☐ (κ) Ελλιπής φοίτηση σε Τεχνική Σχολή ☐ (λ) Ελλιπής φοίτηση σε Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι. ☐ (μ) Δεν γνωρίζω ☐

(15) Ποιο είναι το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα σου;

(α) Δεν γνωρίζει γραφή και ανάγνωση ☐ (β) Γνωρίζει γραφή και ανάγνωση ☐ (γ) Δημοτικό ☐ (δ) Γυμνάσιο ☐ (ε) Λύκειο ☐ (στ) Τεχνική Σχολή ☐ (ζ) Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι. ☐ (η) Ελλιπής φοίτηση σε Δημοτικό ☐ (θ) Ελλιπής φοίτηση σε Γυμνάσιο ☐ (ι) Ελλιπής φοίτηση σε Λύκειο ☐ (κ) Ελλιπής φοίτηση σε Τεχνική Σχολή ☐ (λ) Ελλιπής φοίτηση σε Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι. ☐ (μ) Δεν γνωρίζω ☐

ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΚΑΙ ΕΜΠΛΟΚΗ ΣΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

(16) Έχεις διαπράξει στο παρελθόν κάποιο/α ποινικό αδίκημα/τα εκτός από αυτό για το οποίο βρίσκεσαι τώρα στη φυλακή και για το οποίο δεν έχεις συλληφθεί;

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

Αν ΝΑΙ τι ποινικό αδίκημα/τα ήταν και σε ποιά ηλικία το/τα διέπραξες;

Αν διέπραξες περισσότερα από ένα ποινικά αδικήματα σε τι ηλικία διέπραξες το πρώτο και το τελευταίο;

(17) Έχεις διαπράξει στο παρελθόν κάποιο ποινικό αδίκημα/τα εκτός από αυτό για το οποίο βρίσκεσαι τώρα στη φυλακή και για το οποίο/α ενεπλάκης στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης;

ΝΑΙ ☐ **ΟΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** τι είδους ποινικό αδίκημα/τα ήταν και σε ποια ηλικία το/τα διέπραξες;

(18) Σε περίπτωση που έχεις διαπράξει στο παρελθόν κάποιο ποινικό αδίκημα/τα εκτός από αυτό για το οποίο βρίσκεσαι τώρα στη φυλακή και για το οποίο/α ενεπλάκης στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης ποια ήταν η έκβαση της εμπλοκής σου αυτής;

(α) Συνελήφθην και δεν παραπέμφθηκα ☐

(β) Παραπέμφθηκα και αθωώθηκα ☐

(γ) Παραπέμφθηκα και κρίθηκα ένοχος ☐

(19) Σε περίπτωση που έχεις διαπράξει στο παρελθόν κάποιο ποινικό αδίκημα/τα εκτός από αυτό για το οποίο βρίσκεσαι τώρα στη φυλακή και για το οποίο/α ενεπλάκης στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, **παραπέμφθηκες και κρίθηκες ένοχος** τι είδους ποινή σου επιβλήθηκε και ποιο το ύψος αυτής;

Κράτηση ☐

Πρόστιμο ☐

Φυλάκιση ☐

Χρηματική ποινή ☐

Αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα ☐

Ποινικός Σωφρονισμός ☐

Κάθειρξη ☐

Άλλο ☐

(20) Συνολικά πόσες φορές ενεπλάκης στο παρελθόν στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης;

ΠΟΙΝΙΚΗ ΣΤΙΓΜΑΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΗΛΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ
ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΠΑΡΕΚΚΛΙΣΗ

(21) Κατά την εμπλοκή σου στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, την περίοδο της ανηλικότητάς σου, έχεις να κάνεις κάποια παρατήρηση είτε θετική είτε αρνητική σχετικά με τη συμπεριφορά των φορέων του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης προς εσένα;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** η παρατήρησή σου είναι θετική ή αρνητική και ποια είναι αυτή;

(22) Κατά την εμπλοκή σου στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, την περίοδο της ανηλικότητάς σου, εθεάθης από τρίτους κατά τα διάφορα στάδια της εμπλοκής αυτής;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** σε τι είδους περίσταση εθεάθης από τρίτους και πώς αισθάνθηκες για αυτό;

(23) Κατά την εμπλοκή σου σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, την περίοδο της ανηλικότητάς σου, υπήρξαν συμπεριφορές των φορέων του συστήματος που σε έκαναν να νιώσεις ότι παραβιάζεται η σφαίρα της ιδιωτικότητάς σου;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** ποιές ήταν αυτές;

(24) Κατά την εμπλοκή στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, την περίοδο της ανηλικότητάς σου, υπήρξε συμπεριφορά των φορέων του συστήματος, η οποία σε έκανε να νιώσεις ότι σου αποδίδεται η ταμπέλα του παρεκκλίνοντος;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** ποιά ήταν αυτή;

Αν υπήρξε μια τέτοια συμπεριφορά από τους φορείς του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης προς εσένα, αυτό πώς σε έκανε να αισθανθείς;

(25) Το σχολικό σου περιβάλλον γνώριζε την εμπλοκή σου στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης;

ΝΑΙ ☐

ΌΧΙ ☐

ΕΙΧΑ ΗΔΗ ΔΙΑΚΟΨΕΙ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΜΟΥ ΕΜΠΛΟΚΗ ☐

ΔΕΝ ΦΟΙΤΗΣΑ ΠΟΤΕ ΣΕ ΣΧΟΛΕΙΟ ☐

Αν **ΝΑΙ** αυτό επηρέασε τη σχέση σου με το σχολείο;

ΝΑΙ ☐

ΌΧΙ ☐

Αν **ΝΑΙ** τι επηρεάστηκε στη σχέση σου αυτή;

Αν **ΝΑΙ** εγκατέλειψες για αυτό το λόγο το σχολείο;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

(26)Εργαζόσουν στο παρελθόν κατά την ανηλικότητα;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **Ναι** είχες πρόβλημα στην ανεύρεση εργασίας;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** γιατί;

(27) Αν **ΝΑΙ** αυτή η αδυναμία ευρέσεως εργασίας έπαιξε ρόλο στην απόφασή σου να διαπράξεις εκ νέου παραβατική πράξη;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** τι είδους παραβατική πράξη;

(28)Τα μέλη της οικογένειά σου γνώριζαν την εμπλοκή σου στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐ **ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ** ☐

Αν **ΝΑΙ** πως αντέδρασαν;

Με στήριξαν ψυχολογικά και συναισθηματικά ☐ **Μου έδειξαν μεγαλύτερο ενδιαφέρον** ☐ **Έγιναν πιο διαλλακτικοί απέναντί μου** ☐ **Το οικογενειακό μου περιβάλλον έγινε πιο αυστηρό απέναντί μου** ☐ **Το οικογενειακό μου περιβάλλον έγινε πιο εχθρικό απέναντί μου** ☐ **Το οικογενειακό μου περιβάλλον έγινε πιο αδιάφορο απέναντί μου** ☐ **Το οικογενειακό μου περιβάλλον μου συμπεριφερόταν με υποτιμητικό τρόπο** ☐ **Με έδιωξε από το σπίτι** ☐ **Διέκοψε κάθε επαφή μαζί μου** ☐ **Άλλο** ☐

(29) Το οικογενειακό σου περιβάλλον σου υπενθύμιζε με οποιονδήποτε τρόπο την παραβατική σου συμπεριφορά και την εμπλοκή σου στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** πόσο συχνά γινόταν αυτό;

ΣΠΑΝΙΑ ☐ **ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ** ☐ **ΣΥΧΝΑ** ☐ **ΠΟΛΥ ΣΥΧΝΑ** ☐

Αυτό ήταν κάτι που σε ενοχλούσε;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** σε τι βαθμό;

ΕΛΑΧΙΣΤΑ ☐ **ΛΙΓΟ** ☐ **ΠΟΛΥ** ☐ **ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ** ☐

(30) Οι φίλοι που είχες μέχρι τη στιγμή της πρώτης σου εμπλοκής στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης ήταν παρεκκλίνοντα άτομα, μη παρεκκλίνοντα ή και τα δύο;

ΠΑΡΕΚΚΛΙΝΟΝΤΑ ☐ **ΜΗ ΠΑΡΕΚΚΛΙΝΟΝΤΑ** ☐ **ΚΑΙ ΤΑ ΔΥΟ** ☐

(31) Αν το φιλικό σου περιβάλλον αποτελούνταν **από/ή και από παρεκκλίνοντα** άτομα αυτά γνώριζαν την εμπλοκή σου στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐ **ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ** ☐

Αν **ΝΑΙ** πώς αντέδρασαν;

Η συμπεριφορά τους απέναντί μου δεν άλλαξε καθόλου ☐ **Με στήριξαν ψυχολογικά και συναισθηματικά** ☐ **Αύξησαν τις επαφές μαζί μου** ☐ **Μου έδειξαν μεγαλύτερο ενδιαφέρον** ☐ **Δεν με στήριξαν ψυχολογικά και συναισθηματικά** ☐ **Μείωσαν τις επαφές μαζί μου** ☐ **Με απομάκρυναν εντελώς** ☐ **Μου συμπεριφέρονταν με υποτιμητικό τρόπο** ☐ **Άλλο** ☐

(32) Αν το φιλικό σου περιβάλλον αποτελούνταν **από/ή και από μη παρεκκλίνοντα** άτομα αυτά γνώριζαν την εμπλοκή σου στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐ **ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ** ☐

Αν **ΝΑΙ** πώς αντέδρασαν;

Η συμπεριφορά τους απέναντί μου δεν άλλαξε καθόλου ☐ **Με στήριξαν ψυχολογικά και συναισθηματικά** ☐ **Αύξησαν τις επαφές μαζί μου** ☐ **Μου έδειξαν μεγαλύτερο ενδιαφέρον** ☐

☐ Δεν με στήριξαν ψυχολογικά και συναισθηματικά ☐ Μείωσαν τις επαφές μαζί μου ☐
Με απομάκρυναν εντελώς ☐ Μου συμπεριφέρονταν με υποτιμητικό τρόπο ☐ Άλλο ☐

(33) Οι φίλοι σου σου υπενθύμιζαν με οποιονδήποτε τρόπο την προηγούμενη παραβατική σου συμπεριφορά και την εμπλοκή σου στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** πόσο συχνά γινόταν αυτό;

ΣΠΑΝΙΑ ☐ **ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ** ☐ **ΣΥΧΝΑ** ☐ **ΠΟΛΥ ΣΥΧΝΑ** ☐

Αυτό ήταν κάτι που σε ενοχλούσε;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** σε τί βαθμό;

ΕΛΑΧΙΣΤΑ ☐ **ΛΙΓΟ** ☐ **ΠΟΛΥ** ☐ **ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ** ☐

(34) Από την 1^η ως την τελευταία εμπλοκή σου στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης οι φίλοι σου ήταν παρεκκλίνοντα άτομα, μη παρεκκλίνοντα ή και τα δύο;

ΠΑΡΕΚΚΛΙΝΟΝΤΑ ☐ **ΜΗ ΠΑΡΕΚΚΛΙΝΟΝΤΑ** ☐ **ΚΑΙ ΤΑ ΔΥΟ** ☐

Αν ήταν **με ή/και με** παρεκκλίνοντα άτομα, αυτό ήταν μια δική σου επιλογή ή αναγκαία συνέπεια άλλων παραγόντων;

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΕΠΙΛΟΓΗ ☐ **ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΣΥΝΕΠΕΙΑ** ☐ **ΕΝ ΜΕΡΕΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΕΠΙΛΟΓΗ ΚΑΙ ΕΝ ΜΕΡΕΙ ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΣΥΝΕΠΕΙΑ** ☐

Αν ήταν **ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΣΥΝΕΠΕΙΑ** ή **ΕΝ ΜΕΡΕΙ ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΣΥΝΕΠΕΙΑ** άλλων παραγόντων ποιοι ήταν αυτοί;

(35) Κατά τη συναναστροφή με άλλα παρεκκλίνοντα άτομα βρήκες σημεία ταύτισης με τα άτομα αυτά;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

(36) Κατά τη συναναστροφή με άλλα παρεκκλίνοντα άτομα ανέπτυξες καλύτερο κώδικα επικοινωνίας απ' ό,τι είχες αναπτύξει με το κοινωνικά αποδεκτό φιλικό σου περιβάλλον;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

(37) Κατά τη συναναστροφή με άλλα παρεκκλίνοντα άτομα ένιωθες να σε σέβονται ή να σε εκτιμούν περισσότερο απ' ό,τι σε σέβονταν ή εκτιμούσαν τα άτομα του κοινωνικά αποδεκτού φιλικού σου περιβάλλοντος;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

(38) Κατά τη συναναστροφή σου με άλλα παρεκκλίνοντα άτομα ένιωθες να φέρεις το στίγμα του παρεκκλίνοντος ή παραβάτη;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** κατά τη συναναστροφή σου με τα παρεκκλίνοντα αυτά άτομα ένιωθες να μπορείς να αντιμετωπίζεις τα όποια προβλήματα προέκυπταν από τον στιγματισμό σου ως παραβάτη πιο εύκολα;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐ **Ο ΣΤΙΓΜΑΤΙΣΜΟΣ ΩΣ ΠΑΡΑΒΑΤΗ ΔΕΝ ΜΟΥ ΠΡΟΚΑΛΟΥΣΕ ΚΑΝΕΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑ** ☐

(39) Η συναναστροφή σου με άλλα παρεκκλίνοντα άτομα σε οδήγησε κάποια στιγμή σε ένταξη σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** πιστεύεις ότι η ένταξή σου αυτή έπαιξε ρόλο στη συνέχιση της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς σου;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

(40) Η οργανωμένη εγκληματική ομάδα, στην οποία εντάχθηκες δικαιολογούσε και παρουσίαζε ως «φυσιολογική» την παραβατική συμπεριφορά των μελών της;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

(41) Με την ένταξή σου στην οργανωμένη εγκληματική ομάδα ήταν περισσότερες για εσένα οι ευκαιρίες διάπραξης παραβατικών πράξεων;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

(42) Με την ένταξή σου στην οργανωμένη εγκληματική ομάδα ήταν πιο εύκολη για σένα η διάπραξη παραβατικών πράξεων;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

(43) Γιατί επέλεξες να εμπλακείς σε εγκληματικές δραστηριότητες και ποιους στόχους εξυπηρετούσε η απόφασή αυτή;

(44) Υπό ποιες συνθήκες δεν θα είχες επιλέξει να εμπλακείς σε εγκληματικές δραστηριότητες;

(45) Επιθυμείς την κοινωνική επανένταξη;

ΝΑΙ ☐

ΌΧΙ ☐

Αν **ΝΑΙ** με ποιόν τρόπο πιστεύεις ότι η πολιτεία και το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης θα πρέπει να σε αντιμετωπίσει έτσι ώστε να συνδράμει στην επανένταξή σου;

ΑΥΤΟΣΥΜΠΛΗΡΟΥΜΕΝΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

ΟΜΑΔΑ ΕΛΕΓΧΟΥ

ΑΤΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

(1)Υπηκοότητα:

(2)Ηλικία (να δώσετε αριθμητική απάντηση)

(3)Εργάζεσαι; ΝΑΙ ☐ ΌΧΙ ☐

Αν ΝΑΙ τι είδους εργασία κάνεις; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

(α)Ιδιωτικός υπάλληλος ☐

(β)Δημόσιος υπάλληλος ☐

(γ)Ελεύθερος επαγγελματίας ☐

(4) Οικογενειακή κατάσταση:

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ

(5) Μεγάλωσες με: (επιλέξτε μία ή περισσότερες από τις παρακάτω απαντήσεις)

(α) Φυσικούς γονείς ☐ (β) Με έναν φυσικό γονέα ☐

(γ)Με έναν φυσικό γονέα και έναν θετό γονέα ☐

(δ) Θετούς γονείς ☐ (ε) Παππούδες ή άλλους συγγενείς ☐

(ζ)Μεγάλωσα σε ίδρυμα ☐ (η) Άλλο ☐

(6)Υπήρχε κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα στο οικογενειακό περιβάλλον στο οποίο μεγάλωσες;
(επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ ΌΧΙ ☐ ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ ☐

Αν ΝΑΙ τί είδους; (επιλέξτε μία ή περισσότερες από τις παρακάτω απαντήσεις)

(α) Διαταραγμένες σχέσεις γονέων ☐

(β) Διαζύγιο γονέων ☐

(γ) Ψυχική ασθένεια γονέα ☐ (δ) Βαριά σωματική ασθένεια γονέα ☐

(ε) Θάνατος γονέα ☐ (στ) Αλκοολικός γονέας ☐

(ζ) Τοξικομανής γονέας ☐ (η) Ενδοοικογενειακή βία ☐

(θ) Άλλο ☐

(7) Υπήρχε- υπάρχει άτομο στην οικογένειά σου που να έχει διαπράξει κάποια αξιόποινη πράξη; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐ ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ ☐

Αν ΝΑΙ ένα ή περισσότερα από ένα οικογενειακά μέλη ενεπλάκησαν σε παραβατική συμπεριφορά; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΈΝΑ ☐ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΑ ΑΠΟ ΕΝΑ ☐

Ποιο ή ποια οικογενειακή μέλη;

Αν ΝΑΙ έχει/ έχουν καταδικαστεί; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐ ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ ☐

(8) Διατηρείς σχέση με τη φυσική σου μητέρα; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

Αν ΝΑΙ πώς θα περιέγραφες τη σχέση σου μαζί της κατά την περίοδο της ανηλικότητας; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

Πολύ καλή ☐ Καλή ☐ Μέτρια ☐ Κακή ☐ Πολύ κακή ☐

(9) Έχεις θετή μητέρα; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

Αν ΝΑΙ διατηρείς σχέση μαζί της; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

Αν ΝΑΙ πώς θα περιέγραφες τη σχέση σου μαζί της κατά την περίοδο της ανηλικότητας; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

Πολύ καλή ☐ Καλή ☐ Μέτρια ☐ Κακή ☐ Πολύ κακή ☐

(10) Διατηρείς σχέση με το φυσικό σου πατέρα; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** πώς θα περιέγραφες τη σχέση σου μαζί του κατά την περίοδο της ανηλικότητας;
(επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

Πολύ καλή ☐ **Καλή** ☐ **Μέτρια** ☐ **Κακή** ☐ **Πολύ κακή** ☐

(11) Έχεις θετό πατέρα; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** διατηρείς σχέση μαζί του; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** πώς θα περιέγραφες τη σχέση σου μαζί του κατά την περίοδο της ανηλικότητας;
(επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

Πολύ καλή ☐ **Καλή** ☐ **Μέτρια** ☐ **Κακή** ☐ **Πολύ κακή** ☐

(12) Πώς θα περιέγραφες την οικονομική κατάσταση της οικογένειά σου; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

Πολύ καλή ☐ **Καλή** ☐ **Μέτρια** ☐ **Κακή** ☐ **Πολύ κακή** ☐

(13) Ποιο είναι το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας σου; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

(α) Δεν γνωρίζει γραφή και ανάγνωση ☐ (β) Γνωρίζει γραφή και ανάγνωση ☐ (γ) Δημοτικό ☐ (δ) Γυμνάσιο ☐ (ε) Λύκειο ☐ (στ) Τεχνική Σχολή ☐ (ζ) Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι. ☐ (η) Ελλιπής φοίτηση σε Δημοτικό ☐ (θ) Ελλιπής φοίτηση σε Γυμνάσιο ☐ (ι) Ελλιπής φοίτηση σε Λύκειο ☐ (κ) Ελλιπής φοίτηση σε Τεχνική Σχολή ☐ (λ) Ελλιπής φοίτηση σε Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι. ☐ (μ) Δεν γνωρίζω ☐

(14) Ποιο είναι το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα σου; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

(α) Δεν γνωρίζει γραφή και ανάγνωση ☐ (β) Γνωρίζει γραφή και ανάγνωση ☐ (γ) Δημοτικό ☐ (δ) Γυμνάσιο ☐ (ε) Λύκειο ☐ (στ) Τεχνική Σχολή ☐ (ζ) Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι. ☐ (η) Ελλιπής φοίτηση σε Δημοτικό ☐ (θ) Ελλιπής φοίτηση σε Γυμνάσιο ☐ (ι) Ελλιπής φοίτηση σε Λύκειο ☐ (κ) Ελλιπής φοίτηση σε Τεχνική Σχολή ☐ (λ) Ελλιπής φοίτηση σε Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι. ☐ (μ) Δεν γνωρίζω ☐

ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

(15) Έχεις διαπράξει ποτέ κάποιο ποινικό αδίκημα; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** αυτό έγινε περισσότερο από μία φορές; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

(16) Σε περίπτωση που έχεις διαπράξει ένα ή περισσότερα ποινικά αδικήματα τι είδους ήταν αυτό/αυτά; (επιλέξτε μία ή περισσότερες από τις παρακάτω απαντήσεις)

α. ΚΛΟΠΗ ☐

β. ΥΠΕΞΑΙΡΕΣΗ ☐

γ. ΛΗΣΤΕΙΑ ☐

δ. ΑΠΑΤΗ ☐

ε. ΕΚΒΙΑΣΗ ☐

στ. ΠΛΑΣΤΟΓΡΑΦΙΑ ☐

ζ. ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΒΛΑΒΗ ☐

η. ΑΝΘΡΩΠΟΚΤΟΝΙΑ ΑΠΟ ΠΡΟΘΕΣΗ ☐

θ. ΧΡΗΣΗ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ ΟΥΣΙΩΝ ☐

ι. ΕΜΠΟΡΙΑ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ ΟΥΣΙΩΝ ☐

κ. ΦΘΟΡΑ ΞΕΝΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ☐

λ. ΒΙΑΣΜΟΣ ☐

μ. ΆΛΛΟ ☐

(17) Σε περίπτωση που διέπραξες ένα ή περισσότερα από τα παραπάνω αδικήματα, ποια από αυτά διέπραξες κατά την περίοδο της ανηλικότητας; (επιλέξτε μία ή περισσότερες από τις παρακάτω απαντήσεις)

α. ΚΛΟΠΗ ☐

β. ΥΠΕΞΑΙΡΕΣΗ ☐

γ. ΛΗΣΤΕΙΑ ☐

δ. ΑΠΑΤΗ ☐

ε. ΕΚΒΙΑΣΗ ☐

στ. ΠΛΑΣΤΟΓΡΑΦΙΑ ☐

ζ. ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΒΛΑΒΗ ☐

η. ΑΝΘΡΩΠΟΚΤΟΝΙΑ ΑΠΟ ΠΡΟΘΕΣΗ ☐

θ. ΧΡΗΣΗ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ ΟΥΣΙΩΝ ☐

ι. ΕΜΠΟΡΙΑ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ ΟΥΣΙΩΝ ☐

κ. ΦΘΟΡΑ ΞΕΝΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ☐

λ. ΒΙΑΣΜΟΣ ☐

μ. ΆΛΛΟ ☐

(18) Σε περίπτωση που διέπραξες ένα ή περισσότερα από τα παραπάνω αδικήματα, ποια από αυτά διέπραξες κατά την περίοδο της ενηλικότητας; (επιλέξτε μία ή περισσότερες από τις παρακάτω απαντήσεις)

α. ΚΛΟΠΗ ☐

β. ΥΠΕΞΑΙΡΕΣΗ ☐

γ. ΛΗΣΤΕΙΑ ☐

δ. ΑΠΑΤΗ ☐

ε. ΕΚΒΙΑΣΗ ☐

στ. ΠΛΑΣΤΟΓΡΑΦΙΑ ☐

ζ. ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΒΛΑΒΗ ☐

η. ΑΝΘΡΩΠΟΚΤΟΝΙΑ ΑΠΟ ΠΡΟΘΕΣΗ ☐

θ. ΧΡΗΣΗ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ ΟΥΣΙΩΝ ☐

ι. ΕΜΠΟΡΙΑ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ ΟΥΣΙΩΝ ☐

κ. ΦΘΟΡΑ ΞΕΝΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ☐

λ. ΒΙΑΣΜΟΣ ☐

μ. ΆΛΛΟ ☐

(19) Σε περίπτωση που έχεις διαπράξει ποινικό αδίκημα σχετικό με χρήση ναρκωτικών ουσιών αυτό έγινε περισσότερες από μια φορές; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐

ΌΧΙ ☐

Αν **ΝΑΙ** απέκτησες εξάρτηση από τη χρήση ναρκωτικών ουσιών; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐

ΌΧΙ ☐

(20) Σε περίπτωση που έχεις διαπράξει μόνο ένα ποινικό αδίκημα στο παρελθόν σε τι ηλικία το διέπραξες; (να δώσετε αριθμητική απάντηση)

(21) Σε περίπτωση που έχεις διαπράξει περισσότερα από ένα ποινικά αδικήματα στο παρελθόν σε τι ηλικία διέπραξες το πρώτο; (να δώσετε αριθμητική απάντηση)

(22) Σε περίπτωση που έχεις διαπράξει περισσότερα από ένα ποινικά αδικήματα στο παρελθόν σε τι ηλικία διέπραξες το τελευταίο; (να δώσετε αριθμητική απάντηση)

(23) Σε περίπτωση που έχεις διαπράξει ένα ή περισσότερα ποινικά αδικήματα συνελήφθης ποτέ; **ΝΑΙ** ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** πόσες συλλήψεις είχες; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

Μία ☐

Δύο ☐

Τρεις ☐

Τέσσερις ☐

Πέντε ☐

Περισσότερες από πέντε ☐

(24) Σε περίπτωση που είχες μία ή περισσότερες συλλήψεις στο παρελθόν πόσες φορές απλά συνελήφθης χωρίς όμως να δικαστείς από ποινικό δικαστήριο για αυτό; *(επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)*

Μία ☐

Δύο ☐

Τρεις ☐

Τέσσερις ☐

Πέντε ☐

Περισσότερες από πέντε ☐

Καμία ☐

(25) Σε περίπτωση που είχες μία ή περισσότερες συλλήψεις στο παρελθόν πόσες φορές παραπέμφθηκες και δικάστηκες από ποινικό δικαστήριο για αυτό αλλά αθωώθηκες; *(επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)*

Μία ☐

Δύο ☐

Τρεις ☐

Τέσσερις ☐

Πέντε ☐

Περισσότερες από πέντε ☐

Καμία ☐

(26) Σε περίπτωση που είχες μία ή περισσότερες συλλήψεις στο παρελθόν πόσες φορές παραπέμφθηκες, δικάστηκες από ποινικό δικαστήριο και καταδικάστηκες για αυτό; *(επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)*

Μία ☐

Δύο ☐

Τρεις ☐

Τέσσερις ☐

Πέντε ☐

Περισσότερες από πέντε ☐

Καμία ☐

(27) Αν κρίθηκες ένοχος και καταδικάστηκες από ποινικό δικαστήριο μία ή περισσότερες φορές τι ποινή σου επιβλήθηκε; (επιλέξτε μία ή περισσότερες από τις παρακάτω απαντήσεις)

Κράτηση ☐

Πρόστιμο ☐

Φυλάκιση ☐

Χρηματική ποινή ☐

Αναμορφωτικό ή θεραπευτικό μέτρο ☐

Ποινικός Σωφρονισμός σε Κατάστημα Κράτησης Νέων ☐

Κάθειρξη ☐

Άλλο ☐

ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΣΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ, ΦΙΛΙΚΟ ΚΑΘΩΣ ΚΑΙ ΣΤΟ ΕΥΡΥΤΕΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

*(στις επόμενες ερωτήσεις θα προχωρήσετε μόνο εφόσον έχετε απαντήσει ότι έχετε διαπράξει στο παρελθόν ένα ή περισσότερα ποινικά αδικήματα **ΟΤΑΝ ΗΣΑΣΤΑΝ ΑΝΗΛΙΚΟΙ ΑΛΛΑ ΔΕΝ ΕΧΕΤΕ ΣΥΛΛΗΦΘΕΙ** ποτέ για αυτό ή αυτά **ΟΣΟ ΗΣΑΣΤΑΝ ΑΝΗΛΙΚΟΙ**)*

(28) Το σχολικό σου περιβάλλον γνώριζε την παραβατική σου πράξη ή πράξεις; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐

ΌΧΙ ☐

ΕΙΧΑ ΗΔΗ ΣΤΑΜΑΤΗΣΕΙ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΟΤΑΝ ΕΚΑΝΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΜΟΥ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ ☐

ΔΕΝ ΦΟΙΤΗΣΑ ΣΕ ΣΧΟΛΕΙΟ ☐

ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ ☐

Αν **ΝΑΙ** αυτό επηρέασε τη σχέση σου με το σχολείο; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** ως προς τι επηρεάστηκε η σχέση αυτή; (ανοιχτή ερώτηση)

Αν **ΝΑΙ** εγκατέλειψες για αυτό το λόγο το σχολείο; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

(29) Εργαζόσουν κατά την ανηλικότητα; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** είχες ποτέ πρόβλημα στην ανεύρεση εργασίας λόγω της εμπλοκής σου σε παραβατική δράση; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

(30) Αν **ΝΑΙ** αυτή η αδυναμία ευρέσεως εργασίας έπαιξε ρόλο στην απόφαση σου να διαπράξεις εκ νέου παραβατική πράξη; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** τι είδους παραβατική πράξη; (ανοιχτή ερώτηση)

(31) Τα μέλη της οικογένειά σου γνώριζαν την παραβατική σου πράξη/πράξεις; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐ **ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ** ☐

Αν **ΝΑΙ** πώς αντέδρασαν; (επιλέξτε μία ή περισσότερες από τις παρακάτω απαντήσεις)

Η συμπεριφορά τους δεν άλλαξε καθόλου ☐

Με στήριξαν ψυχολογικά και συναισθηματικά ☐

Μου έδειξαν μεγαλύτερο ενδιαφέρον ☐

Έγιναν πιο διαλλακτικοί απέναντί μου ☐

Με συμβούλευσαν να μην ξαναδιαπράξω ποινικό αδίκημα ☐

Το οικογενειακό μου περιβάλλον έγινε πιο αυστηρό απέναντί μου ☐

Το οικογενειακό μου περιβάλλον έγινε πιο εχθρικό απέναντί μου ☐

Το οικογενειακό μου περιβάλλον αδιαφόρησε εντελώς ☐

Το οικογενειακό μου περιβάλλον μου συμπεριφερόταν με υποτιμητικό τρόπο ☐

Με έδιωξε από το σπίτι ☐

Διέκοψε κάθε επαφή μαζί μου ☐

Άλλο ☐

(32) Το οικογενειακό σου περιβάλλον σου υπενθύμιζε με οποιονδήποτε τρόπο την παραβατική σου πράξη/πράξεις; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ ΌΧΙ ☐

Αν ΝΑΙ πόσο συχνά γινόταν αυτό; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΣΠΑΝΙΑ ☐ ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ ☐ ΣΥΧΝΑ ☐ ΠΟΛΥ ΣΥΧΝΑ ☐

Αυτό ήταν κάτι που σε ενοχλούσε; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ ΌΧΙ ☐

Αν ΝΑΙ σε τι βαθμό; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΕΛΑΧΙΣΤΑ ☐ ΛΙΓΟ ☐ ΠΟΛΥ ☐ ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ ☐

(33) Οι φίλοι που είχες μέχρι τη στιγμή που διέπραξες την παραβατική σου πράξη ή την πρώτη σου παραβατική πράξη, σε περίπτωση που έχεις διαπράξει περισσότερες από μία τέτοιες πράξεις, ήταν: (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΔΙΕΠΡΑΤΤΑΝ ΠΟΙΝΙΚΑ ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ ☐

ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΔΙΕΠΡΑΤΤΑΝ ΠΟΙΝΙΚΑ ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ ☐

ΚΑΙ ΤΑ ΔΥΟ ☐

(34) Αν το φιλικό σου περιβάλλον αποτελούνταν από/ή και από άτομα που ΔΙΕΠΡΑΤΤΑΝ ποινικά αδικήματα, αυτά γνώριζαν την παραβατική σου πράξη/πράξεις; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ ΌΧΙ ☐ ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ ☐

Αν **ΝΑΙ** πώς αντέδρασαν; (επιλέξτε μία ή περισσότερες από τις παρακάτω απαντήσεις)

Η συμπεριφορά τους απέναντί μου δεν άλλαξε καθόλου ☐

Με στήριξαν ψυχολογικά και συναισθηματικά ☐

Αύξησαν τις επαφές μαζί μου ☐

Μου έδειξαν μεγαλύτερο ενδιαφέρον ☐

Με συμβούλευσαν να μην ξαναδιαπράξω ποινικό αδίκημα ☐

Με παρότρυναν να ξαναδιαπράξω ποινικό αδίκημα ☐

Μου υπέδειξαν τρόπους για να αποφύγω πιθανή σύλληψη στο μέλλον σε περίπτωση που θελήσω να ξαναδιαπράξω ποινικό αδίκημα ☐

Δεν με στήριξαν ψυχολογικά και συναισθηματικά ☐

Μείωσαν τις επαφές μαζί μου ☐

Με απομάκρυναν εντελώς ☐

Μου συμπεριφέρονταν με υποτιμητικό τρόπο ☐

Άλλο ☐

(35) Αν το φιλικό σου περιβάλλον αποτελούνταν από/ή και από άτομα που **ΔΕΝ διέπρατταν ποινικά αδικήματα**, αυτά γνώριζαν την παραβατική σου πράξη/πράξεις; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐ **ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ** ☐

Αν **ΝΑΙ** πώς αντέδρασαν; (επιλέξτε μία ή περισσότερες από τις παρακάτω απαντήσεις)

Η συμπεριφορά τους απέναντί μου δεν άλλαξε καθόλου ☐

Με στήριξαν ψυχολογικά και συναισθηματικά ☐

Αύξησαν τις επαφές μαζί μου ☐

Μου έδειξαν μεγαλύτερο ενδιαφέρον ☐

Με συμβούλευσαν να μην ξαναδιαπράξω ποινικό αδίκημα ☐

Με παρότρυναν να ξαναδιαπράξω ποινικό αδίκημα ☐

Μου υπέδειξαν τρόπους για να αποφύγω πιθανή σύλληψη στο μέλλον σε περίπτωση που θελήσω να ξαναδιαπράξω ποινικό αδίκημα ☐

Δεν με στήριξαν ψυχολογικά και συναισθηματικά ☐

Μείωσαν τις επαφές μαζί μου ☐

Με απομάκρυναν εντελώς ☐

Με συμπεριφέρονταν με υποτιμητικό τρόπο ☐

Άλλο ☐

(36) Οι φίλοι σου υπενθύμιζαν με οποιονδήποτε τρόπο την παραβατική σου πράξη/πράξεις;
(επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** σου την/τις υπενθύμιζαν οι φίλοι που **διέπρατταν** ποινικά αδικήματα, οι φίλοι που **δεν διέπρατταν** ποινικά αδικήματα ή και **οι μεν και οι δε;** (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΜΟΝΟ ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΠΟΥ ΔΙΕΠΡΑΤΤΑΝ ΠΟΙΝΙΚΑ ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ ☐

ΜΟΝΟ ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΠΟΥ ΔΕΝ ΔΙΕΠΡΑΤΤΑΝ ΠΟΙΝΙΚΑ ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ ☐

ΚΑΙ ΟΙ ΔΥΟ ☐

Αν **ΝΑΙ** πόσο συχνά γινόταν αυτό; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΣΠΑΝΙΑ ☐ **ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ** ☐ **ΣΥΧΝΑ** ☐ **ΠΟΛΥ ΣΥΧΝΑ** ☐

Αυτό ήταν κάτι που σε ενοχλούσε; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** σε τι βαθμό; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΕΛΑΧΙΣΤΑ ☐ **ΛΙΓΟ** ☐ **ΠΟΛΥ** ☐ **ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ** ☐

(37) Οι φίλοι που είχες **από τη στιγμή** που διέπραξες ποινικό αδίκημα ή το πρώτο σου ποινικό αδίκημα, σε περίπτωση που έχεις διαπράξει περισσότερα από ένα ποινικά αδικήματα, **έως τώρα** είναι: (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΔΙΑΠΡΑΤΤΟΥΝ ΠΟΙΝΙΚΑ ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ ☐

ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΔΙΑΠΡΑΤΤΟΥΝ ΠΟΙΝΙΚΑ ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ ☐

ΚΑΙ ΤΑ ΔΥΟ ☐

Αν οι παρέες σου είναι τώρα ή ήταν στο παρελθόν **με ή/και με άτομα, που διαπράττουν ή διέπρατταν** ποινικά αδικήματα, αυτό προέκυψε ως αποτέλεσμα της απόρριψής σου από φίλους που δεν είχαν εμπλοκή σε ποινικά αξιόποινες πράξεις; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΟΧΙ** η συναναστροφή σου με άτομα που διαπράττουν ποινικά αδικήματα ήταν δική σου επιλογή; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΟΧΙ** ☐

(38) Κατά την περίοδο της ανηλικότητάς σου αισθάνθηκες ποτέ να σου αποδίδεται η ταμπέλα του παραβάτη –«του κακού παιδιού»- από το οικογενειακό, φιλικό, εργασιακό ή ευρύτερο κοινωνικό σου περιβάλλον; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΟΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** από ποιους; (επιλέξτε μία ή περισσότερες από τις παρακάτω απαντήσεις)

Από την οικογένεια μου ☐

Από τους φίλους μου ☐

Από τον εργασιακό μου χώρο ☐

Άλλο ☐

(στις επόμενες ερωτήσεις θα προχωρήσετε μόνο εφόσον έχετε απαντήσει ότι είχατε στο παρελθόν **ΩΣ ΑΝΗΛΙΚΟΙ** ή έχετε ακόμη και σήμερα **ΑΠΟ ΤΟΤΕ ΠΟΥ ΕΙΣΑΣΤΑΝ ΑΝΗΛΙΚΟΙ** φίλους που έχουν παραβατική συμπεριφορά, δηλαδή, άτομα **ΠΟΥ ΔΙΑΠΡΑΤΤΟΥΝ ΠΟΙΝΙΚΑ ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ**)

(39) Κατά τη φιλική συναναστροφή σου με άτομα, τα οποία διέπρατταν ποινικά αδικήματα, βρήκες σημεία ταύτισης με τα άτομα αυτά; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΟΧΙ** ☐

(40) Κατά τη φιλική συναναστροφή σου με άτομα, τα οποία διέπρατταν ποινικά αδικήματα, ανέπτυξες καλύτερο κώδικα επικοινωνίας μαζί τους απ' ό,τι είχες αναπτύξει με τους φίλους εκείνους που δεν διέπρατταν ποινικά αδικήματα; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΟΧΙ** ☐

(41) Κατά τη φιλική συναναστροφή σου με άτομα, τα οποία διέπρατταν ποινικά αδικήματα, ένιωθες να σε σέβονται ή να σε εκτιμούν περισσότερο από ό,τι σε σέβονταν ή εκτιμούσαν οι φίλοι εκείνοι, οι οποίοι δεν διέπρατταν ποινικά αδικήματα; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΟΧΙ** ☐

(42) Κατά τη φιλική συναναστροφή σου με άτομα, που διέπρατταν ποινικά αδικήματα, ένιωθες να φέρεις τη ταμπέλα του παραβάτη; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐

ΌΧΙ ☐

Αν ΝΑΙ κατά τη συναναστροφή σου με τα παραβατικά αυτά άτομα ένιωθες να μπορείς να αντιμετωπίζεις τα όποια προβλήματα προέκυπταν από τον στιγματισμό σου ως παραβάτη πιο εύκολα; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐

ΌΧΙ ☐

ΔΕΝ ΕΝΙΩΣΑ ΠΟΤΕ ΣΤΙΓΜΑΤΙΣΜΕΝΟΣ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗΣ ΜΟΥ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ☐

Ο ΣΤΙΓΜΑΤΙΣΜΟΣ ΜΟΥ ΩΣ ΠΑΡΑΒΑΤΗ ΔΕΝ ΜΟΥ ΠΡΟΚΑΛΟΥΣΕ ΚΑΝΕΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ☐

(43) (α) Η συναναστροφή σου με άλλα παραβατικά άτομα σε οδήγησε κάποια στιγμή σε ένταξη σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐

ΌΧΙ ☐

(β) Αν ΝΑΙ πιστεύεις ότι η ένταξή σου αυτή έπαιξε ρόλο στη συνέχιση της παραβατικής συμπεριφοράς σου; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐

ΌΧΙ ☐

(στα υπ' αρ. 44, 45 και 46 ερωτήματα θα απαντήσετε μόνο όσοι έχετε απαντήσει θετικά στο α' σκέλος του υπ' αρ. 43 ερωτήματος)

(44) Η οργανωμένη εγκληματική ομάδα, στην οποία εντάχθηκες δικαιολογούσε και παρουσίαζε ως «φυσιολογική» τη διάπραξη ποινικών αδικημάτων από τα μέλη της; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐

ΌΧΙ ☐

(45) Με την ένταξή σου στην οργανωμένη εγκληματική ομάδα ήταν περισσότερες για εσένα οι ευκαιρίες διάπραξης ποινικών αδικημάτων; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐

ΌΧΙ ☐

(46) Με την ένταξή σου στην οργανωμένη εγκληματική ομάδα ήταν πιο εύκολη για σένα η διάπραξη ποινικών αδικημάτων; (επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

(47) Γιατί επέλεξες να εμπλακείς σε εγκληματικές δραστηριότητες και ποιους στόχους εξυπηρετούσε η απόφασή σου αυτή; *(η ερώτηση είναι ανοιχτή)*

(48) Υπό ποιες συνθήκες δεν θα είχες επιλέξει να εμπλακείς σε εγκληματικές δραστηριότητες; *(η ερώτηση είναι ανοιχτή)*

(49) Συνεχίζεις και στον παρόντα χρόνο να διαπράττεις ποινικά αξιόποινες πράξεις; *(επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)*

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐

Αν **ΝΑΙ** επιθυμείς την επάνοδό σου στη νομιμότητα; *(επιλέξτε μία από τις παρακάτω απαντήσεις)*

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐ **ΊΣΩΣ** ☐

Αν **ΌΧΙ** θεωρείς σε κάθε περίπτωση ότι είναι εφικτή ή πιθανή η επάνοδος σου στη νομιμότητα;

ΝΑΙ ☐ **ΌΧΙ** ☐ **ΊΣΩΣ** ☐

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλεξιάδης Σ.**, Οι διανοητικώς καθυστερημένοι εγκληματίαι, Θεσσαλονίκη, 1971.
- Αλεξιάδης Σ.**, Εγκληματολογία, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 3^η έκδοση, 1989.
- Αναπολιτάνος Δ.**, λήμμα: Παραγωγή ή Απαγωγή, Φιλοσοφικό, Κοινωνιολογικό Λεξικό, Δ' Τόμος, Εκδ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1995, 143 - 144.
- Αρχιμανδρίτου Μ.**, Η διαχρονική προσέγγιση της θεωρίας της ετικέτας, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 1996.
- Αστρινάκης Α.**, Νεανικές υποκουλτούρες:Παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης. Η βρετανική θεώρηση και η ελληνική εμπειρία, Παπαζήσης, Αθήνα, 1991.
- Beccaria C.**, Περί εγκλημάτων και ποινών (1764), μτφ Κοραή Α., Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1988.
- Γέμπτος Π.Α.**, Η μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών, Αθήνα, τ. Β', 1987, 50.
- Goffman E.**, Άσυλα, ΕΥΡΥΑΛΟΣ, Αθήνα, 1994.
- Goffman E.**, Στίγμα:Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας, ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, Αθήνα, 2001.
- Δασκαλάκης Η.**, Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, Σάκκουλας, Αθήνα, 1985.
- Δασκαλάκης Η., Ανδρίτσου Α., Παπαδοπούλου Π., Παππάς Π., Περαντζάκη Ι., Δελλής Ι. Γ.**, λήμμα:Θεωρία, Φιλοσοφικό, Κοινωνιολογικό Λεξικό, Β' τόμος, Εκδ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1995, 270-272.
- Δασκαλάκης Η., Ανδρίτσου Α., Παπαδοπούλου Π., Παππάς Π., Περαντζάκη Ι., Τσάμπαρη Δ.**, Απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1983.
- Δήμου Η.**, Απόκλιση-Στιγματισμός: Αφομοιωτική θεωρητική προσέγγιση των αποκλίσεων στο σχολείο, Gutenberg, Αθήνα, 2003.
- Ζαραφονίτου Χ.**, Πρόληψη της εγκληματικότητας σε τοπικό επίπεδο: οι σύγχρονες τάσεις της εγκληματολογικής έρευνας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2003.
- Ζαραφονίτου Χ.**, Εμπειρική Εγκληματολογία, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2004.
- Ζαραφονίτου Χ.**, Τιμωρητικότητα: Σύγχρονες τάσεις, διαστάσεις και εγκληματολογικοί προβληματισμοί, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2008.
- Κατσιγαράκη Ε.**, Οικογένεια και παραβατικότητα, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2004.

- Κουράκης Ν.Ε.**, Εγκληματολογικοί ορίζοντες: Θεωρία και πρακτική της ποινικής καταστολής, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991.
- Κουράκης Ν.Ε.**, Ποινική Καταστολή, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1997.
- Κουράκης Ν.Ε.**, Δίκαιο παραβατικών ανηλίκων, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2004.
- Κουράκης Ν.Ε.**, Οι σύγχρονες προοπτικές της Εγκληματολογίας, Εγκληματολογικοί Ορίζοντες: Ιστορική και Θεωρητική Προσέγγιση, Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 2^η έκδοση, 2005.
- Κουράκης Ν.Ε., Ζαγούρα Π., Γαλανού Μ.**, Συμμορίες ανηλίκων στην Ελλάδα: Πορίσματα από τις αποφάσεις του Δικαστηρίου Ανηλίκων Αθηνών, Ποινικός Λόγος, 2003, 2205-2218.
- Κουράκης Ν.Ε., Μηλιώνη Φ.**, Έρευνα στις ελληνικές φυλακές: Τα σωφρονιστικά καταστήματα ανηλίκων Κορυδαλλού και Κασσαβέτειας, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1995.
- Κρανιδιώτη Μ.Π.**, Η ολοκλήρωση: Μέθοδος ανάπτυξης θεωρίας στην εγκληματολογία, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2007.
- Κρητικός Γ.**, λήμμα:Αντόνιο Γκράμσι, Φιλοσοφικό, Κοινωνιολογικό Λεξικό, Α' Τόμος, Εκδ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1995, σ. 296-297.
- Κυριαζή Ν.**, Η κοινωνιολογική έρευνα: Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2005.
- Λαμπροπούλου Ε.**, Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1994.
- Λομπρόζο Τ.**, Ο εγκληματίας άνθρωπος, Κάκτος, Αθήνα, 2002.
- Μαργαρίτης Μ.**, Ποινικός Κώδικας: Ερμηνεία - Εφαρμογή, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2^η έκδοση, 2009.
- Μάρξ Κ.**, Θεωρίες για την υπεραξία, IV τ. του «Κεφαλαίου», Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1984.
- Becker H.**, Οι περιθωριοποιημένοι, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2000.
- Μπεχράκης Θ.**, Στατιστική για τις επιστήμες του ανθρώπου και της κοινωνίας: Μέθοδοι και παραδείγματα, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα, 2010.
- Ξυδιά Ε.**, λήμμα:Πραγματισμός, Φιλοσοφικό, Κοινωνιολογικό Λεξικό, Δ' Τόμος, Εκδ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1995, 238 - 239.

- Πανάγου Ν., Ταβουλάρη Μ., Τσόλκας Σ.,** Έρευνα για την κρατούσα κατάσταση και βελτίωση στα ιδρύματα αγωγής ανηλίκων και στο σωφρονιστικό κατάστημα Κορυδαλλού, Αφιέρωμα στη μνήμη του Η. Δασκαλάκη, Αθήνα, 1991, 495-541.
- Πατέλης Δ.,** λήμμα: Αλτουσέρ Λουί, Φιλοσοφικό, Κοινωνιολογικό Λεξικό, Α' Τόμος, Εκδ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1995, 63 - 64.
- Πιτσελά Α.,** Δίκαιο Ανηλίκων: Κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 2001.
- Πιτσελά Α.,** Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 2002.
- Σπινέλλη Κ.Α.,** Σημειώσεις Εγκληματολογίας, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1997-1998.
- Σπινέλλη Κ.Α.,** Εγκληματολογία: Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις, Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 2^η έκδοση, 2005.
- Σταθουλοπούλου Ε., Μηλιώνη Φ., Κουράκης Ν.Ε.,** Νεαροί κρατούμενοι μετά την αποφυλάκισή τους, Ποινικός Λόγος, 2004, 2895-2912.
- Συμεωνάκη Μ.,** Στατιστική ανάλυση κοινωνικών δεδομένων με το SPSS 15.0, Εκδόσεις Σοφία, Θεσσαλονίκη, 2008.
- Τζαφειρόπουλος Α.,** λήμμα: Επαγωγή, Φιλοσοφικό, Κοινωνιολογικό Λεξικό, Β' Τόμος, , Εκδ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1995, 172-173.
- Τσαγρής Μ.,** Στατιστική με τη χρήση του πακέτου IBMSPSS 19, MSc in Statistics, Αθήνα –Nottingham, 2011.
- Τσαλίκोगλου Φ., Αρτινοπούλου Β., Ζαραφονίτου Χ., Μάντογλου Α.,** Οι αναπαραστάσεις των αστυνομικών για το εγκληματικό φαινόμενο, Αστυνομική Επιθεώρηση, 1994, 548-549 (Αδημοσίευτη έρευνα του Υπ. Δημόσιας Τάξης 1974).
- Τσάμπαρλη Δ.,** Απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1983.
- Τσατσούλης Δ.,** λήμμα: Πάρσονς Τάλκοτ, Φιλοσοφικό, Κοινωνιολογικό Λεξικό, Δ' Τόμος, Εκδ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1995, σ. 153 - 154.
- Τσατσούλης Δ.,** λήμμα: Κούλεϊ Τσάρλς Χόρτον, Φιλοσοφικό, Κοινωνιολογικό Λεξικό, Γ' Τόμος, Εκδ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1995, σ.114.
- Φαρσεδάκης Ι.,** Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1985.
- Φαρσεδάκης Ι.,** Ιστορία των εγκληματολογικών θεωριών, Α, 1986.
- Φαρσεδάκης Ι.,** Στοιχεία εγκληματολογίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2005.

Φιλοσοφικό, Κοινωνιολογικό Λεξικό, Α΄, Β΄, Γ΄, Δ΄ Τόμος, Εκδ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1995.

Φουκώ Μ., Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής, Εκδ. Ράππα, Αθήνα, 1989.

Φουκώ Μ., Ιστορία Σεξουαλικότητας: Η δίψα της γνώσης, Τομ. Α΄, Εκδ. Ράππα, Αθήνα, 2003.

Φουκώ Μ., Η μικροφυσική της εξουσίας, Εκδόσεις Ύψιλον, Αθήνα, 2005.

Χάιδου Α., Το θεωρητικό και θεσμικό πλαίσιο του κοινωνικού ελέγχου των ανηλίκων, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1989.

Χάιδου Α., Θετικιστική εγκληματολογία: Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1996.

Χάιδου Α., Το σωφρονιστικό σύστημα: ζητήματα θεωρίας και πρακτικής, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2002.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Aboulafia M., λήμμα: Mead George Herbert, The Cambridge Dictionary of Philosophy, edited by Robert Audi, Cambridge University Press, 2nd edition, 1999, σ. 544-545.

Abrahamsen D., The psychology of crime, Columbia University Press, N.Y., 1960.

Aichorn A., Wayward youth, Viking, N.Y., 1963.

Adams M.S., Labeling and differential association: towards a general social learning theory of crime and deviance, American Journal of Criminal Justice, 1996, 20 (2), 149-164.

Adams M.S., Evans D.T., Teacher disapproval, delinquent peers, and self-reported delinquency: A longitudinal test of labeling theory, The Urban Review, 1996, 28 (3), 199-211.

Adams M.S., Robertson C.T., Gray-Ray P., Ray M.C., Labeling and delinquency, Adolescence, 2003, 38 (149), 171-186.

Adler P., Adler P., Relations between dealers: The social organization of illicit drug transactions, Sociology and Social Research, 1983, 67(3), 260-78.

Ageton S.S., Elliott D.S., The effects of legal processing on delinquent orientations, Social Problems, 1974, 22 (1), 87-100.

Agnew R., Determinism, indeterminism and crime: An empirical exploration, Criminology, 1995a, 33(1), 83-110.

Akers R.L., Problems in the sociology of deviance: Social definitions and behavior, Social Forces, 1967, 46 (4), 455-465.

Akers R.L., Deviant behavior: A social learning approach, Wadsworth, Belmont, CA, 1985.

Akers R.L., Krohn M.K., Lonza-Kaduce L., Radosevich M., Social learning and deviant behavior: A specific test of a general theory, American Sociological Review, 1979, 44, 636-655.

Albonetti C.A., Hauser R.M., Hagan J., Nagel I.H., Criminal justice decision making as a stratification process: The role of race and stratification resources in pretrial release, Journal of Quantitative Criminology, 1989, 5 (1), 57-82.

Allen Bouffard L., Examining the relationship between military service and criminal behavior during the Vietnam era: A research note, Criminology, 2003, 41(2), 491-510.

- Althusser L.**, Lenin and Philosophy and Other Essays, New Left Books, London, 1971.
- Amato P.R., Keith B.**, Parental divorce and the well-being of the children: A metanalysis, *Psychological Bulletin*, 1991, 110 (1), 26-46.
- Amato P.R.**, Children's adjustment to divorce: Theories, Hypotheses and empirical support, *Journal of Marriage and the Family*, 1993, 55 (1), 23-38.
- Ambert A.M.**, Parents, children and adolescents: Interactive relationships and development in context, Haworth, New York, 1997.
- Ammerman R.T., Cassisi J.E., Hersen M., Van Hasselt V.B.**, Consequences of physical abuse and neglect in children, *Clinical Psychology Review*, 1986, 6, 291-310.
- Anderson S., Kinsey R. Loader I., Smith C.**, Cautionary tales: A study of young people and crime in Edinburgh, Edinburgh: Centre for Criminology, University of Edinburgh, 1990.
- Arnett J.J.**, Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties, *American Psychologist*, 2000, 55 (5), 469–480.
- Arrestee Drug Abuse Monitoring Program**, Annual Report on Drug Use Among Adult and Juvenile Arrestees, Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice, 1999.
- Avi-Itzhak B., Shinnar R.**, Quantitative models in crime control, *Journal of Criminal Justice*, 1973, 1(3), 185-217.
- Baker R.L.A., Mednick B.R.**, Influences on Human Development: A Longitudinal Perspective, Kluwer-Nijhoff, Boston, MA, 1984.
- Balnaves M., Caputi P.**, Quantitative research methods: An investigative approach, Sage Publications, London, 2001.
- Bandura A.**, Social learning of moral judgments, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1969, 11, 275–279.
- Bandura A.**, Aggression: A social learning analysis, Prentice-Hall, Oxford, England, 1973.
- Bandura A., Walters R.H.**, Adolescent aggression, Ronald Press, N.Y., 1959.
- Bank L., Patterson G.R., Reid J.B.**, Negative sibling interaction patterns as predictors of later adjustment problems in adolescent and young adult males, G. H. Brody (ed.), *Sibling relationships: Their causes and consequences* (197–230), Ablex Publishing, Norwood, NJ, 1996.

- Baratta A.**, *Criminologia critica e critica del diritto penale*, Il Mulino, Bologna, 1982.
- Barnett A., Blumstein A., Farrington D.P.**, A prospective test of a criminal career model, *Criminology*, 1989, 27(2), 373-388.
- Barnett A., Blumstein A., Cohen J., Farrington D.P.**, Not all criminal career models are equally valid, *Criminology*, 1992, 30(1), 133-140.
- Barnett A., Lofaso A. J.**, Selective Incapacitation and the Philadelphia Cohort data, *Journal of Quantitative Criminology*, 1985,1(1), 3-36.
- Battin S.R., Hill K.G., Abbott R.D., Catalano R.F., Hawkins J.D.**, The contribution of gang membership to delinquency beyond delinquent peers, *Criminology*, 1998, 36 (1), 93–115.
- Battin S.R., Thornberry T.P., Hawkins J.D., Krohn M.D.**, Gang membership, delinquent peers and delinquent behavior, *Juvenile Justice Bulletin*, U.S. Department of Justice, O.J.J.D.P., 1998.
- Battle C.L., Shea M.T., Johnson D.M., Yen S., Zlotnick C., Zanarini M.C., Sanislow C.A., Skodol A.E., Gundreson J.G., Grilo C.M., McGlashan T.H., Morey L.C.**, Childhood maltreatment associated with adult personality disorders: Findings from the collaborative longitudinal personality disorders study, *Journal of Personality Disorders*, 2004, 18 (2), 193–211.
- Beauchemin J.**, *La personne libérée du pénitencier face au monde du travail*, Université de Montréal, 1980, *La Criminologie empirique au Québec*, 1985.
- Becker H.**, *Outsiders*, The Free Press, New York, 1963.
- Becker H.**, Labeling theory reconsidered, In *Outsiders* 2nd Edition, 1973.
- Bell D., Lang K.**, The intake dispositions of juvenile offenders, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1985, 22 (4), 309–328.
- Bennett I.**, *Delinquent and neurotic children: A comparative study*, Basic Books, New York, 1959.
- Berger P.L., Luckmann T.**, *The Social Construction of Reality*, Doubleday, N.Y, 1966.
- Bernard T.J., Snipes J.B.**, Theoretical integration in criminology, Tonry M. (ed.), *Crime and Justice: A review of research*, University of Chicago Press, Chicago, 1996, 301-348.
- Bernburg J.G.**, The subtle role of deviant labeling: An empirically grounded analysis, 39-49 in *Crime and Crime Control in an Integrating Europe: NSfK's 45th*

Research Seminar, Helsinki, Finland, Helsinki: Scandinavian Research Council for Criminology, 2003a.

Bernburg J.G., State reaction, life-course outcomes and structural disadvantage: A panel study of the impact of formal criminal labelling on the transition to adulthood, Ph. D. Dissertation, University at Albany, State University of New York, 2003b.

Bernburg J.G., Labeling theory, 187-207 in Handbook on crime and Deviance, edited by Krohn M. D., Lizotte M. J. & Hall G. P., Springer, New York, 2009.

Bernburg J. G., Krohn M. D., Labeling, life chances and adult crime: the direct and indirect effects of official intervention in adolescence on crime in early adulthood, Criminology, 2003, 41(4), 1287-1318.

Bernburg J.G., Krohn M.D., Rivera C.J., Official labeling, criminal embeddedness and subsequent delinquency: a longitudinal test of labeling theory, Journal of Research in Crime and Delinquency, 2006, 43 (1), 67-88.

Best J., Luckenbill D., Organizing deviance, Englewood Cliffs, Prentice Hall, NJ, 1994.

Biron L., Les modalités de l'engagement et la délinquance, Groupe de recherche sur l'inadaptation juvénile, Université de Montréal, 1977.

Black D. J., Reiss A.J., Police control of juveniles, American Sociological Review, 1970, 35 (1), 63-77.

Black D., The Behavior of Law, Academic Press, New York, 1976.

Black D., Social control as a dependent variable, D. Black (ed.) Toward a General Theory of Social Control: Fundamentals, Vol. 1., Academic Press, New York, 1984a.

Black D., Crime as social control, D. Black (ed.) Toward a General Theory of Social Control: Selected Problems, Vol. 2., Academic Press, New York, 1984b.

Black D.J., Reiss A.J.Jr., Police control of juveniles, American Sociological Review 35(1), 1970, 63-77.

Black N., Evidence based policy: proceed with care, British Journal of Medicine, 2001, 323 (7307), 275-279.

Blackburn R., The psychology of criminal conduct: theory, research and practice, John Wiley, Chichester, 1993.

Blackmore J., The relationship between self-reported delinquency and official convictions among adolescent boys, British Journal of Criminology, 1974, 14 (2), 172-176.

Blake J., Family size and achievement, University of California Press, Berkeley, 1989.

- Bliss D.C.**, The effects of the juvenile justice system on self-concept, R & E Associates, Inc. As cited in Criminal Justice Abstracts, San Francisco, 1977, 10, 297-298.
- Blokland A.A.J., Nieuwbeerta P.**, The effects of life circumstances on longitudinal trajectories of offending, *Criminology*, 2005, 43(4), 1203-1240.
- Blumer H.**, Symbolic Interactionism: Perspective and method, University of California Press, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, N.J., 1969.
- Blumstein A., Cohen J.**, Estimation of individual crime rates from arrest records, *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1979, 70 (4), 561-585.
- Blumstein A., Cohen J., Das S., Moitra S.D.**, Specialization and seriousness during adult criminal careers, *Journal of Quantitative Criminology*, 1988, 4 (4), 303-345.
- Blumstein A., Cohen J., Farrington D. P.**, Criminal career research: Its values for criminology, *Criminology*, 1988, 26 (1), 1 – 35.
- Blumstein A., Cohen J., Nagin D.**, Deterrence and incapacitation, Report of the National Academy of Sciences Panel on Research on Deterrent and Incapacitative Effects, D.C.: National Academy Press, 1978.
- Blumstein A., Cohen J., Roth J., Visher C.A.**, Criminal careers and career criminals, vols 1 &2, DC-National Academy Press, Washington, 1986.
- Blumstein A., Farrington D.P., Moitra S.D.**, Delinquency careers: Innocents, desisters, and persisters, *Crime and Justice*, 1985, vol. 6, 187-219.
- Bodwitch C.**, Getting rid of troublemakers: High school disciplinary procedures and the production of dropouts, *Social Problems*, 1993, 40 (4), 493-509.
- Bohman J.**, λήμματα: Max Weber, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, 2nd ed., Robert Audi (ed.), Cambridge University Press, 1999, 968-969.
- Bolton F. G., Reich J. W., Gutierrez S. E.**, Delinquency patterns in maltreated children and siblings, *Victimology*, 1977, 2 (2), 349-357.
- Bonger W. A.**, Criminality and economic conditions, Little Brown, Boston, 1905.
- Boshier R., Johnson D.**, Does conviction affect employment opportunities?, *British Journal of Criminology*, 1974, 14, 264-268.
- Boss P.**, Normative family stress: Family boundary changes across life-span, *Family relations*, 1980, 29 (4), 445-450.
- Bottoms A., Gelsthorpe L., Rex S.**, Community penalties: Change and challenges, Willan Publishing, Cambridge Criminal Justice Series, 2001.

- Bowlby J.**, Maternal care and mental health, World Health Organization, Geneva, 1951.
- Box S.**, Deviance, reality and society, Holt, Rinehart & Winston, London, 1971a.
- Boyle M.H., Sanford M., Szatmari P., Merikangas K., Offord D.R.**, Familial influences on substance use by adolescents and young adults, Canadian Journal of Public Health, 2001, 92 (3), 206–209.
- Braithwaite J.**, Crime, shame, and reintegration, Cambridge University Press, Cambridge, England, 1989.
- Brezina T.**, Adolescent maltreatment and delinquency: The question of intervening processes, Journal of Research in Crime and Delinquency, 1998, 35 (1), 71–99.
- Bridges G.S., Steen S.**, Racial disparities in official assessments of juvenile offenders: Attributional stereotypes as mediating mechanisms, American Sociological Review, 1998, 63 (4), 554- 570.
- Britt C.L., Gottfredson M.R.**, Advances in criminological theory, Control theories of Crime and Delinquency, 12, Transaction, New Brunswick, N.J., 2003.
- Brodbeck M.**, Readings in the philosophy of the social sciences, Macmillan, N.Y., 1968.
- Brook J.S., Brook D.W., Gordon A.S., Whiteman M., Cohen P.**, The psychosocial etiology of adolescent drug use: A family interactional approach, Genetic, Social, and General Psychology Monographs, 1990, 116 (2), 111-267.
- Brook J.S., Whiteman M., Gordon A.S., Brook D. W.**, The role of older brothers in younger brothers' drug use viewed in the context of parent and peer influences, The Journal of Genetic Psychology, 1990, 151 (1), 59-75.
- Brownfield D., Sorenson A.M.**, Sibship size and sibling delinquency, Deviant Behavior: An Interdisciplinary Journal, 1994, 15 (1), 45–61.
- Brownfield D., Sorenson A.M., Thomson K.M.**, Gang membership, race, and social class: A test of the group hazard and master status hypotheses, Deviant Behavior, 2001, 22 (1), 73–89.
- Browning C.**, Differential impact of family disorganization on male adolescents, Social Problems, 1960, 18, 54-63.
- Bruce S., Yearley S.**, The Sage Dictionary of Sociology, Sage Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi, 2006, 224-225.
- Brunswick A.F., Boyle J.M.**, Patterns of drug involvement: Developmental and secular influences on age at initiation, Youth and Society, 1979, 11, 139-162.

- Bucholz E., Hartman R., Leukas J., Stiller G.,** Socialist Criminology: Theoretical and methodical foundations, Lexington Books, 1974.
- Buckley W.,** Sociology and Modern Systems Theory, Englewoods Cliffs, 1967.
- Bui K.V.T., Ellickson P.L., Bell R.M.,** Cross-lagged relationships among adolescent problem drug use, delinquent behavior, and emotional distress, *Journal of Drug Issues*, 2000, 30(2), 283–303.
- Buikhuisen W., Dijksterhuis F.,** Delinquency and stigmatization, *British Journal of Criminology*, 1971, 11, 185-187.
- Burgess R.L., Akers R.L.,** A differential association-reinforcement theory of criminal behavior, *Social Problems*, 1966, 14(2), 128-147.
- Burns T.,** Erving Goffman, Routledge, London, 1992.
- Bynum J.E., Thompson W.E.,** Juvenile delinquency: A sociological approach, 3rd ed., Needham Heights, Allyn & Bacon, MA, 1996.
- Byrd K.R., O' Connor K., Thackrey M., Sacks J.M.,** The utility of self-concept as a predictor of recidivism among juvenile offenders, *Journal of Psychology*, 127 (2), 1993, 195-202.
- Cameron M.O.,** The booster and the snitch, Free Press, New York, 1964.
- Cannat P.,** Nouvel essai de géographie criminelle, *Rev. Pénitentiaire*, 1954, 90-103.
- Caplan A.,** A formal statement and extension of Hirschi's theory of social control, Groupe de recherche sur l'inadaptation juvénile, Montréal, 1978.
- Carnap R., Jeffrey R.,** Studies in inductive logic and probability (Vol. 1), University of California Press, Berkeley, 1971.
- Carney T., Myers B.J., Louw J., Lombard C., Flisher A.J.,** The Relationship between substance use and delinquency among high-school students in Cape Town, South Africa, *Journal of Adolescence*, 2013, 1(1), 1–9.
- Carter D.C.,** Quantitative psychological research: The complete student's companion, Psychology Press, Taylor & Francis Group, N.Y, 3rd ed., 2010.
- Cassel C., Symon G.,** Qualitative research in work context, in C. Cassel – G Symons (Orgs.), *Qualitative methods in organization research: A practical guide*, Sage, London, 1994.
- Catalano R.F., Hawkins J.D.,** The social development model: A theory of antisocial behavior, *Delinquency and Crime: Current Theories*, J. D. Hawkins (ed.), Cambridge University Press, New York, 1996, 149–197.

- Cechaviciute I., Kenny D.T.,** The relationship between neutralizations and perceived delinquent labeling on criminal history in young offenders serving community orders, *Criminal Justice and Behavior*, 2007, 34 (6), 816-829.
- Cernkovich S.A., Giordano P.C.,** Stability and change in antisocial behavior: The transition from adolescence to early adulthood, *Criminology*, 2001, 39 (2), 371-401.
- Chadwick K., Scraton P.,** λήμμα: Critical Criminology, *The Sage Dictionary of Criminology*, compiled and edited by: McLaughlin E. & Muncie J., Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 2001, 97-100.
- Chappell A.T., MacDonald J.M., Manz P.W.,** The organizational determinants of police arrest decisions, *Crime and Delinquency*, April 2006, 52 (2), 287-306.
- Chassin L., Eason B.J., Young R.D.,** Identifying with a deviant label: The validation of a methodology, *Social Psychology Quarterly*, 1981, 44 (1), 31-36.
- Chassin L., Presson C.C., Young R.D., Light R.,** Self-concepts of institutionalized adolescents: A framework for conceptualizing labeling effects, *Journal of Abnormal Psychology*, 1981, 90 (2), 143-151.
- Chilton R., Markle G.,** Family disruption, delinquent conduct and the effect of subclassification, *American Sociological Review*, 1972, 37, 93-99.
- Christiansen K.O.,** Seriousness of criminality and concordance among Danish twins, R. Hood, *Crime, Criminology and Public Policy, Essays in Honour of Sir L. Radzinowicz*, The Free Press, N.Y., 1974.
- Cicourel A.V.,** The social organization of juvenile justice, John Wiley, New York, 1968.
- Cicourel A.V., Kitsuse J.I.,** The social organization of the high school and deviant adolescent careers, E. Rubington & M. Weinberg (eds.), *Deviance: The interactionist perspective*, MacMillan: N.Y., 1968, 124-135.
- Cloninger C.R., Bohman M., Sigvardsson S., Von Knorring A.L.,** Psychopathology in adopted-out children of alcoholics: The Stockholm Adoption Study, *Recent Developments in Alcoholism*, 1985, 3, 37-51.
- Cloward R.A.,** Illegitimate means, anomie, and deviant behavior, *American Sociological Review*, 1959, 24, 164-176.
- Cloward R., Ohlin L.,** Delinquency and opportunity: A theory of delinquent gangs, Free Press, N.Y., 1960.
- Cochran W.,** Sampling techniques, 2nd ed., John Wiley, N.Y., 1963.
- Cohen A. K.,** Delinquent boys: The culture of gang, The Free Press, N.Y., 1955.

- Cohen A.K.**, The study of social disorganization and deviant behavior, in *Sociology Today*, Merton R., Broom L., Cottrell L. (eds.), Basic Books, N.Y., 1959.
- Cohen A.K., Short J.F.**, *Juvenile Delinquency*, Robert K. Merton and Robert A. Nisbet, Contemporary Social Problems, Harcourt, Brace and World, Inc, New York, 1961.
- Cohen I.**, λήμμα: Erving Goffman, *The Cambridge Dictionary of Sociology*, edited by Bryan S. Turner, Cambridge University Press, 2006, 248-250.
- Cohen I.**, λήμμα: Ethnomethodology, *The Cambridge Dictionary of Sociology*, edited by Bryan S. Turner, Cambridge University Press, 2006, 177-180.
- Cohen I.**, λήμμα: Harold Garfinkel, *The Cambridge Dictionary of Sociology*, edited by Bryan S. Turner, Cambridge University Press, 2006, 225.
- Cohen L.E., Kluegel J.R.**, Determinants of juvenile court dispositions: Ascriptive and achieved factors in two metropolitan courts, *American Sociological Review*, 1978, 43(2), 162-176.
- Cohen S.**, The punitive city: notes on the dispersal of social control, *Contemporary Crises*, 3 (4), 1979, 341-363.
- Cohen S.**, *Visions of social control: Crime, punishment and classification*, Polity Press, Cambridge, 1985.
- Coleman J.**, Social capital in the creation of human capital, *American Journal of Sociology*, 1988, 94, 95-120.
- Coly J.M.**, Le centre d'orientation de Fresnes, Annexe au Rapport du Directeur de l'Administration pénitentiaire pour 1953, Melun, 1954.
- Conger R.D., Rueter M.A.**, Siblings, parents, and peers: A longitudinal study of social influences in adolescent risk for alcohol use and abuse, G. H. Brody (ed.), *Sibling relationships: Their causes and consequences*, Ablex Publishing, Norwood, NJ 1996.
- Cooley C.H.**, *The social process*, N.Y, 1920.
- Cooley C.H.**, *Human nature and the social order*, 1902, N.Y, 1964.
- Coombs C., Dawes R., Tversky A.**, *Mathematical psychology: An elementary introduction*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, N.J., 1970.
- Coser L.**, Some functions of deviant behavior and normative flexibility, *American Journal of Sociology*, 1962, 68 (2), 172-181.
- Cotton N.S.**, The familial incidence of alcoholism: A review, *Journal of Studies on Alcohol*, 1979, 40 (1), 89-116.

- Coughlin C., Vuchinich S.,** Family experience in preadolescence and the development of male delinquency, *Journal of Marriage and the Family*, 1996, 58 (2), 491-501.
- Craig J.M., Diamond B., Piquero A.R.,** Marriage as an intervention in the lives of criminal offenders, in *Effective interventions in the lives of criminal offenders*, John A. Humphrey, Peter Cardella (eds.), Springer, 2014, 19-37.
- Craine J.L., Tanaka T.A., Nishina A., Conger K.J.,** Understanding Adolescent Delinquency: The Role of Older Siblings' Delinquency and Popularity with Peers, *Merrill Palmer Q* (Wayne State University Press), 2009, 55(4), 436–453.
- Csikzenmihalyi M., Larson R.,** Intrinsic rewards in school crime, *Crime and Delinquency*, 1978, 24 (3), 322-355.
- Cullen F.T.,** Rethinking crime and deviance theory: the emergence of a structuring tradition, Rowman & Allanheld, 1983.
- Cusson M.,** *Délinquants pourquoi?*, Armand Colin, Paris, 1981.
- D'Amico E.J., Edelen M., Miles J.N.V., Morral A.R.,** The longitudinal association between substance use and delinquency among high-risk youth, *Drug and Alcohol Dependence*, 2008, 93, 85–92.
- Dahrendorf R.,** *Class and Class conflict in Industrial Society*, Stanford University Press, 1967.
- Davidson W.S. II, Redner R., Admur R., Mitchell C.,** *Alternative treatments for troubled youth: The case of diversion from the justice system*, Plenum Press, N.Y., 1990.
- Davies S., Tanner J.,** The long arm of the law, *The sociological Quarterly*, 2003, 44 (3), 385-404.
- Davis F.,** Deviance Disavowal: The management of strained interaction by the visibly handicapped, *Social Problems*, 1969, 9 (2), 120-132.
- Davis G.E., Leitenberg H.,** Adolescent sex offenders, *Psychological Bulletin*, 1987, 101, 417-427
- Davis N.J.,** Labeling theory in deviance research: A critique and reconsideration, *The Sociological Quarterly*, 1972, 13 (4), 447-474.
- Davis N.J.,** *Social Control of deviance: A critical perspective*, Irwin/McGraw-Hill, 1990.
- Debuyst C.,** *Criminels et valeurs vécues, Étude Clinique d'un groupe de jeunes criminels*, Louvain, Nauwelaerts, 1960.

Decker S., Winkle B.V., Life in the gang, Cambridge, Cambridge University Press, England, 1996.

Defoe I.N., Farrington D.P., Loeber R., Disentangling the relationship between delinquency and hyperactivity, low achievement, depression, and low socioeconomic status: Analysis of repeated longitudinal data, *Journal of Criminal Justice*, 2013, 41(1), 100–107.

DeLamater J., On the nature of deviance, *Social Forces*, 1968, 46 (4), 445-455.

Delaney C.F., λήμμα: Dewey John, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, edited by Robert Audi, Cambridge University Press, 2nd edition, 1999, 229-231.

Delisi M., Career criminals in society, Sage, Thousand Oaks, CA, 2005.

Delisi M., Hochstetler A., Murphy D.S., Self - control behind bars: A validation study of the Grasmick et al. scale, *Justice Quarterly*, 2003, 20 (2), 241-263.

Delisi M., Regoli B., Race, conventional crime, and criminal justice: The declining importance of skin color, *Journal of Criminal Justice*, 1999, 27 (6), 549-557.

DeLisi M., Vaughn M.G., The Gottfredson - Hirschi critiques revisited: Reconciling self-control theory, criminal careers and career criminals, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2007, XX (X), 1-18.

Dembo R., Wareham J., Schmeidler J., Drug use and delinquent behavior: A growth model of parallel processes among high-risk youths, *Criminal Justice and Behavior*, 2007, 34 (5), 680–696.

Dembo R., Williams L., Fagan J., Schmeidler J., The relationships of substance abuse and other delinquency over time in a sample of juvenile detainees, *Criminal Behavior and Mental Health*, 1993, 3, 158–179.

Dembo R., Wothke W., Seeberger W., Shemwell M., Pacheco K., Rollie M., Schmeidler J., Livingston S., Hartsfield A., Testing a longitudinal model of the relationships among high-risk youths' drug sales, drug use, and participation in index crimes, *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, 2002, 11 (3), 37–61.

Dennefer D., Schutt R.K., Race and juvenile justice processing in court and police agencies, *American Journal of Sociology*, 1982, 87 (5), 1113-1132.

Denno D.W., Biology and Violence: From Birth to Adulthood, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1990.

Denora T., λήμμα: Howard Becker, *The Cambridge Dictionary of Sociology*, edited by Bryan S. Turner, Cambridge University Press, 2006, 33.

Denzin N. K., The research act, McGraw-Hill Book Co, 2nd ed., N.Y., 1978.

Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 4th ed., American Psychiatric Association, Washington, D.C., 1994.

Dinitz S., Dynes R., Clarke A.C., Deviance: Studies in the process of stigmatization and societal reaction, Oxford University Press, N.Y., 1969.

Dishion T.J., Cross-setting and consistency in early adolescent psychopathology: Deviant friendships and problem behavior sequelae, *Journal of personality*, 2000, 68, 1109-126.

Dishion T.J., Andrews D.W., Crosby L., Antisocial boys and their friends in adolescence: relationship characteristics, quality and interactional processes, *Child Development*, 1995, 66, 139-151.

Dishion T.J., Eddy J.M., Haas E., Li F., Spracklen K.M., Friendships and violent behavior during adolescence, *Social Development*, 1997, 6, 207-225.

Dodge K.A., Behavioral antecedents of peer social status, *Child Development*, 1983, 54 (6), 1386-1399.

Dryfoos J., Adolescents at risk: Prevalence and prevention, Oxford University Press, N.Y., 1990.

Dunn, J., Sibling relationships in early childhood, *Child Development*, 1983, 54 (4), 787-811.

Dunn J., Normative life events as risk factors in childhood, 227-244 in *Studies of Psychosocial Risk: The power of longitudinal data*, Michael Rutter (ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 1988.

Durkheim E., *The division of labor in Society*, Macmillan Press, 1984.

Durkheim E., Professional ethics and civic morals, Bryan S. Turner (ed.), *Routledge Sociology Classics*, Taylor & Francis Group, London-N.Y., 1992.

Durkheim E., *Sociology and Philosophy*, Routledge Revivals, Taylor & Francis Group, 2010, Durkheim E., *Suicide: A study in sociology*, Routledge Classics, Taylor & Francis Group, London – N.Y., 2002.

Eachern A.W., The juvenile probation system, *American Behavioral Scientist*, 1968, 11, 1-45.

Edgington E.S., Statistical inference and non-random samples, *Psychological Bulletin*, 1966, 66, 485-487.

Eisner V., *The delinquency label: The epidemiology of juvenile delinquency*, Random House, N.Y., 1969.

Elder G.H., Kirkpatrick Johnson M., Crosnoe R., The Emergence and Development of Life Course Theory, Jeylan T. Mortimer and Michael J. Shanahan (eds.), Handbook of the Life Course, Springer, 2003.

Elliott D.S., Aegeton S.S., Cantor R.J., An integrated theoretical perspective on delinquent behavior, Journal of Research in Crime and Delinquency, 1979, 16 (1), 3-27.

Elliott D.S., Dunford F.W., Knowles B., Diversion: A study of alternative processing practices: An overview of initial study findings, Boulder CO, Behavioral Research Institute, 1978.

Elliott D.S., Huizinga D., Aegeton S.S., Explaining delinquency and drug use, Sage, Beverly Hills, CA, 1985.

Elliott D.S., Huizinga D., Menard S., Multiple problem youth: delinquency, drug use, and mental health problems, Springer-Verlag, N.Y., 1989.

Elliott D.S., Menard S., Delinquent friends and delinquent behavior: Temporal and developmental patterns, The Institute of Behavioral Science, University of Colorado, CO, 1991.

Elliott D.S., Menard S., Delinquent friends, and delinquent behaviour: Temporal and developmental patterns, Hawkins J.D. (ed.), Delinquency and Crime: Current Theories, Cambridge University Press, Cambridge, England, 1996.

Elliott D.S., Voss H., Delinquency and drop out, D. C. Heath, Lexington, MA, 1974.

Empey L.T., American delinquency: its meaning and construction, Homewood, The Dorsey Press, Illinois, 1978.

Empey L.T., American delinquency: Its meaning and construction, Homewood, IL: Dorsey, 1982.

Empey L.T., Lubeck S. G., Explaining delinquency, Lexington Books, Toronto, 1971.

Engen R.L., Steen S., Bridges G.S., Racial disparities in the punishment of youth: A theoretical and empirical assessment of the literature. Social Problems, 2002, 49 (2), 194-220.

Ensminger M.E., Sexual activity and problem behaviors among Black urban adolescents, Child Development, 1990, 61 (6), 2032-2046.

Ensminger M. E., Kellam S. G., Rubin B. R., School and family origins of delinquency: Comparison by sex, K.T. Van Dusen & S.A. Mednick (eds.), Prospective Studies of Crime and Delinquency, 73-97, Kluwer-Nijhoff, Boston, 1983.

Erickson M.L., Empey L.T., Class position, peers and delinquency, *Sociology and Social Research*, 1965, 49, 268-282.

Erickson P.G., The social effects of punishment on drug users, <http://www.drugtext.org/library/books/Erickson>.

Erikson E., The functions of deviance in groups, *Social Problems*, 1959, 7, 98-107.

Erikson K.T., Notes on the sociology of deviance, *Social Problems*, 1962, 9 (4), 307-314.

Esbensen F.A., Winfree T.L., He N., Taylor T.J., Youth gangs and definitional issues: When is a gang a gang and why does it matter? *Crime and Delinquency*, 2001, 47(1), 105-130.

Etim E.T., Egodi A.U., Family socio-economic status and delinquency among senior secondary school students in Calabar South, Cross River State, Nigeria, *American International Journal Of Contemporary Research*, 2013, 3 (4), 83-88.

Evans R.C., Levy L., Sullenberger T., Vyas A., Self-concept and delinquency: The on-going debate, *Journal of Offender Rehabilitation*, 1991, 16 (3), 59-74.

Evans T.D., Cullen F.T., Burton V.S., Dunaway R.G., Benson M.L., The social consequences of self-control: Testing the general theory of crime, *Criminology*, 1997, 35 (3), 475-504.

Eysenck H.J., Crime and personality, Routledge & Kegan Paul, 3rd ed., London, 1977.

Fagan A.A., The short- and long-term effects of adolescent violent victimization experienced within the family and community, *Violence and Victims*, 2003, 18 (4), 445–459.

Fagan A.A., Najman J.M., Sibling influences on adolescent delinquent behaviour: An Australian longitudinal study, *Journal of Adolescence*, 2003, 26 (5), 546-558.

Fagan A.A., The relationship between adolescent physical abuse and criminal offending: Support for an enduring and generalized cycle of violence, *Journal of Family Violence*, 2005, 20 (5), 279–290.

Fagan J., The social organization of drug use and drug dealing among urban gangs, *Criminology*, 1989, 27(4), 663-67.

Fagan J., Social processes of delinquency and drug use among urban gangs, C.R. Huff (ed.), *Gangs in America* (183-222), Thousand Oaks, Sage Publications, CA, 1990.

Fagan J., Gangs, drugs, and neighborhood change, C. R. Huff (2nd Ed.), Gangs in America (39-74), Thousand Oaks, Sage Publications, CA, 1996.

Farnworth M., Theory integration versus model building, Messner S., Krohn M.D., Liska A.E. (eds.), Theoretical Integration in the Study of Deviance and Crime: Problems and Prospects, State University of New York Press, Albany, N.Y., 1989, 93-100.

Farrington D.P., The effects of public labeling, British Journal of Criminology, 1977, 17 (2), 112-125.

Farrington D.P., Age and Crime, Crime and Justice, 1986, 7, 189-250.

Farrington D.P., Review of explaining delinquency and drug use, by D.S. Elliott, D. Huizinga, S.S. Aegeton, British Journal of Addiction, 1986b, 81, 433.

Farrington, D.P., Early predictors of adolescent aggression and adult violence, Violence and Victims, 1989, 4 (2), σ. 79–100.

Farrington D.P., The explanation and prevention of youthful offending, Delinquency and crime: Current Theories, J. D. Hawkins (ed.), Cambridge Criminology Series, 1996, 68-148.

Farrington D.P., Developmental and life-course criminology: Key theoretical and empirical issues – The 2002 Sutherland award address, Criminology 2003, 41 (2), 221–255.

Farrington D.P., Barnes G.C., Lambert S., The concentration of offending in families, Legal and Criminological Psychology, 1996, 1(1), 47–63.

Farrington D.P., Gallagher B., Morley L., Ledger R.J., West D.J., Cambridge study in delinquent development: Long term follow-up, Cambridge University, Cambridge-England, 1985.

Farrington D.P., Jolliffe D., Hawkins J.D., Catalano R.F., Hill K.G., Kosterman R., Comparing delinquency careers in court records and self-reports, Criminology, 2003, 41(3), 933-958.

Farrington D.P., Jolliffe D., Loeber R., Stouthamer-Loeber M., Kalb, L.M., The concentration of offenders in families, and family criminality in the prediction of boys' delinquency, Journal of Adolescence, 2001, 24 (5), 579–596.

Farrington D.P., Loeber R, Elliott D.S., Hawkins J.D., Kandel D.B., Klein M.W., McCord J, Rowe D.C., Tremblay R. E., Advancing knowledge about the onset of delinquency and crime, Advances in Clinical Child Psychology, 1990,13, 283-342.

- Farrington D.P., Osborn S.G., West D.J.,** The persistence of labeling effects, *British Journal of Criminology*, 1978, 18 (3), 277-284.
- Farrington D.P., West D.J.,** Effects of marriage, separation and children on offending by adult males, *Delinquency and Disrepute in the Life Course*, 4, JAI Press, Greenwich, 1995.
- Ferdinand T., Luchterhand E.G.,** Inner city youth, the police, the juvenile court and justice, *Social Problems*, 1970, 17 (4), 510-527.
- Ferguson T.,** The young delinquent in his social setting, Oxford University Press, London, 1952.
- Fergusson D.M., Dimond M.E., Horwood L.J.,** Childhood family placement history and behavior problems in 6-year old children, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 1986, 27 (2), 213-226.
- Fergusson D.M., Horwood L.J., Lynskey M.T.,** Family change, parental discord and early offending, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 1992, 33 (6), 1059-1075.
- Fergusson D.M., Horwood L.J., Lynskey M.T.,** Parental separation, adolescent psychopathology, and problem behaviors, *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 1994, 33 (8), 1122-1133.
- Fergusson D.M., Lynskey M.T.,** Physical punishment/maltreatment during childhood and adjustment in young adulthood, *Child Abuse and Neglect*, 1997, 21 (7), 617-630.
- Forcese D.P., Richer S.,** Social research methods, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J., 1973.
- Ford J.A.,** Substance use, the social bond, and delinquency, *Sociological Inquiry*, 2005, 75 (1), 109-128.
- Fowler F.J.,** Improving survey questions: design and evaluation, Thousand Oaks, Sage Publications, Ca, 1995.
- Fowler F.J., Mangione T.W.,** Standardized survey interviewing: Minimizing interviewer – related error, *Applied Social Research Methods Series*, Vol. 18, Sage Publications, Newbury Park-London-New Delhi, 1990.
- Frankfort – Nachmias C., Nachmias D.,** Research methods in the social sciences, St's Martin's Press, 4rth ed., 1992.
- Frazier C.E.,** Theoretical approaches to deviance: An evaluation, A Bell & Howell Company, Columbus Ohio, 1976.

Free M.D., Clarifying the relationship between the broken home and juvenile delinquency: A critique of the current literature, *Deviant Behaviour*, 1991, 12 (2), 109-167.

Freeman R., Crime and employment of disadvantaged youth, Harvard University, National bureau of Economic Research, Cambridge, 1991.

French M.T., McGeary K.A., Chitwood D.D., McCoy C.B., Inciardi J.A., McBride D., Chronic drug use and crime, *Substance Abuse*, 2000, 21 (2), 95–109.

Freud S., Criminals from a sense of guilt, *Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Hogarth Press, London, 1941, 14, 332-333.

Garfinkel H., Conditions of successful degradation ceremonies, *American Journal of Sociology*, 1956, 61(5), 420-424.

Garfinkel H., *Studies in ethnomethodology*, Prentice-Hall, Inc, Englewood Cliffs, New Jersey, 1967.

Geiger B., Fischer M., Naming oneself criminal: Gender difference in offenders' identity negotiation, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2005, 49 (2), 194-209.

Gerwitz R., Mechanisms of social learning: Some roles of stimulation and behavior in early human development, Goslin D. A. (ed.), *Handbook of Socialization Theory and Research*, Rand McNally, Chicago, 1969.

Gibbs J.P., Conceptions of deviant behavior: The old and the new, *Pacific Sociological Review*, 1966, 9 (1), 9-14.

Gibbs J.P., *Sociological theory construction*, The Dryden Press, Hinsdale, Illinois, 1972.

Gibbs J.P., The state of criminological theory, *Criminology*, 1987, 25(4), 821-840.

Gibson C., Wright J., Low self – control and coworker delinquency: A research note, *Journal of Criminal Justice*, 2001, 29 (6), 483-492.

Gibson H.B., Morrison S., West D.J., The confession of known offences in response to a self-reported delinquency schedule, *British Journal of Criminology*, 1970, 10, 277-280.

Giele J.Z., Elder G.H., *Methods of life course research: Qualitative and quantitative approaches*, Sage Publications, 1998.

Gillham B., Tanner G., Cheyne B., Freeman I., Rooney M., Lambie A., Unemployment rates, single parent density, and indices of child poverty: Their

relationship to different categories of child abuse and neglect, *Child Abuse & Neglect*, 1998, 22 (2), 79-90.

Ginet C., λήμμα: Michel Foucault, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, edited by Robert Audi, Cambridge University Press, 2nd edition, 1999, 320-321.

Giudicelli-Delaye G., *Le récidivisme dans le département de la Vienne, Le Récidivisme*, PUF, Paris, 1983, 91-101.

Glueck S., Glueck E., *Later Criminal Careers*, Commonwealth Fund, New York, 1937.

Glueck S., Glueck E., *Juvenile delinquents grown up*, Commonwealth Fund, New York, 1940.

Glueck S., Glueck E., *Unraveling juvenile delinquency*, Harvard University Press, Cambridge, 1950.

Glueck S., Glueck E., *Family environment and delinquency*, Routledge and Kegan Paul, London, 1962.

Goffman E., *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*, Anchor Books, Garden City, 1961.

Goffman E., *Stigma: Notes on the management of the spoiled identity*, Penguin, Harmondsworth, 1968.

Gold M., *Delinquent behavior in an American city*, Brooks/Cole, Belmont, California, 1970.

Gold M., Williams J., *National study of the aftermath of apprehension*, *Prospectus*, 1969-1970, 3, 3-19.

Goldman N., *The differential selection of juvenile offenders for court appearance*, National Council on Crime and Delinquency, 1963.

Goode E., *On behalf of labeling theory*, *Social Problems*, 1975, 22 (5), 570-583.

Goodwin D. W., *Alcoholism and genetics: The sins of the fathers*, *Archives of General Psychiatry*, 1985, 42, 171-174.

Goring C., *The English convict*, Her Majesty's Stationnery Office, London, 1913.

Gorrell J.M., *The explanatory, heuristic and meaning – constituting functions of theoretical models*, Ph.D., Brown University, 1981.

Gosselin M., *Influence de la longueur de l'incarcération sur la récidive*, Univ. de Montréal, 1970, *La Criminologie Empirique au Québec*, 1985.

Gottfredson H., Hirschi T., *A general theory of crime*, Stanford, California, 1990.

- Gottfredson M., Hirschi T.,** The methodological adequacy of longitudinal research in crime and delinquency, *Criminology*, 1987, 25 (3), 581-614.
- Gough H.G.,** Theory and measurement of socialization, *Journal of Consulting Psychology*, 1960, 24 (1), 23-30.
- Gould L.C.,** Who defines delinquency: a comparison of self-reported and officially reported indices of delinquency for three racial groups, *Social Problems*, 1969, 16, 325-336.
- Gramsci A.,** Selections from 'The Prison Writings', Lawrence and Wishart, London, 1971.
- Green P., Tull D.S.,** Research for marketing decisions, Englewood Cliffs, Prentice - Hall, N.J., 1975.
- Greenberg D.,** Modeling criminal careers, *Criminology*, 1991, 29 (1), 17-46.
- Grotevant H.D, van Dulmen M.H.M., Dunbar N., Christinedaughter N. J, Christensen M., Fan X., Miller B.C.,** Antisocial behavior of adoptees and non adoptees: Prediction from early history and adolescent relationships, *Journal of Research on Adolescence*, 2006, 16 (1), 105–131.
- Hagan J.,** Structural Criminology, Rutgers University Press, New Brunswick, N.J., 1989.
- Hagan J.,** Destiny and drift: Subcultural preferences, status attainment, and the risk and rewards of youth, *American Sociological Review*, 1991, 56, 567-582.
- Hagan J.,** The social embeddedness of crime and unemployment, *Criminology*, 1993, 31(4), 465-491.
- Hagan J., Palloni A.,** The social reproduction of a criminal class in working-class London, 1950-1980, *American Journal of Sociology*, 1990, 96 (2), 265-299.
- Hagedorn J.,** Back in the field again: Gang research in the nineties, C. R. Huff (ed.), *Gangs in America* (240-262), Thousand Oaks, Sage Publications, CA, 1990.
- Hagedorn J.,** People and folks: Gangs, crime, and the underclass in a Rustbelt city, 2nd Ed., Lake View Press, Chicago, 1998.
- Halleck S. L.,** Psychiatry and the dilemmas of crime, Harper and Row, N.Y., 1967.
- Haney W., Gold M.,** The juvenile delinquent nobody knows, *Psychology Today*, 1973, 7, 48-55.
- Hanson T.L., McLanahan S.S., Thomson E.,** Double jeopardy: Parental conflict and stepfamily outcomes for children, *Journal of Marriage and the Family*, 1996, 58 (1), 141-154.

- Hardt R.H., Peterson S. J.**, Arrests of self and friends as indicators of delinquency involvement, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1968, 5, 44-51.
- Harris A.R.**, Race, commitment to deviance and spoiled identity, *American Sociological Review*, 1976, 41 (3), 432-442.
- Haurin R.J.**, Patterns of childhood residence and the relationship to young adult outcomes, *Journal of Marriage and the Family*, 1992, 54 (4), 846-860.
- Hawkins J.D., Catalano R. F., Miller J. Y.**, Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: implications for substance abuse prevention, *Psychological Bulletin*, 1992, 112, 64-105.
- Hawkins J.D., Herrenkohl T.I., Farrington D.P., Brewer D., Catalano R.F., Harachi T.W., Cothorn L.**, Predictors of youth violence, Washington, Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, DC: US 2000.
- Hawkins J.D., Pastor P.A., Bell M., Morrison S.**, A typology of cause-focused strategies of delinquency prevention, Reports of the National Juvenile Justice Assessment Centers, U.S. Department of Justice, 1980.
- Haynie D.L.**, Friendship networks and delinquency: The Relative nature of peer delinquency, *Journal of Quantitative Criminology*, 2002, 18 (2), 99-134.
- Hayward K.**, λήμμα: Chicago School of Sociology, *The Sage Dictionary of Criminology*, Compiled and edited by: Mc Laughlin, E. & J. Muncie, Sage Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi, 2001, 37-40.
- Hazel N., Hagell A., Brazier L.**, Young offenders' perceptions of their experiences in the criminal justice system, Policy Research Bureau, End of Award Report to the ESRC, 2002.
- Heide K.M.**, Why kids kill parents: Child abuse and adolescent homicide, Sage Publications, New Delhi, London, 1995.
- Heimer K., Matsueda R.**, Role-taking, role commitment and delinquency: A theory of differential social control, *American Sociological Review*, 1994, 59 (3), 365-390.
- Henry B., Avshalom C., Moffitt T.E., Silva P.A.**, Temperamental and familial predictors of violent and non-violent criminal convictions: Age 3 to age 18, *Developmental Psychology*, 1996, 32 (4), 614-623.
- Hepburn J.R.**, The impact of police intervention upon juvenile delinquents, *Criminology*, 1977, 15 (2), 235-262.

- Herzog E., Sudia S.**, Children in fatherless families, Caldwell B., Ricciuti H., (eds.), Review of Child and Development Research, vol. 1, Chicago University Press, 117-232.
- Hetherington E.M., Cox M., Cox R.**, Play and social interaction in children following divorce, Journal of Social Issues, 1979, 35(4), 26-49.
- Hetherington E.M., Mavis E., Cox M., Cox R.**, The development of children in mother-headed families, The American Family, Dying of Developing, Reiss D., Hoffman H. (eds.), Plenum, N.Y., 1979.
- Heuyer G.**, La délinquance juvénile, Paris, P.U.F., 1969.
- Hewitt J.P.**, Social Stratification and deviant behavior, Random House, N.Y., 1970.
- Hjalmarsson R.**, Criminal justice involvement and high school completion, Journal of Urban Economics, 2008, 63 (2), 613-630.
- Higgins G.E.**, Gender and self – control theory: Are there differences in the measures and the theory's causal model?, Criminal Justice Studies, 2004, 17, 33-55.
- Higgins G.E.**, Can low self – control help with the understanding of the software piracy problem?, Deviant Behavior, 2005, 26 (1), 1-24.
- Hilpinen R.**, λήμμα: Charles Peirce, The Cambridge Dictionary of Philosophy, edited by Robert Audi, Cambridge University Press, 2nd edition, 1999, 651-654.
- Hindelang M.J.**, Race and involvement in common law personal crimes, American Sociological Review, 1978, 43 (1), 93-109.
- Hirschfield P., Maschi T., White H. R., Traub L.G., Loeber R.**, Mental health and juvenile arrests: Criminality, criminalization, or compassion? Criminology, 2006, 44 (3), 593–630.
- Hirschi T.**, Causes of delinquency, University of California Press, Berkeley-L.A., 1969.
- Hirschi T.**, Crime and the family, 53-68 , Crime and Public Policy, James Q. Wilson (ed.), Institute of Contemporary Studies, San Francisco, 1983
- Hirschi T.**, Family structure and crime, 43-66, When Families fail: The social costs, Bryce J. Christensen (ed.), University Press, Lanham, 1991.
- Hirschi T., Gottfredson M.**, Control theory and the life-course perspective, Studies on Crime and Crime Prevention, 1995, 4 (2), 131-142.
- Hochstetler A., Delisi M.**, Importation, deprivation, and varieties of serving time: An integrated-lifestyle exposure model of prison offending, Journal of Criminal Justice, 2005, 33 (3), 257-266.

- Hoebel E. A.**, The law of primitive man, Harvard University Press, Cambridge, 1954.
- Hoffman J.P.**, Exploring the direct and indirect family effects on adolescent drug use, *Journal of Drug Issues*, 1993, 23 (3), 535-548.
- Hoffman J.P.**, The effects of family structure and family relations on adolescent marijuana use, *International Journal of the Addictions*, 1995, 30 (10), 1207-1241.
- Hohenstein W.F.**, Factors influencing the police disposition of juvenile offenders, in *Delinquency: Selected Studies* (ed.) M. Wolfgang and T. Sellin, John Wiley, New York: 1969.
- Hollander E.P.**, Principles and methods of social psychology, Oxford University Press, Oxford, U.K., 1967.
- Holmwood J.**, λήμμα: Functionalism, *The Cambridge Dictionary of Sociology*, edited by Bryan S. Turner, Cambridge University Press, 2006, 218- 220.
- Hope T.**, Pretend it works: evidence and governance in the evaluation of the reducing burglary initiative, *Criminal Justice*, 2004, 4, 287–308.
- Hops H., Davis B., Lewin L. M.**, The development of alcohol and other substance use: A gender study of family and pee context, *Journal of Studies on Alcohol*, 1999, 13, 22-31.
- Horney J., Osgood D.W., Marshal I.H.**, Criminal careers in the short term: Intra-individual variability in crime and its relation to local life circumstances, *American Sociological Review*, 1995, 60, 655–73.
- Horowitz R.**, Honor and the American Dream, Rutgers University Press, New Brunswick, 1983.
- Horowitz R.**, Sociological perspectives on gangs: Conflicting, definitions and concepts, C. Ronald Huff (Ed.), *Gangs in America*, Newbury Park, Sage Publications Inc., CA, 1990.
- Horwitz A.**, The Logic of Social Control, Plenum Press, New York, 1990.
- Horwitz A., Wasserman M.**, The effect of social control on delinquent behavior: A longitudinal test, *Sociological Focus*, 1979, 12 (1), 53-70.
- Huang B., White H. R., Kosterman R., Catalano R.F., Hawkins J.D.**, Developmental associations between alcohol and interpersonal aggression during adolescence, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 2001, 38(1), 64–84.
- Hudson B.**, Punishment and social control, in M. Maguire, R. Morgan and R. Reiner (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, 3rd ed., Oxford University Press, Oxford, 2002.

- Huff C.R.**, Youth gangs and public policy, *Crime and Delinquency*, 1989, 35(4), 524-537.
- Huff C.R.**, *Gangs in America*, Newbury Park, Sage Publications, CA, 1990.
- Huff C.R.**, Comparing the criminal behavior of youth gangs and at- risk youth, Washington DC: National Institute of Justice, 1998.
- Huff C.R.**, *Gangs in America* (3rd ed.), Thousand Oaks, Sage Publications, CA, 2002.
- Huizinga D., Jakob-Chien, C.**, Contemporaneous co-occurrence of serious and violent juvenile offending and other problem behaviors, In *Serious and Violent Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful Interventions*, R. Loeber, D. P. Farrington (eds.), Thousand Oaks, Sage Publications, CA, 1998.
- Huizinga D., Schumann K., Ehret B., Elliot A.**, The Effects of juvenile justice processing on subsequent delinquent and criminal behaviour: A cross-national study, DC, Final Report to the National Institute of Justice, Washington, 2003.
- Hulsman L.**, Une perspective abolitionniste du système de justice pénale et un schéma d'approche des situations problématiques, Ch. Debuyst, *Dangerosité et justice pénale, Ambiguïté d'une pratique*, Genève, 1981.
- Hurst Y.G., Frank J.**, How kids view cops: The nature of juvenile attitudes towards the police, *Journal of Criminal Justice*, 2000, 28, 189-202.
- Hussong A.M., Curran P.J., Moffitt T.E., Caspi A., Carrig M.M.**, Substance abuse ensnares young adults in trajectories of antisocial behaviour, *Development and Psychopathology*, 2004, 16 (4), 1029–1046.
- Hyman H.H., Feldman J., Stember C.**, *Interviewing in social research*, The University of Chicago Press, Chicago, 1954.
- Innes M.**, *Understanding social control: Deviance, crime and social order*, edited by Mike Maguire, Crime and Justice Series, Open University Press, 2003.
- Irwin J.**, *The jail: Managing the underclass in American society*, University of California Press, Berkely, CA, 1985.
- Irwin J., Cressey D.**, Thieves, convicts and the inmate culture, *Social Problems*, 1962, 10 (2), 142-155.
- Jaccard J., Jacoby J.**, *Theory construction and model building skills: A practical guide for social scientists*, Kenny D. A. (ed.), The Guilford Press, N.Y.-London, 2010.

- Jackson D.B., Hay C.,** The conditional impact of official labeling on subsequent delinquency: Considering the attenuating role of family attachment, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 2013, 50 (2), 300-322.
- Jacobs P. A., Burton M., Melville M. M.,** Aggressive behavior, mental subnormality and the XXY male, *Nature*, 1965, 208, 1351 επ.
- Jaffe L.,** Delinquency Proneness and family anomie, *Journal of Criminal Law and Criminology and Police Science*, 1963, 54 (2), 146-154.
- Jenkins R.L.,** The varieties of children's behavioral problems and family dynamics, *American Journal of Psychiatry*, 1968, 124, 1440-1445.
- Jensen G.F.,** Crime doesn't pay: Correlates of a shared misunderstanding, *Social Problems*, 1969, 17, 189-201.
- Jensen G.F.,** Delinquency and adolescent self-conceptions: A study of the personal relevance of infraction, *Social Problems*, 1972, 20 (1), 84-103.
- Jensen G.F.,** Race, achievement and delinquency: A further look at delinquency in a birth cohort, *American Journal of Sociology*, 1976, 82(2), 379-387.
- Jensen G.F.,** Labeling and identity, *Criminology*, 1980, 18 (1), 121-129.
- Joas H.,** *Pragmatism and Social Theory*, University of Chicago Press, Chicago, 1993.
- Johnson G.M.,** *Delinquent boys, their parents and grandparents*, Copenhagen, Munksgaard, 1967.
- Johnson G.M., Schontz F.C., Locke T.P.,** Relationships between adolescent drug use and parental drug behaviors, *Adolescence*, 1984, 19 (74), 295-299.
- Johnson L.M., Simons R.L., Conger R.D.,** Criminal justice system involvement and continuity of youth crime: a longitudinal analysis, *Youth & Society*, 2004, 36(1), 3-29.
- Johnson R.E.,** Family structure and delinquency: General patterns and gender differences, *Criminology*, 1986, 24 (1), 65-84.
- Johnson T.C.,** Child perpetrator – children who molest other children: Preliminary findings, *Child Abuse and Neglect*, 1988, 12 (2), 219-229.
- Johnston L.D., O'Malley P.M., Bachman J.G.,** *Monitoring the future national results on adolescent drug use: Overview of key findings*, 2005, Bethesda, MD: National Institute on Drug Abuse, NIH Publication No. 06-5882, 2006.
- Johnstone J.,** *Delinquency and the changing in American Family*, Schichor D., Kelly D. (ed.), *Critical Issues in Juvenile Delinquency*, Lexington Books, Lexington MA., 1980, 83-97.

- Jones M.B., Offord D.R., Abrams N.,** Brothers, sisters, and antisocial behaviour, *British Journal of Psychiatry*, 1980, 136, 139–145.
- Jonsson G.,** Delinquent boys, their parents and grandparents, Munksgaard, Copenhagen, 1967.
- Juby H., Farrington D.P.,** Disentangling the link between disrupted families and delinquency, *British Journal of Criminology*, 2001, 44, 23-24.
- Jupp V.,** λήμμα: Content analysis, *The Sage Dictionary of Criminology*, compiled and edited by: McLaughlin E. & Muncie J., London, Thousand Oaks, New Delhi, 2001, 70-71.
- Inderbitzin M., Bates K., Gainey R.,** Deviance and social Control: A sociological perspective, SAGE Publications, California, 2013.
- Ireland T.O., Smith C.A., Thornberry T.P.,** Developmental issues in the impact of child maltreatment on later delinquency and drug use, *Criminology*, 2002, 40 (2), 359–400.
- Kaiser G.,** Randalierende Jugend, Heidelberg, 1959.
- Kandel D.B.,** Adolescent marijuana use: role of parents and peers, *Science*, 1973, 181, 1067-1070.
- Kandel D.B.,** Homophily, selection, and socialization in adolescent friendships, *American Journal of Sociology*, 1978, 84, 427–436.
- Kandel D.B., Davies M.,** Friendship networks, intimacy, and illicit drug use in young adulthood: a comparison of two competing theories, *Criminology*, 1991, 29 (3), 441-470.
- Kaplan A.,** The conduct of inquiry, Chandler, San Francisco, 1964.
- Kendler K.S., Neale M.C., Kessler R.C., Heath A.C., Eaves L.J.,** Childhood parental loss and adult psychopathology in women: A twin study perspective, *Archives of General Psychiatry*, 1992, 49 (2), 109-116.
- Keppel G.,** Design and analysis: A researcher's handbook, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, N.J., 1982.
- Kercher K.,** Criminology, 294-316, *The Future of Sociology*, Edgar F. Borgatta & Karen S. Cook (eds.), Sage, Beverly Hills, Cal., 1988,
- Kerlinger F.,** Foundations of behavioral research, Holt Rinehart & Winston, N.Y., 2nd ed., 1973.

- Kirk D.S.**, Examining the divergence across self-report and official data sources on inferences about the adolescent life-course of crime, *Journal of Quantitative Criminology*, 2006, 22(2), 107-129.
- Kish L.**, *Survey sampling* Wiley, N.Y., 1965.
- Kitsuse J.I.**, Societal reaction to deviant behavior: Problems of theory and method, *Social Problems*, 1962, 9(3), 247-256.
- Kitsuse J.I.**, Societal reaction to deviant behavior: Problems of theory and method, *The Other Side: Perspectives on Deviance*, Howard Becker (ed.), The Free Press, New York, 1964, 87-102.
- Klein M.W.**, *Street gangs and street workers*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J., 1971.
- Klein M.W.**, Labeling, deterrence and recidivism: A study of police dispositions of juvenile offenders, *Social Problems*, 1974, 22(2), 292-303.
- Klein M.W.**, Labeling theory and delinquency policy: An experimental test, *Criminal Justice and Behavior*, 1986, 13 (1), 47-79.
- Klein, M.W.**, *The American street gang*, Oxford University Press, N.Y., 1995a.
- Klein M.W., Maxson C.L.**, Street gang violence, Marvin E. Wolfgang & Neil Weiner, (eds.), *Violent Crime, Violent Criminals*, Newbury Park, Sage Publications, CA, 1989.
- Klein M.W., Maxson C.L.**, Gang structures, crime patterns, and police responses: A summary report, Rockville, MD: National Criminal Justice reference Service, 2001.
- Klein, M.W., Maxson C.L., Miller J.**, *The modern gang reader*, Roxbury Publishing, Los Angeles, 1995.
- Knigh B.J., West D.J.**, Criminality and welfare dependency in two generations, *Medicine, Science and the Law*, 1977, 17 (1), 64-67.
- Knuutila T.**, λήμματα: Models – modeling, *International Encyclopedia of Social Sciences*, edited by Darity W. A. Jr., Macmillan Social Science Library, 2nd ed., 2008.
- Kobayashi J., Sales B.D., Becker J.V., Figueredo A.J., Kaplan M.S.**, Perceived parental deviance, parent – child bonding, child abuse, and child sexual aggression, *Sexual Abuse: A Journal of Research and treatment*, 1995, 7 (1), 25-44.
- Kochel T.R., Wilson D., Mastrofski S.D.**, Effect of suspect race on officers, arrests decisions, *Criminology*, 2011, 49 (2), 473-512.

Kolstad A., Gabrielsen A., Veisetaune A.K., Social psychological consequences of punishment: A comparison of imprisonment and community work, *Psychiatry, Psychology and Law*, 1995, 2, 179-198.

Kolvin I., Miller F.J.W., Fleeting M., Kolvin P.A., Social and parenting factors affecting criminal offence rates: Findings from the Newcastle thousand family study (1947-1980), *British Journal of Psychiatry*, 1988, 151, 80-90.

Krohn M.D., An investigation of the effect of parental and peer associations on marijuana use: an empirical test of the differential association theory, M. Riedel & Thornberry T. P. (eds.), *Crime and Delinquency: Dimensions of Deviance* (75-87), Praeger, N. Y., 1974.

Krohn M.D., The web of conformity: A network approach to the explanation of delinquent behavior, *Social Problems*, 1986, 33(6), 581–593.

Krohn M.D., Thornberry T.P., Gangs and other law violating groups, *Gang Membership and Delinquency: Street Gangs in Developmental Perspective*, Report Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, In press.

Kruttschnitt C., Ward D., Sheble M.A., Abuse-resistant youth: Some factors that may inhibit violent criminal behavior, *Social Forces*, 1987, 66 (2), 501–519.

Kuhn T.S., The structure of scientific revolutions, The University of Chicago Press, 2nd edit., Chicago, 1970.

Land K.C., Nagin D.S., Micro-Models of Criminal Careers: A synthesis of the criminal careers and life course approaches via semi parametric Mixed Poisson Regression Models with empirical applications, *Journal of Quantitative Criminology*, 1996, 12 (2), 163-191.

Lang A., Standpoint: The logic of using inferential statistics with experimental data from nonprobability samples: Inspired by Cooper, Dupagne, Potter and Sparks, *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 1996, 40 (3), 422-430.

Lansford J.E., Dodge K.A., Pettit G.S., Bates J.E., Crozier J., Kaplow J., A 12-year prospective study of the long-term effects of early child physical maltreatment on psychological, behavioral, and academic problems in adolescence, *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 2002, 156 (8), 824–830.

Lansford J.E., Johnson S.M., Berlin L.J., Dodge K.A., Bates J.E., Pettit G.S., Early Physical Abuse and Later Violent Delinquency: A Prospective Longitudinal Study, *Child Maltreatment*, 2007 12 (3), 233–245.

- Laub J.H., Sampson R.J.**, Shared beginnings, divergent lives: Delinquent boys to age 70, Harvard University Press, MA, Cambridge, 2003.
- Laub J.H., Sampson R.J.**, Unraveling families and delinquency: A reanalysis of the Gluecks' data, *Criminology*, 1988, 26 (3), 355-380.
- Lauritsen J.L.**, Sibling resemblance in juvenile delinquency: Findings from the National Youth Survey, *Criminology*, 1993, 31 (3), 387-409.
- Lay B., Ihle W., Esser G., Schmidt M.H.**, Juvenile-episodic, continued or adult-onset delinquency? Risk conditions analyzed in a cohort of children followed up to the age of 25 years, *European Journal of Criminology*, 2005, 2(1), 39-66.
- Le T.N., Stockdale G.**, The Influence of school demographic factors and perceived student discrimination on delinquency trajectory in adolescence, *Journal of Adolescent Health*, 2011, 49(3), 407-413.
- LeBlanc M.**, La réaction sociale a la délinquance juvénile, *Acta Criminologica*, IV, 1971, 113-193.
- Legleye S., Beck F., Khlat M., Peretti-Watel P., Chau, N.**, The Influence of socioeconomic status on cannabis use among French adolescents, *Journal of Adolescent Health*, 2010, 50(3), 395-402.
- Leiber M.J.**, The contexts of juvenile justice decision making: When race matters, State University of New York Press, Albany, NY, 2003.
- Leiber M.J., Fox K.C.**, Race and the impact of detention on juvenile justice decision making, *Crime and Delinquency*, 2005, 51 (4), 470-497.
- Lemert E.M.**, The grand jury as an agency of social control, *American Sociological Review*, 1945, 10 (6), 751-758.
- Lemert E.M.**, Some aspects of a general theory of sociopathic behavior, *Proceedings of the Pacific Sociological Society*, Sate College of Washington, 1948, 16, 23-29.
- Lemert E.M.**, *Social Pathology*, McGraw-Hill, New York, 1951.
- Lemert E.M.**, *Human deviance, social problems, and social control*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 2nd ed., New Jersey, 1972.
- Levi K.**, Becoming a Hit Man: Neutralization in a very deviant career, *Urban Life*, 1981, 10(1), 47-63.
- Levine D.**, λήμμα: Charles Horton Cooley, *The Cambridge Dictionary of Sociology*, edited by Bryan S. Turner, Cambridge University Press, 2006, 92 - 93.
- Li S.**, Legal sanctions and youths' status achievement: A longitudinal Study, *Justice Quarterly*, 1999, 16 (2), 377 - 401.

Lincoln S.B., Juvenile referral and recidivism, in *Back on the street: Diversion of juvenile offenders*, ed. by R.M. Carter, Klein M.W., Englewood Cliffs, Prentice-Hall, N.J., 1976.

Lincoln S.B., Teilmann K.S., Klein M.W., Labin S., Recidivism rates of diverted juvenile offenders, Unpublished paper presented at the National Conference on Criminal Justice Evaluation, Washington, D.C., 1977.

Ling M.O., The Relationship between family socioeconomic status and lifestyle among youth in Hong Kong, *Discovery – SS Student E-Journal*, 2013, 2, 135-168.

Link B., Mental patient status, work, income: An examination of the effects of psychiatric label, *American Sociological Review*, 1982, 47 (2), 202-215.

Link B., Cullen F.T., Struening E., Shrout P.E., Dohrenwend B.P., A modified labeling theory approach to mental disorders: An empirical assessment, *American Sociological Review*, 1989, 54 , 400-423.

Lipsey M.W., Cordray D.S., Berger D.E., Evaluation of a juvenile diversion program: Using multiple lines of evidence, *Evaluation Review*, 1981, 5 (3), 283-306.

Lipsey M.W., Derzon J.H., Predictors of violent or serious delinquency in adolescence and early adulthood: A synthesis of longitudinal research in serious and violent juvenile offenders, edited by R. Loeber and D. P. Farrington, Thousand Oaks, Sage Publications, CA, 1998.

Liska A.E., Messner S.F., *Perspectives on crime and deviance*, Englewood Cliffs, Prentice Hall, N.J., 1999.

Liska A.E., Tausig M., Theoretical interpretations of social class and racial differentials in legal decision-making for juveniles, *Sociological Quarterly*, 1979, 20 (2), 197-207.

Loeber R., Review of explaining delinquency and drug use, by D. S. Elliott, Huizinga and S. S. Aegeton, *Aggressive Behavior*, 1987, 13, 97-99.

Loeber R., Dishion T., Early predictors of male delinquency: A review, *Psychological Bulletin*, 1983, 94 (1), 68-99.

Loeber R., Farrington D.P., Young children who commit crime: epidemiology, developmental origins, risk factors, early interventions, and policy implications, *Development and Psychopathology*, 2000, 12 (4), 737–762.

Loeber R., Stouthamer –Loeber M., Family factors as correlates and predictors of juvenile conduct problems and delinquency, Michael Tonry & Norval Morris (eds.),

Crime and Justice: An annual review of Research, Vol. 7, University of Chicago Press, Chicago, 1986.

Lofland J., Deviance and identity, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, N.J., 1969.

Lowman J., Menzies R.J., Palys T.S., Transcarceration: Essays in the sociology of social control, Aldershot, Gower, 1987.

Lutynska K., The place of interviewing in Polish sociological research and its influence on the results obtained, Polish Sociological Bulletin 2, 1970, 121-129.

Maguin E., Hawkins J.D., Catalano R.F., Hill K., Abbott R., Herrenkohl T., Risk factors measured at three ages for violence at age 17–18, Paper presented at the American Society of Criminology, November 1995, Boston, MA.

Maguin E., Loeber R., Academic performance and delinquency, Crime and Justice, 1996, 20, 145–264.

Maisel R., Persell C.H., How sampling works, Thousand Oaks, Pine Forge Press, Ca, 1996.

Malley O’P., λήμμα: Hedonism, The Sage Dictionary of Criminology, The Sage Dictionary of Criminology, Compiled and edited by: Mc Laughlin, E. & J. Muncie, Sage Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi, 2001, 197-199.

Mandernach B.J., λήμμα: Law of effect, The Cambridge Dictionary of Psychology, edited by Matsumoto D., Cambridge University Press, 2009, 280.

Manheim H.L., Sociological research: Philosophy and methods, The Dorsey Press, Homewood, 1977.

Mankoff M., Societal reaction and career deviance: A critical analysis, The Sociological Quarterly, 1971, 12 (2), 204-218.

Mannheim K., Man and Society in an Age of Reconstruction, Routledge and Kegan Paul, London, 1935.

Mason W.A., Hitchings J.E., Spoth R.L., Emergence of delinquency and depressed mood throughout adolescence as predictors of late adolescent problem substance use, Psychology of Addictive Behaviors, 2007b, 21 (1), 13–24.

Mathiesen T., The politics of abolition, London, 1974.

Matsueda R.L., Testing control theory and differential association: A causal modeling approach, American Sociological Review, 1982, 47, 489-504.

Matsueda R.L., Reflected appraisal, parental labeling, and delinquency: Specifying a symbolic interactionist theory, American Journal of Sociology, 1992, 97 (6), 1577-1611.

- Matsueda R.L., Anderson K.**, The dynamics of delinquent peers and delinquent behavior. *Criminology*, 1998, 36 (21), 269–299.
- Matza D.**, *Delinquency and drift*, John Wiley, N.Y., 1964.
- Matza D.**, *Becoming deviant*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, N.J., 1969.
- Maume M.O., Ousey G.C., Beaver K.**, Cutting the grass: A reexamination of the link between marital attachment, delinquent peers, and desistance from marijuana use, *Journal of Quantitative Criminology*, 2005, 21(1), 27–53.
- McAra L., McVie S.**, Youth Justice? The impact of system contact on patterns of desistance from offending, *European Journal of Criminology*, 2007, 4(3), 315-345.
- McCloskey L. A., Figueredo A. J., Koss M. P.**, The effects of systematic family violence on children's mental health, *Child Development*, 1995, 66 (5), 1239-1261.
- McCord J.**, Some child-rearing antecedents of criminal behavior in adult men, *Journal of personality and Social Psychology*, 1979, 37 (9), 1477-1486.
- McCord J.**, A longitudinal view of the relationship between paternal absence and crime, J. Gunn and D. P. Farrington (eds.), *Abnormal offenders, delinquency and the criminal justice system*, 113-128, Wiley, Chichester, 1982.
- McCord J., Ensminger M.**, Pathways from aggressive childhood to criminality, Paper presented at the American Society of Criminology, Boston, MA, 1995.
- McCord W., McCord J., Howard A.**, Familial correlates of aggression in nondelinquent male children, *Journal of Abnormal and Social Pathology*, 1961, 62 (1), 79-93.
- McCord W., McCord J., Zola I.**, *Origins of crime*, Columbia University Press, New York, 1959.
- McDermott J.J.**, λήμμα: James William, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, edited by Robert Audi, Cambridge University Press, 2nd edition, 1999, σ. 446-448.
- McEachern A.W.**, The juvenile probation system, *American Behavioral Scientist*, 1968, 11, 1-45.
- McEachern A.W., Bauzer R.**, Factors related to dispositions of juvenile police contacts, Klein & Myerhoff, *Juvenile gangs in context*, Prentice Hall, N.Y., 1967, 148-161.
- McGue M., Sharma A., Benson P.**, Parent and sibling influences on alcohol use and misuse: Evidence from a US adoption cohort, *Journal of Studies on Alcohol*, 1996, 57(1), 8–18.

- McLaughlin E.**, λήμμα: Post-structuralism, *The Sage Dictionary of Criminology*, Compiled and edited by: Mc Laughlin, E. & J. Muncie, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 2001, 309 -310.
- Mead G.H.**, The psychology of punitive justice, *American Journal of Sociology*, 1918, 23 (5), 577-602.
- Mead G.H.**, The genesis of the self and social control, *International Journal of Ethics*, 1925, 5 (3), 251-277.
- Mead G.H.**, *Mind, Self and Society: From a standpoint of a social behaviorist*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1934.
- Mednick S.**, A bio-social theory of the learning of law-abiding behavior, S. Mednick & K.O. Christiansen, *Biosocial Bases of Criminal Behavior*, Gardner, N.Y., 1977.
- Mednick B.R., Baker R.L., Carothers L.E.**, Patterns of family instability and crime: The association of timing of the family's disruption with subsequent adolescent and young adult criminality, *Journal of Youth and Adolescence*, 1990, 19 (3), 201-220.
- Meier R.F.**, Perspectives on the concept of social control, *Annual Review of Sociology*, Vol. 8, 1982, 35–55.
- Meier R.F.**, Deviance and differentiation, Messner S., Krohn M. D, Liska A. E., (eds.), *Theoretical integration in the Study of Deviance and Crime: Problems and Prospects*, State University of New York Press, Albany, N.Y., 1989, 199-212.
- Merton R.K.**, Social Structure and anomie, *Social Theory and Social Structure*, Glencoe, The Free Press, IL., 1948a.
- Merton R.K.**, Social Structure and anomie: Revisions and extensions, *The Family: Its function and destiny*, Ruth Anshen (ed.), Harper & Row, New York, 1948b.
- Merton R.K.**, The socio-cultural environment and anomie, *New Perspectives For Research on Juvenile Delinquency*, H. L. Witmer and R. Kotinsky (eds.), U.S. Government Printing Office, Washington, D.C., 1955.
- Merton R.K.**, Social conformity, deviation and opportunity – structures: A comment on the contributions of Dubin and Cloward, *American Sociological Review*, 1959, 24 (2), 177-189.
- Merton R.K.**, *Social Theory and Social Structure*, Free Press, N.Y., 1968.
- Merton R.K.**, *On theoretical sociology: five essays, old and new*, Collier- Macmillan Limited, The Free Press, London – N.Y., 1968.
- Merton R.K., Nisbet R.A.**, *Contemporary Social Problems*, Harcourt, Brace and World, Inc, New York, 1961.

- Miller A.**, For your own good, Noonday, 3rd ed., N.Y., 1990.
- Miller W.**, Gangs, groups, and serious youth crime, David Schicor and Delos Kelly (eds.), Critical Issues in Juvenile Delinquency, Mass: Lexington Brook, Lexington, 1980.
- Miller W.**, American youth gangs: Past and present, in Abraham Blumberg (ed.), Current Perspectives on Criminal Behavior, Knopf A.A., New York, 1981.
- Minuchin S.**, Constructing a therapeutic reality, Family Therapy of Drug and Alcohol Abuse, Allyland Bacon (ed.), U.S.A., 1995.
- Moffitt T.**, Adolescent-limited and life-course persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy, Psychological Review, 1993, 100(4), 674-701.
- Moffitt T.**, Natural histories of delinquency, Cross-National Longitudinal Research on Human Development and Criminal Behavior, 1994, 76, 3-61.
- Moffitt T., Caspi A., Dickson D., Silva P., Stanton W.**, Childhood-onset vs. adolescent-onset antisocial conduct problems in males: Natural history from ages 3 to 18 years, Development and Psychopathology, 1996, 8(2), 399-424.
- Monahan T.P.**, The trend in broken homes among delinquent children, Marriage and family living, 1957, 19 (4), 362-365.
- Moore J.W.**, Homeboys: Gangs, drugs and prison in the Barrios of Los Angeles, Temple University Press, Philadelphia, 1978.
- Moore J.W.**, Going down to the Barrio: Homeboys and homegirls in change, Temple, Philadelphia, 1991.
- Moore J.W., Vigil J.D., Garcia R.**, Residence and territoriality in gangs, Journal of Social Problems, 1983, 31(2), 182-194.
- Morash M.**, Establishment of a juvenile police record: The influence of individual and peer group characteristics, Criminology, 1984, 22 (1), 97-111.
- Morrison D.R., Cherlin A.**, The divorce process and young children's well-being: A prospective analysis, Journal of Marriage and the family, 1995, 57, 800-812.
- Morrison M., Morgan M.S.**, Models as mediators: Perspectives on natural and social science, edited by Morgan and Morrison, Cambridge University Press, Cambridge, U.K., 1999.
- Morse M.J., Field A.R.**, Nursing research: The application of qualitative approach, Chapman & Hall, London, 1996.
- Mouton J.**, Basic concepts in the methodology of the social sciences, H.S.R.C. Series in Methodology, Mouton J. (ed.), Human Sciences Research Council, 1990.

- Mulvey E.P., Schubert C.A., Chassin L.**, Substance use and delinquent behavior among serious adolescent offenders, *Juvenile Justice Bulletin*, O.J.J.D.P., 2010, 1-16.
- Muncie J.**, λήμμα: Conflict Theory, *The Sage Dictionary of Criminology*, Compiled and edited by: Mc Laughlin, E. & J. Muncie, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 2001, 64-65.
- Muncie J., Goldson B.**, *Comparative Youth Justice*, Sage, London, 2006.
- Nagel I.H.**, The legal/extra-legal controversy: Judicial decisions on pretrial release, *Law and Society Review*, 1983, 17 (3), 481-516.
- Nagin D., Farrington D.P.**, The stability of criminal potential from childhood to adulthood, *Criminology*, 1992, 30 (2), 235-260.
- Nagin D., Farrington D.P., Moffitt T.**, Life-course trajectories of different types of offenders, *Criminology*, 1995, 33(1), σ. 111-140.
- Nagin D., Land K.**, Age, criminal careers, and population heterogeneity: Specification and estimation of a nonparametric, mixed Poisson model, *Criminology*, 1993, 31(3), 327-362.
- Neeley E., Deegan M.J.**, George Herbert Mead on punitive justice: A critical analysis of contemporary practices, *Humanity and Society*, 2005, 29 (1), 71-83.
- Noyori-Corbett C., Moon S.S.**, Multifaceted reality of juvenile delinquency: An empirical analysis of structural theories and literature, *Child and Adolescent Social Work Journal*, 2010, 27(2), 245–268.
- Nye I.**, *Family relationships and delinquent behavior*, N.Y, 1958.
- O' Donnell J.A., Clayton R.R.**, Determinants of early marijuana use, G. M. Beschner & A. S. Friedman (eds.), *Youth drug abuse: Problems, issues, and treatment* (63-110), Lexington Books, Lexington, MA, 1979.
- Oetting G.R., Beauvais F.**, Adolescent drug use: Findings of national and local surveys, *Journal of Consulting & Clinical Psychology*, 1990, 58, 385-394.
- Osborn S.G., West D.J.**, Conviction records of fathers and sons compared, *British Journal of Criminology*, 1979, 19 (2), 120-133.
- Osgood D.W., Rowe D.**, Bringing criminal careers, theory, and policy through latent variable models of individual offending, *Criminology*, 1994, 32 (4), 517-554.
- Ouimet M., LeBlanc M.**, Événements de vie et continuation de la carrière criminelle au cours de la jeunesse, *Revue International de Criminologie et de Police Technique*, 3/1993, 321-345.

- Özbay Ö.**, Class and self-reported juvenile delinquency: Evidence from Turkey, *Journal of Criminal Justice*, 2006, 34(2), 237–249.
- Pagani L., Boulerice B., Tremblay R.E., Vitaro F.**, Behavioral development in children of divorce and remarriage, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 1997, 38 (7), 769-781.
- Pager D.**, The mark of a criminal record, *American Journal of Sociology*, 2003, 108 (5), 937-975.
- Palamara F., Cullen F.T., Gersten J.C.**, The effect of police and mental health intervention on juvenile deviance: Specifying contingencies in the impact of formal reaction, *Journal of Health and Social Behavior*, 1986, 27(1), 90-105.
- Palmer T., Lewis R.**, An evaluation of juvenile diversion, Cambridge, Mass, 1980.
- Pap A.**, An introduction to the philosophy of science, Glencoe, IL: Free Press of Glencoe, Macmillan, 1962.
- Park R.E., Burgess E.W., McKenzie R.D.**, The city: The ecological approach to the study of human community, Chicago, 1925.
- Parsons T.**, Certain primary sources and patterns of aggression in the social structure of the western world, *Psychiatry*, 1947, 10, 167-181.
- Parsons T.**, The structure of social action: a study on social theory with special reference to a group of recent European writers, Collier Macmillan Limited, 1949.
- Parsons T.**, The social system, The Routledge & Kegan Paul L.t.d, England, 1951.
- Parsons T.**, Sociological Theory, The Free Press, Glencoe, Illinois, 1954.
- Parsons T.**, Social structure and personality, Collier-Macmillan Ltd, London, 1970.
- Parsons T.**, On institutions and social evolution: selected writings, edited by Leon H. Mayhew, The University of Chicago Press, Chicago-London, 1982.
- Parsons T., Shils E.A.**, Toward a general theory of action, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1962.
- Parsons T., Shils E.A., Naegle K.D., Pitts J.R.**, Theories of society: Foundations of modern sociological theory, Volume II, The Free Press of Glencoe, 1961.
- Paternoster R., Bachman R.**, Explaining criminals and crime, Roxbury, Los Angeles, 2001.
- Paternoster R., Brame R.**, Multiple routes to delinquency? A test of developmental and general theories of crime» *Criminology*, 1997, 35(1), 48-80.

- Paternoster R., Dean W.C., Piquero A., Mazerolle P., Brame R.,** Generality, continuity, and change in offending, *Journal of Quantitative Criminology*, 1997, 13 (3), 231-266.
- Paternoster R., Iovanni L.,** The labeling perspective and delinquency: An elaboration of the theory and an assessment of the evidence, *Justice Quarterly*, 1989, 6 (3), 359-394.
- Patterson G.R.,** Children who steal, 73-90, *Understanding Crime: Current Theory and Research*, Travis Hirschi and Michael Gottfredson (eds.), Sage, Beverly Hills, Calif., 1980.
- Patterson G.R.,** *Coercive Family Process*, Eugene, Castalia, Oreg., 1982.
- Patterson G.R.,** Siblings: Fellow travelers in coercive family process, Blanchard Robert J., Blanchard, D. Caroline (eds.), *Advances in the Study of Aggression*, Vol. 1, Academic Press Orlando, FL, 1984, 173-215.
- Patterson G.R., Crosby L., Vuchinich S.,** Predicting risk for early police arrest, *Journal of Quantitative Criminology*, 1992, 8(4), 335-355.
- Patterson G.R., DeBaryshe B., Ramsey E.,** A developmental perspective on antisocial behavior, *American Psychologist*, 1989, 44, 329-335.
- Patterson G.R., Dishion T.J., Yoerger K.,** Adolescent growth in new forms of problem behavior: Macro and micro-peer dynamics, *Prevention Science*, 2000, 1, 3-13.
- Patterson G.R., Reid J.B., Dishion T.J.,** *Antisocial boys*, Eugene, Castalia, Oreg., 1992.
- Patterson G.R., Yoerger K.,** *Developmental models for delinquent behavior*, *Mental Disorder and Crime*, Sage, Newbury Park, CA, 1993.
- Petersilia J.,** Criminal career research: A review of recent evidence, *Crime and Justice*, 1980, Vol. 2, 321-379.
- Petersilia J.,** *Racial disparities in the criminal justice system*, Santa Monica, RAND, CA, 1983.
- Piliavin I., Briar S.,** Police encounters with juveniles, *American Journal of Sociology*, 1964, 70 (2), 206-214.
- Piquero A.R., Brame R., Moffitt T.,** Extending the study of continuity and change: Gender differences in the linkage between adolescent and adult offending, *Journal of Quantitative Criminology*, 2005, 21(2), 219-243.

- Piquero A.R., MacDonald J.M., Parker K.F.,** Race, local life circumstances, and criminal activity, *Social Science Quarterly*, 2002, 83(3), 654-670.
- Plack A.,** Plädoyer für die Abschaffung des Strafrechts, I. Aufl., München, 1974.
- Pogrebin M.R., Poole E.D., Regoli R.M.,** Constructing and implementing a model juvenile diversion program, *Youth and Society*, 1984, 15 (3), 305-324.
- Pollner M.,** Sociological and common sense models of the labeling process, Roy Turner (ed.), *Ethnomethodology: Selected Readings*, Penguin Books, Baltimore, 1974.
- Poole E., Regoli, R.,** Race, institutional rule breaking, and disciplinary response, *Law and Society Review*, 1980, 14, 931-46.
- Pope C.E., Lovell R., Stojkovic S., Rose H.,** Minority overrepresentation: Phase II, Study Final Report, Milwaukee, WI: Wisconsin Office of Justice Assistance, Governor's Commission on Juvenile Justice, 1996.
- Pope C.E., Snyder H.N.,** Race as a factor in juvenile arrests, *OJJDP, Juvenile Justice Bulletin*, (April 2003).
- Popper K.R.,** Conjectures and refutations, Routledge & Kegan Paul, London, 1963.
- Porter B., O'Leary K.D.,** Marital discord and childhood problems, *Journal of Abnormal Child Psychology*, 1980, 8 (3), σ. 287-295.
- Potter W.J., Cooper R., Dupagne M.,** Reply to Spark's critique, *Communication Theory*, 1995, 5(3), 280-286.
- Pratt T.C., Cullen F.T.,** The empirical status of Gottfredson and Hirschi's general theory of crime: A meta-analysis, *Criminology*, 2000, 38 (3), 931-964.
- Price W.H., Whatmore P.B.,** Criminal behavior and the XYY male, *Nature*, 1967, 213/25, 815 επ.
- Quinney R.,** Crime and Justice in society, Little, Brown & CO, Boston, 1969.
- Quinney R.,** The Social Reality of Crime, Little, Brown & CO, Boston, 1970.
- Quinney R.,** Critique of the Legal Order, Boston, Little, Brown, 1974.
- Rachal J.V., Guess L.L., Hubbard R.L., Maisto S.A., Cavanaugh E.R., Waddel R., Benrud C.H.,** Facts for planning No 4: Alcohol misuse by adolescents, *Alcohol and Health Research World*, 1982, 6 (3), 61-68.
- Rankin J.H., Kern R.,** Parental attachments and delinquency, *Criminology*, 1994, 32 (4), 495-515.
- Rankin J.H., Wells L.E.,** The effect of parental attachments and direct controls on delinquency, *Journal of Research on Crime and Delinquency*, 1990, 27 (2), 140-165.

- Ray M.C., Downs W.R.**, An empirical test of labeling theory using longitudinal data, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1986, 23 (2), 169-194.
- Reckless W.**, A new theory of delinquency and crime, *Federal Probation*, 1961, 25, 42-46.
- Reckless W.**, *The crime problem*, N.Y., 1967.
- Reckless W.C., Dinitz S.**, Pioneering with the self-concept as a vulnerability factor in delinquency, *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 1967, 58, 515-523.
- Redl F., Toch H.**, The psychoanalytic explanation of crime, Hans Toch (ed.), *Psychology of Crime and Criminal Justice*, Holt, Rinehart and Winston, N.Y., 1979.
- Regolli R., Hewitt J.**, *Delinquency in Society: A child – centered approach*, Mc Graw – Hill Inc, 1991.
- Reich J.W., Gutierrez S.E.**, Escape/aggression incidence in sexually abused juvenile delinquents, *Criminal Justice and Behavior*, 1979, 6 (3), 239-243.
- Reiss A.J.**, Delinquency as the failure of personal and social controls, *American Sociological Review*, 1951, 16, 196-207.
- Reiss A.J.**, The social integration of queers and peers, *Social Problems*, 1961, 9, 102-120.
- Reiss A.J., Rhodes A.L.**, An empirical test of differential association theory, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1964, 1, 13-17.
- Reiss A.J., Roth J.A.**, Understanding and controlling violence, Report of the National Academy of Sciences Panel on the Understanding and Control of Violence, D.C.: National Academy Press, Washington, 1993.
- Robert Ph.**, La sociologie entre une criminologie de passage a l’acte et une criminologie de la réaction sociale, *L’Année Sociologique*, 24, 1973, 441-504.
- Robert Ph.**, De la criminologie de la réaction sociale et une sociologie penale, *L’Année Sociologique*, 1981, 252-283.
- Robins L.N.**, *Deviant children grown up*, The Williams and Wilkins Company, Baltimore, MD, 1966.
- Robins L.N., Lewis R.G.**, The role of antisocial family in school completion and delinquency: A three generation study, *Sociological Quarterly*, 1966, 7, 500-514.
- Rodgers B., Pryor J.**, *Divorce and separation: The outcomes for children*, Joseph Rowntree Foundation, N.Y., 1998.

- Roethlisberger F.L., Dickson W.J.**, Management and the worker, Harvard University Press, Cambridge, 1939.
- Rogowski S.**, Young offenders: their experience of offending and the youth justice system, *Youth and Policy*, 2000, 70, σ. 52-70.
- Rosen L.**, The broken home and male delinquency, M. Wolfgang, L. Savitz, N. Johnston (eds.), *The Sociology of Crime and Delinquency*, John Wiley & Sons, N.Y., 1970.
- Rosen L.**, Family and delinquency: Structure or function?, *Criminology*, 1985, 23 (3), 553-573.
- Rosenberg M.**, Society and the adolescent self-image, Princeton University Press, Princeton, N. J., 1965.
- Rosenberg M.**, Conceiving the self, Basic Books, N.Y., 1979.
- Ross E.**, Social Control: A survey of the foundations of order, Cleveland, 1901, London, 1969.
- Rowe D.C., Britt C.L.**, Developmental explanations of delinquent behavior among siblings: Common factor vs. transmission effects, *Journal of Quantitative Criminology*, 1991, 7 (4), 315–332.
- Rowe D.C., Farrington D.P.**, The familial transmission of criminal convictions, *Criminology*, 1997, 35 (1), 177–201.
- Rowe D.C., Gulley B.L.**, Sibling effects on substance use and delinquency, *Criminology*, 1992, 30(2), 217–234.
- Rowe D.C., Linver M.R., Rodgers J.L.**, Delinquency and IQ: Using siblings to find sources of variation, G. H. Brody (ed.), *Sibling relationships: Their causes and consequences* (147–172), Ablex Publishing, Norwood, NJ, 1996.
- Rowe D.C., Osgood D.W., Nicewander W.A.**, Latent trait approach to unifying criminal careers, *Criminology*, 1990, 28 (2), 237-270.
- Rutherford A.**, Prisons and the Process of Justice, Oxford University Press, Oxford, 1986.
- Rutter M., Giller H.**, Juvenile delinquency: Trends and perspectives, Guilford Press, N.Y., 1983.
- Rutter M., Giller H., Hagell A.**, Antisocial behavior by young people, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

Rutter M., Maughan B., Mortimore P., Ouston J., Smith A., Fifteen thousand hours: secondary schools and their effects on children, Open Books, Harvard University Press, 1979.

Sampson R.J., Effects of socioeconomic context on official reaction to juvenile delinquency, *American Sociological Review*, 1986, 51 (6), 876-885.

Sampson R.J., Laub J.H., Crime and deviance over the life course: The salience of adult social bonds, *American Sociological Review*, 1990, 55 (5), 609-627.

Sampson R.J., Laub J.H., Crime and deviance in the life course, *Annual Review of Sociology*, 1992, 18, 63-84.

Sampson R.J., Laub J.H., Crime in the making: Pathways and turning points through life, Mass: Harvard University Press, Cambridge, 1993.

Sampson R.J., Laub J.H., Understanding variability in lives through time: Contributions of life-course criminology, *Studies on Crime & Crime Prevention*, 1995, 4 (2), 143-158.

Sampson R.J., Laub J.H., A life-course theory of cumulative disadvantage and the stability of delinquency, Terence P. Thornberry (ed.), *Developmental Theories of Crime and Delinquency*, Transaction, New Brunswick, N.J., 1997.

Sampson R.J., Laub J.H., Wimer C., Does marriage reduce crime? A counterfactual approach to within-individual causal effects, *Criminology*, 2006, 44 (3), 465–508.

Sayward C., λήμμα: Deduction, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, edited by Robert Audi, Cambridge University Press, 2nd ed., 1999, 211-212.

Scheff T.J., The role of mentally ill and the dynamics of mental disorder: A research framework, *Sociometry*, 1963, 26 (4), 436-453.

Scheff T.J., Being mentally ill: A sociological theory, Aldine, Chicago, IL, 1966.

Scheff T.J., Being mentally ill: A sociological theory, Aldine de Gruyter, 3rd ed., N.Y., 1999.

Schmitz F., L'exclusion sociale liée aux antécédents judiciaires, Commission des droits de la personne, Montréal, 1983.

Schneider G., Sutterer P., Karger T., Cohort study on the development of police-recorded criminality and criminal sanctioning, Part I & II, *Crime and Criminal Justice*, 1988, 72-88 και 89-114.

Schuman H., Presser S., Questions and answers in attitude surveys, Academic Press, N.Y., 1981.

Schur E.M., Crimes without victims: Deviant behavior and public policy: Abortion, homosexuality, drug addiction, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1965.

Schur E.M., Reactions to deviance: A critical assessment, *American Journal of Sociology*, 75(3), 1969, 309-322.

Schur E.M., Labeling deviant behavior: Its sociological implications, Harper and Row, New York, 1971.

Schur E.M., Radical non-intervention, Englewood Cliffs, Prentice Hall, N.J., 1973.

Schwartz R.D., Skolnick J.H., Two studies of legal stigma, *Social Problems*, 1962, 10 (2), 133-143.

Sellin T., Culture Conflicts and Crime, N.Y., Social Science Research Council, 1938.

Sessar K. Les conditions d'action du Ministère public compte tenu des facteurs administratifs, normatifs, pragmatiques et sociaux, *Le fonctionnement de la justice pénale*, 1979, 103-117.

Shalin D., Pragmatism and social interactionism, *American Sociological Review*, 1986, 51(1), 9-29.

Shannon L.W., Assessing the relationship of adult criminal careers to juvenile careers, 232-246 in *Problems in American Social Policy*, edited by C. Abt., MA:Abt Books, Cambridge, 1980.

Shannon L.W., A more precise evaluation of the effects of sanctions, Final report to the National Institute of Justice, Iowa Urban Community Research Center, University of Iowa, Iowa City, 1985.

Shaw C.R., Delinquency areas, University of Chicago Press, Chicago, 1929.

Shaw C.R., McKay H., Are broken homes a causative factor in juvenile delinquency?, *Social Forces*, 1932, 10, 15-23.

Shaw C.R., McKay H., Juvenile delinquency and urban areas, University of Chicago Press, Chicago, 1942.

Shaw M., Costanzo P., Theories of social psychology, McGraw-Hill, N.Y., 1982.

Sheldon W.H., Varieties of human physique, Harper, N.Y., 1940.

Sherman L.W., Defiance, deterrence, and irrelevance: a theory of the criminal sanction, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1993, 30 (4), 445-473.

Sheth J.N., A review of buyer behavior, *Management Science*, Series B, 1967, 13 (12), B 718- 758.

Short J.F.Jr., Differential association and delinquency, *Social Problems*, 1957, 233-239.

- Short J.F.Jr.**, Youth, gangs and society: Micro and macrosociological processes, *Sociological Quarterly*, 1974, 15, 3-19.
- Short J.F.Jr.**, Exploring integration of theoretical levels of explanation: Notes on gang delinquency, 243-59 in *Theoretical Integration in the Study of Deviance and Crime: Problems and Prospects*, edited by Marvin D. Krohn, Steven F. Messner, and Allen E. Liska, State University of New York, N.Y., 1989.
- Short J.F.Jr., Rivera R., Marshall H.**, Adult - adolescent relations and gang delinquency, *Pacific Sociological Review*, 1964, 7 (2), 59-65.
- Short J.F.Jr., Strodtbeck L.F.**, Group process and gang delinquency, University of Chicago Press, Chicago, 1965.
- Shover N.**, The later stages of ordinary property offender careers, *Social Problems*, 1983, 31(2), 208-218.
- Shover N.**, Great pretenders: Pursuits and careers of persistent thieves, Westview Press, Boulder, CO, 1996.
- Simon H.A., Newell A.**, Models: Their uses and limitations, L. D. White (ed.), *The state of social sciences*, (pp. 61-83), University of Chicago Press, Chicago, 1956.
- Singh K.**, Quantitative social research methods, Sage Publications, New Delhi, 2007.
- Skoll G.R.**, Contemporary criminology and the criminal justice theory: Evaluating justice systems in capitalist societies, Palgrave- Macmillan, N. Y., 2009.
- Skyrms B.**, ἀήμια: Induction, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, edited by Robert Audi, Cambridge University Press, 2nd ed., 1999, 425-426.
- Slomkowski C., Rende R., Conger K.J., Simons R.L., Conger R.**, Sisters, brothers, and delinquency: Evaluating social influence during early and middle adolescence, *Child Development*, 2001, 72 (1), 271– 283.
- Smith C., Thornberry T.P.**, The relationship between child maltreatment and adolescent involvement in delinquency, *Criminology*, 1995, 33 (4), 451–481.
- Smith D.A.**, Young people and the police, Leicester: The National Youth Bureau, 1976.
- Smith D.A.**, The neighborhood context of police behavior, In *Communities and Cities*, edited by Albert J. Reiss Jr. and Michael Tonry, University of Chicago Press, Chicago, 1984.
- Smith D.A., Gartin P.**, Specifying specific deterrence: The influence of arrest on future criminal activity, *American Sociological Review*, 1989, 54 (1), 94-105.

Smith D.A., Paternoster R., Formal processing and future delinquency: Deviance amplification as selection artifact, *Law and Society Review*, 1990, 24 (5), 1109-1131.

Smith P., Broken homes and juvenile delinquency, *Sociology and Social Research*, 1955, 39, 78-80.

Smith R.M., Walters J., Delinquent and non delinquent male's perceptions of their father, *Adolescence*, 1978, 13(49), 21-28.

Sokol-katz J., Dunham R., Zimmerman R., Family structure versus parental attachment in controlling adolescent deviant behaviour: A social control model, *Adolescence*, 1997, 32 (125), 199-215.

Spiegel I.A., *Street Gang Work: Theory and practice*, Reading, MA: Addison Wesley Publishing Co, 1966.

Spiegel I.A., Violent gangs in Chicago: In search of social policy, *Social Service Review*, 1984, 58 (2), 199-226.

Spiegel I.A., Youth gangs: Continuity and change, Norval Morris and Michael Tonry (eds.), *Crime and Justice: A Review of Research*, Vol. 12, University of Chicago Press, Chicago, 1990.

Spiegel, I.A., *The Youth gang problem: A community approach*, Oxford University Press, N. Y., 1995.

Spohn C., Holleran D., The effect of imprisonment on recidivism rates of felony offenders: A focus on drug offenders, *Criminology*, 2002, 40 (2), 329-358.

Stanton M.D., Todd T.C., Heard D.B., Kirschner S., Kleiman J.I., Mowatt D.T., Riley P., Scott S.M., Van Deusen J.M., Heroin addiction as a family phenomenon: A new conceptual model, *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 1978, 5 (2), 125-150.

Stebbins R., *Commitment to Deviance*, Westport, Greenwood, CT, 1971.

Steffensmeier D., *The fence: In the shadow of two worlds*, Rowman & Littlefield, Totowa, NJ, 1986.

Stewart E.A., Simons R.L., Conger R.D., The effects of delinquency and legal sanctions on parenting behaviors, 257-279 in *Families and Crime*, edited by Greer Litton Fox and Michael Benson, Samford, CT:JAI, 2000.

Stewart E.A., Simons R.L., Conger R.D., Scaramella V.L., Beyond the interactional relationship between delinquency and parenting practices: The contribution of legal sanctions, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 2002, 39 (1), 36-59.

Stouthamer-Loeber M., Loeber R., Homish D.L, Wei E., Maltreatment of boys and the development of disruptive and delinquent behavior, *Development and Psychopathology* 2001, 13 (4), 941–955.

Strauss A., *Continual Permutations of action*, Aldine, New York, 1993.

Sudman S.E., Bradburn N.M., *Asking questions*, Jossey Bass Publications, San Francisco, 1982.

Sullivan C.J., Hamilton Z.K., Exploring careers in deviance: A joint trajectory analysis of criminal behavior and substance use in an offender population, *Deviant Behavior*, 2007, 28, 497–523.

Sutherland E.H., *The professional thief-By a professional thief*, University of Chicago Press, Chicago, 1937.

Sutherland E. H., *White collar crime*, Yale University Press, New Haven, London, 1983 (Dryden Press, N.Y., 1949).

Sutherland E.H., Cressey D. R., *Criminology*, Philadelphia, N.Y., Toronto, 1974.

Sutherland E.H., Cressey D.R., *Criminology*, (10th ed.), J. B. Lippincott, Philadelphia, 1978.

Swigert V.L., Farrell R.A., Normal homicides in the law, *American Sociological Review*, 1977, 42 (1), 16-32.

Sweeten G., Who will graduate? Disruption of high school education by arrest and court involvement, 2006, 23 (4), 462-480.

Sykes G.M., Matza D., Techniques of neutralization: A theory of delinquency, *American Sociological Review*, 1957, 22 (6), 664-670.

Tangri S.S., Schwartz M., Delinquency and the self-concept variable, *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 1967, 58, 182-190.

Tannenbaum F., *Crime and the community*, McGraw-Hill, N.Y., 1938.

Tanner J., Davies S., O’ Grady B., What happened to yesterday’s rebels? Longitudinal effects of youth delinquency on education and employment, *Social Problems*, 1999, 46 (), 250-274.

Tapia M., Untangling race and class effects on juveniles arrests, *Journal of Criminal Justice*, 2010, 38 (3), 255-265.

Tapia M., Gang membership and race as risk factors for juvenile arrest, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 2011, 48(3), 364–395.

Taylor C.S., *Gang imperialism, Gangs in America*, C. Ronald Huff (ed.), Newbury Park, Sage Publications, CA, 1990b.

Taylor I., Walton P., Young J., The new criminology: For a social theory of deviance, Routledge & Kegan Paul plc, London & New York, 1973.

Taylor I., Walton P., Young J., Critical Criminology, Routledge and Kegan Paul, London, 1975.

Teplin L.A., Abram K.M., McClelland G.M., Dulcan M.K., Mericle A.A., Psychiatric disorders in youth in juvenile detention, Archives of General Psychiatry, 2002, 59 (12), 1133–1143,

Terry R., Discrimination in the handling of juvenile offenders by social control agencies, Journal of Research in Crime and Delinquency, 1967, 4 (2), 218-230.

The Cambridge Dictionary of Philosophy, edited by Robert Audi, Cambridge University Press, 2nd edition, 1999.

The Cambridge Dictionary of Sociology, edited by Bryan S. Turner, Cambridge University Press, 2006.

The Sage Dictionary of Criminology compiled and edited by: McLaughlin E., Muncie J., Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 2001.

The Sage Dictionary of Sociology, edited by Bruce S., Yearley S., Sage, Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 2006.

Thomas C.W., Bishop D.M., The effect of formal and informal sanctions on delinquency: A longitudinal comparison of labeling and deterrence theories, The Journal of Criminal Law & Criminology, 1984, 75 (4), 1222-1245.

Thornberry T.P., Punishment and crime: the effect of legal dispositions on subsequent criminal behavior, Unpublished Ph.D. dissertation, University of Pennsylvania, 1971.

Thornberry T.P., Race, socioeconomic status and sentencing in the juvenile justice system, Journal of Criminal Law and Criminology, 1973, 64 (1), 90-98.

Thornberry T.P., Toward an interactional theory of delinquency, Criminology, 1987, 25, 863-891.

Thornberry T.P., Reflections on the advantages and disadvantages of theoretical integration, Messner S., Krohn M. D., Liska A. E. (eds.), Theoretical Integration in The Study of Deviance and Crime: Problems and Prospects, State University of New York Press, Albany, N.Y., 1989, 51-60.

Thornberry T.P., Membership in youth gangs and involvement in serious and violent offending, Serious & Violent Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful

Interventions, edited by R. Loeber and D. P. Farrington, Thousand Oaks, Sage Publications, Inc, CA, 1998.

Thornberry T.P., Ireland T.O., Smith C.A., The importance of timing: The varying impact of childhood and adolescent maltreatment on multiple problem outcomes, *Development and Psychopathology*, 2001, 13 (4), 957–979.

Thornberry T.P., Krohn M.D., Peers, drug use, and delinquency, 218-33 in *Handbook of Antisocial Behavior*, edited by Stoff D. M., Breiling J. and Maser J. D., Wiley, New York, 1997.

Thornberry T.P., Krohn M.D., Lizotte A.J., Smith C., Tobin K., Gangs in developmental perspective: the origins and consequences of gang membership, Cambridge University Press, New York, 2003.

Thornberry T.P., Lizotte A.J., Krohn M.D., Farnworth M., Jang S.J., Delinquent peers, beliefs and delinquent behavior: A longitudinal test of interactional theory, *Criminology*, 1994, 32, 47-84.

Thrasher F.M., The gang: A study of 1313 gangs in Chicago, University of Chicago Press, Chicago, 1927.

Tisseyre C., The image and attitude of young people towards the police, *International Child Welfare Review*, No. 30-31, 1976, 94-105.

Tittle C.R., Labeling and crime: An empirical evaluation, Walter R. Gove (ed.), *The labeling of Deviance*, Sage, 2nd ed., Beverly Hills, 1980, 241-263.

Tittle C.R., Two Empirical regularities (Maybe) in search of an explanation: Commentary on the age/crime debate, *Criminology*, 1988, 26(1), 75-85.

Tittle C.R., Control balance theory: Toward a general theory of deviance, *Crime and society*, Westview Press, Boulder, Colorado, 1995.

Torgerson W. S., Theory and methods of scaling, Wiley, N.Y., 1958.

Tracy P.E., An analysis of the incidence and seriousness of self-reported delinquency and crime, Ph.D. diss., University of Pennsylvania, 1978.

Tracy P.E., Decision making and juvenile justice: An analysis of bias in case processing, Westport, Praeger, CT, 2002.

Tracy P.E., Kempf - Leonard K., Continuity and discontinuity in criminal careers, Plenum, N.Y., 1996.

Tsiganou J., Young people in social ‘disadvantage,’ National Centre for Social Research, E.K.K.E. working paper, 1999/7.

Turk A., Criminality and Legal Order, Rand McNally, Chicago, 1969.

- Turk A.**, Social control and social conflict, J. Gibbs (ed.) Social Control, Sage, Beverly Hills, 1982.
- Uçanok Z., Güre A.**, Perceived economic strain and psychological well being: The mediational role of parental relations in Turkish early adolescents, *Journal of Early Adolescence*, 2012, 1(1), 1–27.
- Uggen C.**, Work as a turning point in the life course of criminals: A duration model of age, employment, recidivism, *American Sociological Review*, 2000, 67, 529-546.
- Uggen C., Janikula J.**, Volunteerism and arrest in the transition to adulthood, *Social Forces*, 1999, 78 (1), 331-362.
- Ulmer J.**, Revisiting Stebbins: Labeling and commitment to deviance, *The Sociological Quarterly*, 1994, 35(1), 135-157.
- Ulmer J., Spencer W.J.**, The contributions of an interactionist approach to research and theory on criminal careers, *Theoretical Criminology*, 3(1), 1999, 95-124.
- Van den Bree M.B.M., Pickworth W.B.**, Risk factors predicting changes in marijuana involvement in teenagers, *Archives of General Psychiatry*, 2005, 62 (3), 311–319.
- Van Voorhis P., Cullen F.T., Mathers R.A., Chenoweth C.G.**, The impact of family structure and quality on delinquency: A comparative assessment of structural and functional factors, *Criminology*, 1988, 26 (2), 235-261.
- Vass A. A.**, *Alternatives to Prison*, Sage, London, 1990.
- Veenstra R., Lindenberg S., Tinga F., Ormel J.**, Truancy in late elementary and early secondary education: The influence of social bonds and self control— The TRAILS Study, *International Journal of Behavioral Development*, 2010, 34(3), 302–310.
- Victor Jupp**, λήμμα: Interactionism, *The Sage Dictionary of Criminology*, compiled and edited by: McLaughlin E. & Muncie J., London, Thousand Oaks, New Delhi, 2001, 221-223.
- Vigil J.D.**, *Barrio gangs: Street life and identity in Southern California*, University of Texas Press, Austin, 1988.
- Vigil J.D.**, Cholos and gangs: Culture change and street youth in Los Angeles, *Gangs in America*, C. Ronald Huff (ed.), 116–28, Newbury Park,: Sage Publications, CA, 1990.
- Vigil J.D.**, Urban violence and street gangs, *Annual Review of Anthropology*, 2003, 32, 225-42.

- Vincent G.**, The province of Sociology, *American Journal of Sociology*, 1896, 473-491.
- Vold G. B.**, *Theoretical Criminology*, Oxford University Press, N.Y, 1958.
- Vold G.B., Bernard T.J., Snipes J.B.**, *Theoretical Criminology*, Oxford University Press, 4th Edition, N.Y, 1998.
- Waddell J., Pepler D., Moore T.**, Observations of sibling interactions in violent families, *Journal of Community Psychology*, 2001, 29 (3), 241–258.
- Wadsworth M.**, Delinquency prediction and its uses: The experience of a 21-year follow-up study, *International Journal of Mental Health*, 1978, 7 (3), σ. 43–62.
- Wadsworth M.**, *Roots of delinquency: Infancy, adolescence and crime*, Martin Robertson, Oxford, 1979.
- Wallerstein J.S., Kelly J.B.**, Effects of divorce on the visiting father-child relationship, *American Journal of Psychiatry*, 1980, 137, 1534-1539.
- Warr M.**, Life-course transitions and desistance from crime, *Criminology*, 1998, 36 (2), 183–216.
- Warr M.**, *Companions in crime: the social aspects of criminal conduct*, Cambridge University Press, New York, 2002.
- Warr M., Stafford M.**, The influence of delinquent peers: what they think or what they do, *Criminology*, 1991, 29, 851-865.
- Warwick D.P., Lininger D.**, *The Sample survey: theory and practice*, McGraw-Hill, N.Y., 1975.
- Watson J.B.**, *Behaviorism*, N.Y., 1924, 1970, (rev. ed.).
- Weber M.**, *Basic concepts in sociology*, translated by Specher H. P., Greenwood Press, 1962.
- Weisel D.L.**, *Contemporary gangs: An organizational analysis*, LFB Scholarly Publishing LLC, New York 2002.
- Wellford C.**, Labeling theory and criminology: An assessment, *Social Problems*, 1975, 22 (3), 332-345.
- Wells E.L., Rankin J.H.**, Self-concept as a mediating factor in delinquency, *Social Psychology Quarterly*, 1983, 46 (1), 11-22.
- Wells E.L., Rankin J.H.**, Broken homes and juvenile delinquency: An empirical review, *Criminal Justice abstracts*, 1985, 17, 249-272.
- Wells E.L., Rankin J.H.**, The broken homes model of delinquency: Analytic issues, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1986, 23 (1), 68-93.

- Wells E.L., Rankin J.H.**, Direct parental controls and delinquency, *Criminology*, 1988, 26 (2), 263-285.
- Wells E.L., Rankin J.H.**, Families and delinquency: A meta-analysis of the impact of broken homes, *Social Problems*, 1991, 38 (1), 71-93.
- Welsh R.S.**, Severe parental punishment and delinquency: A developmental theory, *Journal of Clinical Child Psychology*, 1976, 5, 17-21.
- Welzenis I.**, The self-concept of societally vulnerable and delinquent boys within the context of school and leisure activities, *Journal of Adolescence*, 1997, 20 (6), 695-705.
- West D.J.**, Present conduct and future delinquency, Heinemann, London, 1969.
- West D.J.**, Delinquency: Its roots, careers and prospects, Heinemann, London, 1982.
- West D.J.**, Review of explaining delinquency and drug use by D. S. Elliott, D. Huizinga, S.S. Aegeton, *Journal of Adolescence*, 1985, 8, 376-377.
- West D.J., Farrington D.P.**, Who becomes delinquent?, Heinemann, London, 1973.
- West D.J., Farrington D.P.**, The delinquent way of life, Heinemann, London, 1977.
- Wiatrowski M.D., Griswold D.B., Roberts M.K.**, Social control theory and delinquency, *American Sociological Review*, 1981, 46, 525-541.
- Widom C.S.**, Does violence beget violence? A critical examination of the literature, *Psychological Bulletin*, 1989, 106 (1), 3-28.
- Widom C.S.**, The cycle of violence. Washington, DC: U.S. Department of Justice, National Institute of Justice, 1992.
- Widom C.S.**, Childhood victimization: Early adversity and subsequent psychopathology, Dohrenwend, B.P. (ed.), *Adversity, stress, and psychopathology*, Oxford University Press, N.Y., 1998, 81-95.
- Widom C.S., Raphael K.G., DuMont K.A.**, The case for prospective longitudinal studies in child maltreatment research: Commentary on Dube, Williamson, Thompson, Felitti, and Anda (2004), *Child Abuse & Neglect*, 2004, 28, 715-722.
- Widom C.S., White H.**, Problem behaviors in abused and neglected children grown up: Prevalence and co - occurrence of substance abuse, crime and violence, *Criminal Behavior and Health*, 1997, 7, 287-310.
- Wiebe R.P.**, Reconciling psychopathy and low self-control, *Justice Quarterly*, 2003, 20 (2), 297-336.
- Wiebush R.G., Baird C., Kinsberg B., Onok D.**, Risk assessment and classification for serious, violent and chronic juvenile offenders, J. C. Howell, B. Krisberg, J. D.

Hawkins, & J. J. Wilson (eds.), *Serious, violent, and chronic juvenile offenders: A sourcebook* (171–212), Thousand Oaks, Sage Publications, CA, 1995.

Wilcox P., Land K.C., Miethe T.D., Macro – micro integration in the study of victimization: A hierarchical logistic model analysis across Seattle neighborhoods, *Criminology*, 1994, 32 (3), 387-414.

Wiley A.S., Slocum L.A., Esbensen F., The unintended consequences of being stopped or arrested: an exploration of the labeling mechanisms through which police contact leads to subsequent delinquency, *Criminology*, 2013, 51 (4), 927-966.

Wilkinson K., The broken family and juvenile delinquency: Scientific explanation or ideology, *Social Problems*, 1974, 21, 726-739.

Wilkinson K., Stitt B.G., Erickson M.L., Siblings and delinquent behavior: An exploratory study of a neglected family variable, *Criminology*, 1982, 20 (2), 223–239.

Williams J. H., Understanding substance use, delinquency involvement, and juvenile justice system involvement among African-American and European-American adolescents, Unpublished dissertation, University of Washington, Seattle, WA, 1994.

Williams J.R, Gold M., From delinquent behaviors to official delinquency, *Social Problems*, 1972, 20, 209-227.

Wilson D., λήμματα: Social control, *The Sage Dictionary of Criminology*, compiled and edited by: McLaughlin E. & Muncie J., Thousand Oaks, London, New Delhi, 2001, 391-393.

Wilson, J.J., Rojas N., Haapanen R., Duxbury E., Steiner H., Substance abuse and criminal recidivism: A prospective study of adolescents, *Child Psychiatry and Human Development*, 2001, 31(4), 297–312.

Wilson J.Q., *Varieties of police behavior*, Atheneum, New York, 1968.

Wolfgang M. E., Crime in a birth cohort, *R.HOOD, Criminology and Public Policy Essays in Honor of Sir L. Radzinovitz*, The Free Press, New York, 1974, 79-92.

Wolfgang M.E., Figlio R.M., Sellin T.H., *Delinquency in a birth cohort*, University of Chicago Press, Chicago, 1972.

Wordes M., Bynum T.C., Corley C.J., Looking up youth: The impact of race on detention decisions, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1994, 31(2), 149-165.

Yochelson S., Samenow S., *The criminal personality, vol. I: A profile for change*, Aronson, N.Y., 1976.

Zarafonitou Ch., Le rôle des représentations au cours du processus de transformation des décisions policières, *Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique*, 1/1997, 92-102.

Zhang L., Peers rejection as a possible consequence of official reaction to delinquency in Chinese society, *Criminal Justice and Behavior*, 1994, 21(4), 387-402.

Zhang L., Messner S.F., The severity of official punishment for delinquency and change in interpersonal relations in Chinese society, *Journal of Research in Crime and delinquency*, 1994, 31 (4), 416-433.